

ISSN: 2299–9922
e-ISSN 2391-9418 [Online]

Religious and Sacred Poetry:
An International Quarterly
of Religion, Culture and Education

edited by

Marek Mariusz Tytko

Year 4: 2016

Volume 2 (14)

April – May – June 2016

Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education

Working and up-to-date website of the journal (Address):

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info> [The Internet service of the quarterly]

The primary version of the periodical is the electronic format

The quarterly is indexed in the specified databases:

Central and Eastern European Online Library (C.E.E.O.L.) Frankfurt am Main (Germany),

[Online Distribution License Agreement, 13.03.2013]

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (C.E.J.S.H.), Poznań (Poland),

Praha (Czech Republic), Bratislava (Slovak Republic), Budapest (Hungary),

[Abstracts License Agreement, 03.03.2013, Full Texts License Agreement 07.09.2014]

BazHum (B.H.), Warsaw (Poland) [Full Texts License Agreement 07.09.2014].

The European Reference Index for the Humanities Plus (E.R.I.H. Plus), Bergen (Norway),

[The journal was approved on 23.07.2015 for inclusion to E.R.I.H. Plus by the European Science Foundation (ESF) in Norwegian Centre for Research Data (NSD)].

Evaluation: The quarterly has been evaluated by the Polish Ministry of Sciences and Higher Education / the Universities in Warsaw in **2015** (the register “**B**” position 1498 – **7 points** for **1** reviewed text).

Profile of the Quarterly: Humanistic sciences (humanities), Social sciences. **Main scientific disciplines:** 1. Literature, 2. Pedagogy. **Other scientific disciplines:** 3. Cultural studies, 4. Philosophy,

5. Theological sciences. **Main scientific area:** 1. Field of the humanities. **Other scientific areas:**

2. Field of social sciences, 3. Field of theological sciences. **Thomson Reuters category:** 1. Cultural studies, 2. Literature, Slavic, 3. Poetry, 4. Religion, 5. Education & Educational research.

Journal's affiliation (through Editor-in-Chief): Jagiellonian University (Cracow, Poland)

The International External Reviewers of the Quarterly:

Rev. Prof. dr Janusz Artur Ihnatowicz, Th.D. – The University of St. Thomas (Houston, Texas, USA)

Prof. Dr Eric Ziolkowski, Ph.D. – The Lafayette College (Easton, Pennsylvania, USA),

Prof. Dr Margaret Ziolkowski, Ph.D. – The Miami University (Oxford, Ohio, USA),

Prof. dr Kas Mazurek, Ph.D. – The University of Lethbridge (Lethbridge, Canada),

Prof. dr Natal'â Tigranovna Pahsar'ân, Ph.D. – The State University of Lomonosov (Moscow, Russia),

Doc. Sergej Sergeevič Skorwid, C.Sci. – The Russian State University (Moscow, Russia),

Prof. dr Aleksej Viktorovič Tatarinov, Ph.D. – The State University of Kuban (Krasnodar, Russia),

Prof. Aleksandr Leonidovič Glotov – National University “Ostroh Academy” (Ostroh, Ukraine),

Prof. Oksana Anatol'evna Kravčenko, Donetsk University (Donetsk, Ukraine),

Dr hab. Peter Káša, Ph.D. – The University of Prešov (Prešov, Slovakia),

Doc. Ján Gavura, PhD. – Prešov University (Prešov, Slovakia),

Doc. PhDr. Karel Komárek, Ph.D. – Masaryk University (Brno, Czechia),

Prof. PhDr. Vladimír Křivánek, CSc. – The University of Hradec Kralove (Hradec Kralove, Czechia),

Prof. PhDr. Lubomír Machala, CSc. – Palacký University (Olomouc, Czechia),

Doc. PaedDr. Iva Málková, Ph.D. – The University of Ostrava (Ostrava, Czechia),

doc. PhDr. Jiří Poláček, CSc. – Masaryk University (Brno, Czechia),

The Polish External Reviewers of the Quarterly:

Prof. zw. dr hab. Zbigniew Chojnowski – University of Warmia and Mazury (Olsztyn, Poland),

Prof. AM dr hab. Jacek Glenc (The Karol Szymanowski Academy of Music, Katowice Poland),

Prof. UG dr hab. Izabela Kępka Ph.D. – The University of Gdańsk (Gdańsk, Poland),

Prof. UG dr hab. Krzysztof Koehler, Ph.D. – University of Card. St. Wyszyński (Warsaw, Poland),

Prof. UR dr hab. Marek Nalepa, Ph.D. – The University of Rzeszów (Rzeszów, Poland),

Prof. dr hab. Kazimierz Prus, Ph.D. – The University of Rzeszów (Rzeszów, Poland),

Fr Prof. UKSW dr hab. Jerzy Sikora Ph.D. – University of Card. Stefan Wyszyński (Warsaw, Poland).

The International Scholarly Council:

Em. Prof. UJ dr hab. Bogusław Żurkowski, Ph.D. (**chief** of the International Board, Gdańsk, Poland), Dr hum. sc. Marek Mariusz Tytko, Ph.D. (**secretary**, Cracow, Poland), Univ.-Prof. Mag. Dr. Alois Woldan (Austria/Wien), Doc. Dr philol. sc., C.Sci., Ph.D. Âŕgen Arkadz'evič Pan'koŭ [Eugeniusz Pańkow] (Belarus, Grodno), Doc. Dr philol. sc., C.Sci. Ph.D., Vol'ga Âŕgen'eŭna Pan'kova [Olga Pańkowa] (Belarus, Grodno), Prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc. (Czech Republic, Praha), Doc. PhDr. Hana Bočková, Dr. (Czech Republic, Brno), Prof. UW: Doc. PhDr. Libor Martinek (Czech Republic, Opava), Doc. PhDr. Martin Pilař, CSc. (Czech Republic, Ostrava), Prof. PhDr. Michaela Soleiman pour Hashemi CSc., (Czech Republic, Brno), Prof. Ph.D., M.A. Janina Falkowska (Canada, London, Ontario), Prof. Dr Peter Drews, apl. Prof., Ph.D. (Germany, Freiburg im Breisgau), Prof. Dr hab. phil. sc. Alicja Teresa Nagórko, Ph.D. (Germany, Berlin), Prof. WSE Dr hab. Teresa Jadwiga Bela Ph.D. (Poland, Cracow), rev. father Dr hab. Roman Bogacz, Th.D. (Poland, Cracow), Dr hab. Beata Maria Gaj Ph.D. (Poland, Opole), Prof. KUL JPII Dr hab. Piotr Juliusz Jaroszyński, Ph.D. (Poland, Lublin), Prof. UKSW Dr hab. Wojciech Feliks Kudyba, Ph.D. (Poland, Warsaw), rev. sister Prof. UPJPII Dr hab., Th.D. Adelajda Sielepin, CHR (Poland, Cracow), Prof. UŚ Dr hab. Urszula Jolanta Szuścik, Ph.D. (Poland, Katowice – Cieszyn), Prof. UJ Dr hab. Maciej Jan Urbanowski, Ph.D. (Poland, Cracow), Prof. UMCS Dr hab. Anna Marta Żukowska, Ph.D. (Poland, Lublin), rev. father Ass. Prof. Dr Vladimir Vukašinović, Th.D. (Serbia, Beograd), Doc. PhDr. Marián Andričik, Ph.D. (Slovakia, Košice), rev. father Prof. PhDr. Pavol Dancák, Ph.D. (Slovakia, Prešov), Doc. PhDr. PaedDr. Miroslav Gejdoš, Ph.D. (Slovakia, Ružomberok), M.Prof. KU doc.PaedDr. Tomáš Jablonský, Ph.D. (Slovakia, Ružomberok), Doc. PhDr. Zuzana Kákošová, CSc. (Slovakia, Bratislava), rev. father Prof. PaedDr. ThDr. Jozef Leštinský, Th.D. (Slovakia, Ružomberok), Prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc. (Slovakia, Prešov), rev. father Akad. Prof. Dr Jože Krašovec, Th.D. (Slovenia, Ljubljana), Prof. Dr Jens Herlth, Ph.D. (Switzerland/Helvetia, Freiburg/Fribourg), Prof. Dr hab. Volodimir Ivanovič Antofijčuk, Ph.D. (Ukraine, Chernivtsi), Prof. dr hab. Oleksandr Grigorovič Astaf'ev, Ph.D. (Ukraine, Kiev), Prof. Dr hab. Boris Ivanovič Bunčuk, Ph.D. (Ukraine, Chernivtsi), Prof. Dr hab. Nadiâ Georgiïvna Kološuk, Ph.D. (Ukraine, Luck), Prof. Dr hab. Svitlana Ivanivna Kravčenko, Ph.D. (Ukraine, Luck), Prof. Dr hab. Mar'âna Bogdanivna Lanovik, Ph.D. (Ukraine, Ternopil), Prof. Dr hab. Zorâna Bogdanivna Lanovik, Ph.D. (Ukraine, Ternopil), Prof. Dr hab. Luiza Konstantinovna Olander, Ph.D. (Ukraine, Luck), Prof. Dr hab. Nataliâ Mikolaïvna Sidorenko Ph.D. (Ukraine, Kiev), Prof. Dr hab. Lidiâ Vitaliïvna Snicarčuk Ph.D. (Ukraine, Lviv), Prof. Dr Anna Frajlich-Zajac, Ph.D. (the United States, New York)

Members of the Editorial Board (the Editorial Team):

Editor-in-Chief: Dr hum. sc. Marek Mariusz Tytko, Ph.D. (marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl),

Vice-Editor-in-Chief: rev. sr. Prof. UPJPII Dr hab. Adelajda Sielepin CHR, Th.D. (s.adelajda[at]gmail.com)

Subject Editors (Sub-editors):

Em. Prof. UJ Dr hab. Bogusław Żurkowski Ph.D. – pedagogy, culture, literature (boguslaw.zurkowski[at]gmail.com), Prof. WSE Dr hab. Teresa Jadwiga Bela Ph.D. – English and American literature (terbela[at]gmail.com), rev. father Dr hab. Roman Bogacz Th.D. – Biblical theology and Biblical studies (atbogacz[at]cyf-kr.edu.pl), rev. sr. Prof. UPJPII Dr hab. Adelajda Sielepin CHR, Th.D. – liturgical theology and liturgical spirituality (s.adelajda[at]gmail.com), Dr hab. Beata Maria Gaj, Ph.D. – Greek and Latin literature, ancient culture, modern classical culture, classical studies, classical tradition (beatagaj8[at]wp.pl), Prof. KUL JPII Dr hab. Piotr Juliusz Jaroszyński, Ph.D. – philosophy of culture and aesthetics (jarosz[at]kul.lublin.pl), Prof. UKSW Dr hab. Wojciech Feliks Kudyba, Ph.D. – literature (kudyba[at]op.pl), Prof. UJ Dr hab. Maciej Jan Urbanowski, Ph.D. – literature and contemporary literature (maciej.urbanowski[at]uj.edu.pl), Prof. UŚ Dr hab. Urszula

Jolanta **Szuścik**, Ph.D. – psychology of creativity (ulaszus[at]poczta.onet.pl), Prof. UMCS Dr hab. Anna Marta **Żukowska**, Ph.D. – pedagogy, history of education and upbringing (anmartzuk[at]interia.pl), Prof. Dr hab. Svitlana Ivanivna **Kravčenko**, Ph.D. – Russian philology, Ukrainian philology and social communication (grelya64[at]mail.ru), Prof. UWt., Doc. Ph.Dr. Libor **Martinek** Ph.D. – Czech philology (libor.martinek[at]fpf.slu.cz), Doc. PhDr. Marián **Andričik**, Ph.D. – Slovak philology, Slovak literature, English philology, theory of literary translation, theory of interpretation of literature (marian.andricik[at]upjs.sk), PaedDr. Ivica **Hajdučeková**, Ph.D. – Slovak philology, Slovak literature (hajduceкова[at]gmail.com), Prof. Dr hab. Mar'ána Bogdanivna **Lanovik**, Ph.D. – foreign literature, Russian and Ukrainian literature, literary theory, comparative studies, sacrology, the Bible in literature, literary translation theory (m-z[at]ukr.net), Prof. Dr hab. Zor'ána Bogdanivna **Lanovik**, Ph.D. – foreign literature, Russian and Ukrainian literature, literary theory, comparative studies, sacrology and hermeneutics, the Bible in literature (m-z[at]ukr.net)

Statistical editor:

Em. Prof. AGH Dr hab. Adam Michał **Nodzeński** D.Tech. – statistics (nodzen[at]agh.edu.pl),

Language editors for Polish and native speakers (Polish language consultants):

Agnieszka Luiza **Kubicka**, M.A. – language editor for Polish language (agnieszkaluiza[at]wp.pl)

Language editors for English and native speakers (English language consultants):

rev. sr. Prof. UPJPII Dr hab., Th.D. Adelajda **Sielepin**, CHR – language editor for English language, **chief** of English Section (s.adelajda[at]gmail.com), Prof. WSE Dr hab. Teresa Jadwiga **Bela** Ph.D. – special editor for texts in English (terbela[at]gmail.com), Muir Alan **Evenden** (the United States) – English native speaker (mevenden[at]gmail.com), Thomas **Koziara** M.A. (the United States) – English native speaker (thomas.koziara.polska[at]gmail.com), Linda **Tytko** B.A. (the United States) – English native speaker (ltytko[at]sbcglobal.net), Mark Simon **Bonnett** (the United Kingdom) – English native speaker (Bignoze1[at]hotmail.com), Doc. PhDr. Marián **Andričik**, Ph.D. – English philology (marian.andricik[at]upjs.sk), Mgr. Aleksander Vadzimavič **Babuk**, M.A. – language editor for English language (alexander-babuk[at]yandex.ru)

Language editors for Russian and Ukrainian, native speakers (Russian and Ukrainian language consultants):

Prof. Dr hab. Svitlana Ivanivna **Kravčenko** – language editor for Russian language and native speaker (grelya64[at]mail.ru), Prof. dr hab. Nadiâ Georgiivna **Kološuk** – language editor for Russian and Ukrainian language and native speaker (n_koloshuk[at]ukr.net)

Language editor for Slovak and native speaker:

PaedDr. Ivica **Hajdučeková**, Ph.D. language editor for Slovak language and native speaker (hajduceкова[at]gmail.com),

Language editor for Czech and native speaker:

Prof. UWt. Doc. Ph.Dr. Libor **Martinek** Ph.D. – language editor for Czech language, Bohemian native speaker (libor.martinek[at]fpf.slu.cz),

Language editors for Belarusian and Polish, native speakers:

Doc. Dr philol.sc., C.Sci., Ph.D. Аўген Аркадз'евіч **Паўкоў** [Eugeniusz **Pańkow**], subject editor for Belarusian and Polish literature, Polish and Belarusian philology (olgapankov[at]interia.pl, pankov_graal[at]mail.ru), Doc. Dr philol. sc., C.Sci., Ph.D., Vol'ga Аўген'еўна **Паўкова** [Olga **Pańkowa**] subject editor for Belarusian and Polish literature, Belarusian and Polish philology, Russian language editor (olgapankov[at]interia.pl, pankov_graal[at]mail.ru).

Language editor for Greek and Latin (Greek and Latin consultant):

Dr hab. Beata Maria **Gaj**, Ph.D. – Greek and Latin literature, ancient culture, modern classical culture, classical studies, classical tradition (beatagaj8[at]wp.pl),

Technical editors and webmaster:

M.Sc. Eng. Krzysztof **Kubicki** – technical editor, webmaster (krzysiek.kubicki[at]gmail.com), Eng. Beata Anna **Tytko**, technical editor (beata.tytko[at]poczta.fm), Andrzej **Szełęga** M.A. – technical editor, photographer, graphic image technology editor, computer graphics, cameraman and film editor, (info[at]asfoto.net)

Editor:

Dr hum. sc. Marek Mariusz Tytko, Ph.D.

Address of the editorial office:

ul. Włoska 17/27, 30-638 Kraków (Cracow), Poland
phone: +48 511 350 665
e-mail: religious.and.sacred.poetry[at]gmail.com

The Patronage:

The journal “Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” is published under the scholarly patronage of the Polish Theological Society in Cracow

(Polskie Towarzystwo Teologiczne w Krakowie)

<http://www.ptt.net.pl/>

Symbol UKD: 2:82-1

Copyright © by Marek Mariusz Tytko and the Authors of this volume 2013
Copyright © by Fundacja Naukowa Katolików „Eschaton” 2013

The Publisher:

Fundacja Naukowa Katolików 'Eschaton' (Kraków, Polska)
[The Scholarly Foundation of Catholics 'Eschaton', Cracow, Poland]
Number KRS **0000451001** [The Judgement for Cracow-Centre, Department No. XI, 13.02.2013]
Number NIP **6793090655** [The Financial Office for Cracow-Podgorze (Podgórze), 20.03.2013]
Number REGON **122802966** [The Main Statistical Office – GUS Cracow (Kraków), 05.04.2013]

Address of the Publisher:

ul. Włoska 17/27, 30-638 Kraków (Cracow), Poland
phone: +48 511 350 665; e-mail: fundacja.eschaton[at]gmail.com

President of the Scholarly Foundation of Catholics 'Eschaton':

Dr hum. sc. Marek Mariusz Tytko, Ph.D.

Roman Catholic Church Assistants of the Publisher:

Father Dr hab. Roman **Bogacz** Th.D. – Church Assistant (atbogacz[at]cyf-kr.edu.pl),
Father Ireneusz **Okarmus**, Th.M. – Church Assistant (iokarmus[at]parafiapiaskinowe.pl)
[Church assistants (ecclesiastical assistants) were appointed by His Eminence Metropolitan Cardinal
Stanisław **Dziwisz**, Th.D., The Metropolitan Curia in Cracow, 15.05.2013, Number 1132/2013]

On the cover of the periodical (first page of the cover):

God's Mother from the Ostra Brama in Vilnius, 17th Century (an unknown author).
Picture version without a metal riza

On the cover of the periodical (the last page of the cover):

Three poets: fr Ireneusz Okarmus, fr Wacław Buryła, Marek Mariusz Tytko in the PSALM in Cracow,
September 16, 2012, photo: Andrzej Szełęga)

The text on the last page of the cover:

Marek Mariusz Tytko, transl. into English by Adelajda Sielepin CHR, Muir Evenden & Mark Bonnet

Cover design:

The cover was designed by Krzysztof Kubicki and inspired by Marek Mariusz Tytko,
Design consultant: Jarosław Kubicki

The graphic trademark of the Quarterly and the Foundation (a Christian fish):

Edward Przebieracz and Krzysztof Kubicki inspired by Marek Mariusz Tytko

ISSN: 2299–9922 [for paper's print version]

[The National Library in Warsaw, The National Centre of the ISSN, 18.02.2013]

e-ISSN 2391-9418 [for online version]

[The National Library in Warsaw, The National Centre of the ISSN, 05.12.2014]

Additional information on
Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education

The journal is published both in electronic and in paper version. Both versions of 2013 and 2014 and 2015 and 2016 are provided with a list of reviewers.

The journal uses a reviewing procedure which is described in the electronic and paper version. It follows the rules presented in the Communication of the Polish Ministry of Science and Higher Education.

The volume and issue number of the journal that contains a description of the reviewing procedure: 3/2015.

Direct link to the website containing the description of the reviewing procedure:

http://religious-and-sacred-poetry.info/wordpress/?page_id=104

The journal has a working and up-to-date website.

All the journal reviewers in 2013-2016 were external reviewers.

All the scholarly articles published in the journal in 2013-2016 are provided with a title and an abstract in English.

In 2013-2016 no joint (double) issues of the journal were published.

In 2013-2016 there was a six-month delay in publishing the journal, due to editorial reasons.

In 2015 there was a six-month delay in publishing the journal, due to editorial reasons.

There were 12 issues of the journal published in 2013-2015.

Over 50% of the authors of scholarly articles published in the journal in 2013-2015 are academics working at the universities or other scholarly institutions in the countries other than the country where the journal is published (i.e. Poland)

28 scholarly articles were published in the journal in 2015.

Over 50 % of the people reviewing articles for the journal in 2013-2016 were affiliated to scholarly institutions in the countries outside Poland.

The frequency of publication: every three months

Over 50 % of scholarly articles published in the journal in 2013-2016 were written in English or Russian.

32 members of the Editorial Board work for scholarly or educational institutions in the countries outside Poland, that is outside the country where the journal is published (it refers to the situation on 31.12.2015).

10 members of the Editorial Board work in scholarly or teaching institutions in Poland, that is the country where the journal is published (it refers to the situation on 31.12.2015).

100 % of scholarly articles published in the journal in 2013-2016 are accessible on the Website.

The first year of the journal's publication : 2013.

Dodatkowe informacje na temat
Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education

Czasopismo jest publikowane zarówno w wersji elektronicznej, jak i papierowej. Obie wersje z lat 2013, 2014, 2015, 2016 zaopatrzone w listę recenzentów.

Czasopismo stosuje procedurę recenzowania, którą opisano w wersji elektronicznej i papierowej. To spełnia wymogi przedstawione w komunikacie polskiego Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Tom (rocznik) i numer czasopisma, który zawiera opis tej procedury recenzyjnej: 3/2015.

Bezpośredni link do strony zawierającej opis procedury recenzyjnej:

http://religious-and-sacred-poetry.info/wordpress/?page_id=104

Czasopismo ma czynną i aktualizowaną stronę internetową.

Wszyscy recenzenci czasopisma w latach 2013-2016 byli recenzentami zewnętrznymi.

Wszystkie naukowe artykuły publikowane w czasopiśmie w latach 2013-2016 zaopatrzone w tytuł i abstrakt w języku angielskim.

W latach 2013-2016 nie opublikowano żadnych łączonych (podwójnych) numerów czasopisma. W latach 2013-2016 nastąpiło sześciomiesięczne opóźnienie w publikowaniu czasopisma, z powodów redakcyjnych.

Opublikowano 12 numerów czasopisma w latach 2013-2015.

Ponad 50% autorów artykułów naukowych, opublikowanych w czasopiśmie w latach 2013-2016 to uczeni pracujący w uniwersytetach lub innych instytucjach naukowych w państwach innych, niż państwo, gdzie to czasopismo jest publikowane (tu: w Polsce)

28 artykułów naukowych opublikowano w czasopiśmie w 2015.

Ponad 50 % osób recenzujących artykuły dla czasopisma w latach 2013-2016 było afiliowanych do naukowych instytucji w krajach poza Polską.

Częstotliwość publikacji: kwartalnik (co trzy miesiące)

Ponad 50 % artykułów naukowych publikowanych w czasopiśmie w latach 2013-2016 zostało napisanych po angielsku lub rosyjsku.

32 członków Zespołu Redakcyjnego pracuje dla instytucji naukowych lub edukacyjnych w państwach poza Polską, czyli poza państwem, gdzie to czasopismo jest publikowane (to odnosi się do sytuacji na dzień 31.12.2015).

10 członków Zespołu Redakcyjnego pracuje dla instytucji naukowych lub edukacyjnych w Polsce, czyli w państwie, gdzie to czasopismo jest publikowane (to odnosi się do sytuacji na dzień 31.12.2015).

100 % artykułów naukowych publikowanych w czasopiśmie w latach 2013-2016 jest dostępna na stronie internetowej.

Pierwszy rok publikacji czasopisma: 2013.

Spis Ilustracji

Ilustracja 1.

Matka Boska Ostrobramska w Wilnie, XVII wiek (autor nieznany).
Wersja obrazu w metalowej „sukience” 350

Ilustracja 2.

Matka Boska Ostrobramska w Wilnie, XVII wiek (autor nieznany).
Wersja obrazu bez metalowej „sukienki” 352

Ilustracja 3.

Logo Podziemnego Salonu Artystyczno-Literacko-Muzycznego (PSALM-u)
w Krakowie przy Parafii Matki Bożej Różańcowej na Piaskach Nowych. 368

Ilustracja 4.

Bogusław Żurkowski w PSALM-ie w Krakowie 10 VI 2012 r. 378

Table of Illustrations

Illustration 1.

God's Mother from the Ostra Brama in Vilnius, 17 th Century (an unknown author).	
Picture version with a metal riza	350

Illustration 2.

God's Mother from the Ostra Brama in Vilnius, 17 th Century (an unknown author).	
Picture version without a metal riza	352

Illustration 3.

Logo of the Underground Artistic-and-Literary-and-Music Saloon (the PSALM) in Cracow at the Parish of God's Mother of the Rosary in the Piaski Nowe District.	368
--	-----

Illustration 4.

Bogusław Żurkowski in the PSALM in Cracow June 10, 2012	378
---	-----

Spis treści

<i>Spis ilustracji</i>	9
<i>Table of Illustrations</i>	10
<i>Spis treści</i>	11
<i>Table of Contents</i>	16
MAREK MARIUSZ TYTKO (Kraków, Polska)	
<i>O „Poezji Religijnej i Sakralnej” (14)</i>	
[tekst po polsku]	21

I. Dissertations and Articles (Rozprawy i Artykuły) 27

CHARLES STEPHEN KRASZEWSKI (Wilkes-Barre, USA)	
<i>The Song of Songs (Canticle of Canticles) in the Poetry</i>	
<i>of Maciej Kazimierz Sarbiewski (Sarbievius)</i>	
[Pieśń nad pieśniami (Kantyk nad kantykami) w poezji	
Macieja Kazimierza Sarbiewskiego (Sarbieviusa)]	
[tekst po angielsku]	29
DAGMARA POSKART (Kraków, Polska)	
<i>Milton's Adam and Eve as fruit bearing plants</i>	
[Adam i Ewa Milтона jako rośliny przynoszące owoce]	
[tekst po angielsku]	69
MAŁGORZATA MARCINKOWSKA-MALARA (Katowice, Polska)	
<i>Duchowe i moralne aspekty parenezy w modlitewnikach dla dzieci</i>	
<i>z początku XIX wieku</i>	
[tekst po polsku]	103

PIOTR JÓZEF BARON (Nysa, Polska)

Józef Elsner – twórca religijny

[tekst po polsku] 125

SVİTLANA İVANİVNNA KRAVČENKO (Łuck, Ukraina)

[(СВІТЛАНА ІВАНІВНА КРАВЧЕНКО)

SVETLANA IVANOVNA KRAVČENKO

(СВЕТЛАНА ІВАНОВНА КРАВЧЕНКО)

SVITLANA IVANIVNA KRAVCHENKO]

Духовные ориентиры жизненного пути Зигмунта Щенского Фелинского

(на основе мемуаров “Pamiętniki” u “Paulina, córka Ewy Felińskiej”)

[Idealy duchowe drogi życiowej Zygmunta Szczęsnego Felińskiego (na podstawie wspomnień “Pamiętniki” i “Paulina córka Ewy Felińskiej”)]

[tekst po rosyjsku] 195

LIBOR MARTINEK (Opawa, Czechy)

K tvorbě pro děti lyrického harmonizátora Henryka Jasiczka

[O twórczości dla dzieci lirycznego harmonizatora Henryka Jasiczka]

[tekst po czesku] 211

LİLİÁ BOGDANİVNNA LAVRINOVIČ (Łuck, Ukraina)

[(ЛІЛІЯ БОГДАНІВНА ЛАВРИНОВИЧ),

LILIÁ BOGDANOVNA LAVRINOVIČ

(ЛІЛІЯ БОГДАНОВНА ЛАВРИНОВИЧ)

LILIYA BOGDANIVNA LAVRYNOVYCH]

О времени, языке и Боге: мотивы и поэтика сборника избранного

М. Кияновской „373”

[O czasie, języku i Bogu: motywy i poetyka zbioru wybranej poezji

М. Kijanowskiej „373”]

[tekst po rosyjsku] 231

II. Book Reviews (Recenzje książek) 271

MAREK MARIUSZ TYTKO (Kraków, Polska)

[Rec.:] O czasowości, wieczności i miłości

w poezji Andrzeja Kanclerza z tomu pt. Mapa czasu

[tekst po polsku] 273

III. Reports (Sprawozdania) 295

MAREK MARIUSZ TYTKO (Kraków, Polska)
BOGDAN MARIAN JANKOWICZ (Kraków, Polska)
*Fundacja Naukowa Katolików „Eschaton” w Krakowie:
sprawozdanie z działalności w 2015 roku*
[tekst po polsku] 297

MAREK MARIUSZ TYTKO (Kraków, Polska)
BOGDAN MARIAN JANKOWICZ (Kraków, Polska)
*Protokół z posiedzenia Zarządu Fundacji Naukowej Katolików
„Eschaton” w Krakowie 31.03.2016 r.*
[tekst po polsku] 307

IV. Sourced-based edition (IV. Edycja źródłowa) 317

MAREK MARIUSZ TYTKO (Kraków, Polska)
Ks. Janusz Artur Ihnatowicz — poeta metafizyczny
[tekst po polsku] 319

MAREK MARIUSZ TYTKO (Kraków, Polska)
Kalendarium biograficzne ks. prof. dra Janusza Artura Ihnatowicza
[tekst po polsku] 327

MAREK MARIUSZ TYTKO (Kraków, Polska)
Wykaz wybranych publikacji ks. Janusza Artura Ihnatowicza 1958-2012
[tekst po polsku] 333

MAREK MARIUSZ TYTKO (Kraków, Polska)
Ks. Janusz Artur Ihnatowicz. Antologia. Nota edytorska
[tekst po polsku] 337

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)
Polskie Bibliografie Estreicherów
[tekst po polsku] 339

V. A Sacred Picture (Obraz sakralny) 351

MAREK MARIUSZ TYTKO (Kraków, Polska)

Obraz Matki Bożej Ostrobramskiej

[tekst po polsku] 353

VI. Information for Authors (Informacja dla Autorów) 367

Evaluation Form [tekst po angielsku] 369

Формуляр рецензии [tekst po rosyjsku] 371

Formularz recenzji [tekst po polsku] 373

Autorzy tekstów w tomie 1 (13) 2016 375

Autorzy artykułów recenzowanych w tomie 1 (13) 2016 376

VII. Information on the Editors

(VII. Informacje o Redaktorach) 377

Informacja o Przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej
„Religious and Sacred Poetry” [tekst po angielsku] 379

Informacja o Przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej
„Religious and Sacred Poetry” [tekst po polsku] 380

Informacja o Przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej
„Religious and Sacred Poetry” [tekst po czesku] 381

Informacja o Przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej
„Religious and Sacred Poetry” [tekst po słowacku] 382

Informacja o Przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej
„Religious and Sacred Poetry” [tekst po rosyjsku] 383

Informacja o Przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej
„Religious and Sacred Poetry” [tekst po ukraińsku] 384

Informacja o Przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej „Religious and Sacred Poetry” [tekst po białorusku]	385
Informacja o Redaktorze Naczelnym „Religious and Sacred Poetry” [tekst po angielsku]	386
Informacja o Redaktorze Naczelnym „Religious and Sacred Poetry” [tekst po polsku]	387
Informacja o Redaktorze Naczelnym „Religious and Sacred Poetry” [tekst po czesku]	388
Informacja o Redaktorze Naczelnym „Religious and Sacred Poetry” [tekst po słowacku]	389
Informacja o Redaktorze Naczelnym „Religious and Sacred Poetry” [tekst po rosyjsku]	390
Informacja o Redaktorze Naczelnym „Religious and Sacred Poetry” [tekst po ukraińsku]	391
Informacja o Redaktorze Naczelnym „Religious and Sacred Poetry” [tekst po białorusku]	392

Table of Contents

<i>Table of Illustrations</i> [in Polish]	9
<i>Table of Illustrations</i> [in English]	10
<i>Table of Contents</i> [in Polish]	11
<i>Table of Contents</i> [in English]	16
MAREK MARIUSZ TYTKO (Poland)	
<i>On the "Religious and Sacred Poetry" (14)</i>	
[the text in Polish]	21
I. Dissertations and Articles	27
CHARLES STEPHEN KRASZEWSKI (Wilkes-Barre, USA)	
<i>The Song of Songs (Cantic of Canticles) in the Poetry</i>	
<i>of Maciej Kazimierz Sarbiewski (Sarbievius)</i>	
[the text in English]	29
DAGMARA POSKART (Kraków, Polska)	
<i>Milton's Adam and Eve as fruit bearing plants</i>	
[the text in English]	69
MAŁGORZATA MARCINKOWSKA-MALARA (Katowice, Poland)	
<i>Spiritual and Moral Aspects of Parenesis in Children's Prayer Books</i>	
<i>of the Beginning of the 19th Century.</i>	
[the text in English]	103
PIOTR JÓZEF BARON (Nysa, Poland)	
<i>Jozef Elsner, a Religious Author</i>	
[the text in Polish]	125

SVĚTLANA ĚVANĚVNA KRAVĚENKO (Luck, Ukraine) [SVETLANA IVANOVNA KRAVĚENKO SVITLANA IVANIVNA KRAVCHENKO] <i>Spiritual ideals of the way of life of Zygmunt Szczesny Felinski (based on the memoirs "Pamiętniki" and "Paulina cōrka Ewy Felinskiej")</i> [the text in Russian]	195
---	-----

LIBOR MARTINEK (Opava, Czechia) <i>On the Works for Children by Henryk Jasiczek, a Lyrical Harmonizer</i> [the text in Czech]	211
---	-----

LĚLĚA BOGDANĚVNA LAVRINOVIĚ (Luck, Ukraine) [LILIĚ BOGDANOVNA LAVRINOVIĚ LILIYA BOGDANIVNA LAVRYNOVYCH] <i>About Time, Language and God: Motifs and Poetics of Collection of the Selected Works „373” by M. Kianovska</i> [the text in Russian]	231
---	-----

II. Book Reviews 271

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland) [Review:] <i>Temporality, eternity and love in the poetry of Andrzej Kanclerz from the volume The Map of Time</i> [the text in Polish]	273
---	-----

III. Reports 295

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland) BOGDAN MARIAN JANKOWICZ (Cracow, Poland) <i>The Scholarly Foundation of Catholics "Eschaton" in Cracow: the Report on the Activity in 2015</i> [the text in Polish]	297
---	-----

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)	
BOGDAN MARIAN JANKOWICZ (Cracow, Poland)	
<i>Minutes of the meeting of the Management Board of the Scholarly Foundation of Catholics "Eschaton" in Cracow 31.03.2016</i>	
[the text in Polish]	307

IV. Sourced-based edition 317

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)	
<i>Fr. Janusz Artur Ihnatowicz — a Metaphysical Poet</i>	
[the text in Polish]	319

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)	
<i>The Calendar of Rev. Prof. Janusz Artur Ihnatowicz's Life</i>	
[the text in Polish]	327

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)	
<i>List of the selected publications by Father Janusz Artur Ihnatowicz</i>	
[the text in Polish]	333

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)	
<i>Fr. Janusz Artur Ihnatowicz. Anthology. Editorial note</i>	
[the text in Polish]	337

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)	
<i>The Estreichers' Polish Bibliographies</i>	
[the text in Polish]	339

V. A Sacred Picture 351

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)	
<i>Picture of God's Mother from the Ostra Brama</i>	
[the text in Polish]	353

VI. Information for Authors 367

Evaluation Form [in English]	369
Evaluation Form [in Russian]	371
Evaluation Form [in Polish]	373

The Authors of the Texts in the Issue 1 (13) 2016	375
The Authors of the Reviewed Papers in the Issue 1 (13) 2016	376

VII. Information on the Editors 377

Information about Chief of the International Scholarly Council of „Religious and Sacred Poetry” [in English]	379
---	-----

Information about Chief of the International Scholarly Council of „Religious and Sacred Poetry” [in Polish]	380
--	-----

Information about Chief of the International Scholarly Council of „Religious and Sacred Poetry” [in Czech]	381
---	-----

Information about Chief of the International Scholarly Council of „Religious and Sacred Poetry” [in Slovak]	382
--	-----

Information about Chief of the International Scholarly Council of „Religious and Sacred Poetry” [in Russian]	383
---	-----

Information about Chief of the International Scholarly Council of „Religious and Sacred Poetry” [in Ukrainian]	384
--	-----

Information about Chief of the International Scholarly Council of „Religious and Sacred Poetry” [in Belarusian]	385
--	-----

Information about Editor-in-Chief of „Religious and Sacred Poetry” [in English]	386
--	-----

Information about Editor-in-Chief of „Religious and Sacred Poetry” [in Polish]	387
Information about Editor-in-Chief of „Religious and Sacred Poetry” [in Czech]	388
Information about Editor-in-Chief of „Religious and Sacred Poetry” [in Slovak]	389
Information about Editor-in-Chief of „Religious and Sacred Poetry” [in Russian]	390
Information about Editor-in-Chief of „Religious and Sacred Poetry” [in Ukrainian]	391
Information about Editor-in-Chief of „Religious and Sacred Poetry” [in Belarusian]	392

O „Poezji Religijnej i Sakralnej” (14)

Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus! Szczęść Boże!

Laudetur Jesus Christus! Beneficiat vobis Deus!

Ἐυλογῆμενος ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς! Ὁ Θεὸς ὑμᾶς αὐτοὺς ἐυλογεῖ!

Z wielką przyjemnością oddajemy w Państwa ręce nowy numer naszego czasopisma „Religious and Sacred Poetry”. Kwartalnik naukowy, który stara się wypełnić lukę tematyczną wśród międzynarodowych periodyków akademickich, tworzony jest przez zespół uczonych z dwunastu krajów świata. Jesteśmy czasopi-smem spełniającym warunki naukowości, nie jesteśmy natomiast pismem konfe-syjnym. Gromadzimy badaczy wielu państw wokół problematyki religijnej kultury literackiej, w tym szczególnie wokół zagadnień poezji religijnej i sakralnej. Przed-stawiamy wyniki badań nad kulturą chrześcijańską, stąd w poszczególnych tomach można znaleźć opracowania naukowe dotyczące twórców zarówno prawosław-nych, katolickich, jak i protestanckich. Więcej informacji o nas znajduje się na na-szej czynnej stronie internetowej (umieszczonej pod adresem sieciowym: www.religious-and-sacred-poetry.info).

Pragnę przypomnieć Państwu radosną i bardzo pozytywną wiadomość. Nasze czasopismo „Religious and Sacred Poetry” (RASP) zostało wpisane na listę „B” czasopism naukowych (krajowych) polskiego Ministerstwa Nauki i Szkolnic-twa Wyższego w grudniu 2015 r. (pozycja 1498 – przyznano nam wysoką ocenę siedmiu punktów w skali piętnastopunktowej). Autor za każdy tekst artykułu nau-kowego (recenzowanego), otrzymuje w „RASP” aż 7 punktów, co liczy się nau-kowcom do punktacji niezbędnej do dalszej kariery naukowej.

Istotne wydaje się także to, że „Religious and Sacred Poetry” jest indkso-wane od początku w kilku naukowych międzynarodowych bazach danych (CEJSH, CEEOL i BazHum, a za rok 2015 – także Index Copernicus). W przy-szłości zamierzamy być obecnymi także w innych, zagranicznych bazach danych. Myślimy o takich systemach bazodanowych, jak: Art and Humanities (Thomson Reuters), Scopus (Elsevier), Humanities Source – Humanities Research Database (EBSCO). Prowadzimy rozmowy bezpośrednie i korespondencję z dysponentami tych baz. Podstawowym jednak warunkiem dołączenia do niektórych z tych baz

danych jest punktualność w ukazywaniu się czasopisma, a z tym, jak wiadomo, bywa różnie. Nasze czasopismo ukazuje się programowo z dużym opóźnieniem, mamy takie strukturalne spóźnienie od samego początku istnienia naszego periodyku, lecz — mimo trudności — jakimś cudem kwartalnik ten wciąż ukazuje się.

W obecnym tomie w części pierwszej pt. *Rozprawy i artykuły* czytelnik znajdzie kilka oryginalnych tekstów. Tom niniejszy rozpoczynają artykuły poświęcone dawnej literaturze.

Amerykański uczony polskiego pochodzenia Charles Stephen Kraszewski z Uniwersytetu Chrystusa Króla w Pensylwanii (King's College w Wilkes-Barre, USA) zaanalizował problematykę biblijną w łacińskiej poezji polskiego poety, papieskiego laureata, na przykładzie wpływów jednej z ksiąg Starego Testamentu (*Pieśni nad pieśniami*) na tę twórczość siedemnastowiecznego autora. Tekst pt. *The Song of Songs (Canticle of Canticles) in the Poetry of Maciej Kazimierz Sarbiewski (Sarbievius)* [Pieśń nad pieśniami (Kantyk nad kantykami) w poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego (Sarbieviusa)] napisany został po angielsku. Tytuł księgi biblijnej celowo został użyty w dwóch różnych formach nazw angielskich, bo tak (podwójnie) funkcjonuje on w obszarze anglosaskim, choć oczywiście może to być uznane za hiperpoprawność. Podwójny tytuł pochodzi od Redakcji.

Z kolei polska badaczka – Dagmara Poskart z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie skupia się na problematyce biblijnej Księgi Rodzaju odzwierciedlonej w znanym dziele Johna Milтона pt. *Raj utracony*. W swoim tekście pisanym po angielsku pt. *Milton's Adam and Eve as fruit bearing plants* [Adam i Ewa Milтона jako rośliny przynoszące owoce] ukazuje źródłowo to zagadnienie literaturoznawcze.

Również polska autorka – Małgorzata Marcinowska-Malara z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach w swoim tekście pt. *Duchowe i moralne aspekty parenezy w modlitewnikach dla dzieci z początku XIX wieku* proponuje pewne uporządkowanie tej stosunkowo rzadko poruszanej problematyki, z elementami analizy i syntezy. Można napisać, że autorka koncentruje się na dwóch modlitewnikach – Izabeli Czartoryskiej i Klementyny Hoffmanowej, które zostały opublikowane w pierwszej połowie XX wieku. Te publikacje noszą charakter parenetyczny. Namysł badawczy badaczki kieruje się na parenezę – ku jej duchowym i moralnym aspektom. W tekście ukazano zabiegi stylistyczno-językowe i retoryczne (głównie perswazyjne), służące w XIX w. zachęceniu i pouczeniu dziecięcego odbiorcy w obszarze religii, wiary i wychowania.

Piotr Józef Baron z Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nysie, dyrygent i muzyk-wykonawca, a zarazem znany badacz dziejów kultury muzycznej na Śląsku (historii muzyki regionalnej), w swoim artykule pt. *Józef Elsner – twórca religijny* ukazuje nietypową dla naszego czasopisma problematykę twórczości chrześcijańskiej w zakresie muzyki kościelnej, tak istotnej nie tylko w Kościele Katolickim czy Protestantckim (ściślej – Ewangelicko-Augsburskim), ale także

w Prawosławiu. Józef Elsner (1769-1854), znany nie tylko jako nauczyciel Fryderyka Chopina, ale jako samodzielny kompozytor, pisał swoje utwory muzyczne niejako „ekumenicznie”, tj. dla katolików, protestantów i prawosławnych. Zagadnienie kompozycji muzycznych jednak łączy się z literaturą, ponieważ teksty do utworów wokalnych (chóralnych) i wokalnie-instrumentalnych to przecież także literatura, a więc kultura literacka, a nie tylko kultura muzyczna.

Switłana Iwaniwna Krawczenko (Svitlana Ivanivna Kravčenko / Svetlana Ivanovna Kravčenko) z Narodowego Uniwersytetu Wschodnioeuropejskiego imienia Łesi Ukrainki w Łucku na Ukrainie w swoim tekście po rosyjsku pt. *Духовные ориентиры жизненного пути Зигмунта Щенского Фелинского (на основе мемуаров “Пamiętniki” и “Paulina, córka Ewy Felińskiej”)*, tzn. *Ideaty duchowe drogi życiowej Zygmunta Szczęsnego Felińskiego (na podstawie wspomnień “Pamiętniki” i “Paulina córka Ewy Felińskiej”)* przedstawia problematykę z pogranicza duchowości, moralności i biografistyki oraz literatury pamiętnikarskiej. Tekst oparty o źródła dotyczy oczywiście życia tego znanego polskiego świętego, biskupa i patrioty, który został wygnany ze swojej diecezji przez zaborcze rosyjskie władze carskie w XIX wieku.

Libor Martinek z Uniwersytetu Śląskiego w Opawie w Czechach przedstawia nietypową dla naszego czasopisma analizę pt. *K tvorbě pro děti lyrického harmonizátora Henryka Jasiczka* [O twórczości dla dzieci lirycznego harmonizatora Henryka Jasiczka]. Tenże poeta mieszkający w XX wieku na Zaolziu, czyli w czeskiej części Śląska Cieszyńskiego, pisał także wiersze dla dzieci i tym aspektem jego twórczości poświęcony został ów tekst.

Lilia Bogdanivna Ławrynowycz (Liliâ Bogdanivna Lavrinovič / Liliâ Bogdanovna Lavrinovič) z Narodowego Uniwersytetu Wschodnioeuropejskiego imienia Łesi Ukrainki w Łucku na Ukrainie analizuje problematykę filozoficzną we współczesnej literaturze ukraińskiej w swoim tekście po rosyjsku pt. *О времени, языке и Боге: мотивы и поэтика сборника избранного М. Кияновской „373”* [O czasie, języku i Bogu: motywy i poetyka zbioru wybranej poezji M. Kijanowskiej „373”]. Ta swoista poezjozofia, czyli poezja filozoficzna została skonfrontowana z poglądami ważnych filozofów XX wieku.

W części drugiej (*Recenzje książek*) publikujemy recenzję (omówienie) jednej książki. Marek Mariusz Tytko z Krakowa skupia się na tomiku poezji autorstwa Andrzeja Kanclerza z Tamowskich Gór na Górnym Śląsku pt. *Mapa czasu*, pisząc na temat czasowości, wieczności i miłości w tych wierszach.

W części trzeciej, poświęconej sprawozdaniom (*Sprawozdania*), publikujemy (po polsku) *Sprawozdanie z działalności w 2015 roku Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” w Krakowie* oraz *Protokół z posiedzenia Zarządu Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” w Krakowie 31.03.2016 r.* dotyczący działalności tej fundacji w roku 2015. Ta fundacja jest wydawcą naszego czasopisma nau-

kowego „Religious and Sacred Poetry”, stąd obecność owych oficjalnych dokumentów dotyczących tej organizacji, w naszym periodyku.

W części czwartej pt. *Sourced-based edition (Edycja źródłowa)* publikujemy zestaw kilku tekstów Marka Mariusza Tytko z Uniwersytetu Jagiellońskiego z Krakowa, dotyczących życia i twórczości ks. prof. Janusza Artura Ihnatowicza z Houston w Teksasie (USA), nestora polskich poetów emigracyjnych (urodzonego w 1929 r.), a są to następujące teksty: 1) *Ks. Janusz Artur Ihnatowicz — poeta metafizyczny*, 2) *Kalendarium biograficzne ks. prof. dra Janusza Artura Ihnatowicza*, 3) *Wykaz wybranych publikacji ks. Janusza Artura Ihnatowicza 1958-2012*, 4) *Ks. Janusz Artur Ihnatowicz. Antologia. Nota edytorska*.

W części piątej, poświęconej chrześcijańskiemu obrazowi sakralnemu (*A Sacred Picture / Obraz sakralny*), tym razem publikujemy tekst Marka Mariusza Tytko na temat *Obrazu Matki Bożej Ostrobramskiej*, zamieszczonego w reprodukcji na okładce obecnego numeru naszego czasopisma.

W części szóstej, przeznaczonej dla autorów (*Informacje dla autorów*) zamieszczono wzór formularza recenzyjnego w języku angielskim, rosyjskim i polskim. W części tej dodano alfabetyczne wykazy autorów tekstów zamieszczonych w obecnym numerze. Ponadto na koniec załączono krótkie informacje o przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej „Religious and Sacred Poetry” (Bogusławie Żurakowskim) i redaktorze naczelnym naszego czasopisma.

Czytelników, jak zawsze, zapraszamy do lektury. Autorów zachęcamy do współpracy. Prosimy o kontakt oraz nadsyłanie propozycji oryginalnych tekstów artykułów dotąd niepublikowanych i niezłożonych do druku (listy na adres e-mailowy: marek.mariusz.tytko@uj.edu.pl). Dla bezpieczeństwa w naszym periodyku stosujemy zapis [at] zamiast @ w adresach e-mail. Informacje o czasopiśmie można znaleźć na stronie internetowej (www.religious-and-sacred-poetry.info).

Liczymy na ciekawą współpracę naukową z uczonymi różnych dyscyplin (teologii, filozofii, literaturoznawstwa, kulturoznawstwa, psychologii, pedagogiki itd.) i różnych krajów, zwłaszcza – słowiańskich.

Dziękuję zespołowi redakcyjnemu, szczególnie gorąco - redaktorom językowym: prof. Teresie Beli (język angielski), prof. Nadyji Koloszuk (język rosyjski i ukraiński), doc. Oldze i Eugeniuszowi Pańkowom (język białoruski), prof. Liborowi Martinkowi (język czeski), dr Ivicy Hajdučekowej (język słowacki) za nieustrudzone, wieloletnie, bezinteresowne prace nad przekładem biogramów autorских oraz za językowe poprawianie nadesłanych przez autorów tekstów artykułów.

Za pomoc przy tworzeniu w przeszłości przekładów tekstów na naszej stronie internetowej dziękuję siostrze prof. Adelajdzie Sielepin CHR (język angielski), Muirowi Evendenowi (język angielski), Markowi Bonnettowi (język angielski), doc. Oldze i Eugeniuszowi Pańkowom (język białoruski), prof. Switłanie Krawczenko (język ukraiński i język rosyjski), prof. Liborowi Martinkowi (język czeski), dr Ivicy Hajdučekowej (język słowacki). Ponadto dziękuję prof. Mar’janie

i Zor’janie Łanowykównom z Tamopola za wszelką pomoc i sugestie. Nadto dziękuję mgr. inż. Krzysztofowi Kubickiemu – za okładkę i serwis internetowy naszego kwartalnika. Szczególne podziękowania należą się inż. Beacie Annie Tytko, która pracowicie wpisała latem 2015 r. do baz danych CEJSH i CEEOL oraz Polindex wszystkie teksty z „Religious and Sacred Poetry” z lat 2013-2014, dzięki czemu mogą one tam być obecne i dostępne na całym świecie (metadane wraz z pdf-ami poszczególnych artykułów). Ta mrówcza indeksacja przyczyniła się (jako jeden z warunków *sine qua non*) do wpisania nas na listę „B” czasopism naukowych (krajowych) Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w grudniu 2015 r. (pozycja 1498 – przyznano nam ocenę 7 punktów w skali 15-punktowej). Mgrowi Andrzejowi Szełędze dziękuję za fotografie (reprodukcje) obrazów sakralnych na liczne okładki naszego czasopisma.

Recenzentom dziękuję za wnikliwe uwagi. Czytającym – za lekturę.

Marek Mariusz Tytko

Redaktor Naczelny / Editor-in-Chief “Religious and Sacred Poetry”

(e-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl)

Abstract (Summary) in Polish / Abstrakt (Streszczenie) po polsku:

Tekst o „Religious and Sacred Poetry” dotyczy głównie chrześcijańskiego profilu czasopisma, jego struktury i zawartości. Redaktor naczelny (Marek Mariusz Tytko) opisuje cele kwartalnika, jego program i plany redakcyjne. Chrześcijańska kultura, religijna kultura literacka, chrześcijańska poezja religijna i poezja sakralna są głównym polem badawczym autorów tego kwartalnika. To jest społeczny i humanistyczny projekt międzynarodowy naukowców z Europy i Ameryki. W szczególności, niektórzy uczeni byli zaangażowani w przekłady tekstów, w pracę redakcyjną – Eugeniusz i Olga Pańkowowie z Grodna na Białorusi, Nadija Georgijivna Koloszuk z Łucka na Ukrainie, Ivica Hajdučeková z Koszyc na Słowacji, Libor Martinek z Opawy w Republice Czeskiej, Teresa Bela z Krakowa, Thomas Koziara, Muir Alan Evenden (obydwaj z USA) i Mark Bonnett z Wielkiej Brytanii.

Słowa klucze po polsku / Key words in Polish:

poezja religijna, poezja sakralna, literatura, kultura, wychowanie, czasopismo naukowe, religijna kultura literacka, filologia słowiańska, kultura chrześcijańska,

The Title in English:

On “Religious and Sacred Poetry” (14)

Abstract (Summary) in English / Abstrakt (Streszczenie) po angielsku

The text on “Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” is concerned mainly with the Christian profile of the journal, its structure and content. The editor-in-chief (Marek Mariusz Tytko) describes the aims of the quarterly, its program and editorial plans. Christian culture, religious literary culture, Christian religious poetry and sacred poetry are the main research areas for the authors of the journal. It is a social and humanistic international project of some scholars from Europe and America. The author mentions the names of the academics who have dealt with translation in editorial work, e.g. Eugeniusz i Olga Pańkow from Grodno in Belarus, Nadija Georgijivna Koloshuk from Luck (Lutsk) in Ukraine, Ivica Hajdučekova from Košice in Slovakia, Libor Martinek from Opava in Czech Republic, Teresa Bela from Cracow, Thomas Koziara and Muir Alan Evenden (both of them from the USA) and Mark Simon Bonnett from the United Kingdom.

Key words in English:

religious poetry, sacred poetry, literature, culture, education, scholarly periodical, religious literary culture, Slavic philology, Christian culture,

Bibliography (First Literature):

Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education. Edited by Marek Mariusz Tytko. Year 4: 2016. Volume 2 (14). April – May – Juni 2016.

I. Dissertations and Articles

(I. Rozprawy i artykuły)

CHARLES STEPHEN KRASZEWSKI (Wilkes-Barre, USA)

E-mail: cskrasze[at]kings.edu

The Song of Songs (Canticle of Canticles) in the Poetry of Maciej Kazimierz Sarbiewski (Sarbievius)

In Ode VII of Book IV, *Ad Caesarem Pausilipium, Davidis regis et vatis lyricae poesi Latinam non esse parem*, Sarbievius (1595-1640) sets aside as almost impossible the idea of interpreting, in verse, the Psalms of David. His description of David himself as king, warrior, and prophetic poet is set up as a challenge to all translators and imitators: can you really compare yourself to him in taking up this task?

“Jessea quisquis reddere carmina
Audet latini pectine barbiti,
Audet redordiri superbae
Turris arces Babylonis.

Quantus Poloni e vertice Carpati
Ruptis innundat Vistula fontibus;
Se fert, inexhaustusque tanto
Isacius ruit ore vates.”

(1-8)¹.

The line he is taking is familiar to all theorists of translation. It is the unattainable ideal of “ontological proficiency”: in order to translate David worthily, you must be David yourself. While the “Christian Horace” pointed to Scripture as an source of poetic themes,

¹ All our quotes are from the still-definitive collection of Sarbievius’ verse edited by Father Thomas Wall S.J.: *Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Jesu Poloni Poemata Omnia ad usum alumnorum S. J. Omnium, quae adhuc prodierant, longe plenissima. Superiorum permissu*, ed. Thomas Wall, Typus et sumptibus collegii S. J. [Collegium S. J.], Staraviesiæ [Stara Wieś] 1892, pp. LXIV, 624. URL: <http://dlibra.kul.pl/dlibra/doccontent?id=22174> [Access: 30.06.2016].

“for there is [in Scripture] a numberless amount of such possibilities, which by their very nature and external appearances are all the more worthy of our admiration than all pagan curiosities and stories combined”²,

he still insists that Holy Scripture is not just any text, and that it requires more than the ordinary writer to re-create it.³ He continues with a question for all who would dare re-cast the Word of God in verse. If David’s Psalms should be out of reach, what of the Pentateuch of Moses?

“Quis ducat aequo pectine sutilem
E luce pallam? quis sub ianthini
Tentorio coeli sedentem,
Quis rutilis diadema dicat

Crinale stellis? quis memoret Deum
Late trahentem syrna per aureum
Mundi pavementum sequaci
Sidera conglomerare limbo?”

(37-44).

Even though his favourite Polish language poet, Jan Kochanowski, did dare to restate the Psalms in his *Psalterz Dawidów* [*David’s Psalter*], this is not work to be taken lightly, and Sarbiewski declares himself (and most poets) unequal to the task. However, he doesn’t write off poetic recreations of Scripture altogether, and his long poem ends with the modest suggestion that for a redoing of the Canticle of Canticles, the “Sarmatian pen” might suffice:

“Haec nos nec olim Sarmatica rudes
Ausi Camoena, nec modo Dardanas
Culti per artes, fortiore,
Pausilipi, recinemus oestro:

² Krystyna Stawecka, „Sacrum w teorii i praktyce poetyckiej M. K. Sarbiewskiego”, [in:] *Roczniki humanistyczne*, 28(XXVIII): 1980, No. 1, pp. 193-204, especially p. 197. Stawecka is citing directly from Sarbievius’ tractate *De perfecta poesii*, 2:4. In the same place, Sarbiewski insists that only a Christian can be a true poet, “or at least such a person who, in accord with the views of the Christian religion, describes the activity of God as the support of the activities of the hero.”. See also: M. K. Sarbiewski, *De perfecta poesii, sive Vergilius et Homerus*, online, URL: <http://literat.ug.edu.pl/srbwski/index.htm> [access: 30.06.2016].

³ While it seems as if Sarbiewski is here calling into question all translators of the Holy Scriptures, St Jerome and Jakub Wujek not excepted, we must recall in fairness that he is actually speaking of a poetic re-creation or imitation of the text, and not “literal” renderings of the Greek or Hebrew into Polish or Latin.

Satis daturi, si Salomoniam
Utrumque lenes tendere barbita,
Castam Sunamitam et pudicos
Carmine sollicitamus ignes.”

(77-84).

There is more to it than just that. What Sarbiewski is suggesting here is right in stride with his theory of poetic re-creation as outlined above. If David and Moses must be avoided by all but the most inspired poets, as it is impossible for the poet to “be” these men, the Song of Songs is most worthy of interest on the part of poets like Sarbiewski. For the narrator of the Song of Songs is neither king nor prophet nor wonder-worker. She is the soul, longing for union with her Saviour. In speaking in the voice of Sunamite (or Sulamite), Sarbiewski is speaking in his own.

The Christian Horace composed a full thirty-three odes, epodes and epigrams directly inspired by the Canticle of Canticles. Looked at together, they comprise an eminently interesting body of meditation upon the relationship between soul and Saviour, and the theological triangle of God-Man-Nature. In this paper, we will see how Sarbiewski transforms the erotic, particular love described in Solomon’s Song into the infinite love of Christ for all men. The motif of the Flight of the Beloved Spouse will prompt the poet’s musings on God’s “strategy of flight”: Christ “flees” in order to arouse man to action. On the other hand, just how *much* man should be trying to do on his own will also be considered, as the effects of freely given grace will also be delved through by the poet, and a Catholic theology of co-operation with prevenient grace will be explained. The lush, natural beauty of the Canticle of Canticles leads, in Sarbiewski’s poems, to a contemplation of God’s role both within Nature and without; Nature will be shown as both the *vestigia Dei* and an unworthy suitor for man’s affections, something that derives its worth and beauty only from God’s indwelling.

We begin our discussion of Sarbiewski’s interpretations of the Song of Songs with the emphasis he places on the motif of flight. Whereas in Solomon’s poems the idea of the absence of the Beloved is certainly not missing, the enjoyment of the Beloved’s physical presence is found to a degree quite foreign to Sarbiewski’s paraphrases.

Ode XIX of Book II is the first poem which claims descent from the Old Testament book by title. It is indicated as “De sacro Salomonis ephithalamio” [From the Sacred Epithalamion of Solomon] and gives in its subtitle verset II:9: *Similis est Dilectus meus capreae hinnuloque cervorum* [My beloved is like a roe, or a young hart]. It begins with Christ’s seemingly willful abandonment of his spouse:

“Vitas sollicitae me similis caprae,
Quam vel nimbisoni sibilus Africi,
Vel motum subitis murmur Etesiis
Vano corripit impetu.

Nam seu prima metum bruma trementibus
Incussit foliis, sive Diespiter
Elisit resonis tela Cerauniis,
Incerta trepidat fuga.”

(1-8).

At the very start of our discussion, let us point out that this poem is a monologue, spoken by the “forsaken” Bride. As such, it is quite subjective, and this is something we should keep in mind as we progress through it. We note that Christ’s flight is described in the first four lines with aetherial symbolism — the mention of the “murmur of the sudden Etesian winds” and the “whistling of the storm-thunderous Africus [i.e. the south-west wind]” has the effect not only of underscoring the hair-trigger fright of the “roe,” but also of associating wind-imagery with his own flight. This makes the Beloved’s flight such a speedy, bodiless phenomenon that there can be little hope of grasping Him. For who can catch the wind? And yet, paradoxically, His *impetus* is vain. Immediately, we are set upon a plain on which giants contend: supernature, on the one hand, and on the other, the bride’s all-conquering love. She will not be denied:

“Atqui non ego et quaerere desinam,
Clamatura retro: Christe, revertere; et
Rursus, cum rapido fugeris impetu,
Clamatura: revertere.”

(9-12).

Wherever He goes, she (the Church, the faithful soul) will follow:

“O seu te Libani terga virentia,
Seu formosa rubrae culta Bethuliae,
Seu pinguis Solymae, sive procul cavae
Cingunt rura Capharniae;”

(13-16).

Leave off your running, she suggests — you have no hope of escaping me.

“Tandem sollicitae pone modum fugae.
Nam non effugies: te mihi sedulis
Aether excubiis prodet, et aureis
Prodet Cynthia comibus.

Te neglecta gemunt littora: te procul
Suspirat tacitis aura Favoniis,
Te noctis vigiles, te mihi vividis
Signant sidera nutibus.”

(18-24).

The beautiful lines with which this poem ends are among the most subtle in all religious poetry. They cut right to the heart of the problem of the soul’s mystical love for an invisible Deity, the *Deus absconditus*: “I cannot be forsaken unto unbelief, the triumphant soul exults, for the *vestigia Dei* ‘betray’ You unto me.” It is important to point out here Sarbiewski’s attitude to Nature. Nature is suffused with the glory of God by its being so sublime a creation of His will, but it is not God Himself. This rejection of pantheism, which we expect, of course, from a Jesuit poet, still seemed important enough to Sarbiewski to underline several times in these poems, which borrow so heavily an inspiration from the exuberant natural beauty of the Canticum of Canticles. We will speak more of this later.

Most important at this point is to observe what a transformation has occurred in the soul of the Bride over the space of this monologue. She begins by considering herself willfully abandoned by her Lover, and ends with the realization that Christ is ever present, if invisible. For, like the *caprea hinulusque cervorum* which *stat post pariete nostrum despiciens per fenestras, prospiciens per cancellos* (Canticum, II:9), Christ too waits, as it were, just past Nature; too far, perhaps, to be grasped with these hands of clay, but never really beyond the reach of faith. And *this* is the purpose, the main purpose, behind Sarbiewski’s seemingly odd emphasis on Christ’s flight: He flees that we might fly after Him, to prove our love for Him in shunning the world, and to win Him in the end through a truly redemptive, unflagging effort. As the poet’s most devoted modern interpreter, Aleksander Wojciech Mikołajczak puts it, we have here

“the human will to catch up with the escaping God, who, at the same time, is chasing man with His grace.”⁴

By far the greatest number of Sarbiewski’s lyrics exploring the meaning of the Canticum of Canticles can be found among his epigrams. Here too the dominant theme of the poems is the flight of the Beloved. As in II:19, Epigram VII, “*Quis mihi det te fratrem meum, sugentem ubera matris meae, ut inveniam te foris?*” (Cant. VIII.1.), begins with the narrator’s complaint of Christ’s escape:

⁴ Aleksander Wojciech Mikołajczak, *Studia Sarbieviana*, „Tum“ Gnieźnieńska Firma Wydawnicza, Gniezno 1998, p. 60, Series: Bibliotheca Symbolarum Philologorum Posnaniensium, t. 1.

“Quo tandem meus avolavit ille, / Formosissimus ille Natus, ille / Quo tandem meus avolavit Infans?”

(1-3).

The poem, which interweaves Classical allusions with Biblical,⁵ proceeds as a meditation of the narrator concerning whence the Child may have fled. One of Sarbievius' "geographical" poems, in it, the narrator's mind ranges through the three lands generally acknowledged to be the cradle of Christianity: Palestine, Egypt, and Greece, in her search for Him. But wherever He may be, whatever obstacles may stand between them, she vows to overcome all in order to stand again in His presence:

“Ut pulsum celer assequar Puellum,
Stent inter scopulique, frondeisque
Silvae verticibus minentur inter;
Damis ocior, ocior capellis,
Vadam: per fruticeta, per vepreta,
Per dumeta, per invios recessus,
Per querceta, per asculeta vadam.”

(14-23).

At the start of the poem, we are in some doubt as to the identity of the speaker. The twice-used possessive *meum*, and the mention of the “cave” in Bethlehem (4) makes us wonder if the speaker is not the Blessed Virgin Mary. But then, when the little nativity-scene becomes a consideration of the Flight to Egypt

(“An jam⁶ Bethlemium reliquit antrum, / Natalesque casas, et hospitalis / Fortunata petit fluenta Nili?”

[4-6])

we realize that this is impossible. The speaker, then, as before, is the Church herself, or the faithful soul, longing for perfect union with her Saviour.

⁵ Jakub Z. Lichański comments: “The ancient world, the Jewish and Christian traditions, create / in Sarbievius' poetry / an indivisible whole, a peculiar cultural monolith.” Jakub Z. Lichański, „Horatius christianus et Horatius sarmaticus”, [in:] *Nauka z poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego SJ. Praca zbiorowa*, pod red. Jacka Bolewskiego, Jakuba Z. Lichańskiego i Piotra Urbańskiego, Bobolanum, Warszawa 1995, pp. 63-86, here p. 67.

⁶ Jam = iam.

This is important to remember, for, in the lines cited above, when the Child is qualified by the participle *pulsus*, we immediately assume that the poem is going to deal with the Flight to Egypt, when the Child was “beat away” by the cruelty of Herod. Yet, after cunningly leading us to Egypt, through Greece, and back to Palestine, Sarbiewski intimates that it is not Herod who has chased the Child away. It is we ourselves, represented by the narrator, who have banished Jesus from *our* presence through sin. Hence, in a wonderful Baroque epiphany that calls to mind John Donne’s “Upon the Annunciation and Passion falling upon one day, 1608” we understand that the flight of this special Child is a flight toward Golgotha:

“An nostri vitii iniquus orbis / Centum Taenarios triumphat hostes?”

(37-38).

Christ, who came down to earth, to us, so that He might be sacrificed for our sake (the act of supreme love) flies us because of that same great love. Pushed away by our sins, His flight describes a sort of transfiguring circle: He dies on the Cross, in order to return to His throne in an apotheosis of divine power:

“Stellarumque procul favente pompa / Phoebi scandit equos, et ordinata / Molli sidera temperat capistro?”

(39-41),

His divine love having restored us to our own previous heritage as sons of God, which had been lost through the disobedience in the Garden.

Christ flees, so that we might fly after Him. In this way, Sarbiewski brilliantly replaces the idea of the “straight and narrow path” with a winding, zigzagging route *per saliceta, per rubeta*, etc., which is yet all the more safe and true as, wherever we wander, our souls’ eyes are fixed on Christ.⁷ In this way, the Lord leads us away from sin and toward our own apotheosis, our own Paradise regained:

⁷ Isaac Watts, who greatly admired Sarbiewski, expresses this same thought in the third verse of Hymn LVII, from the Song of Songs II:7. „Why should thy bride appear like one / That turns aside to paths unknown! / My constant feet would never rove, / Would never seek another love“. Cf.: [I. Watts,] *The Psalms of David, Imitated in New Testament Language: Together with Hymns and Spiritual Songs, in Three Books*, by the rev. Isaac Watts, D. D., a new edition, carefully corrected from an early copy, with copious indexes, tables of Scripture illustrated, &c., printed and sold by John Haddon, London 1834, p. 361. See also: I. Watts, *The Psalms of David, Imitated in New Testament Language: Together with Hymns and Spiritual Songs, in Three Books*, John Haddon, London 1857, pp. 563.

“Ut laetum celer assequar Puellum,
 Fulgetrisque, curulibusve flammis,
 Aurigantibus Africis et Euris,
 Et blandis Zephyris Favoniisque,
 Per lenes ferar inquietus auras,
 Et desiderii vehente penna
 Spirantum vehar essedo Notorum,
 Vernarumque rotis Etesiarum.”

(42-49).

Yet, how far should our own exertions carry us? As if to suggest that we’ve “done” enough already, and that our actions might only lead us further into sin, Sarbiewski introduces, at the end, the idea of *sacrum otium*. Let us be calm, he suggests, and wait for the Child to come to us:

“Stabo: quemque vagum nequit, videbo / An possit Deus invenire stantem”

(57-58).

This should not be understood as an hypothesis of crypto-Protestantism on Sarbiewski’s part: that all of man’s actions are foul and fruitless in God’s eye, and for redemption he can only wait upon Christ’s grace in the hope that he has been predestined to election. Far from it. There is a very Catholic tension that informs these poems of flight: a co-operation in redemption which enjoins upon the longing soul the discretion to know when, and how, to act, and when, and how, to expect joyfully the gracious arrival of the heavenly Bridegroom. Sarbiewski would agree with the words of Thomas Stearns Eliot:

“Teach us to care, and not to care.
 Teach us to sit still.”⁸

In commenting upon the lines with which this poem ends, the dramatic “becoming still” of the pursuing soul, Mikołajczak says:

“The surmounting of this *concoris discordia* [chasing God, while being chased by Him] contains within itself the whole point of the work, transferring these fruitless searches to the spiritual dimension. This halting of movement in the space of the *sacrum* leads to the transformation of multiplicity [soul, God] into the all-embracing unity of God.”⁹

⁸ *Ash Wednesday*, I: 38-39.

⁹ A. W. Mikołajczak, *Studia Sarbiewiana*, op. cit., p. 60.

Here we have Sarbievius in all his Baroque glory. Here, as Jakub Lichański notes, Sarbievius is most the metaphysical poet.¹⁰

This *sacrum otium*, which we will have occasion to consider more fully later on, is anything but passive. Like the contemplative life, the “sitting still” of which Sarbiewski speaks allows one to direct one’s concentration on Christ. In this, serious pursuit of the Beloved, the contemplative life is quite “active”. This is the envoy of Epigram VIII, “De D. Maria Magdalena”:

“Et gemit, et miseris singultibus astra lacessit,
Et salso teneras irrigat amne genas.
Et cava per, per acuta celer, per inhospita fertur:
Et per aperta fugax, et per iniqua ruit.
Quit facit ad tantos tam prodiga lacrima cursus?
Magdalis in lacrimis navigat ipsa suis.”.

Here too we have pursuit, here too we have the overcoming of harsh obstacles, yet it is an inner journey of repentance that is described here. Of course, the case can be made that *all* pursuit in these poems of Sarbiewski’s is an interior pursuit, but whereas the “externally oriented” motif of flight as found in Epigram VII is an extended metaphor, and can be appreciated by the reader as an external flight thanks to the “willing suspension of disbelief,” in the determination to follow the literal level through to its symbolic meaning in poems such as that under consideration now, the symbolic, didactic level is laid bare before our eyes. The narrative or literal level of the work shows not a flight through the ancient Mediterranean, which will be appreciated allegorically in the second place, but rather a sorrowing penitent weeping for her past sins, and the *pointe* of the poem a “moral” more than a meditation.

The epigram’s subtitle is taken from CC III:2:

“Per vicos et plateas quaeram, quem diligit anima mea”.

Very apt, considering Magdalen’s life before her conversion. She is the heroine of Epigram XIV as well, which is also built upon a hastening after the Lord:

¹⁰ J. Z. Lichański, „Horatius christianus et Horatius sarmaticus”, op. cit., p. 68: „Jak odszukać Boga, który, acz pochwytny, jest ciągle przecież Kimś, kto wymyka się naszym próbom pochwycenia i zatrzymania Go. Tak zbliża się Sarbiewski do poezji metafizycznej”. [in my English translation: „How to find God, who, although graspable, is yet always Someone, who defies our attempts at comprehension and restraint. Thus does Sarbiewski come near to metaphysical poetry.”].

“Trahe me post te: curremus”

(Cant. I:4).

“Mi Jesu, sine te per opaca, per invia tendam”,

the longing spouse asserts,

“et potero longas te sine ferre moras?”

(1-2).

Again we note the now familiar motifs of “abandonment,” or at least distance from, Christ, and the determination to pursue at all costs. But human strength is not up to the task, really, thus Sarbiewski’s longing soul makes a more desperate plea:

“Felix, ah felix olim tua Magdala, quae se
Nexuerat vinctis ad tua crura comis!
Sic comes illa tuum nunquam linquebat amorem:
Tu captivus eras illius, illa tui.
Altera, ne dubites, ego sum tua Magdala, Christe:
Ergo trahas vel me, Sponse, vel ipse mane.”

(3-8).

We have not left the sphere of pious action, but the characteristic of the Christian soul which is most foregrounded here is that strong singlemindedness, that fervid attention to Christ and only Christ, which we found earlier in Ode II:19 and Epigram VII. The Christian soul wishes to grab on to the Prize of heaven, however it might—to tie itself to Christ’s legs by the hair, so as never to be parted from Him. The image somewhat suggests a person falling off a cliff, in a wild windmilling of arms and legs, finally latching on to a dry root protruding from the sheer wall and subsequently clambering and clinging as close to that last plank of salvation as possible.

And that is what happens in the Christian story, after all: man, following the shipwreck of Eden, is extended in Baptism this one salvific Plank which is Jesus Christ, to Whom he must cling for dear, eternal, life. Christ is our only hope, and in this epigram Sarbiewski describes the proper attitude—urgency!—that we should assume in reference to Him.

In this little poem, we see two important features of Sarbievius’ interpretation of the Canticle of Canticles. First, the love between the Bride and her Heavenly Beloved is *not* of a languorous, erotic nature, but rather an essential thing, like air

and water, without which life is impossible.¹¹ Second, the motif of flight and pursuit must be understood in a subtle, Catholic way. The soul is cooperating in her salvation, is performing the “good work” of active pursuit of Christ, yet — note the *trahe me post te* — it is Christ’s grace which is the effective motor of redemption, and which must be in place so that the cooperation—*curremus*—can even be contemplated.¹² There results from this cooperation a wonderful “confusion” of love, a bewilderment of the senses—am I pursuing, or pursued?—which we have perhaps noticed already in the verses cited above, and which plays a central role in Epigram XVII below.

“Insequeris, fugio: clamasque, revertere, Jesu:
Et reduces ad te flecto repente vias.
Insequor, ipse fugis: clamoque, revertere, Jesu:
Et faciles ad me flectis, Amice, vias.”

(1-4).

This grand confusion of love might lead one to a consideration of the subjective nature of the “dark night of the soul” that the earthly Bride seems to be experiencing. This is emphasised by the willfull juxtaposition of citations from the Canticle used as subtitles for the verse:

“Revertere Sulamitis”

(IV:12),

“Revertere, Dilecte”

(II:17).

The transposed order of the appeals is interesting. Christ calls the errant soul to return to Him, she does, only to find that He now “flees” and she needs to repeat the plea. It is, like Epigram VII, a verse that emphasises the actual, constant nearness of Christ, and the promptness with which He “returns” to the soul that calls out to Him. The intricate, measured pattern of flight and pursuit changes

¹¹ Krystyna Stawecka’s comment that Sarbievius “lessens, weakens the erotic elements so strongly apparent in the biblical text *so as not to scandalize school-pupils* (“dla potrzeb wychowanków szkolnych”, see: K. Stawecka, „Sacrum w teorii i praktyce poetyckiej M. K. Sarbiewskiego,” op. cit., p. 202) is a school-marmish note unworthy of both the poet’s intelligence, and that of the otherwise very capable scholar who pronounces it.

¹² In this way, Sarbiewski finds himself smack in the middle of the Bannezianist-Molinist controversy on free will and grace, which flared after the Council of Trent. A. W. Mikołajczak (in: *Studia Sarbieviana*, op. cit., p. 57) sees Sarbievius as a Molinist, “making the efficaciousness of grace dependent on an independent element, that is the freely-willed cooperation of man with God’s grace.”

from abandonment to a sort of eschatological dance — a physical expression of that delightful “confusion of love”:

“Assequeris, fugio: fugis, assequor: o bonus error!
Obsequii felix o in amore fuga!
Ad te, ne fugias, tua me fuga, Christe, reducet:
Dux tibi ne fugiam, vel meus error erit.”.

(5-8)

It is the celebration of the faith of the loving soul and the grace of the Beloved, which assures the salvation of the former: whenever she strays, the grace of Christ will pursue her; whenever He seems far away, her faith will recall Him. But of course, the presence of Christ is a constant, while the soul often makes detours along the road to her final destination. Thus the poem ends with a recognition of her need to follow Christ’s lead in the words which hearken back to that curiously “crooked” path to salvation, *per saliceta*, *per rubeta*, *per aspera*, etc., but always with the eyes firmly fixed on the Saviour.

(“Veni de Libano, Sponsa”, Cant IV:8),

so similar to the poem we have just discussed. The longing soul has come to a realization of Christ’s strategy of flight:

“Et fugis, et fugiens clamas: Quid, Sponsa, moraris? / Non fugis, ut fugias: ut capiare, fugis.”.

We spoke of an “eschatological dance” above; here it might be more proper to speak of an “eschatological game.” That would be the term preferred by Sarbievius. After all, he uses it himself in his tractate *Dii gentium*:

“God’s talent for play is that most strange wisdom, which theologians call the knowledge of future contingent and conditional events / [...] / Thus fate, power, position, conditions and all the other matters of mortal man He plays with, like dice. And yet He brings all matters to their proper ends through a hidden artistry.”¹³.

¹³ Sarbiewski, *Dii gentium*, cited by A. W. Mikołajczak, *Studia Sarbieviana*, op. cit., p. 55. See: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *Dii gentium*, [Sine loco, post 1627], c. 108, a manuscript in the Biblioteka Narodowa in Warszawa [=National Library in Warsaw], sign.: Rps 3045 II. See also: idem, *Dii gentium* = *Bogowie pogan*, wstęp, opracowanie i przekład Krystyna Stawecka, przygotowanie wydania rozpoczął Stanisław Skimina przy współpracy Marii Skiminowej, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1972, pp. 799, [16], Series: Biblioteka Pisarzy Polskich. Seria B, nr 20.

There is a great innocence, and a playful joy, in epigrams such as the above, which stands in some contrast to the *tristitia* of the Cantic of Canticles — and of course to the erotic joy of physical consummation which abounds therein as well.

Earlier, we considered Magdalene's inner journey, her inward pursuit of the Beloved. In Epigram XVIII, *Sacri studiosus obsequii cadaver est*, subtitled with Cant. VIII:6: *Fortis est ut mors dilectio*, we find the same idea developed in greater depth:

“Ut scires, quo, Christe, tui flammare amore,
Non unus pro me nuntius ivit amor.
Cor ad te misi; cor non est, Christe, reversum:
Mitto voluntatem, Christe; nec illa redit.
Ut tandem totam posset tibi dedere mentem,
Intellectus erat missus; et ille manet.
Nunc animam mitto: quod si non illa redibit,
O ego quam vivum, Christe, cadaver ero!”

Poetically speaking, this is certainly one of Sarbiewski's most successful epigrams. It moves along at a stately, controlled pace, until it reaches the truly satisfying, witty and paradoxically powerful *pointe* in lines 7-8. The progression of ideas itself moves from *heart* through *will*, *mind*, and finally, *soul* — here it may not be out of place to remind ourselves of Lichański's words:

“Sarbiewski seems to suggest that emotions and reason (logic) are not opposite, but rather complementary.”¹⁴

As earlier poems describe a flight over obstacles in the outside world, mountains and deserts, this poem, to a greater degree even than the Magdalene epigrams, shows us that the real obstacles to be overcome in pursuit of Christ are internal. One must not only love Him, one must perfect that love—as Christ Himself reminds us in the Gospel:

“Why call you me, Lord, Lord; and do not the things which I say?”¹⁵

(Luke VI:46).

¹⁴ J. Z. Lichański, „Horatius christianus et Horatius sarmaticus,” op. cit., p. 66.

¹⁵ See: *Holy Bible: Douay-Rheims Version*. Charlotte, NC: Saint Benedict Press, 2009, pp. 1086, 306. See: *Catholic Bible: Douay-Rheims Bible Online, Verses Search. Roman Catholic Bible Verses, Search Scriptures, Challoner Footnotes*. Website: *Douay-Rheims Bible + Challoner Notes*, drbo.org, URL: <http://www.drbo.org/> [Access: 30.06.2016]. See also: Bible Hub, URL: <http://biblehub.com/luke/6-46.htm> [Access: 30.06.2016].

The confession of love must be perfected in action, by the bending of one's will to that of Christ:

“Not every one that saith to me, Lord, Lord, shall enter into the kingdom of heaven: but he that doth the will of my Father who is in heaven, he shall enter into the kingdom of heaven”¹⁶

(Matthew VII:21).

Yet even obedience is not enough; the soul must train the contemplative faculties of the mind upon the Beloved in order to anneal the love-motivated will into the habit of the holy life. Then (and perhaps only then?) has the narrator reached that critical point described in St Ignatius' beautiful prayer *Suscipe, Domine*, when he can resign his soul, indeed his entire person, into the hands of God, and be in union with the Beloved and truly “dead to the world.”

Two epigrams based on the Cantic of Canticles that give back the idea of *sacrum otium* mentioned above, are nos. XIII and XXXI. In both of them the impossibility of what we might call “unilateral salvific action” on the part of man is described in a powerful way. Let us consider the first of these, subtitled with verset VIII:6, *Lampades ejus lampades ignis*:

“O ego, si fierem medio sita cardine tellus!
Sponse, tua starem pendula sponsa manu.
O ego, si fierem liquido torrentior amne!
Ad nutus fluerem lenior amne tuos.
O ego, si fierem rapidis pemicior Euris!
Fingerer obsequiis promptius ipsa tuis.
O tandem, nisi sim celeri velocior igne,
Vel fieri cuperem cuncta, vel esse nihil.”

In a way, this epigram is the complement of XVIII, *Sacri studiosus...* As in that poem, the typo — narrator successively, and successfully, moves through all the powers and possibilities of his person so as to arrive finally at a willing, loving donation of his all to Christ, so here does he symbolically pass through and test all the possibilities of natural action before coming to the realization that they are all vain. The longing soul would like to have the pendulous sway of the entire earth; failing that, she would like to roar on with the rush of great waters, and from thence she is moved to a desire for even swifter, more aetherial action—wind, and finally, according to the then-prevailing scales of excellence, fire.

¹⁶ Douay-Rheims Bible + Challoner Notes, website DRBO.org, Summa-Theologica.org, URL: <http://www.drbo.org/> [Access: 30.06.2016]. See also: Bible Hub, URL: <http://biblehub.com/matthew/7-21.htm> [Access: 30.06.2016].

“storm heaven”

in the Lord’s own curious phrase, and

“take it by violence.”¹⁷

(Matthew XI:12).

Thus she determines to “be nothing” if she cannot “desire all”, and she finds her desires fulfilled.

Now, this determination has nothing in common with nihilism. It is not a petulant wish for annihilation; rather, it is the understanding that nothing which she can do on her own—even in her most wildest dreams—would see her to her goal, *even though* her goal is the perfect submission of the will to that of Christ (v. 4, 6). And here is the beautiful surprise at the end of the poem: that desire of hers to completely submit her will to Christ’s is effected when she determines to “be nothing.” After seven lines of introspection (note how Sarbiewski begins each pair of lines, introduces each idea up to line 7, with “o ego!”) she finds her peace and her prize in being that “living cadaver” of epigram XVIII — that patient, willing, primal material, as it were, in the hands of God, waiting and willing to be fashioned according as He sees fit. This is the *esse nihil* that breaks up-on the narrator with the force of epiphany at the end of this verse.

And here we see the deep link between Sarbievius’ poetry and Jesuit spirituality. In both of these epigrams, do we not hear an echo of St Ignatius’ words from the “Quinta annotatio” at the start of the *Spiritual Exercises*?

“[...] Qui suscipit Exercitia, si magno animo atque liberali accedens, totum studium et arbitrium suum offerat suo Creatori, ut de se, suisque omnibus id statuatur, in quo ipsi potissimum servire possit, iuxta ejusdem beneplacitum.”¹⁸

Or further, in the “Principe, sive Fundamentum”:

“Creatus est homo ad hunc finem ut Dominum Deum suum laudet, ac revereatur, eique serviens tandem salvus fiat. Reliqua vero supra terram sita, creata sunt hominis ipsius causa, ut eum ad finem creationis suae prosequendum juvent: unde sequitur utendum illis, vel abstinendum eatenus esse, quatenus ad prosecutionem finis vel conferunt, vel obsunt. Quapropter debemus absque differentia nos habere circa res creatas omnes (prout libertati arbitrii nostri subjectae sunt, et non prohibitae): ea, ut (quod in nobis est) non quaeramus

¹⁷ Douay-Rheims Bible + Challoner Notes, website DRBO.org, Summa-Theologica.org, URL: <http://www.drbo.org/> [Access: 30.06.2016]. See also: Bible Hub, URL: <http://biblehub.com/matthew/11-12.htm> [Access: 30.06.2016].

¹⁸ *Exercitia spiritualia S.P. Ignatii de Loyola*, cum versione literali ex autographo hispanico, notis illustrata, juxta romanam editionem sextam, Ex Typograpia Manresana, Roehampton 1881, p. 7.

sanitatem magis, quam aegritudinem; neque divitias paupertati, honorem contemptui, vitam longam brevi praeferamus. Sed consentaneum est, ex omnibus ea demum, quae ad finem ducunt, eligere ac desiderare.”¹⁹.

The entirety of these verses seems to be summed up in a particularly strong consciousness of God’s great love for mankind. This will be seen in the epigrams on Divine Love, such as X., *Casta sed foecunda*, considered below, and more particularly to the subject at hand, in XXXI: *Sagitta divini Amoris (Vulnerasti*²⁰ *Cor meum*, Cant. IV:9):

“Illa ego sidereis deprompta sagitta pharetris,
Quam pius ad Superos ejaculator Amor,
Quaero meam, sed quaero meo sine vulnere metam;
Nam mea non didicit vulnera ferre manus.
Quis credat, potuisse dari sine vulnere metam?
Hic requiesce meo vulnere, Christus ait.
Accelero metamque premo sine vulnere: sed jam²¹
Ne possem vulnus figere, vulnus erat.”

“What is it you desire of me?” asks the prompt soul, wishing to requite Christ’s love by reciprocal action. The promptness and good will is all. It is noteworthy to mark that the question is placed *after* the arrow has been shot, while it is on its way. What greater example of prompt will can be imagined? There is no bargaining with God, no desire to have everything lain out “in black and white” before the mission is considered — God says “go” and the longing soul sets out immediately. Only when she is already on the road does she ask, “where to?”.

“To me,” comes the answer. The beautiful image of the wound “already being there” emphasizes the grace of God in two ways. On the one hand, it is a striking image of Christ’s self-sacrifice, his willingness to serve our weakness. It is also a lesson in salvation. As Christ’s cruel death on the Cross was necessary for our redemption, it is comforting to reflect that we ourselves needn’t strike the blow

¹⁹ *Exercitia spiritualia...*, op. cit., pp. 20-21. Piotr Urbański („Poezja Sarbiewskiego wobec duchowości ignacjańskiej”, [in:] *Nauka z poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego SJ. Praca zbiorowa*, pod red. Jacka Bolewskiego, Jakuba Z. Lichańskiego i Piotra Urbańskiego, Bobolanum, Warszawa 1995, pp. 112-124) would disagree with my emphasis on the Jesuit strain in Sarbiewski’s poetry. But then again, he bases his claim for Ignatius’ writings not being present in the poetry of Sarbiewski on the fact that the poet does not “note the course of the particular meditations and contemplations, does not comprise biblical scenes in his verse, does not participate in their ‘historical truth’, does not form his odes into cycles reflecting the dynamics of the *Exercises* (p. 114). Basically, Urbański is telling us that Sarbiewski is not Southwell.

²⁰ *Vulnerasti* = *Vulneravisti*.

²¹ *Jam* = *iam*.

that shed His precious Blood—God forbid!—and yet we enjoy the benefits that proceed from the Crucifixion.

An even more pointed expression of this free gift of salvation can be found in Epigram II, *Religiosum Paupertatis votum* (Cant. VIII:7: *Sin dederit homo omnem substantiam domus suae pro dilectione, quasi nihil despiciet eam*).

“Venalem nuper coelo mercabar Amorem.

Quis credat? qui se venderet, ipse fuit.

Aurum donabam: sed emi se noluit auro.

Cum largirer opes, rejiciebat opes.

Omnia donabam: sed noluit omnia. Totum

Quod superest (inquam) si placet, aufer, Amor.

Risit: et, aethereo quid inutile quaeris Amori

Sollicitus pretium? Da nihil, inquit, emes.”

In this verse, we find the Baroque paradox used in a manner unrivalled by Donne or Herbert. Notice again how the playful leading-on of the narrator by Love Divine eliminates the erotic substratum of the Canticle of Canticles, replacing it again with the atmosphere of a child’s game. All the more striking here, as the topic is the trade, the “selling” of love! But again, no “sale” takes place, as Love Divine intended from the very outset, because His gift is a free one. *Da nihil, inquit, emes*. Again, as in the poem we have just finished discussing, this *nihil* has nothing of the nihilistic about it. The prize, God’s love, salvation, is of such great value as to be impossible to price. It cannot be bought, for there is nothing to equal it in value. It can only be given. In this sense, the Ignatian giving of the entire person, spoken of here and elsewhere in Sarbiewski’s poems, is “nothing” in comparison to what it is given in exchange for, but it is still required of man, as a token of his love for Christ — the co-operation that is required of all of us by God, even though he has no real “need” of our works or our selves. The proper context for understanding these verses is not “Here — take it, for free,” but Christ’s gentle, “Yes, you are nothing, but give that ‘nothing’ to me, and in exchange, take everything.”

The application of quasi-financial imagery to these divine matters makes one uneasy. So great a theologian as Duns Scotus allowed himself to be carried off into like speculations,²² but we are not Duns Scotus, and thus can be grateful

²² See: Sarbiewski, *In IV libros sententiarum*, III, 19, in which he considers Christ’s sacrifice as satisfaction for man’s sins and comes to the following syllogistic conclusion: “1) That the sin of finite man cannot be infinite; 2) That Christ’s merit belonged to his human nature and was therefore finite.” Compare that to the more popular, and perhaps more pious, theology of Christopher Marlowe’s play *The Tragical History of Doctor Faustus*, in which the main character, in his final throes, cries out: “See, see where Christ’s blood streams in the firmament! / One drop would save my soul, half a drop!”. See: M. K. Sarbiewski, *Mathie Casimiri Sarbiewski e Societate Jesu Poloni Poemata Omnia ad usum alumnorum S. J., op. cit.* See also: URL: <http://dlibra.kul.pl/dlibra/doccontent?id=22174> [Access:

that Sarbiewski's discussion of this matter is more of a symbolical, mystical nature. In Epigram X, *Casta sed foecunda*, the doctrine of Christ's two natures, and the surprising theme of the God/Man's own "nothingness" leads to another expression of the sublime confusion of true love. Fronted by the juxtaposition of versets I:4 and VII:12 from the Canticum (*Memores uberum tuorum; Ibi dabo tibi ubera mea*, both from the mouth of the longing soul—most properly, the Virgin herself), the first six lines read:

“Velle meas, mi Sponse, canis te sugere mammas;
Sic quae sponsa fui, jam²³ tibi mater ero.
Ipsa tuas etiam memini me sugere mammas:
Sic qui sponsus eras, tunc mihi mater eras.
Ambo iterum bibimus de mamma saepius una:
Sic soror ipsa tibi, tu mihi frater eras.”.

The narrator here is, obviously, the Blessed Virgin Mary. There can be no greater exemplar of the human being's bending her will to that of God, of her willing co-operation with God's particular plan for herself and, through her, for the whole of mankind, than the image of Mary assenting to the Annunciation, bearing the Christ Child, and then giving Him suck. Although the Persons and events described here are unrepeatable, they are, yet, a template, according to which we should shape our lives. The "nothingness" we have been speaking of comes in at the very end of this poem, in its exultant final two lines:

“O Amor! unus Amor! quos non effingis amores?
Omnibus omnis eris, si tibi nullus eris.”.

Here the exemplar becomes Christ Himself, who so emptied Himself of all that was glorious and majestic and even immortal in His divine Sonship, that he might serve His humblest creatures with his own life. Only with such a pattern can the emptying out of the person and total subsuming of the will to that of God, as expressed in *Sacri studiosus obsequii cadaver est*, for example, be even contemplated. In Sarbievius' poems, "nothing" is "something" indeed!

If the “flight and pursuit” verses have any overhanging theological theme, it is that Christ is ever in control. He never really abandons the longing soul; indeed, He escapes in order to be caught again, and is always prompt in “returning” to the soul that calls out, *revertere, Jesu*. This is perhaps why Krystyna Stawecka sees in these verses the longing expressed by the disciples on the road to Emmaus:

30.06.2016]. See also: Ch. Marlowe, B. Ashmore, *Christopher Marlowe's The Tragical History of Doctor Faustus* [Including the 1592 edition of The History of the damnable life and deserved death of Doctor John Faustus], Blandford Press, London [1948], pp. 215.

²³ Jam = iam.

“Nonne cor nostrum ardens erat in nobis dum loqueretur nobis in via?”²⁴.

The Divine Bridegroom’s call to his Beloved, each of us, is answered in turn by a simple appeal from the individual’s heart.²⁵

This theme is in line with the erotic tropes of the Canticle, as it is the Beloved who seems independent, self-assured; the Bride languishes without Him, anxiously expects His return, and at times is even moved to physical pursuit of her departed Lover. When the union of the two is effected, it is because the Beloved has deigned to become present to the Bride.

Sarbiewski remains true to this schema in the verses we are considering now. And, true to the Catholic, allegorical interpretation of the Canticle, the eventual union of the Bride with her Groom will be effected in heaven. This is the point of one of the most well-constructed and developed poems of the Polish Horace, Ode XXI of Book IV, *Ex sacro Salomonis Epithalamio* (Cant. II:10 sqq.).

The poem begins with a surprising call from above. Surprising, in that it is unexpected—it is the call of the Heavenly Spouse to his Beloved on earth, the call which comes to all of us, although none of us “know the day or hour”:

“Fallor? an Elysii laeva de parte sereni
Me mea vita vocat?
Surge, Soror, pulchris innectito lora columbis;
Pulchrior ipsa super
Scande rotas, Libanique levem de vertice curum:
Has, age, flecte domos”.

(1-6)

The soul, beloved of God, is transported out of the mundane into a very Edenic paradise, over which she is to reign:

“Ad tua decidui fugiunt vestigia nimbi:
Turbidus imber abit.
Ipsa sub innocuis mitescunt fulmina plantis:
Ipsa virescit hiems.

²⁴ K. Stawecka, „Sacrum w teorii i praktyce poetyckiej M. K. Sarbiewskiego,” op. cit., p. 201, quoting Luke XXIV:32.

²⁵ Józef Budzyński, „Tradycja biblijna w liryce religijnej Macieja Kazimierza Sarbiewskiego”, [in:] *Roczniki humanistyczne*, 21(XXI): 1973, No. 3, pp. 93-107, here p. 97. See also: A. W. Mikołajczak (*Studia Sarbieviana*, op. cit., p. 59): “For Sarbiewski, the Canticle, as a song of erotic union, has first and foremost a human and at the same time metaphysical dimension in that it expresses the union of the soul with God.”.

(7-14)

The poem continues for many lines descriptive of the beauties of Paradise, the scene of a New Springtime, a New Creation:

48

Ipsae sponte virent segetes: innoxius ipse
 Messibus albet ager.
 Praebent hospitium platani: praebet formosos
 Graminis herba toros.
 Caedua Panchaeos sudant opobalsama nimbos:
 Et genialis odor
 Adspirat, quoties nutantibus hinc atque illinc
 Ingruit aura comis.”

(15-54).

This long passage of lush creation has been quoted in full in order to enable the reader to compare it with the description of Paradise before the fall, as described by St Robert Southwell, S.J. In his “Poema de assumptione B.V.M.” (before 1595), we read:

“Hic locus a prima mundi memorabilis ortu,
 Consitus arboribus, leni quas aura susurro
 Murmureque interflat molli, labensque per herbas
 Dulcisonos ciet unda modos, paribusque recurrens
 Flexibus, in varios per gramina finditur arcus.
 Hic vagus incerto discurrens tramite piscis
 Plurimus ignoti generis, dum lusibus instat
 Decipit, et placide fallendo lumina mulcet.
 Per ripas diffusa patet cum floribus herba,
 Luxuriansque viget vario laetissima partu,
 Quem sponte effudit curve sine vomere tellus.
 Hic rosa cum violis, cum calthis lilia certant;
 Hic casiae narcissus adest, hyacinthus acantho;
 Hic crocus et mixtis crescunt vaccinia baxis.
 Quis dulces avium modulos, genus omne ferarum
 Quis memoret, quis cuncta loci miracula narret?
 Quicquid in immenso pulchri diffunditur orbe,
 Et sparsum solumque alias aliasque per oras
 Cernitur, hoc uno totum concluditur horto.”²⁶

It would of course be fascinating to discover whether or not Sarbiewski was familiar with the work of his martyred British co-religious, who had also studied at Rome a generation or so before him.²⁷ This is not our concern here; however, the title of Southwell’s poem might well make us wonder whether or not the *soror*

²⁶ St Robert Southwell, S.J. “Poema de assumptione B.V.M.”, v. 9-27. From: St Robert Southwell S.J., *Poems. Followed by An Humble Supplication to Her Majesty* [Elizabeth, Queen of England], [Poems in English and Latin, the latter with translations by Charles Stephen Kraszewski], Libella Veritatis, Lehman PA 1999, pp. 247.

²⁷ Sarbiewski was born on 24 February 1595, exactly eight days before Southwell’s martyrdom on 4 March.

spoken of in Sarbiewski's poem was the Blessed Virgin assumed into heaven. It would certainly be "poetically" just—this new Paradise prepared for her through whom the re-fashioning of fallen man took place. And, if we are speaking of reigning in heaven, the title "Queen of Heaven" is of course more than fitting when applied to Mary.²⁸ But the identification need not be exclusive. Indeed, the last lines seem more particularly directed at people such as ourselves:

"Surge: quid indignos ducis per taedia soles?
Surge, age, cara soror.
Ecce, tuis ipsae jum circum fraena columbae
Ingemuere moris.
Huc age, formosas formosior ipsa columbas
Hospita flecte soror."

(56-60)

Why is it that we are so sluggish in re-orienting ourselves to God, when all of nature (*ipsae columbae*) is tending, rushing impatiently, towards Him? As we will see him do in the poems dedicated to St Aloysius Gonzaga, Sarbiewski emphasises Nature's "jealousy" of man. Epigram XXI, "Super rivulos aquarum,"²⁹ which describes the narrator strolling along the "querulous" Tiber, ends with the lines:

"O ego si possem fieri tam prodigus amnis!
Aeterna fluerem pulchra per arva fuga.
Haec ego: sed tacitas suspendit limpha querelas:
In me mutari forsan et ipsa cupit."

(5-8)

²⁸ Not to mention the way in which Sarbiewski uses Veneral imagery to crown Mary a new, chaste queen of love, as a sort of reply, one might say, to Botticelli's famous transformation of the Virgin into the erotic goddess of his *Birth of Venus from the Waves*. The protestant Watts, as would be expected, sees the invitation extended to the church, excerpting the Marian interpretation. Cf. Hymn LXXIV, *We are a garden wall'd around*, I. Watts, op. cit., p. 366. Both Mikołajczak (*Studia Sarbiewiana*, op. cit., p. 56) and Bolewski, ("Nascitur una... discors concordia. Aspekt teologiczny twórczości Sarbiewskiego" [in:] *Nauka z poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego SJ. Praca zbiorowa*, pod red. Jacka Bolewskiego, Jakuba Z. Lichańskiego i Piotra Urbańskiego, Bobolanum, Warszawa 1995, pp. 87-111), speak at length of Sarbiewski's Christianization of pagan motifs such as Venus and Amor in his references to the love shared between Mary and Christ, and between Christ and us all.

²⁹ The unattributed citation comes from V:12 — "Oculi ejus sicut columbae super rivulos aquarum quae lacte sunt lotae et resident juxta fluentia plenissima." Southwell makes use of the same lines in "St Peter's Complaint," during that saint's long meditation on the eyes of Christ: "O turtle-twins! all bathed in virgin's milk, / Upon the margins of full-flowing banks" (LXXIII: 1-2).

The river looks at the narrator with astonishment. I, it seems to say, would rather change myself into you, and thus have a chance of partaking in salvation, open only to humans! Sarbiewski is constantly reminding the reader that even “pious” despair is a dangerous exaggeration.

In the context of kings and queens mentioned above, we may say that here, nature is shown to be hastening toward the Sovereign to do Him homage. The motif of Christ the King in these poems of Sarbiewski is found not only in the context of the royal Lover from the Song of Songs, but also in the present sense of Christ as Sovereign of the universe. This type — theme is stated explicitly in Epigram LXXVII, *In immaturam mense Junio B. Aolysii Gonzagae mortem*. The poem, subtitled with Cant. II:11 (*Hiems transiit, imber abiit et recessit*), opens with a consideration of the young saint’s beautiful cadaver:

“O niveae crystallae manus! o mite comarum
Vellus, et intactis alba pruina genis!
O nix! o niveis albens colla pruinis!
O oculi, o niveo lumina vincta gelu!
O niveae cervicis hiems! o laeve genarum
Frigus, et hiberna roscida labra nive!”

(1-6)

As might be expected of a verse written by a Christian, it is not the thought of death *per se* which frightens the narrator. Death is, in a curious way, man’s squire in his journey toward God. He is a helper to be welcomed, not a summoner to be feared. Note, for example, the treatment of death given by the poet in Epigram XXXIV, *Fortis est ut mors dilectio* (Cant. VIII:6):

“Mors et Amor gemini pugnant de laude triumph:
Mors pharetra, pharetra conspiciendus Amor.
Mors ait: Expugno certis ego corpora telis:
Expugno flammis pectora, dixit Amor.
Major³⁰, ait, mihi, Mors, victoria cedit Amore:
At mihi major³¹, ait, gloria cedit, Amor.
Tentarent et tela, pares nisi diceret esse
Victor utroque Deus, victus utroque Deus.”

Since Christ’s death on the Cross, the fount of all hope for Christians, death is inextricably mixed up with the sublime work of divine love. In fact, in his discussion of the poems, Budzyński ranks the motif of “love as potent as death” even

³⁰ Major = maior.

³¹ Major = maior.

before the theme of the lovers' reciprocal delight in their beauty.³² The poet, then, as a Christian, does not fear death. But as a human being, he is set at unease by the thought of bodily decay. For death does not only lead to eternal life, it is to be the perfect ending to this life, its capstone, which crowns the work and successful struggles of earthly existence with victorious repose. Thus, the corpse of the saint is described with statuesque beauty—as if it were indeed a monument erected to celebrate the life of St Aloysius. That such a testimony to the saint's life should melt in corruption is what the narrator rebels against:

“Ah! vereor, ne vere novos abeatis in imbres,
Dum celer aestivos Junius urget equos.
Siste, precor, Juni: crudeles, sistite, soles.
Hic minimo liquidus diffluet igne puer.”

(7-10).

Then, suddenly, amidst the despair occasioned by his awareness of the laws of nature, the narrator recalls the power of Christ, who has done, and can, suspend any law that He has Himself instituted:

“Non opus est flammis. Satis est sibi dicat Iesus:
Cessit hiems, imber cessit: amice, veni.”

(11-12).

According to a rhetoric of “discursive deduction” which can be noted in more than one of the poems of Sarbievius, the narrator arrives at the proper understanding of a phenomenon only after a detailed consideration of its properties. As so often happens, he arrives at a conclusion quite different from the perspective he espoused at the beginning of the process. Here, he fears for the passing of the fragile beauties of this sublunary world, only to come to understand, at the end, the promise of that new spring and new creation revealed to the “sister” of IV:XXI: that the possession of that perfect Paradise, that renewed Eden, is directly conditioned by the passing away of this, which occurs to each man and woman at the unexpected moment when the Spouse is heard calling: *Surge, soror, has, age, flecte domos*.

As we see, this does not constitute a rejection of nature on the part of the poet. On the contrary. But in the seven or so poems dealing with the natural world, which show an understanding of the tension between the beauties of nature and the call of the Heavenly Spouse, Sarbiewski is careful to delineate the proper

³² J. Budzyński, „Tradycja biblijna w liryce religijnej Macieja Kazimierza Sarbiewskiego”, op. cit., p. 98.

place that admiration for creation should have in the heart of the devoted soul whose love is rightly trained on the Creator. After all, Christ is Lord of all, and as such should He be worshipped. As the poet says in the tiny Epigram XXXIII, *Donec aspiret dies, et inclinentur umbrae* (Cant. II. 17), *Quid nocti lumen, luci quid quaerimus umbram? / Nocte dies nobis est Amor, umbra die*. Yet man is torn between his love for God and his love for God's creation, and this dissonance in his soul is recognized and made the subject of several epigrams, notably XXIII: *Nuntietis ei, quia amore langueo* (Cant. V:8). It is characteristic of Sarbiewski, that he does not condemn man out of hand for the attention he pays to created beauty. The glories of land, sea and sky compete, actively, for man's love like promiscuous sirens:

"Porrigo dum terris aures, dum surriego coelo:
Clamat, ama, tellus; clamat Olympus, ama.
Sint irata licet, gelidum mare suadet amare,
Fulgur amore micat, fulmen amore tonat."

(1-4).

But love, like a fifth element, ever draws the faithful soul from awe for the beauty of creation to worship of Him who created it, and enables her to exult along with Hopkins,

"The world is charged with the grandeur of God."³³

"Aura tuos ignisque mihi commendat amores,
Saxa reperiunt vociferantur aquis.
Non opus est, posthac nobiscum, Christe, loquamur:
Orator nostri mundus amoris erit."

(5-8)

And suddenly, what a change of perspective, and with it, a change in our appreciation of that "promiscuous siren," the world! To speak in terms of Virgil's *Aeneid*, nature is no longer Dido, employing all her charm and persuasion to turn the hero away from his duty and imprison him in her embrace, but rather Mercury, the emissary of Zeus, who re-orientes the languishing soul towards her proper goal.

³³ Gerard Manley Hopkins, "God's Grandeur," v. 1. See: G. M. Hopkins, *The Poems of Gerard Manley Hopkins*, ed. by William Henry Gardner and Norman H. MacKenzie, 4th edition, Oxford University Press, Oxford [etc.] 1991, pp. LXIX, 362; idem, "God's Grandeur" and other poems, Dover Publications, New York 1995, pp. X, 54, Series: Dover thrift editions See also: idem, *Poems of Gerard Manley Hopkins now first published*, edited with notes by Robert Bridges, H. Milford, London [1918], pp. [4], 124, 2.

Once more, nature is shown to be not a hindrance to man's heavenly aspirations, but rather a helper: tending towards God itself, it wishes to draw man along with it.

However, Sarbiewski does acknowledge nature's claims to the affections of man, and this "rivalry in love" is the subject of one of his most successful epigrams. We are speaking of nr. XXVI, which in an ingenious way applies verset I:1 of the Canticle (*Meliora sunt ubera tua*) to Christ.

The epigram begins with sea and land openly wooing the soul, like wealthy suitors, with gifts:

"Hinc mihi se tellus mensa ponebat in una,
Invitans tacito murmure: sponsa, sede.
Illinc se patera mare propinabat in una,
Increpitans rauco vortice: sponsa, bibe."

(1-4)

This, of course, is no lawful wooing, but rather an invitation to adultery. We are shocked at coming across any other speaker referring to the soul as "my spouse, my bride"—we know that she already belongs to the heavenly Bridegroom, Christ. These first four lines of the epigram bring to mind Christ's words in Mark VIII:36-37:

"For what shall it profit a man, if he gain the whole world, and suffer the loss of his soul? Or what shall a man give in exchange for his soul?"³⁴

(Mark VIII:36-37).

The sea itself brings us the answer. The fact that it lifts a goblet of salt-water to the Bride's lips underscores the little worth of the proposition, indeed, its perversity. Who on earth would want to drink a cup of brine? This is the reason Sarbiewski has the sea proffer itself, rather than the pure mountain springs, which might represent natural nourishment, for the proposition of turning away from God to "marry" nature is absurd.

That the longing soul (again, the motif of *Deus absconditus*) realizes this is clear from her reply:

"Tunc ego: terra, tuos nolo; mare, nolo liquores:
Tu mihi, Sponse, fames; tu mihi, Sponse, sitis.

³⁴ See: *Douay-Rheims Bible + Challoner Notes*, website DRBO.org, Summa-Theologica.org, URL: <http://www.drbo.org/> [Access: 30.06.2016]. See also: Bible Hub, URL: <http://biblehub.com/mark/8-36.htm> [Access: 30.06.2016]; Bible Hub, URL: <http://biblehub.com/mark/8-37.htm> [Access: 30.06.2016].

Audiit, et geminum Sponsus mihi protulit uber:
Tu mihi, Sponse, cibus; tu mihi potus eris.”

(5-8).

What a lovely reference to the Body and Blood of Christ that we receive in the Eucharist. This spiritual nourishment “one-ups” the natural food we received from our mother’s paps as infants—we hear echoes of St. Jerome’s translation of the ἄρτον ἐπιούσιον of MT VI:11 as *panis supersubstantialis*. Just as importantly, however, these lines are *not* a gnostic rejection of matter for the sake of “spirit.” As in the above-mentioned “God’s Grandeur” epigram, nature is shown as being insufficient by itself, yet worth our attention and even our consumption insofar as it has been sanctified by God’s own entrance into it—His taking on the substance of our natural flesh through the Incarnation, repeated in the wonderful, ever-present way of the Sacrifice of the Mass, instituted at the Last Supper on Holy Thursday.

This truth, of the irreplaceable love of the heavenly Bridegroom, is proven by that longing soul in the epigram which directly precedes XXVI, XXV: *Osculetur me osculo oris sui* (Cant I.1).

“Quaerebam, nostris si quis daret oscula labris,
Dum meus, heu! longo tempore Sponsus abest.
Oscula poscebam coelum: dabat oscula coelum:
Sed satiare meas non potuere genas.
Oscula poscebam terram: dabat oscula terra;
Sed fuerant tactis asperiora petris.
Terra vale, coelumque vale; dabit oscula Sponsus:
O essent, quot sunt vota, tot ora mihi!”

The meaning of the last line, at first glance, seems to be the wish of every oversexed husband the world has ever seen: Oh, if only I could be in one thousand places, with one hundred women, at once! That attitude is, of course, absurd, childish, and completely out of tune with any Christian approach to love, earthly or divine. The last line is, rather, the soul’s recognition of her own spiritual infidelity, which we saw her rejecting in the earlier epigram on earth and sea. After having proven the worthlessness of earthly kisses, she comes to understand: As I have but one mouth, so should my promises be of a like number: my desires but one, to be united with Christ.

This somewhat enigmatic line is also capable of another interpretation. On the one hand, the soul wishes that she were “all mouths” so as to be completely ravished by the love of God, completely “eaten” by his kisses of her Spouse, and more responsive to His overtures than she is at present. Also, with the identification of the Bride as Mary, the Church, or any representative saint, the line can be

read as a wish to intercede on behalf of all mankind—to have a mouth for every prayer (*votum*) on behalf of every one who needs it.³⁵

The line can also be read as a desire to open oneself completely to the presence of the Divine that infuses all of creation (cf. the “God’s Grandeur” poems). Such an interpretation becomes an apparent possibility after a reading of Epigram XXXVII: *Qualis est Dilectus tuus?* (Cant. V:9)³⁶:

“Qualis erat tuus Ille? tuus pulcherrimus Ille?
Dicebat nuper barbara turba mihi.
Arripio dextra pennam laevaue tabellam,
Et noto, Christe, tuo quidquid in orbe nitet.
Pingo rosas, aurum, gemmas, viridaria, silas,
Arva, lacus, celeri sidera pingo manu;
Et tabulam monstrans, noster Pulcherrimus, inquam,
Qualis erat, vultis discere? talis erat. ”

We have more than once drawn the reader’s attention to the way in which Sarbievius replaces the eroticism of the Song of Songs with the devotional, worshipful love of the longing soul for Christ.

“The divine erotic poem of the Bible,”

as Budzyński says,

“undergoes a transformation into a direct prayer, a disinterested confession.”³⁷

It is interesting that a “barbarian crowd” puts the question to the narrator of this poem, and the way the question is put reveals a dull, not to say salacious, understanding of what love is. The narrator’s blunt reply to them is worthy of their approach: he must come down to their level, like Sts Cyril and Methodius using pictures among the pagan Slavs to explain to them the realities beyond their primitive comprehension.

Now, despite the butcher-block way in which the relationship between Creator and creation is shown in this poem, there is nothing pantheistic about it. It is again a “God’s Grandeur” type poem, and describes the overwhelming licit love

³⁵ We are reminded of the modern stigmatist Therese Neumann of Konnersreuth, who often accepted vicarious suffering on behalf of other souls in need.

³⁶ The interested reader might like to compare these poems with the following hymns of Isaac Watts: LXXV, *The wondering world inquires to know*; LXXVI, *When strangers stand, and hear me tell*; CXLVI, *Go, worship at Immanuel’s feet*. See: I. Watts, *The Psalms of David, Imitated in New Testament Language...*, London 1834, op., cit.

³⁷ J. Budzyński, „Tradycja biblijna w liryce religijnej Macieja Kazimierza Sarbiewskiego”, op. cit., p. 100.

that the soul has for God's creation as a reflection of His beauty. Again, created nature is only worth anything, insofar as Christ is present therein and sanctifies it. Sarbiewski goes on to develop this thought in Epigram LXXXV, *Ad sponsum coelestem* ("Laetabimur in te, memores uberum tuorum," Cant I.4), and in the very next poem in the collection, Epigram XXXVIII, *Caput eius aurum optimum* (Cant V.11); *Manus ilius tornatiles aureae* (V.14). In the former verse (LXXXV), the motif of nourishment (which as earlier replaces the erotic reading of the lines from the Canticle), is drawn out, with great plastic power in line three, mimicking the prattle of an infant:

"Dicebas te velle tuis me pascere mammiis,
Dum mea sollicitus pectora torret amor.
Clamabam: mea mamma, meum mihi manna ministra:
Nec tu praesto mihi, nec tua mamma fuit."

(1-4)

With a very human logic, the speaker looks about himself and, just like a child, draws the wrong conclusion:

"Adspicio terras et coelum: Forsitan, inquam, / Dextra Dei tellus mamma, sinistra polus"

(5-6).

At which, Christ delivers the coup-de-grace to any thoughts of pantheism that we might have had after reading the earlier epigram: *Risisti dicens: Ipso te numine pascam* (7), and the soul, which had hitherto stood between God and nature like a sort of *tertium quid*, at last understands fully her created nature. Then, like nature herself, she longs to open up and be informed by, changed by, made valuable by, Christ's indwelling: *Os utinam nobis terra polusque foret!* (8).

To speak in Hopkinsean terms, the soul has here burst through the *accidentia* to the "inscape" of her proper nature, shaped by her Maker/Brother Christ. In XXXVIII, the penetrating "single eye" of the devoted soul, celebrated by Hopkins in *The Wreck of the Deutschland*, is highlighted by Sarbiewski, too:

"Ponite gemmifero frondentia sarta metallo,
Pulchra triumphales ponite sceptrum manus.
Rex meus est Jesus. Rex formosissime regum,
Tu mihi dictator, tu mihi Caesar eris."

(1-4).

The scene described in these lines powerfully recalls the *ecce Homo* section of Matthew's Gospel. "I have no King but Jesus," Sarbiewski exclaims in wonderful dissonance to the crowd calling for Barabbas. The narrator of the poem rejects the beauty of the world—here there is no salt water slopping about in a goblet—and embraces the seeming ugliness of the beaten, bloodied Saviour:

"Qui sceptri fulgore caret, qui luce coronae,
Rex, ait, ille tuus? Rex erit ille meus.
Cui caput est aurum, manus est tomatilis auro,
Illius est sceptrum dextra; corona caput."

(5-8).

How ignorant, yet truthful, those who pester the speaker. As in other of his verses, Sarbiewski delights in making such derogators confess the truth in spite of themselves. Speaking of the "lightning" and "light", they use the words allegorically, of earthly pomp, without the slightest inkling of the fact that this bloodied, denuded Man is the God Who wields the bolts of heaven and to Whom the very sun owes his radiance.

The name of Gerard Manley Hopkins has occurred quite often on these pages. That is not only because the two men were great poets and Jesuit priests, but also because they shared a common approach to nature. We have even taken to calling some of Sarbiewski's nature epigrams "God's Grandeur poems." For the two poets were even attracted to the same themes. One example of such a shared font of inspiration is the story of the early Christian martyr St. Dorothy, of whom Hopkins wrote two poems, and to whom Sarbiewski devotes the last few of his epigrams dealing with the Song of Songs and natural beauty.

Sarbiewski's verses concerning the story of SS Theophilus and Dorothy form a little cycle of their own: eight epigrams, from CCXXXVIII to CCXLV.³⁸ Information about these two saints is given in succinct form by W. H. Gardner

³⁸ Aleksander Wojciech Mikołajczak (*Studia Sarbieviana*, op. cit.) has cast doubt upon the authenticity of these epigrams, as well as the rest of numbers 196-265 of the *Epigrammata* as edited by Fr. Thomas Wall SJ. He bases his conviction on the absence of contemporary evidence linking these poems with Sarbiewski, and the fact that none of them appeared in print during the poet's life. However, he himself admits that a full, textual and philological assessment of these poems has yet to be made, which might tip the scales more definitely in one direction or the other. I do not attempt to make any pronouncement on this matter save the following. The epigrams in question have much in common with the style and poetical strategy of the epigrams universally recognized as the fruit of Sarbiewski's pen, and until convincing evidence is presented that they should *not* be included in the Sarbievian canon, I choose to follow Fr. Thomas Wall and treat them as authentic. For Mikołajczak's penetrating analysis, see pp. 23-32 of his *Studia Sarbieviana*, "Euterpe: autorstwo epigramatów."

and N. H. MacKenzie, in their notes to Hopkins' early (1864) poem "For a Picture of St Dorothea":

"According to the hagiographers, St Dorothea (martyred c. 303 under Diocletian) was first tortured, then sentenced to death by Sapricius, governor of Caesarea in Cappadocia. Asked where Christ was, she replied, "In Paradise, where fruit, flowers, grass, and all such delights are ever fresh." A lawyer present, named Theophilus, jeeringly asked her to send him from Paradise some apples and roses. Dorothea promised to do so. Just before her execution, an angel appeared in the form of a beautiful youth and carrying three apples and three roses. These she bade him take to Theophilus, whereupon the lawyer acknowledged Christ and was himself martyred."³⁹

The triptych man-nature-God that we have seen before is used in the second poem of Sarbiewski's cycle (CCXXXIV, *De rosas missis S. Theophile, et de obitu ejus*) to illustrate the verset from the Canticle that reads *Fortis ut mors dilectio* (VIII:6). The first six lines narrate the event outlined above, and the poem ends with the *pointe*:

"Ante rosas homines carpebant; nescio, quid sit? / Carpere nunc homines jam⁴⁰ didicere rosae."

The world has been transformed, set on its head by the Incarnation of Christ, the omnipotent God, who can interrupt the laws of nature at will. More importantly, perhaps, we have the repeated idea of *natura docens*: the beautiful, natural world is used as the means of man's salvation—leading him to a greater Nature, a greener, eternal garden. But this is not done against, or without, man's willing cooperation. Man learns from the flowers, who "agree" to their own death so as to adorn their master, man, to accept this bloody "snipping" for the delight and greater glory of *his* Master, God.

Man is called to be the *decus naturae*, a living garland to adorn the brows of Christ. This is the wonderful Baroque paradox that informs the next epigram, CCXL, which is worth quoting at length:

"Cum scriba virgo, cum virgine scriba jocatur⁴¹:
Dignus scriba rosis, dignaque virgo rosis.
E paradisiacis veniens Flos providus hortis,
Orat ut Elysios scriba subintret agros.
Scriba verecundi succensus Floris honore,
Nobile felici perdit in ense caput.

³⁹ G. M. Hopkins, *The Poems of Gerard Manley Hopkins*, ed. by William Henry Gardner and Norman H. MacKenzie, 4th ed., Oxford University Press, Oxford [etc.] 1991, pp. 249.

⁴⁰ Jam = iam.

⁴¹ Jocatur = iocatur.

Ut caput ornemus, flores disquirimus: o sors!
Flos hic ut ornaret quaesiit ipse caput.”

The scribe (lawyer), like the virgin, is seen as “worthy” of the roses of Paradise. That is perhaps the greatest point to be mentioned in connection with this poem; if the omnipotent God does make use of miracles, does suspend the laws of nature and turn creation upside down, He does it for the sake of man. And every man! For how shocked we are, at first reading, to see the Saul-like persecutor Theophilus mentioned as “worthy” alongside the patient martyr Dorothy! This is a pursuit of the beloved, on the part of the Spouse, which outdoes all the efforts of the longing soul described earlier, surpassing mountains, deserts, hastening *per aspera*, etc. But who is that *Flos providus* that prays for the salvation of Theophilus? Is it Dorothy? Or is it (as the last line suggests) the Spouse Himself? Either way, whether the words be seen as symbolic of the Communion of the Saints, or of Christ’s great love for man, of which none can be greater, it is a marvellous expansion of the charity-theme of the Song of Songs. The love is de-particularized, so to speak, and offered to each and every human soul. Christ’s love is not “exclusive”; the sacrifice of love on the Cross (which—again, confusion of love!—the martyrs are called to emulate) is found in these lines, the spilling of His blood, as it says in the canon of the Mass, *pro multis*.

Now, Christ is not only Lord of nature (as if this were a small thing!); no, He is a constituent element of nature as well. This we can learn from a reading of Epigram IV, *Veniat Dilectus meus in hortum suum* (Cant. V:1):

“Pulcher Amor sumsit rudis instrumenta coloni,
Et sua deposuit tela suasque faces:
Et manibus stivam rapuit; castique laboris
Ad sua ruricolae junxit aratra boves.
Illicet, ut facili subvertit vomere corda,
Castaque virginibus Gratia crevit agris:
Flos, ait, unus abest: sunt caetera millia florum.
Ut nullus possit, Christe, deesse, veni.”

The pretty extended metaphor deals, of course, with the Incarnation. It is, in a sense, a meditation on an old scholastic dispute: if man had not fallen in the garden, would there have been a need for God to take on flesh? Sarbiewski comes down firmly on the affirmative side: nature would be incomplete without Dante’s marvellous Griffon, the God-man.

It is remarkable how Sarbievius circumvents the whole Passion-impulse for the Incarnation by having Divine Love set aside his familiar arms and take up in their stead the implements of the farmer. The discussion of the Incarnation is thus set in a context of natural planning and growth, rather than the martial context

of God rushing to the breach to repair the damage inflicted by sin and death. This context allows us to consider the verse as a challenge to the somewhat pagan attitudes of the Renaissance humanists. “Even if,” Sarbiewski says, “the garden of your heart blooms with all the human virtues, still, without Christ, it is as good as a desert wasteland.”

For there is a difference between chastity, for example, in the abstract, and that same virtue in action. The value of chastity, and all the virtues, is improbable without the absolute scale of right and wrong provided by the Christian tradition. Without the firm guide lent us by Christ, the answer to the question “why then is impurity bad?” is unanswerable, and man’s morality dissolves into the formlessness of situational ethics. “It is not right to be impure in this case, whereas in that, impurity is morally indifferent.” Christ, then, is no mere peony without which the elaborate color schemes of the world’s flowerbed would be incomplete. Rather, His presence is a vivifying one, and it allows the “garden” of man’s heart to be not only “pretty” but, more importantly, good.

With the sort of masterstroke that makes him the great poet he is, Sarbiewski illustrates this idea in Epigram XII, *De Puero Jesu, castitatis amatore*, by combining two ideas normally at great odds: flowers and warfare. The poem is an illustration of Cant. II:1, *Ego flos campi*, and begins with an appeal to the winds:

“Etesiarum Gratiae, vagorumque
Favoniorum, Sarmataeque tibicen
Septemtrionis, et Britanne cum Cauro
Apeliota, regis Aeoli turmae,
Circumvolate praepetes meum florem,
Blandoque laetum sibilo salutate:
Dulcesque malas floreamque cervicem,
Corallinumque floris aurei labrum
Non flante naso, nec tumentibus buccis,
Sed complicatis osculemini labris:
Sed ante frontem mystacasque nimborum
Abradat Auster, et novacula veris
Morosus udam tondeat Notus barbam,
Ne recta puris obstet osculis seta.
Tum vero sudi Gratia decens vultus
Tam delicatum basiabitur florem,
Et lenis aurae murmur insurrabit.”

(1-17)

From hence we proceed to a description of the garden’s glory. As the appeal to the winds is directed at winning their homage for that special Flower, which is Christ, so too does the ensuing catalogue of blooms seem to set the stage for the entrance of the King of all flowers. It is as if Sarbiewski were following

the thought of Epigram IV and suggesting, “you think the garden beautiful now, but wait!”

“Adsint et omnes graminumque florumque,
Omnesque castae Chloridis venustates;
Suasque vadant ordinata per turmas,
Argenteorum castra lilietorum,
Et aureorum copiae rosetorum.
Omnes supina supplices coma, reddant
suo tributum laudis Imperatori,
Novamque veris gratulentur aetatem.
Neu sit pudori liliisque nardisque,
Pronisque calthis, cernisque verbenis,
Rogare velle floridae juventutis
A liberali Rege praerogativam,
Et castitatis impetrare decretum.”

(18-30)

A reading of these lines shows the poem to be much more than a conventional lyric of devotion, and Christ’s place within it more important than simply as a gem which crowns the pretty setting. Despite the nod toward Catullus in line 19, the use of the jussive subjunctive, the bestowing upon Christ of the military title *Imperator*, and flowing therefrom the mood of orders received, with which this section ends, again places the verse solidly in the context of action and responsibility.

“Exinde pulchra convocentur ad signa
Sub castitatis Rege militaturi,
Tecti rubente fusilis comae crista
Duces acanthi, militesque verbenae,
Amazonumque prima turma caltharum.
Eant et Indi protinus granadilli,
Et expeditis spiculisque clavorum,
Hirtisque spinis lanceisque flagrisque,
Contra furores audeant Dionaeos
Veneficorum senticeta philtorum,
Herbosa contra tela, Cyprios flores,
Amasiosque dimicare Narcissos.”

(31-37).

As if anticipating Hopkins’ sonnet “To What Serves Mortal Beauty,” Sarbiewski tells us: it is fated to be the battleground over which the struggle between good and evil will be most hotly contested in this world. In proportion to the mutual attraction between the beautiful human and the world about her

or him, grows the occasion for grave sin. Thus, the beautiful are especially called to vigilance and heroic battling on this very plain. Consequently, Sarbiewski ends the poem with a direct address to the reader:

“Morare, miles? et vocante Bellona,
Sparsi per hortos otiamini, flores?
Flos, ecce, vestri primus agminis ductor,
Pro castitatis laude proeliaturus,
Se Martiali collocavit in campo.”

(38-42).

Beauty is not to be indulged in for its own sake; it is not to be misused by those to whom it has been given, nor can one withdraw from the fray it involves one in—for that too would be a form of self-idolatry. No, as Christ is the ideal of all outward beauty, so must He be the ideal for its comportment: the beautiful are especially called to lives of chastity (which is not to say, necessarily, virginity). As Hopkins will put it in the aforementioned sonnet, beauty is above all a “chance”—a chance to surpass its narcissistic dangers, just as Sarbiewski widens the application of the love found in the Song of Songs from eroticism to divine charity—to use it as an avenue to “God’s better beauty, grace”.⁴²

Abstract (Summary):

In his lyric poems extrapolating the Old Testament Song of Songs, Sarbievius constructs a cycle of lyrics which uncover, in verse, the traditional Christian anagogical approach to the Hebrew original. Christ is the lover pined for by the “Sulamite,” who represents the Church, and the individual Christian soul, longing for union with her Saviour. In so doing, he also provides a traditional look at prevenient grace, and the Catholic notion of one’s own responsible co-operation in one’s salvation. It is God who first reaches out to the soul with His loving invitation to join Him. While we must wait in expectation upon God’s overture, when it comes, we are obliged to respond, and joyfully “pursue” the seemingly fleeing God across the wasteland, as a hunter does a stag. The great Jesuit poet is also following Ignatian spirituality in his poetic re-casting of the Songs of Solomon, with his underscoring of man’s pursuit of union with Christ as a duty, an obligation, and not merely a choice. Because the “invitation, and flight” motif of prevenient grace is somewhat of a paradox, the article also strives to place Sarbievius as a particularly

⁴² G. M. Hopkins, “To What Serves Mortal Beauty,” line 14. See: G. M. Hopkins, *The Poems of Gerard Manley Hopkins*, 1991, op. cit.

Baroque poet, with comparisons to the great British metaphysicals: Donne, Herbert, Southwell.

Key words:

The Song of Songs, The Canticle of Canticles, poetry, Maciej Kazimierz Sarbiewski (1595-1640), Sarbievius, Polish literature, poetry in Latin, European literature, culture of the 17th century,

Bibliography

Primary bibliographical sources:

Holy Bible: Douay-Rheims Version. Charlotte, NC: Saint Benedict Press, 2009, pp. 1086, 306.

Marlowe Christopher, Ashmore Basil, *Christopher Marlowe's The Tragical History of Doctor Faustus* [Including the 1592 edition of The History of the damnable life and deserved death of Doctor John Faustus], Blandford Press, London [1948], pp. 215.

Sarbiewski Maciej Kazimierz, *De perfecta poesii, sive Vergilius et Homerus*, online, URL: <http://literat.ug.edu.pl/srbwski/index.htm> [access: 30.06.2016].

Sarbiewski Maciej Kazimierz, *Dii gentium = Bogowie pogan*, wstęp, opracowanie i przekład Krystyna Stawecka, przygotowanie wydania rozpoczął Stanisław Skimina przy współpracy Marii Skiminowej, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1972, pp. 799, [16], Series: Biblioteka Pisarzy Polskich. Seria B, nr 20.

Sarbiewski Maciej Kazimierz, *Dii gentium*, [Sine loco, post 1627], c. 108, a manuscript in the Biblioteka Narodowa in Warszawa [National Library in Warsaw], sign.: Rps 3045 II.

Sarbiewski Maciej Kazimierz, *Mathice Casimiri Sarbiewski e Societate Jesu Poloni Poemata Omnia ad usum alumnorum S. J. Omnium, quae adhuc prodierant, longe plenissima. Superiorum permisso*, ed. Thomas Wall, Typus et sumptibus collegii S. J. [Collegium S. J.], Staraviesiæ [Stara Wieś] 1892, pp. LXIV, 624. URL: <http://dlibra.kul.pl/dlibra/doccontent?id=22174> [Access: 30.06.2016].

St Ignatius of Loyola S.J., *Exercitia spiritualia S. P. Ignatii de Loyola*, cum versione literali ex autographo hispanico, notis illustrata, juxta romanam editionem sextam, Ex Typographia Manresana, Roehampton 1881, pp. XXI, 192, XXXVI.

St Robert Southwell S.J., *Poems. Followed by An Humble Supplication to Her Majesty*, [Poems in English and Latin, the latter with translations by Charles Stephen Kraszewski], Libella Veritatis, Lehman PA 1999, pp. 247.

Secondary bibliographical sources:

Bolewski Jacek, "Nascitur una... discors concordia. Aspekt teologiczny twórczości Sarbiewskiego" [in:] *Nauka z poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego SJ. Praca zbiorowa*, pod red. Jacka Bolewskiego, Jakuba Z. Lichańskiego i Piotra Urbańskiego, Bobolanum, Warszawa 1995, pp. 87-111.

Budzyński Józef, „Tradycja biblijna w liryce religijnej Macieja Kazimierza Sarbiewskiego”, [in:] *Roczniki humanistyczne*, 21(XXI): 1973, No. 3, pp. 93-107.

Hopkins Gerard Manley, *The Poems of Gerard Manley Hopkins*, ed. by William Henry Gardner and Norman H. MacKenzie, 4th edition, Oxford University Press, Oxford [etc.] 1991, pp. LXIX, 362.

Hopkins Gerard Manley, *"God's Grandeur" and other poems*, Dover Publications, New York 1995, pp. X, 54, Series: Dover thrift editions.

Hopkins Gerard Manley, *Poems of Gerard Manley Hopkins now first published*, edited with notes by Robert Bridges, H. Milford, London [1918], pp. [4], 124, 2.

Lichański Jakub Z., „Horatius christianus et Horatius sarmaticus”, [in:] *Nauka z poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego SJ. Praca zbiorowa*, pod red. Jacka Bolewskiego, Jakuba Z. Lichańskiego i Piotra Urbańskiego, Bobolanum, Warszawa 1995, pp. 63-86.

Mikolajczak Aleksander Wojciech, *Studia Sarbieviana*, „Tum” Gnieźnieńska Firma Wydawnicza, Gniezno 1998, pp. 159, Series: Bibliotheca Symbolarum Philologorum Posnaniensium, t. 1.

Nauka z poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego SJ. Praca zbiorowa, pod red. Jacka Bolewskiego, Jakuba Z. Lichańskiego i Piotra Urbańskiego, Bobolanum, Warszawa 1995, pp. 256.

Stawecka Krystyna, „Sacrum w teorii i praktyce poetyckiej M. K. Sarbiewskiego”, [in:] *Roczniki humanistyczne*, 28(XXVIII): 1980, No 1, pp. 193-204.

Urbański Piotr, „Poezja Sarbiewskiego wobec duchowości ignacjańskiej”, [in:] *Nauka z poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego SJ. Praca zbiorowa*, pod red. Jacka Bolewskiego, Jakuba Z. Lichańskiego i Piotra Urbańskiego, Bobolanum, Warszawa 1995, pp. 112-124.

Watts Isaac, *The Psalms of David, Imitated in New Testament Language: Together with Hymns and Spiritual Songs, in Three Books*, by the rev. Isaac Watts, D. D., a new edition, carefully corrected from an early copy, with copious indexes, tables of Scripture illustrated, &c., printed and sold by John Haddon, London 1834, pp. 600.

Watts Isaac, *The Psalms of David, Imitated in New Testament Language: Together with Hymns and Spiritual Songs, in Three Books*, John Haddon, London 1857, pp. 563.

Netgraphy:

Bible Hub, URL: <http://biblehub.com/luke/6-46.htm> [Access: 30.06.2016].

Bible Hub, URL: <http://biblehub.com/niv/matthew/7-21.htm> [Access: 30.06.2016].

Bible Hub, URL: <http://biblehub.com/niv/matthew/11-12.htm> [Access: 30.06.2016].

Bible Hub, URL: <http://biblehub.com/mark/8-36.htm> [Access: 30.06.2016].

Bible Hub, URL: <http://biblehub.com/mark/8-37.htm> [Access: 30.06.2016].

Catholic Bible: Douay-Rheims Bible Online, Verses Search. Roman Catholic Bible Verses, Search Scriptures, Challoner Footnotes. Website: **Douay-Rheims Bible + Challoner Notes**, drbo.org, URL: <http://www.drbo.org/> [Access: 30.06.2016].

[Bibliography and footnotes have been completed by Marek Mariusz Tytko].

Information about the Author:

Information about the Author in English:

Charles Stephen Kraszewski PhD, is a poet, translator and professor of Comparative Literature at King's College (USA). He received his MA (1988) and PhD (1990) in Comparative Literature from Penn State (Penn State University [State College, Pa., Centre County]). He also studied at Jagiellonian University in Kraków from 1984 to 1986. He is the author of three volumes of original verse: *Beast* (Alexandria, VA: Plan B Press, 2013), *Diet of Nails* (Boston: Červená Barva Press, 2014), and *Chanameed* (Atlanta: Anaphora Literary Press, 2014). In 2013, a collection of his verse translations entitled *Rossetti's Armadillo* was published by Cambridge Scholars Press in Newcastle on Tyne, UK. He is the author of a number of books in the field of literary criticism, such as *Irresolute Heresiarch: Catholicism, Paganism and Gnosticism in the Poetry of Czesław Miłosz* (Newcastle on Tyne: Cambridge Scholars Press, 2013). From 2007 until 2011 he was editor in chief of the scholarly quarterly

The Polish Review (New York). He is a contributor to the Polish monthly *Odra*. He is a member of the Union of Polish Writers Abroad (ZPPnO, London), and was presented with their Award for the Propagation of Polish Culture. E-mail: cskrasze[at]kings.edu

Informacja o autorze po polsku / Information about the Author in Polish:

Charles Stephen Kraszewski, PhD, jest poetą, tłumaczem i profesorem literatury porównawczej na uczelni King's College (w USA). Otrzymał stopień magisterski (1988) i doktorat (1990) ze Stanowego Uniwersytetu Pensylwanii (Penn State University [State College, Pa., Centre County]). Studiował także na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1984–1986. Jest autorem trzech tomików poezji: *Beast* (Zwierz, Alexandria, VA: Plan B Press, 2013), *Diet of Nails* (Gwoździ pokarm, Boston: Červená Barva Press, 2014), i *Chanameed* (Atlanta: Anaphora Literary Press, 2014). W 2013 r. wyszła antologia jego przekładów wierszem pt. *Rossetti's Armadillo* (Armadył Rossettego, Newcastle on Tyne: Cambridge Scholars Press, 2013). Napisał szereg prac z zakresu krytyki literackiej, m.in. *Irresolute Heresiarch: Catholicism, Paganism and Gnosticism in the Poetry of Czesław Miłosz* (Niezdecydowany herezjarcha: katolicyzm, pogaństwo i gnostycyzm w poezji Czesława Miłosza (Newcastle on Tyne: Cambridge Scholars Press, 2013). Od 2007 do 2011 r. był redaktorem naczelnym nowojorskiego kwartalnika naukowego *The Polish Review*. Współpracuje z miesięcznikiem *Odra*. Jest członkiem Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie (w Londynie) i laureatem Nagrody za propagowanie kultury polskiej. E-mail: cskrasze[at]kings.edu

Informace o autorovi v češtině / Information about the Author in Czech:

Charles Stephen Kraszewski, PhD, je básník, překladatel a profesor srovnávací literatury na univerzitě King's College (ve Spojených státech amerických). Získal magisterský titul (1988) a doktorskou hodnost (1990) na Státní pensylvánské univerzitě (Penn State University [State College, Pa., Centre County]). Studoval také na Jagellonské univerzitě v Krakově (1984–1986). Vydal tři sbírky básní: *Beast* (*Zvíře*, Alexandria, VA: Plan B Press, 2013), *Diet of Nails* (*Hřebíčková dieta*, Boston: Red Colour Press, 2014) a *Chanameed* (Atlanta: Anaphora Literary Press, 2014). V roce 2013 vyšel soubor jeho básnických překladů *Rossetti's Armadillo* (*Rossettiho pásovec*, Newcastle on Tyne: Cambridge Scholars Press, 2013). Je autorem rozmanitých literárněkritických knih, mj. *Irresolute Heresiarch: Catholicism, Paganism and Gnosticism in the Poetry of Czesław Miłosz* (*Nerozhodný arcikacíř: katolicismus, pohanství a gnosticismus v poezii Czesława Miłosze*, Newcastle on Tyne: Cambridge Scholars Press, 2013). V letech 2007–2011 byl redaktorem newyorského odborného čtvrtletníku *The Polish Review*. Spolupracuje s polským měsíčníkem *Odra*. Je členem Svazu polských spisovatelů v zahraničí (Londýn) a laureátem Ceny za propagaci polské kultury. E-mail: cskrasze[at]kings.edu

Informácie o autorovi v slovenčine / Information about the Author in Slovak:

Charles Stephen Kraszewski, PhD, je básnik, prekladateľ a profesor porovnávacej literatúry na univerzite King's College (v Spojených štátoch amerických). Získal magisterský titul (1988) a doktorskú hodnosť (1990) na Štátnej pensylvánskej univerzite (Penn State University [State College, Pa., Centre County]). Študoval tiež na Jagellonskej univerzite v Krakove (1984–1986). Vydal tri zbierky básní: *Beast* (*Zviera*, Alexandria, VA: Plan B Press, 2013), *Diet of Nails* (*Klinčeková diéta*, Boston: Red Colour Press, 2014) a *Chanameed* (Atlanta: Anaphora Literary Press, 2014). V roku 2013 vyšiel súbor jeho básnických prekladov *Rossetti's Armadillo* (*Rossettiho pásovec*, Newcastle on Tyne:

Cambridge Scholars Press, 2013). Je autorom rozmanitých literárnokritických kníh, napr. *Irresolute Heresiarch: Catholicism, Paganism and Gnosticism in the Poetry of Czesław Miłosz* (*Нерозhodný arcikacír: katolicizmus, pohanstvo a gnosticizmus v poézii Czesława Miłosze*, Newcastle on Tyne: Cambridge Scholars Press, 2013). V rokoch 2007–2011 bol redaktorom newyorského odborného štvrťročníka *The Polish Review*. Spolupracuje s poľským mesačníkom *Odra*. Je členom Zväzu poľských spisovateľov v zahraničí (Londýn) a laureátom Ceny za propagáciu poľskej kultúry. E-mail: cskrasze[at]kings.edu

[Slovenský preklad: Ivica Hajdučeková /
Translation into Slovak by Ivica Hajdučeková]

Информация об авторе по-русски / Information about the Author in Russian:

Чарльз Стефан Крашевски, PhD – поэт, переводчик, преподаватель сравнительного литературоведения в школе *King's College* (США). Получил магистерскую степень (1988) и докторат (1990) в Государственном университете штата Пенсильвания (Penn State University [State College, Pa., Centre County]). Учился также в Йеллонском университете (1984–1986). Автор трёх книжек поэзии: *Beast* («Зверь», Alexandria, VA: Plan B Press, 2013), *Diet of Nails* («Пища из гвоздей», Boston: Červená Barva Press, 2014), *Chanameed* (Atlanta: Anaphora Literary Press, 2014). В 2013 г. появилась антология его поэтических переводов под названием *Rossetti's Armadillo* («Armadillo Россетти», Newcastle on Tyne: Cambridge Scholars Press, 2013). Автор ряда литературно-критических работ, в частности: *Irresolute Heresiarch: Catholicism, Paganism and Gnosticism in the Poetry of Czesław Miłosz* («Нерешительный ересиарх: католицизм, язычество и гностицизм в поэзии Чеслава Милоша» (Newcastle on Tyne: Cambridge Scholars Press, 2013). С 2007 до 2011 года был главным редактором нью-йоркского научного ежеквартальника *Odra*. Член Союза Польских Писателей на Чужбине (в Лондоне) и лауреат Награды за популяризацию польской культуры. E-mail: cskrasze[at]kings.edu

[Русский перевод: Надежда Георгиевна Колошук]
[Translation into Russian by Nadiya Georgijivna Koloshuk]

Інформація про автора / Довідка про автора українською мовою / Information about the Author in Ukrainian:

Чарльз Стефан Крашевські, PhD – поет, перекладач, викладач порівняльного літературознавства у *King's College School* (Кінгс Колледж Скул, США). Отримав магістерський ступінь (1988) і докторат (1990) з порівняльного літературознавства у Державному університеті штату Пенсильванія (Penn State University [State College, Pa., Centre County]). Навчався також у Йеллонському університеті (1984–1986). Автор трьох книжок поезії: *Beast* («Звір», Alexandria, VA: Plan B Press, 2013), *Diet of Nails* («Їжа зі цвяхів», Boston: Červená Barva Press, 2014), *Chanameed* (Atlanta: Anaphora Literary Press, 2014). У 2013 році опублікована антологія його поетичних перекладів під назвою *Rossetti's Armadillo* [«Armadillo Россетті»] (Newcastle on Tyne: Cambridge Scholars Press, 2013). Автор низки літературно-критичних праць, зокрема: *Irresolute Heresiarch: Catholicism, Paganism and Gnosticism in the Poetry of Czesław Miłosz* [«Нерішучий ересиарх: католицизм, поганство і гностицизм у

поезії Чеслава Мілоша»] (Newcastle on Tyne: Cambridge Scholars Press, 2013). Із 2007 до 2011 року був головним редактором нью-йоркського наукового щоквартальника *Odra*. Член Спілки Польських Письменників на Чужині (у Лондоні), лауреат Нагороди за пропагування польської культури. E-mail: cskrasze[at]kings.edu

[Український переклад Надія Георгіївна Колошук /
Translation into Ukrainian by Nadiya Gerogijivna Koloshuk]

Звесткі пра аўтараў па-беларуску / Information about the Author in Belarusian:

Чарльз Стэфан Крашэўскі, PhD – паэт, перакладчык і прафесар кампаратывістычнай літаратуры ў King's College (ЗША). Атрымаў ступень магістра (1988) і кандыдата навук (1990) ва Універсітэце штата Пенсільванія (Penn State University [State Collage, Pa., Centre Country]). Таксама навучаўся ў Ягелонскім універсітэце ў Кракаве ў 1984 — 1986. З'яўляецца аўтарам трох зборнікаў вершаў: *Beast* [«Звер»] (Alexandria, VA: Plan B Press, 2013), *Diet of Nails* [«Ежа з цвікоў»] (Boston: Červená Barva Press, 2014), «*Chanameed*» (Atlanta: Anaphora Literary Press, 2014). У 2013 годзе была выдадзена анталогія яго вершаваных перакладаў *Rossetti's Armadillo* (Newcastle on Tyne: Cambridge Scholars Press, 2013). Аўтар шэрагу прац у галіне літаратурнай крытыкі, напрыклад: *Irresolute Heresiarch: Catholicism, Paganism and Gnosticism in the Poetry of Czesław Miłosz* [«Нерашучы ерасіярх: каталіцызм, паганства і гнастыцызм ў паэзіі Чэслава Мілаша»] (Newcastle on Tyne: Cambridge Scholars Press, 2013). З 2007 па 2011 г. быў галоўным рэдактарам нью-ёркскага навуковага кварталніка *The Polish Review*. Супрацоўнічае з штэмесьячнікам *Odra*. Член Саюза польскіх пісьменнікаў на чужыне (у Лондане) і лаўрэат узнагароды за папулярызаванне польскай культуры. E-mail: cskrasze[at]kings.edu

[Тлумачэнне на беларускую мову:
Translation into Belarusian by Eugeniusz Pańkow, Krystyna Zinowienko]

DAGMARA POSKART (Cracow, Poland)

E-mail: dagmara.poskart[at]uj.edu.pl

Milton's Adam and Eve as fruit bearing plants

"I planted you a choice vine, wholly of pure seed.
How then have you turned degenerate and become a wild vine?"

Jr 2,21¹

Throughout *Paradise Lost*, John Milton's renowned Christian epic based on the Book of Genesis, the reader finds a number of parallels between the state of the Garden and the condition of the first humans. At first glance, this statement seems hardly revelatory. After all, man's habitat is that of Paradise, whose dynamics affect and regulate the rhythm of his daily life. However, the existing points of correspondence indicate a deeper symbolic significance. The aim of the article is to demonstrate that the main characters closely resemble the *fruit-bearing plants* in terms of their physicality, character and relationship with their Maker. The state of nature reflects Adam and Eve's condition — both are characterized by a peculiar blend of wildness and order, vitality, joyousness and goodness. Most importantly, they exhibit a capacity for growth, which threatens to slip out of control with the progress of their story. The presence of these and other shared characteristics enables us to draw a specific comparison between humanity's first parents and the fruit-bearing plants. God's attitude towards Adam and Eve seems to confirm the validity of this idea. His treatment of the human pair throughout the poem resembles the gardener's preoccupation with his plants. The cultivator's tender care informs all his actions and is directed at their well-being by the regulation of their physical, intellectual and spiritual growth. The Father's intention is to make them, above all, spiritually productive. However, Adam and Eve's spiritual fruitfulness is only possible within the context of a close relationship with each other and the Son. Hence, it is appropriate to examine their mutual relations in light of the metaphor of *the vine and the branches*, found in the Gospel of John.

¹ All the quotes from the Bible – vide: *The Holy Bible: English Standard Version containing the Old and New Testaments*. Crossway Bibles, Wheaton, Ill. 2007, pp. 1784, [8]. Print.

The most striking and at the same time, most obvious features of Milton's *Paradise* are its supererogatory abundance, intensity and inexhaustible richness. The words fail to describe this delectable vision of mankind's primeval seat:

"To all delight of human sense exposed / In narrow room nature's whole wealth, yea more, / A heaven on earth"

(PL 4.206-8).²

It is a place where the growth is luxuriant and the plants give up their produce spontaneously. Even the sheer variety of fruit trees is mind-boggling, as Eve herself admits:

"Many are the trees of God that grow
In Paradise, and various, yet unknown
To us, in such abundance lies our choice,
As leaves a greater store of fruit untouched."

(PL 9.618-21)

The prelapsarian earth teems with life, being a fecund and joyful natural world, full of dynamics and vigor. The same holds true for Adam and Eve, who experience the spring of life, exuding the same kind of freshness and youthful vitality as the plants under their care. As such, they are expected to propagate in a fashion not dissimilar to that of nature:

"Haile mother of mankind, whose fruitful womb
Shall fill the world more numerous with thy sons
Then with these various fruits the trees of God
Have heaped this table."

(PL 5.388-91).

² All the quotes from *Paradise Lost* by John Milton – Cf: J. Milton, *Paradise Lost*, [in:], *The poems of John Milton*, ed. by John Carey and Alastair Fowler, Longmans, London - Harlow 1968, pp. 455-1060, series: Longman Annotated English Poets. This full edition: J. Milton, *The poems of John Milton*, ed. by John Carey and Alastair Fowler, Longmans, London - Harlow 1968, pp. XXII, 1181, [8], series: Longman Annotated English Poets. See also: *The John Milton Reading Room*, [ed. by Thomas H. Luxon], URL: http://www.dartmouth.edu/~milton/reading_room/contents/text.shtml [Access: 30.06.2016]. Another editions based on the book (1968): J. Milton, *Paradise Lost*. Edited by Alastair Fowler, 1st ed. Longman, Harlow 1968 [print 1976], pp. 650, Series: Longman Annotated English Poets; idem, *Paradise lost*, edited by Alastair Fowler, Longman, Harlow 1971, pp. XX, 649, Series: Longman annotated English poets. A Longman paperback.

The promise of offspring

(“thou hast promised from us two a race / To fill the earth”

[PL 4.732-33])

echoes throughout the poem. The frequent emphasis on the fecundity of the Mother earth is not only paralleled but also eclipsed by the fertility of the *Mother of all the living* (Eve = Heb. *havvah* — the life-giver).³ Eve’s crucial role in making the world populous is held out before her at the moment of her creation

(“to him [Adam] shalt bear / Multitudes like thy self, and thence be called / mother of human race” [PL 4.473-75])

and is acknowledged even by Satan:

“Hell shall unfold, / [...] to receive / Your numerous offspring”

(PL 4.381-85).

God’s mandate to subdue the earth by man is tightly linked with the command to populate the earth. Both Adam and Eve realize that it will help them deal with nature’s opulence:

“this delicious place / For us too large, where thy abundance wants partakers” (PL 4.729-30) and “till more hands / Aid us, the work under our labour grows, / Luxurious by restraint”

(PL 9.207-09).

By appointing both man and woman to *bear fruit* also in terms of their physical productivity, God instituted a framework that is to be transferred on-to future generations.

Full of praise for the married love

³ Entry: *Havvah*, [in:] *The International Standard Bible Encyclopedia*, general editor James Orr, Chicago 1915. StudyLight.org website online, URL: <http://classic.studylight.org/enc/isb/view.cgi?number=T4166> [Access: 21.03.2014]. See also: *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol. 2, *Clement-Heresh*, general editor James Orr, Howard-Severance Company, Chicago 1925, pp. 669-1376. Print.

["Haile wedded love, mysterious law, true source / Of human offspring, sole propriety, /
In Paradise of all things common else"]

(PL 4.750-53)],

the epic voice elevates the status of marriage, acknowledging that it was established as the only rightful context for the generation of offspring — *the fruit of the womb*.

Another, no less important function of marriage is illustrated by the metaphor of the vine and elm. The role of such relationship consists in the mutual help and support, which facilitate a moral and spiritual fruitfulness of both spouses. From God's perspective, Adam and Eve closely resemble the vine and elm, which grow side by side in the Garden. The two plants are mentioned for the first time in Book V when we see Adam and Eve engrossed in the task of garden maintenance:

"On to their mornings rural work they haste [...]
They lead the vine
To wed her elm; she spoused about him twines
Her marriageable arms, and with her brings
Her dower the adopted Clusters, to adorn
His barren leaves."

(PL 5.211-19).

While tending the vine, Adam and Eve make sure it is carefully trained on the elm because this peculiar union results in the production of fruit. The use of elms as props for vines was a common agricultural practice, popular among ancient Greeks and Romans. The method was so widespread that it gave rise to the expression *marriage of vine and elm*, which was frequently employed by Latin poets and playwrights in their works.⁴ Such pairing was beneficial to the vinedresser who could expect from it a good crop.⁵

God, the *sovereign planter* (PL 4.691) wants to achieve a similar effect. His initial plan for mankind included the creation of two human beings that could complement each other and remedy one another's shortcomings. Woman, to borrow St Peter's phrase, is the *weaker vessel* (1 P 3,7), that is, a more fragile and vulnerable creature. It follows, then, that she requires the protection and guidance of a man

⁴ P. Fuentes-Utrilla, R. A. López-Rodríguez, and L. Gil, "The historical relationship of elms and vines." *Invest Agrar: Sist Recur For*. 13: 2004, No. 1, p. 10. PDF file online, URL: [http://www.inia.es/gcontrec/pub/007-015-\(01\)-The_historical_1161943058687.pdf](http://www.inia.es/gcontrec/pub/007-015-(01)-The_historical_1161943058687.pdf) [Access: 28.06.2014].

⁵ *Ibidem*, p. 9.

whose main responsibility is to lead her in the way of righteousness. It is the role that Adam aptly fulfills until Book IX:

“To whom thus Eve replied. O thou for whom
And from whom I was formed flesh of thy flesh,
[...] My Guide
And Head, what thou hast said is just and right.”

(PL 4.440-443).

The creation of woman, on the other hand, is a response to the man’s loneliness. Surrounded by swarms of creatures, Adam has not yet found a true companion for himself. His deeply ingrained emotional need for another human being prompts him to bargain with God:

“[...] in thee
Is no deficiency found; not so is man,
[...] the cause of his desire
By conversation with his like to help,
Or solace his defects.”

(PL 8.415-19).

Through marriage, husband and wife become one body and their union allows them to experience life in its fullness. United by a common goal, they share a vision for the future. In order to pursue it effectively they have to maintain close cooperation.

In his divine foreknowledge, the Father already anticipates the moment when Adam and Eve will become separate and their separation will result in no good *fruit*. His reaction to their efforts of binding the trees serves as a confirmation of this idea:

“Them thus employed beheld / With pity heaven’s high king”

(PL 5.219-20).

The first ominous sign of the forthcoming disjuncture of the vine and elm occurs in Book IX. Eve wants to part from her husband to make their work in the garden more efficient:

“Let us divide our labours, [...]
For while so near each other thus all day [...]
Looks intervene and smiles, or object new

Casual discourse draw on, which intermits
Our dayes work brought to little”

(PL 9.214-224).

In this critical moment she is compared to the mythological figure from Ovid’s *Metamorphoses*:

“from her husband’s hand her hand
Soft she withdrew [...]
thus adorned,
Likeliest she seemed, Pomona when she fled
Vertumnus.”

(PL 9.385-9).

The image of Pomona, the benevolent Roman wood nymph or goddess of orchards, evokes several associations that justify Milton’s choice of the simile. His Eve shares a few common characteristics with the mythological figure: both are associated with the garden and its fertile abundance; they cultivate its luxuriant growth with the use of rudimentary tools such as the pruning hook, and are passionately devoted to the protection and nurturing of their flourishing plants.

There is also a trap laid on them by the unwelcome intruders in disguise who eloquently convince them to forfeit their *virtue*: having approached the lovely goddess of orchards under the camouflage of an elderly woman, Vertumnus persuades Pomona to surrender her virgin chastity in favor of marriage⁶. Satan, in disguise of a serpent, eventually deprives Eve of her primal innocence by inducing her to eat the *forbidden fruit*.

Although not included in Milton’s account, the original story of Pomona and Vertumnus also incorporates the motif of the vine and elm. In his conversation with the lovely wood nymph, the god of seasons remarks on the nearby plants:

“If that tree stood there, unmated, without its vine, it would not be sought after for more than its leaves, and the vine also, which is joined to and rests on the elm, would lie on the ground, if it were not married to it, and leaning on it”.⁷

⁶ Ovid. "Book XIV." [in:] *The Metamorphoses of Ovid*. Literally translated into English prose, with copious notes and explanations, by Henry Thomas Riley, B. A. of Clare Hall, Cambridge. George Bell & Sons, London and New York 1893. Reprinted from the stereotype plates by W. M. Clowes & Sons, Ltd. London 1893. Online version: Project Gutenberg 2008. URL: https://www.gutenberg.org/files/26073/26073-h/Met_XII-XV.html#bookXIV [Access: 29.06.2014].

⁷ Ibidem.

The point of using this slightly distant literary allusion is not to convince Eve of the matrimony, for she is already happily wedded to her Adam. Instead, it is an appeal for her to remain by his side, under his protection. The maintenance of the close relationship is paramount to the well-being of both. Without its prop, the vine is useless because it cannot bring forth grapes. The elm also profits nothing because it cannot produce *fruit* on its own. Their union is beneficial and ought to be preserved at all costs because of the impending danger:

“Herself, though fairest unsupported Flour, / From her best prop so far, and storm so nigh”

(PL 9.432-33).

Having fallen off her elm, Eve turns into an easy prey for the *beast that treads the herb* — Satan in snake’s disguise.

The *vine and elm* metaphor is an interesting example of how Milton envisions the relationship that binds the main characters. Through the use of different associations and allusive techniques, the poet introduces us to the idea of Adam and Eve as the *fruit-bearing plants*.

Another parallel which illustrates the same point relates directly to their physical portrayal. Described in more tangible terms, the appearance of the main characters provides essential clues as to their possible development.

“His fair large front and eye sublime declared
Absolute rule; and hyacinthine locks
Round from his parted forelock manly hung
Clustering, but not beneath his shoulders broad:
She as a veil down to the slender waste
Her unadorned golden tresses wore
Dishevelled, but in wanton ringlets waved
As the vine curls her tendrils, which implied
Subjection, but required with gentle sway,
And by her yielded, by him best received,
Yielded with coy submission, modest pride,
And sweet reluctant amorous delay.”

(PL 4.300-11).

The ambivalence embedded in this passage has the appearance of a false trail, making the reader suspect harm where none, as yet, exists. Through the choice of highly contrasting phrases such as *wanton ringlets* and *disheveled tresses*, which are followed by *coy submission* and *modest pride*, the poet hints at the potentiality of one attitude, at the same time affirming another.

The first two words have been given considerable attention by scholars who attempt to account for Eve's contradictory characteristics. The meaning of *wanton* evokes highly pejorative connotations that range from *undisciplined*, *unrestrained*, *loose*, *free*, *luxuriant* to *perverse*, *lustful*, *lascivious* and *reckless*. The word *dishevelled* is slightly more neutral but it also implies a certain lack of orderliness on the part of the person whose hair is described in these terms. Oddly enough, the next impression we get of Eve is her meekness and readiness to submit. For all that, she exhibits an unusual dignity which, it can be assumed, stems from the right estimate of her self-worth. We learn from the passage that Eve's response to her husband is that of yielding, not opposition.

Such juxtaposition inevitably begs the question:

“Why [...] does Milton introduce Eve in a garment woven of adjectives traditionally associated with the scarlet woman of many sermons and moral harangues?”⁸

According to Stanley Fish, the answer to that dilemma is this: the reader's fallen consciousness infects his language so that he cannot immediately see unfallen words for what they really are. To recover the original meaning, the given word must be first stripped of its polluted layer, which has accumulated since the Fall of man.⁹ Hence, epithets such as *wanton* and *disheveled* should not be ascribed any ominous undertones in Paradise.

Nevertheless, it is more likely that rather than exclude one meaning, one is encouraged to accept the possibility of both. In the lines that describe Adam and Eve's looks, Milton attempts to reconcile two antithetical ideas — willfulness and submission. This paradoxical combination of concepts accords with the common understanding of free will as the ability to choose between alternatives. The possibility of rebellion, which can be inferred from the above passage, does not pertain only to Eve, whose golden tresses are directly equated with the coiling vine tendrils. It is also applicable to Adam whose

“Hyacinthine Locks [...] from his parted forelock manly **hung** / **Clustering**”

(PL 4.301-3) [emphasis mine],

bringing to mind copious bunches of grapes. Hence, by his association with the vine and by virtue of being human, Adam is shown to be equally prone to error.

⁸ S. E. Fish, *Surprised by Sin. The reader in Paradise Lost*. 1st ed., University of California Press, Berkeley 1971, p. 93 [Print].

⁹ *Ibidem*, p. 102.

The fact that the word *wanton* also denotes the condition of paradisiac growth suggests that both nature and its human benefactors comprise in themselves elements that tend to imbalance:

“Nature here
Wantoned as in her prime, and played at will
Her virgin fancies, pouring forth more sweet,
Wild above rule or art, enormous bliss.”

(PL 5.291–97).

The waywardness of vegetation is signaled quite early in the poem. By Adam’s own admission, nature seems to be conscious of its own advancements, mocking their efforts to curb its progression:

“[...] what we by day
Lop overgrown, or prune, or prop, or bind,
One night or two with wanton growth derides
Tending to wild.”

(PL 9.210–13).

In Milton’s description of Eden, the reader encounters many familiar elements, which gratify his expectations, but is also confronted with ideas that could be considered a novelty:

“flowers worthy of Paradise, *which not nice art
In beds and curious knots*, but nature boon
Poured forth profuse on hill
and dale and plain”

(PL 4.241–43) [emphasis mine].

With no artificial arrangement imposed on its initial growth, and not even the slightest suggestion of any formality, the aesthetics of Milton’s Paradise are likely to appeal more to the admirer of the English rather than the French garden. John Knott is right by saying in that the poet

“challenges us to relax our expectations of order and control and enter a wilderness of pleasurable sensations, as if entering an unknown territory of experience. Wild nature, in his *delicious Paradise* (PL 4.132), promises pleasures that would seem excessive in any other context”.¹⁰

¹⁰ J. Knott, “Milton’s Wild Garden.” *Studies in Philology*, vol. 102: 2005, No. 1, Winter 2005, p. 70. Website version online, URL: http://www.jstor.org/stable/4174809?seq=1#page_scan_tab_contents [Access 29.10.2013].

Nonetheless, nature in Paradise is not tame and its rampant growth contains a potential threat. If left unbridled, it may prove destructive.

Nature's voraciousness, intent on swallowing farther swathes of land is paralleled by Adam and Eve's insatiable appetite for life in all its aspects. They are hungry for knowledge, be it spiritual or practical, theoretical or experiential. The questions they ask reveal their sophistication and a deep desire to probe into unknown areas:

"But wherfore all night long shine these [stars and moon], for whom / This glorious sight,
when sleep hath shut all eyes?"

(PL 4.657-8).

During his conversation with Adam, Raphael concedes that in God's universe there is ample room for growth and development both in spiritual and intellectual terms. However, true wisdom, the angel tells Adam, is about knowing one's limits and accepting them:

"Solicit not thy thoughts with matters hid,
Leave them to God above, him serve and fear
[...] be lowly wise:
Think only what concerns thee and thy being"

(PL 8.167-70).

What is more, the angel instructs Adam that all attempts at unraveling world's secrets must be governed by a suitable motivation. As Raphael points out, there is nothing reprehensible about man's inherent curiosity:

"To ask or search I blame thee not, for heaven
Is as the book of God before thee set,
Wherein to read his wondrous works, and learn
His seasons, hours, or days, or months, or years."

(PL 8.66-69).

The short exchange between Uriel and Satan, before the latter finds his way into the Paradise, teaches that all cognitive pursuits must be necessarily grounded in the absolute and hence, directed to their proper end — the glorification of God:

"[...] thy desire which tends to know
The works of God, thereby to glorify
The great work-master, leads to no excess

That reaches blame, but rather merits praise
The more it seems excess.”

(PL 3.694-98).

These two excerpts seem to be linked to the precept set out in the Epistle to the Romans, which reads that one can experience God vicariously through his works:

“For his invisible attributes, namely, his eternal power and divine nature, have been clearly perceived, ever since the creation of the world, in the things that have been made”

(Rom 1, 20).

Such realization often lends stimulus towards greater scientific investigation of God’s wonders, which become manifest in the Book of Nature. The natural phenomena foster a better understanding of his character, and spur towards worship, as it is only due.

However, the Creator knows that certain kinds of knowledge, regardless of their utility, must be denied to humans for their own sake. By issuing a command that warns them to

“shun the bitter consequence”

of a trespass

[“In the day we eat / Of this fair fruit, our doom is, we shall die”

(PL 9.760-61)],

God undertakes preventive measures to guard their happiness. Acting out of loving concern, he imposes certain restrictions and institutes boundaries that mark a safe treading ground. He furnishes the Paradise with walls and gateposts, making provision for the legitimate growth within its borders, excluding from it only one “patch of ground” — the Tree of Knowledge with its forbidden fruit. Sending one of his angels on an errand to earth, God alerts his creatures to the dangers which threaten to unsettle the carefully demarcated lines.

Apart from the intellectual growth, man is also able to gain new insights into the nature of deity by growing in the area of morality. His spiritual refinement is to be accompanied by a gradual physical transformation. Adam and Eve are positively encouraged by the angelic messenger to *strive* towards perfection in order to attain the same spiritual level as angels. The perfection is understood in terms of the Aristotelian concept of nature as a hierarchy of ends, which posits

that the less perfect naturally tend toward more perfect.¹¹ God's creatures are fashioned according to his will, taking diverse shapes:

“one almighty is, from whom
All things proceed, [...] one first matter all,
Indued with various forms, various degrees
Of substance, and in things that live, of life”

(PL 5.469-72).

They are called *good* by their Author

(“created all / Such to perfection”)

(PL 5.471-72)

but their condition is by no means static. It is expected that different species will climb the steps of *scala naturae*

“in bounds / Proportioned to each kind”

(PL 5.478-49).

Such an approach indicates a

“unified purpose in all parts of nature, achieved by a graduated series of levels”

(E. Goodman).¹²

To illustrate the concept of the cosmic ladder, Milton employs the plant simile:

“So from the root
Springs lighter the green stalk, from thence the leaves
More aerie, last the bright consummate flower
Spirits odorous breathes.”

(PL 5.479-82).

¹¹ E. Goodman, “Human Mastership of Nature: Aquinas and Milton's *Paradise Lost*.” *Milton Quarterly*. Vol. 26: 1992, No. 1, p. 9. Print. Website online version, URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1094-348X.1992.tb00782.x/full> [Access: 30.06.2016].

¹² *Ibidem*.

Fowler draws our attention to the word *aerie* which implies lightness and tendency upward.¹³ Even so, such movement is not instantaneous. A healthy development requires time and the gradual nature of the growth process is usually imperceptible, as the New Testament parable of the seed growing demonstrates:

“The kingdom of God is as if a man should scatter seed on the ground. He sleeps and rises night and day, and the seed sprouts and grows; he knows not how. The earth produces by itself, first the blade, then the ear, then the full grain in the ear”

(Mark 4:26-28).

Raphael continues his discussion on the ascent of species by explaining what happens during different stages of their development:

“[...] flours and their fruit
Man’s nourishment, by gradual scale sublimed
To vital spirits aspire, to animal,
To intellectual, give both life and sense,
Fancy and understanding, whence the soul
Reason receives.”

(PL 5.482-67).

In the instituted order, the lowest ranking vegetative element is converted through digestion into the fine pure fluids which sustain life. Then, the animate soul, which is responsible for sensation and voluntary motion, seeks to possess higher intellectual faculties. Such endeavor culminates in the acquisition of reason. Here the poet also seems to adhere to the tenet found in Thomas Aquinas’ *Summa Theologiae*:

“just as in the generation of things we perceive a certain order of procession of the perfect from the imperfect [...] so also is there order in the use of natural things; thus the imperfect are for the use of the perfect”.¹⁴

The guest also suggests that the great *chain of being* resembles to some extent a *food chain*:

¹³ A. Fowler, *The poems of John Milton*, ed. by John Carey and Alastair Fowler. Longmans, London - Harlow 1968, footnote v 481, p. 705, Series: Longman’s Annotated English Poets. [Print.]

¹⁴ E. Goodman, “Human Mastership of Nature...”, op. cit., ibidem.

“whatever was created, needs / To be sustained and fed; of elements / The grosser feeds
the purer”

(PL 5.414-16).

Even though man is the “crown of the earthly creation,” he is not excluded from the universal vision of progress:

“[...] from these corporal nutriments perhaps
Your bodies may at last turn all to spirit,
Improved by tract of time, and winged ascend
Ethereal, as wee, or may at choice
Here or in heavenly Paradises dwell.”

(PL 5.496-500)

It is unclear how such metamorphosis could be effected through the right mode of eating. Still, the possibility of flesh turning into a spirit is held out as viable option. However, it ought to be remembered that the conversion from the corporeal into spiritual is not an end in itself — it is a secondary benefit and a visible (or invisible) result of an inner transformation. Its ultimate goal is a greater union with the Creator and the privilege to dwell in his presence:

“things... more refined, / more spirituous, and pure, / As nearer to him [God] placed”

(PL 5.470-76).

The change also gives the promise of a daily companionship with angels:

“time may come when men / With Angels may participate [in the heavenly meals]”

(PL 5.493-94).

The only proper way for man to realize this vision is to

“be found obedient, and retain / Unalterably firm his love entire”

(PL 5.501-2).

The proviso catches Adam completely off guard. He asks incredulously:

“What meant that caution joined, if ye be found
Obedient? Can we want obedience then
To him, or possibly his love desert
Who formed us from the dust, and placed us here [...]?”

(PL 5.513-16).

The angel explains that because humans possess a free will, they can choose to disobey, even the One from whom they originate:

“God made thee perfect, not immutable [...] but to persevere
He left it in thy power, ordained thy will
By nature free.”

(PL 5.524-27).

The conclusion that can be drawn from Adam’s discussion with Raphael is that not food per se but obedience, love and freedom are at the core of man’s spiritual growth, eventually leading him to a much closer union or more intimate union with other spiritual beings, of which God is the most prominent.

This triad, briefly described above, is also present in one of the most celebrated passage of Scripture — chapter 15 of the Gospel of John. By virtue of meaningful correspondences between the first humans and *fruit-bearing plants* such as vine, it is possible to examine their relationship with God in light of the metaphor of *the vine and the branches*, used by the apostle. Chapter 15 draws three explicit comparisons: Jesus calls himself the *true vine*, his Father takes up the role of the gardener and the believers are likened to the branches. Even though this particular message is directed to the man of the post-fall era, it is also relevant to the understanding of the mutual relations between Adam, Eve and their Creator in the prelapsarian reality because in both cases the believers are expected to bring forth *spiritual fruit*.

One of the main principles on which this relationship is built is the freedom of choice, signaled above by the angelic messenger. Jesus’ ongoing appeal,

“Abide in me”

(John 15:4)

implies the possibility of the believer not abiding in him. A state of not abiding does not automatically result in a complete lack of fellowship; rather, it points to the inescapable fact that in order to produce *spiritual fruit*, one must abide in Jesus:

“As the branch cannot bear fruit by itself, unless it abides in the vine, neither can you, unless you abide in me”

(John 15:4).

A branch shares the life of the vine as long as it firmly attached to it. Separated from the life-giving sap, it cannot be truly productive:

“The word *fruit* presupposes life. There can be no *fruit* apart from life”.¹⁵

Love, abiding in Jesus and obedience are tightly interconnected. Faithfulness flows from the unceasing relationship. One abides in God’s love by obedience, not by strenuous labour or mystical experiences: “If you keep my commandments, you will abide in my love” (John 15:10). The imperative statement

“*Abide* in me, and I in you” (Gr. *meinate*)¹⁶

indicates that both parties share the responsibility for the maintenance of a close relationship, which is the source of genuine personal fulfillment:

“That thou art happy, owe to God / That thou continuest such, owe to thy self / That is, to thy obedience; therein stand”

(PL 6.520-23).

According to Merrill Chapin Tenney and Richard N. Longenecker,

“to remain in Christ and to allow his words to remain in oneself means a conscious acceptance of the authority of his word”.¹⁷

Recognizing God’s central role in their lives and acknowledging his indispensableness, Adam and Eve conform themselves to that

¹⁵ G. C. Morgan, “The Fruit of the Spirit.” [in:] *Classic Sermons on the Fruit of the Spirit*, compiled by Warren W. Wiersbe, Kregel Academic, Grand Rapids 2002, p. 10. Series: Kregel classic sermons series. Print.

¹⁶ T. L. Constable, *Notes on John*, Sonic Light 2014, p. 261. PDF file online. URL: <http://soniclight.com/constable/notes/pdf/1john.pdf> [Access: 5.07.2015].

¹⁷ M. C. Tenney, R. N. Longenecker, *The Expositor’s Bible Commentary with the New International Version of the Holy Bible*, IX, *John - Acts*, ed. by Frank Ely, Gaebelien, Grand Rapids 1981, pp. p. 118. Cif.: T. L. Constable, *Notes on John*, op. cit., p. 264.

“sole Command / Sole pledge of [their] obedience”

(PL 3.93).

Their obedience marks the cause of their *fruitfulness* since any believer who subsists in the Son allows the Holy Spirit to infuse his inner being with the power to do good. The visible result of a balanced growth and a thriving relationship is evidenced through the presence of a *spiritual fruit*, which abounds in Adam and Eve’s lives.

The concept of the *fruit of the Spirit* stems from the book of Galatians where apostle Paul writes:

“But the fruit of the Spirit is love (*agape*), joy (*chara*), peace (*eirene*), patience (*makrothumia*), kindness (*chrestotes*), goodness (*agathosune*), faithfulness (*pistis*), gentleness (*prautes*), self-control (*egkrateia*)”

(Gal 5:22-23).

The exact number of the *fruit* varies, depending on the Bible translation. The Catholic tradition enlists a dozen, on the basis of the association with the twelve *fruits* of the tree of life from the Book of Revelation:

“On either side of the river, the tree of life with its twelve kinds of fruit, yielding its fruit each month”

(Rev 22:2).

Thus, the versions such as Vulgate include

“charity, joy, peace, patience, benignity, goodness, longanimity, mildness, faith, modesty, continency and chastity”

(S. Caldecott).¹⁸

Yet, a closer look at the verse seems to question the validity of all such distinctions. After all, Saint Paul identifies only *one fruit*. Some commentators conclude that

¹⁸ S. Caldecott, “The Fruits and Gifts of the Spirit. A Theory of the Virtuous Life.” [An extract from the book: *The Fruits and Gifts of the Spirit*. Second Spring. A Journal of Faith and Culture. PDF file online. URL <https://archive.secondspring.co.uk/books/Fruits%20and%20Gifts.pdf> [Access: 15.07.2015].

the “fruit is mentioned there in the singular, on account of its being generically one, though divided into many species”.¹⁹

Others see the first *fruit*, love, as comprehensive: apostle Paul

“gives us qualities and quantities and flavours of the fruit by breaking it up into component parts”.²⁰

The seeming disparities in the number of the *fruit* are entirely negligible. Whether nine or twelve, the *spiritual fruit* is the result of a healthy and balanced growth of an *abiding* individual. Such is the condition of the first humans before the Fall. The attributes of the *fruit of the Spirit*, which they produce, are visible on the outside, allowing others to draw benefit from them:

“This fruit has a twofold relation: to the tree that produces it, and to the man who gathers the fruit from the tree”.²¹

God, like the vinedresser, not only takes pleasure in the produce of his vineyard but is aptly honored by it:

“By this my Father is glorified, that you bear much fruit and so prove to be my disciple”

(John 15:8).

Milton’s Son, being the true vine which is directly responsible for the fruit-bearing, is

¹⁹ Thomas Aquinas. "Question 70. The fruits of the Holy Ghost." *New Advent*. 2008. Website online, URL: <http://www.newadvent.org/summa/2070.htm> [11.07.2015]. Compare: Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, Including supplement, appendix, interactive links [...]. [1-2-70-1]. Question 70: *Whether the fruits are suitably enumerated by the Apostle?* Objection 1, Answer, Reply to Objection 1. E-book online URL:

<https://books.google.pl/books?id=MVZODwAAQBAJ&pg=PT1648&dq=fruit+is+mentioned+there+in+the+singular,+on+account+of+its+being+generically+one,+though+divided+into+many+species&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwivjevAoOnZAhXiJ5oKHc9yD6QQ6AEIMjAB#v=onepage&q=fruit%20is%20mentioned%20there%20in%20the%20singular%2C%20on%20account%20of%20its%20being%20generically%20one%2C%20though%20divided%20into%20many%20species&f=false> [Access: 30.06.2016].

²⁰ G. C. Morgan, “*The Fruit of the Spirit*, op. cit., p. 14.

²¹ Thomas Aquinas. *Question 70. The fruits of the Holy Ghost*. New Advent, op. cit., ibidem. However reference to Aquinas, contributes nothing for it merely explains what is meant by fruit, when the term is used metaphorically.

“equal to God, and equally enjoying / God-like fruition”

(PL 3.306-7).

In him,

“love hath abounded more than glory abounds”

(PL 3.312).

Adam and Eve, the *fruit-bearing plants*, possess real happiness not because of what they have but because of the relationship with God, which allows them to enjoy the all-inclusive *fruit of the Spirit* — love.

“On earth [the Son] first beheld
Our two first parents [...]
in the happy garden placed,
Reaping immortal fruits of joy and love
Uninterrupted joy, unrivaled love.”

(PL 3.64-68).

Their mutual love is reflected in the ways they treat and address each other. Eve’s devotion is most strongly expressed in her willingness to follow her husband’s guidance

(“My Author and Disposer, what thou bid’st / Unargued I obey”)

[PL 5.635-36])

and the subsequent love confession, which demonstrates that Adam is indispensable to her happiness:

“With thee conversing I forget all time;
All seasons, and their change, all please alike. [...]
nor herb, fruit, flower [...]
Nor grateful evening mild; nor silent night, [...]
Or glittering star-light, without thee is sweet.”

(PL 4.639-56).

Adam’s profession of love, although less poetic than that of his wife, is equally endearing. During his conversation with Raphael, the impassioned husband extols the virtues of the

“heaven's last best gift”

(PL 5.19):

“What she wills to do or say,
Seems wisest, virtuousest, discreetest, best [...]
Greatness of mind and nobleness their seat
Build in her loveliest.”

(PL 8.549-58).

For their fellowship the humans are entirely indebted to God. Adam's initial solitude gives him a sense of incompleteness. His humble plea to God for a fit companion emphasizes the importance of friendship and intimacy in man's life:

“Man by number is to manifest
His single imperfection [...]
In unity defective, which requires
Collateral love, and dearest amity.”

(PL 8.422-26).

His conversation with God also illuminates another point: in the prelapsarian world, God and man enjoy a great level of intimacy and value each other's presence. Their close bond, unobstructed by sin, allows Adam to approach his Maker with unfeigned rapture:

“How may I
Adore thee, author of this universe,
And all this good to man, for whose well being
So amply, and with hands so liberal
Thou hast provided all things”

(PL 8.358-63).

God, on the other hand, sees in Adam a partner with whom he can lead disputes, even though the latter will never be on a par with him. The purpose of his condescension is not to remind man of his inferiority. Quite the opposite: by lending Adam his attention, he bestows his favor upon him. The humorous exchange that takes place before Eve's creation bears the marks of a true and deep friendship, where mutual openness, responsiveness and consciousness of each other's presence are to be expected:

“In solitude
What happiness, who can enjoy alone [...]?
Thus I presumptuous; and the vision bright,
As with a smile more brightened, thus replied.
What call'st thou solitude, is not the earth
With various living creatures, and the air
Replenished”

(PL 8.364-71).

God's playful attitude and gentle irony pervade his answers:

“A nice and subtle happiness I see / Thou to thyself proposest, in the choice / Of thy associates, Adam”

(PL 8.399-92).

God's initial reluctance to create an equal partner is only a bluff; therein lies his original intention:

“I, ere thou spakest, / Knew it not good for Man to be alone”

(PL 8.444-45).

At this juncture, we see that the vital signs of an abiding relationship are right in place. Being firmly rooted in God's love, Adam can easily tap into his Maker's resources on the basis of the assurance:

“If you abide in me, and my words abide in you, ask whatever you wish, and it will be done for you”

(John 15:7).

Hence, *abiding* in God's love holds a promise of an answered prayer. Furthermore, God takes pleasure in Adam's growing consciousness and the process of coming to maturity, just like the vinedresser who surveys the growing *fruit* with delight:

Thus far to try thee, Adam, I was pleased,
And find thee [...]
Expressing well the spirit within thee free,
My image

(PL 8.437-41)

Sadly, the fatal change in their relationship occurs with the violation of the prohibition. At his arrival in the garden, the Son expresses his disappointment at being treated as an unwelcomed guest:

Where art thou Adam, wont with joy to meet
My coming seen far off? I miss thee here,
Not pleased, thus entertained with solitude,
Where obvious duty erewhile appeared unsought

(PL 10.103-6)

Adam's hospitality was taken for granted as he was always ready to entertain heavenly visitors. Until now, God's frequent appearances were a source of delight:

"My voice thou oft hast heard, and hast not feared, / But still rejoiced"

(PL 10.119-20).

In consequence of sin, both parties experience a breach of trust, which on man's part is accompanied by a range of negative sentiments:

"He came, and with him Eve [...] discountenanced both, and discomposed;
Love was not in their looks, either to God
Or to each other, but apparent guilt,
And shame, and perturbation, and despair,
Anger, and obstinacy, and hate, and guile."

(PL 10.109-14).

The ill-feelings listed above remind us of the quarrel which the couple holds shortly before the Son's arrival. Having realized their offence, the husband and wife shift the burden of guilt onto each other, eschewing responsibility for their own deeds:

"Thus they in mutual accusation spent / The *fruitless* hours, but neither self-condemning, / And of their vain contest appeared no end"

(PL 9. 1187-89) [emphasis mine].

Here, their conduct serves as a sharp contrast to the fruit of the Spirit, bringing to mind the works of the flesh, enumerated by Paul in his letter to the Galatians:

“sexual immorality, impurity, sensuality, idolatry, sorcery, enmity, strife, jealousy, fits of anger, rivalries, dissensions, divisions, envy, drunkenness, orgies, and things like these”

(Gal 5:19-21).

Many of the sins listed by the apostle correspond to the shameful acts in which Adam and Eve engage after the Fall

(“idolatry, intoxication, foul concupiscence”)

as well as evil sensations they are now subject to

(“high passions, anger, hate, mistrust, suspicion and discord”)

(PL 9.1123).

All the vices and sins named above are a natural consequence of not abiding in God’s word. Having separated from the source of life through disobedience, Adam and Eve turn into leafless branches. Once a vigorous branch, the fallen limb of the vine is now sprawled on the ground, coated in dust and grime.

“Bad fruit of knowledge [...]
Which leaves us naked thus, of honour void,
Of innocence, of faith, of purity,
Our wonted Ornaments now soiled and stained”

(PL 9. 1073-6).

When they commit the first offense, they destroy at one stroke all the good works of their just governance in Paradise, bringing about nature’s loss of

“capacity for obedient response”.²²

Their virtues shrivel to naught, making them entirely *fruitless*. Their outward nakedness, of which they became aware, is equivalent to the inner barrenness of their souls. Their makeshift covering from the fig leaves, is grossly inadequate because it scratches only the surface of the problem. They are unable to undo their pitiful condition on their own, desperately requiring assistance from outside.

The one who plants a vineyard anticipates problems connected with its up-keep long before they occur. And so does God, who in his omniscience seeks to solve man’s quandary before it takes place:

²² E. Goodman, “Human Mastership of Nature...”, op. cit., ibidem.

“Which of ye will be mortal to redeem / Man’s mortal crime, and just the unjust to save,
Dwells in all heaven charity so dear?”

(PL 3.214-15).

God’s question demonstrates his willingness to rectify his relationship with man and the Son’s answer equally testifies to his zeal:

“Behold me then, me for him, life for life / I offer, on me let thine anger fall”

(PL 3.236-7).

God’s intervention after the fall is not dissimilar to that of the vinedresser.

The “sovereign Planter”

(PL 4.691),

knows that a half-severed branch will not hold for long. It must be properly mended so that the vital connection could be restored. Calling his Son

“man’s friend”

(PL 10.60)

and

“redeemer”

(PL 10.61),

he sends him not only to declare Adam and Eve’s guilt but to remedy their state. Having assessed the extent of damage, he speedily delivers his judgment and seeks to cover their nakedness:

“[...] then pitying how they stood
Before him naked to the air, [...]
As father of his family he clad
Their nakedness with skins of beasts, or slain.”

(PL 10.211-17).

More importantly, however, he seeks to cover their sins and renew the right spirit within them. The act of slaughtering the animal for man's sake, (a lamb, most likely), prefigures the sacrifice of the Lamb of God on the cross. In this way manifests itself the first critical act of grace, which God imparts to the *sons of disobedience*:

“And thought not much to clothe his Enemies:
Nor he their outward only with the skins
Of beasts, but inward nakedness, much more
Opprobrious, with his robe of righteousness,
Arraying covered from his Fathers sight.”

(PL 10.219-23)

Covering Adam and Eve's shame through the symbolic gesture, the Son offers them his protection from the just wrath of his Father. In doing so, he

“disdained not to begin / ... the form of servant to assume, / As when he washed his servants' feet”

(PL 10.213-15).

This line not only reminds us of the sacrificial nature of the Son's future life but is also relevant to the discussion. It is worth noting that Jesus' horticultural metaphor, found in the gospel of John, is preceded by the act of washing disciples' feet. When it is over, their master tells them:

“Already you are clean because of the word that I have spoken to you”

(John 15:3).

In much the same way, God pardons Adam and Eve's transgressions, allowing them to become cleansed from their sins before they sue for his forgiveness.

He knows that in order to bear *fruit*, the branch that has fallen away from the stem must be first lifted up from the ground, cleansed with water and put back on the trellis. Such practice, common for the viticulture, helped many biblical scholars deal with the difficulty embedded in the passage:

“Every branch in me that does not bear fruit he *takes away*” [*airo*²³]

(John 15:2) [emphasis mine].

In the original Greek the word *airo* could have two meanings: either *take away* or *lift up*.²⁴ Placed in the context, the phrases such as

“Every branch *in Me*”

(John 15:2)

and

“you are *clean*”

(John 15:3)

indicate that Jesus’ speech is addressed to his followers. Thus, taking the word *airo* to mean *throw away*, some interpreters conclude that the believer can lose his salvation. Even though many translations still contain the first alternative, it is now believed that the second is more accurate. Christ delivered his message in spring when the farmers both lifted up unfruitful branches and pruned the fruitful ones. Such rendering is also consistent with his other teachings.²⁵ Thus, it can be said with confidence that instead of cutting it off, the vinedresser devotes his special attention to a disjoined tendril. It is perhaps a partial explanation of Adam’s distressing question:

“Why comes not death, / [...] with one thrice acceptable stroke / To end me?”

(PL 10.854-56).

In order to encourage its maturation and make the branch productive, the gardener patiently waits for the results of his labor. The Son’s chastisement

²³ Influences of biblical ideas and language should be expected, such as the “triad” mentioned. Also imagery of vine, branches, gardener. The author identifies spiritual fruit borne by the faithful (John 15:5), their life of keeping commandments (John 15:10) with fruits of the Spirit, of Paul. It seems, that in the author’s interpretation of *airo* as lift up (branches not inhering in the vine), and not being cut off, needs to be reconciled with John 15:6 “is thrown out” and burned. Mark 4:26-28 over-interpreted: Jesus’ point: only God gives growth, not the farmer. [The footnote from the editor.]

²⁴ T. L. Constable, *Notes on John*, op. cit., p. 248.

²⁵ *Ibidem*.

“Was she thy God, that her thou didst / Before his voice, or was she made thy guide”

(PL 10.145-46)

reminds Adam and Eve that in the act of transgression, they resigned the roles they were expected to fulfill. Being made

“for God only”

Adam owes his allegiance to God, whereas Eve must submit to both:

“formed [...] for God in him”

(PL 4.299).

The instituted hierarchical structure parallels the relation between the Son and his Father, to whom the former is also subordinate, as the vine that requires the husbandman’s governance. Calling to the attention the violated order, the Son reestablishes the right relationship between them all.

Once the branch is lifted off ground and fastened onto a pole, its right position enables the air to circulate. Frequently compared to a wind, the Holy Ghost inspires and promotes growth. He prepares a fertile ground and plants the *seeds of grace* so that Adam and Eve can eventually become *fruitful*:

“See Father, what first fruits on earth are sprung
From thy implanted grace in man, these sighs
And prayers [...]
Fruits of more pleasing savour from thy seed
Sown with contrition in his heart, then those
Which his own hand manuring all the Trees
Of Paradise could have produced.”

(PL 11.22-29).

Now the time has come for another phase of the vinedresser’s efforts. According to John:

“[...] every branch that does bear fruit he prunes, that it may bear more fruit.”

(John 15:2).

Pruning, as it can be imagined, is a painful and unpleasant process. It involves a removal of those parts of the branch that will be an obstacle to its future fruitfulness. At this stage of the branch’s development, the vinedresser has to deal

firmly with it. This is partly the reason why the first humans have to be driven out of Paradise. Having become infected with sin and corruption, they pose a threat not only to the environment but primarily to themselves. Living in the close vicinity of the Tree of Life, they may again feel tempted to pluck from its branches and thereby

“eternize [their] woe”

(PL 11.60):

“His heart I know, how variable and vain
Self-left. Least therefore his now bolder hand
Reach also of the tree of life, and eat,
And live for ever, [...]
to remove him I decree.”

(PL 11.92-96).

By setting the course for their future *wanderings* outside of their primal seat of bliss, he prevents them from becoming eternally diseased, like a moldy branch whose health cannot be recovered. The expulsion, although it seems to be a form of punishment, must not be seen as such. A discipline is necessary to prevent man from going further astray. It aims at the branch’s fruitfulness, which now can be achieved through

“sharp tribulation”

(PL 11.63).

Then, having become

“Tried in, and refined / By faith and faithful works,”

(PL 11.63-64)

man may indeed become spiritually productive. One of the verses from John’s Gospel reads:

“You did not choose me, but I chose you and appointed you that you should go and *bear fruit*”

(John 15:16) [emphasis mine].

With these words in mind, it is easy to see how the concept of the *fruit of the Spirit* applies to Adam and Eve. Its presence and their growth are contingent upon their abiding relationship with God, who conceives of them as *fruit-bearing plants* in need of a tender care.

To conclude, the formula for mankind's spiritual exaltation, chosen by God, is subjected to his end-goal — man's closer union with his Creator. The means by which it can be attained are twofold: love and obedience. God bestows a special favor upon his creatures so that they can reciprocate his love through obedience. Up until Book IX, Adam and Eve obey divine commandments, demonstrating their devotion. In other words, they obey because they love and their love is the visible sign of their obedience.

The relationship which binds God and humans resembles the vital, life-giving connection of the vine and its branches, described in the Gospel of John. The union results in the production of the spiritual *fruit* mentioned in the epistle to the Galatians. The presence of love in the life of Adam and Eve cannot be doubted. The love, which Adam and Eve show towards God and each other brings forth the expected *fruit* of the Spirit. In St Paul's letter, love is named as the first spiritual *fruit*. Since love can be treated as including all other *fruits* enumerated by Paul (partly because it helps develop them), the *fruits* such as meekness or gentleness are also manifested in Adam and Eve's lives. Conversely, their happy condition and spiritual growth result in greater love towards their Maker.

The opposite effect takes place when Adam and Eve first separate and break the union with God by disobeying him. Their subsequent corruption results in the *works of the flesh*, which smack of rotten, decaying *fruit*.

In light of the numerous, fruit-related allusions, including the biblical *fruit of the Spirit*, the metaphor of the *vine and the branches*, the classical motif of the *marriage of vine and elm*, as well as descriptions of Paradise and the poem's chief characters, it becomes clear that Adam and Eve should be considered as having a *fruit-giving potential*. Indeed, God's treatment of the first humans before and after their Fall, testifies to Milton's perception of them as the *fruit-bearing plants*, which must be restored to *fruitfulness*.

Abstract (Summary) in English / Abstrakt (Streszczenie) po angielsku:

Throughout *Paradise Lost*, John Milton's renowned Christian epic based on the Book of Genesis, the reader finds a number of parallels between the state of the Garden and the condition of the first humans. At first glance, this statement seems hardly revelatory. After all, man's habitat is that of Paradise, whose dynamics affect and regulate the rhythm of his daily life. However, the existing points of correspondence indicate a deeper symbolic significance. In the light of the numerous, fruit-related allusions, including the biblical *fruit of the Spirit*, the metaphor

of the *vine and the branches*, the classical motif of the *marriage of vine and elm*, as well as depictions of Paradise and the poem's chief characters, it becomes clear that Adam and Eve should be considered as having a *fruit-giving potential*. The aim of the article is to demonstrate that the main characters closely resemble the *fruit-bearing plants* in terms of their physicality, character and relationship with their Maker. Indeed, God's treatment of the first humans before and after their Fall, testifies to Milton's perception of them as *plants*, which must be restored to *fruitfulness*.

Key words in English / Słowa kluczowe po angielsku:

John Milton (1608-1674), Christian epic, 17th century, Puritanism, Genesis, forbidden fruit, the vine and the branches, fruit bearing plants, spiritual growth, fruit of the Spirit,

Title in Polish / Tytuł po polsku:

Adam i Ewa Milтона jako rośliny przynoszące owoce

Abstract (Summary) in Polish / Abstrakt (Streszczenie) po polsku:

Sięgając po „Raj utracony”, oparty na Księdze Rodzaju chrześcijański epos Johna Milтона, czytelnik odnajdzie w nim wiele podobieństw między stanem rajskiego Ogrodu a kondycją pierwszych ludzi. Nie powinno to jednak dziwić. Dynamika środowiska, w którym przebywają, reguluje i wpływa na rytm ich codziennego życia. Mimo to, istniejące pomiędzy nimi związki wskazują na znacznie głębszą symbolikę, niż można by początkowo zakładać. Z uwagi na podobieństwo w opisie Raju i głównych bohaterów, a także liczne aluzje i odniesienia do biblijnych (owoc Ducha Świętego, metafora krzewu winnego i latorośli) oraz klasycznych motywów (mariąż wiazu z winoroślą), Adam i Ewa powinni być rozpatrywani jako postaci mające w sobie potencjał do „wydawania owoców”. W artykule tym, z racji podobieństw pod względem cech fizycznych, charakteru oraz relacji wiążącej ich z Bogiem, Adam i Ewa zostają ukazani jako „rośliny zdolne do wydawania owoców”. Szczególny sposób, w jaki traktuje ich Bóg, zarówno przed Upadkiem, jak i po nim dowodzi, że są oni postrzegani przez Milтона jako rośliny, których płodność musi zostać przywrócona.

Key words in Polish / Słowa kluczowe po polsku:

John Milton (1608-1674), epos chrześcijański, XVII wiek, 17. wiek, purytanizm, Księga Rodzaju, zakazany owoc, krzew winny i latorośle, rośliny owocujące, rośliny przynoszące owoc, duchowy wzrost, owoce Ducha,

Bibliography:

Primary bibliographical sources:

Milton, John, *Paradise Lost*, edited by Alastair Fowler, 1st ed. Longman, Harlow 1968 [print 1976], pp. 650, Series: Longman Annotated English Poets.

Milton, John, *Paradise lost*, edited by Alastair Fowler, Longman, Harlow 1971, pp. XX, 649, Series: Longman annotated English poets. A Longman paperback.

Milton John, *Paradise Lost*, [in:], *The poems of John Milton*, ed. by John Carey and Alastair Fowler, Longmans, London - Harlow 1968, pp. 455-1060, series: Longman Annotated English Poets.

Milton John, *The poems of John Milton*, ed. by John Carey and Alastair Fowler, Longmans, London - Harlow 1968, pp. XXII, 1181, [8], series: Longman Annotated English Poets.

The John Milton Reading Room, [ed. by Thomas H. Luxon], URL: http://www.dartmouth.edu/~milton/reading_room/contents/text.shtml [Access: 30.06.2016].

Ovid. *The Metamorphoses of Ovid*. Literally translated into English prose, with copious notes and explanations, by Henry Thomas Riley, B. A. of Clare Hall, Cambridge. George Bell & Sons, London and New York 1893. Reprinted from the stereotype plates by W. M. Clowes & Sons, Ltd. London 1893. Online version: Project Gutenberg 2008. URL: https://www.gutenberg.org/files/26073/26073-h/Met_XII-XV.html#bookXIV [Access: 29.06.2014].

Thomas Aquinas. "Question 70. The fruits of the Holy Ghost." *New Advent*. 2008. Website online, URL: <http://www.newadvent.org/summa/2070.htm> [11.07.2015].

Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, Including supplement, appendix, interactive links [...]. [1-2-70-1]. Question 70: *Whether the fruits are suitably enumerated by the Apostle?* Objection 1, Answer, Reply to Objection 1. E-book online URL:

<https://books.google.pl/books?id=MVZODwAAQBAJ&pg=PT1648&dq=fruit+is+mentioned+there+in+the+singular,+on+account+of+its+being+generically+one,+though+divided+into+many+species&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwivjevAoOnZAhXiJ5oKHc9yD6QQ6AEIMjAB#v=onepage&q=fruit%20is%20mentioned%20there%20in%20the%20singular%2C%20on%20account%20of%20its%20being%20generically%20one%2C%20though%20divided%20into%20many%20species&f=false> [Access: 30.06.2016].

The Holy Bible: *English Standard Version containing the Old and New Testaments*. Crossway Bibles, Wheaton, Ill. 2007, pp. 1784, [8]. Print.

Secondary bibliographical sources:

Caldecott, Stratford. "The Fruits and Gifts of the Spirit. A Theory of the Virtuous Life." [An extract from the book: *The Fruits and Gifts of the Spirit*]. *Second Spring. A Journal of Faith and Culture*. PDF file online. URL <https://archive.secondspring.co.uk/books/Fruits%20and%20Gifts.pdf> [Access: 15.07.2015].

Constable, Thomas L., *Notes on John*. Sonic Light 2014. PDF file online. URL: <http://soniclight.com/constable/notes/pdf/1john.pdf> [Access: 5.07.2015].

Fish, Stanley Eugene. *Surprised by Sin. The reader in Paradise Lost*. 1st ed., University of California Press, Berkeley 1971, pp. XV, 361. [Print]

Fowler Alastair. "Paradise Lost. Introduction. Language and style." [in:] John Milton, *The poems of John Milton*, edited by John Carey and Alastair Fowler, . 1st ed., Longmans, Harlow 1968, pp. 419-455, Series: Longman Annotated English Poets.

Fuentes-Utrilla Pablo, López-Rodríguez Rosana A., Gil Luis. "The historical relationship of elms and vines." *Invest Agrar: Sist Recur For.* 13: 2004, No. 1, pp. 7-15. PDF file online, URL: [http://www.inia.es/gcontrec/pub/007-015-\(01\)-The_historical_1161943058687.pdf](http://www.inia.es/gcontrec/pub/007-015-(01)-The_historical_1161943058687.pdf) [Access: 28.06.2014].

Goodman, Ellen. "Human Mastership of Nature: Aquinas and Milton's *Paradise Lost*." *Milton Quarterly*. Vol. 26: 1992, No. 1, pp. 9-14. Print. Website online version, URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1094-348X.1992.tb00782.x/full> [Access: 30.06.2016].

"Havvah" (entry) [in:] *The International Standard Bible Encyclopedia*, general editor James Orr, Chicago 1915. StudyLight.org, website online URL: <http://classic.studylight.org/enc/ish/view.cgi?number=T4166> [Access: 21.03.2014].

Knott, John. "Milton's Wild Garden." *Studies in Philology* vol. 102: 2005, No. 1, Winter 2005, p. 66-82. Website version online, URL: http://www.jstor.org/stable/4174809?seq=1#page_scan_tab_contents [Access 29.10.2013].

Morgan, George Campbell. "The Fruit of the Spirit." [in:] *Classic Sermons on the Fruit of the Spirit*, compiled by Warren W. Wiersbe, Kregel Academic, Grand Rapids 2002, pp. 159. Series: Kregel classic sermons series. Print.

Tenney Merrill Chapin, Longenecker Richard N., *The Expositor's Bible Commentary with the New International Version of the Holy Bible*, IX, *John - Acts*, ed. by Frank Ely, Gaebelin, Grand Rapids 1981, pp. 573.

The International Standard Bible Encyclopedia, vol. 2, *Clement-Heresh*, general editor James Orr, Howard-Severance Company, Chicago 1925, pp. 669-1376. Print.

[Bibliography and footnotes have been completed by Marek Mariusz Tytko].

Information about the Author:

Information about the Author in English:

Dagmara Poskart, M.A. In 2014 she earned her M.A. in English Philology from the Jagiellonian University, Poland, where she wrote her thesis entitled: "Fruit in John Milton's *Paradise Lost*." At present, as a doctoral candidate at the Department of the History of British Literature and Culture at the English Philology Institute of the Jagiellonian University, Poland, she focuses on the writings of another 17th century author and poet Lucy Hutchinson. Some of her other interests include Christian apologetics, pedagogy and Foreign Language Teaching. She works as a tutor of both English and German. E-mail: dagmara.poskart@uj.edu.pl

Informacja o autorce po polsku / Information about the author in Polish:

Dagmara Poskart, mgr, w 2014 r. uzyskała tytuł magistra filologii angielskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim, broniąc pracy pt.: „Fruit in John Milton's *Paradise Lost*” („Owoc w *Raju utraconym* Johna Milтона”). Jako doktorantka w Zakładzie Historii Literatury i Kultury Brytyjskiej w Instytucie Filologii Angielskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim, skoncentrowała swoją uwagę na twórczości 17-wiecznej poetki Lucy Hutchinson. W kręgu jej zainteresowań znajduje się apologetyka chrześcijańska, pedagogika, a także dydaktyka języków obcych. Zajmuje się nauczaniem języka angielskiego i niemieckiego. E-mail: dagmara.poskart@uj.edu.pl

Informace o autorce v češtině / Information about the author in Czech:

mgr Dagmara Poskart v r. 2014 obhájila titul magistra angličtiny na Jagellonské univerzitě prací „Fruit in John Milton's *Paradise Lost*“ („Ovoce ve *Zvráceném ráji* Johna Milтона“). Jako doktorantka na Katedře britských dějin literatury a kultury na Ústavu anglické filologie Jagellonské univerzity soustředila svou pozornost k básniřce ze 17. století Lucy Hutchinson. V oblasti jejího zájmu leží křesťanská apologetika, pedagogika a také didaktika cizích jazyků. Zabývá se výukou angličtiny a němčiny. E-mail: dagmara.poskart[at]uj.edu.pl

[Český překlad / Translation into Czech by Libor Martinek]

Informácie o autorky v slovenčine / Information about the Author in Slovak:

Dagmara Poskart, mgr., v r. 2014 získala titul magisterky filológie anglického jazyka na Jagelovskej univerzite obhajobou práce s názvom: *Ovocie v Stratenom ráji Johna Milтона* („Fruit in John Milton's *Paradise Lost*“). Ako doktorandka v odbore britskej literárnej histórie a kultúry na Filologickom inštitúte Anglickej filológie Jagelovskej univerzity skoncentrovala svoje úvahy o tvorbe poetky zo 17. storočia Lucy Hutchinson. V okruhu jej odborného záujmu je kresťanská apologetika, pedagogika a didaktika cudzích jazykov. Zaoberá sa teóriou anglického a nemeckého jazyka. E-mail: dagmara.poskart[at]uj.edu.pl

[Slovenský preklad / Translation into Slovak by Ivica Hajdučeková]

Информация об авторе по-русски / Справка об авторе на русском языке / Information about the Author in Russian:

Дамара Поскарт, магистр. Получила степень магистра в 2014 году, защитив дипломную работу «Плоды в “Потерянном раю” Джона Мильтона». Став докторанткой в отделе британской истории и культуры XX-XXI вв. в Институте английской филологии Ягеллонского университета, сосредоточила своё внимание на изучении творчества поэтессы XVII века Люси Хатчинсон. В круг её интересов входят христианская апологетика, педагогика, преподавание иностранных языков. Преподаёт английский и немецкий языки. E-mail: dagmara.poskart[at]uj.edu.pl

[Русский перевод: Надежда Георгиевна Колошук]
[Translation into Russian by Nadiya Georgijivna Koloshuk]

Інформація про автора / Довідка про автора українською мовою / Information about the Author in Ukrainian:

Дамара Поскарт, магістр. У 2014 році отримала ступінь магістра англійської філології у Ягеллонському університеті, захистивши працю „Fruit in John Milton's *Paradise Lost*“ / «Плоди у “Втраченому раї” Джона Мільтона». Будучи докторанткою у відділі британської історії літератури та культури XX-XXI ст. при Інституті англійської філології у Ягеллонському університеті, сконцентрувала свою увагу на творчості поетеси XVII століття Люсі Гатчінсон.

У колі її зацікавлень — хрысціянська апологетика, педагогіка, а також викладання іноземних мов. Викладає англійську та німецьку мови. E-mail: dagmara.poskart[at]uj.edu.pl

[Український переклад Надія Георгіївна Колошук]
[Translation into Ukrainian by Nadiya Gerogijivna Koloshuk]

Звесткі пра аўтара па-беларуску / Information about the Author in Belarusian:

Дагмара Паскарт, мгр, у 2014 г. атрымала ступень магістра англійскай філалогіі ў Ягелонскім універсітэце на падставе абароны работы на тэму „Fruit in John Milton’s *Paradise Lost*” “Плод у *Страчаным раі* Джона Мільтана”. З’яўляючыся аспіранткай кафедры брытанскай гісторыі, літаратуры і культуры інстытуту англійскай філалогіі Ягелонскага ўніверсітэта, сканцэнтравала сваю ўвагу на творчасці паэтэсы 17 стагоддзя Люсі Хатчынсан. Сярод яе інтарэсаў — хрысціянская апалагетыка, педагогіка, а таксама дыдактыка замежных моў. Займаецца навучаннем англійскай і нямецкай моваў. E-mail: dagmara.poskart[at]uj.edu.pl

[Глумачэнне на беларускую мову /
Translation into Belarusian by Eugeniusz Pańkow and Olga Pańkowa]

MAŁGORZATA MARCINKOWSKA-MALARA (Katowice, Poland)

E-mail: gosia1134[at]wp.pl

Duchowe i moralne aspekty parenezy w modlitewnikach dla dzieci z początku XIX wieku

Druga połowa wieku XVIII, a zwłaszcza początki następnego stulecia — to czas przełomowy dla postrzegania dziecka¹. W tym okresie — młodego, dorastającego człowieka coraz częściej traktowano jako indywidualną istotę, mającą swoje pragnienia i potrzeby. Już w latach osiemdziesiątych XVIII stulecia w poradnikach rodzinnych i pismach publicystycznych można zaobserwować istotną zmianę. Rodziców i dzieci zachęcano do budowania ciepłych, przyjacielskich relacji, zalecano ograniczenie kar, a Boga ukazywano nie jako wrogiego sędziego, ale jako miłosiernego Ojca².

Uwzględnione w kompendium Karola Estreichera publikacje skierowane do młodych odbiorców zaświadcza pośrednio o rosnącym w oświeceniu zainteresowaniu potrzebami dziecka i znacznie zwiększonej wówczas świadomości wychowawczo-pedagogicznej³. Najwcześniej odnotowany został *Katechizm mały, albo nauka chrześcijańska dla dzieci małych złożona...* (1733)⁴, a po nim tłumaczo-

¹ I. Kulesza-Woroniecka, *Obraz dzieciństwa w pamiętnikach i wspomnieniach osiemnastowiecznych*, [in:] , red. Bożena Popiołek, Agnieszka Chłosta-Sikorska, Marcin Gadocha, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2014, s. 361, seria: W Kręgu Rodziny Epok Dawnych.

² J. Sarcevičienė, „Nie mogą ich świątobliwie wychowywać, jeśli onych nie gromią”. *Relacje rodziców i dzieci w piśmiennictwie XVIII wieku*, [in:] *Dzieciństwo*, red. Bożena Popiołek, Agnieszka Chłosta-Sikorska, Marcin Gadocha, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2014, s. s. 414, seria: W Kręgu Rodziny Epok Dawnych. Widoczną zmianę stosunku do dzieci w rodzinach zauważyła także Kalina Bartnicka. Vide: K. Bartnicka, *Dziecko w świetle pamiętników i powieści polskiego Oświecenia*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, t. 35: 1992, s. 37-86.

³ Vide: *Bibliografia Estreichera. Bibliografia XIX wieku – UJ*, Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów w Uniwersytecie Jagiellońskim, Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera (EBBE), online, URL: <https://www.estreicher.uj.edu.pl/xixwieku/baza/> [dostęp: 30.06.2016]; *Bibliografia Estreichera. Bibliografia Staropolska – UJ*, Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów w Uniwersytecie Jagiellońskim, Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera (EBBE), online, URL: <https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/> [dostęp: 30.06.2016].

⁴ *Catéchisme petit ou la doctrine chrétienne composée pour l'usage des petits enfans et particulièrement pour les pensionnaires des filles du très S. Sacrement à Varsovie. Katechizm mały albo nauka*

ne z niemieckiego *Modlitwy szkolne dla używania milej młodzi...* (1745)⁵ oraz datowane na 1758 rok *Śniadanie duchowne i podwieczorek dla dzieci małych na katechizm rano i popołudniu zachodzących się, to jest nowe a bardzo łatwe sposoby do prędkiego i doskonałego nauczania dzieci nauki chrześcijańskiej...*⁶. Za kolejne dziesięć lat ukazało się *Krótkie zebranie wszystkich nauk ku pożytkowi młodzi obojej płci...*⁷. Dopiero w ostatnich trzech dekadach XVIII stulecia wyda-

chrześcijańska dla dzieci małych złożona, a osobliwie dla tych, które są na ćwiczeniu u Panien Najświętszego Sakramentu, nowa edycja, drukarnia Colleg[iu]. Schol[arum]. Piar[um]., Warszawa 1733, k. [57] [egz. w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego (BUW)]. Przypis dodany od redaktora (M. M. Tytko).

⁵ *Modlitwy szkolne dla używania milej młodzi, w niemieckich szkołach, w miastach, i na wsiach zwy- czajne. Z niemieckiego na Polski język przełożone [=Modlitwy szkolne dla używania milej młodzi, w niemieckich szkołach, w miastach, i na wsiach zwyczajne. Z niemieckiego na polski język przełożone]*, Samuel Trautman, Brzeg 1745, ss. ss. 24. Od s. 21 wiersz pt. *O Stworzycielu!* (przekład z j. niem.). Broszura z uwagą: „Ułożone na cały tydzień, dla luteranów”. [Egz. w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie]. W nawiasach podano transkrypcję z oryginalnego tytułu staropolskiego do współczesnej polszczyzny. Przypis dodany od redaktora (M. M. Tytko).

⁶ *Śniadanie Duchowne y podwieczorek dla dzieci małych na katechizm rano y po południu zcho- dzących się, to jest nowe a bardzo łatwe sposoby do prędkiego, y doskonałego nauczania dzieci nauki Chrześcijańskiej żeby zrana i podwieczór to jest w młodości y starości swoiey po chrześcijańsku żyły y na niebo sobie zarobiły. Przez pewnego X. Starego Plebana Dyecezyi Przemyskiej wynalezione przez Niego Samego szczęśliwie w Parochii swoiey przy pomocy Boskiej zpraktykowane, na większą chwałę pomoc dającego Boga 1758 do druku podane [=Śniadanie duchowne i podwieczorek dla dzieci małych na katechizm rano i po południu schodzących się, to jest nowe a bardzo łatwe sposo- by do prędkiego i doskonałego nauczania dzieci nauki chrześcijańskiej żeby z rana i pod wieczór to jest w młodości i starości swoiey po chrześcijańsku żyły i na niebo sobie zarobiły. Przez pewnego ks. stare- go plebana diecezji przemyskiej wynalezione przez niego samego szczęśliwie w parochii swoiey przy pomocy Boskiej spraktykowane, na większą chwałę pomoc dającego Boga 1758 do druku poda- ne]*, Drukarnia Sebastjana Hebanowskiego I. K. M. typ[ariusza]., Kraków 1758, k. [69]. Przypis dodany od redaktora (M. M. Tytko).

⁷ Wydania polskie tegoż dzieła (bez podania autora na druku) w XVIII w. *Krótkie zebranie wszystkich nauk ku pożytkowi młodzi obojej płci, albo część druga książki dla dzieci* (po polsku i po francusku): [Jean Henri Samuel Formey], *Krotkie Zebranie Wszystkich Nauk Ku Pożytkowi Młodzi Oboiey Płci* [=Krótkie zebranie wszystkich nauk ku pożytkowi młodzi obojej płci]. *Abrégé De Toutes Les Sciences, à L'Usage Des Enfants De Deux Sexes. Avec privilége*, Nakładem Michała Grela [...] / Chez Michel Groell [...], Warszawa / Varsovie 1768, ss. 157, [3]. Drugie wydanie: [Idem], *Krotkie Zebranie Wszyst- kich Nauk Ku Pożytkowi Młodzi Oboiey Płci Albo Część Druga Książki [!] Dla Dzieci* [=Krótkie zebranie wszystkich nauk ku pożytkowi młodzi obojej płci, albo część druga książki dla dzieci]. *Abrégé De Toutes Les Sciences, A L'Usage Des Enfants De Deux Sexes Pour Servir De Suite Au Livre Des Enfants*, Drukiem i Nakładem Michała Grölla [...], Warszawa 1781, ss. 163, [1], k. [2]. [Inf. z: Estreicher XV-XVIII, t. 12 s. 10, BnF online, BVB]. Jest to uwspółcześniona wersja książki J. H. S. Formeya pt. *Abrégé de toutes les sciences, à l'usage des enfans* powiększona o rozdział poświęcony historii Polski pt. *O Znaczniejszych Traktatach = Des Principaux Traités*. Trzecie wyda- nie dzieła: [Idem], *Krotkie Zebranie Wszystkich Nauk Ku Pożytkowi Młodzi Oboiey Płci Albo Część Druga Książki Dla Dzieci* [=Krótkie zebranie wszystkich nauk ku pożytkowi młodzi obojej płci, al- bo część druga książki dla dzieci]. *Abrégé De Toutes Les Sciences, à L'Usage Des Enfants De Deux*

wano: książeczki i powieści moralne, nauki dla młodzi, przestrogi, elementarze, nadto także modlitewniki. Prawdziwy rozkwit tego typu piśmiennictwa dla dzieci przypadł jednak na wiek XIX. Kompendium Karola Estreichera odnotowało licznie wydawane w tym czasie: powieści i książeczki moralne, katechizmy, rozmyślania religijne, elementarze, książki i czasopisma z naukami dla dzieci.

Do przedmiotu analizy w niniejszym studium należą pochodzące z tego właśnie okresu modlitewniki przeznaczone dla najmłodszych. Bibliografia polska zawiera informacje o sześciu takich publikacjach z pierwszej połowy XIX wieku. Można je tu chronologicznie wymienić dla porządku: 1) *Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich podczas Mszy św. dla szkółki puławskiej*⁸ z 1815 r., 2) *Książka*

Sexes Pour Servir De Suite Au Livre Des Enfants, Drukiem i Nakładem Michała Gröllla [...] / De l'Imprimerie de Michel Gröll [...], Warszawa / Varsovie 1787, ss. 165, [3]. Jest to uwspółcześniona wersja książki J. H. S. Formeya pt. *Abrégé de toutes les sciences, à l'usage des enfans* powiększona o rozdział poświęcony historii Polski pt. *O Znaczniejszych Traktatach = Des Principaux Traités*. Czwarte wydanie dzieła: [Idem], *Krotkie Zebranie Wszystkich Nauk Ku Pożytkowi Młodzi Albo Książka Dla Dzieci* [= *Krótkie zebranie wszystkich nauk ku pożytkowi młodzi albo książka dla dzieci*]. *Abrégé De Toutes Les Sciences, à L'Usage Des Enfants Au Livre Des Enfants*, Drukarnia WW. OO. Karmelitów Bosych / l'Imprimerie des RR. PP. Carmes de chaussez, Berdyczów / Berdyczov 1796, ss. 152. To adaptacja dzieła pt. *Abrégé de toutes les sciences, à l'usage des enfans* J. H. S. Formeya. Na recto k. nlb. A1 przedtytuł: *Abregé De toutes Les Sciences. Krotkie Zebranie Wszystkich Nauk*. Zanim dzieło zostało wydane w Polsce (1768) w postaci skróconej adaptacji, ukazało się w Berlinie w czterech tomach (1764-1768). Vide: [Jean Henri Samuel] Formey, *Abrégé De Toutes Les Sciences A L'Usage Des Adolescents, Et De Tous Ceux Qui Veulent S'Instruire*, t. 1, [il.] Christian Benjamin Glassbach sculps, Chez Joachim Pauli [...], Berlin 1764, ss. XXII, 328, [1]; idem, *Abrégé De Toutes Les Sciences A L'Usage Des Adolescents, Et De Tous Ceux Qui Veulent S'Instruire*, t. 2, [il.] Christian Benjamin Glassbach sc[ulps]., Chez Joachim Pauli [...], Berlin 1765, k. [3], ss. 184, k. [8], [1]; idem, *Abrégé De Toutes Les Sciences A L'Usage Des Adolescents, Et De Tous Ceux Qui Veulent S'Instruire*, t. 3 [il.] Christian Benjamin Glassbach sc[ulps]., Chez Joachim Pauli [...], Berlin 1767, k. [2], ss. 314, k. [1], idem, *Abrégé De Toutes Les Sciences A L'Usage Des Adolescents, Et De Tous Ceux Qui Veulent S'Instruire*, t. 4, Chez Joachim Pauli [...], Berlin 1768, k. [2], ss. 352, k. [1]. Książka ukazała się także w przekładzie na język włoski. Vide: [Jean Henri Samuel] Formey, *Compendio Di tutte Le Scienze, Ad Uso Della Gioventù = Abrégé De Toutes Les Sciences, A L'Usage Des Enfants*, Tradotta dal Francese in Italiano, Nuova Edizione / Nouvelle Edition. Revue & corrigée, Appresso Giuseppe Agostino Paccaroni, Fermo 1787, ss. 7, 2-393, [1], k. [4]. Książka ta miała również swoje mocno skrócone, austriackie w Wiedniu. Vide: [Jean Henri Samuel Formey], *Abrégé De Toutes Les Sciences, A L'Usage Des Enfants De Six Ans Jusqu'à Douze*, Edition Revue, Et Presque Refondue, Chez J[ohann]. Thom[as]. Noble De Trattnem [...], Vienne 1779, ss. 77, [1]. Ta pokaźna ilość wydań w XVIII wieku w krajach Europy świadczy o wielkiej popularności owego dzieła dotyczącego zasad wychowania dzieci. [Przypis w całości dodany od redaktora – M. M. Tytko].

⁸ I. Czartoryska, *Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich podczas Mszy świętej dla szkółki puławskiej napisana* [= *Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich podczas Mszy św. dla szkółki puławskiej napisana*], druk Natana Glücksberga [...], Warszawa 1821, ss. [2], 46. [Dalej cyt. w tekście: KP wraz z lokalizacją]. Oto opis znanych, kolejnych wydań tego dzieła z XIX w.: Izabella Czartoryska, *Xiężna, Książka Do Pacierzy Dla Dzieci wiejskich Podczas Mszy Świętej Dla szkółki Puławskiej napisana* [= *Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich podczas Mszy św. dla szkółki puławskiej napisana*]; [eadem], *Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich podczas Mszy świętej dla szkółki puławskiej napisana*

do modlitwy dla dzieci⁹ z 1828 r., 3) *Wzniesienie myśli ku Bogu dla oddania Mu czci w duchu i prawdzie czyli modły, rozmyślenia i nauki dla dzieci katolickich*¹⁰ z 1830 r., 4) *Zbiór modlitw dla dzieci*¹¹ z 1833 r., 5) *Wzniesienie myśli do Boga, czyli wybór modlitw dla dzieci*¹² z 1836 r. oraz 6) *Modlitwy dla dzieci wyznania*

[=*Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich podczas Mszy św. dla szkoły puławskiej napisana*], druk Natana Glücksberga [...], Warszawa 1821, ss. [2], 46. [Egzemplarz tego wydania zachowany w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie. Wydanie anonimowe, nazwa autorki ustalona wg Estreichera – *Bibliografia polska XIX w.*; [eadem], *Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich podczas Mszy Świętej dla szkoły puławskiej napisana (Szczęśliwy, kto w Bogu pokłada nadzieję!)*, [s.n.], Puławy 1830, ss. 40 [Wydanie anonimowe, nazwa autora wg: Estreicher, *Bibliografia polska XIX wieku*, vide: wersja online]. Egzemplarz dzieła I. Czartoryskiej zachowany w Bibliotece Narodowej. [Przypis w całości dodany od redaktora – M. M. Tytko].

⁹ [Klementyna Hoffmanowa], *Książka do modlitwy dla dzieci*, przez autorkę Pamiętki po dobrej matce [= *Książka do modlitwy dla dzieci przez autorkę Pamiętki po dobrej matce*], A. Gałęzowski, Warszawa 1828, ss. IV, 5-260, [4]. [Na książkę pseud. autorki.] To pierwsze wydanie z 1828 r. zaginęło (lub: jest obecnie uznawane za zaginione). Inne wydania tegoż dzieła z XIX wieku: eadem, *Książka do modlitwy dla dzieci*, przez autorkę Pamiętki po dobrej matce, wydanie nowe, przez autorkę poprawione i powiększone, Breitkopf i Härtel, Lipsk 1839, ss. VI, 298. [Na książkę pseud. autorki.]; eadem, *Książka do modlitwy dla dzieci*, przez autorkę Pamiętki po dobrej matce, nowe powtórne wydanie, wydano nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela, Lipsk 1849, ss. [2], VI, 298, k. [1]. [Na s. przedtyt.: *Książka do modlitwy dla dzieci: dla chłopców.*]; eadem, *Książka do modlitwy dla dzieci*, przez autorkę Pamiętki po dobrej matce, drukiem Stanisława Strąbskiego, Warszawa 1852, ss. [4], III, [1], 230, [2]. [Na s. tyt. pseud.]; eadem, *Książka do modlitwy dla dzieci*, przez autorkę Pamiętki po dobrej matce, nowe ozdobne wydanie, S. Orgelbrand, Warszawa 1853, ss. [4], 341, [3], k. [2]. [Na książkę pseud. aut. W książce inf.: *Dla dziewcząt.*]; eadem, *Książka do modlitwy dla dzieci*, przez autorkę Pamiętki po dobrej matce, nowe ozdobne wydanie, S. Orgelbrand, Warszawa 1870, ss. 315, [5], k. [1]. [Na książkę pseud. aut. W książce inf.: *Dla dziewcząt.*]; eadem, *Książka do modlitwy dla dzieci*, przez autorkę Pamiętki po dobrej matce, nowe ozdobne wydanie, S. Orgelbrand, Warszawa 1870, ss. 315, [5], k. [1]. [Na książkę pseud. aut. W książce inf.: *Dla chłopców.*]. W niniejszym artykule cytuję się wydanie z 1852 r., według edycji: K. Hoffmanowa, *Książka do modlitwy dla dzieci*, przez autorkę Pamiętki po dobrej matce, drukiem Stanisława Strąbskiego, Warszawa 1852, ss. [4], III, [1], 230, [2]. [Na s. tyt. pseud.] W niniejszym dziele cytowano wydanie z 1852 r. (dalej cyt.: KM wraz z lokalizacją). [Przypis w całości dodany od redaktora – M. M. Tytko].

¹⁰ C. Hohenlohe, J. Falkowski [SchP], *Wzniesienie myśli ku Bogu dla oddania Mu czci w duchu i prawdzie czyli modły, rozmyślenia i nauki dla dzieci katolickich*, Drukarnia Kom. R. W. R. i O. P. [Drukarnia przy Kommissji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego], Warszawa 1830, ss. 148, [2]; eadem, *Wzniesienie myśli do Boga, czyli Wybór modlitw dla dzieci*, druk. Piotra Baryckiego, Warszawa 1836, ss. 131. [Estreicher, *Bibliografia polska XIX wieku*, nr 46617]; eadem, *Wzniesienie myśli ku Bogu, czyli Modły, rozmyślenia i nauki dla dzieci katolickich*, z niemieckiego języka przerobione i drukiem odnowione, Częstochowa 1845, ss. 210. [Estreicher, *Bibliografia polska XIX wieku*, nr 46618]. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹¹ M. Grunenberg, *Zbiór modlitw dla dzieci*, Morąg 1833. Dzieło to odnotował: Estreicher, *Bibliografia polska XIX wieku*, nr 71637; ilość stron – nieznana (przyp. red.).

¹² C. Hohenlohe, J. Falkowski, *Wzniesienie myśli do Boga, czyli wybór modlitw dla dzieci*, Warszawa 1836, op. cit.

mojżeszowego¹³ z 1848 r. W przedstawianym tu artykule przybliżam dwa pierwsze zbiory, łączą je bowiem dostępność oraz podobieństwa czasowe i wyznaniowe. Za istotny można uznać także fakt, że oba te druki wyszły spod pióra kobiet, a zatem okazują się ważnym świadectwem podejścia autorek do kwestii związanych z kształtowaniem duchowości i moralności najmłodszych.

Troskę rodziców, a zwłaszcza matki, o religijne wychowanie potomstwa, naukę modlitwy i wprowadzanie w życie wspólnoty kościelnej podkreślano już w *Obowiązkach damy chrześcijańskiej* z 1769 roku¹⁴. Również ks. Józef Legowicz proboszcz z parafii Korkożyski na Wileńszczyźnie, w swoim dziele pt. *Stan małżeński, czyli prawidła szczęśliwego między małżonkami pożycia i porządnego a chrześcijańskiego wychowania dzieci* z 1787 roku dostrzegał konieczność nauki pacierza, gdy tylko dziecko zacznie mówić. Jego zdaniem, rodzice powinni dawać w tym względzie dobry przykład i modlić się ze swoim potomstwem¹⁵. Kalina Bartnicka zauważyła, że druk ks. Józefa Legowicza zawiera wyraźne przesłanie na temat tego, że

¹³ J. Elzenberg (Elsenberg), *Modlitwy dla dzieci wyznania mojżeszowego*, ułożone przez J. Elzenberga, nauczyciela ze szkoły rabinów, Warszawa 1848, ss. 156; idem, *Modlitwy dla dzieci wyznania mojżeszowego*, ułożone przez J. Elzenberga, nauczyciela ze szkoły rabinów, wyd. 2., Goldman, Warszawa 1877, ss. 143 [na okładce informacja: *Dla Dziewczynek*]. Przypis uzup. red.

¹⁴ *Obowiązki damy chrześcijańskiej* [= *Obowiązki damy chrześcijańskiej*], Warszawa 1769. O dziele tym napisano: „Od str. 59 wyrażono, ile dni pokutować za przekroczenie przykazań, np. ktoby kapłana zabił, dwanaście lat niech pokutuje. Jeżeli kawaler z damą miał nieuczciwą zabawę, lat trzy pokutować będzie. Jeżeli która niewiasta farbiczką się maluje, aby się mężczyznom podobała, przez trzy lata pokutę czynić będzie. Od str. 78 obowiązki też same wierszem. Od str. 87: Zbiór niektórych modlitw kościelnych.” [Estreicher, *Bibliografia Staropolska*, nr 168041], portal dostępny online: URL: <https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/wpis/?sort=id&order=1&id=168041&offset=52081&index=5> [Dostęp: 30.06.2016]. Oto znane wydania tego dzieła z XVIII wieku: *Obowiązki damy chrześcijańskiej*, nakładem Michała Grölla, Komissarza y Bibliopoli J. K. M., Warszawa 1769, ss. 94, k. [1]. [Dzieło odnotował: Estreicher, *Bibliografia staropolska*, nr 168039]; *Obowiązki damy chrześcijańskiej*, nakładem Michała Grela, Warszawa 1777, ss. 94. [Estreicher, *Bibliografia Staropolska*, nr 168040]; *Obowiązki damy chrześcijańskiej*, nakładem y drukiem Mich[ala]. Grölla, księgarza nadwornego J. K. Mci., Warszawa 1779, ss. 95. [Estreicher, *Bibliografia Staropolska*, nr 168041], przypis dodany od redaktora – M. M. Tytko.

¹⁵ Vide: J. Legowicz, *Stan małżeński, czyli prawidła szczęśliwego między małżonkami pożycia i porządnego a chrześcijańskiego wychowania dzieci*, przez ks. Józefa Legowicza nauk wyzwolonych, filozofii i świętej teologii doktora, plebana kościoła korkożyskiego zebrane i na pożytek powszechności do druku podane, [drukarnia królewska przy Akademii], Wilno 1787, s. 186. Dzieło to zostało ponownie wydane w XX wieku, vide: idem, *Stan małżeński, czyli prawidła szczęśliwego między małżonkami pożycia* [in:] *Z podstaw poradownictwa*, zeszyt 2, pod red. Bożeny Wojtasik, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 1998, s. 79-131, Seria: Acta Universitatis Wratislaviensis, no 2054, Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Pedagogiczne, 126. Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko.

„domy rodzicielskie powinny uczyć religii, obyczajów chrześcijańskich, pobożności, podstawowych cnót obywatelskich i moralnych. Słowem mają być szkołą wszelkiej poczciwości”¹⁶.

Badaczka ta podkreśliła ponadto, że w epoce oświecenia zaobserwować można rosnącą liczbę druków adresowanych głównie do szlachty, które propagują

„wzorce rodziny przyjęte przez Kościół na Soborze Trydenckim, podział ról w małżeństwie, koncepcję wychowania potomstwa”¹⁷.

Z dużym prawdopodobieństwem można zatem przypuszczać, że kontynuatorkami takiego podejścia stały się autorki dziewiętnastowiecznych modlitewników — Izabela Czartoryska (właściwie: Izabela Elżbieta Dorota z Flemmingów Czartoryska [1746-1835]) i Klementyna Hoffmanowa z d. Tańska (1798-1845).

Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich podczas mszy św. dla szkółki puławskiej, jak sam tytuł wskazuje, powstała dla młodych ludzi z określonego regionu i grupy społecznej. Co więcej, od razu oczywisty wydaje się cel napisania zbioru, czyli zaznajomienie dzieci ze znaczeniem poszczególnych obrzędów w czasie mszy św., krzewienie w nich odpowiednich wartości, poruszeń serca i wzmocnienie doświadczeń życia wewnętrznego. Izabela Czartoryska miała na uwadze potrzeby mieszkańców wsi i poprawę ich bytu, zakładała więc szkółki wiejskie dla młodzieży, pisała i rozpowszechniała przeznaczone dla ludu dzieła o charakterze wychowawczym. Znacząco przyczyniła się dzięki temu do propagowania w tym kręgu społecznym wiedzy, mądrości i roztropności w działaniu¹⁸. *Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich...* podzielona została na dwie części: pierwsza obejmuje modlitwy przewidziane w czasie różnych części mszy św. oraz *Modlitwę przy mszy św. za ojczyznę*, natomiast druga zawiera między innymi pieśń pt. *Czego chcesz od nas Panie* i *Modlitwę o deszcz* Jana Kochanowskiego, *Litanie wiejską*, *Modlitwę wiejską* oraz *Rozmaite nauki*.

Druk rozpoczyna się od dialogu z dawnego rytuału chrzcielnego, który przypomina prostą prawdę i naukę chrześcijańską, że przez wiarę osiąga się zbawienie:

¹⁶ Zob. K. Bartnicka, *Wychowanie rodzinne w Polsce w XVIII wieku w świetle wydawnictw o typie „poradnik dobrego chrześcijanina”*, [in:] *Wychowanie w rodzinie od starożytności po wiek XX. Materiały z konferencji naukowej Katedry Historii Wychowania – czerwiec 1993*, pod red. Juliusza Jundziłła, Wydawnictwo Uczelniane WSP, Bydgoszcz 1994, s. 236.

¹⁷ Ibidem, s. 225-226.

¹⁸ Vide: H. Waniczkówna, *Czartoryska Izabela Elżbieta (1746-1835)*, [in:] *Polski słownik biograficzny*, t. 4, Chwałczewski Jerzy - *Czartoryski Michał*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1938, s. 241-246.

„Czego żądasz od Kościoła Bożego?
Wiary.
Wiara co ci daje?
Żywot wieczny”¹⁹

(KP, s. 3).

Logika przytoczonych słów odwołuje się do prawdy, że chrzest i dar wiary są bramą do szczęścia życia wiecznego. Słowa te przypominały młodemu człowiekowi o nieprzemijającej radości oraz dostarczały właściwej motywacji wszystkim jego działaniom. Czartoryska nauczała w przedmowie, że najważniejsza okazuje się wiara i obowiązki do niej przypisane, które powinno się szanować i pełnić. Główny zamiar autorki sprowadzał się do wyjaśnienia wiejskim dzieciom, czym jest Msza św. i jak ważne pozostają — jej nabożne słuchanie oraz modlitwa:

„Msza święta [...] jest wizerunkiem czyli wyobrażeniem, największych łask Boga naszego. Ewangelie, które ksiądz czyta na każdej mszy [...], są to słowa samego Chrystusa Pana [...]. Chleb i wino, które ksiądz poświęca i wywyższa podczas podniesienia, okazują nam tę nieograniczoną dobroć Boga, który przytomnością swoją świat uszczęśliwia, a nasze prośby słucha. Komunia wyobraża owe poświęcenia chleba i wina przez Chrystusa, kiedy mówił [...]: oto jest ciało moje, oto jest krew moja. Pacierze zaś inne, które ksiądz mówi, są częścią prośby do Boga, a częścią zaś na chwałę Jego.”²⁰

(KP, s. 4-5),

Autorka *Książki do pacierzy dla dzieci wiejskich...* spróbowała w prostych słowach wyjaśnić znaczenie, gesty i symbole, które dzieci obserwują w czasie Mszy św. W celu wzmocnienia rangi i uwiarygodnienia swojej wypowiedzi przywołała odpowiednie fragmenty Ewangelii, a także odwołała się do autorytetu niepodważalnego i świętego słowa samego Boga. Szczególnie istotne stało się wpojenie młodym odbiorcom przekonania, że czas poświęcony na uczestnictwo w obrzędach Mszy św., a także związane z nim wyrzeczenia i modlitwy mogli oni odnieść do swego położenia, codziennych zmartwień, potrzeb i radości, a także ofiarować je w intencji najbliższych:

„zawsze ofiaruje się msza na jakąś intencją, z którą albo się łączyć możemy, albo podług woli naszej ofiarować te msze i modlitwy nasze za rodziców, za dobroczyńców naszych, za ojczyznę, za przyjaciół, za chorych, czasem za tych, którzy z tego świata zeszl, a żądają pamięci i modlitw naszych.”²¹

¹⁹ I. Czartoryska, *Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich podczas Mszy świętej dla szkolki puławskiej napisana*, druk Natana Glücksberga [...], Warszawa 1821, s. 3.

²⁰ Ibidem, s. 4-5.

²¹ Ibidem, s. 5-6.

(KP, s. 5-6).

Konstrukcja przedmowy pełni funkcję wprowadzającą, perswazyjną, a także katechizacyjną, informuje bowiem, poucza, przekazuje konkretne prawdy wiary oraz próbuje wpłynąć na postawy i zachowania młodego odbiorcy, dla którego Msza św. powinna stać się spełnianym z radością i oddaniem obowiązkiem prowadzącym do zbawienia.

W omawianym druku użytkowym fragmenty modlitw przeplatają się z komentarzami i pouczeniami. Młodemu odbiorcom Czartoryska wyjaśniała takie pojęcia, jak: epistoła, ewangelia, ofiarowanie (ofertorium), prefacja, a także udzielała im pouczeń na temat zachowań i postaw oczekiwanych w poszczególnych momentach Mszy świętej:

„Wszyscy wstają i[,] stojąc[,] słów bożych słuchają, na znak uszanowania i chęci bronięcia, jeżeliby tego trzeba było, tej wiary, której nas Ewangelia uczy.”²²

(KP, s. 10).

Podmiot mówiący w modlitwach wielokrotnie informuje o swoich odczuciach do Boga i postawach wobec Niego:

„stawam w zaufaniu”²³, „nie lękam się, żeś tu przytomny”²⁴, „z ufnością mówię do Ciebie”²⁵.

Słowa te uświadamiały młodemu odbiorcom, że modlitwa to akt szczerej rozmowy i miłości. W poszczególnych tekstach przedstawiono wyobrażenie Boga, który naucza, słucha wszystkich prośb, niczym ojciec, jakiego każde dziecko potrzebuje. Wykreowano też w cytowanej publikacji wizerunek wszechwładnego Stwórcy świata, odwiecznego, niepojętego i świętego. Te pozornie odmienne ujęcia doskonale się uzupełniają. Serce młodego odbiorcy przepełnione zostało w ten sposób myślą o wszechmocy Boga, który zsyła nadzieje, schronienie i wszelkie dobro.

W tekstach zawartych w tym użytkowym druku nieustannie podkreślano potrzebę modlitwy – zarówno w czasie radosnym, jak i smutnym, a także świadomość łask, które płyną od Najwyższego. Modlący się podmiot kieruje do Stwórcy prośby za rodziców, ojczyznę, panów, o miłosierdzie i obronę od błędów, wyrzeka

²² Ibidem, s. 10.

²³ Ibidem, *passim*.

²⁴ Ibidem, *passim*.

²⁵ Ibidem, *passim*.

się także złości, pychy, kłamstwa, obmowy i lenistwa. Z katalogu ważnych i zalecanych cnót oraz wartości chrześcijańskich do najważniejszych należą:

„miłość bliźniego, czułość dla nędzy, litość nad nieszczęśliwymi, przywiązanie do prawdy”²⁶.

W *Modlitwie podczas epistoły i Ewangelii* wybrzmiewa szczególnie preferowana postawa pełnego zawierzenia, dziecięcej ufności i nadziei:

„Niech młodość nasza w skromnych obyczajach, w przywiązaniu pełnym wdzięczności ku rodzicom, w czynnej aplikacji, w słodkiej obyczajności przepędzona, gotuje nam w przyszłości szczęśliwe lata. A jeżeli smutek, nieszczęścia, straty lub choroby goryczą zaprawią dni nasze, niech słowa Twoje z Ewangelii świętej wyjęte, osłodzą cierpienia nadzieją i przekonaniem, żeś nie tylko Bogiem Wszechmocnym, ale i Ojcem dobrotliwym, że jeśli zsyłasz czasem kary w tym życiu, powinniśmy je przyjmować z pokorą i zawsze się zgadzać z Twoją wolą”²⁷

(KP, s. 11).

Modlący się w imieniu całej zbiorowości podmiot próbuje wpoić młodemu odbiorcy uniwersalne i popularne również w epoce oświecenia przekonanie, że bez względu na to, jak potoczy się jego przyszłość, towarzyszyć mu powinna pokorna zgoda na to, co przyniesie Opatrzność²⁸. Potrzeba nadziei i bezgranicznego zawierzenia wybrzmiewa szczególnie w *Modlitwie podczas mszy świętej za ojczyznę*, w której świadomość narodowej tragedii przeplata się z obrazami ziemi zalanej krwią, obawą zguby i błaganiem o łaskę i miłosierdzie.

Z pierwszej części modlitewnika nie wynika jasno, że adresaci wypowiedzi to dzieci wiejskie, dopiero w *Modlitwie po elewacji, czyli podniesieniu* można odnaleźć odwołania i obrazy kierowane bezpośrednio do tytułowych adresatów:

„Daleś mi życie, niech go poświęcę na wykonanie przykazań Twoich. Odnawiasz wiosnę, łąki zielenisz, pola zbożem okrywasz. Niech praca nasza około tych darów obfitych, okazuje wdzięczność ku Tobie. Ojciec pełen miłosierdzia. Daleś nam czułość, niechże nas prowadzi, aby być pomocą rodzicom, podporą ich starości, przykładem dla drugich, a miłosiernymi dla cierpiących. Niech dzień po dniu ciągła czynność i wypełnienie obowiązków naszego stanu staną się ofiarą godną Tobie o Boże!”²⁹

(KP, s. 18-19).

²⁶ Ibidem, s. 8.

²⁷ Ibidem, s. 11.

²⁸ T. Kostkiewiczowa, *Opatrzność Boża w poezji przełomu XVIII i XIX wieku*, [in:] *Pod skrzydłami Bożej Opatrzności*, red. Roman Bartnicki, Maria Ryś, Jacek Salij, Michalineum, Marki 2007, s. 173-182.

²⁹ I. Czartoryska, *Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich...*, op. cit., s. 18-19.

Przywołany fragment, w którym poetyckie obrazy natury przeplatają się ze wspomnieniem pracy na roli, urealnia i przybliża modlitwę, przenosząc ją po-
niekąd ze sfery *sacrum* do kontemplacji sfery *profanum*. Świat widziany oczyma
dziecka, wszystkie jego poświęcenia i wysiłki wpisane zostały w akt całkowitego
oddania i zawierzenia Bogu własnej codzienności.

Druga część modlitewnika zawiera teksty bezpośrednio związane z po-
wседневnymi zajęciami dzieci wiejskich. Praca rolnika dbającego o swoje uprawy
często zależy od warunków pogodowych, nie dziwi zatem fakt, że autorka zbioru
sięgnęła do tradycji literackiej i odwołała się do znanych utworów Jana Kochanow-
skiego. W hymnie o incipicie „...*Czego chcesz od nas Panie...*” Boga ukazano jako
artystę, architekta, prawodawcę, żywiciela i opiekuna, który ukształtował świat
i dba o każde, nawet najmniejsze istnienie. Przywołane w kolejnych tekstach ele-
menty natury z pokorą wydają plony i oddają je Panu. Przestrzeń ziemskiego świa-
ta, tak bliska sercu każdego dziecka, została uobecniiona w modlitwie i przeniknięta
tchnieniem samego Boga. Zabieg ten miał na celu uświadomienie dzieciom wsze-
chobecności Stwórcy, a także Jego mądrości, troski, opieki i szczodropliwości.
W *Modlitwie wiejskiej* można przeczytać:

„Błagamy Cię Panie, ażebyś pola nasz zażywał, niwy darami Twojemi okryte od szkody
broniał. Niech zboża obfite, żyta pełne, pszenica złocista, prosa zwieszone własnym ciężarem, jęcz-
miona kiściste i inne dary Twoje napełniają stodoły nasze. Broń nas[,] Boże[,] od suszy ciągłej,
od gradów szkodliwych, od deszczów gwałtownych, od ognia niebieskiego. Niech oracz[,] widząc
obfitość i nadgodę pracy swojej, wznosząc oczy ku niebu, dzięki Tobie niesie za dobrodziejstwa
Twoje. Niech rodzice karmiąc dziatki swoje błogosławią miłosierdzie Twoje. Niech starzy i młodzi
doznają Opatrzności Twojej. Niech stada nasze okrywają łąki zielone”³⁰

(KP, s. 37-38).

Przytoczony fragment – z jednej strony – odwołuje się do codziennych
obaw i trosk wiążących się z pracą rolnika, a – z drugiej strony – wyraża oczekiwa-
nie na Bożą sprawiedliwość i wiarę, że ten wielki trud zostanie nagrodzony. Zasto-
sowane w tekście określenia odnoszące się do płodów rolnych oddają barwy natu-
ry, bogactwa, różnorodność i obfitości zbiorów oraz siłę zjawisk przyrody, z któ-
rymi ludzie wsi zmagają się w pracy na roli.

W wieńczących zbiorów *Rozmaitych naukach* powtórzono i zebrano naj-
ważniejsze przesłania ku pamięci młodego odbiorcy:

„Równie i ty[,] człowiecze, jeżeli chcesz być w niebie[,] staraj się na tej ziemi na to zaro-
bić”³¹

(KP, s. 39).

³⁰ Ibidem, s. 37-38.

³¹ Ibidem, s. 39.

Dobroć, miłość bliźniego, pracowitość, szczerłość i miłosierdzie — to cechy, dzięki którym, według autorki, zasłużyć można sobie na szczęście wieczne. Główne przesłanie modlitewnika koncentruje się zatem na wypracowywaniu wewnętrznie przez młodych ludzi cnót, z którymi wkroczą w dorosłe życie i kiedyś dzięki nim zyskają zbawienie.

Nieco inaczej anonsowana już druga autorka – Klementyna Hoffmanowa skonstruowała swoją *Księżkę do modlitw dla dzieci*, wydaną trzynastcie lat po wyżej omówionym druku. Podobnie jak Izabela Czartoryska, owa druga autorka dążyła do zgodnego z zasadami wiary i Dekalogiem wychowania najmłodszych, pielęgnowania w nich i szerzenia właściwych postaw moralnych oraz cnót chrześcijańskich³². Autorka tego modlitewnika, mając w pamięci słowa Jezusa z Ewangelii według św. Marka 10,13-16

[„Dopuszczcie dzieciątkom przychodzić do mnie, albowiem takowych jest Królestwo Niebieskie”³³

(KM, s. III)],

przybliżyła dziecięcym odbiorcom znaczenie modlitwy, zalecała odpowiednie postawy w czasie jej odmawiania, przestrzegała przed niewłaściwym zachowaniem, a także zapewniała o szczególnej skuteczności zamieszczonych w druku tekstów. Klementyna Hoffmanowa napisała:

„Modlitwa jest to mowa Boga. Jako do rodziców twoich przychodzisz często, bądź z uszanowania, bądź z miłości, bądź prosząc o co, bądź dziękując za co, bądź nareszcie przepraszając, tak w modlitwie do Boga przychodzisz. [...] On jest Panem całej ziemi, dobroczyńcą twoim, z jego ręki masz wszystko, powinieś więc szanować Go i kochać więcej nawet od rodziców twoich; [...] jeśliś nie czynił tego dotąd, jeżeli twoje modlitwy prędko, nieuważnie odmawiane były, popraw się... Otwierając tę książkę, zaczynając każdą modlitwę [...] pamiętaj[,] do kogo mówisz, a zapewne ułożenie twoje będzie skromne i przyzwoite [...] serce zupełnie zaufane w Panu wraz z ustami będzie powtarzało napisane tu słowa. Wtenczas wysłucha Bóg próśb twoich; będzie go chwaliła twoja modlitwa”³⁴

(KM, s. I-II).

W przytoczonej wypowiedzi szczególnie istotna okazuje się odpowiednia motywacja do modlitwy, która wiąże się ze świadomością rangi, z autorytetem

³² Z. Ciechanowska, *Hoffmanowa z Tańskich Klementyna (1798-1845)*, [in:] *Polski słownik biograficzny*, t. 9, Gross Adolf - Horoch Kalikst, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961, s. 573-576.

³³ [K. Hoffmanowa], *Księżka do modlitwy dla dzieci*, przez autorkę Pamiątki po dobrej matce, drukiem Stanisława Strąbskiego, Warszawa 1852, s. III.

³⁴ *Ibidem*, s. I-II.

Kogoś, do kogo się mówi. Autorka podkreśliła, że Bóg to Pan wszechmocny, dobroczyńca, który dał każdemu życie, zdrowie, rodzinę i wszelkie dobro, dlatego też powinien zostać uszanowany i ukochany bardziej niż rodzice. Prosta definicję podaną przez Hoffmanową można uznać za właściwą, bo autorka ta przyrównała akt modlitwy do rozmowy pełnej miłości, wdzięczności, szczerości i szacunku. Zdaniem cytowanej tu pisarki, odpowiednie zachowanie i postawa dziecka w czasie modlitwy, a także całkowite zawierzenie Bogu, zapewniają skuteczność wszelkich prośb.

Warto zatrzymać się przy kompozycji tego zbioru. Autorka podzieliła go na osiem części: I. *Modlitwy poranne* (Modlitwa Pańska, Pozdrowienie Anielskie, Skład Apostolski, Dziesięć Bożych Przykazań i Modlitwa wieczorna); II. *Różne uwagi i modlitwy* (O pobożności, O obowiązkach względem: monarchy, rodziców, wdzięczności, krewnych, bliźnich, umarłych, siebie); III. *Uwagi i modlitwy na różne okoliczności* (W zmartwieniu, chorobie, zdrowiu, W dzień urodzin albo imienin); IV. *Uwagi i modlitwy dla dzieci w różnych położeniach*, świadczące o szerokim adresie odbiorców druku (Dla sieroty, wychowanka, dziecka będącego na pensji); V. *Nabożeństwo do mszy* (Modlitwa przed Mszą św., Ofiarowanie Mszy św., Obrzędy i modlitwy w czasie Mszy św.); VI. *Nabożeństwo przed spowiedzią czyli pokutą św.* (Modlitwa przed i po rachunku sumienia, po spowiedzi); VII. *Nabożeństwo do komunii* (Modlitwa przed pierwszą komunią, Rozpamiętywanie przed komunią, Modlitwy przed samą komunią, Modlitwy po komunii); VIII. *Nabożeństwo na znaczniejsze święta i uroczystości* (m.in. niedziela, Zwiastowanie, Adwent, Boże Narodzenie, Nowy Rok, Wielki Post, Wielkanoc, Boże Ciało).

Biorąc pod uwagę główną intencję i cel wychowawczy poszczególnych tekstów, można wyodrębnić trójdzielny układ. Część pierwsza — zawiera uwagi i modlitwy związane z konkretnym kręgiem osób (Bóg, monarcha, rodzice, dobroczyńcy, krewni, rodzeństwo, bliźni, umarli). Druga część — w większym stopniu koncentruje się na preferowanych cnotach i postawach (pobożność, posłuszeństwo, pracowitość, samodoskonalenie się). Natomiast trzecią część — przeznaczono do odmawiania w konkretnych okolicznościach (choroba, zdrowie, urodziny, imieniny, Msza św., spowiedź, uroczystości i święta kościelne). Zakres opisanych zaleceń i towarzyszących im modlitw okazuje się bardzo szeroki, daje zatem jasny obraz preferowanych przez Hoffmanową cnót, które należy zaszczerpieć, a później krzewić w sercu młodego człowieka.

Autorka *Książki do modlitwy dla dzieci* dążyła do prostoty przekazu i emocjonalnego zaangażowania odbiorców w sam proces lektury. Poszczególne modlitwy poprzedzono instruktażem i wyjaśnieniem, w którym jasno wyłożono i sklasyfikowano właściwe oraz niepożądane postawy i zachowania. Poszczególne teksty zawierają sformułowania o charakterze perswazyjnym typu:

„słuszną jest rzecz”³⁵, „nie rozpoczynaj żadnych zatrudnień póki...”³⁶, „pierwszym obowiązkiem twoim jest...”³⁷, „pamiętaj...”³⁸.

Autorka (a właściwie: narratorka) występuje w dziele zatem w roli osoby, której autorytet wynika z wiedzy, mądrości i doświadczenia, dzięki czemu może pouczać i przestrzegać. Kilkakrotnie też podkreśliła swoje emocjonalne zaangażowanie, zwracając się do odbiorców z czułością i miłością nakierowaną na każdego czytelnika:

„dzieci moje”³⁹, „lube dzieci”⁴⁰.

Autorka zbioru wykazała się dużą świadomością wychowawczo-pedagogiczną, bo już w pierwszym rozważaniu zwróciła uwagę, że każde dziecko okazuje się inne i wymaga modlitwy dostosowanej do swojego wieku, wiedzy oraz potrzeb. Dozwalała zatem matkom na umiejętne skracanie zawartych w zbiorze tekstów, ponieważ one właśnie

„najlepiej wiedzą, co dla ich dziełek przystoi”⁴¹

(KM, s. 3).

Omawiany druk można uznać za interesujące źródło wiedzy o ówczesnej religijności i edukacji religijnej, o zalecanych postawach i praktykach. Mowa tu między innymi: 1) o duszy nieśmiertelnej, 2) o łasce Boga, bez której człowiek nic nie może uczynić, 3) o konieczności miłości i posłuszeństwa wobec rodziców, krewnych i ludzi sprawujących władzę, 4) o obowiązkach względem bliźnich, umarłych i wobec siebie samego, 5) o pokornym znoszeniu cierpień i niesprawiedliwości, 6) o odpowiednim przygotowaniu i doświadczeniu modlitwy (každorazowe rozpoczynanie dnia od porannej rozmowy z Bogiem; wskazanie korzyści płynącej z głośnej modlitwy wspólnotowej w rodzinach; roztropne i dojrzałe praktykowanie modlitwy indywidualnej). Ciekawą kwestię w cytowanym druku stanowi także postrzeganie wszelkich nieszczęść i chorób, jakie mogą dotknąć dziecko i jego rodzinę. Autorka wyjaśniła, że – z jednej strony – mogą one okazać się karą Boga za nieposłuszeństwo i niewłaściwe zachowanie, przede wszystkim jednak ich zadanie polega na hartowaniu serca, ubogacanie człowieka w osiągnięte

³⁵ Ibidem, passim.

³⁶ Ibidem, passim.

³⁷ Ibidem, passim.

³⁸ Ibidem, passim.

³⁹ Ibidem, passim.

⁴⁰ Ibidem, passim.

⁴¹ Ibidem, s. 3.

przy tej okazji cnoty i przymioty wszelkiego rodzaju. Właściwie zniesione cierpienie jawi się w tym ujęciu jako dar łaski, który zbliża do Męki Zbawiciela. W celu uwiarygodnienia i wzmocnienia rangi swych wypowiedzi – autorka odwołała się do argumentów z autorytetu, wspierając swój wywód odpowiednimi fragmentami Pisma Świętego, a także przykładami z życia Chrystusa, św. Józefa czy Maryi. W wielu objaśnieniach i poradach wykorzystała sugestywne, przekonujące porównania, na przykład troskę rodziców o dziecko przyrównała do troski samego Boga, a pokutę do wody oczyszczającej ciało. Zabieg ten przybliżał młodym odbiorcom trudne prawdy wiary, nakładając na pojęcia abstrakcyjne – wyobrażenia znanych i doświadczanych osób, przedmiotów lub sytuacji.

Modlitewnik ten pełnił funkcję pierwszej katechezy, ukierunkowanej na pogłębienie wiary, nauczanie modlitwy i liturgii, a zatem stanowił elementarne wtajemniczenie najmłodszych w praktyki chrześcijańskie. W *Księżce do modlitw dla dzieci* autorka wyjaśniła między innymi: co to jest święto, Msza święta, w jaki sposób je celebrować, jakie co znaczą poszczególne obrzędy i modlitwy, skąd pochodzi zwyczaj święcenia niedzieli, jak właściwie się przygotować i przyjmować Komunię św., co to jest pokuta i sumienie. Dodatkowo pacierz ranny i wieczorny, w którego skład wchodzi: *Modlitwa Pańska*, *Pozdrowienie Anielskie*, *Skład Apostolski*, *Dziesięć Bożych Przykazań* i *Modlitwa wieczorna* opatrzone odpowiednią nauką i objaśnieniem na temat ich pochodzenia, a także celu codziennego odmawiania.

Przywołane przykłady praktyk religijnych nie odbiegały znacząco od zaleceń formułowanych przez dzisiejsze, dwudziestopierwszowieczne poradniki modlitwy, katechezy, szkoły duchowości. Oznacza to zatem, że te dziewiętnastowieczne druki użytkowe cechuje walor ponadczasowy i bardzo trafnie sformułowano w nich wskazówki dotyczące dobrego, chrześcijańskiego wychowania i odpowiedniego przygotowania młodych ludzi do samodzielnego życia duchowego oraz modlitewnego.

Omówione druki wyraźnie pełniły funkcję perswazyjną, szczególnie w odniesieniu do wychowawczych aspektów poruszanych w nich zagadnień. Z dużym prawdopodobieństwem można założyć, że ówczesnym modlitewnikom dla dzieci przyświecał cel parenetyczny, wiążący się z dążeniem autorów do kształtowania i upowszechniania w społeczności wiernych, już od najmłodszych lat, określonych wzorców osobowych, a także do krzewienia wśród nich podstawowych prawd wiary i wyobrażeń Boga.

Warto na koniec zauważyć, że pojedyncze modlitwy przeznaczone dla dzieci pojawiły się w modlitewnikach pochodzących już z XVII wieku, jednak dopiero z upływem czasu zrozumiano, że konieczne okazało się wprowadzenie osobnych zbiorów skierowanych wyłącznie do młodych odbiorców. Pozycje te zawierały dodatkowo instrukcje do właściwego odmawiania modlitw, pouczenia i przestrogi. Owa zmiana nastawienia wynikała w dużej mierze z przełomu w po-

strzeganiu dziecka jako rozumnej istoty ludzkiej, której religijne wychowanie ogromnie wpływa na poglądy i postawy w późniejszym, dorosłym życiu.

Abstrakt (Streszczenie) po polsku / Abstract (Summary) in Polish:

Praca jest poświęcona *Księżce do pacierzy dla dzieci wiejskich podczas Mszy św. dla szkółki puławskiej* z 1815 r. autorstwa Izabeli Czartoryskiej (1746-1835) oraz *Księżce do modlitwy dla dzieci* z 1828 r. pióra Klementyny Hoffmanowej (1798-1845). Oba modlitewniki wyszły spod pióra kobiet, a zatem są ważnym świadectwem podejścia autorek do kwestii związanych z kształtowaniem duchowości i moralności najmłodszych. Głównym celem wydania tych publikacji było przygotowanie dzieci do rozmowy z Bogiem. W analizie przedmiotem zainteresowania są zabiegi stylistyczno-językowe i retoryczne, które wprowadzają młodego odbiorcę do społeczności wiernych. Ponadto uwaga skupiła się na zróżnicowanych w aspekcie perswazyjnym sposobach zrealizowania wychowawczych funkcji stworzonych dla dobra wspólnoty religijnej i społecznej, do której przynależą młodzi odbiorcy tych publikacji. Dodatkowo obserwacji podlegały zastosowane w owych tekstach strategie uobecniania adresatów. Zasadniczym celem artykułu była próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, jak i w jakiej mierze konstrukcja modlitewnych wezwań w omawianych drukach w sposób pośredni, lecz zwielokrotniony służy przekazywaniu głównych zaleceń i pouczeń dotyczących podstawowych prawd wiary oraz wartości i postaw, którym patronuje Dekalog.

Słowa-kłucze po polsku / Key words in Polish:

modlitewniki, pareneza, dzieci, wychowanie, perswazja, Izabela Czartoryska (1746-1835), Klementyna Hoffmanowa (1798-1845)

The Title in English / Tytuł po angielsku:

Spiritual and Moral Aspects of Parenesis in Children's Prayer Books of the Beginning of the 19th Century.

Abstract (Summary) in English / Abstrakt (Streszczenie) po angielsku:

The article deals with two prayer books for children published at the beginning of the 19th century, entitled respectively as *Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich podczas Mszy św. dla szkółki puławskiej* (Prayer Book for the Country Children during the Mass for the School in Puławy) written in 1815 by Izabela Czartoryska, and *Książka do modlitwy dla dzieci* (A Prayer Book for Children) written in 1828 by Klementyna Hoffmanowa. Both prayer books, written by wom-

en, are important evidence of the authors' attitude towards matters connected with the formation of spirituality and morality in the young ones. The key aim of these publications was to prepare the children for conversation with God. The analysis is focused on stylistic and rhetorical devices used in the prayer books which introduce the young readers to the community of the faithful. Furthermore, attention is drawn to various ways of the realization of educational functions designed for the good of religious and social community, to which these young readers belonged. In addition, strategies of making the addressees of these books present in the texts were investigated in the article. The most important goal of the article is to find the answer to the question how and to what extent the structure of the prayer calls in the analyzed publications served to convey, indirectly but in a multiplied manner, the main recommendations and instructions dealing with the basic tenets of the faith as well as with values and attitudes authorized by the Decalogue.

Keywords in English / Słowa kluczowe po angielsku:

prayer books, parenesis, children, upbringing, persuasion, Izabela Czartoryska (1746-1835), Klementyna Hoffmanowa (1798-1845)

Bibliografia / Bibliography:

Bibliografia podmiotowa / Literatura źródłowa / Primary Literature:

Catéchisme petit ou la doctrine chrétienne composée pour l'usage des petits enfans et particulièrement pour les pensionnaires des filles du très S. Sacrement à Varsovie. Katechizm mały albo nauka chrześcijańska dla dzieci małych złożona, a osobliwie dla tych, które są na ćwiczeniu u Panien Najświętszego Sakramentu. Nowa edycja, drukarnia Colleg[i]. Schol[arum]. Piar[um]., Warszawa 1733, k. [57].

Czartoryska Izabella, *Xięźna, Książka Do Pacierzy Dla Dzieci wiejskich Podczas Mszy Świętej Dla szkółki Puławskiej napisana*, Drukarnia Wilhelma Bogumiła Korna, Wrocław 1815, ss. 61.

[Czartoryska Izabela], *Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich podczas Mszy świętej dla szkółki puławskiej napisana*, druk Natana Glücksberga [...], Warszawa 1821, ss. [2], 46.

[Czartoryska Izabela], *Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich podczas Mszy Świętej dla szkółki puławskiej napisana (Szczęśliwy, kto w Bogu pokłada nadzieję!)*, [s.n.], Puławy 1830, ss. 40.

Elzenberg (Elsenberg) Jakub, *Modlitwy dla dzieci wyznania mojżeszowego*, ułożone przez J. Elzenberga, nauczyciela ze szkoły rabinów, Warszawa 1848, ss. 156.

Elzenberg (Elsenberg) Jakub, *Modlitwy dla dzieci wyznania mojżeszowego*, ułożone przez J. Elzenberga, nauczyciela ze szkoły rabinów, wyd. 2., Goldman, Warszawa 1877, ss. 143. [Dla Dziewczynek].

[Formey Jean Henri Samuel], *Krotkie Zebranie Wszystkich Nauk Ku Pożytkowi Młodzi Oboiej Płci = Abrégé De Toutes Les Sciences, à L'Usage Des Enfans De Deux Sexes. Avec privilège*, Nakładem Michała Grela [...] / Chez Michel Groell [...], Warszawa / Varsovie 1768, ss. 157, [3].

[Formey Jean Henri Samuel], *Krotkie Zebranie Wszystkich Nauk Ku Pożytkowi Młodzi Oboiej Płci Albo Część Druga Książki [!] Dla Dzieci = Abrégé De Toutes Les Sciences, À L'Usage Des Enfans De Deux Sexes Pour Servir De Suite Au Livre Des Enfans*, Drukiem i Nakładem Michała Grölla [...], Warszawa 1781, ss. 163, [1], k. [2]. [Inf.: Estr. XV-XVIII, t. 12 s. 10, BnF online, BVB].

[Formey Jean Henri Samuel], *Krotkie Zebranie Wszystkich Nauk Ku Pożytkowi Młodzi Oboiey Plci Albo Część Druga Książki Dla Dzieci = Abrégé De Toutes Les Sciences, à L'Usage Des Enfants De Deux Sexes Pour Servir De Suite Au Livre Des Enfants*, Drukiem i Nakładem Michała Grölla [...] / De l'Imprimerie de Michel Gröll [...], Warszawa / Varsovie 1787, ss. 165, [3]

[Formey Jean Henri Samuel], *Krotkie Zebranie Wszystkich Nauk Ku Pożytkowi Młodzi Albo Książka Dla Dzieci = Abrégé De Toutes Les Sciences, à L'Usage Des Enfants Au Livre Des Enfants*, Drukarnia WW. OO. Karmelitów Bosych / l'Imprimerie des RR. PP. Carmes de chaussez, Berdyczów / Berdyczov 1796, ss. 152.

Formey [Jean Henri Samuel], *Abrégé De Toutes Les Sciences A L'Usage Des Adolescents, Et De Tous Ceux Qui Veulent S'Instruire*, t. 1, [il.] Christian Benjamin Glassbach sculps, Chez Joachim Pauli [...], Berlin 1764, ss. XXII, 328, [1].

Formey [Jean Henri Samuel], *Abrégé De Toutes Les Sciences A L'Usage Des Adolescents, Et De Tous Ceux Qui Veulent S'Instruire*, t. 2, [il.] Christian Benjamin Glassbach sc[ulps]., Chez Joachim Pauli [...], Berlin 1765, k. [3], ss. 184, k. [8], [1].

Formey [Jean Henri Samuel], *Abrégé De Toutes Les Sciences A L'Usage Des Adolescents, Et De Tous Ceux Qui Veulent S'Instruire*, t. 3 [il.] Christian Benjamin Glassbach sc[ulps]., Chez Joachim Pauli [...], Berlin 1767, k. [2], ss. 314, k. [1]

Formey [Jean Henri Samuel], *Abrégé De Toutes Les Sciences A L'Usage Des Adolescents, Et De Tous Ceux Qui Veulent S'Instruire*, t. 4, Chez Joachim Pauli [...], Berlin 1768, k. [2], ss. 352, k. [1].

Formey [Jean Henri Samuel], *Compendio Di tutte Le Scienze, Ad Uso Della Gioventù = Abrégé De Toutes Les Sciences, A L'Usage Des Enfants*, Tradotta dal Francese in Italiano, Nuova Edizione / Nouvelle Edition. Revue & corrigée, Appresso Giuseppe Agostino Paccaroni, Fermo 1787, ss. 7, 2-393, [1], k. [4].

[Formey Jean Henri Samuel], *Abrégé De Toutes Les Sciences, A L'Usage Des Enfants De Six Ans Jusqu'à Douze*, Edition Revue, Et Presque Refondue, Chez J[ohann]. Thom[as]. Noble De Trattnem [...], Vienne 1779, ss. 77, [1].

Grunenberg Mateusz, *Zbiór modlitw dla dzieci*, Morąg 1833.

[Hoffmanowa Klementyna], *Książka do modlitwy dla dzieci*, przez autorkę Pamiątki po dobrej matce, A. Gałęzowski, Warszawa 1828, ss. IV, 5-260, [4].

[Hoffmanowa Klementyna], *Książka do modlitwy dla dzieci*, przez autorkę Pamiątki po dobrej matce, wydanie nowe, przez autorkę poprawione i powiększone, Breitkopf i Härtel, Lipsk 1839, ss. VI, 298.

[Hoffmanowa Klementyna], *Książka do modlitwy dla dzieci*, przez autorkę Pamiątki po dobrej matce, nowe powtórne wydanie, wydano nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela, Lipsk 1849, ss. [2], VI, 298, k. [1].

[Hoffmanowa Klementyna], *Książka do modlitwy dla dzieci*, przez autorkę Pamiątki po dobrej matce, drukiem Stanisława Strąbskiego, Warszawa 1852, ss. [4], III, [1], 230, [2].

[Hoffmanowa Klementyna], *Książka do modlitwy dla dzieci*, przez autorkę Pamiątki po dobrej matce, nowe ozdobne wydanie, S. Orgelbrand, Warszawa 1853, ss. [4], 341, [3], k. [2].

[Hoffmanowa Klementyna], *Książka do modlitwy dla dzieci*, przez autorkę Pamiątki po dobrej matce, nowe ozdobne wydanie, S. Orgelbrand, Warszawa 1870, ss. 315, [5], k. [1]. [*Dla dziewcząt.*]

[Hoffmanowa Klementyna], *Książka do modlitwy dla dzieci*, przez autorkę Pamiątki po dobrej matce, nowe ozdobne wydanie, S. Orgelbrand, Warszawa 1870, ss. 315, [5], k. [1]. [*Dla chłopców.*]

[Hohenlohe Carl i Falkowski Jakub ks. (pijar)], *Wzniesienie myśli ku Bogu dla oddania Mu czci w duchu i prawdzie czyli modły, rozmyślenia i nauki dla dzieci katolickich*, Drukarnia Kom. R. W. R. i O. P. [Drukarnia przy Kommissyi Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego], Warszawa 1830, ss. 148, [2].

Hohenlohe Carl, Falkowski Jakub ks. (pijar), *Wzniesienie myśli do Boga, czyli Wybór modlitw dla dzieci*, druk. Piotra Baryckiego, Warszawa 1836, ss. 131.

Hohenlohe Carl, Falkowski Jakub ks. (pijar), *Wzniesienie myśli ku Bogu, czyli Modły, rozmyślenia i nauki dla dzieci katolickich*, z niemieckiego języka przerobione i drukiem odnowione, Częstochowa 1845, ss. 210.

Legowicz Józef, *Stan małżeński, czyli prawidła szczęśliwego między małżonkami pożycia i porządnego a chrześcijańskiego wychowania dzieci*, przez ks. Józefa Legowicza nauk wyzwolonych, filozofii i świętej teologii doktora, plebana kościoła korkożyńskiego zebrane i na użytek powszechności do druku podane, [drukarnia królewska przy Akademij], Wilno 1787, ss. [293], k. [2].

Legowicz Józef, *Stan małżeński, czyli prawidła szczęśliwego między małżonkami pożycia* [in:] *Z podstaw paradozawstwa*, zeszyt 2, pod red. Bożeny Wojtasik, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 1998, s. 79-131, Seria: Acta Universitatis Wratislaviensis, no 2054, Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Pedagogiczne, 126.

Modlitwy szkolne dla używania miley młodzi, w niemieckich szkołach, w miastach, i na wsiach zwyczajne. Z niemieckiego na Polski język przełożone, Samuel Trautman, Brzeg 1745, ss. 24.

Obowiązki damy chrześcijańskiej, nakładem Michała Grölla, Komissarza y Bibliopoli J. K. M., Warszawa 1769, ss. 94, k. [1]. [Estr. Staropol. 168039.]

Obowiązki damy chrześcijańskiej, nakładem Michała Greła, Warszawa 1777, ss. 94. [Estr. Staropol. 168040.]

Obowiązki damy chrześcijańskiej, nakładem y drukiem Mich[ęła]. Grölla, księgarza nadwornego J. K. Mci., Warszawa 1779, ss. 95. [Estr. Staropol. 168041]

Śniadanie Duchowne y podwieczorek dla dzieci małych na katechizm rano y po południu zchodzących się, to jest nowe a bardzo łatwe sposoby do prędkiego, y doskonałego nauczania dzieci nauki Chrześcijańskiej żeby zrana i podwieczór to jest w młodości y starości swojej po chrześcijańsku żyły y na niebo sobie zarobiły. Przez pewnego X. Starego Plebana Dyecezyi Przemyskiej wynalezione przez Niego Samego szczęśliwie w Parochii swojej przy pomocy Boskiej zpraktykowane, na większą chwałę pomoc dającego Boga 1758 do druku podane, Drukarnia Sebastjana Hebanowskiego I. K. M. typ[ariusza]., Kraków 1758, k. [69].

Bibliografia przedmiotowa / Opracowania / Secondary Literature:

Bartnicka Kalina, *Dziecko w świetle pamiętników i powieści polskiego Oświecenia*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, t. 35: 1992, s. 37-86.

Bartnicka Kalina, *Wychowanie rodzinne w Polsce w XVIII wieku w świetle wydawnictw o typie „poradnik dobrego chrześcijanina”*, [in:] *Wychowanie w rodzinie od starożytności po wiek XX. Materiały z konferencji naukowej Katedry Historii Wychowania, czerwiec 1993 r.*, pod red. Juliusza Jundziłła, Wydawnictwo Uczelniane WSP, Bydgoszcz 1994, s. 225-240.

Ciechanowska Zofia, *Hoffmanowa z Tańskich Klementyna (1798-1845)*, [in:] *Polski słownik biograficzny*, t. 9 Gross Adolf - Horoch Kalikst, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961, s. 573-576.

Dzieciństwo, red. Bożena Popiołek, Agnieszka Chłosta-Sikorska, Marcin Gadocha, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2014, ss. 640, seria: W Kręgu Rodziny Epok Dawnych.

Kostkiewiczowa Teresa, *Opatrzność Boża w poezji przełomu XVIII i XIX wieku*, [in:] *Pod skrzydłami Bożej Opatrzności*, red. Roman Bartnicki, Maria Ryś, Jacek Salij, Michalineum, Marki 2007, s. 173-182.

Kulesza-Woronecka Iwona, *Obraz dzieciństwa w pamiętnikach i wspomnieniach osiemnastowiecznych*, [in:] *Dzieciństwo*, red. Bożena Popiołek, Agnieszka Chłosta-Sikorska, Marcin Gadocha, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2014, s. 361-373, seria: W Kręgu Rodziny Epok Dawnych.

Pod skrzydłami Bożej Opatrzności, red. Roman Bartnicki, Maria Ryś, Jacek Salij, Michalineum, Marki 2007, ss. 240.

Sarcevičienė Jolita, „*Nie mogą ich świątobliwie wychowywać, jeśli onych nie gromią*”. *Relacje rodziców i dzieci w piśmiennictwie XVIII wieku*, [in:] *Dzieciństwo*, red. Bożena Popiołek, Agnieszka Chłosta-Sikorska, Marcin Gadocha, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2014, s. s. 397-414, seria: W Kręgu Rodziny Epok Dawnych.

Waniczkówna Helena, *Czartoryska Izabela Elżbieta (1746-1835)*, [in:] *Polski słownik biograficzny*, t. 4, *Chwalczewski Jerzy - Czartoryski Michał*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1938, s. 241-246.

Wychowanie w rodzinie od starożytności po wiek XX. *Materiały z konferencji naukowej Katedry Historii Wychowania, czerwiec 1993 r.*, pod red. Juliusza Jundziłła, Wydawnictwo Uczelniane WSP, Bydgoszcz 1994, ss. 496.

Z podstaw poradownawstwa, zeszyt 2, pod red. Bożeny Wojtasik, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 1998, ss. 166, [1], Seria: Acta Universitatis Wratislaviensis, no 2054, Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Pedagogiczne, 126.

Netografia / Netgraphy:

Bibliografia Estreichera. Bibliografia XIX wieku – UJ, Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów w Uniwersytecie Jagiellońskim, Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera (EBBE), online, URL: <https://www.estreicher.uj.edu.pl/xixwieku/baza/> [dostęp: 30.06.2016].

Bibliografia Estreichera. Bibliografia Staropolska – UJ, Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów w Uniwersytecie Jagiellońskim, Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera (EBBE), online, URL: <https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/> [dostęp: 30.06.2016].

[Bibliografię oraz przypisy opracował, zredagował i uzupełnił – Marek Mariusz Tytko]

[Bibliography and footnotes have been edited and completed by Marek Mariusz Tytko].

Information about the Author:

Information about the Author in English / Informacje o Autorce po angielsku:

Małgorzata Marcinkowska-Malara, M.A. Polish philologist, she graduated from Polish philology at the Silesian University in Katowice (Master's of Arts, 2013). She received her M.A. title on the basis the work entitled "The everyday life realities in the prayer lines of the Polish Enlightenment poets" (Katowice 2013). She is a doctoral student of the Irenaeus Opacki Institute of Studies of Polish Literature at the department of Baroque Literature and Old Texts in the College of Philology of Silesia University, Katowice. Academic Discipline: History of literature, literary theory. Studies concentrate on literature of the late eighteenth century to the early nineteenth century, including religious works (especially prayers) from the period. E-mail: [gosia1134\[at\]wp.pl](mailto:gosia1134[at]wp.pl)

Informacja o Autorce po polsku / Information about the Author in Polish:

Małgorzata Marcinkowska-Malara, mgr, filolożka polska, absolwentka polonistyki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (magister filologii, 2013). Tytuł magistra uzyskała na podstawie pracy

pt. *Realia codzienności w wierszach modlitewnych poetów polskiego oświecenia* (Katowice 2013). Doktorantka w Zakładzie Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej imienia Ireneusza Opackiego na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Dyscyplina naukowa: historia literatury, literaturoznawstwo. Badaniami obejmuje głównie literaturę drugiej połowy XVIII i początków XIX stulecia, m.in. twórczość religijną (zwłaszcza modlitewną) tego okresu. E-mail: gosia1134[at]wp.pl

Information about the Author in Czech / Informacja o Autorce po czesku:

Małgorzata Marcinkowska-Malara, mgr., polská filoložka, absolventka polonistiky Slezské univerzity (Uniwersytet Śląski) v Katovicích (magistr filologie v r. 2013). Titul magistra získala na základě obhajoby práce *Realia codzienności w wierszach modlitewnych poetów polskiego oświecenia* (Reálie každodennosti v modlitebních verších polských osvícenských básníků; Katowice 2013). Doktorandka na Katedře dějin literatury baroka a starých tisků Ústavu polské literatury Ireneusza Opackého Filologické fakulty Slezské univerzity v Katovicích (Základ Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej imienia Ireneusza Opackiego Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach). Věnuje se odborným disciplínám: dějiny literatury, literární věda. Ve výzkumu se zaměřuje hlavně na literaturu druhé poloviny XVIII. a počátku XIX. století, mj. na religiózní tvorbu (zejména modlitební) tohoto období. E-mail: gosia1134[at]wp.pl

[Český překlad / Translation into Czech by Libor Martinek]

Information about the Author in Slovak / Informacja o Autorce po słowacku:

Małgorzata Marcinkowska-Malara, mgr., pol'ská filologička, absolventka polonistiky na Slezskej univerzite (Uniwersytet Śląski) v Katoviciach (magisterka filológie v r. 2013). Titul magisterky získala na základe obhajoby práce *Realia codzienności w wierszach modlitewnych poetów polskiego oświecenia* (Reálie každodennosti v modlitebných veršoch polských osvietenských básnikov; Katowice 2013). Doktorandka na Katedre dejín literatúry baroka a starých tlačí Ústavu pol'skej literatúry Ireneusza Opackého Filologickej fakulty Slezskej univerzity v Katoviciach (Zakład Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej imienia Ireneusza Opackiego Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach). Venuje sa odborným disciplínám: dejiny literatúry, literárna veda. Vo výskume sa zameriava hlavne na literatúru druhej polovice XVIII. a začiatku XIX. storočia a tiež na religióznu tvorbu (najmä modlitebnú) tohto obdobia. E-mail: gosia1134[at]wp.pl

[Slovenský preklad / Translation into Slovak by Ivica Hajdučeková]

Information about the Author in Russian / Informacje o Autorce po rosyjsku:

Малгожата Марцинковская-Малара, магистр, польский филолог, выпускница полонистики в Шлэнском университете в Катовице (магистр филологии, 2013). Получила степень магистра после защиты диссертации *Realia codzienności w wierszach modlitewnych poetów polskiego oświecenia* [Реалии повседневной жизни в молитвенных стихах поэтов польского Просвещения] (Катовице, 2013). Докторант в отделе истории барочной литературы и старой книги в Институте наук о польской литературе имени Иренеуша Опацкого на филологическом факультете Шлэнского университета в Катовице. Научная специализация: история литературы, литературоведение. Исследование направлено главным образом на литературу второй

половины XVIII и начала XIX века, в частности религиозного творчества (особенно молитвенного) в данный период. E-mail: gosia1134[at]wp.pl

[Русский перевод: Надежда Георгиевна Колошук / Translation into Russian by Nadiya Koloshuk]

Informacja o Autorce po ukraińsku / Information about the Author in Ukrainian:

Малгожата Марцінковська-Малара, магістр, польський філолог, випускниця відділу полоністики Шльонського (Сілезького) університету в Катовіце (магістр філології, 2013). Отримала ступінь магістра після захисту праці *Realia codzienności w wierszach modlitewnych poetów polskiego oświecenia* [Реалії щодення у молитовних віршах поетів польського Просвітництва] (Катовіце, 2013). Докторантка у відділі історії барокової літератури і стародруків в Інституті наук про польську літературу імені Іренеуша Опацького на філологічному факультеті Шльонського університету в Катовіце. Наукова спеціалізація: історія літератури, літературознавство. Дослідження стосується головним чином літератури другої половини XVIII і початку XIX століття, зокрема релігійної творчості (особливо молитовної) означеного періоду. E-mail: gosia1134[at]wp.pl

[Український переклад Надія Георгіївна Колошук /
Translation into Ukrainian by Nadiya Koloshuk]

Звесткі пра аўтара (на-беларуску) / Information about the Author (in Belarusian):

Малгажата Марцінкоўская-Маляра, магістр, паланістка, выпускніца паланістыкі Сілезскага ўніверсітэта ў Катавіцах (магістр філалогіі, 2013). Атрымала ступень магістра на падставе абароны дысертцыі *Realia codzienności w wierszach modlitewnych poetów polskiego oświecenia* [Рэаліі паўсядзённага жыцця ў малітоўных вершах паэтаў польскага Асветніцтва] (Катавіцы, 2013). Аспірант кафедры гісторыі літаратуры Барока і старажытнай кнігі Інстытута навук пра польскую літаратуру імя Ірэнеуша Апацкага філалагічнага факультэта Сілезскага ўніверсітэта ў Катавіцах. Пале даследаванняў: гісторыя літаратуры, літаратуразнаўства. Даследаванні датычаць галоўным чынам літаратуры другой паловы XVIII і пачатку XIX стагоддзя, рэлігійнай творчасці (у прыватнасці малітоўнай) у дадзены перыяд. E-mail: gosia1134[at]wp.pl

[Translation into Belarusian / Przekład białoruski / Тлумачэнне на беларускую мову:
Eugeniusz Pańkow i Olga Pańkowa]

PIOTR JÓZEF BARON (Nysa, Poland)

E-mail: p_baron[at]wp.pl

Józef Elsner – twórca religijny

Twórczość Józefa Elsnera przez wiele lat była twórczością niejako zepchniętą na margines. Po dziś dzień w środowiskach artystycznych i naukowych panuje przekonanie o tym, że Elsner zasłużył się kulturze polskiej i europejskiej przede wszystkim jako nauczyciel Fryderyka Chopina. Jakże mylnym jest ten pogląd, o tym świadczą choćby inicjatywy zrealizowane w ostatnich kilku latach. Są to m.in. publikowana książka pt. *Józef Elsner (1769-1854). Życie – działalność – epoka*¹ oraz wydana płyta pt. *Józef Elsner. Muzyka religijna*. Ta ostatnia zawiera dwa nagrane utwory religijne pt. *Solemnis Coronationis Missa*, op. 51 oraz offertorium *Tui sunt coeli et tua est terra*².

Znaczące miejsce w jego twórczości zajmuje muzyka religijna³.

¹ *Józef Elsner (1769-1854). Życie – działalność – epoka*, red. Remigiusz Pośpiech, Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2013, ss. 379, [2], seria: Musica Claromontana, 4. Przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko.

² Płyta ukazała się w 2014 roku w wydawnictwie Baron Edition. Nagranie zostało zrealizowane pod dyktando autora niniejszej publikacji. Vide: J. Elsner, *Muzyka religijna. Solemnis coronationis missa* op. 51. *Offertorium Tui sunt coeli et tua est terra* op. 70, Baron Edition, [b.m.w. (Opole)] 2014, 1 płyta CD [dokument dźwiękowy] + dod. druk., ss. 14. Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko.

³ Chronologiczny wykaz utworów religijnych Józefa Elsnera (skomponowanych w latach 1782-1849) obejmuje co najmniej 92 dzieła: 1) *Gradual* na 2 sopran, 2 skrzypiec, altówkę, basetkę i 2 rogi (ok. 1782); 2) *Offertoria* na 4 głosy i orkiestrę (ok. 1783-84); 3) *Benedictus* na sopran i zespół instrumentalny (ok. 1783-84); 4) *Completerium* na chór, 2 skrzypiec, altówkę, 2 rogi i organy (ok. 1785); 5) *Ad festum Corporis Christi* na 4-głosowy chór, instrumenty dęte i organy (ok. 1785-86); 6) *Kyrie i Gloria C-dur* na chór, 2 skrzypiec, altówkę, 2 oboje, róg, trąbkę, kotły i organy (ok. 1788-89); 7) *Der sterbende Jesus* na głosy solowe i chór (ok. 1788-89); 8) *Requiem* op. 2 na 4-głosowy chór i instrumenty dęte (1793); 9) *Missa B-dur* op. 3 na 4-głosowy chór i orkiestrę (1799); 10) *In te Domine speravi Es-dur* op. 4, offertorium na 4-głosowy chór i orkiestrę (ok. 1806); 11) *Missa d-moll* op. 5 na 4-głosowy chór i orkiestrę (ok. 1806); 12) *Veni Creator C-dur* op. 7 na 2 chóry 4-głosowe (1812); 13) *Muzyka na wprowadzenie zwłok ks. J. Poniatowskiego w r. 1814*, kantata na deklamację, chór i orkiestrę (1814); 14) *Veni Sancte Spiritus Es-dur* op. 8 na 4-głosowy chór i orkiestrę (1815); 15) *Missa świętojańska F-dur* op. 9 na 4 głosy solowe, 4-głosowy chór, orkiestrę i organy (ok. 1815); 16) *Motet seu Offertorium de Sancto Josepho C-dur* op. 10 na 4-głosowy chór i orkiestrę (ok. 1815); 17) *Post celebrem... D-dur*

op. 11 na sopran, bas, 4-głosowy chór i orkiestrę (1815); 18) *Offertorium G-dur* op. 12 na 4-głosowy chór i orkiestrę (ok. 1819); 19) *Msza G-dur* op. 13 na 3-głosowy chór męski i organy (ok. 1820); 20) *Msza ludowa G-dur* op. 15 na 2 sopran i organy (1820); 21) *Msza C-dur* op. 26 na 4 głosy solowe, 4-głosowy chór i orkiestrę (1820); 22) *Ofiara Abrahama*, melodramat w 4 aktach (1821); 23) *Msza F-dur* op. 20 na 4-głosowy chór (ok. 1823); 24) *Msza C-dur* op. 22 na 4-głosowy chór męski, 4 rogi, puzon i kotły (ok. 1823); 25) *Graduale i Offertorium F-dur* op. 23 na 4-głosowy chór męski, 4 rogi i puzon (ok. 1823); 26) *Msza a-moll* op. 24 na 4-głosowy chór (ok. 1823); 27) *Graduale i Offertorium A-dur* op. 25 na 4-głosowy chór (ok. 1823); 28) *Msza d-moll* op. 16 na 4-głosowy chór (1823); 29) *Graduale i Offertorium* op. 17 na 4-głosowy chór (1823); 30) *Missa in B* op. 18 na 3-głosowy chór męski (1823); 31) *Graduale i Offertorium Es-dur* op. 19 na 3-głosowy chór męski (1823); 32) *Offertorium C-dur* op. 31 na 4-głosowy chór i orkiestrę (1823); 33) *Offertorium C-dur* op. 33 na 4-głosowy chór, orkiestrę i organy (ok. 1824); 34) *Offertorium D-dur* op. 32 na 4-głosowy chór i orkiestrę (1824); 35) *Msza G-dur* op. 34 na 4-głosowy chór i orkiestrę (ok. 1825); 36) *Msza F-dur* op. 35 na 4-głosowy chór i organy (ok. 1825); 37) *Nieszpory C-dur* op. 36 na 4-głosowy chór i orkiestrę (ok. 1825); 38) *Offertorium G-dur* op. 38 na 4-głosowy chór, flet obbligato i orkiestrę (ok. 1825); 39) *Te Deum laudamus D-dur* op. 39 na 4-głosowy chór, trąbkę i kotły (ok. 1825); 40) *Veni Creator G-dur* op. 40 na 4-głosowy chór (ok. 1825); 41) *Msza F-dur* op. 41 na 4-głosowy chór, orkiestrę i organy (ok. 1826); 42) *Requiem c-moll* op. 42 na 3-głosy męskie, wiolonczelę, instrumenty dęte i kotły (1826); 43) *Salve Regina B-dur, Processio funebris c-moll, Psalmus: De profundis c-moll* op. 43 na 3-głosy męskie, 4-głosowy chór i orkiestrę (1827); 44) *Graduale F-dur* op. 29 na 4-głosowy chór i orkiestrę (1828); 45) *Offertorium B-dur* op. 30 na 4-głosowy chór i orkiestrę (1828); 46) *Offertorium B-dur* op. 45 na 4-głosowy chór, orkiestrę i organy (ok. 1829); 47) *Offertorium A-dur* op. 46 na 4-głosowy chór i orkiestrę (ok. 1829); 48) *Msza solenna B-dur* op. 47 na 4 głosy solowe, 4-głosowy chór i orkiestrę (ok. 1829); 49) *Offertorium G-dur* op. 48 na 4-głosowy chór, orkiestrę i organy (ok. 1829); 50) *O sacrum convivium* op. 49, hymn na 4-głosowy chór i instrumenty dęte (ok. 1829); 51) *Offertorium F-dur* op. 50 na 3-głosowy chór męski (ok. 1829); 52) *Msza solenna C-dur (Koronacyjna)* op. 51 na 4 głosy solowe, 4-głosowy chór i orkiestrę (ok. 1829); 53) *Msza B-dur* op. 44 na 2 sopran, 2 tenory, bas i organy (1829); 54) *Missa festiva C-dur* op. 52 na 4-głosowy chór, orkiestrę i organy (ok. 1832); 55) *Veni Creator G-dur* op. 54 na 5-głosowy chór i organy (1834); 56) *Offertorium C-dur* op. 56 na 4-głosowy chór i organy (ok. 1835); 57) *Graduale Es-dur* op. 57 na sopran, 4-głosowy chór i orkiestrę (1835); 58) *Passio Domini nostri d-moll* op. 65 na 14 głosów solowych, 3 chóry 4-głosowe i orkiestrę (1835-37); 59) *Offertorium* op. 58 na chór (ok. 1836); 60) *Alleluja B-dur* op. 60 na 4-głosowy chór (1836-40); 61) *Msza e-moll - E-dur* op. 62 na 4 głosy solowe, 4-głosowy chór i orkiestrę (ok. 1838); 62) *Psalm 133* op. 63 na 2 chóry (ok. 1838); 63) *Msza d-moll i D-dur in laudem omnium sanctorum slavonorum polonorum* op. 66 na 2 głosy solowe, 4-głosowy chór i orkiestrę (1840); 64) *Ave Maria B-dur* op. 68 na 4-głosowy chór i organy (1840); 65) *Offertorium F-dur* op. 70 na 4-głosowy chór, orkiestrę i organy (1840); 66) *Offertorium F-dur* op. 71 na 4-głosowy chór (1840); 67) *Canticum Simeonis e-moll* op. 69 na 5-głosowy chór (1841); 68) *Msza g-moll* op. 72 na 4 głosy solowe, 4-głosowy chór i orkiestrę (1842); 69) *Veni Creator B-dur* op. 73 na 4-głosowy chór męski (1842); 70) *Te Deum laudamus* op. 74 na 2 chóry męskie 4-głosowe (1842); 71) *Msza G-dur* op. 75 na 2 sopran, skrzypce, 2 altówki, wiolonczelę i organy (1842); 72) *Msza pasterska a-moll* op. 76 na 4-głosowy chór, wiolonczelę i organy (1842); 73) *Msza F-dur* op. 77 na 3-głosowy chór męski i organy (1843); 74) *Veni Creator* op. 78 na 3-głosowy chór męski i organy (1843); 75) *Msza F-dur* op. 79 na 3-głosowy chór męski i organy (1843); 76) *Msza B-dur* op. 80 na 4-głosowy chór i organy (1843); 77) *Msza a-moll* op. 81 na 4-głosowy chór i orkiestrę (1843); 78) *Graduale A-dur* op. 82 na 4-głosowy chór i orkiestrę (1843); 79) *Offertorium E-dur* op. 83 na 4-głosowy chór, skrzypce solo i orkiestrę (1843); 80) *Missa brevis F-dur* op. 85 na 3-głosowy chór męski i organy (1844); 81) *Offertorium B-dur* op. 86 na 4-głosowy chór i orkiestrę (1844); 82) *Msza, Gradual i Offertorium* op. 87 na 4-głosowy chór i orkiestrę (1844); 83) *Msza e-moll*

Istnieje w Polsce wiele nagrań elsnerowskich utworów religijnych⁴.

Józef Elsner doczekał się także analizy swoich poglądów na muzykę⁵. W XXI wieku sylwetkę Józefa Elsnera i jego twórczość popularyzuje się na portalu internetowym poświęconym kulturze polskiej⁶. Niniejszy tekst stanowi próbę spojrzenia na dorobek tego niewątpliwie zasłużonego, aczkolwiek zapomnianego kompozytora z kilku perspektyw: historycznej (uwzględniającej kontekst rozwoju życia muzycznego na Śląsku⁷), biograficznej (uwzględniającej ważne elementy

op. 88 na 4-głosowy chór i organy (1846); 84) *Nieszpory D-dur* op. 89 na 4-głosowy chór i orkiestrę (1847); 85) *Ave maris stella A-dur* op. 90 na 4-głosowy chór, orkiestrę i organy (1847); 86) *Dies irae f-moll* op. 91 na 4-głosowy chór i organy (1847); 87) *O gloriosa virginum B-dur* op. 92 na 4-głosowy chór i orkiestrę (1847); 88) *Stabat Mater* op. 93 na głosy solowe, chór i orkiestrę (1848); 89) *Graduale D-dur* op. 94 na bas, 4-głosowy chór i orkiestrę (1848); 90) *Pater noster* op. 95 na 4-głosowy chór i organy (1848); 91) *Miserere mei Deus* op. 96 na głosy solowe, 3 chóry, chór męski (1848); 92) *Veni Creator A-dur* op. 97 na 4-głosowy chór i organy (1849). Wyboru ww. Elsnerowskich, muzycznych dzieł religijnych lub mających związek z religią – dokonał M. M. Tytko na podstawie: M. Kosińska, *Józef Elsner* [hasło], Polskie Centrum Informacji Muzycznej, Związek Kompozytorów Polskich, październik 2006, strona internetowa online: [culture.pl URL: http://culture.pl/pl/tworca/jozef-elsner](http://culture.pl/pl/tworca/jozef-elsner) [dostęp: 30.06.2016]. [Przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko.]

⁴ Wybrane nagrania religijnych dzieł Józefa Elsnera – vide: J. Elsner, *Ave Maria* [motety, hymny eucharystyczne i msze polskie Józefa Elsnera], Musicon, Warszawa 2014, seria: Jasnogórska Muzyka Dawna, vol. 21 [dokument dźwiękowy]; idem, *Ave Maria. Muzyka religijna Józefa Elsnera ze zbiorów jasnogórskich*, Dux, Warszawa 2006, seria: Jasnogórska Muzyka Dawna, vol. 21 [dokument dźwiękowy]; idem, *Canticum Simeonis Nunc dimittis* op. 69. *Offertoria. Missa in C* op. 26 [...], Musicon, Wydawnictwo Zakonu Paulinów Paulinianum Jasna Góra, warszawa - Częstochowa 2014, seria: Jasnogórska Muzyka Dawna, vol. 49 [dokument dźwiękowy]; idem, *Missa F; Vesperae D*, Musicon, Warszawa 2005, seria: Jasnogórska Muzyka Dawna, vol. 8 [dokument dźwiękowy]; idem, *Msza polska d-moll* op. 87 = *The Polish Mass in D minor* Op. 87, *Missa solemnis (Sancti Josephi) in F* op. 41, Musicon, Wydawnictwo Zakonu Paulinów Paulinianum Jasna Góra, Warszawa - Częstochowa 2009, seria: Jasnogórska Muzyka Dawna, vol. 32 [Dokument dźwiękowy]; idem, *Ouvertura czyli Symfonia z Ofiary Abrahama. Hymnus Te Paule solitudinis decus* op. 36. *Missa in E minori et majori* op. 62 [...], Musicon, Wydawnictwo Zakonu Paulinów Paulinianum Jasna Góra, Warszawa - Częstochowa 2015, seria: Jasnogórska Muzyka Dawna, vol. 52 [dokument dźwiękowy]; idem, *Passio Domini nostri Jesu Christi in D minor*, op. 65, Polskie Nagrania 1992, 1 CD płyta [dokument dźwiękowy] + broszura, ss. 12; idem, *Solemnis coronationis missa in C* op. 51, *offertoria* Musicon, Wydawnictwo Zakonu Paulinów Paulinianum Jasna Góra, warszawa - Częstochowa 2014, seria: Jasnogórska Muzyka Dawna, vol. 41 [dokument dźwiękowy]. [Zdanie oraz przypis do niego – w całości dodany przez redaktora – M. M. Tytko.]

⁵ T. Strumiłło, A. Nowak-Romanowicz, T. Kuryłowicz, *Poglądy na muzykę kompozytorów polskich doby przedchopinowskiej: Ogiński, Elsner, Kurpiński*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1960, ss. 196, seria: Dokumentacja Warszawskiego Okresu Życia i Twórczości Fryderyka Chopina. Towarzystwo im. Fryderyka Chopina. [Zdanie i przypis dodane od redaktora – M. M. Tytko.]

⁶ M. Kosińska, *Józef Elsner* [hasło], Polskie Centrum Informacji Muzycznej, Związek Kompozytorów Polskich, październik 2006, strona internetowa online: [culture.pl URL: http://culture.pl/pl/tworca/jozef-elsner](http://culture.pl/pl/tworca/jozef-elsner) [dostęp: 30.06.2016]. [Zdanie i przypis dodane przez redaktora – M. M. Tytko.]

⁷ *Tradycje śląskiej kultury muzycznej. J. Elsner a Polska kultura muzyczna XIX wieku. Materiały z sesji naukowych zorganizowanych w ramach V i VI Dni Elsnerowskich w Grodkowie w latach 1974 i 1976*

życia Józefa Elsnera) oraz wykonawczo-kerygmatycznej (będącej zasadniczym elementem niniejszego studium). Należy zwrócić uwagę na fakt, że wiele niedrukowanych materiałów na temat życia Józefa Elsnera i dotyczących jego twórczości znajduje się w archiwach polskich⁸.

= *Tradition of Polish culture in Silesia. J. Elsner and the Polish music culture of the XIXth century. Papers of the research-symposiums organized in the framework of the Vth and VIth Elsner-Festivals in Grodków 1974 and 1976*, [autorzy: Bożena Jeszka-Blechert, Józef Majchrzak, Karol Musioł, Alina Nowak-Romanowicz, Maria Zduniak] Państwowa Wyższa Szkoła Muzyczna, Grodkowski Ośrodek Kultury, Grodkowskie Towarzystwo Kulturalno-Oświatowe, Katowice-Grodków 1977, ss. 105, [3] seria: Prace Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej przy Bibliotece Głównej Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Katowicach, nr 4. [Przypis dodany od redaktora – M. M. Tytko.]

⁸ Można zwrócić uwagę np. na portale: Genealodzy.pl, portal online, URL: <http://www.szukajwarchiwach.pl/> [dostęp: 30.06.2016]; Szukaj w Archiwach, portal online, URL: <https://genealodzy.pl/> [dostęp: 30.06.2016]. Poniżej podano wybrane archiwalia wg archiwum. Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (rękopisy): [Metryka chrztu / Księga chrztów / Testimonium Baptismi / Liber Baptismi], Rzymskokatolicka Parafia pw. św. Michała Archanioła w Grodkowie (Grottkau), zapis dot. 1 czerwca 1769 r., [w:] Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu. [brak danych o sygnaturze]. Archiwum Państwowe w Warszawie (rękopisy): — *Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Matki Boskiej Loretańskiej w Warszawie (Praga)*, Zespół: 72/163/0 jednostka: 29, *Akta urodzeń, małżeństw i zgonów*. Archiwum Państwowe w Warszawie, dokumentacja aktowa Sygnatura: 72/163/0/-29, rok: 1854, księga, rękopis, kart 320. Mikrofilm: nr mikrofilmu: 300233. skan metryki z księgi parafialnej z 1854 r., poz. 137, zapis z dnia 18 kwietnia 1854 r. [metryka zgonu Józefa Elsnera], URL: <http://www.szukajwarchiwach.pl/72/163/0/-29/skan/full/9LqMIDJZF68VZ3N0JBwQZg> [dostęp: 30.06.2016]. Opis jednostki aktowej, URL: <http://www.szukajwarchiwach.pl/72/163/0/-29/str/1/2/100#tabJednostka> - akt nr 137 [dostęp: 30.06.2016]; — Zespół: 72/201/0. *Zbiór Korotyńskich. Seria: 25. Grupa XI - Materiały biograficzne. Jednostka: 552. Elsner Józef (muzyk). Serie [29] Jednostki [2967] 72/201/0/25/552. Dokumentacja aktowa. Sygnatura: 552. Sygnatura dawna: 1271 gr. XI 1021, poszyt, ss. 14. Numer mikrofilmu: 21 062. [Zawartość: wycinki prasowe, zdjęcia]. Archiwum Główne Akt Dawnych (rękopisy): — Zespół: 1/174/0. *Komisja Rządząca. Seria 2: Akta spraw. Jednostka: 72 Akta Komisji Rządzącej obejmujące rozmaite interesa, a mianowicie samejże Komisji i jej Kancelarii dotyczące się [m.in. obowiązki urzędników, stan plac sekretariatu i kancelarii Komisji, odezwa do rodaków ws. zakończenia prac Komisji i powołania Rady Ministrów Księstwa Warszawskiego, podziękowanie dla Józefa Elsnera za przygotowanie muzyki na urodziny cesarza]*. Data: I-X 1807. Serie [2]. Jednostki [91] 1/174/0/2/72. Dokumentacja aktowa. Sygnatura: 72. Sygnatura dawna: sek. VI, poszyt [Uwagi: Uniwersał Komisji Rządzącej ws. zakończenia prac Komisji i powołania Rady Ministrów Księstwa Warszawskiego, 5 X 1807 r., druk, s. 70; Uniwersał Komisji Rządzącej ws. jej powołania i rozpoczęcia urzędowania, 18 I 1807 r., druk, s. 72]; — Zespół: 1/225/0/2. *Józef Elsner, Oratorium "Passio Domini Nostri"* [akta zdekompletowane]; Sopran Solo, Tenor, Compagnelle, Tamburo Guando, Violino Secondo. Serie [12] Jednostki [418] 1/225/0/2/496. Dokumentacja aktowa. Sygnatura: 496. Sygnatura dawna: 486/2b, akta luźne. — Zespół: 1/225/0. *Zbór Ewangelicko-Augsburski w Warszawie. Seria 2: Wydział Kościelny. Jednostka: 495 Józef Elsner, Msza op. 66, głos: Tenor, Violino 1 [akta zdekompletowane] + Flauto Secondo, Clarino Principale, Clarino Primo, Clarino Secondo, Trombone Alto, Trombone Tenore, Trombone Basso. Serie [12] Jednostki [418] 1/225/0/2/495. Dokumentacja aktowa. Sygnatura: 495. Sygnatura dawna: 486/2a, akta luźne; — Zespół: 1/225/0. *Zbór Ewangelicko-Augsburski w Warszawie. Seria 2: Wydział Kościelny. Jednostka: 532 [Józef Elsner?, Requiem?] „Rex tremendae”*; głosy: soprano I, basso e violoncello. Serie [12] Jednostki [418] 1/225/0/2/532. Dokumentacja aktowa. Sygna-**

1. Życie muzyczne Śląska na przełomie XVIII i XIX wieku

Dynamika przemian, jakie zaistniały w muzyce europejskiej przełomu XVIII i XIX wieku, była ogromna. W połowie XVIII wieku umarli Johann Sebastian Bach (w 1750 r.) oraz Georg Friedrich Händel (w 1759 r.). Ich śmierć wyznaczyła umowną datę zakończenia okresu baroku. W tym samym czasie w Austrii działał już Joseph Haydn (ur. w 1732 r.), który swoją twórczością proponował zgoła inny sposób postrzegania muzyki instrumentalnej, oratoriów, muzyki religijnej. Warto podkreślić, że pierwsza jego symfonia powstała w 1759 r., a więc w roku śmierci jednego z dwóch „filarów” muzyki barokowej – Georga Friedricha Händla. Już dwa lata później, w 1761 r., został drugim kapelmistrzem (wicekapelmistrzem) na dworze księcia Paula II Antona Esterházy’ego⁹. Twórczość Josepha Haydna stała się kamieniem milowym w rozwoju muzyki instrumentalnej. W 1756 r. przyszedł na świat Wolfgang Amadeusz Mozart, który przez trzydzieści pięć lat swojego intensywnego życia twórczego rozwijał formę opery, mszy i pieśni. W 1770 r. urodził się Ludwig van Beethoven, nazwany ostatnim z klasyków wiedeńskich i zarazem pierwszym romantykiem. Jego twórczość wyszła poza ramy klasycyzmu, wytyczając niejako drogę innym kompozytorom, którzy przynależeli do następnej epoki. W 1827 r., czyli w roku śmierci Beethovena, tworzyli już kompozytorzy, których zalicza się do romantyzmu, m.in. Niccolò Paganini (1782-1840), Carl Maria von Weber (1786-1826), Franz Schubert (1797-1828) oraz Józef Elsner (1769-1854)¹⁰. W 1826 roku w Opolu przyszedł na świat jeden z najbardziej znanych kompozytorów okresu romantyzmu, uczeń Moritza Brosiga, jeden z najbardziej utalentowanych kompozytorów berlińskich okresu romantyzmu – Hugo Ulrich¹¹.

Muzyka na Śląsku od najdawniejszych czasów głęboko zakorzeniła się w kulturze chrześcijańskiej. Teza ta znajduje wielopłaszczyznowe uzasadnienie w historii tego regionu. Najistotniejszymi wyznacznikami chrześcijaństwa na Ślą-

tura: 532. Sygnatura dawna: 486/14a, akta luźne. [Zdanie i przypis dodane przez redaktora – M. M. Tytko.]

⁹ Vide: *Historia muzyki powszechnej*, t. 2, *Barok, klasycyzm*, redakcja Józef Michał Chomiński, Polskie Wydawnictwo Muzyczne Kraków 1965, s. 319 i następne. Mowa o Paulu II Antonie Esterházym (1711-1762), węgierskim arystokracie, głowie rodu Esterházych i austriackim feldmarszałku, którego ojcem był Joseph Esterházy [przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁰ Vide: Małgorzata Kowalska, *ABC Historii muzyki*, Musica Iagellonica, Kraków 2001, ss. 323-427.

¹¹ P. Baron, *Ulrich Hugo*, [w:] *Ślązacy od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. 3, pod red. Joanny Rostropowicz, Gómośląskie Centrum Kultury i Spotkań im. Eichendorffa. Editio Silesia, Fundacja Nauki i Kultury na Śląsku, Lubowice - Opole 2009, s. 288-290. W literaturze znajduje się informacja, iż kompozytor ten urodził w 1827 r. w Opolu. Jednak badania prowadzone przez Piotra Barona m.in. w Archiwum Państwowym w Opolu i odnaleziony wpis do księgi chrztów parafii katedralnej potwierdziły jednoznacznie, że Hugo Ulrich urodził się w Opolu 26 listopada 1826 r.

sku stały się: 1) przynależność Śląska do Rzeszy Wielkomorawskiej i państwa Przemyślidów, 2) przyjęcie chrztu przez książąt czeskich w 845 r. w Regensburgu (Ratybonie) oraz 3) działalność misyjna św. Cyryla i św. Metodego w IX wieku. Innym 4) argumentem stało się powiązanie Śląska z biskupstwem w Regensburgu, następnie z biskupstwem w Pradze, które należało do arcybiskupstwa Mainz¹² (Moguncji). Kolejny 5) czynnik stanowiło także istnienie od 1000 r. w ramach Metropolii Gnieźnieńskiej – Diecezji Kościoła we Wrocławiu¹³. Głównymi ośrodkami wykonywania i pielęgnowania sztuki, w tym muzyki, były ośrodki kościelne, gdyż tam liturgia stanowiła centrum życia religijnego, w tym także życia muzycznego.

Muzyka religijna na Śląsku wystawiona była na nieustanne oddziaływanie wpływów i tradycji sięgających nie tylko granic diecezji ościennych, takich jak: praska, ołomuniecka czy też krakowska, ale także na oddziaływanie wpływów francuskich, austriackich, czeskich a nawet włoskich¹⁴. W okresie klasycyzmu Śląsk, pomimo politycznego związania z państwem pruskim, był muzycznie zorientowany na stolicę Austrii, bo to Wiedeń stanowił dla wielu muzyków śląskich źródło muzycznych inspiracji. To oddziaływanie zachodziło w dwie strony¹⁵. Już w okresie wczesnego klasycyzmu można wskazać na prawie pięćdziesięciu kompozytorów, którzy tworzyli głównie muzykę kościelną, takich jak m.in.: Constantin August Bach (ok. 1768-1805), Johann Michael Kirchner (ok. 1752-1802), Johann Franz Otto (1732-1805)¹⁶. Liczne zespoły muzyczne, działające głównie w stolicy Śląska, tj. we Wrocławiu oraz w innych ośrodkach — wykonywały dzieła Mozarta, Haydna i Beethovena¹⁷. Ze szczególnym upodobaniem wykonywano dzieła religijne tych kompozytorów. Na szczególną uwagę zasługuje twórczość religijna Josepha Ignaza Schnabla¹⁸, którego spuścizna kompozytorska obejmuje ponad 210

¹² Vide: K. Dola, *Dzieje Kościoła na Śląsku*, Cz. 1: *Średniowiecze*, wyd. 2 uzup., Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Wydawnictwo Świętego Krzyża, Opole 1996, s. 14 i nn, seria: Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku, t. 9.

¹³ Vide: R. Pośpiech, *Muzyka wielogłosowa w celebracji eucharystycznej na Śląsku w XVII i XVIII wieku*, Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004, s. 13, seria: Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku, 29.

¹⁴ Ibidem, s. 15.

¹⁵ Warto wspomnieć tu działalność na Śląsku urodzonego we Wiedniu Carla Dittersa von Dittersdorfa.

¹⁶ *Schlesisches Musiklexikon*, Hrsg. von Lothar Hoffmann-Erbrecht, Institut für Deutsche Musik im Osten, Wißner, Augsburg 2001, s. 356.

¹⁷ Istnieje wiele prac, które opisują aktywność muzyczną miast śląskich, jak np. Wrocławia, Gliwic, Opola, Raciborza oraz innych (tu pominięto tę bogatą literaturę osobnego przedmiotu badań).

¹⁸ Josef Ignaz Schnabel urodził się 24 maja 1767 roku, w miejscowości Naumburg (Nowogrodziec). Jego rodzicami byli kantor Joseph Victor (1743-1809) oraz Anna Maria Girbig, córka piekarza. Od najmłodszych lat przejawiał niesłychane zdolności muzyczne. Pierwszym nauczycielem był jego ojciec, który uczył go śpiewu oraz gry na skrzypcach i gry na fortepianie. W 1779 roku został dyszkan-tystą w chórze Klasztoru Św. Wincentego we Wrocławiu. Śpiewał tam pod dyktando Ignaza Pach-manna. W 1797 roku otrzymał posadę organisty we Wrocławiu oraz podjął pracę skrzypka w orkie-

utworów. Jego osiem mszy zostało napisanych w stylu klasyków wiedeńskich¹⁹. Również przebywający we Wrocławiu Karl Ditters von Dittersdorf pozostawił bogatą spuściznę muzyki religijnej.

Niezwykle bogata działalność towarzystw muzycznych, chórów oraz innych zespołów działających przy kościołach obu konfesji (katolickiej i protestanckiej), przyczyniała się do tego, że największe dzieła kompozytorów okresu klasycyzmu wykonywano m.in. we Wrocławiu. Działo się to przy znaczącym udziale muzyków amatorów. Szczególnie dużą aktywność przejawiały muzyczne grupy działające przy kościołach. Obok wielu domów zakonnych lub kościołów funkcjonowały chóry oraz orkiestry. Centrum katolickiej muzyki kościelnej na Śląsku mieściło się w katedrze wrocławskiej, gdzie działali przede wszystkim tacy kompozytorzy, jak: Josef Ignaz Schnabel, Bernhard Hahn²⁰, Moritz Brosig²¹, Adolph Greulich²², Max Filke²³, Siegfried Cichy²⁴ oraz Paul Blaschke²⁵. Nie bez znacze-

strze przy kościele św. Wincentego. W latach 1798-1804 był koncertmistrzem orkiestry teatralnej. Był także nauczycielem w katolickim seminarium dla nauczycieli. Dnia 1 kwietnia 1805 roku objął na jedenaście lat stanowisko organisty katedralnego. Zmarł 16 czerwca 1831 roku w przytułku dla muzyków we Wrocławiu. Spuścizna Josefa Ignaza Schnabla obejmuje przede wszystkim muzykę kościelną. Jego dzieła to przede wszystkim kantaty, siedemnaście mszy, dwa requiemy, hymny, antyfony, *Te Deum*, nieszpory, ale także muzyka symfoniczna – koncert na klawir i orkiestrę oraz marsze na orkiestrę dętą. Vide: *Schlesisches Musiklexikon*, op. cit., s. 665-668.

¹⁹ Najbardziej reprezentatywne są jego dwie msze: *Messe in As* oraz *Messe in E*. Vide: *Schlesisches Musiklexikon*, op. cit., ibidem.

²⁰ Bernhard Hahn – kompozytor urodzony 17 grudnia 1780 r. w Lubiążu, zmarł 22 listopada 1852 r. we Wrocławiu. Był kompozytorem - samoukiem. Pozostawił po sobie sześć mszy oraz wiele mniejszych form, takich jak: graduały, offertoria, hymny, antyfony maryjne. Tworzył również opracowania pieśni kościelnych z towarzyszeniem instrumentów dętych. Vide: *Schlesisches Musiklexikon*, op. cit., ss. 244-245.

²¹ Moritz Brosig – urodzony 15 października 1815 r. w Lisich Kątach koło Paczkowa, zmarł 24 stycznia 1887 r. we Wrocławiu. Był nauczycielem Instytutu Muzyki Kościelnej we Wrocławiu. Słynął ze znanych improwizacji organowych. Był również rzeczoznawcą w dziedzinie budownictwa organowego. Jego kompozycje obejmują głównie dzieła chóralne do wykonania podczas liturgii oraz utwory organowe (preludia, przygrywki itp.), które na stałe weszły do repertuaru wielu znanych organistów polskich i zagranicznych, głównie za przyczyną festiwali, wśród nich w szczególności Festiwalu Kompozytorów Śląskich. Napisał również dziewięć mszy, jedno requiem, dwa nieszpory, liczne hymny, antyfony maryjne, ofertoria, motety (wśród nich dwa motety ośmiogłosowe). Jego dzieła wykonywano nie tylko na terenie diecezji wrocławskiej, lecz także w Berlinie, we Wiedniu (St. Stephan Dom) oraz innych miastach. Vide: *Schlesisches Musiklexikon*, op. cit., s. 95-96.

²² Adolph Greulich – urodzony 12 grudnia 1836 r. w Kowarach, zmarł 20 lipca 1890 r. we Wrocławiu. Od 1 kwietnia 1870 r. zatrudniony jako organista katedralny, zaś od 1 marca 1876 r. jako naczelny organista katedralny (*Domoberorganist*). Wiele jego dzieł zaginęło. Nieliczne zachowane dzieła (głównie w rękopisach) stanowią hymny, offertoria, pojedyncze utwory do *proprium missae*. Vide: *Schlesisches Musiklexikon*, op. cit., s. 223-224.

²³ Max Filke – urodzony 5 października X 1855 r. w Ściborzycach Małych koło Głubczyc, zmarł 8 października 1911 we Wrocławiu. Absolwent seminarium nauczycielskiego w Lubomierzu, studiował w Regensburgu oraz w Lipsku. Następnie pracował w Duderstadt, Straubing oraz Köln. W 1889

nia pozostawało także utworzenie Królewskiego Instytutu Muzyki Kościelnej przy Uniwersytecie Wrocławskim²⁶. W 1825 r. założono we Wrocławiu Breslauer Singakademie (tj. Wrocławską Akademię Śpiewu), a doszło do tego z inicjatywy kompozytora Johanna Theodora Mosewiusa (1788-1858)²⁷.

Za przykładem Wrocławia poszły inne miasta śląskie, takie jak: Legnica (1827), Nysa (1846), Głogów (1849) oraz Katowice (1883). Można więc wysnuć wniosek, że Józef Elsner wyrósł w środowisku bardzo bogatym w tradycje wykonawcze oraz kompozytorskie, co niewątpliwie wpłynęło na jego działalność jako kompozytora oraz animatora życia muzycznego w Polsce (szerzej: na ziemiach polskich).

r. spełniło się marzenie jego życia – otrzymał nominację na dyrygenta orkiestry katedralnej (*Domkapellmeister*) we Wrocławiu. W 1893 r. został powołany na stanowisko wykładowcy w Instytucie Muzyki kościelnej we Wrocławiu, zaś w 1899 r. otrzymał tytuł Królewskiego Dyrektora Muzycznego (*Königlicher Musikdirektor*). Pozostawił po sobie bogatą spuściznę kompozytorską: msze, litanie, pieśni, hymny, gradualy, offertoria, antyfony maryjne, stacje Bożego Ciała, nieszpory, *Te Deum* i wiele innych. Vide: *Schlesisches Musiklexikon*, op. cit., s. 164.

²⁴ Siegfried Cichy – urodzony 12 II 1865 r. w Porembie koło Zabrza, zmarł 29 października 1925 r. we Wrocławiu. Pierwotnie podjął studia teologiczne we Wrocławiu, jednak za namową ojca duchownego porzucił teologię, by podjąć studia muzyczne. Studiował we Wrocławiu, Regensburgu, Frankfurt nad Menem oraz Berlinie. Po śmierci Maxa Filke'go start się o stanowisko kapelmistrza katedralnego, które otrzymał dopiero po rocznym okresie próbnym dnia 1 października 1912 r. W 1913 r. został powołany na stanowisko wykładowcy w Instytucie Muzyki Kościelnej. Pisał przede wszystkim muzykę religijną, a w jej ramach – m.in.: msze *a cappella* oraz z towarzyszeniem instrumentów, motety, hymny a także stacje procesji Bożego Ciała. Oprócz tego pisał także kwartety smyczkowe, oratorium ku czci św. Jadwigi, elegię na skrzypce i orkiestrę oraz uwerturę koncertową. Vide: *Schlesisches Musiklexikon*, op. cit., s. 111-112.

²⁵ Paul Blaschke – urodzony 24 maja 1885 r. w Hlučinie koło Raciborza (dziś na terenie Czech), zmarł 10 marca 1969 r. w Anholt, był uczniem Siegfrieda Cichego. W latach 1898-1899 śpiewał we wrocławskim chórze katedralnym pod dyрекcją Maxa Filke'go. W 1905 r. podjął studia teologiczne we Wrocławiu, ucząc się równolegle gry na organach oraz harmonii u Emila Bohna. W 1909 r. przyjął święcenia kapłańskie. Po zakończeniu I wojny światowej, w której uczestniczył jako kapelan jednej z dywizji, podjął studia nad chorałem. Kardynał Adolf Bertram (1859-1945), metropolita wrocławski widział go jako następnego kapelmistrza katedralnego we Wrocławiu (ówcześnie – Breslau). Chcąc sprostać wymaganiom swego biskupa, ks. Paul Blaschke podjął studia w Instytucie Muzyki Kościelnej, studiując u Siegfrieda Cichy'ego grę na fortepianie i kompozycję, zaś na Uniwersytecie Wrocławskim realizował studia muzykologiczne. W 1926 r. uzyskał tytuł doktora. W latach 1925-1945 pełnił funkcję kapelmistrza orkiestry katedralnej we Wrocławiu. Ostatni jego występ w tej funkcji miał miejsce na początku lipca 1945 r. podczas uroczystości pogrzebowych kardynała Adolfa Bertrama w Jaworniku koło Paczkowa. Po akcji wysiedleńczej osiadł w Niemczech w Diecezji Münster. Jego dorobek kompozytorski obejmuje: sześć mszy, jedno requiem, dwadzieścia kompozycji *proprium missae*, stacje Bożego Ciała i wiele innych utworów liturgicznych. Vide: *Schlesisches Musiklexikon*, op. cit., s. 49.

²⁶ Nazwa właściwa: Königliches akademisches Institut für Kirchenmusik.

²⁷ Vide: *Schlesisches Musiklexikon*, op. cit., s. 628-630.

2. Józef Elsner — informacje biograficzne

Józef Antoni Franciszek (Joseph Anton Franz) Elsner²⁸ przyszedł na świat w śląskim Grodkowie (Grottkau) 1 czerwca 1769 r., jako syn stolarza Johanna Franza Michaela Elsnera i Anny Barbary (z d. Matzkin) o godzinie piątej rano i tego samego dnia został ochrzczony w rzymsko-katolickim kościele parafialnym w Grodkowie. Sakramentu chrztu udzielił mu ks. Franz Miller²⁹. Rodzicami chrzestnymi zostali: żona piekarza — Maria Johanna Vogt oraz tkacz Johann Somber.

Józef Antoni Franciszek Elsner z muzyką spotykał się od najwcześniejszych lat, bo przy okazji różnych uroczystości rodzinnych jego ojciec grał na harfie i śpiewał, zaś jego wujek (brat matki) Emanuel Matzke grał na *violi d'amore*. Wielkie wrażenie wywarła na młodym Elsnerze muzyka kościelna, z którą stykał się, uczestnicząc we Mszach św. w miejscowym kościele parafialnym. Jak wspominał w swoim *Sumariuszu*, zapamiętał z dzieciństwa pieśń pt. *Panie, kocham Cię* śpiewaną z wielkim wzruszeniem przez jego ojca, której początek zacytował w swoim oratorium *Stabat Mater*, op. 93, napisanym w 1848 r. i dedykowanym ojcom pijarom w Warszawie³⁰.

Zgodnie z rozporządzeniem króla Prus — Friedricha II von Hohenzollerna, zwanego Fryderykiem Wielkim³¹, które nakładało na rodziców obowiązek posyłania dzieci do szkoły w wieku od pięciu do trzynastu lat, J. A. F. Elsner rozpoczął w 1774 r. naukę w szkole mieszczącej się w budynkach poklasztornych.

²⁸ To są prawdziwe imiona kompozytora. Niestety, w wielu publikacjach powielany jest błąd polegający na tym, że rzekomo Józef Elsner miał jakoby nosić imiona 'Józef Ksawery' [to drugie, błędne imię pojawia się nawet w niektórych archiwaliach]. Rozstrzyga to bezspornie zapis w księgach metrykalnych z Grodkowa. Prawidłowe informacje dane o jego imionach podaje za: A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1957, s. 14, seria: *Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Polskiej*, t. 4. Dane dotyczące prawdziwego brzmienia imienia podaje także Klaus-Peter Koch w haśle dotyczącym Józefa Elsnera. Vide: K. Koch, *Elsner*, [w:] *Schlesisches Musiklexikon*, op. cit. s. 151-152.

²⁹ Metryka chrztu zachowała się w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu. [Metryka chrztów / Księga chrztów / Testimonium Baptismi / Liber Baptismi], Rzymskokatolicka Parafia pw. św. Michała Archaniola w Grodkowie (Grottkau), zapis dot. 1 czerwca 1769 r., [w:] Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu. [Brak danych o aktualnej sygnaturze i prawidłowej nazwie księgi, rzecz niemożliwa do ustalenia obecnie z powodu zamknięcia na kilka lat Archiwum Kapituły we Wrocławiu na czas remontu i całkowitej niedostępności zbiorów ora inwentarzy, *res ad inquiriendi* – dopisek w nawiasach kwadratowych od redaktora – M. M. Tytko].

³⁰ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 15. Vide: eadem, *Elsner Józef Antoni Franciszek*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 3, *efg*, kolegium red. Elżbieta Dziębowska [et al.], komitet redakcyjny: Witold Lutosławski [et al.], wyd. 1., Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1987, 19-32.

³¹ Friedrich der Große (Fryderyk Wielki), nazywany był także „starym Frycem” („der Alte Fritz”).

Edukacja wówczas polegała na nauczaniu łaciny³² i religii, uczeniu czytania i pisania w języku ojczystym, w ograniczonym zakresie — udzielano lekcji matematyki, geografii oraz historii. Jednym z najważniejszych przedmiotów stała się religia. Uczeń musiał znać precyzyjnie żywoty świętych, wykazać się znajomością dogmatów oraz przyswoić sobie historię biblijną. Dyrektorem szkoły w Grodkowie był Johann Friedrich Spielvogel, lokalny kompozytor i dyrygent chóru parafialnego. Wszyscy uczniowie musieli śpiewać w chorze prowadzonym przez niego, zaś partie solowe wykonywały najpierw jego córki, a później — dostrzeżony przez dyrektora — młody J. A. F. Elsner. Repertuar chóru okazał się niezbyt bogaty, ponieważ zawierał jedynie pieśni kościelne. Niestety, dyrektor szkoły, zwany wtedy rektorem, unikał innych utworów. Dotyczyło to nawet dzieł bardzo popularnego i znanego w tym czasie niemieckiego kompozytora, śpiewaka i pedagoga Carla Heinricha Grauna, żyjącego w latach 1703/1704-1759³³. Z twórczością tego kompozytora J. A. F. Elsner zapoznał się dopiero w późniejszym czasie³⁴.

Ze względu na to, że Józefa Elsnera cechowały ponadprzeciętne zdolności, także pozamuzyczne, ojciec kompozytora podjął decyzję o wysłaniu go na dalszą naukę do Wrocławia. Johann Elsner marzył bowiem o karierze dostojnika kościelnego dla swojego syna³⁵. Nieznana pozostaje precyzyjna data przybycia młodego Elsnera do Wrocławia. Wiadomo tylko, że rozpoczął on naukę w szkole przyklasztornej oo. dominikanów, która mieściła się przy kościele pw. św. Wojciecha. Dyrektor szkoły — dominikanin o. Dominik Schön OP przyjął młodego Elsnera na mieszkanie (udzielił mu stancji).

Informacja potwierdzająca pobyt Józefa Elsnera we Wrocławiu pochodzi z 1781 r. i została zamieszczona w zbiorze opisującym historię kościoła i klasztoru pw. św. Wojciecha³⁶. W tej publikacji zamieszczono wiadomość o tym, że chór klasztorny, składający się ówczesnie z braci zakonnych, uczniów oraz instrumentalistów, liczył wtedy czternaście osób. W tym zespole młody Elsner śpiewał oraz grał na skrzypcach. Tam też poznał skrzypka, który wywarł wielki wpływ na jego dalszy rozwój muzyczny. Można tylko przytoczyć samo nazwisko artysty — Dreiritter, ponieważ w tej formie wspominał o nim J. A. F. Elsner w swoim *Sumariuszu*:

³² Uczniowie musieli po zakończeniu nauki w wieku trzynastu lat umieć recytować z pamięci teksty łacińskie, choć najczęściej nie rozumieli ich treści.

³³ Cif.: A. Żorawska-Witkowska, *Graun Carl Heinrich* [Graun Karl Heinrich], [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 3, *efg*, kolegium red. Elżbieta Dziębowska [et al.], komitet redakcyjny: Witold Lutosławski [et al.], wyd. 1., Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1987, s. 448.

³⁴ Vide: A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 16-17.

³⁵ *Ibidem*, s. 18.

³⁶ C. Basel, *Geschichte von Kirche und Kloster St. Adalbert zu Breslau*, F. Hirt, Breslau 1912, ss. 126, Series: *Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte*, Bd 16.

„wrażeniu, które na mój młodociany umysł wywarł Dreiritter swą niezmordowaną pilnością, pracą i pocziwym postępowaniem, winien jestem, iż tę trochę talentu, którym mię Stwórca Wszechświata uposażył, nie zagrzebałem.”³⁷.

W 1782 r. podczas Mszy św. roratniej wykonano napisany przez młodego Elsnera graduał na dwa sopran, dwoje skrzypiec, altówkę, basetłę i dwie waltornie pt. *Ave Maris Stella*, op. 1³⁸. Partię solową wykonał sam kompozytor wraz ze swoim kolegą szkolnym. Przedstawienie jego pierwszego dzieła miało taką konsekwencję, że organista wrocławskiego kościoła oo. dominikanów, o nazwisku Harnisch zaczął mu udzielać lekcji basu cyfrowanego, które Elsner uzupełniał własnym studium dzieła autorstwa Friedricha Wilhelma Marpurga³⁹ pt. *Handbuch bey dem Generalbasse und der Composition mit zwo, drey, vier, fünf, sechs, sieben, acht und mehreren Stimmen für Anfänger und Geübtere*⁴⁰.

³⁷ J. Elsner, *Sumaryusz moich utworów muzycznych z objaśnieniami o czynnościach i działaniach moich jako artysty muzycznego*, oprac. Alina Nowak-Romanowicz, z niemieckiego przełożył Kazimierz Lubomirski, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1957, s. 68, seria: Źródła Pamiętnikarsko-Literackie do Dziejów Muzyki Polskiej, t. 4.

³⁸ W monografii utwór ten występuje pod tytułem *Ave Maria gratia plena*, vide: A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 22.

³⁹ Friedrich Wilhelm Marpurg urodził się 27 listopada 1718 r. w Seehof, zmarł 22 maja 1795 r. w Berlinie. Był teoretykiem muzyki, krytykiem muzycznym, historykiem muzyki, a także kompozytorem okresu Oświecenia. Pozostawił po sobie wiele prac teoretycznych, głównie na tematy dydaktyczne, służące nauczaniu gry na fortepianie, nauki basu cyfrowanego, nauki kompozycji, systemu równomiernie temperowanego, wprowadzenie do teorii muzyki. Jako kompozytor pisał utwory na klawesyn i organy, pieśni. Wielkie znaczenie osiągnął jako publicysta muzyczny. Był wydawcą czasopisma muzycznego pt. „Der Critische Musicus an der Spree”. Vide: *Der Critische Musicus an der Spree*, [Hrsg. Friedrich Wilhelm Marpurg], 1749-1750; *Der Critische Musicus an der Spree*, Band 1, Haude und Spener, Berlin 1970, ss. 406 [Reprint: Nachdruck der Ausgabe, Berlin 1749-50]. Był żarliwym obrońcą fugi. Podkreślał, że dzieła J. S. Bacha mają charakter ponadczasowy. Ubolewał nad tym, że muzyka niemiecka nie była doceniana. Z muzyki włoskiej cenił jedynie *Stabat Mater* Giovanniego Battisty Pergolesiego, tj. właściwie Giovanniego Battisty Draghięgo (1710-1736), zaś z muzyki francuskiej — dzieła klawesynistów. Uważał, że jedynie dzieła Jana Sebastiana Bacha są uosobieniem stylu niemieckiego w muzyce. Vide: S. Paczkowski, *Marpurg Friedrich Wilhelm*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 6, m, pod red. Elżbiety Dziębowskiej, kolegium red. Andrzej Chodkowski [et al.], wyd. 1, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 2000, s. 99-101. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko.]

⁴⁰ Zachowano oryginalną pisownię tytułu. W tłumaczeniu oznacza to: *Podręcznik (do nauki) basu generalnego i kompozycji dwu, trzy-, cztero-, pięcio-, sześciu-, siedmio-, ośmio- i wielogłosowych dla początkujących i doświadczonych* [polskie tłumaczenie własne autora artykułu – Piotra Barona]. Vide: F. W. Marpurg, *Handbuch bey dem Generalbasse und der Composition mit zwo- drey-vier- fünf- sechs- sieben- acht und mehrern Stimmen, für Anfänger und Geübtere*, Verlegts Gottlieb August Lange, Berlin 1755-1760, vol. [1]: 1755; vol. 2: 1757; vol. 3: 1758, *Dritter und letzter Theil, nebst einem Hauptregister über alle drey Theile*; vol. 4: 1760, *Anhang zum Handbuche* [...]; idem, *Handbuch bey dem Generalbasse und der Composition mit zwo- drey-vier- fünf- sechs- sieben- acht und mehrern Stimmen, für Anfänger und Geübtere*, [vol. 1], Zweyte, vermehrte und verbesserte Aufla-

W następnych latach, zachęcony życzliwym wsparciem najbliższych mu osób, młody Elsner napisał offertoria oraz inne utwory, jak np. *Benedictus*, op. 1 na sopran, skrzypce oraz inne, nieznane instrumenty⁴¹. W tym samym czasie Elsner, już czując się na siłach jako kompozytor, doskonalił jednocześnie warsztat gry na skrzypcach, rozpoczął samodzielnie komponować dzieła instrumentalne. Wśród nich na uwagę zasługuje *Koncert na skrzypce G-dur*⁴². Początkujący kompozytor sygnował swoje utwory przybranym nazwiskiem **Lilietti**. Niektórzy autorzy, wśród nich — Wojciech Bogusławski, sugerowali, że wynikało to ze skromności oraz bardzo dobrego wychowania⁴³.

Po ukończeniu wrocławskiej szkoły klasztornej oo. dominikanów Elsner wstąpił do gimnazjum św. Macieja oo. jezuitów we Wrocławiu i uczęszczał do tej szkoły prawdopodobnie w latach 1785-1786. Prowadził przy tym bardzo pobożne życie, bo należał do Sodalicji Mariańskiej⁴⁴ tegoż gimnazjum. Elsner w tym czasie poszerzył swoje zainteresowania muzyczne i zdobył nowe doświadczenia. Wielkim wydarzeniem okazał się koncert, w trakcie którego młody Elsner wykonał, w zastępstwie Madame Cartellieri, która zachorowała, sopranową partię solową w oratorium pasyjnym pt. *Der Tod Jesu* Karla Heinricha Grauna⁴⁵. Miało to miejsce w kościele św. Elżbiety we Wrocławiu w Wielki Piątek, dnia 25 marca 1785 r. Koncert prowadził wtedy Christoph Gottfried Hermann⁴⁶.

Sukces odniesiony podczas tego koncertu spowodował, że młodym muzykiem zainteresowali się miejscowi luminarze życia muzycznego, tj. zarówno Bernhard Förster (1750-1816), dyrektor muzyczny teatru wrocławskiego, jak i kapel-

ge, Verlegts Gottlieb August Lange, Berlin 1762; idem, *Handbuch bey dem Generalbasse und der Composition. 3 Teile und Anhang in 1 Band*, Olms, Hildesheim - New York 1974 ss. 341 [Nachdruck der Ausgabe: Berlin 1755-60]. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko.]

⁴¹ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 265.

⁴² J. Elsner, *Sumariusz moich utworów muzycznych...*, op. cit., s. 57.

⁴³ Vide: A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 23.

⁴⁴ „Sodalicia Mariańska (Kongregacja Mariańska, łac. *Congregatio Mariana*) – katolickie stowarzyszenie religijno-społeczne zrzeszające świeckich czcicieli Maryi, którego celem było łączenie życia chrześcijańskiego ze studiami. Pierwsza Sodalicia Mariańska, tzw. Prima Primaria powstała w Rzymie w 1563 r. z inicjatywy belgijskiego jezuitę, Jana Leunisa, profesora teologii w rzymskim kolegium. Statut organizacji wydał w 1587 r. ówczesny generał jezuitów, zezwalając na rozpowszechnianie sodalicji w europejskich kolegiach zakonu. Sodalicje rozwijały się w Europie przy szczególnym wsparciu papieży. Do poł. XVIII w. przyjmowano do nich jedynie mężczyzn i chłopców. Później – również kobiety.” Informacje wg strony internetowej, hasło: *Sodalicia mariańska*, [w:] *Dziedzictwo.ekai.pl Kultura religijna. Tradycja. Duchowość*, Katolicka Agencja Informacyjna, portal online, URL: http://dziedzictwo.ekai.pl/@@sodalicia_marianska [Access: 30.06.2016]. Nazwa portalu i adres sieciowy – dodane w przypisie przez redaktora M. M. Tytko.

⁴⁵ Karl Heinrich Graun (1703/1704-1759) – kompozytor, nauczyciel i wokalista Był członkiem chóru operowego na dworze Augusta II Mocnego. Został kapelmistrzem w Braunschweigu (Brunszwiku), Dreźnie, Bayreuth. Informacje wg: A. Żorawska-Witkowska, *Graun Carl Heinrich*, op. cit., s. 448.

⁴⁶ Vide: A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 24.

mistrz w tymże teatrze – niejaki Maar⁴⁷. Od tego ostatniego młody Elsner nauczył się pisania głosów w partyturze. On też wskazywał młodemu Elsnerowi dzieła, które należałoby przestudiować, aby nauczyć się pisania oper. Owe inspiracje przyczyniły się to do tego, że młody kompozytor zaczął marzyć o samodzielnym napisaniu opery. Jednocześnie Elsner udzielał się jako wykonawca, tj. śpiewał arie na koncertach organizowanych we wrocławskim Lübischen Garten, podczas których na kotłach grał Friedrich Wilhelm Berner⁴⁸, późniejszy kompozytor.

Duża aktywność wykonawcza Józefa Elsnera nie stanęła mu na drodze do osiągnięcia kolejnych sukcesów w dziedzinie muzyki religijnej.

Mowa tu przede wszystkim o napisanych w latach 1785-1786 ariach i duetach wykonywanych podczas Wielkiego Postu oraz o utworze skomponowany na Boże Ciało pt. *Ad festum Corporis Christi, 4 stacje na 4 śpiewne głosy z towarzyszeniem tylko dętych instrumentów i organu*⁴⁹. Młody Józef Elsner doskonale godził wszystkie obowiązki – był uczniem szkoły, zgłębiał teorię muzyki, doskonalił umiejętność gry na skrzypcach oraz gry na klawikordzie, a jednocześnie studiował dzieła innych twórców muzycznych, ucząc się w ten sposób trudnej sztuki kompozytorskiej. Lata 1785 i 1786 stanowiły wielki przełom w życiu J. A. F. Elsnera – poznawał życie światowe, ale jednocześnie uczył się dalej u oo. jezuitów, podtrzymując przy tym nadal kontakt z klasztorem oo. dominikanów i w dalszym ciągu pozostając pod wpływem sposobu myślenia i postawy tych zakonników do życia. Jednocześnie poznawał ludzi, którzy pod wpływem oddziaływania idei oraz prądów okresu Oświecenia — stawali się rzecznikami postępu, tolerancji i krytyki.

Wielki wpływ na kształtowanie się poglądów młodego kompozytora wywarł pastor Tymoteusz Hermes, który był doktorem teologii i filozofii, a także jednym z twórców niemieckiego romansu obyczajowego, pełniąc przy tym jednocześnie istotną funkcję w kulturalno-umysłowym życiu Wrocławia, a także zajmu-

⁴⁷ Była to postać szczególna, choć nie zachowało się wiele dokumentów na jego temat. Wiadomo, że do 1787 r. był kapelmistrzem w orkiestrze teatru wrocławskiego, za następnie objął stanowisko kapelmistrza w teatrze niemieckim w Warszawie, prowadzonym przez Wojciecha Bogusławskiego. Potwierdzenie tego faktu pochodzi z 1805 r. Następnie został korepetytorem baletów i oper w Teatrze Narodowym. Zmarł 29 czerwca 1810 r. Vide: A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit.

⁴⁸ Friedrich Wilhelm Berner ur. 16 maja 1780 r. we Wrocławiu, zm. 9 maja 1827 we Wrocławiu. W wieku siedmiu lat był członkiem chóru przy kościele św. Elżbiety we Wrocławiu, zaś w wieku trzynastu lat został drugim organistą przy tym samym kościele, by po śmierci swego ojca objąć posadę pierwszego organisty. Stał się multiinstrumentalistą. W wieku szesnastu lat był kłamecistą w orkiestrze Teatru Miejskiego. Przyjaźnił się m.in. z C. M. von Weberem. Współpracował z J. I. Schnablem, co doprowadziło do założenia w 1815 r. Akademickiego Instytutu Muzyki Kościelnej, którego został dyrektorem. Pozostawił ok. 290 dzieł, z których większość zaginęła. Vide: *Schlesisches Musiklexikon*, op. cit., s. 30-31.

⁴⁹ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 26.

jąc ważne miejsce w literaturze ówczesnych Niemiec. Pastor Tymoteusz Hermes stał się poetą oraz przyjacielem Karla Dittersa von Dittersdorf⁵⁰. Odnaczał się wielką tolerancją religijną oraz bezpośredniością w stosunkach z ludźmi⁵¹. Józef Elsner często gościł w domu Tymoteusza Hermesa – pastora w Nowym Mieście, a w swoim *Sumariuszu* zanotował następujące słowa:

„Pan Hermes utrzymywał, że muzyka jest tym dla duszy, czym potrawy i napoje dla ciała. Po muzyce szedł zwykle do swej pracowni i biblioteki, siadał na kanapie i, podczas gdyśmy różne zakąski spożywali, popijając je piwem lub winem, zajmował nas, czyli raczej nauczał opowiadaniem, dykterijkami lub krytyką. I tak dalece, że zawsze z upragnieniem oczekiwałem zaproszenia za pośrednictwem pana Endergle, dziękując temu ostatniemu, że mnie był w dom Hermesa wprowadził”⁵².

Być może pod wpływem pastora Hermesa, Józef Elsner skomponował w tym czasie dwa tria na dwoje skrzypiec i wiolonczelę⁵³.

Dnia 16 grudnia 1786 r. zmarł ojciec Józefa Elsnera — stolarz Johann Franz Michael Elsner, który uprzednio stał się przede wszystkim kierownikiem działań swego syna, młodego muzyka. Ciężka choroba J. A. F. Elsnera, na którą zapadł po śmierci swego ojca, trwała trzy miesiące. Po wyzdrowieniu młody kompozytor postanowił zerwać ze „światową rozrywką” i rozpoczął studia teologiczne na Uniwersytecie Wrocławskim, poprzez które pragnął przygotować się do stanu duchownego⁵⁴. Studia te trwały wówczas dwa lata. Chciał pozostać wierny tradycji oraz uczynić zadość życzeniom swego ojca. Już w trakcie studiów teologicznych w 1788 r., utwierdził się w przekonaniu, że nie może zerwać z muzyką, bo to właśnie ona okazała się jego powołaniem. Wojciech Bogusławski w życiorysie Józefa Elsnera podał, że momentem przełomowym i sytuacją, która spowodowała podjęcie takiej decyzji, stała się niesłyszana dawno gra na organach, którą Józef Elsner przeżył tak bardzo, że stracił przytomność⁵⁵. W tym samym roku, studiując w dalszym ciągu teologię, zaczął znowu komponować. Podjął także pracę jako skrzypek, zarabiając w ten sposób pieniądze na swoje utrzymanie. Został muzykiem w kapeli kościoła oo. dominikanów, grał w orkiestrze teatru, a także udzielał prywatnych lekcji gry na skrzypcach. W tym czasie młody Elsner skomponował

⁵⁰ Karl Ditters von Dittersdorf ur. 2 listopada 1739 r. we Wiedniu, kompozytor, skrzypek. Pracował we Wiedniu. Od 1769 r. na dworze księcia bpa Philippa Gottharda von Schaffgotsch na Śląsku. Działał we Wrocławiu oraz w Jaworniku. Zmarł 24 października 1799 r. w miejscowości Červená Lhota na Morawach. Informacje za: A. Żórawska-Witkowska, *Dittersdorf Karl*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 2, cd, pod red. Elżbiety Dziębowskiej, kolegium redakcyjne: Zofia Lissa [et al.], wyd. 1., Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1984, s. 415.

⁵¹ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 27.

⁵² J. Elsner, *Sumariusz moich utworów muzycznych...*, op. cit., s. 70-71.

⁵³ A. Nowak Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 314.

⁵⁴ Vide: ibidem, s. 28.

⁵⁵ Ibidem.

wiele dzieł religijnych i symfonicznych, jak np. *Symfonię Es-dur*⁵⁶ czy *Symfonię D-dur*⁵⁷.

Prawdopodobnie stale rozwijające się we Wrocławiu imprezy koncertowe okazały się przyczyną tego, że Elsner podjął się próby napisania własnej symfonii. Animatorem życia muzycznego w tym mieście był protektor Józefa Elsnera — Bernhard Förster⁵⁸, który organizował we Wrocławiu koncerty zimowe, a także koncerty dla przyjeżdżającego do Wrocławia Karla Dittersa von Dittersdorf. Elsner napisał *Kyrie* i *Gloria* na chór, dwoje skrzypiec, altówkę, dwa oboje, waltornię, trąbki, kotły i organy⁵⁹. W tym samym czasie młody twórca poznał nauczyciela gry na fortepianie — Jäckela, który dość szybko stał się dla niego jakby drugim ojcem, doradzając mu, by porzucił drogę przygotowań do stanu duchownego na rzecz medycyny, która zapewniłaby mu dostatni byt, ale jednocześnie pozwoliłaby mu nieskrępowanie zajmować się muzyką.

Wiele okoliczności wpłynęło na to, że także studia medyczne, podjęte we Wrocławiu, a kontynuowane we Wiedniu, nie przyniosły zamierzonego efektu. Tam podjął decyzję o porzuceniu kariery medyka i zajął się studiowaniem muzyki, nadrabiając braki, zwłaszcza w sztuce kompozytorskiej⁶⁰. Być może tam, w stolicy Austrii, usłyszał wykonanie opery W. A. Mozarta pt. *Die Zauberflöte* oraz K. Dittersa von Dittersdorf pt. *Doktor und der Apotheker*. Po wyjeździe z Wiednia podjął pracę w orkiestrze w Brnie. W 1792 r. młody Elsner pojechał przez Kraków do Lwowa (od 1772 r. znajdującego się pod zaborem austriackim), gdzie objął stanowisko kapelmistrza w Kaiserlich-Königlichen Privilegierten Theater in Lemberg, tj. Cesarsko-Królewskim Uprzywilejowanym Teatrze we Lwowie. Stanowisko kapelmistrza Elsner piastował do 1795 r.⁶¹, a w okresie lwowskim powstały jego własne opery. W 1795 r. wystawiono najpierw we Lwowie, a potem w Grazu pierwszą operę autorstwa Józefa Elsnera pt. *Die seltenen Brüder*. Lwowskie pra-

⁵⁶ Symfonia ta została napisana dla kierowniczkii Teatru Wrocławskiego, niejakiej Pani Wäser i wykonana w dniu jej urodzin. Informacja wg: ibidem, s. 29.

⁵⁷ P. Baron, *Józef Elsner – mistrz i nauczyciel Chopina*, [w:] *Chopin w polskiej szkole i kulturze*, pod red. Zofii Budrewicz, Marii Sienko, Romualdy Ławrowskiej, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2011, s. 49.

⁵⁸ Bernhard Förster - urodzony w 1750 r., zmarł 7 listopada 1816 r. we Wrocławiu. Ten wirtuoz gry na skrzypcach, dyrygent i nauczyciel był równocześnie bardzo zasłużonym działaczem muzycznym na Śląsku. Przez wiele lat pełnił funkcję dyrektora muzycznego we Wrocławiu. Jako skrzypek zaliczany jest do uczniów znanej szkoły czeskiej Franza Bendy. Był przyjacielem, znanego (głównie z twórczości religijnej) wrocławskiego kompozytora – J. I. Schnabla. Prawdopodobnie jego uczniem był Józef Elsner. Vide: *Schlesisches Musiklexikon*, op. cit., s. 167; *Schlesisches Tonkünstler-Lexikon. 4 Hefte in 1 Band*, hrsg. von Kossmaly und Carlo [=Carl Heinrich Herzell], Olms, Hildesheim-New York 1982, s. 111-112 [Nachdruck d. Ausgabe Trewendt, Breslau 1846/1847].

⁵⁹ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 265.

⁶⁰ Ibidem, s. 32.

⁶¹ Ibidem, s. 37.

wykonanie opery zobaczył Wojciech Bogusławski, twórca Teatru Polskiego we Lwowie⁶². W 1796 r. Elsner wystawił swoją drugą operę w języku niemieckim pt. *Der verkleidete Sultan*. Libretto do tej opery napisał Johann Heinrich Gottfried von Bretschneider⁶³, który pracował jako kustosz Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie. Utwór ten okazał się raczej typowo niemieckim Singspielem, niemniej jednak określonym przez młodego kompozytora jako opera. Wielu muzykologów widziało w obu tych operach podobieństwa do dzieł W. A. Mozarta. Pierwszą Elsnerowską operę pt. *Die seltenen Brüder* porównywano do mozartowskiego *Czarodziejskiego fletu*, zaś drugą pt. *Der verkleidete Sultan* — do *Urowadzenia z Seraju* W. A. Mozarta⁶⁴.

Od wizyty w Krakowie na Wawelu, poprzez działalność we Lwowie rozpoczęła się przygoda Elsnera z polską muzyką, językiem polskim i szeroko pojętą polską kulturą. Kiedy w 1795 r. Wojciech Bogusławski został dyrektorem Teatru Lwowskiego⁶⁵, zaprosił do współpracy Józefa Elsnera, którego prace podziwiał, uczestnicząc w próbach Teatru Austriackiego⁶⁶. W 1796 r. Elsner utracił stałe zatrudnienie w teatrze, jednak postanowił pozostać we Lwowie, bowiem w tym mieście miał już bardzo szerokie znajomości, zarówno wśród Austriaków, jak i wśród Polaków. Stał się także członkiem loży wolnomularskiej (został masonem). W tym czasie zorganizował Akademię Muzyczną, którą nazywał Akademią Koncertową w celu zrzeszenia muzyków i miłośników muzyki, także dla działalności koncertowej. Wtedy młody kompozytor zajął się również udzielaniem prywatnych lekcji muzyki.

Twórca swój wolny czas intensywnie wykorzystywał na komponowanie, więc w tym okresie napisał wiele koncertów instrumentalnych oraz symfonii, m.in. *Koncert D-dur na skrzypce*⁶⁷, *Symfonia in D*, *Symfonia in C*, *Symfonia in Es*, *Symfonia in C* (sztychowana u Pana André), *Symfonia in B* oraz inne dzieła muzyczne. Analiza tych utworów pozwala stwierdzić, że Elsner poszedł w swojej twórczości drogą, którą wyznaczyli już wcześniej Joseph Haydn i Wolfgang Amadeusz Mozart⁶⁸.

Po raz pierwszy ożenił się w 1796 r. z Klarą Abt (po mężu – Elsner). Pobyt we Lwowie to czas, w którym Józef Elsner podjął intensywną naukę języka pol-

⁶² Ibidem, s. 38.

⁶³ Johann Heinrich Gottfried von Bretschneider – pisarz i kustosz, ur. w 1739 r., zm. w 1810 r.; w *Sumariuszu...* Józefa Elsnera występuje pod mylnie zapisanym nazwiskiem: Bretschner. Vide: J. Elsner, *Sumariusz moich utworów muzycznych...*, op. cit., s. 42.

⁶⁴ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 39.

⁶⁵ Mowa tu o Teatrze Polskim.

⁶⁶ Vide: A. Nowak-Romanowicz, *Józef Antoni Franciszek, [w:] Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 3, op. cit., s. 20.

⁶⁷ J. Elsner, *Sumariusz moich utworów muzycznych...*, op. cit., s. 57.

⁶⁸ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 41.

skiego. Przypuszczać można, że zaczął mówić po polsku pod wpływem swojej pierwszej żony — Klary Elsnerowej. W swoim *Sumariuszu* zanotował:

„gdybym mógł przeczuć i przewidzieć zmianę losu mego spowodowaną tylu ubocznymi okolicznościami, jako to śmiercią ojca, pierwszym uczuciem miłości dla pierwszej żony mojej itd., byłbym niezawodnie, gruntownie się nauczył polskiego języka”⁶⁹.

Niedługo potem jego żona — Klara Elsnerowa zmarła, a ze związku tego pozostała przy życiu jedynie córka Karolina Elsnerówna (1797-1823). Nauka języka polskiego także wynikała z pragmatyzmu oraz potrzeby chwili. Elsner coraz ściślej współpracował z Wojciechem Bogusławskim. Współpraca ta zaowocowała zgodą na skomponowanie muzyki do opery pt. *Iskahar*, do której libretto napisał Bogusławski. Niestety, muzyka ta nie zachowała się. Najstarszą, zachowaną do naszych czasów operą Józefa Elsnera okazała się opera pt. *Amazonki*⁷⁰, której prawykonanie odbyło się w lipcu 1797 r.⁷¹.

Kiedy dnia 1 maja 1799 r. wygasła umowa pomiędzy teatrem we Lwowie a Wojciechem Bogusławskim, postanowił on 7 maja t.r. wyjechać do Warszawy, aby tam rozpocząć działalność artystyczną. Po przybyciu do stolicy Bogusławski wysłał do Lwowa zaproszenie dla Józefa Elsnera, proponując mu podjęcie pracy. Józef Elsner przyjął zaproszenie swojego przyjaciela i jako wdowiec z dwuletnią córką Karoliną zamieszkał w Warszawie, przy ulicy Świętojerskiej nr 1790. Dnia 31 sierpnia 1799 r. publiczność warszawska miała możliwość poznania talentu Józefa Elsnera, ponieważ ten poprowadził operę włoskiego franciszkanina o. Giovanniego Battisty Martiniego OFM (17006-1784) pt. *Drzewo Dianny* w Teatrze Narodowym, który wtedy mieścił się przy Placu Krasińskich⁷² w Warszawie.

Podczas pobytu we Lwowie Elsner komponował również opery do tekstów polskich, przede wszystkim autorstwa Wojciecha Bogusławskiego. Elsner zaczął w tym czasie także interesować się polską muzyką ludową, wykorzystując niektóre wątki ludowe w swoich utworach. Przyjazd Józefa Elsnera do Warszawy w jego twórczości rozpoczął nowy okres dojrzewania jako kompozytora, ale także

⁶⁹ J. Elsner, *Sumariusz moich utworów muzycznych...*, op. cit., s. 93.

⁷⁰ Oryginał zachowany z Biblioteki Narodowej, dawna sygn. BN: 6319. Obecnie – vide: J. Elsner, *Amazonki [czyli Herminia]. Opera. Akt I*, Lwów, 1797, k. 168, [ss. 330 zapisanych], rkps [partytura wokalna, kopia z dopiskami kompozytora], Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. mf. 3373, BN Mus. 91/1. URL: <https://polona.pl/item/amazonki-opera-akt-i,Mzc1MzgYMW/20/#info:metadata> [dostęp: 30.06.2016]; idem, *Amazonki [czyli Herminia]. Opera. Akt II*, Lwów, 1797, k. 163, [ss. 321 zapisanych], rkps [partytura wokalna, kopia z dopiskami kompozytora], Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. mf. 3373, BN Mus. 91/2. URL: <https://polona.pl/item/amazonki-opera-akt-i,Mzc1MzgYMW/20/#info:metadata> [dostęp: 30.06.2016].

⁷¹ J. Elsner, *Sumariusz moich utworów muzycznych...*, op. cit., s. 104.

⁷² A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 69.

czas aktywności społecznej i artystycznej. Wtedy wykrystalizowały się założenia artystyczne i kompozytorskie Elsnera. Jego zasługi na polu organizacji życia muzycznego Warszawy okazały się nieocenione, a efekty tej działalności odczuwa się po dzień dzisiejszy⁷³. Józef Elsner z wielkim zapałem i zaangażowaniem włączył się w kreowanie życia muzycznego Warszawy. Kierował orkiestrą Teatru Wielkiego, założył sztycharnię nut, aby promować rodzimą muzykę⁷⁴, pisał podręczniki, tłumaczył na język polski podręczniki z języka niemieckiego i francuskiego, prowadził szeroko rozwiniętą edukację muzyczną, komponował⁷⁵. Józef Elsner stał się autorytetem w życiu muzycznym Warszawy.

J. A. F. Elsner w 1802 r. ożenił się po raz drugi — tym razem z Karoliną Drozdowską (1784-1852), śpiewaczką opery w Warszawie. Z drugą żoną — Karoliną Elsnerową (z d. Drozdowską) — doczekał się trzech córek, m.in. najmłodszej — Emilii Elsnerówny (1811-1864), późniejszej małżonki Elsnerowskiego ucznia⁷⁶ — kompozytora Tomasza Napoleona Nideckiego (1806/1807-1852), któremu Fryderyk Chopin (inny uczeń Elsnera) wpisał kilka swoich utworów do sztambucha.

Zainteresowania pieśnią polską, językiem polskim oraz prozodią języka polskiego doprowadziły do tego, że w 1803 r. Józef Elsner wypowiedział się na łamach jednego z pism niemieckich w artykule pt. *In wie weit die polnische Sprache zu Musik geeignet sei*, w którym dowodził m.in., że

„język polski jest jednym z najbardziej śpiewnych i szczególnie dogodnych dla wokalistów języków”⁷⁷.

W swojej innej publikacji napisał m.in., że

„po włoskim nie ma drugiego takiego języka, który by równie dobrze jak polski ze śpiewem się łączył, a pomyślna próba zrobienia muzyki do trzynastozgłoskowego wiersza dowodzi, ile język polski w sobie harmonii zawiera”⁷⁸.

⁷³ Dowodem na to jest istnienie do dziś wyższej uczelni muzycznej: Uniwersytetu Muzycznego im. F. Chopina w Warszawie.

⁷⁴ Zasługi Józefa Elsnera na polu wydawniczym stały się widoczne dopiero po latach. Dzięki temu, że założył własne wydawnictwo, wiele utworów jego autorstwa oraz innych współczesnych mu kompozytorów warszawskich zachowało się do dzisiaj. Wśród nich znajdują się np. utwory Jana Stefaniego, Macieja Kamińskiego, Tomasza Grema, Henryka Lenza i Antoniego Weinerta i wielu innych.

⁷⁵ Ze względu na ograniczenia ram tekstu autor niniejszego artykułu pominął opis poszczególnych aktywności Józefa Elsnera, odsyłając jedynie Czytelnika do wybranych źródeł i wyboru opracowań zewnętrznych (vide: bibliografia — opracowana przez redaktora — M. M. Tytko).

⁷⁶ Tomasz Napoleon Nidecki, [w:] *Baza Wiedzy, Chopin 2010*, online, URL: <http://bazawiedzy.chopin2010.pl/pl/osoby/wszystkie-osoby/entry/6351-nidecki-tomasz-napoleon.html> [dostęp: 30.06.2016]. Przypis dodany od redaktora — M. M. Tytko.

⁷⁷ Cif.: A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 89.

Kompozytor dbał o to, aby nastrój muzyczny w jego pieśniach odpowiadał nastrojowi słów. W tekście pt. *Rozprawa o Melodii i Śpiewie, w której umieszcza się pierwszy oddział drugiej rozprawy o Rytmiczności i Metryczności polskiego języka* zwrócił uwagę na relację pomiędzy muzyką i tekstem literackim w pieśni⁷⁹.

Rozprawie o melodii i śpiewie Elsner napisał:

„wyraz melodii z wyrazem, który ją w słowach maluje, zgadzać się powinien”⁸⁰.

Umiejętności pedagogiczne Józefa Elsnera, jego doskonała znajomość właściwości głosu ludzkiego, jak również świadomość tego, dla kogo pieśni zostały przeznaczone, spowodowały, że powstawały utwory, które nie stwarzały śpiewakom trudności ani z punktu widzenia rozpiętości głosu, ani z punktu widzenia oddechu, a także okazały się odpowiednie zarówno do wykonywania w salonach arystokracji, domach mieszczańskich, jak również w dworach wiejskich. W 1818 r. Józef Elsner opublikował ważne dzieło pt. *Rozprawa o metryczności i rytmiczności języka polskiego*⁸¹. Działalność kompozytorska Józefa Elsnera obejmuje także pieśni, które pisał do słów polskich, niemieckich, włoskich oraz francuskich, przy czym pieśni do słów włoskich okazały się w zasadzie ariami. Za przykład może posłużyć zbiór pieśni pt. *Tre arie et un duetino*⁸². Elsner wydał także *Wybór pięknych dzieł muzycznych i pieśni polskich na rok 1805*⁸³.

⁷⁸ Cif.: ibidem.

⁷⁹ J. Elsner, *Rozprawa o Melodii i Śpiewie, w której umieszcza się pierwszy oddział drugiej rozprawy o Rytmiczności i Metryczności polskiego języka przez Józefa Elsnera, profesora stałego Król. War. Uniwersytetu, Rektora Szkoły Głównej Muzyki, członka Król. Warsz. Towarzystwa Przyjaciół Nauk, innych i Kawalera Orderu św. Stanisława IV*, [Warszawa, b.r.], rkps, Biblioteka Czartoryskich, Kraków, sygn. 2276. [Zdanie i przypis dodane przez redaktora – M. M. Tytko].

⁸⁰ J. Elsner, *Rozprawa o melodii i śpiewie*, vide: idem, *Wyjtki z pozostających dotąd w rękopismie części rozprawy Józefa Elsnera o metryczności i rytmiczności języka polskiego*, [Biblioteka Warszawska], [Warszawa] 1846, ss. [1], 248-272. Vide: *Sumariusz moich utworów muzycznych...*, op. cit., s. 70. Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko.

⁸¹ J. Elsner, *Rozprawa o metryczności i rytmiczności języka polskiego, szczególniej o wierszach polskich we względzie muzycznym*, przez Józefa Elsnera, z przykładami objaśnieniami przez Kazimierza Brodzińskiego, Część I, Drukarnia Stanisława Dąbrowskiego, Warszawa 1818, ss. [104]. Na temat tej rozprawy J. Elsnera istnieje literatura przedmiotu, m.in. vide: J. Chocieszynski, *Analiza krytyczna rozprawy „O metryczności i rytmiczności języka polskiego szczególniej o wierszach we względzie muzycznym przez Józefa Elsnera”*, Poznań 1937, k. [2], 54, [1], [niepublikowana praca magisterska, Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu]; M. Dłuska, *Józef Elsner o sylabotoniźnie i o heksametrach Mickiewicza*, „Pamiętnik Literacki. Czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej”, r. 47: 1956, nr 1, s. 102-120. [Przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko.]

⁸² J. Elsner, *Sumariusz moich utworów muzycznych...*, op. cit., s. 310, poz. 75.

⁸³ Idem, *Wybór pięknych dzieł muzycznych i pieśni polskich na rok 1805*, cz. 1-12, wyd. Józef Elsner, Warszawa-Wrocław [1805], nr 1 *Styczeń*: k. 1, ss. 19, nr 2 *Luty*: k. 1, ss. 18, nr 3 *Marzec*: k. 1, ss. 22,

Józef Elsner podejmował także działania zmierzające do stworzenia opery narodowej. Za jedną z nich można uznać operę pt. *Król Łokietek, czyli Wysłiczanki*, której premiera odbyła się dnia 3 kwietnia 1818 r. Opera ta cieszyła się bardzo dużym powodzeniem wśród publiczności, czego dowodzi fakt, że wystawiano ją jeszcze dnia 23 maja 1819 r. we Lwowie, 24 września 1820 r. w Krakowie, 25 września 1821 r. w Wilnie oraz 4 sierpnia 1839 r. w Poznaniu. Drugą operą narodową stało się dzieło pt. *Jagiello w Tęczynie*⁸⁴ — napisane do libretta Aleksandra Chodkiewicza i wystawione 1 stycznia 1820 r. w Warszawie. W 1821 r. powstał nowy utwór sceniczny Elsnera, tzn. melodramat pt. *Ofiara Abrahama*,⁸⁵ a jego premiera odbyła się dnia 11 grudnia 1821 r. w Teatrze Narodowym w Warszawie⁸⁶. *Ofiara Abrahama* okazała się jednym z najbardziej dojrzałych dzieł Elsnerowskich.

W latach 1811-1816 Elsner przysyłał do redakcji „Allgemeine Musikalische Zeitung” informacje o koncertach odbywających się w Warszawie. Podawał w nich nie tylko informacje o tym kto, kiedy i jaki repertuar wykonywał, ale także dzielił się swoimi poglądami, np. na temat kwestii wirtuozostwa w muzyce. Z zachowanych artykułów wynika, że Elsner stał się przeciwnikiem nadmiernego wirtuozostwa, takiego, które okazuje się celem samym w sobie.

Działalność Elsnera napotykała również na liczną krytykę. Chociaż dnia 24 listopada 1820 r. „Gazeta Warszawska” w numerze 160-tym zamieściła notatkę, nazywając Elsnera mężem,

„któremu Polska – swoją muzykę, towarzystwo muzyczne – ustalenie, a szkoła śpiewaków – założenie, winny”⁸⁷,

nr 4 Kwiecień: k. 1, ss. 23, nr 5 Maj: k. 1, ss. 20, nr 6 Czerwiec: k. 1, ss. 20, nr 7 Lipiec: k. 1, ss. 20, nr 8 Sierpień: k. 1, ss. 16, nr 9 Wrzesień: k. 1 ss. 17, nr 10 Październik: k. 1, ss. 16, nr 11 Listopad: k. 1, ss. 19, nr 12 Grudzień: k. 1, ss. 19. [Zdanie oraz przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko.]

⁸⁴ Vide: J. Elsner, *Cztery Śpiewy z Opery Jagiello w Tęczynie Oryginalnie z Komponowanej [...], z Orkiestry na Fortepian Przełożone i Ofiarowane Jaśnie Wielmożney Hrabiance Zofii Chodkiewicz przez Walentego Kratzer, sztychował A. Plachecki, Skład Muzyczny, Warszawa [b. r. w. (po 1819)]*; idem, *Dwa Śpiewy Polskie z Opery Jagiello w Tęczynie kompozycji [...] przełożone z Orkiestry na Fortepiano przez Walentego Kratzera, sztychował A. Plachecki, Skład Muzyczny, Warszawa [b. r. w. (po 1819)]*; idem, *Jagiello w Tęczynie. Uwertura. Partytura na orkiestrę dętą, instrumentacja Pawła Kuczery, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1951, ss. 47, seria: Biblioteka Muzyczna - Dom Wojska Polskiego, 34; Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Łowiczu (rękopisy): Zespół: 75/171/0. Zbiór Władysława Tarczyńskiego w Łowiczu. Seria: 3: Zbiory biblioteczne. Jednostka: 387. Cztery śpiewy z opery „Jagiello w Tęczynie” Józefa Elsnera. Rok 1860. Serie [4] Jednostki [162] 75/171/0/3/387. Dokumentacja aktowa, sygnatura: 387. Sygnatura dawna: VIII, 839, 329, poszyt, ss. 9.*

⁸⁵ J. Elsner, *Ofiara Abrahama. Drama liryczne w 4 aktach z muzyką*, tłum. B. K., Glücksberg, Warszawa 1821, ss. 4, 72.

⁸⁶ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 159.

⁸⁷ Cf. ibidem, s. 174. Vide: „Gazeta Warszawska”, r. 20: 1820, nr 160, 24 listopada 1820 r.

to jednak ten sam tekst wywołał falę ataków na tegoż kompozytora, które pojawiły się na łamach prasy krakowskiej, m.in. w „Pszczółce Krakowskiej”. Pierwszy z artykułów zatytułowany został *Uwagi nad sposobem dawania pochwał talentom*. Jego autor, który podpisał się jedynie kryptonimem SPN⁸⁸, oburzał się faktem, że w artykule opisującym nabożeństwo żałobne za Tadeusza Kościuszkę — poświęcono więcej miejsca Józefowi Elsnerowi, niż samemu bohaterowi narodowemu. Józef Elsner dyrygował podczas tego nabożeństwa *Requiem* Wolfganga Amadeusza Mozarta. Autor artykułu twierdził, iż

„nieprzyzwoitością jest zestawiać obok siebie sławę największego Polaka ze sławą pana Elsnera”⁸⁹.

Wypominano tam również Elsnerowi jego „cudzoziemskie” pochodzenie. Autor „Pszczółki Krakowskiej” twierdził również, że

„nie widzi w nim męża, któremu Polska winna swą muzykę”,

ponieważ już na długo przed Elsnerem miała ona swych muzyków i ma ich również współcześnie, jak np. Franciszka Lessela, Karola Kurpińskiego i Karola Lipińskiego⁹⁰.

W niedługim czasie po ukazaniu się pierwszego artykułu pojawił się drugi, który krytykował program nauczania w nowo założonym konserwatorium w Warszawie. Elsnerowi zarzucono, że zatrudnia nadmierną ilość obcokrajowców wśród nauczycieli. Sam Józef Elsner zapisał w swoim *Sumariuszu* następujące słowa:

„rzeczywiście z nazwiska wszyscy niemal nauczyciele byli Niemcami lub cudzoziemcami, wyjąwszy B. Wolskiego, profesora francuskiego języka, Kudlicza – dramaturgii i Bielawskiego, nauczyciela instrumentów rżniętych. Zresztą byli następni: Elsner, Würfell, Stolpe, Wienen, Bailli, dwóch Weinertów – ojciec i syn, Kratzer (ten rodowity Polak i krakowianin), Feuillide, a potem Soliva i Rinaldi. Nadto robiono mi zarzut, że z umysłu Polaków wyłączyłem, naturalnie, żeby tym sposobem osłabić wiarę publiczności w moje zasługi, jakie położyłem w narodowej polskiej operze, słowem, powiedzieć można, że starano się uczynić mnie niemal podejrzanym”⁹¹.

Elsnerowi dokuczano również z powodów narodowościowych, bo usłyszał on kiedyś taką oto wypowiedź:

⁸⁸ Prawdopodobnie był to Wojciech Grzymała.

⁸⁹ Cf.: A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 174.

⁹⁰ Cf: ibidem, s. 174-175.

⁹¹ J. Elsner, *Sumariusz moich utworów muzycznych...*, op. cit., s. 148.

„przyszedł pan do Polski z torbą na plecach, wyjdzie pan tak samo, jeśli będzie się mieszać do spraw, które obchodzą cały naród. Wynoś się! Wynoś! Szkaradny Niemcze!”⁹².

Pomimo wielu trudności i nieprzyjemności, Elsnera bardzo cenili jego studenci oraz uczniowie. W swoim *Sumariuszu* zanotował fakt, że w dniu 3 grudnia 1820 r., udając się na przyjęcie do Franciszka Ksawerego Godebskiego z okazji jego imienin, został powitany ogólnym okrzykiem młodzieży i wierszem wyrecytowanym przez solenizanta, następnie ofiarowano mu złoty pierścionek z napisem:

„Twórcy muzyki polskiej [–] młodzież[,] 3 grudnia 1820 roku”⁹³.

Elsner otrzymał również inne wyróżnienia. „Kurier Warszawski” w numerze 22-im z 26 stycznia 1823 r. doniósł, że Elsnera wyróżniono Orderem Św. Stanisława trzeciej klasy⁹⁴. Dnia 12 sierpnia 1824 r. otrzymał on dokument, który powoływał go na profesora zwyczajnego muzyki przy uniwersytecie, bo dotychczas Elsner pracował tylko jako profesor tymczasowy kompozycji muzycznej⁹⁵. Został również członkiem wielu krajowych lub zagranicznych towarzystw muzycznych, m.in. członkiem honorowym Krakowskiego Towarzystwa Przyjaciół Muzyki oraz członkiem honorowym Lipskiego Towarzystwa Muzyki Wokalnej pod wezwaniem Św. Pawła.

Józef Elsner traktował pracę dydaktyczną wielopłaszczyznowo. Z jednej strony pragnął zapewnić swoim uczniom jak najszerze wykształcenie teoretyczne, ale z drugiej strony jednocześnie dbał o to, aby uzupełniać je o praktykę muzyczną. Uczniowie konserwatorium uczestniczyli w kształtowaniu życia muzycznego Warszawy, śpiewając w chórach, grając w orkiestrach przy wykonywaniu dzieł religijnych w wielu kościołach warszawskich. Dowód na to stanowią zapisy, m.in. w „Kurjerze Warszawskim” z dnia 27 września 1821 r., gdzie zamieszczono sprawozdanie z koncertu, w trakcie którego uczniowie konserwatorium i członkowie Teatru Narodowego — podczas nabożeństwa żałobnego, odprawianego za zmarłego ministra oświaty Stanisława Potockiego — wykonali *Requiem* W. A. Mozarta⁹⁶. Uczniowie konserwatorium koncertowali także w każdą niedzielę i święta w kościele akademickim Sióstr Wizytek w trakcie Mszy św. o godzinie jedenastej przed południem.

⁹² A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 177.

⁹³ J. Elsner, *Sumariusz moich utworów muzycznych...*, op. cit., s. 153.

⁹⁴ „Kurjer Warszawski”, r. 3: 1823, nr 22, z dnia 26 stycznia 1823 r. [Przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko.]

⁹⁵ J. Elsner, *Sumariusz moich utworów muzycznych...*, op. cit., s. 212.

⁹⁶ „Kurjer Warszawski”, r. 1: 1821, nr 231, 27 września 1821 r. [Przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko.]

W 1826 r. uczniem Szkoły Głównej Muzyki został Fryderyk Chopin (1810-1849), który podjął naukę dopiero w połowie września t.r., bo do tego czasu przebywał wraz z siostrą i matką na kuracji w Dusznikach-Zdroju. Przyjęcie F. Chopina do szkoły wcześniej ustalono z jego rodzicami. Prawdopodobnie pod wpływem sugestii Józefa Elsnera Chopin zaczął pisać polonezy, bo Elsner uważał, że uczniowie powinni rozpocząć pierwsze swoje próby kompozytorskie od pisania utworów ludowych.

J. A. F. Elsner uczył w szkole kontrapunktu i kompozycji, ale prowadził także swoje zajęcia w sposób interdyscyplinarny, ponieważ nawiązywał do historii muzyki, filozofii, sztuk pięknych oraz literatury. Bardzo wiele miejsca poświęcał dziejom harmonii, omawiając zagadnienia śpiewu ludów — jak je sam nazywał — „nieoświeconych”. Nauczanie kompozycji odbywało się w szkole według pomysłu Elsnera. Program nauczania pierwszego roku obejmował, obok ćwiczeń z kontrapunktów, również komponowanie polonezów, marszów, wariacji, rond oraz sonat. Program drugiego roku zawierał m.in. pisanie dzieł chóralnych i orkiestrowych, w tym — kantat i mszy do tekstów polskich i łacińskich. Podczas trzeciego roku rozwijano indywidualne zamiłowania uczniów w zakresie muzyki symfonicznej, kameralnej albo też, jak w przypadku Chopina, w zakresie muzyki fortepianowej bądź kościelnej.

Pomysł na kształcenie i rozwijanie uczniów powstał bardzo prosto, otóż, Elsner uważał, że dobry pedagog naucza wszystkich reguł, ale jednocześnie nie krępuje nimi uczniów. W liście Elsnera do Chopina z dnia 27 listopada 1831 r. można przeczytać:

„Nie należy podawać przepisów zbyt drobnostkowo, niech sami je wynajdują, by mogli sami siebie przewyższyć i dojść do wynalezienia tego, czego jeszcze nie znaleziono”⁹⁷.

Nauczanie w szkole prowadzono według nowoczesnych trendów ogólnoeuropejskich. Elsner nie ograniczał się w swojej pracy dydaktycznej wyłącznie do przekazywania wiadomości fachowych, ale uzupełniał je także o takie dziedziny, jak: kreowanie postaw moralnych, kształtowanie poglądów uczniów na cele i zadania sztuki.

Elsner twierdził, że język polski jest zbliżony swoją budową do języków starożytnych. Wytknął naukowcom zajmującym się językiem polskim, że przemilczali sprawy związane z akcentem słownym. Według niego, istniały dwie przyczyny powstawania akcentów — filozoficzna i psychologiczna. Przyczyna filozoficzna wynikała z zasad gramatyki, czyli inaczej — z wewnętrznej struktury języka. Zaś przyczyna natury psychologicznej wiązała się ze znaczeniem, jakie danemu słowu chciano nadać. Podawał na to wiele przykładów. Wszystkie te rozważania

⁹⁷ Cf.: J. Elsner, *Sumariusz moich utworów muzycznych...*, op. cit., s. 188.

w jego zamyśle stanowiły pomoc do prawidłowego komponowania muzyki do gotowego tekstu. Elsner dzielił też romantyków, twierdząc, że prawidłowo skomponowana melodia wtedy staje się mową uczucia i serca, gdy kompozytor potrafi przejść się tym samym duchem, co poeta i wyrazi prawdę wiersza⁹⁸. Muzykę tego kompozytora często wykorzystywano także w trakcie nabożeństw żałobnych ku czci poległych bohaterów, a przy tym najczęściej wykonywano jego *Requiem*⁹⁹.

Niepowodzenie antyrosyjskiego Powstania Listopadowego (1830-1831) doprowadziło do tego, że nastąpił upadek życia kulturalnego w ówczesnym tzw. Królestwie Polskim (podległym Rosji), zarówno z powodu represji, jak i wskutek licznej emigracji polskiej elity umysłowej na Zachód. Elsner, który nie mógł pogodzić się z takim stanem rzeczy, poświęcił się muzyce kościelnej¹⁰⁰ oraz prowadził w dalszym ciągu działalność pedagogiczną. W kwietniu 1834 r. ukazała się drukiem jego *Szkola śpiewu*¹⁰¹, czyli pierwszy tego typu w języku polskim podręcznik do nauki śpiewania¹⁰². W książce swojej Elsner wprowadzał włoską metodę *messa di voce*, która polegała na cieniowaniu dynamiki dźwięku w miarę jego trwania od *piano* do *forte* oraz na ponownym jego ściszeniu. Umieścił w niej wiele ćwiczeń na samogłoskach, na nazwach solmizacyjnych dźwięków. Dodał tam również ćwiczenia z zakresu poprawnej dykcji. Elsner cieszył się coraz większym poważaniem w polskim świecie muzycznym. „Kurier Warszawski” pisał o nim, jako o słynnym mistrzu muzyki i znakomitym kompozytorze, w którego nowych dziełach

„wielkość i genialność i nowe świetne pomysły o pierwszeństwo walczą”¹⁰³.

⁹⁸ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 185.

⁹⁹ *Requiem* napisane ku czci cara Aleksandra I. Vide: J. Elsner, *Erwerb der Partitur eines Requiems für Zar Alexander I.* von Jozef Elsner, 19.02.1827-23.02.1827, 2 fol. Österreichische Nationalbibliothek, Signatur: 10 [Kartonnummer]. [Przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁰⁰ Charakterystykę muzyki kościelnej tu pominięto. Na temat muzycznej twórczości religijnej J. Elsnera napisano poniżej.

¹⁰¹ J. Elsner, *Szkola śpiewu*, nakł. Gustaw Sennewald, Warszawa [b.r.w. (1834)], k. 2, ss. 74. Ponadto wydał on inne podręczniki do nauki śpiewu. Vide: J. Elsner, *Początki muzyki a szczególniej śpiewania. Nr 3. A. Śpiewanie ze słowami dla klasy drugiej szkoły elementarney muzyki*, szytychował A. Plachecki, [b.w.], Warszawa [b.r.w. (1830-1839)], ss. 40. [Przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁰² Podręcznik Józefa Elsnera pt. *Szkola śpiewu* został przedstawiony podczas Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej w Instytucie Muzyki Uniwersytetu Zielonogórskiego 18-20 marca 2014 r. w Zielonej Górze pt. *Współczesne i historyczne metody kształcenia głosu* przez autora niniejszego artykułu; Piotr Baron, *Szkola głosu według Józefa Elsnera*, referat wygłoszony tamże 19 marca 2014 r. [przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁰³ Cf.: „Kurier Warszawski”, r. 22: 1842, nr 311, 23 listopada 1842 r.

O Elsnerze napisano także „Neue Zeitschrift für Musik“. Twórczość Elsnera w dalszym ciągu zmierzała w kierunku dzieł religijnych.

14 lutego 1845 r. Elsner doznał ataku apoplektycznego, wskutek którego prawa ręka i prawa noga pozostały trwale sparaliżowane. Pomimo niedowładu tenże twórca nie zrezygnował z pracy kompozytorskiej, nauczył się pisać lewą ręką. Dowodzi tego kantata na chór i orkiestrę napisana na imieniny Mikołaja Wio-rogórskiego i wykonana dnia 6 grudnia 1845 r. oraz *Msza Łacińska* op. 88¹⁰⁴. Ostatnim dziełem Józefa Elsnera stało się *Veni Creator*¹⁰⁵, które wykonano dnia

¹⁰⁴ J. Elsner napisał trzydzieści mszy, które należy wymienić dla porządku w zestawieniu chronologicznym: 1) *Msza B-dur*, op. 3 na czterogłosowy chór i orkiestrę (1799); 2) *Msza d-moll*, op. 5 na czterogłosowy chór i orkiestrę (ok. 1806); 3) *Msza świętojańska F-dur*, op. 9 na cztery głosy solowe, czterogłosowy chór, orkiestrę i organy (ok. 1815); 4) *Msza G-dur*, op. 13 na trzygłosowy chór męski i organy (ok. 1820); 5) *Msza ludowa G-dur*, op. 15 na dwa sopran i organy (1820); 6) *Msza C-dur*, op. 26 na cztery głosy solowe, czterogłosowy chór i orkiestrę (1820); 7) *Msza F-dur*, op. 20 na czterogłosowy chór (ok. 1823); 8) *Msza C-dur*, op. 22 na czterogłosowy chór męski, 4 rogi, puzon i kotły (ok. 1823); 9) *Msza a-moll*, op. 24 na czterogłosowy chór (ok. 1823); 10) *Msza d-moll*, op. 16 na czterogłosowy chór (1823); 11) *Missa in B*, op. 18 na trzygłosowy chór męski (1823); 12) *Msza G-dur*, op. 34 na czterogłosowy chór i orkiestrę (ok. 1825); 13) *Msza F-dur*, op. 35 na czterogłosowy chór i organy (ok. 1825); 14) *Msza F-dur*, op. 41 na czterogłosowy chór, orkiestrę i organy (ok. 1826); 15) *Msza solenna B-dur*, op. 47 na cztery głosy solowe, czterogłosowy chór i orkiestrę (ok. 1829); 16) *Msza solenna C-dur (Koronacyjna)*, op. 51 na cztery głosy solowe, czterogłosowy chór i orkiestrę (ok. 1829); 17) *Msza B-dur*, op. 44 na dwa sopran, dwa tenory, bas i organy (1829); 18) *Missa festiva C-dur*, op. 52 na czterogłosowy chór, orkiestrę i organy (ok. 1832); 19) *Msza e-moll - E-dur*, op. 62 na cztery głosy solowe, czterogłosowy chór i orkiestrę (ok. 1838); 20) *Msza d-moll i D-dur in laudem omnium sanctorum slavonorum polonorum*, op. 66 na dwa głosy solowe, czterogłosowy chór i orkiestrę (1840); 21) *Msza g-moll*, op. 72 na cztery głosy solowe, czterogłosowy chór i orkiestrę (1842); 22) *Msza G-dur*, op. 75 na dwa sopran, skrzypce, dwie altówki, wiolonczelę i organy (1842); 23) *Msza pasterska a-moll*, op. 76 na czterogłosowy chór, wiolonczelę i organy (1842); 24) *Msza F-dur*, op. 77 na trzygłosowy chór męski i organy (1843); 25) *Msza F-dur*, op. 79 na trzygłosowy chór męski i organy (1843); 26) *Msza B-dur*, op. 80 na czterogłosowy chór i organy (1843); 27) *Msza a-moll*, op. 81 na czterogłosowy chór i orkiestrę (1843); 28) *Missa brevis F-dur*, op. 85 na trzygłosowy chór męski i organy (1844); 29) *Msza, Graduał i Offertorium*, op. 87 na czterogłosowy chór i orkiestrę (1844); 30) *Msza e-moll*, op. 88 na czterogłosowy chór i organy (1846). Informacje wg: M. Kosińska, *Józef Elsner* [hasło], Polskie Centrum Informacji Muzycznej, Związek Kompozytorów Polskich, październik 2006, strona internetowa online: culture.pl URL: <http://culture.pl/pl/tworca/jozef-elsner> [dostęp: 30.06.2016]. Można wspomnieć, że oryginał Mszy a-moll op. 81 na 4-głosowy chór i orkiestrę (1843) znajduje się w Wiedniu. Vide: J. Elsner, *Missa in (A-moll). Opus Musica Ecclesiastica LXXXI*, [b.r.], 56 Bl., Österreichs Nationalbibliothek (ÖNB), Musiksammlung, [partytura, autograf, XIX w. [1843]]. [Przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko.]

¹⁰⁵ Józef Elsner, poza dziełem pt. *Veni Creator* (C-dur, op. 7 na dwa chóry czterogłosowe [1812]) stworzył kilka dzieł o podobnych tytułach: *Veni Sancte Spiritus* lub *Veni Creator* (1815, ok. 1825, 1834, 1842, 1843, 1849), nie należy ich ze sobą mylić, a są to: 1) *Veni Sancte Spiritus Es-dur*, op. 8 na czterogłosowy chór i orkiestrę (1815); 2) *Veni Creator G-dur*, op. 40 na czterogłosowy chór (ok. 1825); 3) *Veni Creator G-dur*, op. 54 na pięciogłosowy chór i organy (1834); 4) *Veni Creator B-dur*, op. 73 na czterogłosowy chór męski (1842); 5) *Veni Creator*, op. 78 na trzygłosowy chór męski i organy (1843); 6) *Veni Creator A-dur*, op. 97 na czterogłosowy chór i organy (1849). Informacje wg:

17 lutego 1849 r. podczas uroczystości ślubnej córki jego przyjaciela — Symeona Wenera, Marcjanny Werner z Teofilem Gawrońskim. Ślub ten odbył się w kościele pw. Świętego Krzyża w Warszawie¹⁰⁶. Stan zdrowia Józefa Elsnera pogarszał się nieustannie i choć próbował się leczyć, wyjeżdżając na kuracje, to jednak w 1849 r. zrezygnował z pracy kompozytorskiej. W tym samym roku dotarła do niego wiadomość o śmierci jego najwybitniejszego ucznia i przyjaciela — Fryderyka Chopina.

Dnia 23 czerwca 1852 r. odbyła się uroczystość z okazji złotego jubileuszu małżeństwa Józefa i Karoliny Elsnerów (1802-1852). Środowisko muzyczne Warszawy postanowiło uczcić owe złote gody. Ceremonia kościelna, której przewodniczył o. Franciszek Ksawery Kurowski SP (1796-1857), prowincjał oo. pijarów, odbyła się w tej samej świątyni, w którym państwo Elsnerowie zawarli związek małżeński. Po ceremonii religijnej urządzono uroczystość świecką w salach Resursy Kupieckiej, podczas której wykonano specjalnie napisane na tę uroczystość dzieła muzyczne, nadto deklamowano wiersze, a także wręczono Józefowi Elsnerowi medal pamiątkowy. W uroczystości tej wzięło udział ponad dwieście osób¹⁰⁷.

Niedługo później, dnia 12 lipca 1852 r. zmarła w Elsnerowie Karolina Elsnerowa z d. Drozdowska (druga żona kompozytora). Jej pogrzeb odbył się 14 lipca 1852 r. na Powązkach w Warszawie. W niecałe dwa lata później, dnia 18 kwietnia 1854 r. o godzinie dwunastej trzydzieści w miejscowości Elsnerów — Józef Elsner zmarł,

„na rękach córki i wnuczek oraz w przytomności życzliwych przyjaciół”¹⁰⁸.

Akt zgonu sporządzono w kancelarii kościoła pw. Matki Bożej Loretańskiej w Warszawie na Pradze¹⁰⁹. W jego treści można przeczytać następujące słowa:

M. Kosińska, *Józef Elsner* [hasło], Polskie Centrum Informacji Muzycznej, Związek Kompozytorów Polskich, październik 2006, strona internetowa online: culture.pl URL: <http://culture.pl/pl/tworca/jozef-elsner> [dostęp: 30.06.2016]. Uwaga oryginał dzieła *Veni Creator B-dur*, op. 73 z 1842 r. znajduje się w bibliotece Narodowej: J. Elsner, *Veni Creator*, [S.l., 1842]. [Partytura, na chór mieszany], k. 7. (ss. 14 zapisanych), rkps, Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. Mus. 72 [oryginał], Mf. 3347 [mikrofilm]. Autograf ten zawiera także drugi utwór *Veni creator*; w zakończeniu data skomponowania: 1.01.1842.]. [Przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko.]

¹⁰⁶ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 250.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 252.

¹⁰⁸ Cif.: „Kurjer Warszawski”, r. 34: 1854, nr 103, 19 kwietnia 1854 r.

¹⁰⁹ Archiwum Państwowe w Warszawie (rękopis): — *Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Matki Boskiej Loretańskiej w Warszawie (Praga)*, Zespół: 72/163/0 jednostka: 29, *Akta urodzeń, małżeństw i zgonów*. Archiwum Państwowe w Warszawie, dokumentacja aktowa Sygnatura: 72/163/0/-29, rok: 1854, księga, rękopis, kart 320. Mikrofilm: nr mikrofilmu: 300233. skan metryki z księgi parafialnej z 1854 r., poz. 137, zapis z dnia 18 kwietnia 1854 r. [metryka zgonu Józefa Elsnera], URL: <http://www.szukajwarchiwach.pl/72/163/0/-29/skan/full/9LqMIDJZF68VZ3N0JBwQZg> [dostęp: 30.06.2016]. Opis jednostki aktowej, URL: <http://www.szukajwarchiwach.pl/72/163/0/->

„Działo się na Pradze, dnia 18 kwietnia 1854 roku o godzinie trzeciej po południu. Stawili się Ludwik Pietrusiński, radca prokuratorii, lat 51 w Warszawie i Wincenty Kostecki, urzędnik drogi żelaznej, lat 26 liczący, w Kolonii Elsnerów zamieszkali i oświadczyli, że dnia dzisiejszego o godzinie pierwszej po południu umarł Józef Elsner, wdowiec, były rektor Konserwatorium Muzycznego, z emerytury utrzymujący się, w Kolonii Elsnerów zamieszkały, lat 85 liczący, rodem z miasta Grodka na Śląsku Górnym, syn niegdy¹¹⁰ Franciszka Ksawerego i Barbary, małżonków Elsnerów. Po przekonaniu się naocznie o zejściu Elsnera, akt ten stawiającym przeczytany przez nas, z nimi podpisany został”¹¹¹.

Dnia 20 kwietnia 1854 r. trumnę z ciałem kompozytora przewieziono z Elsnerowa do Warszawy, do kościoła oo. pijarów. Pogrzeb odbył się 21 kwietnia 1854 r. na cmentarzu powązkowskim w Warszawie. Poprzedziło go nabożeństwo żałobne w kościele oo. pijarów, które odbyło się tego samego dnia o godzinie dziesiątej rano, a w jego trakcie kazanie wygłosił o. Franciszek Ksawery Kurowski SP. Podczas tego nabożeństwa wykonano *Requiem* Wolfganga Amadeusza Mozarta oraz marsz żałobny, tj. *Marche funèbre* op. 38 na orkiestrę, skomponowany ok. 1840 r. przez Ignacego Feliksa Dobrzyńskiego (1807-1867). Kondukt żałobny wyruszył z kościoła oo. pijarów o godzinie szesnastej. „Kurier Warszawski” w numerze 106-tym, z dnia 22 kwietnia 1854 r., relacjonował:

„Na tysiące można było liczyć tych wszystkich, którzy towarzyszyli aż na Powązki temu ob-
rzedowi smutnemu”¹¹².

Na Cmentarzu Powązkowskim chór wykonał *Salve Regina* autorstwa Tomasza Napoleona Nideckiego, który był zięciem Józefa Elsnera i mężem jego najmłodszej córki — Emilii Elsnerówny (zameężnej – Nideckiej).

Po pogrzebie powstał w Warszawie komitet, który postawił sobie za cel zebranie funduszy na wybudowanie grobowca oraz wydanie drukiem ważniejszych dzieł Józefa Elsnera, w tym — oratorium pt. *Męka Pana Naszego Jezusa*

/29/str/1/2/100#tabJednostka - akt nr 137 [dostęp: 30.06.2016]. Cytowany przez A. Nowak-Romanowiczową (1957) akt zgonu Józefa Elsnera (1854) znajduje się obecnie w Archiwum Diecezji Warszawsko-Praskiej (w jednym egzemplarzu) oraz w Archiwum Państwowym w Warszawie (w jednym egzemplarzu). Redakcja „Religious and Sacred Poetry” składa w tym miejscu uprzejme podziękowanie dla zespołu archiwistów (szczególnie dla p. Jacka Okulusa, archiwisty) z tego Archiwum, którzy zlokalizowali w sposób prawidłowy właściwą Parafię (Matki Bożej Loretańskiej) oraz właściwą księgę (metrykę) z podaniem danych dot. rękopisu aktu zgonu J. Elsnera. Podziękowania Redakcja „RASP” składa także podziękowania dla Archiwum Państwowego w Warszawie a to w związku z poszukiwaniami elsnerianów. [Przypis dodany od redaktora – M. M. Tytko.]

¹¹⁰ Dawny termin „niegdy” oznaczał osobę zmarłą [przypis od redaktora – M. M. Tytko].

¹¹¹ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 253.

¹¹² „Kurier Warszawski”, r. 34: 1854, nr 106, 22 kwietnia 1854 r. Cif: A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 254.

*Chrystusa*¹¹³. Oratorium to zostało trzykrotnie wykonane w kościele ewangelickim w Warszawie — w dniach 28. i 30. sierpnia oraz 1. września 1854 r. W wyniku podjętych działań pozyskano w sumie kwotę około dwóch tysięcy rubli. Komitet postanowił przeznaczyć te środki na druk utworów oraz na grobowiec. Rzeczywiście, na Powązkach stanął pomnik, na którym umieszczono napis:

„Józefowi Elsnerowi, urodził się dnia 1 czerwca 1769 roku, umarł dnia 18 kwietnia 1854 roku”.

Dnia 16 grudnia 1854 r. przeniesiono trumnę z katakumb do nowo zbudowanego grobowca. Podczas nabożeństwa, jakie poprzedziło przeniesienie trumny, a które odbyło się w kościele pw. św. Karola Boromeusza w Warszawie, wykonano *Requiem* Józefa Elsnera. Dnia 4 listopada 1855 r. odbyło się odsłonięcie pomnika. Niestety, dzieł Elsnera nie udało się wydać zaraz po jego śmierci. Pewne jego dzieła ukazały się drukiem dopiero w XX wieku, ale niektóre z nich pozostają nadal w rękopisach znajdujących się w zbiorach Biblioteki Narodowej¹¹⁴, inne zaś — zaginęły.

Twórczość Józefa Elsnera stanowi bardzo ważny etap w tworzeniu polskiego stylu muzycznego w XIX w. Elsner zainicjował styl narodowy we wszystkich formach muzycznych, które uprawiał, czyli w muzyce operowej, instrumentalnej, religijnej oraz w lirycie wokalne. Dzięki niemu mogła się rozwinąć twórczość Fryderyka Chopina (1810-1849) oraz Stanisława Moniuszki¹¹⁵ (1819-1872).

3. Twórczość religijna Józefa Elsnera

Dzieła religijne dominowały w twórczości Józefa Elsnera od początku jego pracy kompozytorskiej. Cechowała ją wielka otwartość, tolerancja i swoboda charakterystyczna dla człowieka okresu Oświecenia. Elsner służył swoimi kompozy-

¹¹³ J. Elsner, *Męka Pana Naszego Jezusa Chrystusa. Nowe oratorium kościelne ułożone z muzyką*, b.w., Warszawa 1838, ss. 19; idem, *Męka Pana Naszego Jezusa Chrystusa. Oratorium kościelne ułożone z muzyką*, Drukarnia Józefa Ungera, Warszawa 1854, ss. 16. [Przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko.]

¹¹⁴ S. Wronkowska, *Elsneriana zachowane z przedwojennego zasobu Biblioteki Narodowej. Charakterystyka, losy i znaczenie kolekcji*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, r. 45: 2014, s. 47-77, URL: <http://www.bn.org.pl/download/document/1438766014.pdf> [dostęp: 30.06.2016]. Redakcja „Religious and Sacred Poetry” w tym miejscu dziękuje uprzejmie bibliotekarkom z Biblioteki Narodowej w Warszawie, szczególnie p. Marioli Nałęcz ze Zbiorów Muzycznych BN za precyzyjne informacje nt. dzieł Józefa Elsnera (rękopisów i druków) znajdujących się w tej Bibliotece obecnie. Redakcja dziękuje także p. Krystynie Klejn-Podchorowskiej z Informatorium Biblioteki Narodowej w Warszawie za dane dot. czasopism warszawskich z XIX w. [Przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko.]

¹¹⁵ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 260-261.

cjami, zarówno Kościołowi Katolickiemu, jak i Ewangelicko-Augsburskiemu, nadto Cerkwi Prawosławnej, ale poza tym także — Synagodze Żydowskiej. Być może cechy te przyswoił sobie jeszcze we Wrocławiu lub wcześniej w Grodkowie, w czasach swojej młodości, ponieważ dojrzewał w środowisku otwartym na wiarę. Elsnera charakteryzowała duża swoboda w kwestiach religijnych, choć uchodził za człowieka pobożnego i za takiego też siebie uważał.

Twórczość religijna — na którą składały się: msze, części mszy, msze żałobne (*requiem*), oratoria, pasje, ofertoria, hymny, motety, gradualy, pieśni, psalmy, godziny kanoniczne (nieszpory, kompleta) i antyfony — stanowiła egzemplifikację jego przekonań i wiary w Boga.

Pierwszym, zachowanym do dziś, Elsnerowskim dziełem religijnym pozostaje *Veni Creator Spiritus* (*Veni Creator C-dur*, op. 7, na dwa chóry czterogłosowe¹¹⁶), które napisał w Warszawie w 1812 r. i dedykował dla Singakademii (Akademii Śpiewu) z Berlina¹¹⁷. Utwór ten skomponował on na dwa chóry mieszane *a cappella*, jako dzieło homofoniczne, pomimo tego, że w końcowej części pojawia się fuga. Już w tym utworze odzwierciedlały się znamiona stylu i czasu, w którym powstał. Elsner w swobodny sposób¹¹⁸ potraktował liturgiczny tekst hymnu¹¹⁹, będący ważnym elementem liturgii mszalnej w uroczystość Zesłania Ducha Świętego, a także integralną częścią podczas udzielania Sakramentu Kapłaństwa, Bierzmowania oraz przy Sakramencie Małżeństwa. Wprowadził także czynnik archaizujący, jakim jest kadencja plagalna¹²⁰ w zakończeniu utworu¹²¹. Zastosowanie tego rodzaju struktur harmoniczych (środków harmoniczych) cechowało nowe prądy kompozytorskie, które pojawiały się na początku XVIII

¹¹⁶ M. Kosińska, *Józef Elsner* [hasło], Polskie Centrum Informacji Muzycznej, Związek Kompozytorów Polskich, październik 2006, strona internetowa online: culture.pl URL: <http://culture.pl/pl/tworca/jozef-elsner> [dostęp: 30.06.2016]. [Informacje w nawiasie i przypis dodane przez redaktora – M. M. Tytko.]

¹¹⁷ Vide: A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 201.

¹¹⁸ Polegało to zarówno na powtarzaniu poszczególnych słów, jak i na opuszczaniu niektórych słów, zwłaszcza w głosie tenorowym lub basowym oraz na powrocie do słów początkowych po zakończeniu hymnu – vide: A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., ibidem.

¹¹⁹ Autorstwo tekstu przypisywane jest mnichowi benedyktyńskiemu, kronikarzowi czasów karolińskich Rabanowi Maurovi, znanemu również jako Hrabanus Maurus, który na przełomie VIII i IX wieku. Urodził się ok. 780 r. w Moguncji, zmarł 4.02.856 r. w Winkel. Był teologiem, liturgistą, znawcą Biblii. W 847 r. został arcybiskupem Moguncji. Zdefiniował wymagania dotyczące wykształcenia muzycznego duchowieństwa oraz związanego z tym wykonawstwa muzycznego śpiewów liturgicznych – informacje wg: D. Ambrożewicz, *Hrabanus Maurus*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 4, *hij*, pod red. Elżbiety Dziębowskiej, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1993, s. 306.

¹²⁰ 'Kadencja plagalna' nazywa się też 'kadencją kościelną', to połączenie typu S-T (tj. subdominanty i toniki), której skutkiem pozostaje tzw. zakończenie słabe. [Przypis dopełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹²¹ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 203.

wieku. Utwór składa się z dwóch części, z których pierwsza, w tempie *andante* i metrum trzy czwarte, oparta została na siedmiu zwrotkach hymnu, zaś druga, w tempie *allegro moderato* i metrum C – stanowi fugę dwutematową na słowie *Amen*¹²². Kompozytor sięgnął do skarbca chorału gregoriańskiego, ponieważ wywiódł melodię słowa *Veni* z motywiki gregoriańskiej melodii tego hymnu.

Analizując ten utwór, nie sposób nie dostrzec wpływu twórczości Wolfganga Amadeusza Mozarta, a nawet szkoły neapolitańskiej¹²³ na sposób komponowania Elsnera. Szczególną uwagę należy zwrócić na prowadzenie sąsiednich głosów w tercjach lub sekstach¹²⁴ oraz wpływ formy sonatowej na sposób komponowania. Twórca napisał swój utwór z wykorzystaniem oszczędnych środków harmoniczych, bez śmiałych współbrzmień, choć na uwagę zasługuje zastosowanie kwint tzw. „mozartowskich”¹²⁵.

Następnym dziełem religijnym w twórczości Elsnera okazał się hymn pt. *Veni Sancte Spiritus*¹²⁶ op. 8¹²⁷. Utwór ten powstał

„na obchód otwarcia Towarzystwa Przyjaciół Muzyki Religijnej i Narodowej w dniu 12ym stycznia 1815”¹²⁸. Ułożony i ofiarowany Jaśnie Oświeconemu Xiążęciu Immci Adamowi Czartory-

¹²² Ibidem, s. 201.

¹²³ Ibidem, s. 202 oraz A. Einstein, *Muzyka w epoce romantyzmu*, przeł. Michalina i Stefan Jarocińscy, wyd. 3., Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 2008, s. 227.

¹²⁴ Figura ta została wykorzystana przez Elsnera m.in. w *Kyrie Solemnis Coronationis Missa*, op. 51.

¹²⁵ Są to kwinty równoległe, posuwające się o sekundę małą, które dzięki obecności składników dysonansowych, łagodzą jaskrawość kwint równoległych, np. połączenie molowej subdominanty septymowej z tercją w basie i prymą zwiększoną z dominantą w pozycji tercji. Informacja wg: K. Sikorski, *Harmonia*, cz. 2, wyd. 11, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 2014, s. 268, seria: Compendium Musicum.

¹²⁶ To jest hymn oparty na tekście sekwencji, przeznaczonej na Uroczystość Zesłania Ducha Świętego, którą wykonuje się bezpośrednio przed śpiewem przed Ewangelią. Jako domniemyanych autorów sekwencji wskazuje się Wipona z Burgundii lub kard. Stephana Langtona albo papieża Innocentego III. Sekwencja ta zachowała się w liturgii Kościoła Rzymskokatolickiego po dzień dzisiejszy.

¹²⁷ Utwór Józefa Elsnera znany jako: *Veni Sancte Spiritus Es-dur*, op. 8, na czterogłosowy chór i orkiestrę (1815), informacja wg: M. Kosińska, *Józef Elsner* [hasło], Polskie Centrum Informacji Muzycznej, Związek Kompozytorów Polskich, październik 2006, strona internetowa online: culture.pl URL: <http://culture.pl/pl/tworca/jozef-elsner> [dostęp: 30.06.2016]. [Przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko].

¹²⁸ Utwór zachował się w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie. Vide: J. Elsner, *Hymn. Veni Sancte Spiritus na obchód otwarcia Towarzystwa przyjaciół Muzyki Religijnej i Narodowej w dn. 12-tym Stycznia 1815 ułożony i ofiarowany Jaśnie Oświeconemu Xiążęciu Immci Adamowi Czartoryskiemu Senatorowi Państwa Ross.. Członkowi Rzędu Namiestniczego Królestwa Polskiego przez Józefa Elsnera*. [Inny tyt.: *Veni Sancte Spiritus. Chór i orkiestra. Op. 8 Es dur*], Breitkopf & Härtel, Lipsk [1815], ss. [2], 27, [1], [egz.: Muzeum Narodowe w Krakowie – Biblioteka Książąt Czartoryskich, sygn. 40097 III, d. sygn. 2755]. URL: <http://cyfrowe.mnk.pl/dlibra/docmetadata?id=11642&dirds=26&tab=> [dostęp: 31.12.2016.]. [Przypis dodany przez redaktora - M. M. Tytko].

skiemu Senatorowi Państwa Ross. Członkowi Rządu Namiestniczego Królestwa Polskiego, przez Józefa Elsnera. Drukowano u Breitkopfa i Härtela w Lipsku”¹²⁹.

Hymn przeznaczono na chór czterogłosowy z towarzyszeniem orkiestry. Również w tym utworze uwidoczniły się wpływy twórczości W. A. Mozarta, zwłaszcza wyraźnie zarysowana przeciwstawność dwóch tematów (w tonice i w dominancie), na wzór formy sonatowej oraz motywy synkop w partii orkiestrowej.

W tym samym czasie Józef Elsner napisał hymn zaczynający się od słów (incipit) *Te Deum laudamus*¹³⁰ dedykowany carowi Aleksandrowi I-emu Romanowowi¹³¹ (*Post celebrem ex hoste victoriam...*), w którym zastosował jeszcze większy aparat wykonawczy, ponieważ — oprócz chóru i orkiestry — wprowadził dwa głosy solowe (sopran i bas) oraz organy¹³². Obsada orkiestry kilkunastoma rodzajami instrumentów może imponować: I skrzypce, II skrzypce, altówki, wiolonczele, kontrabasy, flety, oboje, klarnety, fagoty, waltornie, trąbki, puzony i kotły. Utwór oznaczony jako op. 11 — utrzymany jest w tonacji D-dur. Wydany został przez wydawnictwo Breitkopf & Härtel w Lipsku¹³³. Prawykonanie utworu odby-

¹²⁹ Vide: A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 274.

¹³⁰ Jest to hymn z okresu wczesnego chrześcijaństwa, z przełomu IV lub V wieku. Część badaczy przypisuje autorstwo św. Ambrożemu i św. Augustynowi, którzy żyli w IV wieku. Część zaś badaczy przypisuje jego autorstwo biskupowi Nicetasowi, który żył w V wieku. Jest to hymn do dziś wykorzystywany w Liturgii Godzin oraz podczas sprawowania uroczystych Liturgii Mszy Świętej.

¹³¹ „Post celebrem ex hoste victoriam / stabilitam Europae pacem / restitutamque suo nomini et rei Poloniae / tantorum operum auspice / Aleksandro / I Omnium Russianum Imperatori et Polonorum Regi / Hymnum Ambrosianum / Nova Musica / Die VI post Kal[endas] Iul[ias]. MDCCCXV Varsoviae / in ecclesia scholarum piarum decantatum / nomine instituti musici / DDD / Fidelis subditus / Josephi Elsner / Lipsiae / [editum] Impensis Breitkopfii & Härteli”, [Cf] A. Romanowicz, op. cit., s. 275 [błędy w zapisie łacińskim poprawiła i zapis ten odredakcyjnie uzupełniła – Beata Maria Gaj]. Józef Elsner zastosował w swojej dedykacji dla cara język łaciński, używany w liturgii mszalnej. Nadaje to tej dedykacji bardziej uroczysty charakter. Poniżej, od Redakcji dodano tłumaczenie polskie ww. tekstu łacińskiego: „Po wspaniałym zwycięstwie nad wrogiem, ustabilizowaniu pokoju w Europie i odrodzeniu Polski w jej nazwie i państwowości pod zwierzchnictwem w tak wielkich dziełach Aleksandra I wodza wszystkich Rosjan i Króla polskiego, hymn ambrojański (z) nową muzyką dnia 6(po?) Kalendach Lipcowych [czyli 7 lipca?] roku 1815 w Warszawie odśpiewany w kościele przez pobożne chóry pod imieniem etatowego (ustanowionego/zawodowego) muzyka wiernego poddanego, pana Józefa Elsnera, w Lipsku (wydany) staraniem Breitkopfa i Härtela” (przekład z łaciny na polski — Beata Maria Gaj). [Przypis dodany od redaktora — M. M. Tytko.]

¹³² Józef Elsner wracał w swojej twórczości do wykorzystywania organów i łączenia tego instrumentu z aparatem orkiestry i głosów ludzkich.

¹³³ Partytura zachowała się w Bibliotece Jagiellońskiej. Vide: J. Elsner, *Post celebrem ex hoste victoriam stabilitam Europae pacem restitutamque suo nomini et rei Poloniae tantorum operum auspice Aleksandro I Omnium Russianum Imperatori et Polonorum Regi Hymnum Ambrosianum Nova Musica Die VI post Kal[endas] Iul[ias]. MDCCCXV Varsoviae in ecclesia scholarum piarum decantatum nomine instituti musici DDD Fidelis subditus Josephi Elsner*, [inc.: „...Te Deum laudamus”] Lipsiae [editum] Impensis Breitkopfii & Härteli [Lipsk 1815], op. 11, D-dur na sopran, bas, 4-głosowy chór

ło się w kościele oo. pijarów w Warszawie w dniu 25 czerwca 1815 r. Podczas pobytu (w 1815 r.) cara Aleksandra I-ego Romanowa (1777-1825), „króla Polski” (1815-1825) w Warszawie dzieło to wykonano powtórnie, prawdopodobnie dnia 28 listopada 1815 r.¹³⁴.

Różnorodna i bogata twórczość Elsnera w zakresie muzyki kościelnej, obejmująca hymny, ofertoria, msze i gradualia (graduały), została zdominowana przez twórczość mszalną, pisaną zarówno do łacińskich tekstów liturgicznych, jak i o tekstów polskich używanych w liturgii. Według autorki monografii o Józefie Elsnerze – Aliny Nowak-Romanowicz, we mszach łacińskich zawarł on całą swoją ambicję kompozytorską, zaś we mszach polskich musiał się liczyć z możliwościami wykonawczymi, które istniały w różnych parafiach – przyświecał mu więc bardziej cel użytkowy tychże utworów¹³⁵.

W twórczości mszalnej Elsnera do tekstów łacińskich¹³⁶ można spotkać wszystkie najważniejsze gatunki mszy. Należą do nich: 1) msza z orkiestrą, 2) msza z organami¹³⁷, 3) msza *a cappella*. Analizując twórczość Józefa Elsnera w zakresie mszy z orkiestrą, należy dokonać rozróżnienia na: 1) mszę z orkiestrą, w której chórowi towarzyszył mały zespół instrumentalny, 2) mszę symfoniczną, której rozmiary zazwyczaj przekraczały wymagania stawiane przebiegiem liturgii mszalnej.

We mszach łacińskich Elsner dzielił dzieła na sześć zasadniczych części, które wynikały z naturalnego porządku liturgii Mszy św. obowiązującej w XIX wieku¹³⁸, tzw. *Ordinarium missae*¹³⁹. Jedynie dwie msze łacińskie Elsnera mają

i orkiestrę, wyd. Breitkopf & Härtel, Lipsk 1815, partytura, Biblioteka Jagiellońska, Kraków, sygn. BJ Muz. 718 IV. Redakcja „Religious and Sacred Poetry” dziękuje uprzejmie bibliotekarce p. Annie Dudek-Kuczyńskiej ze Zbiorów Muzycznych Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie za sprawdzenie stanu faktycznego i precyzyjne podanie aktualnych sygnatur dzieł Józefa Elsnera (rękopisów i druków z XIX w.) znajdujących się w BJ obecnie. [Przypis dodany od redaktora – M. M. Tytko.]

¹³⁴ Vide: A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 206.

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ Łącznie Józef Elsner napisał dwadzieścia dwie msze łacińskie, których co najmniej siedem nie zachowało się do naszych czasów [informacja według ustaleń (kwerend) dokonanych przez autora niniejszego artykułu].

¹³⁷ Jest to tłumaczenie niemieckiej nazwy ‘Orgelmesse’ i oznacza w szerokim znaczeniu ‘mszę, w trakcie której wykorzystuje się organy’, zarówno do akompaniowania podczas śpiewu zespołu wokalnego lub solistów, jak również i do różnego rodzaju przygrywek, interludiów. Vide: *Messe und Motette*, Herausgegeben von Laurenz Lütken, Mit einer Abbildung und 15 Notenbeispielen, Bärenreiter, Metzler Verlag, Kassel-Basel-London-New York-Prag-Stuttgart-Weimar 2002, s. 61, seria: MGG Prisma. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko.]

¹³⁸ W XIX wieku obowiązywał układ liturgii mszalnej, który został ujednolicony na Soborze Trydenckim i opublikowany w dekrete o Najświętszej Eucharystii 17 września 1562 r., jako dokument XXII sesji Soboru. Vide: *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, oprac. Stanisław Głowa, Ignacy Bieda, [wyd. 2], Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań 1988, ss. XV, [1], 728. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko.]

układ siedmioczęściowy, w których — oprócz sześciu części *Ordinarium* — kompozytor dodał część siódmą i zarazem ostatnią, którą stał się wyodrębniony z *Agnus Dei* fragment końcowy pt. *Dona nobis pacem*. Wyraźnie to widać we mszy symfonicznej pt. *Missa in E minori Divo Stanislav Kostka sacrum...* op. 62¹⁴⁰, napisanej w Warszawie w 1838 roku i dedykowanej biskupowi Pawłowi Straszyńskiemu¹⁴¹ oraz we *Mszy g-moll* op. 72, napisanej w 1842 r. dla uczczenia kościoła pw. św. Michała w Grodkowie¹⁴². Architektonika mszy Elsnerowskich jest w zasadzie podobna. Jedynym determinantem, który wpływał na wewnętrzny podział każdej z sześciu (lub siedmiu) części głównych, była różnica pomiędzy *missa solemnis*¹⁴³ a *missa brevis*¹⁴⁴.

Elsner często ułatwiał sobie zadanie, opuszczając jedno lub dwa słowa w dłuższych tekstach takich części jak *Gloria* lub *Credo*. Również podział dłuższych części zależał od tego, czy daną mszę potraktował jako *missa solemnis*, a wtedy np. *Credo* dzielił aż na **pięć** części (*Credo, Et incarnatus, Et resurrexit, Et in spiritum, Et vitam venturi*), czy też — jako *missa brevis*, a wtedy np. *Credo* dzielił tylko na **cztery** części (*Credo, Et incarnatus, Et resurrexit, Et vitam venturi*)¹⁴⁵.

Elsner w każdej napisanej przez siebie mszy dokonywał rozdziału pomiędzy słowami *Kyrie eleison* a *Christe eleison*, dbając o to, by słowa poszczególnych wezwań nie były ze sobą pomieszane. Wzajemne przenikanie zawołań było często

¹³⁹ Szczegółowy opis układu *Ordinarium Missae* tu pominięto.

¹⁴⁰ Rękopis głosów zachował się w Bibliotece Narodowej w Warszawie – vide: J. Elsner, *Missa in E minori Divo Stanislav Kostka sacrum* [...], op. 62, [1838], [rkps głosów], Biblioteka Narodowa, Warszawa, sygn. 6300. Partytura natomiast zachowała się w Bibliotece British Museum w Londynie w formie drukowanej – vide: J. Elsner, *Missam (in E minori et majori) Divo Stanislao Kostka sacram...* [...] d. d. J. Elsner, *Opus LXII* [=op. 62], Vindobonae [=Wiedeń] [1840? (1838)], fol. [partytura drukowana, przechowywana w British Library, Londyn, sygn.: Music Collections H. 3066, dawniej: Biblioteka British Museum w Londynie, sygn. H. 3066. [Przypis opracowany i uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko.]

¹⁴¹ Ks. Paweł Straszyński do 1837 r. był wikariuszem kapitulnym archidiecezji warszawskiej, w 1837 r. otrzymał sakrę biskupią, został biskupem sejneńskim. Informacja na podstawie: P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce 965-1999. Słownik biograficzny*, przedmowa Henryk Gulbinowicz, wyd. 2 popr. i uzupeł., „Pax”, Warszawa 2000.

¹⁴² Rękopis głosów zachował się w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie. Vide: J. Elsner, *Msza g-moll*, op. 72, na 4 głosy solowe, 4-głosowy chór i orkiestrę [1842], [rkps, autograf głosów], Biblioteka Jagiellońska, Kraków, sygn. BJ Muz. Rkp. 4002 V. [Przypis opracowany i uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko.]

¹⁴³ *Missa solemnis* – łac. ‘Msza uroczysta’.

¹⁴⁴ *Missa brevis* – łac. ‘Msza krótka’.

¹⁴⁵ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 207.

spotykane w dziełach kompozytorów przełomu XVIII i XIX wieku¹⁴⁶. Niekiedy Elsner sięgał do technik kompozytorskich okresu klasycyzmu, stosując taką budowę części, która przypominała formę sonatową, np. we *Mszy F-dur* op. 41¹⁴⁷. Należy również zwrócić uwagę na to, że kompozytor starał się wyraźnie dystansować w swoich utworach religijnych od muzyki świeckiej, unikając wykorzystywania tonacji dominanty w środkowych fragmentach każdej z części mszy¹⁴⁸.

W charakterystyczny sposób Elsner traktował części *Gloria* i *Credo*. Część B w *Glorii* zawsze zaczynała się u niego od słów: *Qui tollis peccata mundi*, zaś część C, czyli tzw. część kodalną opierał na słowach *Cum Santo Spirito* lub wielokrotnie powtarzanym *Amen*. Również w *Credo* – część B zawsze rozpoczynała się od słów: *Et incarnatus est*, zaś część kodalna oparta była na słowach *et vitam venturi*. Pozostałe części mszy cechowały się budową trzyczęściową. Często w ostatnim fragmencie części *Agnus Dei*, zaczynającej się od słów *dona nobis pacem* Elsner powracał do motywiki wykorzystywanej w *Kyrie*¹⁴⁹.

Elsner bardzo dbał o kontrast poszczególnych części, różnicując tonację, metrum i tempo. Czynił to wręcz według pewnych zasad, polegających między innymi na tym, że części takie jak *Gloria* i *Sanctus* utrzymywał zawsze w tonacjach durowych, *Benedictus* pisał w tonacji subdominanty, a *Agnus Dei* zaczynał od tonacji szóstego stopnia, by w końcowej części czyli *dona nobis pacem* powracać do tonacji głównej¹⁵⁰.

Duże znaczenie w twórczości mszalnej Elsnera odgrywała orkiestra. Wiadć progresję w jego twórczości, polegającą głównie na tym, że na początku swej działalności kompozytorskiej stosował małą obsadę instrumentalną¹⁵¹, charaktery-

¹⁴⁶ G. Poppe, *Festhochamt, sinfonische Messe oder überkonfessionelles Bekenntnis? Studien zur Rezeptionsgeschichte von Beethovens Missa solemnis*, Ortus-Musikverlag, Beeskow 2007, s. 202 i nn, seria: Ortus-Studien, Band 4. [Przypis opracowany i uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko.]

¹⁴⁷ Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego w Warszawie (rękopis): J. Elsner, *Msza F-dur*, op. 41, na 4-głosowy chór, orkiestrę i organy [ok. 1826] rkps, Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego (WTM), sygn. BWTM R 1170 [odpis partytury wykonany w 1866 r.]. Za sprawdzenie stanu faktycznego i podanie prawidłowej sygnatury Redakcja „Religious and Sacred Poetry” dziękuje p. Andrzejowi Spózowi, kierownikowi Biblioteki Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego w Warszawie. Utwór ten (J. Elsner, *Msza F-dur*, op. 41) wydano także drukiem – vide: J. Elsner, *Msza F-dur* op. 41 = *Mass in F major* op. 41, koment. Piotr Maculewicz, Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina, Warszawa 2013 [zapis muzyczny, partytura, głosy i wyciąg fortepianowy], ss. XXI, [10], 138, [1] + 2 dyski optyczne (1 CD-ROM i 1 CD). [Przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁴⁸ Vide: A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 206 i nn. Tonację dominanty w środkowych częściach wykorzystywano np. w symfoniach tego okresu.

¹⁴⁹ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 207.

¹⁵⁰ Vide: ibidem, s. 208. Wszystkie te zasady zachowane zostały podczas komponowania *Solemnis Coronationis Missa*.

¹⁵¹ Najczęściej pojawiała się następująca obsada: kwintet, dwa klawesy, dwie waltornie i organy.

styczną dla obsady osiemnastowiecznej *missy brevis*¹⁵², później zaś rozbudował skład orkiestry do rozmiarów orkiestry mozartowskiej lub beethovenowskiej¹⁵³.

Elsner napisał dziewięć polskich mszy, z których sześć powstało w latach 1840-1846. Pisał je do tekstów tworzonych specjalnie na użytek kompozytora. Utwory te dziś zwie się pieśniami mszalnymi¹⁵⁴, ponieważ opierał je na tekstach religijnych (lub dziełach literackich), których tłumaczenie nie stanowi wiernego przekładu tekstów liturgicznych. Przykładowo można tu wymienić *Mszę G-dur* op. 15, której tekst napisał poeta epoki sentymentalizmu i twórca preromantyzmu w Polsce — Kazimierz Brodziński¹⁵⁵. Utwór ten składał się z wierszowanych pieśni ujętych w zwrotki, których treść odpowiadała poszczególnym częściom mszy. Elsner skomponował *Mszę G-dur* op. 15 w 1820 r. i dedykował arcybiskupowi metropolie warszawskiemu Szczepanowi Hołowczycowi (właśc. Szczepan Hołowczyc [1741-1823]). Podobnie we *Mszy B-dur* op. 44 każdą część ujął w formę pieśni zwrotkowej z akompaniamentem organów¹⁵⁶.

Elsner osiągnął to, że jego msze polskie, odznaczające się, według Karola Milewskiego,

„Rzewną i prostą melodią”,

¹⁵² Vide: *Messe* (hasło) [w:] *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik* [MGG], Sachteil, Band 6 *Meis - Mus*, begr. von Friedrich Blume, [oprac.] Ludwig Finscher, 2., neubearb. Ausgabe, Bärenreiter Verlag, Metzler Verlag, Kassel - Stuttgart - Weimar 1997, szp. 212. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko.]

¹⁵³ Orkiestra ta składała się z większego kwintetu (niekiedy nawet dziesięciu pierwszych skrzypiec) oraz z podwójnej obsady fletów, obojów, klarnetów, fagotów, waltorni, trąbek i puzonów (niekiedy stosował nawet trzy puzony). Vide: ibidem.

¹⁵⁴ Pieśni mszalne znano już z twórczości Michaela Haydna, np. pieśń pt. *Hier liegt vor Deiner Majestät* [MH 536]. Vide: M. J. Haydn, *Deutsches Hochamt. Hier liegt vor deiner Majestät* MH 560. *Partitur*, Hrsg. von Armin Kircher, Carus, Stuttgart 2006; M. J. Haydn, *Hier liegt vor Deiner Majestät. German mass for chorus & orchestra in A major*, MH 536 (KL 6:3), [in:] *German Masses*, 1983 [płyta CD]. Pieśń tę znano głównie na Śląsku jako pieśń mszalną pt. *Na Twe słowo się zbliżamy*. Tekst słów pieśni – vide: *spiewnik.katolicy.net: chorał gregoriański i tradycyjne pieśni kościelne*, portal online, opublikowano: 13.04.2008, URL: <http://spiewnik.katolicy.net/index.php?topic=1881.0> [dostęp: 30.06.2016]. Później pieśń owa pojawiła się w twórczości Franza Schuberta. [Przypis opracowany i uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko.]

¹⁵⁵ Tekst zachował się w Bibliotece Narodowej w Warszawie. Vide: J. Elsner, *Muzyka podczas Mszy Świętej do wykonania dla Familii Jaśnie Wielmożnych Państwa Werner. Jako to Soprano Imo dla Rozalii z Wernerów Szatkowskiej. Soprano Ildo dla Maryanny. Violino dla Leona. Viola dla Józefa. Violoncelo dla Antoniego. Wernerów. Z towarzyszeniem organów*, [inc.: *Z odgłosem wdzięcznych pieni... Msza G-dur* op. 75], ułożył Józef Elsner, do tekstu Kazimierza Brodzińskiego, [S.l., ca 1843 (1842)], ss. [26 zapisanych], rękopis muzyczny, Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. mf. 3346, BN Mus. 66, [dawna sygn. 41961]. [Przypis opracowany i uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko.]

¹⁵⁶ J. Elsner, *Msza na 3 głosy z tow. Organu* [Msza B-dur, op. 44], F. Hösick, Warszawa [ca 1903], ss. 21, seria: *Chwała na Wysokości*, no. 72. [Przypis dodany przez redaktora M. M. Tytko.]

śpiewał lud w prawie wszystkich polskich parafiach, nie wyłączając parafii wiejskich. Józef Elsner, oprócz mszy łacińskich, polskich, mszy z organami, mszy z orkiestrą, mszy *a cappella*, tworzył również inne gatunki, takie jak: pasje, hymny, offertoria, gradualia (graduały), pieśni. A wśród nich wyróżniały się te, które poświęcił on Matce Boskiej. Zarówno offertoria¹⁵⁷, jak i graduały¹⁵⁸ cechowały się takimi samymi elementami stylistycznymi, jak jego msze łacińskie¹⁵⁹.

Offertoria, jako część *Proprium missae*, wykonywano pomiędzy *Credo* i *Sanctus*, podczas tzw. ofiarowania darów¹⁶⁰. Dary przynoszono w sposób procesyjny do ołtarza, a procesji z darami często towarzyszyły śpiewy, które podkreślały uroczysty charakter święta kościelnego, stając się nawet centralnym, pod względem muzycznym, punktem mszy¹⁶¹. Offertoria w twórczości Elsnera mają charakter bardzo rozbudowany, wręcz koncertowy, a kompozytor ten nie zawsze podporządkowywał je wymaganiom liturgicznym. Prawdopodobnie wzorował się na takich kompozytorach jak: benedyktyn o. Johann Valentin Rathgeber OSB (1682-1750), Rupert Ignaz Mayr (1646-1712), Joseph Haydn (1732-1809), Johann Michael Haydn (1737-1806), Simon Sechter (1788-1867), Joseph Leopold Edler von Eybler (1765-1846) i wielu innych.

Elsner w ciągu całego życia napisał trzydzieści offertoriów, lecz wiele z nich zaginęło. Niektóre offertoria występują łącznie z kompozycjami mszalnymi¹⁶², inne natomiast łącznie z graduałami. Z dostępnych opracowań wiadomo, że zachowały się następujące offertoria: offertorium *In te Domine speravi* op. 4¹⁶³,

¹⁵⁷ Utwór na złożenie darów ofiarnych, wchodzący w skład *Proprium missae* (tj. zmiennych części Mszy św.). Nie jest jednoznacznie określony, czy ma to być utwór wokalny-instrumentalny, tak jak w twórczości J. Elsnera, czy też wyłącznie instrumentalny. Vide: P. Planavsky, *Katholische Kirchenmusik. Praxis und liturgische Hintergründe*, Tyrolia-Verlag, Innsbruck-Wien 2010, s. 26. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko.]

¹⁵⁸ To drugi w kolejności śpiew wchodzący w skład tzw. *Proprium missae*, wykonywany po lekcji czyli po pierwszym czytaniu, oparty na tekstach psalmów, Vide: ibidem, s. 25.

¹⁵⁹ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 226.

¹⁶⁰ Dzisiejsze określenie 'offertorium' to 'złożenie darów ofiarnych'.

¹⁶¹ Inf. wg: M. Zduniak, *Józef Elsner Motetto seu Offertorium de Sancto Josepho C-dur op. 10* [Posłowie do partytury], [w:] Józef Elsner, *Motetto seu Offertorium de Sancto Josepho. Na chór mieszany i orkiestrę symfoniczną = for mixed chorus and symphony orchestra*, [C-dur, op. 10], red. zeszytu i autor posłowie: Maria Zduniak, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1997, s. 59-60, seria: Muzyka Polska XIX i XX Wieku. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko.]

¹⁶² Dotyczy to mszy op. 22 oraz op. 24; inf. wg: M. Zduniak, *Józef Elsner Motetto seu Offertorium de Sancto Josepho C-dur op. 10*, op. cit., s. 59.

¹⁶³ Utwór zachowany w kopii we Wiedniu w Bibliotece Towarzystwa Przyjaciół Muzyki. Vide: J. Elsner, *Offertorium Es-dur, In te Domine speravi*, op. 4, na 4-głosowy chór i orkiestrę [ok. 1806], [kopia, rkps] Bibliothek der Gesellschaft der Musikfreunde, Wiedeń, sygn. I 11579.

Motetto seu Offertorium de Sancto Josepho op. 10¹⁶⁴, offertorium zapisane jako op. 13 razem ze Mszą i Graduałem¹⁶⁵, offertoria zachowane w Bibliotece Kapitulnej¹⁶⁶ we Wrocławiu (op. 23 i op. 25) zszyte razem ze mszami op. 22 i op. 24¹⁶⁷, offertorium *Expectans expectavi Dominum* op. 31, napisane w 1823 r.¹⁶⁸, offertorium D-dur napisane w 1824 r. *Confirma hoc Deus* op. 32¹⁶⁹, offertorium napisane

¹⁶⁴ Dzieło wydane drukiem w 1997 r. Vide: J. Elsner, *Motetto seu Offertorium de Sancto Josepho. Na chór mieszany i orkiestrę symfoniczną = for mixed chorus and symphony orchestra*, [C-dur, op. 10], red. zeszytu i autor posłowania: Maria Zduniak, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1997, ss. 64, seria: Muzyka Polska XIX i XX Wieku. Był to utwór oznaczony w spisie dzieł Józefa Elsnera jako Offertorium *De Sancto Josepho*. Elsner dedykował je Luigiemu Cherubiniemu. Dzieło zostało wykonane w Warszawie 19 marca 1822 r. Figuruje w spisie A. Nowak-Romanowicz, jako dzieło niezachowane. Vide: A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁶⁵ Jest to *Msza, Graduale i Offertorium* op. 13, na 3 głosy męskie i organy ad libitum W spisie dzieł pod nr 7. Vide: J. Elsner, *Messe à trois voix égales avec deux motets, formant graduel et offertoir* [sic!], pour Basse et deux Ténors, ou Contralto et deux Soprano. Avec accompagnement d'Orgue ou de Forte Piano ad libitum. *Musique imprimée*, partition [druk], M.elle Alex.ne Chorin, Paris [1827], ss. 27, Bibliothèque nationale de France, Paris, sygn. BnF 42975696 [=Elsner Józef, *Msza G-dur*, op. 13, na 3-głosowy chór męski i organy ad libitum, (rkps ok. 1820, druk 1827), Biblioteka Narodowa Francji, Paryż]. Vide: idem, *Msza, Graduale et offertorium*, op. 13, na 3 głosy męskie (tenor I, tenor II, bass) i organy ad libitum [...], Pro musica camerata edition, Warszawa 1993, ss. 39. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁶⁶ Redakcja „Religious and Sacred Poetry” dziękuje uprzejmie w tym miejscu ks. prof. Józefowi Paterowi, dyrektorowi Biblioteki Kapitulnej za bezinteresowne udostępnienie skanów stron tytułów dzieł muzycznych Józefa Elsnera posiadanych przez tę Bibliotekę, w celu ustalenia prawidłowych adresów bibliograficznych do artykułu – u źródeł [przypis dodany od redaktora – M. M. Tytko.]

¹⁶⁷ Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu. Vide: J. Elsner, *Graduale et Offertorium A-dur*, op. 25, na 4-głosowy chór [ok. 1823], Biblioteka Kapitulna, Wrocław [cztery dzieła współprawne: op. 22, op. 23, op. 24 i op. 25]. Sygnatura: BK XXXVIIIa; idem, *Graduale et Offertorium F-dur*, op. 23, na 4-głosowy chór męski, 4 rogi i puzon (ok. 1823), Biblioteka Kapitulna, Wrocław [cztery dzieła współprawne: op. 22, op. 23, op. 24 i op. 25]. BK XXXVIIIa; idem, *Missa. Novam musicam vocibus humanis exercendam M. Dno Joan. Nepom. Hummel. Mag. Capellae...* dedicat. Opus mus. eccl. XXIV [*Msza a-moll*, op. 24, na 4-głosowy chór, ok. 1823, Biblioteka Kapitulna, Wrocław [cztery dzieła współprawne: op. 22, op. 23, op. 24 i op. 25]. Sygnatura: BK XXXVIII a 161 a. [rękopis]; idem, *Msza C-dur*, op. 22, na 4-głosowy chór męski, 4 rogi, puzon i kotły [ok. 1823], Biblioteka Kapitulna, Wrocław [cztery dzieła współprawne: op. 22, op. 23, op. 24 i op. 25]. BK XXXVIIIa nr 150. [Zdanie w tekście oraz przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁶⁸ Utwór zachował się częściowo w postaci głosów Bibliotece Narodowej w Warszawie. Vide: J. Elsner, *Offertorium C-dur, Expectans expectavi Dominum*, op. 31, na 4-głosowy chór i orkiestrę [1823], [głosy, rkps], Biblioteka Narodowa, Warszawa, sygn. 6301. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁶⁹ Zachowane głosy drukowane w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie. Vide: J. Elsner, *Offertorium D-dur Confirma hoc Deus*, op. 32, na 4-głosowy chór i orkiestrę [1824], [druk głosów], Biblioteka Jagiellońska, Kraków, bez sygnatury, dzieło ze zbiorów Towarzystwa Muzycznego w Krakowie przechowywanych w BJ. Głosy drukowane zachowane także w Bibliotece Narodowej. Vide: Elsner Józef, *Offertorium D-dur, Confirma hoc Deus*, op. 32, na 4-głosowy chór i orkiestrę [1824], [druk

w Warszawie w 1824 r. na duży skład czyli chór i orkiestrę (kwintet, flet, klarnet, fagot, trąbkę, waltornię, kotły i organy) *Cantantibus organis Caecilia* op. 33 w tonacji C-dur¹⁷⁰, offertorium *Quoniam in me speravit* op. 30, wydrukowane u Hofmeistera w Lipsku¹⁷¹, offertorium B-dur *Nativitatem hodiernam* op. 45 na chór mieszany, organy, orkiestrę¹⁷², offertorium C-dur *Beatus vir qui suffert tentationem* op. 56 na chór mieszany, organy¹⁷³, ponadto offertorium *Tui sunt coeli et tua est terra* op. 70¹⁷⁴.

Pozostałe offertoria uchodzą obecnie za zaginione, choć przypuszcza się, że intensywne badania prowadzone przez wielu muzykologów mogą doprowadzić

głosów], Biblioteka Narodowa, sygn. BN Mus. 5230, nadto mikrofilm: sygn. Mf. 71861. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁷⁰ Zachowane głosy drukowane w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie. Vide: J. Elsner, *Offertorium C-dur, Cantantibus organis Caecilia*, op. 33, na 4-głosowy chór, orkiestrę [kwintet smyczkowy, flet, klarnet, fagot, trąbkę, waltornię, kotły] i organy [ok. 1824], [druk głosów], Biblioteka Jagiellońska, Kraków, bez sygnatury, dzieło ze zbiorów Towarzystwa Muzycznego w Krakowie przechowywanych w BJ. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁷¹ Partytura zachowana w Bibliotece Jagiellońskiej. Vide: J. Elsner, *Offertorium B-dur, Quoniam in me speravit*, op. 30, na 4-głosowy chór i orkiestrę, [1828], [partytura drukowana] Hofmeister, Lipsk (Leipzig) [1828]. [Biblioteka Jagiellońska, Kraków, sygn. 1953 K. 233]. Partytura zachowana również we Wiedniu w Bibliotece Gesellschaft der Musikfreunde w wersji drukowanej. Bibliothek der Gesellschaft der Musikfreunde, sygn. I 11581]. Partytura zachowana w rękopisie (odpisie) także w Bibliotece Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego w Warszawie. Vide: J. Elsner, *Offertorium B-dur, Quoniam in me speravit*, op. 30, na 4-głosowy chór i orkiestrę, [1828], [partytura], rkps, Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego, sygn. BWTM R 1167. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁷² Zachowana partytura w Bibliotece Narodowej. Vide: J. Elsner, *Offertorium B-dur, Nativitatem hodiernam*, op. 45, [partytura, rkps], Biblioteka Narodowa, sygn. BN Mus. 63/1-2; mikrofilm – sygn. BN Mf. 3358. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁷³ Partytura zachowana w Bibliotece Jagiellońskiej. Vide: J. Elsner, *Offertorium C-dur, Beatus vir qui suffert tentationem*, op. 56, na 4-głosowy chór mieszany i organy, [ok. 1835], [partytura drukowana], Biblioteka Jagiellońska, bez sygnatury, dzieło ze zbiorów Towarzystwa Muzycznego w Krakowie przechowywanych w BJ. Głosy zachowane w rękopisie w Bibliotece Narodowej. Vide: J. Elsner, *Offertorium C-dur, Beatus vir qui suffert tentationem*, op. 56, na 4-głosowy chór mieszany i organy, [ok. 1835], [głosy, rkps], Biblioteka Narodowa, Warszawa, sygn. BN Mus. 60 Mf. 3358. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁷⁴ Utwór zrekonstruowany i opublikowany, vide: Elsner Józef, *Offertorium F-dur*, [inc.: *Tui sunt coeli et tua est terra*], op. 70, na 4-głosowy chór, orkiestrę i organy [1840], [rekonstrukcja], „Liturgia Sacra. Przegląd liturgiczno-muzyczny. Kwartalnik Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego. Liturgia, musica, ars” (Wydawnictwo św. Krzyża, Opole), r. 10: 2004, nr 1(23), ss. 193-217. Utwór zachowany w Bibliotece Narodowej w Warszawie. Vide: J. Elsner, *Offertorium F-dur*, [inc.: *Tui sunt coeli et tua est terra*], op. 70, na 4-głosowy chór mieszany, orkiestrę i organy [post 1840], [rkps, głosy], 4 głosy wokalne: 4 k. (8 s. zapisanych), 22 głosy instrumentalne: 22 k. (44 s. zapisane), [w:] Elsner J., *Musica Novam in Offertorium*, Biblioteka Narodowa, Warszawa, rkps sygn. BN Mus. 64 oraz mikrofilm – sygn. Mf. 3358. URL: <https://polona.pl/item/musicam-novam-in-offertorium,Mj11MzUwNDY2/#info:metadata> [dostęp: 30.06.2016]. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

do odkrycia tych Elsnerowskich utworów, które dziś być może pozostają w ukryciu¹⁷⁵.

Należy zwrócić uwagę na dość liczne dzieła religijne Józefa Elsnera w Bibliotece Kapitulnej we Wrocławiu (rękopisy i druki z ręcznymi uwagami kompozytora)¹⁷⁶.

¹⁷⁵ Zdanie dodane od redaktora M.M.Tytka.

¹⁷⁶ Rękopisy Józefa Elsnera w Bibliotece Kapituły Wrocławskiej: — [Łacińska strona tytułowa:] *Missa cum Graduali et Offertorio. Vocum Quatuor (masculorum comitantibus ad libitum cornibus cum Cornu) concepta ex jucundi forma memoria transita hilariter Juventuti Magnifico Domino Do[omino]: Josepho Jawurek Professori Varsaviensi Musica Conservatori per Josephum Elsner Rectorem ejusdem Conservatorii D[ono]. D[edit]. D[omino]. Venamur lepores jaculis venetur amores. Musica, quid polles? Corque animumque rapis. Opus musica Ecclesiastica XXII.[=opus 22] Auctor obtulit Ecclesiae Cathedrali Vratis[aviensi].: 1834. Sygn. BK XXXVIII a 150. Litt. D., No. 28. [Przybliżone tłumaczenie polskie łacińskiej strony tytułowej:] *Msza z Graduałem [=śpiewem liturgicznym zaczerpniętym z psalmów] i Offertorium [=pieśnią na ofiarowanie] dla Głosów Czterech (męskich dowolnie towarzyszącym rogom, z Trąbą [Puzonem]), skomponowane w celu zachowania w pamięci ku ucieście młodzieży Czcigodnego Pana [—] Pana Józefa Jawurka, Profesora Warszawskiego Konserwatorium Muzycznego [—] przez Józefa Elsnera Rektora tegoż konserwatorium ofiarowane w podarunku. Lowliliśmy zające – sieć ulowiła miłość (pragnienie). Muzyka, którą tworzysz? I serce, i duszę porwywasz. Dzieło muzyczne kościelne XXII. Autor ofiarował Kościołowi katedralnemu we Wrocławiu 1834. [=opus 22 Msza C-dur]. Sygn. BK XXXVIII a 150. Litt. D., No. 28. — [Łacińska strona tytułowa:] *Missa. Novam musicam vocibus humanis exercendam Illustri Domino Joanni Nepomuceno Hummel Magistro Capellae Magnificas Pavonico Vaimariensis Equiti honores Episcopus (?) dedicat Josephus Elsner Professor musicae in regia Varsaviensi Universitate et Rector Conservatorii Musica, episco[po] St. Stanislas. Litt. D. No 29. Opus musica ecclesiastica ordine XXIV. [= msza a-moll, opus 24] Sygn. BK XXXVIII a 161 a. [Tłumaczenie polskie łacińskiej strony tytułowej:] *Msza. Nową muzykę głosami ludzkimi mającą być ćwiczoną [do wykonania na głosy ludzkie] Najjaśniejszemu Panu Janowi Nepomucenowi Hummel, nauczycielowi chóru, Pawonikowi Weimarskiemu szlachcicowi, wspaniale zaszczyty [z okazji zaszczytów wspaniałych?] biskupa [?] dedykuje Józef Elsner profesor muzyki w Królewskim Uniwersytecie Warszawskim i rektor konserwatorium muzycznego, biskupowi Stanisławowi. Dzieło muzyczne kościelne numer 24. Sygn. BK XXXVIII a 161 a. — [Łacińska strona tytułowa:] *Graduale ad festum Nativitatis Beata[e] Mariae Virginis. Composi[us] et dedic[atus] a Mademoisellae Rosalie De Werner per Joseph Elsner. Opus musica ecclesiastica LVII [=opus 57]. Auctor obtulit Eccl[esiae]. Cathedr[ali]. Vratis[aviensi]. 1837. Sygn. BK XXXVIII a 157a No 105. [Tłumaczenie polskie łacińskiej strony tytułowej:] *Graduał na święto Narodzenia Najświętszej Dziewicy Maryi. Skomponowane i ofiarowane [dedykowane] Pannie Rozalii de Werner przez Józefa Elsnera. Dzieło muzyczne kościelne 57 (LVII) [=opus 57]. Autor ofiarował Kościołowi Katedralnemu we Wrocławiu 1837. Sygn. BK XXXVIII a 157a No 105. — [Łacińska strona tytułowa:] *Novam Musicam ad Passionem Jesu Christi concepit Josephus Elsner Professor etc. etc. LVIII opus musica ecclesiastica N: I. [=opus 1] Auctor obtulit Eccl[esiae]. Cathedr[ali]. Vratis[aviensi]. 1837. [Dopisek: Magazynu T. Czaban No 496 w Warszawie]. Sygn. XXVIIIa 161. No 13. [Tłumaczenie polskie łacińskiej strony tytułowej:] *Nową muzykę na Mękę Jezusa Chrystusa skomponował Józef Elsner, Profesor itd. itp. Pięćdziesiąte ósme dzieło muzyczne kościelne. numer 1 [dzieło 1.] Autor ofiarował Kościołowi Katedralnemu Wrocławskiemu, 1837. Sygn. XXVIIIa 161. No 13. — [Łacińska strona tytułowa:] *PSALMUS de PROFUNDIS CLAMAVI. Villanoviae ad Varsaviam. W Lith[ographia]. A. Brzeziny. F. Patulewicz Lith[ographia]. [rkps:] Josephus Elsner obtulit Ecclesiae Cathedr[ali]. Vratis[aviensi]. 1837. Sygn. BK XXXVIII a 157b, No 20. [Tłumaczenie polskie łaciń-*********

skiej strony tytułowej:] *Psalm za zmarłych odprawilem [wykrzychałem]*. W Wilanowie pod Warszawą. W Litografii A. Brzeziny. F. Patulewicz [Litografia]. Józef Elsner ofiarował Kościołowi Katedralnemu Wrocławskiemu 1837. Sygn. BK XXXVIII a 157b, No 20. — [Łacińska strona tytułowa:] *Motetto seu Offertorium ad Sancto Josephi. Musicam novam ad conceptam Illustri Domino [-] Do[omino] Lu[igi]. Cherubini d[ono]. d[edit]. d[omino]: Josephus Elsner D[ono]. D[edit]. D[omino]. Opus musica ecclesiastica X. [=opus 10.] Auctor obtulit Eccles[iae]. Cathed[rali]. Vratisl[aviensi]. 1835. [Dopisek: Magazynu T. Czaban. No. 496 w Warszawie]. Sygn. BK XXXVIII a 158 No 139 *disce Offertorio*. [Tłumaczenie polskie łacińskiej strony tytułowej:] *Offertorium. Motet, czyli ofertorium dla św. Józefa. Muzykę nową skomponowaną dla Najjaśniejszego Pana, Pana Lu[igiego] Cherubiniego d[ła]. d[edykował]. P[anu]. Józef Elsner. D[ła]. D[edykował]. P[anu]. Dzieło muzyczne kościelne nr 10 [=opus 10]. Autor ofiarował Kościołowi Katedralnemu Wrocławskiemu. 1835. Sygn. BK XXXVIII a 158 No 139 poznaj Ofertorium [=antyfona]. — [Łacińska strona tytułowa:] *Offert[orium]. Saluum fac Regem vel Imperatorem Motetto. Musicam quattuor vocibus humanis comitanta orchestra concepit Josephus Elsner. Opus musica ecclesiastica VI. [=opus 6]. Venerab[ilis]. auctor obtulit Eccles[iae]. Cathedr[ali]. Vratisl[aviensi]. 1834. Sygn. BK XXXVIII a 159 No 138. [Tłumaczenie polskie łacińskiej strony tytułowej:] *Offertorium Zbawionym uczyni Króla lub Imperatora Motet. Muzykę na cztery głosy ludzkie z towarzyszeniem orkiestry* skomponował Jozef Elsner. Dzieło muzyczne kościelne szóste [=opus 6]. Czcigodny autor ofiarował Kościołowi Katedralnemu Wrocławskiemu, 1834. Sygn. BK XXXVIII a 159 No 138. — [Łacińska strona tytułowa:] *Graduale et Offertorium. Andante. Josephi Elsner. Opus musica ecclesiastica XXI No. 99. [=opus 21]. Dedicatum Magno Dom[ino]. D[omino]: Antonio Simono. Auctor obtulit Ecclesiae Cathedrali Vratisl[aviensi]. 1834. [Salvos fac nos Domine, Deus Noster, Deus noster et congrega et...] [Es-dur/mol] [Psalm 105]. Sygn. BK XXXVIII a 160. [Tłumaczenie polskie łacińskiej strony tytułowej:] *Gradual i Offertorium. Andante* [=w tempie powolnym]. Józefa Elsnera. Dzieło muzyczne kościelne XXI numer 99 [=opus 21] dedykowane Wielmożnemu Panu Antoniemu Simonowi. Autor ofiarował Kościołowi Katedralnemu Wrocławskiemu. *Zbawionymi uczyni nas Panie, Boże Nasz, Boże nasz i bierz, i...* (Es dur/mol Psalm 105). Sygn. BK XXXVIII a 160. — [Łacińska strona tytułowa:] *Missa Solemnis in B (Regenso Chori) Josephi Elsner. Opus musica ecclesiastica ordino XXXVII [=opus 47]. Josephus Elsner. Professor musicae in Universitate Regia Varsaviensi et Rector Conservatorii, hanc Missam obtulit. Ecclesiae Cathedrali Vratisl[aviensi]. 1834. Sygn. BK XXXVIII a 154 Litt. A – No. 53. [Tłumaczenie polskie łacińskiej strony tytułowej:] *Msza uroczysta w [tonacji] B (Kierownikowi Chóru)* [autorstwa] Józefa Elsnera. Dzieło muzyczne kościelne o numerze 47 [=opus 47]. Jozef Elsner. Profesor muzyki w Królewskim Uniwersytecie Warszawskim i Rektor Konserwatorium, tę mszę ofiarował. Kościołowi Katedralnemu Wrocławskiemu, 1834. Sygn. BK XXXVIII a 154 Litt. A – No. 53. — [Łacińska strona tytułowa:] *Solemnis Coronationis Missa in C, a quattuor humanis vocibus comitanta orchestra Josephi Elsner. Opus musica ecclesiastica LI [=opus 51]. Ecclesiae Cathedrali Vrat[is]l[aviensi]. Hanc Missam solemniam obtulit Josephus Elsner. Professor musicae in Universitati Regia Varsaviensi et Rector Conservatorii. 1834. [dopisek: Magazynu T.Czaban. Nr 490 w Warszawie]. Sygn. BK XXXVIII a 153 Litt. No 52. [Tłumaczenie polskie łacińskiej strony tytułowej:] *Msza uroczysta koronacyjna w [tonacji] C, dla czterech ludzkich głosów z towarzyszeniem orkiestry*, [autorstwa] Józefa Elsnera. Dzieło muzyczne kościelne 51 [=opus 51]. Kościołowi Katedralnemu Wrocławskiemu tę mszę uroczystą ofiarował Józef Elsner. Profesor muzyki w Warszawskim Uniwersytecie Królewskim i rektor Konserwatorium, 1834. Sygn. BK XXXVIII a 153 Litt. No 52. — [Łacińska strona tytułowa:] *Missa in F Auctori Josepho Elsner. oblata Ecclesiae Cathedrali Vratisl[aviensi]. [okładka marmurkowa z naklejkami, na pierwszej naklejce opis sygn. BK:] XXXVIII a 152 [na drugiej naklejce opis sygnatury BK:] XXXVIII a 152 Litt A. No 57. [Tłumaczenie polskie łacińskiej strony tytułowej:] *Msza w [tonacji] F autorstwa Józefa Elsnera ofiarowana Kościołowi Katedralnemu Wrocławskiemu. Sygn. BK XXXVIII a 152 Litt A. No 57. — [Łacińska strona tytułowa:] *Missa in B. Novam musicam a se conceptam ad concertum trium votum*********

Jednym z ostatnio nagranych utworów Józefa Elsnera jest *Solemnis Coronationis Missa* op. 51. Dzieło to w postaci płyty ukazało się w 2014 r. w Opolu. *Solemnis Coronationis Missa* op. 51 Józefa Elsnera składa się z sześciu części: *Kyrie*, *Gloria*, *Credo*, *Sanctus*, *Benedictus* i *Agnus Dei*. Rozczłonkowanie tego utworu na arie, duety, kwartety, partie chóralne, fragmenty instrumentalne nawiązuje do istniejącej w tym względzie tradycji, ponadto zależy od samego tekstu¹⁷⁷. Mszę skomponował on na koronację cara Mikołaja I-ego Romanowa (1796-1855) na „króla Polski” w dniu 24 maja 1829 r. w katedrze św. Jana w Warszawie¹⁷⁸.

*virilium collatum Clarissime Domino [-] Domino Bernardo Stahn Capella Episcopi Principis Vratislaviensis Choreyo. D[ono]. D[edit]. D[omino]. Josephus Elsner. Professor ordinarius [?] olim Musicae in Univ[er]sitate Alexandrina Varsaviensi – Rector olim Conservatorii Musici Eques[tri] Ord[inis]. Stanislaw IV. Opus musica Eccl[esi]astica ordina XVIII [=opus 18]. Auctor obtulit Ecclesiae Cathedr[ali]. Vratisl[aviensi]. 1834. [=Opus 18]. Sygn. BK XXXVIII a 149 Litt. D. No 30. [Tłumaczenie polskie łacińskiej strony tytułowej:] Msza w [tonacji] B. Nową muzykę przez siebie skomponowaną i przeznaczoną na koncert trzech głosów męskich dla Najjaśniejszego Pana, Pana Bernarda Stahn [prowadzącego] Chór Księcia Biskupa Wrocławskiego D[dał]. i D[edykował]. P[anu]. Józef Elsner profesor zwyczajny [?] niegdyś muzyki w Aleksandryjskim Uniwersytecie Warszawskim, niegdyś Rektor Konserwatorium Muzycznego, szlacheckiego rodu Stanisława IV. Dzieło muzyczne Kościelne o numerze [oznaczone jako] 18. Autor podarował Kościołowi Katedralnemu Wrocławskiemu, 1834. [=Opus 18]. Sygn. BK XXXVIII a 149 Litt. D. No 30. — [Łacińska strona tytułowa, druk:] *Missa. Musicam Vocibus humanis Exercendam a se conceptam Illustrissimo Excelentissimo et Reverendissimo Domino [-] Domino de Prażmow Adamo Michaeli Prażmowski Episcopo Dioecesis Plocensis Senatori Regni Poloniae Ordinum Aquillae Albae et S. Stanislaw Equiti* D[ono]. D[edit]. D[omino]. Josephus Elsner Professor in Regia Varsaviensi Universitate, et Rector Conservatorii Musici. Varsaviae in Typographia A. Plachecki. [dopisek ręczny Elsnera:] Auctor venerab[ilis] obtulit Ecclesiae Cathedrali Vratisl[aviensi] 1834. Sygn. BK XXXVIII a 157 Litt. D No 27. [Tłumaczenie polskie łacińskiej strony tytułowej:] Msza. Muzykę na głosy ludzkie do wykonania, skomponowaną przez siebie Najjaśniejszemu Najwybitniejszemu i Najczcigodniejszemu Panu [-] Panu z Prażmowa Adamowi Michalowi Prażmowskiemu Biskupowi Diecezji Plockiej, Senatorowi Królestwa Polskiego Stanu Białego Orla i św. Stanisława Szlachcica. D[dał]. i D[edykował]. P[anu] Józef Elsner Profesor w Królewskim Uniwersytecie Warszawskim i Rektor Konserwatorium Muzycznego. W Warszawie w drukarni A. Placheckiego. [Dopisek ręczny Elsnera:] Czcigodny autor ofiarował Kościołowi Katedralnemu Wrocławskiemu, 1834. Sygn. BK XXXVIII a 157 Litt. D No 27. Teksty oryginalnych, trudno czytelnych, rękopiśmiennych opisów łacińskich ze stron tytułowych ww. rękopisów muzycznych Józefa Elsnera ze zbiorów Wrocławskiej Biblioteki Kapitulnej odczytał na podstawie nadesłanych materiałów (skanów) tejże Biblioteki – Marek Mariusz Tytko. Przekładu z łaciny na polski — dokonała Beata Maria Gaj. Opisy bibliograficzne ww. dzieł dokonane przez redaktora – M. M. Tytko. Redakcja „Religious and Sacred Poetry” dziękuje ks. prof. Józefowi Paterowi z Biblioteki Kapitulnej za udostępnienie skanów. Zdanie w tekście głównym oraz niniejszy przypis – dodane w całości od redaktora M. M. Tytko.*

¹⁷⁷ M. Zduniak, *Józef Elsner Motetto seu Offertorium de Sancto Josepho C-dur op. 10* [Posłowie do partytury], [w:] Józef Elsner, *Motetto seu Offertorium de Sancto Josepho. Na chór mieszany i orkiestrę symfoniczną = for mixed chorus and symphony orchestra*, [C-dur, op. 10], red. zeszytu i autor posłowie: Maria Zduniak, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1997, s. 57-60, seria: *Muzyka Polska XIX i XX Wieku*. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁷⁸ Ok. 1829 r. J. Elsner skomponował także mszę dla biskupa S. Choromańskiego. Vide: J. Elsner, *Msza święta w oyczystm języku na trzy głosy z towarzyszeniem organu ułożona i ofiarowana jaśnie*

Mimo to, że dzieło przeznaczono do wykonania w trakcie liturgii, znacząco wyraża poza ramy akcji liturgicznej. Elsner dość swobodnie potraktował tekst *ordinarium missae*, nierzadko powtarzając pojedyncze słowa lub całe zdania. Elsner napisał ten utwór w tonacji często przez siebie używanej. Wielokrotnie porównuje się styl Elsnerowski ze stylem Jana Křtitele Vaňhala¹⁷⁹ (1739-1813), przytaczając słowa Roberta Schumanna (1810-1856), który — opisując styl tego klasycystycznego kompozytora — stwierdził

„nieustanne panowanie jakiegokolwiek C-dur”¹⁸⁰.

Solemnis Coronationis Missa op. 51 stanowi przykład triumfalnej muzyki religijnej pierwszej połowy XIX w. Dowodzi tego nawet pobieżna analiza poszczególnych części dzieła liturgicznego. *Kyrie* charakteryzuje się budową trzyczęściową. Elsner utrzymał je w metrum trzy czwarte, w tempie *andantino*. Kompozytor powierzył wykonanie całej części wyłącznie chórowi, chcąc w ten sposób wyrazić powszechność modlitwy i błaganie ludu o Boże zmiłowanie. Dzieło rozpoczyna się bardzo lirycznie, uczuciowo, pochodami tercjowymi w partii orkiestry, podjętymi następnie przez chór. Elsner poszedł tu drogą wytyczoną przez kompozytorów szkoły neapolitańskiej, którzy wykorzystywali podobne pochody we mszach pastoralnych. Część środkowa (*Christe eleison*) wyróżnia się w stosunku do części skrajnych (*Kyrie eleison*). Kompozytor uzyskał kontrast dzięki zastosowaniu techniki imitacyjnej.

Gloria jako hymn pochwalny stanowi fragment o zdecydowanie innym charakterze. W tej części kompozytor rozszerzył obsadę, wprowadzając — oprócz chóru i orkiestry — także solistów. Elsner wykorzystał tu różne środki wyrazu: zmieniał dynamikę, tempo, fakturę. Często przeciwstawiał fragmenty homofoniczne — partiom bardziej urozmaiconym pod względem prowadzenia głosów. Początek to homofoniczne, chórálne *Gloria in excelsis Deo* w tempie *allegro*. Kompozytor płynnie przechodzi w kwartet solistów z towarzyszeniem orkiestry w tempie *un poco piu lento* (*Domine Deus*). Kolejna faza to kontrastująca aria basowa *Qui tollis peccata mundi*, w tempie *adagio*. Szczególnie silnie kompozytor podkreślił tu słowa *miserere nobis* oraz *suscipe deprecationem nostram*, realizację których powierzył chórowi. *Quoniam tu solus sanctus* przynosi powrót do pierwotnego tempa i charakteru. Finałowa fuga *Cum Sancto Spiritu* nosi wyraźnie cechy stylu klasycznego, które widać nie tylko w budowie tematu, ale także w zastosowaniu

wielmo: *xie*: Stanisławowi Choromańskiemu biskupowi adrzyjskiemu suffraganowi augustowskiemu, Skład Muzyki Magnus, [ca 1829], ss. 16. [Przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko.]

¹⁷⁹ Jan Křitel Vaňhal (lub: Johann Baptist Vanhal) – kompozytor okresu klasycyzmu, żyjący w latach 1739 – 1813, uczeń Karla Ditters von Dittersdorf.

¹⁸⁰ A. Nowak-Romanowicz, *Józef Elsner. Monografia*, op. cit., s. 259.

w zakończeniu (*Amen*) faktury homofonicznej. Odnosi się wrażenie, że Elsner w tej części uległ wpływom muzyki operowej, zwłaszcza włoskiej.

Credo – w tej części kompozytor przeznaczył chórowi funkcję głosu ludu, czyli rolę *vocis populi*, który składa wyznanie wiary. Drugą fazę (*Et incarnatus est*) rozpoczyna solo fagotu, wprowadzające do sola sopranowego. Fakt przyjęcia ciała przez Jezusa za pośrednictwem Maryi Dziewicy został podkreślony przez powierzenie tego fragmentu sopranowi. Opis dramatu ukrzyżowania (*Crucifixus*) powierzył kompozytor chórowi pozostającemu w dialogu z sopranem. Trudno oprzeć się wrażeniu, że to jakby głos cierpiącej Matki Bolesnej. Następnie kompozytor przechodzi od nastroju powagi i przygnębienia do wręcz radosnego uniesienia opisującego fakt zmartwychwstania (*Et resurrexit*). Dzieło kończy wyznanie wiary w jeden Kościół Katolicki (powszechny i apostolski). Twórca nawiązał tutaj do początku tej części i podobnie realizację tego fragmentu przeznaczył chórowi. Sięgając do tego samego materiału muzycznego, spał jakby kłamrą całą tę część.

Sanctus rozpoczyna się zastosowaniem tremolo na kotłach i potrójnym, progresywnym zawołaniem *Sanctus, Sanctus, Sanctus*. Powierając realizację zawołań *Sanctus* chórowi *a cappella*, Elsner prawdopodobnie pragnął uczynić ukłon w stronę ruchu cecylińskiego.

Popisowa część, jaką jest *Benedictus*, przeznaczona została dla trojga solistów, tj.: sopranu, tenoru oraz skrzypka, przy czym na plan pierwszy wysuwają się tutaj głosy wokalne. Tym głosom Elsner przeciwstawił partię skrzypiec *obligato* z melodią o typie figuracyjno-ornamentalnym. Charakter tej części okazuje się niezwykle romantyczny. Solistom towarzyszą kwintet smyczkowy oraz instrumenty dęte: kłamety, fagoty i waltornie. Całość części kończą chóralne zawołania *Hosanna in excelsis*.

Finałową część stanowi *Agnus Dei* utrzymana w metrum trzy czwarte, podzielona na dwie fazy (*Agnus Dei* oraz *Dona nobis pacem*) i wykonana w obsadzie *tutti* (soliści, chór i orkiestra). Pomimo wielokrotnego, głośnego wołania *dona, dona nobis*, utwór kończy się w dynamice *pianissimo*. Symbolizuje to zapewne przesłanie kompozytora, że pokój jest ciszą.

Analizując *Solemnis Coronationis Missa* op. 51 Józefa Elsnera, można zauważyć bardzo wiele zróżnicowanych fragmentów. Dotyczy to części takich jak: *Gloria, Sanctus, Agnus Dei*, ale przede wszystkim — *Credo*, w którym to opisana została cała historia Zbawienia, począwszy od przyjęcia Ciała przez Jezusa jako syna Maryi, aż po Zmartwychwstanie, Wniebowstąpienie i Zesłanie Ducha Świętego¹⁸¹.

W tym miejscu dla autora rodzi się pytanie: czy opisane dzieło Elsnera ma charakter kerygmaticzny? W jaki sposób Józef Elsner daje świadectwo swojej

¹⁸¹ M. R. Szulik, *Kultura muzyczna katedry siedleckiej. Ludzie i muzyka*, Polihymnia, Lublin 2008, s. 160. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

wiary? Słowo *kerygmat* pochodzi od greckich *kerygma*, *keryssein* i oznacza głoszenie, przepowiadanie, czyli ewangelizację, która dokonuje się przez głoszenie słowa Bożego¹⁸². Kerygmat zwą także ‘pierwszym głoszeniem’, ponieważ rodzi wiarę. Jezus Chrystus stanowi ‘treść’ kerygmatu, a przepowiadanie jego zmartwychwstania to oddawanie czci Bogu, ta zaś znajduje swój szczyt i kulminację w Eucharystii, bo stanowi celebrację Paschy Jezusa Chrystusa¹⁸³. Celebracja Eucharystii to liturgia, w której

„Bóg przemawia do swego ludu, Chrystus w dalszym ciągu głosi Ewangelię”¹⁸⁴.

Liturgia zaś składa się nie tylko ze słów, ale także ze znaków, które także spełniają funkcję kerygmaticzną¹⁸⁵. Do znaków, które pełnią funkcję kerygmaticzną, należy muzyka, zarówno wokalna lub wokально-instrumentalna, jak i wyłącznie instrumentalna. Ks. Ireneusz Pawlak (ur. w 1935 r.) przytoczył w swojej publikacji na temat muzyki liturgicznej po Soborze Watykańskim II następujący opis:

„Muzyka i słowo to dwie rzeczywistości, które ciągle siebie nawzajem poszukują, potrzebują, uzupełniają się i wzbogacają. Niekiedy słowo okrojone z ekspresji muzycznej nie ujawnia swego pełnego znaczenia, staje się mało precyzyjne i mało skuteczne w relacjach międzyludzkich. Dlatego wszędzie tam, gdzie chcemy wyrazić ważną prawdę, wzywamy na pomoc muzykę”¹⁸⁶.

W Nowym Testamencie w Liście do Kolosan można przeczytać następujące słowa:

„Słowo Chrystusa niech w was mieszka w [całym swym] bogactwie: z całą mądrością nauczajcie i napominajcie siebie, psalmami, hymnami, pieśniami pełnymi ducha, pod wpływem łaski śpiewając Bogu w waszych sercach” (Kol 3,16)¹⁸⁷.

¹⁸² Vide: F. Drączkowski, *Kerygmat, kerygma. 2. W przekazach patrystycznych*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, *Język – Kino*, zespół red. Antoni Bednarek [et al.], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2000, szp. 1362. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁸³ Vide: I. Pawlak, *Muzyka liturgiczna po Soborze watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, wyd. 2, popr. i uzupeł., Polihymnia Lublin 2001, s. 82.

¹⁸⁴ *Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum Concilium”* (KL), nr 33. Vide: *Konstytucja o liturgii świętej* [„*Sacrosanctum Concilium*”], [w:] *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, oprac. Stanisław Głowa, Ignacy Bieda, [wyd. 2], Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań 1988, ss. 40-70. Vide: *Konstytucja o liturgii świętej* [„*Sacrosanctum Concilium*”], pdf online, s. 48-78, URL: <http://ptm.rel.pl/files/swii/139-sacrosanctum-concilium.pdf> [dostęp: 30.06.2016]. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁸⁵ Vide: I. Pawlak, *Muzyka liturgiczna po Soborze...*, op. cit., s. 82.

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Cf: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu [Biblia Tysiąclecia]*, w przekładzie z języków oryginalnych, opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tyńieckich,

Muzyka czyni słowo bardziej sugestywnym, ekspresyjnym, dzięki czemu słuchacz może przyjąć je łatwiej, a samo słowo przez to w człowieku może nadal pracować¹⁸⁸. Muzyka, zwłaszcza ta używana w liturgii, ma możliwość wyrażenia tego, co „Najgłębsze, Najwyższe i Najpiękniejsze”, stąd też wyrasta konieczność mówienia o niej w kontekście

„Wielkiej Tajemnicy naszej wiary”¹⁸⁹.

Muzykolog ks. Joachim Waloszek (ur. w 1953 r.) napisał o czterech cechach muzyki liturgicznej, takich jak: 1) charakter inkarnacyjny, czyli kontynuujący Tajemnicę Wcielenia Bożego Słowa; 2) charakter świąteczny, związany z funkcją ozdobną; 3) charakter społeczny, złączony z funkcją jednoczącą; 4) charakter eschatologiczny, związany z funkcją medytacyjną w wymiarze łączącym liturgię ziemską z niebieską¹⁹⁰.

W Starym Testamencie istnieją świadectwa na to, że muzyka towarzyszyła człowiekowi w codziennych wydarzeniach, pracach, uroczystościach oraz na polach bitew, ponadto także w chwilach, kiedy naród wybrany oddawał cześć Jahwe, kiedy to śpiew oraz muzyka instrumentalna pełniły ważną funkcję¹⁹¹. Lektura Nowego Testamentu pozwala zauważyć również pneumatoforyczny charakter

red. Kazimierz Dynarski, Maria Przybył, red. nauk. Augustyn Jankowski [et al.], tłumacze ksiąg: Władysław Borowski [et al.], wyd. 5 na nowo opracowane i poprawione, Pallotinum, Poznań 2003, s. 1362. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁸⁸ Vide: W. Blankenburg, *Kann Singen Verkündigung sein? Vom gesprochenen und gesungenen Wort Gottes*, „Musik und Kirche“, Jahrgang 23: 1953, Heft 5, s. 190. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁸⁹ Vide: A. Nossol, *Apostolskie posłannictwo muzyki sakralnej dzisiaj, Śpiew wiernych w odnowionej liturgii*, [w:] *Śpiew wiernych w odnowionej liturgii. Materiały sesji muzykologicznej zorganizowanej w Opolu w dniach 18-19 IX 1991 przez sekcję Wykładowców Muzyki Kościelnej przy Komisji Episkopatu Polski do spraw Nauki Katolickiej oraz Studium Muzyki Kościelnej Instytutu Teologiczno-Pastoralnego Filii KUL w Opolu*, red. Remigiusz Pośpiech, Piotr Tarliński, Wydawnictwo św. Krzyża, Opole 1993, s. 7-8, seria: Sympozja - Instytut Teologiczno-Pastoralny, t. 2. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁹⁰ Vide: J. Waloszek, *Dlaczego muzyka w sprawowaniu Eucharystii?*, [w:] *Kultura i sztuka w służbie Eucharystii. Materiały sympozjum zorganizowanego w Opolu i Kamieniu Śląskim (5-6.03.1997) przez Katedrę Liturgiki i Hagiografii oraz Zakłady Muzyki Kościelnej i Sztuki Sakralnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego z okazji 46. Międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego we Wrocławiu*, red. Rudolf Pierskała, Remigiusz Pośpiech, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Wydawnictwo Świętego Krzyża, Opole 1997, s. 112 i nn., seria: Sympozja - Uniwersytet Opolski. Wydział Teologiczny, 24. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁹¹ Vide: J. Waloszek, *Teologia muzyki. Współczesna myśl teologiczna o muzyce*, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Wydawnictwo Świętego Krzyża, Opole 1997, s. 79-87, seria: Opolska Biblioteka Teologiczna, 18. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

muzyki liturgicznej, który polega na dostrzeżeniu w muzyce działania Ducha Świętego. W *Liście św. Pawła do Rzymian* można przeczytać następujące słowa:

„gdy bowiem nie umiemy się modlić tak, jak trzeba, sam Duch przyczynia się za nami w błaganiach, których nie można wyrazić słowami” (Rz 8,26)¹⁹².

Z kolei w *Liście do Efezjan* św. Paweł zachęcał:

„Napełniajcie się duchem, przemawiając do siebie wzajemnie w psalmach i hymnach i pieśniach pełnych ducha, śpiewając i wychwalając Pana w naszych sercach”

(Ef 5,18-19).

Biblijny przekaz wskazuje wyraźnie, że autor zacytowanych wyżej dwóch listów w sposób świadomy napisał o muzycznych formach wyrazu. W książce pt. *Teologia muzyki* ks. Joachim Waloszek stwierdził natomiast, że

„Muzyka sprzężona ze słowem w formach wokalnych i wokarno-instrumentalnych swoiście przewartościowuje słowo i wznosi ekspresję słowną z poziomu czystej racjonalności na poziom emocjonalności, woli, intuicji, poziom przedrozumowy i ponadrozumowy. Dzięki muzyce słowa nabierają nowej mocy. Stają się orędziem”¹⁹³.

Wyśpiewywanie słów, zamiast ich recytowania, wskazuje na to, że śpiew wykracza poza granice mowy ludzkiej¹⁹⁴, ponieważ

„nie tylko obudzone zostają (...) uczucia, nastrój, wola, zmysły, wyobrażenia, ale również jakaś pierwotna komunია z rzeczami, harmonia z porządkiem bytu”¹⁹⁵.

Słowo niosące w sobie pierwiastek *sacrum*, którego egzemplifikację stanowi ustalony tekst *Ordinarium missae*, umożliwiało twórcom stosowanie różnych technik kompozytorskich, mających — z jednej strony — służyć pogłębieniu dramaturgii tekstu, zaś — z drugiej strony — umożliwiających wykorzystanie

¹⁹² Cf: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* [Biblia Tysiąclecia], 2003, op. cit., s. 1306.

¹⁹³ J. Waloszek, *W poszukiwaniu teologicznych kwalifikacji sztuki muzycznej*, „Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL”, r. 19: 2006, nr 1-2, s. 52. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁹⁴ P. Wiśniewski, *Aspekt kerygmacyjny muzyki liturgicznej*, „Anamnesis. Biuletyn Komisji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski” (Sandomierz), r. 13: 2007, nr 3 (50), s. 97, online, URL: <http://www.kkbids.episkopat.pl/uploaded/a50/50-21.pdf> [dostęp: 30.06.2016]; idem, *Aspekt kerygmacyjny muzyki liturgicznej*, Stowarzyszenie Pro Musica Sacra, publikacja 26.10.2013, portal online, URL: <http://promusicasacra.pl/aspekt-kerygmacyjny-muzyki-liturgicznej/> [dostęp: 30.06.2016], [przedruk]. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁹⁵ Cf: J. Waloszek, J. Waloszek, *W poszukiwaniu teologicznych kwalifikacji...*, op. cit., s. 52.

tych dzieł w sprawowaniu liturgii¹⁹⁶. Również części zmienne Mszy św., *Proprium missae*, stawały się inspiracją twórczą dla kompozytorów różnych epok. Dotyczyło to w szczególności śpiewanych części *Proprium*¹⁹⁷.

Pomiędzy muzyką a liturgią zachodzi ścisły związek. Widać to także w *Solemnis Coronationis Missa* op. 51 Józefa Elsnera. Funkcja kerygmaticzna może jednak wypełnić się tylko wtedy, gdy słowo, które zostało wyśpiewane realnie, dotrze do słuchających. Dotrze w sposób jak najdoskonalszy, tak aby słuchacze mogli owo słowo usłyszeć i zrozumieć. Można powiedzieć, że muzyka wokalnie-instrumentalna współtworzy liturgię i stanowi narzędzie przekazywania wiary.

Pojęciem muzyki zajmowali się nie tylko teoretycy muzyki czy muzykologzy, ale także m.in. filozofowie. Np. Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) nazywał muzykę objawieniem Absolutu, bo — według niego — wpływa ona na powstanie najwyższej formy odczuć człowieka

„gdy sam dźwięk wypełnia się całkowicie światem duchowym i określoną treścią wyobrażenia i oglądu¹⁹⁸”.

Arthur Schopenhauer (1788-1860) żyjący, podobnie jak Elsner, na przełomie wieków XVIII i XIX, poszedł znacznie dalej w swoich dywagacjach, niż G. W. F. Hegel. Według niego, muzyka, która wyraża uczucia, staje się ich odpowiednikiem, ponieważ nie stanowi zjawiska, ale okazuje się ideą, tzn. rzeczą samą w sobie. Kompozytor zaś, dokonując „ułożenia” melodii, nie tylko odkrywa najbardziej intymne, ludzkie pragnienia, ale objawia istotę świata, wykorzystując ję-

¹⁹⁶ Vide: P. Baron, *Kerygmaticzny charakter utworów wokalnie-instrumentalnych okresu wczesnego romantyzmu, na przykładzie wybranych utworów Józefa Elsnera*, Opole 2009 [tekst referatu wygłoszonego w Akademii Muzycznej w Bydgoszczy 06.07.2010 r. w ramach I Międzynarodowej Sesji Wokalistyki Zespołowej], rkps w zbiorach własnych autora artykułu. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁹⁷ J. M. Chomiński, K. Wilkowska-Chomińska, *Wielkie formy wokalne*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1984, s. 614-615. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

¹⁹⁸ G. W. F. Hegel, *Wykłady o estetyce*, [cf:] E. Fubini, *Historia estetyki muzycznej*, przeł. Zbigniew Skowron, „Musica Iagellonica”, Kraków 1997, ss. 556, seria: *Studia et Dissertationes Instituti Musicologiae Universitatis Varsoviensis*. Seria C, t. 2; idem, *Historia estetyki muzycznej*, przeł. Zbigniew Skowron, wyd. 2, „Musica Iagellonica”, Kraków 2002, s. 268, seria: *Studia et Dissertationes Instituti Musicologiae Universitatis Varsoviensis*. Seria C, t. 2. Vide: G. W. F. Hegel, *Wykłady o estetyce*, t. 1, przekład Janusza Grabowskiego i Adama Landmana, objaśnieniami opatrzył Adam Landman, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1964, ss. XII, 670, [1], k. [1], seria: Biblioteka Klasyków Filozofii; idem, *Wykłady o estetyce*, t. 2, przekład Janusza Grabowskiego i Adama Landmana, objaśnieniami opatrzył Adam Landman, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1966, ss. IX, [1], 575, [1], seria: Biblioteka Klasyków Filozofii; idem, *Wykłady o estetyce*, t. 3, przekład Janusza Grabowskiego i Adama Landmana, objaśnieniami opatrzył Adam Landman, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, ss. VII, [1], 773, seria: Biblioteka Klasyków Filozofii. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

zyk, którego ludzki rozum nie potrafi pojąć. Za A. Schopenhauerem można przytoczyć następujące spostrzeżenie o zależności między muzyką a uczuciami:

„muzyka może uchwycić wszystkie przejawy woli, wszystkie ich aspiracje spełnienia wzburzenia. W tym sensie może wyrażać także wszystkie ludzkie uczucia we wszystkich ich odcieniach bądź – ujmując rzecz lepiej – może nie tylko wyrażać, lecz stanowić ich odpowiednik, ponieważ muzyka nie jest zjawiskiem, lecz samą ideą, oddaje istotę, rzecz samą w sobie, a nie zjawisko. Muzyka nie przedstawia określonych uczuć radości, spokoju ducha, lecz samą radość, sam spokój ducha, stając się czystą formą uczucia. Muzyka romantyczna, uznana za sztukę asemantyczną, rozpatrywana jest w wymiarze metafizycznym jako symboliczna droga dotarcia do nieosiągalnych prawd”¹⁹⁹.

Józef Elsner bez wątpienia napisał *Solemnis Coronationis Missae* op. 51 na zamówienie, na okoliczność koronacji cara Mikołaja I-ego Romanowa (1796-1855) na „króla Polski” w 1829 r. Jednak dzieło to nosi w sobie ponadto także aspekt kerygmacyjny, tzn. ewangelizacyjny. Środki wyrazowe, wykorzystane przez kompozytora w formie różnic dynamicznych oraz ilustracji muzycznych — pozwalają wysnuć wniosek, że twórca, chcąc wyrazić ważne prawdy, takie jak: męka, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa, użył środków muzycznych. Elsner potraktował muzykę jako język wiary, którego zadaniem polega na pomocy w przyjęciu i zrozumieniu tajemnicy Boga²⁰⁰.

W muzyce okresu romantyzmu można dopatrywać się daleko idącej analogii pomiędzy ideą *sacrum* a muzyką. *Sacrum* rozumiem tu jako pojęcie, które dotyczy formy kontaktu metafizycznego czy też sfery relacji pomiędzy człowiekiem a Bogiem. Muzyka zaś nie przekazuje określonych odczuć *sacrum*, ale komunikuje *sacrum* jako czystą formę uczucia. Występuje ono jako religijno-metafizyczny idiom w czterech stanach konstytuujących sferę przeżyć: 1) medytacji, 2) kontemplacji, 3) modlitwie i 4) stadium mistycznym²⁰¹.

Według opinii autorstwa amerykańskiej filozofki Susanne Katherine Langer z d. Knauth (1895-1985), symbolika muzyczna okresu romantyzmu sprowadza się do eksponowania i wyrażania uczuć, które odzwierciedlają się w wymiarze religijnym i emocjonalnym. Symbolika wyraża tym samym dynamikę odczuć — napięcia i odprężenia poprzez rytm, dynamikę, artykulację i tempo. Zapis nutowy stanowi symbolikę, w której poszczególne nuty okazują się znakami, a ich znaczeniem stają się dźwięki. Również muzyka, czyli sfera dźwięków, jest symbolem, a jakości ekspresywne mają znaczenie²⁰².

¹⁹⁹ E. Fubini E., *Historia estetyki muzycznej*, op. cit., s. 275.

²⁰⁰ P. Wiśniewski, *Aspekt kerygmacyjny muzyki liturgicznej*, op. cit., s. 96.

²⁰¹ B. Pocię, *Sacrum w muzyce romantycznej*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. 34: 1987, s. 40.

²⁰² S. Langer, *Nowy sens filozofii. Rozważania o symbolach myśli, obrzędu i sztuki*, przełożyła [z ang.] Alina Hanna Bogucka, słowem wstępnym opatrzyła Hanna Buczyńska-Garewicz, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1976, s. 347-357, seria: Biblioteka Myśli Współczesnej. [Przypis uzupełniony przez redaktora – M. M. Tytko].

„Ponieważ formy uczuć ludzkich są bardziej pokrewne formom muzycznym, niż formom języka, muzyka potrafi odsłaniać naturę uczuć z dokładnością i z wiernością, jakiej język nigdy nie osiągnie”²⁰³.

Według Susanne Katherine Langer, wszelkie poznanie, interpretację i proces twórczy można uchwycić wyłącznie intuicyjnie.

„Jedynym sposobem ujęcia treści emotywniej jakiegos rysunku melodii w postaci ogólnie dostępnego symbolu jest przedstawienie formy ekspresywnej tak abstrakcyjnie i silnie, iż każda osoba obdarzona normalną wrażliwością na daną sztukę zdoła dostrzec tą formę oraz jej jakość emotywną”²⁰⁴.

Muzyka może spełniać istotną funkcję w ukazywaniu prawd religijnych. Jednak owo *sacrum* w muzyce nie pojawia się z założenia w samej materii dzieła, lecz tylko w trakcie jego odbioru (poznawania i przeżywania przez odbiorcę), bo każdy z utworów muzycznych jako dzieło celowo stworzone ma charakter intencjonalny, czyli przeznaczony dla słuchacza o konkretnych potrzebach. Aby dostrzec owo *sacrum*, należy wpierrw dokonać analizy dzieła. *Msza Koronacyjna* (*Solemnis Coronationis Missa* op. 51) Elsnera stawia dyrygenta przed problemem realizacji wielu figur retorycznych o głębokim sensie teologicznym. Dotyczy to np. dogmatów o Trójcy Świętej, Ukrzyżowaniu i Zmartwychwstaniu Jezusa Chrystusa, które znajdują swoje odzwierciedlenie w *Credo*, nadto jako formy uwielbienia w *Sanctus* i *Benedictus* oraz jako modlitwa o Boże zmiłowanie i pokój wyrażona w *Agnus Dei*.

Połączenie prawd religijnych, tj. dogmatów ze słowem (tekstem) i muzyką (dźwiękami), może prowadzić do odkrycia teologii *sacrum*. Jednak, zdaniem autora niniejszego artykułu, przekaz *sacrum* jednoznacznie przypisuje się wyłącznie partiom wokalnym, zarówno solistycznym, jak i chóralnym tekstom śpiewanym, czyli treściom intencjonalnym. Próba odkrywania *sacrum* wyrażonego w tekstach liturgicznych, np. w tekstach *Ordinarium Missae*, legła u podstaw interpretacji *Mszy Solennej* (*Solemnis Coronationis Missa* op. 51) J. Elsnera, bo treści przekazywane w czasie liturgii determinują interpretacje utworu.

Grecki muzykolog Thrasybulos Georgios Georgiades (1907-1977) twierdził, że muzyka ze swoimi strukturami dźwiękowo-formalnymi należy do sfery *profanum*, natomiast

„dopiero treść, intencja, a właściwie słowo, któremu muzyka służy, decydują o jej duchowości albo świeckości”²⁰⁵.

²⁰³ Ibidem, s. 347.

²⁰⁴ Ibidem, s. 376 i 377.

²⁰⁵ J. Waloszek, *Teologia muzyki...*, op. cit., s. 241.

Filozof Ernst Kuno Berthold Fischer (1824-1907) stwierdzał jednoznacznie że określenie *profanum* wcale nie znaczy „nieświęte”. Niemiecki filozof i teolog protestancki, przedstawiciel fenomenologii – Rudolf Otto (1869-1937) w swoim dziele pt. *Świętość* stwierdził, że muzyka nie ma pozytywnego środka do wyrażania świętości. Jednocześnie twierdził on, że do pobożności najbardziej pobudza muzyka wyrażona w dynamice *piano*, która staje się niejako punktem odniesienia do milczenia przed Bogiem w trakcie konsekracji²⁰⁶. Polski filozof z Uniwersytetu Jagiellońskiego — Władysław Stróżewski (ur. w 1933 r.) w swoim wykładzie o możliwości zaistnienia *sacrum* w sztuce stwierdził:

„Musimy ciągle pamiętać, że obcujemy stale z pewnym przedmiotem intencjonalnym, fenomenem lub odsłaniającą się poprzez ten fenomen ideą *sacrum*. Nie docieramy natomiast do *sacrum* w znaczeniu czysto religijnym, w znaczeniu, które zakładać musi pewną rzeczywistość metafizyczną, rzeczywistość istniejącą w sposób absolutny. Człowiek religijny żyje ze świadomością obecności Boga. Istotę *sacrum* odbiera jako system wartości zwanych przez [Romana] Ingardena jakościami metafizycznymi. Ich objawienie stanowi szczyt a zarazem największą głębię naszego życia i wszystkiego tego, co istnieje. W swoistej postaci nie dadzą się one określić w czysto rozumowy sposób, można je zobaczyć wprost jakby w ekstazie na podstawie określonej sytuacji w których dochodzą do realizacji”²⁰⁷.

Muzyka spełniła w *Solemnis Coronationis Missa* op. 51 zadanie przepowiadania orędzia chrześcijańskiego, stała się narzędziem przekazywania wiary i środkiem eschatologicznego wymiaru tego orędzia²⁰⁸. Dlatego też należy o tym pamiętać, podejmując się wykonania tego dzieła. To przekonanie legło także u podstaw interpretacji omawianego utworu przez autora niniejszego artykułu.

5. Zakończenie

Celem publikacji stała się próba wykazania, że dla Józefa Elsnera (1769-1854) najważniejsze było przesłanie, które niesie w sobie celebracja Eucharystii, a więc przesłanie o męce, śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa Chrystusa. Życie tego wielkiego Ślązaka przepełniała miłość Boga i bliźniego. Tę miłość do Stwórcy wyrażał najpełniej i najlepiej jak potrafił – wykorzystując muzykę. Opracowanie tego tematu ma dla autora znaczenie osobiste. Dorastając na wielokulturowym Śląsku, w sytuacjach wymagających określenia się, jakiej jest się narodowości

²⁰⁶ R. Otto, *Świętość. Elementy irracjonalne w pojęciu bóstwa i ich stosunek do elementów racjonalnych*, tłumaczenie i indeks zestawił Bogdan Kupis, Książka i Wiedza, Warszawa 1968, ss. 249. [Przypis dodany przez redaktora – M. M. Tytko].

²⁰⁷ W. Stróżewski, *O możliwości *sacrum* w sztuce*, [w:] *Sacrum i sztuka*, oprac. Nawojka Cieślińska, Wydawnictwo Znak, Kraków 1989, s. 23-38.

²⁰⁸ P. Wiśniewski, *Aspekt kerymatyczny muzyki liturgicznej*, op. cit., s. 99.

lub wyznania, autor dojrzał do tego, by spojrzeć na muzykę oczami Elsnera. Znalazł też odpowiedź na to, czy i jaki jest sens jego ponad trzydziestotrzyletniej pracy muzycznej w Kościele. Autor utożsamia się z podejściem Elsnera do muzyki kościelnej i religijnej, zachwycając się jednocześnie jego otwartością na osoby innych nacji lub/i religii.

Język muzyczny Józefa Elsnera jest zachwycający. Jest to język pełen pokory i prostoty, zrozumiały dla osób, które nie posiadają wykształcenia muzycznego. Jest to jednocześnie język dobrego smaku i eleganckiego stylu w muzyce. Zdaniem autora, muzyka tego kompozytora zasługuje na propagowanie i na to, by stała się muzyką obecną nie tylko w salach koncertowych, ale przede wszystkim w kościołach w trakcie liturgii.

Abstrakt (Streszczenie) po polsku / Abstract (Summary) in Polish:

1. Rodzaj artykułu: Tekst jest artykułem pogładowym. **2. Cel artykułu.** Celem artykułu jest próba spojrzenia na dorobek Józefa Elsnera z trzech perspektyw: 1) historycznej (uwzględniającej kontekst rozwoju życia muzycznego na Śląsku), 2) biograficznej (uwzględniającej ważne elementy życia Józefa Elsnera) oraz 3) wykonawczo-kerygmatacznej. **3. Zastosowana metodologia badawcza.** Autor w artykule użył metodologię historiograficzną analizy dokumentów. **4. Główne wyniki analizy.** Twórczość Józefa Elsnera była długo na marginesie życia muzycznego, ze względu na przekonanie w środowiskach artystycznych i naukowych o tym, że Elsner zasłużył się kulturze polskiej i europejskiej przede wszystkim jako nauczyciel Fryderyka Chopina, a nie jako samodzielny kompozytor. Publikacja udowadnia także, że dla Józefa Elsnera najważniejszą inspiracją twórczą w muzyce była Eucharystia, tj. przesłanie o Męce, śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa Chrystusa. Życie Elsnera przepełniała miłość Boga i bliźniego. Miłość tę wyrażał, wykorzystując muzykę. Język muzyczny Józefa Elsnera jest pełen pokory i prostoty, zrozumiały dla osób, które nie posiadają wykształcenia muzycznego. Jest on także pełen dobrego smaku i eleganckiego stylu w muzyce. Muzyka spełniała w jego twórczości zadanie przepowiadania orędzia chrześcijańskiego, stając się narzędziem przekazywania wiary i środkiem jego eschatologicznego wymiaru. Elsner traktował muzykę jako język wiary, którego zadaniem jest pomoc w przyjęciu i zrozumieniu tajemnicy Boga. Elsner jako kompozytor ma znaczenie dla muzyki kościelnej i religijnej. Jego religijna twórczość muzyczna zachwyca otwartością na osoby innych nacji i religii. Muzyka Elsnera zasługuje na propagowanie, aby stała się obecną nie tylko w salach koncertowych, ale przede wszystkim w kościołach chrześcijańskich w trakcie liturgii. **5. Ograniczenia wyników analizy.** Wyniki analizy są ograniczone do twórczości Józefa Elsnera jako twórcy religijnego. **6. Implikacje praktyczne artykułu.** Wyniki analiz można zastosować w praktyce dla celów dydaktycznych dla studentów muzyki oraz duchowieństwa i animatorów

muzyki kościelnej. **7. Implikacje społeczne artykułu.** Wyniki analizy mają zastosowanie społeczne w Kościele oraz w średnich szkołach muzycznych i uczelniach muzycznych. Publikacja wskazuje na znaczenie osobistych przeżyć, wiary w procesie tworzenia. **8. Oryginalność artykułu.** Nową wartość, jaką wnosi tekst w stosunku do dotychczasowych badań, jest syntetyczne spojrzenie na samodzielną twórczość Józefa Elsnera jako twórcy religijnego od strony historycznej, biograficznej i wykonawczo-kerymatycznej.

Słowa kluczowe po polsku / Key words in Polish:

Józef Elsner (1769-1854), kerygmat, muzyka religijna, muzyczna kultura chrześcijańska, twórczość religijna, styl narodowy w muzyce religijnej, Elsnerowska struktura mszy, offertorium, Solemnis Coronationis Missa, kerymatyczna funkcja muzyki, sacrum w muzyce, muzyka jako język wiary

Title in English / Tytuł po angielsku:

Jozef Elsner, a Religious Author

Abstract (Summary) in English / Abstrakt po angielsku:

1. The type of article. The text is a kind of review article. **2. The aim of the article.** Its aim is an attempt to present the work of Józef Elsner from three perspectives: 1) historical (concerning the context of the development of musical life in Silesia), 2) biographical (focusing on the important events of Elsner's life) and 3) performative and kerygmatic. **3. The method of research.** The method applied in the article by the author is that of historiographic analysis of documents. **4. The main conclusions of the analysis.** Jozef Elsner's work had been marginalized in musical life because of the generally accepted view in the music circles that his importance for Polish and European culture consisted in his role as Chopin's piano teacher and not in his own work as a composer. The article, however, testifies to the fact that for Elsner the most important inspiration for creativity in music was the Eucharist, i.e. message about the Passion, death and resurrection of Jesus Christ. Love of God and of the neighbor was most important in Elsner's life. He expressed that love by means of music. His musical language is simple and humble, understandable to the people who had no musical education. It also testifies to his good taste and elegance of style in music. In his work music performed the role of spreading Christian message, becoming an instrument of faith and a means of its eschatological dimension. Elsner treated music as the language of faith the role of which is help to accept and understand the mystery of God. Elsner as a composer is important for church and religious music. His music is characterized by an openness towards the persons of other nations and other religions. Elsner's music de-

serves to be heard not only in concert halls, but also in the liturgy in Christian churches. **5. Limitations of the results of analysis.** The results of the analysis are limited only to the work of Józef Elsner as a religious composer. **6. Practical implications of the article.** The results of the analysis have a social application in the Church and in music schools and academies. The publication points to the importance of personal experience and faith in the process of composition of music. **7. Originality of the article.** The new quality that the article introduces into the research on Elsner's work is a synthetic view of Józef Elsner's own work as a religious composer from the historical, biographical and kerygmatic perspectives.

[Translated into English by Teresa Bela]

Key words in English / Słowa kluczowe po angielsku:

Józef Elsner (1769-1854), kerygma, religious music, music Christian culture, religious works, national style in religious music, Elsner's structure, Offertorium, Solemnis Coronationis Missa, kerygmatic function of music, sacred in music, music as language of faith

Bibliografia / Bibliography:

[Bibliografię w całości sporządził i opracował Marek Mariusz Tytko]

Archiwalia / Archives (manuscripts):

Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (rękopisy):

[Metryka chrztów / Księga chrztów / Testimonium Baptismi / Liber Baptismi], Rzymskokatolicka Parafia pw. św. Michała Archanioła w Grodkowie (Grottkau), zapis dot. 1 czerwca 1769 r., [w:] Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu. [Brak danych o sygnaturze i nazwie księgi].

Archiwum Państwowe w Warszawie (rękopisy):

— *Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Matki Boskiej Loretańskiej w Warszawie (Praga)*, Zespół: 72/163/0 jednostka: 29, *Akta urodzeń, małżeństw i zgonów*. Archiwum Państwowe w Warszawie, dokumentacja aktowa Sygnatura: 72/163/0/-/29, rok: 1854, księga, rękopis, kart 320. Mikrofilm: nr mikrofilmu: 300233. skan metryki z księgi parafialnej z 1854 r., poz. 137, zapis z dnia 18 kwietnia 1854 r. [metryka zgonu Józefa Elsnera], URL: <http://www.szukajwarchiwach.pl/72/163/0/-/29/skan/full/9LqMlDJZF68VZ3N0JBwQZg> [dostęp: 30.06.2016]. Opis jednostki aktowej, URL: <http://www.szukajwarchiwach.pl/72/163/0/-/29/str/1/2/100#tabJednostka-akt-nr-137> [dostęp: 30.06.2016].

— **Zespół: 72/201/0. Zbiór Korotyńskich.** Seria: 25. Grupa XI - *Materiały biograficzne*. Jednostka: 552. Elsner Józef (muzyk). Serie [29] Jednostki [2967] 72/201/0/25/552. Dokumentacja aktowa. Sygnatura: 552. Sygnatura dawna: 1271 gr. XI 1021, poszyt, ss. 14. Numer mikrofilmu: 21 062. [Zawartość: wycinki prasowe, zdjęcia].

Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Łowiczu (rękopisy):

— **Zespół: 75/171/0.** *Zbiór Władysława Tarczyńskiego w Łowiczu. Seria: 3: Zbiory biblioteczne.* Jednostka: 387. *Cztery śpiewy z opery „Jagiello w Tenczyne” Józefa Elsnera.* Rok 1860. Serie [4] Jednostki [162] 75/171/0/3/387. Dokumentacja aktowa, sygnatura: 387. Sygnatura dawna: VIII, 839, 329, poszyt, ss. 9.

Archiwum Główne Akt Dawnych (rękopisy):

— **Zespół: 1/174/0.** *Komisja Rządząca. Seria 2: Akta spraw.* Jednostka: 72 *Akta Komisji Rządzącej obejmujące rozmaite interesa, a mianowicie samejże Komisji i jej Kancelarii dotyczące się [m.in. obowiązki urzędników, stan plac sekretariatu i kancelarii Komisji, odezwa do rodaków ws. zakończenia prac Komisji i powołania Rady Ministrów Księstwa Warszawskiego, podziękowanie dla Józefa Elsnera za przygotowanie muzyki na urodziny cesarza].* Data: I-X 1807. Serie [2]. Jednostki [91] 1/174/0/2/72. Dokumentacja aktowa. Sygnatura: 72. Sygnatura dawna: sek. VI, poszyt [Uwagi: Uniwersał Komisji Rządzącej ws. zakończenia prac Komisji i powołania Rady Ministrów Księstwa Warszawskiego, 5 X 1807 r., druk, s. 70; Uniwersał Komisji Rządzącej ws. jej powołania i rozpoczęcia urzędowania, 18 I 1807 r., druk, s. 72].

— **Zespół: 1/225/0/2.** *Józef Elsner, Oratorium “Passio Domini Nostri”* [akta zdekompletowane]; Sopran Solo, Tenor, Companelle, Tamburo Guando, Violino Secundo. Serie [12] Jednostki [418] 1/225/0/2/496. Dokumentacja aktowa. Sygnatura: 496. Sygnatura dawna: 486/2b, akta luźne.

— **Zespół: 1/225/0.** *Zbór Ewangelicko-Augsburski w Warszawie. Seria 2: Wydział Kościelny.* Jednostka: 495 *Józef Elsner, Msza op. 66, głos: Tenor, Violino 1* [akta zdekompletowane] + Flauto Secondo, Clarino Principale, Clarino Primo, Clarino Secondo, Trombone Alto, Trombone Tenore, Trombone Basso. Serie [12] Jednostki [418] 1/225/0/2/495. Dokumentacja aktowa. Sygnatura: 495. Sygnatura dawna: 486/2a, akta luźne.

— **Zespół: 1/225/0.** *Zbór Ewangelicko-Augsburski w Warszawie. Seria 2: Wydział Kościelny.* Jednostka: 532 [Józef Elsner?, Requiem?] „Rex tremendae”; głosy: soprano I, basso e violoncello. Serie [12] Jednostki [418] 1/225/0/2/532. Dokumentacja aktowa. Sygnatura: 532. Sygnatura dawna: 486/14a, akta luźne.

Rękopisy Józefa Elsnera w bibliotekach / Manuscripts by Joseph Elsner in the Libraries:

Biblioteka Kapituły Wrocławskiej / Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu (rękopisy):

Elsner Józef, *Graduale ad festum Nativitatis Beata[e] Mariae Virginis. Composit[us] et dedic[at]us a Mademoisellae Rosalie De Werner per Joseph Elsner.* Opus musica ecclesiastica LVII [=opus 57]. Autor obtulit Ecc[lesi]ae. Cathedr[ali]. Vratisl[aviensi]. 1837. Sygn. BK XXXVIIIa 157 a No 105.

Elsner Józef, *Graduale et Offertorium A-dur,* op. 25, na 4-głosowy chór [ok. 1823], Biblioteka Kapitulna, Wrocław [cztery dzieła współoprawne: op. 22, op. 23, op. 24 i op. 25]. Sygn. BK XXXVIII a.

Elsner Józef, *Graduale et Offertorium F-dur,* op. 23, na 4-głosowy chór męski, 4 rogi i puzon (ok. 1823), Biblioteka Kapitulna, Wrocław [cztery dzieła współoprawne: op. 22, op. 23, op. 24 i op. 25]. Sygn. BK XXXVIII a.

Elsner Józef, *Graduale et Offertorium. Andante.* Josephi Elsner. Opus musica ecclesiastica XXI No. 99. [=opus 21]. Dedicatum Magno Dom[ino]. D[omino]: Antonio Simono. Auctor obtulit Ecclesiae Cathedrali Vratisl[aviensi]. 1834. [Salvos fac nos Domine, Deus Noster, Deus noster et congrega et...] [Es-dur/mol] [Psalm 105]. Sygn. BK XXXVIII a 160.

Elsner Józef, *Missa cum Graduali et Offertorio. Vocum Quatuor (mascularum comitantibus ad libitum cornibus cum Cornu) concepta ex jucundi forma memoria transita hilariter Juventuti Ma-*

gnifico *Domino Do[omino]*: Josepho Jawurek Professori Varsaviensi Musica Conservatori per Josephum Elsner Rectorem ejusdem Conservatorii D[ono]. D[edit]. D[omino]. *Venamur lepores jaculis venetur amores. Musica, quid polles ? Corque animumque rapis. Opus musica Ecclesiastica XXII.[=opus 22] Auctor obtulit Ecclesiae Cathedrali Vratisl[aviensi].*: 1834. Sygn. BK XXXVIII a 150. Litt. D.. No. 28.

Elsner Józef, *Missa in B. Novam musicam a se conceptam ad concertum trium votum virilium collatum Clarissime Domino [-] Domino Bernardo Stahn Capella Episcopi Principis Vratislaviensis Choro.* D[ono]. D[edit]. D[omino]. Josephus Elsner. Professor ordinarius [?] olim Musicae in Univers[it]ate Alexandrina Varsaviensi – Rector olim Conservatorii Musici Eques[tri] Ord[inis]. Stanislaus IV. Opus musica Ecclesiastica ordina XVIII [=opus 18]. Auctor obtulit Ecclesiae Cathedr[ali]. Vratisl[aviensi]. 1834. [=Opus 18]. Sygn. BK XXXVIII a 149 Litt. D. No 30.

Elsner Józef, *Missa in F Auctori Josepho Elsner. oblata Ecclesiae Cathedrali Vratisl[aviensi].* Sygn. BK XXXVIII a 152 Litt. A. No 57.

Elsner Józef, *Missa Solemnis in B (Regenso Chori) Josephi Elsner.* Opus musica ecclesiastica ordino XXXXVII [=opus 47]. Josephus Elsner. Professor musicae in Universitate Regia Varsaviensi et Rector Conservatorii, hanc Missam obtulit. Ecclesiae Cathedrali Vratisl[aviensi]. 1834. Sygn. BK XXXVIII a 154 Litt. A – No. 53.

Elsner Józef, *Missa. Musicam Vocibus humanis Exercendam a se conceptam Illustrissimo Excelentissimo et Reverendissimo Domino [-] Domino de Prażmow Adamo Michaeli Prażmowski Episcopo Dioecesis Plocensis Senatori Regni Poloniae Ordinum Aquillae Albae et S. Stanislaus Equiti* D[ono]. D[edit]. D[omino]. Josephus Elsner Professor in Regia Varsaviensi Universitate, et Rector Conservatorii Musici. Varsaviae in Typographia A. Plachecki. [dopisek rękowny Elsnera:] Auctor venerab[ilis] obtulit Ecclesiae Cathedrali Vratisl[aviensi] 1834. Sygn. BK XXXVIII a 157 Litt. D No 27. [Druk.]

Elsner Józef, *Missa. Novam musicam vocibus humanis exercendam Illustri Domino Joanni Nepomuceno Hummel Magistro Capellae Magnificas Pavonico Vaimariensis Equiti honores Episcopus (?) dedicat Josephus Elsner Professor musicae in regia Varsaviensi Universitate et Rector Conservatorii Musica, episcop[us] St. Stanislaus.* Litt. D. No 29. *Opus musica ecclesiastica ordine XXIV.* [= Msza a-moll, opus 24] Sygn. BK XXXVIII a 161 a. [Cztery dzieła współoprawne: op. 22, op. 23, op. 24 i op. 25, rękopis].

Elsner Józef, *Motetto seu Offertorium ad Sancto Josephi. Musicam novam ad conceptam Illustri Domino [-] Do[omino] Lu[igi]. Cherubini* d[ono]. d[edit]. d[omino]: Josephus Elsner D[ono]. D[edit]. D[omino]. Opus musica ecclesiastica X. [=opus 10.] Auctor obtulit Eccles[iae]. Cathedr[ali]. Vratisl[aviensi]. 1835. [Dopisek: Magazynu T. Czaban. No. 496 w Warszawie]. Sygn. BK XXXVIII a 158 No 139 *disce Offertorio*.

Elsner Józef, *Msza C-dur*, op. 22, na 4-głosowy chór męski, 4 rogi, puzon i kotły [ok. 1823]. [Cztery dzieła współoprawne: op. 22, op. 23, op. 24 i op. 25]. Sygn. BK XXXVIII a nr 150.

Elsner Józef, *Novam Musicam ad Passionem Jesu Christi* concepit Josephus Elsner Professor etc. etc. LVIII opus musica ecclesiastica N: I. [=opus 1] Auctor obtulit Eccles[iae]. Cathedr[ali]. Vratisl[aviensi]. 1837. [Dopisek: Magazynu T. Czaban No 496 w Warszawie]. Sygn. XXVIII a 161. No 13.

Elsner Józef, *Offert[orium]. Salvum fac Regem vel Imperatorem Motetto. Musicam quattuor vocibus humanis comitanta orchestra* concepit Josephus Elsner. Opus musica ecclesiastica VI. [=opus 6]. Venerab[ilis]. auctor obtulit Eccles[iae]. Cathedr[ali]. Vratisl[aviensi]. 1834. Sygn. BK XXXVIII a 159 No 138.

Elsner Józef, *PSALMUS de PROFUNDIS CLAMAVI.* Villanoviae ad Varsaviam. W Lith[ographii]. A. Brzeziny. F. Patulewicz Lith[ographia]. [rkps:] Josephus Elsner obtulit Ecclesiae Cathedr[ali]. Vratisl[aviensi]. 1837. Sygn. BK XXXVIIIa 157b, No 20.

Elsner Józef, *Solemnis Coronationis Missa in C, a quattuor humanis vocibus comitanta orchestra Josephi Elsner.* Opus musica ecclesiastica LI [=opus 51]. Ecclesiae Cathedrali Vrat[is]l[aviensi]. Hanc

Missam solemnā obtulit Josephus Elsner. Professor musicae in Universitati Regia Varsaviensi et Rector Conservatorii. 1834. [dopisek: Magazynu T.Czaban. Nr 490 w Warszawie]. Sygn. BK XXXVIII a 153 Litt. No 52.

Biblioteka Narodowa w Warszawie (rękopisy):

Elsner Józef, *Amazonki* [czyli *Herminia*]. *Opera. Akt I*, Lwów, 1797, k. 168, [ss. 330 zapisanych], rkps [partytura wokalna, kopia z dopiskami kompozytora], Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. mf. 3373, BN Mus. 91/1. URL: <https://polona.pl/item/amazonki-opera-akt-i,Mzc1MzgyMw/20/#info:metadata> [dostęp: 30.06.2016].

Elsner Józef, *Amazonki* [czyli *Herminia*]. *Opera. Akt II*, Lwów, 1797, k. 163, [ss. 321 zapisanych], rkps [partytura wokalna, kopia z dopiskami kompozytora], Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. mf. 3373, BN Mus. 91/2. URL: <https://polona.pl/item/amazonki-opera-akt-i,Mzc1MzgyMw/20/#info:metadata> [dostęp: 30.06.2016].

Elsner Józef, *Missa in E minori Divo Stanislav Kostka sacrum* [...], op. 62, [1838], [rkps głosów], Biblioteka Narodowa, Warszawa, sygn. 6300.

Elsner Józef, *Muzyka podczas Mszy Świętej do wykonania dla Familii Jaśnie Wielmożnych Państwa Werner. Jako to Soprano Imo dla Rozalii z Wernerów Szatkowskiej. Soprano Ildo dla Maryanny. Violino dla Leona. Viola dla Józefa. Violoncelo dla Antoniego. Wernerów. Z towarzyszeniem organów*, [inc.: *Z odgłosem wdzięcznych pieni... Msza G-dur* op. 75], ułożył Józef Elsner, do tekstu Kazimierza Brodzińskiego, [S.l., ca 1843 (1842)], ss. [26 zapisanych], rękopis muzyczny, Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. mf. 3346, BN Mus. 66, [dawna sygn. 41961].

Elsner Józef, *Offertorium B-dur, Nativitatem hodiernam*, op. 45, [partytura, rkps], Biblioteka Narodowa, sygn. BN Mus. 63/1-2 Mf. 3358.

Elsner Józef, *Offertorium C-dur, Expectans expectavi Dominum*, op. 31, na 4-głosowy chór i orkiestrę [1823], [głosy, rkps], Biblioteka Narodowa, Warszawa, sygn. 6301.

Elsner Józef, *Offertorium C-dur, Beatus vir qui suffert tentationem*, op. 56, na 4-głosowy chór mieszany i organy, [ok. 1835], [głosy, rkps], Biblioteka Narodowa, Warszawa, sygn. BN Mus. 60 Mf. 3358.

Elsner Józef, *Offertorium F-dur*, [inc.: *Tui sunt coeli et tua est terra*], op. 70, na 4-głosowy chór mieszany, orkiestrę i organy [post 1840], [rkps, głosy], 4 głosy wokalne: 4 k. (8 s. zapisanych), 22 głosy instrumentalne: 22 k. (44 s. zapisane), [w:] Elsner J., *Musicam Novam in Offertorium*, Biblioteka Narodowa, Warszawa, rkps sygn. BN Mus. 64 oraz mikrofilm – sygn. Mf. 3358. URL: <https://polona.pl/item/musicam-novam-in-offertorium,Mj11MzUwNDY/2/#info:metadata> [dostęp: 30.06.2016].

Austriacka Biblioteka Narodowa we Wiedniu:

Elsner Józef, *Missa in (A-moll)*. *Opus Musica Ecclesiastica LXXXI*, [b.r.], 56 Bl., Österreiches Nationalbibliothek (ÖNB), Musiksammlung, [partytura, autograf, XIX w.).

Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Muzyki (Gesellschaft der Musikfreunde) we Wiedniu:

Elsner Józef, *Offertorium Es-dur, In te Domine speravi*, op. 4, na 4-głosowy chór i orkiestrę [ok. 1806], [kopia, rkps] Bibliothek der Gesellschaft der Musikfreunde, Wiedeń, sygn. I 11579.

Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego w Warszawie (rękopisy):

Elsner Józef, *Msza F-dur*, op. 41, na 4-głosowy chór, orkiestrę i organy [ok. 1826] rkps, Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego (WTM), sygn. BWTM R 1170 [odpis partytury wykonany w 1866 r.].

Elsner Józef, *Offertorium B-dur, Quoniam in me speravit*, op. 30, na 4-głosowy chór i orkiestrę, [1828], [partytura], rkps, Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego, sygn. BWTM R 1167.

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie (rękopis):

Elsner Józef, *Msza g-moll*, op. 72, na 4 głosy solowe, 4-głosowy chór i orkiestrę [1842], [rkps, autograf głosów], Biblioteka Jagiellońska, Kraków, sygn. BJ Muz. Rkp. 4002 V.

Biblioteka Czartoryskich [Muzeum Narodowe] w Krakowie (rękopis):

Elsner Józef, *Rozprawa o Melodii i Śpiewie, w której umieszcza się pierwszy oddział drugiej rozprawy o Rytmiczności i Metryczności polskiego języka przez Józefa Elsnera, profesora stałego Król. War. Uniwersytetu, Rektora Szkoły Głównej Muzyki, członka Król. Warsz. Towarzystwa Przyjaciół Nauk, innych i Kawalera Orderu św. Stanisława IV*, [Warszawa, b.r.], rkps, Biblioteka Czartoryskich, Kraków, sygn. 2276.

Źródła publikowane (Druki) / Sources printed (Prints):

Elsner Józef, *Cztery Śpiewy z Opery Jagiello w Tenczynie Oryginalnie z Komponowanej [...], z Orkiestry na Fortepian przełożone i Ofiarowane Jaśnie Wielmożney Hrabiance Zofii Chodkiewicz przez Walentego Kratzer, sztychował A. Plachecki, Skład Muzyczny, Warszawa [b. r. w. (po 1819)]*.

Elsner Józef, *Dwa Śpiewy Polskie z Opery Jagiello w Tenczynie kompozycji [...] przełożone z Orkiestry na Fortepiano przez Walentego Kratzera, sztychował A. Plachecki, Skład Muzyczny, Warszawa [b. r. w. (po 1819)]*.

Elsner Józef, *Erwerb der Partitur eines Requiems für Zar Alexander I. von Jozef Elsner*, 19.02.1827-23.02.1827, 2 fol. Österreichische Nationalbibliothek, Signatur: 10 [Kartonnummer].

Elsner Józef, *Hymn. Veni Sancte Spiritus na obchód otwarcia Towarzystwa przyjaciół Muzyki Religijnej i Narodowej w dn. 12-tym Stycznia 1815 ułożony i ofiarowany Jaśnie Oświeconemu Xiążęciu Imnci Adamowi Czartoryskiemu Senatorowi Państwa Ross.. Członkowi Rzędu Namiestniczego Królestwa Polskiego przez Józefa Elsnera*. [Inny tyt.: *Veni Sancte Spiritus. Chór i orkiestra. Op. 8 Es dur*], Breitkopf & Härtel, Lipsk [1815], ss. [2], 27, [1], [egz.: Muzeum Narodowe w Krakowie – Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, sygn. 40097 III, dawna sygnatura 2755]. URL: <http://cyfrowe.mnk.pl/dlibra/docmetadata?id=11642&dirds=26&tab=> [dostęp: 31.12.2016].

Elsner Józef, *Jagiello w Tęczynie. Uwertura. Partytura na orkiestrę dętą*, instrumentacja Pawła Kuczerzy, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1951, ss. 47, seria: Biblioteka Muzyczna - Dom Wojska Polskiego, 34.

Elsner Józef, *Męka Pana Naszego Jezusa Chrystusa. Nowe oratorium kościelne ułożone z muzyką*, b.w., Warszawa 1838, ss. 19.

Elsner Józef, *Męka Pana Naszego Jezusa Chrystusa. Oratorium kościelne ułożone z muzyką*, Drukarnia Józefa Ungera, Warszawa 1854, ss. 16.

Elsner Józef, *Messe à trois voix égales avec deux motets, formant graduel et offertoir [sic!], pour Basse et deux Ténors, ou Contralto et deux Soprano. Avec accompagnement d'Orgue ou de Forte Piano ad libitum. Musique imprimée*, partition [druk], M.elle Alex.ne Choron, Paris [1827], ss. 27, Bibliothèque nationale de France, Paris, sygn. BnF 42975696 [=Elsner Józef, *Msza G-dur*, op. 13,

na 3-głosowy chór męski i organy ad libitum, (rkps ok. 1820, druk 1827), Biblioteka Narodowa Francji, Paryż].

Elsner Józef, *Missam (in E minori et majori) Divo Stanislao Kostka sacram...* [...] d. d. d. J. Elsner, Opus LXII [op. 62], Vindobonae [=Wiedeń] [1840? (1838)], fol. [partytura drukowana, British Library, Londyn, sygn.: Music Collections H. 3066, dawniej: Biblioteka British Museum w Londynie, sygn. H. 3066].

Elsner Józef, *Motetto seu Offertorium de Sancto Josepho. Na chór mieszany i orkiestrę symfoniczną = for mixed chorus and symphony orchestra*, [C-dur, op. 10], red. zeszytu i autor posłowia: Maria Zduniak, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1997, ss. 64, seria: Muzyka Polska XIX i XX Wieku.

Elsner Józef, *Msza F-dur op. 41 = Mass in F major op. 41*, koment. Piotr Maculewicz, Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina, Warszawa 2013 [zapis muzyczny, partytura, głosy i wyciąg fortepianowy], ss. XXI, [10], 138, [1] + 2 dyski optyczne (1 CD-ROM i 1 CD).

Elsner Józef, *Msza na 3 głosy z tow. Organu* [Msza B-dur, op. 44], F. Hösick, Warszawa [ca 1903], ss. 21, seria: Chwała na Wysokości, no. 72.

Elsner Józef, *Msza święta w ocyzstym języku na trzy głosy z towarzyszeniem organu ułożona i ofiarowana jaśnie wielmo: xię: Stanisławowi Choromańskiemu biskupowi adrazyiskiemu suffraganowi augustowskiemu*, Skład Muzyki Magnus, [ca 1829], ss. 16.

Elsner Józef, *Msza, Graduale i offertorium*, op. 13, na 3 głosy męskie (tenor I, tenor II, bass) i organy ad libitum [...], Pro musica camerata edition, Warszawa 1993, ss. 39.

Elsner Józef, *Offertorium B-dur, Quoniam in me speravit*, op. 30, na 4-głosowy chór i orkiestrę, [1828], [partytura drukowana] Hofmeister, Lipsk (Leipzig) [1828]. [Biblioteka Jagiellońska, Kraków, sygn. 1953 K. 233; Bibliothek der Gesellschaft der Musikfreunde, sygn. I 11581].

Elsner Józef, *Offertorium C-dur, Beatus vir qui suffert tentationem*, op. 56, na 4-głosowy chór mieszany i organy, [ok. 1835], [partytura drukowana], Biblioteka Jagiellońska, bez sygnatury, dzieło ze zbiorów Towarzystwa Muzycznego w Krakowie przechowywanych w BJ.

Elsner Józef, *Offertorium C-dur, Cantantibus organis Caecilia*, op. 33, na 4-głosowy chór, orkiestrę [kwintet smyczkowy, flet, klawet, fagot, trąbkę, waltornię, kotły] i organy [ok. 1824], [druk głosów], Biblioteka Jagiellońska, Kraków, bez sygnatury, dzieło ze zbiorów Towarzystwa Muzycznego w Krakowie przechowywanych w BJ.

Elsner Józef, *Offertorium D-dur Confirma hoc Deus*, op. 32, na 4-głosowy chór i orkiestrę [1824], [druk głosów], Biblioteka Jagiellońska, Kraków, bez sygnatury, dzieło ze zbiorów Towarzystwa Muzycznego w Krakowie przechowywanych w BJ.

Elsner Józef, *Offertorium D-dur, Confirma hoc Deus*, op. 32, na 4-głosowy chór i orkiestrę [1824], [druk głosów], Biblioteka Narodowa, sygn. BN Mus. 5230 Mf. 71861.

Elsner Józef, *Offertorium F-dur*, [inc.: *Tui sunt coeli et tua est terra*], op. 70, na 4-głosowy chór, orkiestrę i organy [1840], [rekonstrukcja], „Liturgia Sacra. Przegląd liturgiczno-muzyczny. Kwartalnik Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego. Liturgia, musica, ars” (Wydawnictwo św. Krzyża, Opole), r. 10: 2004, nr 1(23), ss. 193-217.

Elsner Józef, *Ofiara Abrahama. Drama liryczne w 4 aktach z muzyką*, tłum. B. K., Glücksberg, Warszawa 1821, ss. 4, 72.

Elsner Józef, *Początki muzyki a szczególnie śpiewania. Nr 3. A. Śpiewanie ze słowami dla klasy drugiej szkoły elementarnej muzyki*, szyćchował A. Plachecki, [b.w.], Warszawa [b.r.w. (1830-1839)], ss. 40.

Elsner Józef, *Post celebrem ex hoste victoriam stabilitam Europae pacem restitutamque suo nomini et rei Poloniae tantorum operum auspice Aleksandro I Omnium Russiarum Imperatori et Polonorum Regi Hymnum Ambrosianum Nova Musica Die VI post Kal[endas] Iul[ias]. MDCCCXV Varsoviae in ecclesia scholarum piarum decantatum nomine instituti musici DDD Fidelis subditus Josephi Elsner*, [inc.: „...Te Deum laudamus”] Lipsiae [editum] Impensis Breitkopfii & Härteli [Lipsk 1815],

op. 11, D-dur na sopran, bas, 4-głosowy chór i orkiestrę, wyd. Breitkopf & Härtel, Lipsk 1815, partytura, Biblioteka Jagiellońska, Kraków, sygn. BJ Muz. 718 IV.

Elsner Józef, *Rozprawa o metryczności i rytmiczności języka polskiego, szczególniiej o wierszach polskich we względzie muzycznym*, przez Józefa Elsnera, z przykładami objaśniającymi przez Kazimierza Brodzińskiego, Część I, Drukarnia Stanisława Dąbrowskiego, Warszawa 1818, ss. [104].

Elsner Józef, *Sumariusz moich utworów muzycznych z objaśnieniami o czynnościach i działaniach moich jako artysty muzycznego*, oprac. Alina Nowak-Romanowicz, z niemieckiego przełożył Kazimierz Lubomirski, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1957, ss. 231, [1], seria: Źródła Pamiętnikarsko-Literackie do Dziejów Muzyki Polskiej, t. 4.

Elsner Józef, *Szkola śpiewu*, nakł. Gustaw Sennewald, Warszawa [b.r.w. (1834)], k. 2, ss. 74.

Elsner Józef, *Veni Creator*, [S.l., 1842]. [Partytura, na chór mieszany], k. 7 k. (14 s. zapis.), rkps, Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. Mus. 72 [oryginał], Mf. 3347 [mikrofilm].

Elsner Józef, *Wybór pięknych dzieł muzycznych i pieśni polskich na rok 1805*, cz. 1-12, wyd. Józef Elsner, Warszawa-Wrocław [1805], nr 1 *Syrczeń*: k. 1, ss. 19, nr 2 *Luty*: k. 1, ss. 18, nr 3 *Marzec*: k. 1, ss. 22, nr 4 *Kwiecień*: k. 1, ss. 23, nr 5 *Maj*: k. 1, ss. 20, nr 6 *Czerwiec*: k. 1, ss. 20, nr 7 *Lipiec*: k. 1, ss. 20, nr 8 *Sierpień*: k. 1, ss. 16, nr 9 *Wrzesień*: k. 1 ss. 17, nr 10 *Październik*: k. 1, ss. 16, nr 11 *Listopad*: k. 1 ss. 19, nr 12 *Grudzień*: k. 1, ss. 19.

Elsner Józef, *Wyjątki z pozostających dotąd w rękopismie części rozprawy Józefa Elsnera o metryczności i rytmiczności języka polskiego*, [Biblioteka Warszawska], [Warszawa] 1846, ss. [1], 248-272.

Haydn Johann Michael, *Deutsches Hochamt. Hier liegt vor deiner Majestät MH 560. Partitur*, Hrsg. von Armin Kircher, Carus, Stuttgart 2006.

Prasa codzienna / Journals (Daily):

„Gazeta Warszawska”, r. 20: 1820, nr 160, 24 listopada 1820 r.

„Kurjer Warszawski”, r. 1: 1821, nr 231, 27 września 1821 r.

„Kurjer Warszawski”, r. 3: 1823, nr 22, 26 stycznia 1823 r.

„Kurjer Warszawski”, r. 22: 1842, nr 311, 23 listopada 1842 r.

„Kurjer Warszawski”, r. 34: 1854, nr 103, 19 kwietnia 1854 r.

„Kurjer Warszawski”, r. 34: 1854, nr 106, 22 kwietnia 1854 r.

Wybrane nagrania / Selected Sound records:

Elsner Józef, *Ave Maria [motety, hymny eucharystyczne i msze polskie Józefa Elsnera]*, Musicon, Warszawa 2014, seria: Jasnogórska Muzyka Dawna, vol. 21 [dokument dźwiękowy].

Elsner Józef, *Ave Maria. Muzyka religijna Józefa Elsnera ze zbiorów jasnogórskich*, Dux, Warszawa 2006, seria: Jasnogórska Muzyka Dawna, vol. 21 [dokument dźwiękowy].

Elsner Józef, *Canticum Simeonis Nunc dimittis* op. 69. *Offertoria. Missa in C* op. 26 [...], Musicon, Wydawnictwo Zakonu Paulinów Paulinianum Jasna Góra, warszawa - Częstochowa 2014, seria: Jasnogórska Muzyka Dawna, vol. 49 [dokument dźwiękowy].

Elsner Józef, *Missa F; Vesperae D*, Musicon, Warszawa 2005, seria: Jasnogórska Muzyka Dawna, vol. 8 [dokument dźwiękowy].

Elsner Józef, *Msza polska d-moll* op. 87 = *The Polish Mass in D minor* Op. 87, *Missa solemnis (Sancti Josephi) in F* op. 41, Musicon, Wydawnictwo Zakonu Paulinów Paulinianum Jasna Góra, Warszawa - Częstochowa 2009, seria: Jasnogórska Muzyka Dawna, vol. 32 [Dokument dźwiękowy].

Elsner Józef, *Muzyka religijna. Solemnis coronationis missa* op. 51. *Offertorium Tui sunt coeli et tua est terra* op. 70, Baron Edition, [b.m.w. (Opole)] 2014, 1 płyta CD [dokument dźwiękowy] + dod. druk., ss. 14.

Elsner Józef, *Ouvertura czyli Symfonia z Ofiary Abrahama. Hymnus Te Paule solitudinis decus* op. 36. *Missa in E minori et majori* op. 62 [...], Musicon, Wydawnictwo Zakonu Paulinów Paulinianum Jasna Góra, Warszawa – Częstochowa 2015, seria: Jasnogórska Muzyka Dawna, vol. 52 [dokument dźwiękowy].

Elsner Józef, *Passio Domini nostri Jesu Christi in D minor*, op. 65, Polskie Nagrania 1992, 1 CD płyta [dokument dźwiękowy] + broszura, ss. 12.

Elsner Józef, *Solemnis coronationis missa in C* op. 51, *offertoria* Musicon, Wydawnictwo Zakonu Paulinów Paulinianum Jasna Góra, warszawa - Częstochowa 2014, seria: Jasnogórska Muzyka Dawna, vol. 41 [dokument dźwiękowy].

Haydn Johann Michael, *Hier liegt vor Deiner Majestät. German mass for chorus & orchestra in A major*, MH 536 (KL 6:3), [in:] *German Masses*, 1983 [płyta CD].

Opracowania / Second bibliographical sources:

Ambrożewicz Danuta, *Hrabanus Maurus*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 4, *hij*, pod red. Elżbiety Dziębowskiej, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1993, s. 306.

Baron Piotr, *Józef Elsner – mistrz i nauczyciel Chopina*, [w:] *Chopin w polskiej szkole i kulturze*, pod red. Zofii Budrewicz, Marii Sienko, Romualdy Ławrowskiej, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2011, s. 45-54.

Baron Piotr, *Kerygmaticzny charakter utworów wokально-instrumentalnych okresu wczesnego romantyzmu, na przykładzie wybranych utworów Józefa Elsnera*, Opole 2009, rkps [w zbiorach Piotra Barona].

Baron Piotr, *Ulrich Hugo*, [w:] *Ślązacy od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. 3, pod red. Joanny Rostropowicz, Górnośląskie Centrum Kultury i Spotkań im. Eichendorffa. Editio Silesia, Fundacja Nauki i Kultury na Śląsku, Łubowice - Opole 2009, s. 288-290.

Blankenburg Walter, *Kann Singen Verkündigung sein? Vom gesprochenen und gesungenen Wort Gottes*, „Musik und Kirche“, Jahrgang 23: 1953, Heft 5, s. 177-194 [nadbitka: Bärenreiter Verlag, Kassel 1953, s. 16].

Blasel Carl, *Geschichte von Kirche und Kloster St. Adalbert zu Breslau*, F. Hirt, Breslau 1912, ss. 126, Series: *Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte*, Bd 16.

Breviarium fidei. *Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, oprac. Stanisław Głowa, Ignacy Bieda, [wyd. 2], Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań 1988, ss. XV, [1], 728.

Chocieszyński Józef, *Analiza krytyczna rozprawy „O metryczności i rytmiczności języka polskiego szczególnie o wierszach we względzie muzycznym przez Józefa Elsnera”*, Poznań 1937, k. [2], 54, [1], [niepublikowana praca magisterska, Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu].

Chopin w polskiej szkole i kulturze, pod red. Zofii Budrewicz, Marii Sienko, Romualdy Ławrowskiej, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2011, ss. 431.

Der Critische Musicus an der Spree, [Hrsg. Friedrich Wilhelm Marpurg], 1749-1750.

Der Critische Musicus an der Spree, Band 1, Haude und Spener, Berlin 1970, ss. 406 [Reprint Nachdruck der Ausgabe, Berlin 1749-50].

Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik [MGG], Bände 1-26, begr. von Friedrich Blume, [oprac.] Ludwig Finscher, 2., neubearb. Ausgabe, Bärenreiter, Metzler, Kassel - Stuttgart - Weimar 1994-2007.

Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik [MGG], Sachteil, Band 6 *Meis - Mus*, begr. von Friedrich Blume, [oprac.] Ludwig Finscher, 2., neubearb. Ausgabe, Bärenreiter Verlag, Metzler Verlag, Kassel - Stuttgart - Weimar 1997, ss. VI, szpalt 1844.

Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik [MGG], Personenteil, Band 6 E - Fra, begr. von Friedrich Blume, [oprac.] Ludwig Finscher, 2., neubearb. Ausgabe, Bärenreiter Verlag, Metzler Verlag, Kassel - Stuttgart - Weimar 2001, ss. XI, szpalt 1656.

Dłuska Maria, *Józef Elsner o sylabotonizmie i o heksametrach Mickiewicza*, „Pamiętnik Literacki. Czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej”, r. 47: 1956, nr 1, s. 102-120.

Dola Kazimierz, *Dzieje Kościoła na Śląsku*, Cz. 1: *Średniowiecze*, wyd. 2 uzup., Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Wydawnictwo Świętego Krzyża, Opole 1996, ss. 220, seria: Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku, t. 9.

Drączkowski Franciszek, *Kerygmat, kerygma. 2. W przekazach patrystycznych*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, *Język – Kino*, zespół red. Antoni Bednarek [et al.], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2000, szp. 1362-1363.

Einstein Alfred, *Muzyka w epoce romantyzmu*, przeł. Michalina i Stefan Jarociński, wyd. 3., Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 2008, ss. 433, [1], [8].

Encyklopedia katolicka, t. 8, *Język – Kino*, zespół red. Antoni Bednarek [et al.], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2000, ss. VIII, szpalt 1456.

Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna, t. 2, *cd*, pod red. Elżbiety Dziębowskiej, kolegium redakcyjne: Zofia Lissa [et al.], wyd. 1., Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1984, ss. XV, 515, [1], k. [8].

Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna, t. 3, *efg*, kolegium red. Elżbieta Dziębowska [et al.], komitet redakcyjny: Witold Lutosławski [et al.], wyd. 1., Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1987, ss. XV, 532, [3], k. [8].

Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna, t. 4, *hij*, pod red. Elżbiety Dziębowskiej, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1993, ss. XV, 517, [3], k. [8].

Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna, t. 6, *m*, pod red. Elżbiety Dziębowskiej, kolegium red. Andrzej Chodkowski [et al.], wyd. 1, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 2000, ss. XV, 468, [2], k. [6].

Fubini Enrico, *Historia estetyki muzycznej*, przeł. Zbigniew Skowron, „Musica Iagellonica”, Kraków 1997, ss. 556, seria: *Studia et Dissertationes Instituti Musicologiae Universitatis Varsoviensis. Seria C*, t. 2.

Fubini Enrico, *Historia estetyki muzycznej*, przeł. Zbigniew Skowron, wyd. 2, „Musica Iagellonica”, Kraków 2002, ss. 556, seria: *Studia et Dissertationes Instituti Musicologiae Universitatis Varsoviensis. Seria C*, t. 2.

Hegel Georg Wilhelm Friedrich, *Wykłady o estetyce*, t. 1, przekład Janusza Grabowskiego i Adama Landmana, objaśnieniami opatrzył Adam Landman, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1964, ss. XII, 670, [1], k. [1], seria: Biblioteka Klasyków Filozofii.

Hegel Georg Wilhelm Friedrich, *Wykłady o estetyce*, t. 2, przekład Janusza Grabowskiego i Adama Landmana, objaśnieniami opatrzył Adam Landman, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1966, ss. IX, [1], 575, [1], seria: Biblioteka Klasyków Filozofii.

Hegel Georg Wilhelm Friedrich, *Wykłady o estetyce*, t. 3, przekład Janusza Grabowskiego i Adama Landmana, objaśnieniami opatrzył Adam Landman, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, ss. VII, [1], 773, seria: Biblioteka Klasyków Filozofii.

Historia muzyki powszechnej, t. 2, *Barok, klasycyzm*, redakcja Józef Michał Chomiński, Polskie Wydawnictwo Muzyczne Kraków 1965, ss. 491.

Józef Elsner (1769-1854), *Życie – działalność – epoka*, red. Remigiusz Pośpiech, Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2013, ss. 379, [2], seria: *Musica Claromontana*, 4.

Konstytucja o liturgii świętej [„Sacrosanctum Concilium”], [w:] *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, oprac. Stanisław Głowa, Ignacy Bieda, [wyd. 2], Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań 1988, ss. 40-70.

Konstytucja o liturgii świętej [„Sacrosanctum Concilium”], pdf online, s. 48-78, URL: <http://ptm.rel.pl/files/swii/139-sacrosanctum-concilium.pdf> [dostęp: 30.06.2016].

Kowalska Małgorzata, *ABC historii muzyki*, Musica Iagellonica, Kraków 2001, ss. 692, [1].

Kultura i sztuka w służbie Eucharystii. *Materiały sympozjum zorganizowanego w Opolu i Kamieniu Śląskim (5-6.03.1997) przez Katedrę Liturgiki i Hagiografii oraz Zakłady Muzyki Kościelnej i Sztuki Sakralnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego z okazji 46. Międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego we Wrocławiu*, red. Rudolf Pierskała, Remigiusz Pośpiech, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Wydawnictwo Świętego Krzyża, Opole 1997, ss. 192, seria: Sympozja - Uniwersytet Opolski. Wydział Teologiczny, 24.

Langer Susanne Katherine, *Nowy sens filozofii. Rozważania o symbolach myśli, obrzędzie i sztuki*, przełożyła [z ang.] Alina Hanna Bogucka, słowem wstępnym opatrzyła Hanna Buczyńska-Garewicz, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1976, ss. 426, [6], seria: Biblioteka Myśli Współczesnej.

Marpurg Friedrich Wilhelm, *Handbuch bey dem Generalbasse und der Composition mit zwey- drey- vier- fünf- sechs- sieben- acht und mehrern Stimmen, für Anfänger und Geübtere*, Verlegts Gottlieb August Lange, Berlin 1755-1760, vol. [1]: 1755; vol. 2: 1757; vol. 3: 1758, *Dritter und letzter Theil, nebst einem Hauptregister über alle drey Theile*; vol. 4: 1760, *Anhang zum Handbuche* [...].

Marpurg Friedrich Wilhelm, *Handbuch bey dem Generalbasse und der Composition mit zwey- drey- vier- fünf- sechs- sieben- acht und mehrern Stimmen, für Anfänger und Geübtere*, [vol. 1], *Zweyte, vermehrte und verbesserte Auflage*, Verlegts Gottlieb August Lange, Berlin 1762.

Marpurg Friedrich Wilhelm, *Handbuch bey dem Generalbasse und der Composition. 3 Teile und Anhang in 1 Band*, Olms, Hildesheim - New York 1974 ss. 341 [Nachdruck der Ausgabe: Berlin 1755-60].

Messe und Motette, Herausgegeben von Laurenz Lütken, Mit einer Abbildung und 15 Notenbeispielen, Bärenreiter, Metzler Verlag, Kassel-Basel-London-New York-Prag-Stuttgart-Weimar 2002, ss. 200, seria: MGG Prisma.

Nitecki Piotr, *Biskupi Kościoła w Polsce 965-1999. Słownik biograficzny*, przedmowa Henryk Gulbinowicz, wyd. 2 popr. i uzupeł., „Pax”, Warszawa 2000, ss. XV, [2], szp. 524, ss. 40, [4].

Nossol Alfons, *Apostolskie posłannictwo muzyki sakralnej dzisiaj. Śpiew wiernych w odnowionej liturgii*, [w:] *Śpiew wiernych w odnowionej liturgii. Materiały sesji muzykologicznej zorganizowanej w Opolu w dniach 18-19 IX 1991 przez sekcję Wykładowców Muzyki Kościelnej przy Komisji Episkopatu Polski do spraw Nauki Katolickiej oraz Studium Muzyki Kościelnej Instytutu Teologiczno-Pastoralnego Filii KUL w Opolu*, red. Remigiusz Pośpiech, Piotr Tarliński, Wydawnictwo św. Krzyża, Opole 1993, s. 7-11, seria: Sympozja - Instytut Teologiczno-Pastoralny, t. 2.

Nowak-Romanowicz Alina, *Elsner Józef Antoni Franciszek*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 3, efg, kolegium red. Elżbieta Dziębowska [et al.], komitet redakcyjny: Witold Lutosławski [et al.], wyd. 1., Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1987, 19-32.

Nowak-Romanowicz Alina, *Józef Elsner. Monografia*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1957, ss. 351, [1], k. [43], seria: Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Polskiej, t. 4.

Otto Rudolf, *Świętość. Elementy irracjonalne w pojęciu bóstwa i ich stosunek do elementów racjonalnych*, tłumaczenie i indeks zestawił Bogdan Kupis, Książka i Wiedza, Warszawa 1968, ss. 249.

Paczkowski Szymon, *Marpurg Friedrich Wilhelm*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 6, m, pod red. Elżbiety Dziębowskiej, kolegium red. Andrzej Chodkowski [et al.], wyd. 1, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 2000, s. 99-101.

Pawlak Ireneusz, *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, wyd. 2, popr. i uzupeł., Polihymnia, Lublin 2001, ss. 467, [3].

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu [Biblia Tysiąclecia], w przekładzie z języków oryginalnych, opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, red. Kazimierz Dynarski, Maria Przybył, red. nauk. Augustyn Jankowski [et al.], tłumacze ksiąg: Władysław Borowski [et al.], wyd. 5 na nowo opracowane i poprawione, Pallotinum, Poznań 2003, ss. 1468, [4].

Planyavsky Peter, *Katholisches Kirchenmusik. Praxis und liturgische Hintergründe*, Tyrolia-Verlag, Innsbruck-Wien 2010, ss. 399.

Pociej Bohdan, *Sacrum w muzyce romantycznej*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. 34: 1987, s. 34-40.

Poppe Gerhard, *Festhochamt, sinfonische Messe oder überkonfessionelles Bekenntnis? Studien zur Rezeptionsgeschichte von Beethovens Missa solemnis*, Ortus-Musikverlag, Beeskow 2007, ss. 554, seria: Ortus-Studien, Band 4.

Pośpiech Remigiusz, *Muzyka wielogłosowa w celebracji eucharystycznej na Śląsku w XVII i XVIII wieku*, Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004, ss. 428, seria: Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku, 29.

Sacrum i sztuka oprac. Nawojka Cieślińska, Wydawnictwo Znak, Kraków 1989, ss. 320.

Schlesisches Musiklexikon, Hrsg. von Lothar Hoffmann-Erbrecht, Institut für Deutsche Musik im Osten, Wißner, Augsburg 2001, ss. XIX, 915.

Schlesisches Tonkünstler-Lexikon. 4 Hefte in 1 Band, hrsg. von Kossmaly und Carlo [=Carl Heinrich Herzel], Olms, Hildesheim-New York 1982, ss. 332.

Sikorski Kazimierz, *Harmonia*, cz. 2, wyd. 11, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 2014, ss. 318, [2], seria: Compendium Musicum.

Stróżewski Władysław, *O możliwości sacrum w sztuce*, [w:] *Sacrum i sztuka*, oprac. Nawojka Cieślińska, Wydawnictwo Znak, Kraków 1989, s. 23-38.

Strumillo Tadeusz, Nowak-Romanowicz Alina, Kuryłowicz Teresa, *Poglądy na muzykę kompozytorów polskich doby przedchopinowskiej: Ogiński, Elsner, Kurpiński*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1960, ss. 196, seria: Dokumentacja Warszawskiego Okresu Życia i Twórczości Fryderyka Chopina. Towarzystwo im. Fryderyka Chopina.

Szulik Michał Roman, *Kultura muzyczna katedry siedleckiej. Ludzie i muzyka*, Polihymnia, Lublin 2008, ss. 181.

Ślązacy od czasów najdawniejszych do współczesności, t. 3, pod red. Joanny Rostropowicz, przekł. z jęz. pol. na jęz. niem. Josef Gonschior et al., przekł. z jęz. niem. na jęz. pol. Janusz Krosny, Joanna Rostropowicz, Przemysław Rostropowicz, Gómoślaskie Centrum Kultury i Spotkań im. Eichendorffa. Editio Silesia, Fundacja Nauki i Kultury na Śląsku, Łubowice - Opole 2009, ss. 312.

Śpiew wiernych w odnowionej liturgii. Materiały sesji muzykologicznej zorganizowanej w Opolu w dniach 18-19 IX 1991 przez sekcję Wykładowców Muzyki Kościelnej przy Komisji Episkopatu Polski do spraw Nauki Katolickiej oraz Studium Muzyki Kościelnej Instytutu Teologiczno-Pastoralnego Filii KUL w Opolu, red. Remigiusz Pośpiech, Piotr Tarliński, Wydawnictwo św. Krzyża, Opole 1993, ss. 92, seria: Sympozja - Instytut Teologiczno-Pastoralny, t. 2.

Tradycje śląskiej kultury muzycznej. J. Elsner a Polska kultura muzyczna XIX wieku. Materiały z sesji naukowych zorganizowanych w ramach V i VI Dni Elsnerowskich w Grodkowie w latach 1974 i 1976 = Tradition of Polish culture in Silesia. J. Elsner and the Polish music culture of the XIXth century. Papers of the research-symposiums organized in the framework of the Vth and VIth Elsner-Festivals in Grodków 1974 and 1976, [autorzy: Bożena Jeszka-Blechert, Józef Majchrzak, Karol Musioł, Alina Nowak-Romanowicz, Maria Zduniak] Państwowa Wyższa Szkoła Muzyczna, Grodkowski Ośrodek Kultury, Grodkowskie Towarzystwo Kulturalno-Oświatowe, Katowice-Grodków 1977, ss. 105, [3] seria: Prace Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej przy Bibliotece Głównej Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Katowicach, nr 4.

Waloszek Joachim, *Dlaczego muzyka w sprawowaniu Eucharystii?*, [w:] *Kultura i sztuka w służbie Eucharystii. Materiały sympozjum zorganizowanego w Opolu i Kamieniu Śląskim (5-6.03.1997) przez*

Katedrę Liturgiki i Hagiografii oraz Zakłady Muzyki Kościelnej i Sztuki Sakralnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego z okazji 46. Międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego we Wrocławiu, red. Rudolf Pierskała, Remigiusz Pośpiech, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Wydawnictwo Świętego Krzyża, Opole 1997, s. 111-120, seria: Sympozja - Uniwersytet Opolski. Wydział Teologiczny, 24.

Waloszek Joachim, *Teologia muzyki. Współczesna myśl teologiczna o muzyce*, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Wydawnictwo Świętego Krzyża, Opole 1997, ss. 296, seria: Opolska Biblioteka Teologiczna, 18.

Waloszek Joachim, *W poszukiwaniu teologicznych kwalifikacji sztuki muzycznej*, „Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL”, r. 19: 2006, nr 1-2, s. 43-54.

Wilkowska-Chomińska Krystyna, **Chomiński Józef Michał**, *Wielkie formy wokalne*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1984, ss. 722.

Wiśniewski Piotr, *Aspekt kerygmatyczny muzyki liturgicznej*, „Anamnesis. Biuletyn Komisji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski” (Sandomierz), r. 13: 2007, nr 3 (50), s. 96-99, online, URL: <http://www.kkbbids.episkopat.pl/uploaded/a50/50-21.pdf> [dostęp: 30.06.2016].

Wiśniewski Piotr, *Aspekt kerygmatyczny muzyki liturgicznej*, Stowarzyszenie Pro Musica Sacra, publikacja 26.10.2013, online, URL: <http://promusicasacra.pl/aspect-kerygmatyczny-muzyki-liturgicznej/> [dostęp: 30.06.2016], [przedruk].

Wronkowska Sonia, *Elsneriana zachowane z przedwojennego zasobu Biblioteki Narodowej. Charakterystyka, losy i znaczenie kolekcji*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, r. 45: 2014, s. 47-77, URL: <http://www.bn.org.pl/download/document/1438766014.pdf> [dostęp: 30.06.2016].

Zduniak Maria, *Józef Elsner Motetto seu Offertorium de Sancto Josepho C-dur op. 10* [Posłowie do partytury], [w:] Józef Elsner, *Motetto seu Offertorium de Sancto Josepho. Na chór mieszany i orkiestrę symfoniczną = for mixed chorus and symphony orchestra*, [C-dur, op. 10], red. zeszytu i autor posłowie: Maria Zduniak, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1997, s. 57-60, seria: Muzyka Polska XIX i XX Wieku.

Żórawska-Witkowska Alina, *Dittersdorf Karl*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 2, cd, pod red. Elżbiety Dziębowskiej, kolegium redakcyjne: Zofia Lissa [et al.], wyd. 1., Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1984, s. 415-416.

Żórawska-Witkowska Alina, *Graun Carl Heinrich* [Graun Karl Heinrich], [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 3, efg, kolegium red. Elżbieta Dziębowska [et al.], komitet redakcyjny: Witold Lutosławski [et al.], wyd. 1., Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1987, s. 448-449.

Netografia / Netgraphy:

Genealodzy.pl, portal online, URL: <http://www.szukajwarchiwach.pl/> [dostęp: 30.06.2016].

Kosińska Małgorzata, *Józef Elsner* [hasło], Polskie Centrum Informacji Muzycznej, Związek Kompozytorów Polskich, październik 2006, strona internetowa online: [culture.pl](http://culture.pl/pl/tworca/jozef-elsner) URL: <http://culture.pl/pl/tworca/jozef-elsner> [dostęp: 30.06.2016].

Sodalicia mariańska, [w:] *Dziedzictwo.ekai.pl Kultura religijna. Tradycja. Duchowość*, Katolicka Agencja Informacyjna, portal online, URL: http://dziedzictwo.ekai.pl/@sodalicia_marianska [Access: 30.06.2016].

spiewnik.katolicy.net: *chorał gregoriański i tradycyjne pieśni kościelne*, portal online, opublikowano: 13.04.2008, URL: <http://spiewnik.katolicy.net/index.php?topic=1881.0> [dostęp: 30.06.2016].

Szukaj w Archiwach, portal online, URL: <https://genealodzy.pl/> [dostęp: 30.06.2016].

Tomasz Napoleon Nidecki, [w:] *Baza Wiedzy, Chopin 2010*, online, URL: <http://bazawiedzy.chopin2010.pl/pl/osoby/wszystkie-osoby/entry/6351-nidecki-tomasz-napoleon.html> [dostęp: 31.12.2015].

[Bibliografię utworzył, opracował oraz przypisy zredagował i uzupełnił – Marek Mariusz Tytko]
[Bibliography has been created and footnotes have been completed by Marek Mariusz Tytko].

Information about the Author

Information about the Author in English:

Piotr Józef Baron, dr habil., a musician, composer, conductor, organist, with a post-doctoral degree in musical arts, artistic specialization: conducting. He studied in Teachers' College in Wielun (the subject: Musical Education, diploma in 1987), and in the Ignacy Paderewski Academy of Music in Poznań (the subject: choral conducting, M. A. diploma in 2001). He received the title of Master of Arts on the basis of his M. A. thesis entitled *Związek śląskich kół śpiewaczych w walce o polskość Śląska Opolskiego w okresie międzywojennym* [The union of Silesian choirs in the struggle for the Polish identity of Opole Silesia in the interwar period], 2001. He was granted the 1st Degree Qualification (i.e. the equivalent of a doctoral degree in musical arts) in the Fryderyk Chopin Academy of Music in Warsaw on the basis of a concert in 2002. He received the post-doctoral degree in musical arts from The Academy of Music in Gdańsk in 2015, on the basis of the record entitled *Józef Elsner: Religious Music* (2015). Since 2016 he has been employed as associate professor in the State Higher Vocational School in Nysa. He is the founder and artistic director of the Festival of Silesian Composers. In his work he combines performance activity with research i.e. discovering and examination of the works of Silesian composers. He conducted the world premiere of the works of the forgotten Silesian composers (such as Józef Elsner, Hugo Ulrich, Bolko Graf von Hochberg, Joseph Ignaz Schnabel, Ignaz Reimann) as well as the works of the contemporary composers (Urdula Mamlök, Norbert Linke, Witold Szalonek, Ortwin Benninghoff, Stefan Sendek, Levko Kolodub, Janna Kolodub, Alfred Goodman). He has been an organist since 1982, in the St. Sebastian's Church in Opole, among others. He was a conductor of the choir of the Opole Philharmonic in 1992-1994. He is a conductor and artistic director of the Nysa Gospel Choir (i.e. the Choir of the State Higher Vocational School in Nysa) and also the director of the Community Music Centre in Ozimek (since 1990). He edited several books, e.g. *Pielgrzymka do Św. Anny / Wallfahrt zur Hl. Anna / Pout k' sv. Anně* [Pilgrimage to St. Anna], (Opole, 1st ed. 1996, 2nd ed. 1997, 3rd ed. 1998), *Dwujęzyczność w przedszkolu i w I etapie edukacyjnym* [Bilingualism in the kindergarten and in the first stage of education] (Opole 2005). His monograph entitled *Ignaz Reimann (1820-1885). Wielki syn ziemi radkowskiej* [Ignaz Reimann (1820-1885), a great son of the Radków Region] (Radków, Nowa Ruda 2016). He is the author of the following music pieces: 3 *Gesänge für Violine, Trompete und Klavier* [3 Songs for the violin, the trumpet and the piano], 4 *Mosaiken* [4 Mosaics], (for the piano), *Missa Brevis* [A Short Mass], 1st part of *Mszalny Tryptyk* [the Mass Triptych] (for liturgical use) comprising *Kyrie*, *Psalm*, *Alleluia*, *Sanctus*, *Agnus Dei*; *Msza e-moll na głos i organy* [Mass in e-minor for the voice and the organ], *Klänge aus Sachsen* [Sounds from Saxony], for the organ, the trumpet and percussion, *Kyrie für Orgel* [Kyrie for the organ], *Halleluja für Orgel* [Alleluia for the organ], *Choralvorspiel in C* opus 6 [Choral prelude in C major, opus 6], *Hejnał X Śląskiego Festiwalu Piosenki Dziecięcej i Młodzieżowej w Ozimku* [A Reveille of the 10th Silesian Festival of the Children's and Youth Songs in Ozimek]. E-mail: p_baron[at]wp.pl

[Translation into English by Teresa Bela]

Informacja o autorze po polsku / Information about the Author in Polish:

Piotr Józef Baron, dr hab., muzyk, kompozytor, dyrygent, organista, doktor habilitowany sztuk muzycznych w dyscyplinie artystycznej dyrygentura, absolwent Studium Nauczycielskiego w Wieluniu (kierunek: wychowanie muzyczne, 1987), absolwent Akademii Muzycznej im. I. J. Paderewskiego w Poznaniu (kierunek: dyrygentura chóralna, 2001). Tytuł magistra sztuki uzyskał na podstawie pracy magisterskiej pt. *Związek śląskich kół śpiewaczych w walce polskość Śląska Opolskiego w okresie międzywojennym* (2001). Kwalifikacje I stopnia (odpowiednik stopnia doktora) otrzymał w Akademii Muzycznej im. F. Chopina w Warszawie na podstawie koncertu (w 2002 roku). Stopień doktora habilitowanego sztuk muzycznych uzyskał na podstawie płyty pt. *Józef Elsner Muzyka religijna* (2015) w Akademii Muzycznej w Gdańsku (w 2015). Zatrudniony na stanowisku profesora nadzwyczajnego Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nysie (od 2016 r.). Jest twórcą i dyrektorem artystycznym Festiwalu Kompozytorów Śląskich. Aktywność koncertową łączy z odkrywaniem i badaniem dzieł kompozytorów śląskich. Zrealizował zarówno prawykonania dzieł zapomnianych kompozytorów śląskich (takich jak: Józef Elsner, Hugo Ulrich, Bolko Graf von Hochberg, Joseph Ignaz Schnabel, Ignaz Reimann), jak i dzieł współczesnych twórców muzyki (Ursula Mamlok, Norbert Linke, Witold Szalonek, Ortwin Benninghoff, Stefan Sendeki, Levko Kolodub, Janna Kolodub, Alfred Goodman). Muzyk kościelny (organista) od 1982 r., m.in. w kościele św. Sebastiana w Opolu. Prowadził chór Filharmonii Opolskiej (1992-1994), Jest dyrygentem i dyrektorem artystycznym Nysa Gospel Choir (tj. Chóru Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nysie), nadto dyrektorem Społecznego Ogniska Muzycznego w Ozimku (od 1990). Wydał książki pod redakcją m.in.: *Pielgrzymka do św. Anny / Wallfahrt zur Hl. Anna / Pout k' sv. Anně* (Opole wyd. 1: 1996, wyd. 2: 1997, wyd. 3: 1998), *Dwujęzyczność w przedszkolu i w I etapie edukacyjnym* (Opole 2005). Książka autorska pt. *Ignaz Reimann (1820-1885). Wielki syn ziemi radkowskiej* (Radków, Nowa Ruda 2016). Skomponował następujące utwory muzyczne 3 *Gesänge für Violine, Trompete und Klavier* [=3 Pieśni na skrzypce, trąbkę i fortepian], 4 *Mosaiken* [=4 Mozaiki] (na fortepian), *Missa brevis* [=Msza krótka], część I *Tryptyku Mszalnego* (do użytku liturgicznego) w tym: *Kyrie, Psalm, Alleluja, Sanctus, Agnus Dei*, ponadto *Msza e-moll na głos i organy, Klänge aus Sachsen* [=Dźwięki z Saksonii] (na organy, trąbkę i instrumenty perkusyjne), *Kyrie für Orgel* [=Kyrie na organy], *Halleluja für Orgel* [=Alleluja na organy], *Choralvorspiel in C* opus 6 [=Preludium chorałowe w C, dzieło 6], *Hejnal X* Śląskiego Festiwalu Piosenki Dziecięcej i Młodzieżowej w Ozimku. E-mail: p_baron[at]wp.pl

Informace o autorovi v češtině / Information about the Author in Czech:

Piotr Józef Baron, doc. (dr hab.), hudebník, skladatel, dirigent, varhaník, docent (doktor habilitovaný) hudebních umění v umělecké disciplíně dirigentství, absolvent Pedagogického studia ve Wieluni (obor: hudební výchova, 1987), absolvent Hudební akademie I. J. Paderewského v Poznani (obor: sborové dirigentství, 2001). Titul magistra umění obdržel na základě magisterské práce *Związek śląskich kół śpiewaczych w walce polskość Śląska Opolskiego w okresie międzywojennym* (Sdružení pěveckých sborů v boji za polství Opolského Slezska v meziválečném období, 2001). Kvalifikaci I. stupně (ekvivalent stupně doktor) obdržel v r. 2002 na Hudební akademii F. Chopina ve Varšavě na základě koncertu. Stupeň docenta (doktora habilitovaného) hudebního umění obdržel v r. 2015 na základě nahrávky *Józef Elsner: Muzyka religijna* (J. E.: Religiozní hudba; 2015) na Hudební akademii v Gdańsku. Od r. 2016 působí jako mimořádný profesor Vyšší státní profesní školy v Nise. Je organizátorem a uměleckým ředitelem Festivalu slezských skladatelů. Koncertní aktivitu spojuje s odhalováním a výzkumem slezských skladatelů. Realizoval také premiéry děl zapomínaných slezských skladatelů (např. Józef Elsner, Hugo Ulrich, Bolko Graf von Hochberg, Joseph Ignaz Schnabel, Ignaz Reimann), ale i děl současných skladatelů (Ursula Mamlok, Norbert Linke, Witold Szalonek).

ek, Ortwin Benningoff, Stefan Sendeki, Levko Kolodub, Janna Kolodub, Alfred Goodman). Od r. 1982 je cirkevným hudobníkom (varhaníkom), mj. v kostele sv. Sebestiána v Opolí. V letech 1992 – 1994 vedl sbor Opolské filharmonie, je dirigentem a umeleckým ředitelem Nysa Gospel Choir (tj. Sboru Vyšší státní profesní školy v Nise), kromě toho je od r. 1990 ředitelem Sociálního hudebního ohniska v Ozimku. Redigoval mj. tyto odborné publikace: *Pielgrzymka do św. Anny / Wallfahrt zur Hl. Anna / Pout' k sv. Anně* (1. vyd. 1996, 2. vyd. 1997, 3. vyd. 1998, Opole), *Dwujęzyczność w przedszkolu i w I etapie edukacyjnym* (Dvojazyčnost v mateřské škole a na prvním stupni základních škol; Opole 2005). Autorská publikace: *Ignaz Reimann (1820-1885). Wielki syn ziemi radkowskiej (I. R. Velký syn Radkovska; Radków, Nowa Ruda 2016)*. Složil následující hudební kompozice *3 Gesänge für Violine, Trompete und Klavier* (3 Písne pro housle, trubku a klavír), *4 Mosaiki* (4 Mozaiky – pro klavír), *Missa brevis* (Krátká mše), I. část *Tryptyku Mszalnego* (I. část Mešního triptychu – pro liturgické potřeby), včetně *Kyrie, Psalm, Alleluja, Sanctus, Agnus Dei*, kromě toho *Msza e-moll na głos i organy, Klänge aus Sachsen* (Mše e-moll pro hlas a varhany, Zvuky ze Saska – pro varhany, trubku a bicí nástroje), *Kyrie für Orgel* (Kyrie pro varhany), *Halleluja für Orgel* (Aleluja pro varhany), *Choralvorspiel in C* opus 6 (Varhanní preludium v C dur, op. 6), *Hejnal X Śląskiego Festiwalu Piosenki Dziecięcej i Młodzieżowej w Ozimku* (Znělka X. Slezského festivalu dětské a mládežnické písně v Ozimku). E-mail: p_baron[at]wp.pl

[Český překlad / Translation into Czech by Libor Martinek]

Informácie o autorovi v slovenčine / Information about the Author in Slovak:

Piotr Józef Baron, doc. (dr. hab.), hudobník, skladateľ, dirigent, organista, docent (doktor habilitovaný) hudobných umení v umeleckom odbore dirigovanie, absolvent Pedagogického štúdia vo Wieluni (odbor: hudobná výchova, 1987), absolvent Hudobnej akadémie I. J. Paderewského v Poznani (odbor: zborové dirigovanie, 2001). Titul magister umenia získal na základe magisterskej práce *Związek śląskich kół śpiewaczych w walce polskość Śląska Opolskiego w okresie międzywojennym* (Združenie speváckych zborov v boji za poľskość Opolského Sliezska v medzivojnovom období, 2001). Kvalifikáciu I. stupňa (ekvivalent stupňa doktor) získal v r. 2002 na Hudobnej akadémii F. Chopina vo Varšave na základe koncertu. Stupeň docenta (doktora habilitovaného) hudobného umenia získal v r. 2015 na základe nahrávky *Józef Elsner: Muzyka religijna* (J. E.: Religiózná hudba; 2015) na Hudobnej akadémii v Gdaňsku. Od r. 2016 pôsobí ako mimoriadny profesor na Vyššej štátnej profesnej škole v Nise. Je organizátorom a umeleckým riaditeľom Festivalu sliezskych skladateľov. Koncertné aktivity spája s odhaľovaním a výskumom sliezskych skladateľov. Realizoval tiež premiéry diel zabudnutých sliezskych skladateľov (napr. Józef Elsner, Hugo Ulrich, Bolko Graf von Hochberg, Joseph Ignaz Schnabel, Ignaz Reimann), ale i diel súčasných skladateľov (Ursula Mamlok, Norbert Linke, Witold Szalonek, Ortwin Benningoff, Stefan Sendeki, Levko Kolodub, Janna Kolodub, Alfred Goodman). Od r. 1982 je cirkevným hudobníkom (organistom), napr. v kostole sv. Sebestiána v Opole. V r. 1992 – 1994 viedol zbor Opolskej filharmonie, je dirigentom a umeleckým riaditeľom Nysa Gospel Choir (t. j. Zbor Vyššej štátnej profesnej školy v Nise), okrem toho je od r. 1990 riaditeľom Sociálneho hudobného ohniska v Ozimku. Redigoval napr. tieto odborné publikácie: *Pielgrzymka do św. Anny / Wallfahrt zur Hl. Anna / Pút' k sv. Anne* (1. vyd. 1996, 2. vyd. 1997, 3. vyd. 1998, Opole), *Dwujęzyczność w przedszkolu i w I etapie edukacyjnym* (Dvojazyčnost v materskej škole a na prvom stupni základných škôl; Opole 2005). Autorská publikácia: *Ignaz Reimann (1820-1885). Wielki syn ziemi radkowskiej (I. R., Velký syn Radkovska; Radków, Nowa Ruda 2016)*. Zložil nasledujúce hudobné kompozície *3 Gesänge für Violine, Trompete und Klavier* (3 Piese pre husle, trubku a klavír), *4 Mosaiki* (4 Mozaiky – pre klavír), *Missa brevis* (Krátka omša), I. časť *Tryptyku Mszalnego* (I. časť Omšového triptychu – pre liturgické potreby), vrátane *Kyrie, Psalm, Alleluja, Sanctus, Agnus Dei*, okrem toho *Msza e-moll na głos i organy, Klänge aus Sachsen* (Omša e-

mol pre hlas a organ, Zvuky zo Saska – pre organ, trubku a bicie nástroje), *Kyrie für Orgel* (Kyrie pre organ), *Halleluja für Orgel* (Aleluja pre organ), *Choralvorspiel in C* opus 6 (Organové prelúdium v C dur, op. 6), *Hejnal* X Śląskiego Festiwalu Piosenki Dziecięcej i Młodzieżowej w Ozimku (Znelka X. Sliezskeho festivalu detskej a mládežníckej piesne v Ozimku). E-mail: p_baron[at]wp.pl

[Slovenský preklad / Translation into Slovak by Ivica Hajdučekova]

**Информация об авторе по-русски /
Справка об авторе на русском языке /
Information about the Author in Russian:**

Пётр Юзеф Барон, доктор габлітований. Музикант, композитор, диригент, органіст, доктор габлітований із музикознавства за спеціальністю «диригування». Випускник учительських курсів у Велюні (спеціальність – музичне виховання, 1987), випускник Музичної академії імені І. Я. Падеревського у Познані (спеціальність – хорове диригування, 2001). Ступінь магістра мистецтв отримав на підставі магістерської праці *Zwizzek śląskich kół śpiewaczych w walce polskość Śląska Opolskiego w okresie międzywojennym* [«Асоціація сілезьких співочих кіл у боротьбі за польськість Опольської Сілезії в міжвоєнний період»] (2001). Кваліфікацію першого ступеня (відповідну ступеню доктора наук) отримав у Музичній академії імені Ф. Шопена у Варшаві на підставі концерту (у 2002 році). Ступінь доктора габлітованого з музикознавства отримав на підставі платівки *Józef Elsner Muzyka religijna* [«Юзеф Ельснер. Релігійна музика»] (2015) у Музичній академії Гданська (у 2015 р.). Обіймає посаду надзвичайного професора Державної вищої професійної школи в Нісі (із 2016 року). Організатор і директор артистичного Фестивалю сілезьких композиторів. Поеднує концертну діяльність із пошуками та вивченням творів сілезьких композиторів. Здійснив поновлення і перше виконання творів забутих сілезьких композиторів – Юзефа Ельснера, Гуто Ульріха, Болко Графа фон Гохберга, Йозефа Ігнаца Штабеля, Ігнаца Рейманна, а також творів сучасних композиторів – Урсули Мамлок, Норберта Лінке, Вітольда Шалонека, Ортвіна Беннінгофа, Стефана Сендецького, Левка Колодуба, Жанни Колодуб, Альфреда Гудмана. Костельний органіст із 1982 року, зокрема в костелі Св. Себастьяна в Ополе. Керував хором Опольської філармонії (1992-1994). Диригент і художній керівник Nysa Gospel Choir (хору Державної вищої професійної школи в Нісі), окрім того керує суспільним музичним осередком в Озімеку (від 1990 року). Видав відредаговані ним книги, зокрема: *Pielgrzymka do św. Anny / Wallfahrt zur Hl. Anna / Pout k' sv. Anny* [«Паломництво до Св. Анни»] (Ополе, вид. 1-е – 1996; вид. 2-е – 1997; вид. 3-е – 1998), *Dwujęzyczność w przedszkolu i w I etapie edukacyjnym* [«Двомовність у дошкільному віці та на першому освітньому етапі»] (Ополе, 2005). Власна книга: *Ignaz Reimann (1820-1885). Wielki syn ziemi radkowskiej* [«Ігнац Рейманн (1820-1885). Великий син радкувської землі»] (Радкув – Нова Руда, 2016). Автор музичних творів: *3 Gesänge für Violine, Trompete und Klavier* [«Три пісні для скрипки, труби та фортепіано»], *4 Mosaike* [«4 мозаїки»] (для фортепіано), *Missa brevis* [«Коротка меса»], частина I месійного Триптиху (для літургійного вжитку), у тому числі *Kyrie, Psalm, Alleluja, Sanctus, Agnus Dei*; крім того, *Msza e-moll na głos i organy, Klänge aus Sachsen* [«Меса e-moll для голосу та органу. Звуки із Саксонії»] (для органу, труби та ударних інструментів), *Kyrie für Orgel* [«Курія для органу»], *Halleluja für Orgel* [«Алілуя для органу»], *Choralvorspiel in C* opus 6 [«Хоральна прелюдія С», опус 6], *Hejnal* [сигнал на горні] X Сілезького фестивалю дитячої та юнацької пісні в Озімеку. E-mail: p_baron[at]wp.pl

[Русский перевод: Надежда Георгиевна Колошук]
[Translation into Russian by Nadiya Georgijivna Koloshuk]

Інформація про автора / Довідка про автора українською мовою / Information about the Author in Ukrainian:

Пётр Юзеф Барон, доктор хабілітований. Музикант, композитор, дирижёр, органіст, хабілітований доктор по музикознавству (спеціальність – дирижування). Випускник педагогічних курсів в Велоне (спеціальність – музикальне формування, 1987), випускник Музикальної академії імені Й. Я. Падеревського в Познані (спеціальність – хороове дирижування, 2001). Степень магістра мистецтв отримав на основі магістерської дисертації *Związek śląskich kół śpiewaczych w walce polskość Śląska Opolskiego w okresie międzywojennym* [«Асоціація силезських співчеських об'єдинень в боротьбі за польськість Опольської Силезії в міжвоєнний період»] (2001). Кваліфікацію першої ступені (соответствующую ступені доктора наук) отримав в Музикальній академії ім. Ф. Шопена в Варшаві на основі концерта (в 2002 році). Степень доктора хабілітованого по музикознавству отримав на основі пластинки *Józef Elsner Muzyka religijna* [«Юзеф Ельснер. Релігійна музика»] (2015) в Музикальній академії Гданьська (в 2015 г.). Занимає посаду чревычайного професора Государственной высшей профессиональной школы в Нисе (с 2016 г.). Организатор и директор артистического Фестиваля силезских композиторов. Сочетает концертную деятельность с поисками и изучением наследия силезских композиторов. Осуществил восстановление и исполнение произведений забытых силезских композиторов – Юзефа Ельснера, Хуго Ульриха, Болко Графа фон Гохберга, Йозефа Игнаца Штабеля, Игнаца Рейманна, а также произведений современных композиторов – Урсулы Мамлюк, Норберта Линке, Витольда Шалонька, Ортвина Беннингхофа, Стефана Сендещького, Льва Колодуба, Жанны Колодуб, Альфреда Гудмана. Костельный органист с 1982 года, в том числе в костеле Св. Себастьяна в Ополье. Руководил хором Опольской филармонии (1992-1994). Дирижёр и художественный руководитель Nysa Gospel Choir (хор Государственной высшей профессиональной школы в Нисе). Кроме того, руководит общественным музыкальным кружком в Озимеке (с 1990 г.). Издал отредактированные им книги, в частности: *Pielgrzymka do św. Anny / Wallfahrt zur Hl. Anna / Pout k' sv. Anny* [«Паломничество к Св. Анне»] (Ополе, изд. 1-е – 1996; изд. 2-е – 1997; изд. 3-е – 1998), *Dwujęzyczność w przedszkolu i w I etapie edukacyjnym* [«Двуязычие в дошкольном воспитании и на первом образовательном этапе»] (Ополе, 2005). Авторская книга П. Ю. Барона: *Ignaz Reimann (1820-1885). Wielki syn ziemi radkowskiej* [«Игнац Рейманн (1820-1885). Великий сын радкувской земли»] (Радкув – Нова Руда, 2016). Создал музыкальные произведения: *3 Gesänge für Violine, Trompete und Klavier* [«Три песни для скрипки, трубы и фортепиано»], *4 Mosaike* [«4 мозаики»] (для фортепиано), *Missa brevis* [«Краткая месса»], часть I мессийного Триптиха (для литургии), в том числе *Kyrie, Psalm, Alleluja, Sanctus, Agnus Dei*; кроме того, *Msza e-moll na głos i organy, Klänge aus Sachsen* [«Месса e-moll для голоса и органа. Звуки из Саксонии»] (для органа, трубы и ударных инструментов), *Kyrie für Orgel* [«Курия для органа»], *Halleluja für Orgel* [«Аллилуйя для органа»], *Choralvorspiel in C opus 6* [«Хоральная прелюдия С»,opus 6], *Hejnal* [сигнал на горне] X Силезского фестиваля детской и юношеской песни в Озимеке. E-mail: p_baron[at]wp.pl

[Український переклад: Надія Георгіївна Колошук]
[Translation into Ukrainian by Nadiya Georgijivna Koloshuk]

Звесткі пра аўтара (на-беларуску) / Information about the Author (in Belarusian):

Пётр Юзеф Барон, доктар хабілітаваны. Музыкант, кампазітар, дырыжор, арганіст, доктар хабілітаваны музыказнаўства ў дысцыпліне дырыжыванне. Випускнік настаўніцкага інсты-

туту у Веллоне (спецыяльнасць: музычнае выхаванне, 1987), выпускнік Музычнай акадэміі імя І. Я. Падрэўскага ў Познані (спецыяльнасць: харавое дырыжыраванне, 2001). Ступень магістра мастацтваў атрымаў на падставе магістарскай дысертацыі *Związek śląskich kół śpiewających w walce o polskość Śląska Opolskiego w okresie międzywojennym* [Саюз сілезскіх колаў спевакоў у барацьбе за польскасць Апольскай Сілезіі ў міжваенны перыяд] (2001). Кваліфікацыю I ступені (адпаведную ступені кандыдата навук) атрымаў у Музычнай акадэміі імя Ф. Шапэна ў Варшаве на падставе канцэрту (у 2002 годзе). Ступень доктара хабілітаванага ў галіне музыказнаўства атрымаў на падставе дыску *Józef Elsner Muzyka religijna* [Юзэф Эльснэр. Рэлігійная музыка] (2015) у Музычнай акадэміі Гданьска (у 2015 г.). Займае пасаду надзвычайнага прафесара Дзяржаўнай вышэйшай прафесійнай школы ў Нысе (з 2016 г.). З'яўляецца арганізатарам і мастацкім дырэктарам фестывалю сілезскіх кампазітараў. Спалучае канцэртную дзейнасць з пошукамі і вывучэннем спадчыны сілезскіх кампазітараў — Юзэф Эльснэр, Хуга Ульрых, Боляка Граф фон Гохберг, Ёзэф Ігнац Шнабель, Ігнац Райман, а таксама твораў сучасных кампазітараў — Урсула Мамлок, Норберт Лінкэ, Вітальд Шалёнкэ, Ортвін Бенінгоф, Стэфан Сяндэцкі, Ляўко Каладуб, Янна Каладуб, Альфрэд Гудман. Музыкант у касцёле (арганіст) з 1982 года, у тым ліку ў касцёле Св. Себасцяна ў Аполі. Кіраваў хорам Апольскай філармоніі (1992—1994). Дыржор і мастацкі кіраўнік *Nysa Gospel Choir* (хор Дзяржаўнай вышэйшай прафесійнай школы ў Нысе). Акрамя таго, кіруе грамадскай музычнай суполкай у Азімку (з 1990 г.). Выдаў кнігі пад рэдакцыяй, у прыватнасці: *Pielgrzymka do św. Anny / Wallfahrt zur Hl. Anna / Pout k`sv. Anny* [Паломніцтва да Св. Ганны] (Аполе, выд. 1-е — 1996; выд. 2-е — 1997; выд. 3-е — 1998), *Dwujęzyczność w przedszkolu i w I etapie edukacyjnym* [Двухмоўе ў дашкольным выхаванні і на I адукацыйным этапе] (Аполе, 2005). Аўтарская кніга П. Ю. Барона: Ignaz Reimann (1820 — 1885). Wielki syn ziemi radkowskiej [Ігнац Райман (1820 — 1885). Вялікі сын радкоўскай зямлі] (Радкув — Новая Руда, 2016). Стварыў музычныя творы: 3 *Gesänge für Violine, Trompete und Klavier* [Тры песні для скрыпкі, трубы і фартэпіяна], 4 *Mosaiki* [4 Мазайкі] (для фартэпіяна), *Missa brevis* [Кароткая імша], частка I *Tryptyku Mszalnego* [Імшальнага Трыпціха] (для літургічнага выкарыстання), у тым ліку *Kyrie, Psalm, Alleluja, Sanctus, Agnus Dei*; акрамя таго, *Msza e-moll na głos i organy, Klänge aus Sachsen* [Імша e-moll для голасу і органа. Гукі з Саксоніі] (для аргана, трубы і ўдарных інструментаў), *Kyrie für Orgel* [Kyrie для аргана], *Halleluja für Orgel* [Алілуя для аргана], *Choralvorspiel in C opus 6* [Харальная прэлюдыя С, опус 6], *Hejnał* [сігнал на горне] X Сілезскага фестывалю дзіцячай і юнацкай песні ў Азімку. E-mail: p_baron[at]wp.pl

[Przekład białoruski / тлумачэнне на беларускую мову /
Translation into Belarusian by: Eugeniusz Pańkow i Olga Pańkowa]

SVİTLANA İVANİVNNA KRAVČENKO (Luck, Ukraine)

[SVİTLANA IVANİVNNA KRAVCHENKO

(СВІТЛАНА ІВАНІВНА КРАВЧЕНКО)

SVETLANA IVANOVNA KRAVCHENKO

(СВЕТЛАНА ИВАНОВНА КРАВЧЕНКО)]

E-mail: grelya64[at]ukr.net

***Духовные ориентиры жизненного пути Зигмунта Щенского
Фелинского (на основе мемуаров “Pamiętniki” и “Paulina, córka
Ewy Felińskiej”)***

Волынь издавна была заселена представителями разных народов, была краем культурного пограничья. Самыми многочисленными группами населения на волыньских землях были украинцы и поляки. Поэтому Волынь всегда считалась краем украинско-польского культурного пограничья. Много известных писателей и деятелей польской культуры родились или жили долгое время именно на Волыни. Среди них Юлиуш Словацкий, Юзеф Игнаци Крашевский, Габриела Запольская и много других. С Волынью, с историей края в XIX веке тесно переплелись жизненные линии семьи Фелинских, которая оставила неизгладимый след в польской культуре. С кругом интеллектуалов Кременецкого лицея на Волыни связана жизнь и творчество известного польского поэта Алойза Фелинского. Недалеко от Луцка в имении Воютин жила писательница и участница списка Шимона Конарского жена его родного брата Ева Фелинская. Здесь родился и рос ее сын — будущий архиепископ варшавский Зигмунт Щенский Фелинский (Сигизмунд Феликс Фелинский, Зигмунт Щесны Фелинский).

Каждый из представителей этой семьи принес что-то своё в кладезь польской истории и культуры. Но личность Зигмунта Фелинского, его жизненный путь является символическим и особенно показательным для каждого христианина, это неповторимый для духовного воспитания и возрастания каждого человека пример постоянного самоусовершенствования и каждодневного труда во имя людей и Бога. В 2009 году Зигмунт Щесны Фелинский был канонизирован. В зрелом

возрасте он выбрал путь служения Богу и до конца жизни, несмотря на все выпавшие испытания, ревностно исполнял свой обет и был исключительным примером большой любви к ближнему.

Зигмунт Фелинский был представителем вольнского польского шляхетского рода. Это был человек глубоко и разносторонне просвещенный. После поражения январьского восстания 1863 года в Польше он отказался от возможности уехать в эмиграцию и получить личную свободу, разделил судьбу своих соотечественников, сосланных в Сибирь (как после ноябрьского восстания его мать Ева Фелинская). До последних дней жизни он исполнял свою духовную миссию Божьим словом и такими же Божьими поступками. Он всегда помогал нуждающимся, защищал свою веру и истину, был верным Польше и своему народу, никогда не копил богатств, не имел материального благополучия.

Жизненный путь Зигмунта Фелинского, его приоритеты и решения, принятые в переломные моменты судьбы, были логическим продолжением тех семейных традиций, в которых воспитывали детей в семье Фелинских, тех добродетелей, которые прививали им с детства родители, в особенности мать Ева. Ее жизненный путь был для детей примером честности, отваги, жертвенности и огромной любви к Польше.

В конце жизни Зигмунт Фелинский оставил великолепные воспоминания о перипетиях своего жизненного пути, о своем детстве, о семье, о матери и отце, о братьях и сестрах, о традициях в доме под названием *Pamiętniki*¹ и *Paulina, córka Ewy Felińskiej*², опубликованные уже после его смерти. Писать свои мемуары Фелинский начал еще в 1882-1883 годах, в ссылке в Ярославле и продолжал почти до конца жизни. Его воспоминания считаются одними из лучших в польской мемуаристике³.

На воспитание сына, формирование его характера наибольшее влияние имела мать Ева Фелинская и та семейная атмосфера, которую она создала в доме, те человеческие отношения, которые царили в имении. Об этом с огромной теплотой и благодарностью писал З. Фелинский. Со страниц его воспоминаний ярко вырисовываются искренние доверительные семейные отношения между родителями и детьми. Мы видим условия воспитания молодого поколения, формирование моральных ценностей, религиозного сознания и духовных идеалов. З. Фелинский пишет

¹ Z. S. Feliński, *Pamiętniki*, opracował, przygotował do druku i opatrzył przedmową Eligiusz Kozłowski, „Pax”, Warszawa 1986, ss. 760, [4], [25], indeksy.

² Idem, *Paulina – córka Ewy Felińskiej*, Fundacja „Nasza Przyszłość”, Szczecinek 2009, ss. 328, [1].

³ S. Smolka, [Od wydawcy], [w:] Zygmunta Szczęsnego Feliński, *Pamiętniki ks. Zygmunta Szczęsnego Felińskiego Arcybiskupa Warszawskiego*, Lwów 1911, cz. 1, s. IX.

о том, что после разгрома ноябрьского восстания главным девизом польского общественного движения стали слова:

„Praca nad ludem”⁴.

Поскольку его семья была непосредственно вовлечена в это движение, то эти слова стали девизом всей их семьи, и каждый ее член понимал и воплощал их в жизнь по-своему.

Мать Зигмунта Ева Фелинская походила с Вендорффов. Она очень молодой в 17 лет вышла замуж за Герарда Фелинского, брата писателя Алойза Фелинского, и жила в имении Воютин на Вольни. Из воспоминаний известно, что Ева была очень красива и образована, хорошо владела французским языком и музыкой, „była mądra, dobrą i rozsądną kobietą”⁵. Большое влияние на ее мировоззрение имели встречи с Алойзом Фелинским, который часто приезжал к брату. Они разговаривали о поэзии, о музыке, о политике, о общественных проблемах. В семье была сформирована целостная система моральных идеалов, основанная на чувствах регионального патриотизма, любви к «малой отчизне», которую постепенно приняла и Ева.

Польские биографы и исследователи творчества Евы Фелинской писали о том, что она

„była bardzo odczytana, знаła wiele poważnych dzieł, które studiowała”⁶.

Ее активная общественная позиция повлияла на ее непосредственное участие после смерти мужа в польском подпольном освободительном движении, которое разворачивалось после разгрома Ноябрьского восстания. Под влиянием Шимона Конарского Ева Фелинская вступила в подпольную организацию «Związek Ludu Polskiego», которая консолидировала протестные силы на территории Украины, Белоруссии и Литвы, входившие раньше в состав Речи Посполитой. В перспективе члены организации планировали поднять новое восстание против России с целью возобновления польского государства. Возглавил это движение Шимон Конарский. Первоочередными задачами членов организации была работа по образованию, поднятию культуры и улучшению жизни простого народа и уже потом пробуждение их патриотических и свободолюбивых чувств. Ева Фелинская исполняла обязанности секретаря организации, вела

⁴ Z. S. Feliński, *Pamiętniki* [Warszawa 1986], op. cit., s. 115.

⁵ Idem, *Paulina...*, op. cit., s. 15.

⁶ J. Rudnicka, *Ewa Felińska – pamiętnikarka* [in:] *Pisarki polskie epok dawnych*, pod red. Krystyny Stasiewicz, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Olsztyn 1998, s. 194.

заграничную переписку (французскую). Благодаря своей выносливости и храбрости она получила конспиративный псевдоним «Скала». Во время тайной поездки Ш. Конарского на Волынь Ева Фелинская спасла ему жизнь, сначала помогла убежать от российских жандармов, а позже прятала его в селах Полесья.

В 30-е годы XIX века Ева проживала в Кременце на Волыни, где подружилась с Саломеей Бекю и Томашем Падурой, создала подпольную Женскую организацию (*Stowarzyszenie Kobiet*), написала «*Reguły Stowarzyszenia Kobiet*» i «*Statut i organizacja Stowarzyszenia Kobiet*». Позже при помощи своих детей и близких друзей она организовала школу для обучения и воспитания девочек из бедных семей, которую содержала на пожертвования. В 1838 году вместе с Ш. Конарским Ева была арестована, отправлена сначала в Вильнюс, позже в Киев и потом сослана в Сибирь, в Тобольскую губернию. Уже в ссылке Ева Фелинская начала писать, сначала художественные произведения, а потом мемуары.

Своих детей она воспитывала в таком же духе: в духе огромного уважения к Богу и вере, в духе больших патриотических чувств. И Ева, и ее муж Герард были представителями интеллектуальной, культурной и духовной польской элиты на Волыни. Поэтому дети воспитывались в атмосфере заинтересованности наукой, преданности вере, памяти о великих предках. Мать служила для них живым ярчайшим примером лучших человеческих качеств. Много страниц своих воспоминаний Зигмунт Фелинский посвятил именно матери, женщине большого сердца и огромной любви к людям.

На воспитание З. Фелинского огромное влияние имело участие Евы в общественной жизни, ее патриотические и религиозные взгляды. Именно от нее он перенял любовь к Богу и Польше как важнейшие жизненные идеалы. Вместе с матерью и старшим братом Алойзом он принимал участие в деятельности «*Stowarzyszenia Ludu Polskiego*». Переписывал тексты к подпольной газете, распространял прессу, учился работать в подпольной типографии. Всю свою жизнь хранил в сердце будущий архиепископ свое первое воспоминание о встрече с Ш. Конарским, которое позже описал так:

„Było to na wiosnę 1837 roku i tu po raz pierwszy ujrzałem Konarskiego. Był to średniego wzrostu i średniej tuszy blondyn, regularnych rysów, o błękitnych, ale ognistych oczach; mówił płynnie i z wielkim zapałem, pięknie też śpiewał i grał na flecie, a że był młody, śmiały i silnie zbudowany, posiadał przeto te wszystkie przymioty, które podbijają serca. Jakkolwiek miałem wówczas zaledwie lat czternaście, a brat mój starszy szesnaście, dopuszczono nas jednak, wprawdzie nie do tajemnic, ale do udziału w robotach Związku. Konarskiego zaś znaliśmy tylko pod imieniem Janusza Hejbowicza, domyślając się wszakże ważności roli, jaką odgrywał w sprawie narodowej. Uwielbienie moje dla jego osoby było tak wielkie, że gdy mnie raz wysyłał do miasta w jakimś pilnym interesie i dla pośpiechu podał mi własną czapkę, to myśl noszenia jej na mej głowie napęliła mnie taką

dumą, jakiej nie poczułbym zapewne, gdyby najpotężniejszy nawet z monarchów uwięził me czoło własną koroną»⁷.

После того, как Еву Фелинскую российские власти сослали в Сибирь, все имения (Воютин и Зборошев) и все их имущество было конфисковано. Шестеро детей остались без крыши над головой и без малейшего материального обеспечения. В 17 лет Зигмунт Фелинский остался сам на жизненном бездорожье без средств существования, но с силой духа и примером своих родителей. С семьи вынес духовные ценности – веру, патриотизм, искреннюю набожность. Подтверждением этому служат важные документы его жизни и жизни его семьи — «Pamiętniki», а также воспоминания о старшей сестре Паулине «Paulina, córka Ewy Felińskiej».

Оставшись без крова и опеки близких, З. Фелинский при материальной и моральной поддержке Зенона Бжозовского начал изучать математику в Московском университете. Был очень способным и успешным студентом, что позволило ему потом продолжить учебу во Франции, в Сорбонне. Уже в студенческие годы он продемонстрировал свою огромную доброту и сочувствие к судьбе бедных и обездоленных людей. Тогда за его инициативой в Петербурге был открыт приют для бедных и сирот.

В 40-х годах XIX века во время пребывания в Париже З. Фелинский был тесно связан с польской эмиграцией. Особенно искренние дружественные отношения завязались у него с Ю. Словацким. Был ему близким другом и оставался с ним рядом до последних минут жизни поэта.

После польского Январского восстания и ссылки в Ярославль последние годы своей жизни З. Фелинский провел в Галичине. До конца оставался верным главному моральному принципу, который усвоил от своих родителей, - всегда помогать нуждающимся. Перед смертью все, что имел, раздал бедным.

В своих мемуарах с позиции конца XIX века З. Фелинский оценивает подробности жизни и духовную атмосферу жителей Волыни. Описывает традиции, бытовые условия, восхищается рыцарскими увлечениями шляхты, критикует слабости и пороки. Например, описывая детали ареста Конарского, который оказался случайным следствием его нетерпеливости и ошибки, автор подчеркивает силу духа и храбрость, которая помогла пережить пытки и никого не предать:

⁷ Z. S. Feliński, *Pamiętniki* [Warszawa 1986], op. cit., s. 122.

„Na próżno jednak mściwe okrucieństwo wysilało się na coraz to nowe tortury, by zmusić Konarskiego do wyznań; nie wydał on nikogo, oświadczywszy od razu, że ani siebie usprawiedliwiać nie będzie, gdyż wyrok na niego zawczasu jest wydany, ani też drugich nie oskarży, gdyż nie chce mieć na sumieniu niczyjego nieszczęścia. Milczał więc, choć go pragnieniem i bezsennością dręczono, choć żywe ciało rozcinano i w krwawiące rany płonąca smołą lano. Nikt by też nie zginął, gdyby sam tylko Konarski został uwięziony”⁸.

В то же время многочисленные аресты участников подпольного движения были следствием слабости и предательства некоторых его участников, о которых узнали намного позже, после возвращения сосланных в Сибирь поляков.

3. Фелинский всегда восхищался храбростью и благородством человеческой души, тем более если эти качества наблюдал в стане врагов. Неожиданный и поражающий случай, который произошел во время казни Ш. Конарского, он описывает в своих воспоминаниях:

„Stanąwszy już pod słupem, uprzejmym skinieniem głowy i ruchem ręki pozdrowił zgromadzone tłumy, gdy zaś o kilkanaście metrów przed nim uszykował się oddział żołnierzy, przeznaczony do wykonania wyroku, żaden mięsień nie zadrżał na jego obliczu, żadna chmurka nie zamgliła pogodnego wzroku. Tu jednak zdarzył się niespodziewany wypadek, który zaniepokoił bardzo przedstawicieli władzy. Kiedy komendant dał hasło egzekucji, oficer dowodzący oddziałem obnażył swą szablę, lecz zamiast zakomenderować: »Ognia!«, podszedł do rusztowania i[...] łamiąc klingę miecza, zawołał głośno po rosyjsku: »Nie mam oręża na tak nikczemną wojnę!«. Oficer wnet został aresztowany, a zastąpił go inny, który niewolniczo rozkaz wykonał. Konarski patrzył, nie zmrúżywszy oka, na wymierzone w pierś jego karabiny, aż rażony gradem kul padł bez życia na rusztowanie. W tej chwili zgromadzone rzesze ludu opanował taki zapal, że przerwawszy łańcuch żołnierzy, tłumy wdarły się na rusztowanie, zerwały z rąk i nóg męczennika żelazne kajdany, chustki we krwi jego maczały i strzepy odzienia na pamiątkę chwytały. Skoro wojsko plac oczyściło, złożono zwłoki Konarskiego do przygotowanego zawczasu grobu i kazano szwadronowi jazdy tak stratować to miejsce, iżby śladu mogiły nie pozostało; mimo to jednak w nocy mnóstwem wieńców i kwiatów drogi ów grób ustrojono”⁹.

Со своего родного дома он вынес в сердце очень много добродетелей, которые унаследовал прежде всего от отца и матери. Особенно уважительное отношение имел 3. Фелинский к женщине. В их доме существовал культ женщины-матери. Обожествление женщины с одной стороны было обусловлено существующей польской культурной традицией, в которой особое уважение и поклонение принадлежало женщине, а с другой стороны — обычаями, которые царили в доме Фелинских, особым исключительным отношением отца Герарда к матери и жене. Кроме лирических строк восхищения любовью и жертвенностью женщины, в своих мемуарах 3. Фелинский очень много писал о традициях

⁸ Ibidem, s. 127.

⁹ Ibidem, s. 137.

воспитания мужчины и женщины в польских семьях. Он также подчеркивал историческое значение польской женщины в судьбе целого народа:

„Śmiało rzec można, że jeśli społeczeństwo nasze przetrwało zwycięsko ten duchowy kryzys, nie utraciwszy możebności odrodzenia się moralnego, to dzięki jedynie kobietom, które nierównie wyżej pod tym względem stały. Po wiejskich zwłaszcza dworach niewiasta polska zaszczyt narodowi naszemu przynosiła, wówczas nawet, kiedy męska połowa w moralnym błocie się tarzała. Dzięki to kobiecie związki rodzinne u nas się nie rozprzęgły, dzieci, do szkolnego przynajmniej wieku, po chrześcijańsku wychowane były, w domu panował ład i porządek, a nawet pracowitość i oszczędność, o ile mąż temu nie przeszkadzał. Toteż cześć i uznanie należy się ówczesnej kobiecie do najpóźniejszych pokoleń”¹⁰.

Писал об огромном значении польской женщины в сохранении семейных традиций, передаче духовного опыта из поколения в поколение, воспитании детей патриотами и истинными христианами. В этом идеале польской женщины служила для Зигмунта его мать Ева.

Со страниц его воспоминаний вырисовывается чистый, светлый образ женщины, очень мудрой, умеющей рационально и эффективно вести хозяйство, жертвенно помогать близким и чужим людям, храброй и сильной духом. С матерью Зигмунт был связан самыми тесными духовными узами. С огромной теплотой и нежностью писал о ней в своих воспоминаниях:

„Przez większą jednak część roku wszystkie bieżące interesy o nią się jedną opierały. Matka wszakże tak dobrze z zadania swego wywiązać się umiała, że i gospodarstwo szło jak należy, i włościanie z rządów jej byli zadowoleni, i w domu było schludnie, syto, a nawet ozdobnie. Bo też posiadała rzadki talent do rządzenia, którego jej niejeden zawołany gospodarz pozazdrościł, i tak sumiennie korzystać zeń umiała, że bez niczyjej krzywdy znakomite owoce pracy swej otrzymała. Rozsądkiem swym, sprawiedliwością i spokojnym, choć silnym charakterem, potrafiła ona bez hałasu, zrządzenia i surowości utrzymać wszędzie ład, posłuszeństwo i ściśle wszystkich obowiązków spełnienie”¹¹.

Со строк воспоминаний Зигмунта узнаем, что его мать Ева Фелинская имела очень доброе сердце и была очень заботливой по отношению к своим подопечным, хорошо знала положение каждой семьи своих крестьян в имении, жизнь в каждой хате. Она лечила бедных крестьян не только в своих имениях, но и в чужих, ездила к больным на своей бричке или ходила пешком даже в ливень и в ночное время, приносила им лекарства, лучшие продукты и другие необходимые вещи. Вот как он об этом пишет в своих воспоминаниях:

¹⁰ Ibidem, s. 42.

¹¹ Z. S. Feliński, *Paulina...*, op. cit., s. 17.

„Matka nasza, obdarzona zdrowym rozsądkiem, umysłem spostrzegawczym i niezwykłą pamięcią, a do tego sercem zawsze gotowym na posługę bliźnich, większe od innych w domowej medycynie uczyniła postępy. Codzienne zaś doświadczenie i obeznanie się z popularnym dziełem [Christopha Wilhelma Friedricha] Hufelanda, do takiej z czasem doprowadziły ją biegłości, że nie tylko swoi włościanie, ale obcy też, a niekiedy i ubożsi sąsiedzi szukali pomocy w jej uczynności i doświadczeniu. Na dalsze[,] lekarskie wycieczki jeździła zwykle małą[,] parokonną bryczką, nie zważając ani na słotę, ani na spóźnioną porę, a czyniła to z taką prostotą i z tak szczerą gotowością, że ani na myśl nie przychodziło, żeby w tym była jaka z jej strony ofiara. Do włościan wojutyńskich chodziła pieszo, niosąc choremu nie tylko radę i lekarstwo, ale też lepszą strawę i inne niezbędne w chorobie przedmioty”¹².

Исключительными душевными сентиментами переполнен тот раздел воспоминаний архиепископа варшавского, где он описывает эпизод первой встречи с матерью в ссылке:

„W chwili wywiezienia matki z Krzemieńca byłem dzieckiem prawie, do Saratowa zaś przybyłem dorosłym już mężczyzną; że zaś podróż ta była niespodzianką, sprawioną mi przez mego opiekuna, nie miałem więc czasu zawiadomić matkę o moim przyjeździe. Studenci nadto uniwersytetu nosili mundury i płaszcze wojskowe, o czym matka moja nie wiedziała. Kiedy więc odszukawszy w Saratowie skromne jej mieszkanie, zadzwoniłem u drzwi, ona sam otworzyła, a ujrawszy u progu mundur wojskowy, zapytała po rosyjsku rodzonego syna: »Co panu potrzeba?«. Rzuciłem się ze łzami w jej objęcia, a gwałtowne bicie serca wypowiedziało, kim dla niej byłem i czego żądałem”¹³.

Вера в Бога и служение стране — это были те критерии, по которым оценивал З. Фелинский и светских людей, и духовных. Непоколебимость моральных принципов воспитала в нем мать, которая служила ему примером огромного патриотизма и высоких духовных ценностей. Искренность и готовность помочь каждому нуждающемуся в этом мире восхищала Зигмунта. О ней всегда писал с большой любовью, какие бы моменты жизни он не описывал:

„Z miłością macierzyńską śledziła wszystkie odcienie mego charakteru, i w każdej myśli przelotnej, w każdym słowie, w każdym uczynku wnet odkryje dobrą lub złą stronę, a znając moje skłonności, wnet daje rady, które bez namysłu można przyjmować, bo pochodzą z życzliwości prawdziwej, z serca”¹⁴.

Именно мать наделила его своим сокровищем большой любви к людям. Где бы он ни был, в Польше, в эмиграции или в ссылке, всегда помогал людям. З. Фелинский будучи близким другом Ю. Словацкого, оставался рядом с ним в самые тяжелые минуты жизни — во время тяжелой болезни и смерти в Париже. Приняв духовный сан, З. Фелинский писал,

¹² Ibidem, s. 18.

¹³ Z. S. Feliński, *Pamiętniki* [Warszawa 1986], op. cit., s. 163.

¹⁴ Idem, *Paulina...*, op. cit., s. 52.

что выбрал этот путь не из-за огромного желания служить Костелу, а из-за убеждения, что именно тут больше всего послужит народу, работая над их внутренним духовным возрождением. Всю свою жизнь он занимался благотворительной деятельностью, опекой бедными и обездоленными, собирал всех бездомных детей в дом сирот во время своей службы в Петербурге. Разделял свое время на службу Богу и службу бедным людям.

Когда З. Фелинский приехал в Варшаву в качестве архиепископа, то сделал почти невозможное - возродил и открыл ранее закрытые костелы, продолжил благотворительную деятельность, опеку над домами сирот и лечебницами для бедных. Во время польского Январского восстания он не поддержал вооруженную борьбу, но стал на защиту польской независимости, требуя от российского царя принятия соответствующего решения, за что был отправлен в ссылку в Ярославль. Он не пошел ни на какие компромиссы с российскими властями и жертвенно продолжил свою душпаستерскую и благотворительную деятельность в ссылке, объединяя вокруг себя не только католиков, но и верующих других конфессий. Даже те трудные годы ссылки сумел сделать духовно наполненными, целенаправленными, гармоничными, посвятил их любви и служению людям. Позже, о том, как покидал места своей ссылки, З. Фелинский написал в своих воспоминаниях:

„Dawno już urządziłem swe interesa i przygotowałem się do wyjazdu; skoro więc otrzymałem paszport, wyruszyłem po raz ostatni na dłuższą przechadzkę, aby pożegnać najulubieńsze miejsca, gdzie tyle przemarzyłem i tyle przebolełem, a choć to było wygnanie, zrosiłem wszakże łzami te łąki i gaje, co witały mnie niegdyś w pełni męskiej siły, a dziś zgrzybiałym żegnały. Za dwa tygodnie kończyło się właśnie dwadzieścia lat mego wygnania! Wieczorem zebrali się u mnie po raz ostatni moi ukochani parafianie, nazajutrz zaś po Mszy wyruszyłem przez Moskwę i Brześć Litewski do Lwowa”¹⁵.

В последние годы жизни после возвращения из ссылки З. Фелинский все также неизменно занимался опекой своей паствы, сельской народной школы, жизнью бедных, служил Богу в соответствии со своими жизненными ценностями и духовными идеалами. В оценке обычных людей, особенно бедных, он был очень лояльным, но когда говорил о духовных лицах, то всегда требовал от них нерушимых моральных принципов, потому что прежде всего сам был высоко моральным человеком, посвятившим свою жизнь вере и службе стране. В этом он продолжил семейную традицию, потому что семья Фелинских

¹⁵ Idem, *Pamiętniki* [Warszawa 1986], op. cit., s. 638.

„stale niosła z siebie ofiarę dla ojczyzny”¹⁶.

Жизненный путь З. Фелинского — это ярчайший пример огромного самопожертвования во имя веры в Бога, любви к людям. Это образец истинного христианина, посвятившего свою жизнь любви к ближнему. Правдивым и наиболее полным источником информации о его жизни, о становлении и условиях формирования его характера, о влиянии семьи, особенно матери Евы на воспитание сына и утверждение его духовных идеалов являются мемуары («Pamiętniki», «Paulina, córka Ewy Felińskiej»), написанные архиепископом в конце жизни. Воспоминания Зигмунта Фелинского — это еще и неповторимый источник исторической информации о эпохе XIX века, о польских восстаниях, очевидцем и участником которых была семья Фелинских, об особенностях быта польских имений, ведения хозяйства и др. В них автор описывает множество интересных деталей о семейных отношениях, о традициях в доме, об обучении и воспитании детей, о формировании духовных идеалов и прививании любви к Богу и к людям. В разделах воспоминаний, посвященных своей семье, особое внимание З. Фелинский уделяет матери Еве, подчеркивает ее решающую роль в жизни дома и в ведении хозяйства, в воспитании детей, а также показывает ее высокие духовные идеалы и активную жизненную позицию, ее огромную любовь к людям, которую она привила своим детям. В ней автор видел свой идеал женщины, матери, жены, патриотки, и ее наилучшие качества воплотил в собственной жизни.

Аннотация (Резюме) на русском языке / Abstract (Summary) in Russian:

Статья посвящена жизни и деятельности Зигмунта Щенсного Фелинского, архиепископа варшавского, который в 2009 году был канонизирован. Рассматриваются главные этапы жизненного пути святого, факторы, которые имели решающее влияние на формирование его характера и духовных ценностей, основополагающих моральных принципов. Подчеркивается огромное влияние семьи, и в частности матери Евы Фелинской, ее участия в общественной жизни Польши XIX века на воспитание сына. Анализ жизнедеятельности канонизированного варшавского архиепископа базируется на текстах его воспоминаний “Pamiętniki” и “Paulina, córka Ewy Felińskiej”, которые он написал в конце своей жизни. Эти мемуары являются неоценимым источником информации не только о жизни семьи Фелинских и в частности Зигмунта Щенсного Фелинского, но и об истории Польши XIX века.

¹⁶ Ibidem, s. 166.

Ключевые слова на русском языке / Key words in Russian:

жизненный путь, духовные идеалы, мемуары, любовь к людям и Богу, моральные принципы

Tytuł po polsku / Title in Polish / Название на польском языке:

Ideale duchowe drogi życiowej Zygmunta Szczęsnego Felińskiego (na podstawie wspomnień "Pamiętniki" i "Paulina córka Ewy Felińskiej")

Abstrakt (Streszczenie) po polsku / Abstract (Summary) in Polish / Аннотация (Резюме) на польском языке:

Artykuł poświęcony jest życiu i twórczości Zygmunta Szczęsnego Felińskiego, arcybiskupa Warszawy, który w roku 2009 został kanonizowany. Zanalizowano główne etapy życia świętego, czynniki, które miały decydujący wpływ na kształtowanie jego charakteru i wartości duchowych, podstawowych zasad moralnych. Podkreślano ogromny wpływ rodziny na wykształcenie syna, a zwłaszcza wpływ jego matki – Ewy Felińskiej, w tym – jej uczestnictwa w życiu publicznym Polski w XIX wieku. Analizę życia kanonizowanego, warszawskiego arcybiskupa oparto o teksty jego wspomnień „Pamiętniki” i „Paulina córka Ewy Felińskiej”, które napisał pod koniec swego życia. Te wspomnienia są nieocenionym źródłem informacji nie tylko o życiu rodziny Felińskich, w szczególności Zygmunta Felińskiego, ale również o historii Polski XIX wieku.

Słowa klucz po polsku / Key words in Polish / Ключевые слова на польском языке:

droga życiowa, ideały duchowe, wspomnienia, miłość do ludzi i Boga, zasady moralne

Title in English / Название на английском языке:

Spiritual ideals of the way of life of Zygmunt Szczesny Felinski (based on the memoirs "Pamiętniki" and "Paulina córka Ewy Felinskiej")

Abstract (Summary) in English / Аннотация на английском языке:

The article is dedicated to the life and work of Zygmunt Szczesny Felinski, Archbishop of Warsaw, who was canonized in 2009. It examines the main stages of the life of the saint, the factors that had a decisive influence on the formation of his character and spiritual values, and of his fundamental moral principles.

Special attention is paid to the enormous influence of the Felinski family on the education of the son, and particularly the influence of his mother – Eva Felinska, who took part in the public life of Poland in the 19th century. The analysis of the life of the canonized archbishop of Warsaw is based on the texts of his memoirs “Pamiętniki” and “Paulina córka Ewy Felińskiej”, which he wrote at the end of his life. These memoirs are an invaluable source of information not only about the life of the Felinski family, particularly of Zygmunt Szczesny Felinski, but also about the history of Poland in the 19th century.

Key words in English / Ключевые слова на английском языке:

way of life, spiritual ideals, memoirs, love for people and God, moral principles

Библиография / Bibliography:

Primary bibliographical sources / Библиографические источники:

Feliński Zygmunt Szczesny, *Pamiętniki ks. Zygmunta Szczesnego Felińskiego Arcybiskupa Warszawskiego*, Część I, *Od r. 1822 do 1851*, wyd. 2, nakładem Księgarni Zienkowicza i Chęcińskiego, Lwów 1911, ss. XVI, 431.

Feliński Zygmunt Szczesny, *Pamiętniki*, opracował, przygotował do druku i opatrzył przedmową Eligiusz Kozłowski, „Pax”, Warszawa 1986, ss. 760, [4], [25], indeksy.

Feliński Zygmunt Szczesny, *Paulina – córka Ewy Felińskiej*, Fundacja „Nasza Przyszłość”, Szczecinek 2009, ss. 328, [1].

Secondary bibliographical sources /

Литература предмета (Исследования) /

Тематическая литература:

Frączek Teresa Antonietta RM (oprac.), *Wprowadzenie*, [w:] Feliński Zygmunt Szczesny, *Paulina – córka Ewy Felińskiej*, Fundacja „Nasza Przyszłość”, Szczecinek 2009, s. 4-9.

Pisarki *polskie epok dawnych*, pod red. Krystyny Stasiewicz, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Olsztyn 1998, ss. 211.

Rudnicka Jadwiga, *Ewa Felińska – pamiętnikarka* [w:] *Pisarki polskie epok dawnych*, pod red. Krystyny Stasiewicz, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Olsztyn 1998, s. 193-200.

Smolka Stanisław, [Od wydawcy], [w:] Zygmunt Szczesny Feliński, *Pamiętniki ks. Zygmunta Szczesnego Felińskiego Arcybiskupa Warszawskiego*, Cz. 1, *Od r. 1822 do 1851*, wyd. 2, Zienkowicz i Chęciński, Lwów 1911, s. VII-XIII.

[Bibliografię i przypisy zredagował i uzupełnił – Marek Mariusz Tytko /

Bibliography and footnotes have been completed by Marek Mariusz Tytko].

Information about the Author / Informacja o autorce:

Information about the Author in English / Informacja o autorce po angielsku:

Svitlana Kravchenko (b. 1964), a holder of a post-doctoral degree in social communication sciences, a professor at the National East European University in Łuck (Faculty of Philology and Journalism) since 2012.. She got her M. A. from The Pedagogical Institute in Łuck (1986). She was granted a doctoral degree in literary studies (specialization in Russian Literature) on the basis of her dissertation entitled "The Artistic World of Andreiy Platonow: a Satirical Aspect of the Writer's Work" (the Taras Shevchenko Institute of Literature at the National Academy of Sciences in Ukraine in Kiev, 1998). In 2011 she obtained a post-doctoral degree (habilitation) in social communication sciences (specialization in the theory and history of journalism) in the Institute of Journalism of the Taras Shevchenko Kiev National University, on the basis of the monograph entitled *Periodyki Polski lat 20-30. XX wieku w świetle społeczno-kulturalnych procesów okresu międzywojennego: komunikacja literacka, dialog polsko-ukraiński* (Luck, 2009) [Periodicals in Poland in the 1920s and 1930s in light of the social and cultural processes of the Interwar Period: Literary communication, Polish- Ukrainian dialogue]. Since 1987 she worked as an assistant in the Department of Russian Literature of the Łesia Ukrainian Pedagogical Institute in Łuck. The Institute has been transformed into the Łesia Ukrainin East European National University and Switlana Krawczenko is still working there. She has published the following books: *Zwrócone imiona* (co-author, Łuck 1991) [Names returned], *Problemy tłumaczenia artystycznego* (Łuck 2002), [Problems with artistic translation], *Odgłos lat minionych* (Łuck 2007), [The sound of the bygone years], *Na fali epoki: Antologia polskich periodyków literackich lat 20-30. XX wieku* (Łuck 2008), [On the tide of the epoch : an anthology of Polish literary periodicals of the 1920s and 1930s], *Periodyki Polski lat 20. - 30. XX wieku w świetle społeczno-kulturalnych procesów okresu międzywojennego: komunikacja literacka, dialog polsko-ukraiński* (Łuck 2009) [Periodicals in Poland in the 1920s and 1930s in light of the social and cultural processes of the Interwar Period : Literary communication, Polish-Ukrainian dialogue]. She deals with the history of communication in the 20th century, intercultural communication of the Slavonic peoples and artistic translation. Her e-mail address: grelya64[at]ukr.net

[Translation into English by Teresa Bela]

Informacja o autorce po polsku / Information about the Author in Polish:

Switłana Krawczenko (Svitlana Ivanivna Kravchenko [Svitlana ĭvanivna Kravčenko / Svetlana Ivanovna Kravčenko]), (ur. 1964), dr hab. nauk komunikacji społecznej, od 2012 r. profesor nadzwyczajny Narodowego Uniwersytetu Wschodnioeuropejskiego imienia Łesi Ukrainki (Wydział Filologii i Dziennikarstwa). Magisterium uzyskała w Instytucie Pedagogicznym w Łucku (1986). Stopień doktora nauk filologicznych w zakresie literaturoznawstwa (specjalność: literatura rosyjska) zdobyła na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *Świat artystyczny Andrzeja Platonowa: satyryczny aspekt twórczości pisarza* (Instytut Literatury imienia Tarasa Szewczenki Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie, 1998). Stopień doktora habilitowanego nauk komunikacji społecznej w zakresie teorii i historii dziennikarstwa otrzymała (w 2011 r.) w Instytucie Dziennikarstwa Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu imienia Tarasa Szewczenki na podstawie rozprawy habilitacyjnej pt. *Periodyki Polski lat 20.-30. XX wieku w świetle społeczno-kulturalnych procesów okresu międzywojennego: komunikacja literacka, dialog polsko-ukraiński* (wyd. Łuck 2009). Pracowała od 1987 roku jako asystent Katedry Literatury Rosyjskiej w Instytucie Pedagogicznym imienia Łesi

Ukrajinki w Łucku. W tej uczelni, która była przekształcona we Wschodnioeuropejski Narodowy Uniwersytet imienia Łesi Ukrainki, pracuje do dziś. Opublikowała następujące książki naukowe: *Zwrócone imiona* (współautorstwo, Łuck 1991), *Problemy tłumaczenia artystycznego* (Łuck 2002), *Odgłos lat minionych* (redakcja, Łuck 2007), *Na fali epoki: Antologia polskich periodyków literackich lat 20.-30. XX wieku* (Łuck 2008), *Periodyki Polski lat 20.-30. XX wieku w świetle społeczno-kulturalnych procesów okresu międzywojennego: komunikacja literacka, dialog polsko-ukraiński* (Łuck 2009). Zajmuje się historią komunikacji XX wieku, międzykulturową komunikacją narodów słowiańskich oraz przekładem artystycznym. E-mail: grelya64[at]lucr.net

Informace o autorce v češtině / Information about the Author in Czech / Informacja o autorce po czesku:

Svitlana Kravčenko (1964), docentka věd sociální komunikace, od r. 2012 mimořádná profesorka Národní východoevropské univerzity Lesy Ukrajinky (Fakulta filologie a žurnalistiky). Titul magistra obhájila na pedagogickém ústavu v Lucku (1986). Titul doktora filologie v oblasti literární vědy (ve specializaci ruská literatura) obhájila na základě doktorské práce „Umělecký svět Andreje Platonova, Satirický aspekt spisovatelovy tvorby“ (*Художній світ Андрія Платонова: сатиричний аспект творчості письменника*) na Ústavu literatury Tarase Ševčenko Národní akademie věd Ukrajiny v Kyjevě (1998). Habilitovala se ve vědecké oblasti sociální komunikace se zaměřením na teorii a dějiny žurnalistiky (2011) v Ústavu žurnalistiky Kyjevské národní univerzity Tarase Ševčenko na základě habilitační práce „Polská periodika z 20. – 30. let 20. století ve světle společensko-kulturních procesů meziválečného období, Literární komunikace, polsko-ukrajinský dialog“ (*Періодичні видання Польщі 20-30-х років XX століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікація, польсько-український діалог*, Luck 2009). Od r. 1987 působila jako asistentka na Katedře ruské literatury v Pedagogickém ústavu Lesy Ukrajinky v Lucku. Na tomto ústavu, jenž byl transformován v Národní východoevropskou univerzitu Lesy Ukrajinky, pracuje dodnes. Vydala následující odborné publikace: „Navrácená jména“ (*Повернуті імена*, spoluautorka, Luck 1991), „Problémy uměleckého překladu“ (*Проблеми художнього перекладу*, Luck 2002), „Ohlas minulých let“ (*Минулих років відгомін*, redakce, Luck 2007), „Na vlně epochy, Antologie polských literárních periodik z 20. – 30. let 20. století“ (*На волне епохи: Хрестоматія польських літературних періодических изданій 20-30-х лет XX века*, Luck 2008), *Polská periodika 20. – 30. let 20. století ve světle společensko-kulturních procesů meziválečného období, Literární komunikace, polsko-ukrajinský dialog* (*Періодическіе изданія Польщі 20-30-х годов XX века в свете общественно-культурних процесов міжвоєнної епохи: літературна комунікація, польсько-український діалог*, Luck 2009). Zabývá se dějinami komunikace 20. století, mezikulturní komunikací slovanských národů a uměleckým překladem. E-mail: grelya64[at]lucr.net

[Český překlad / Translation into Czech by Libor Martinek]

Informácie o autorku v slovenčine / Information about the Author in Slovak / Informacja o autorce po slowacku:

Svitlana Kravčenko (1964), docentka vied sociálnej komunikácie, od r. 2012 mimoriadna profesorka Národnej východoeurópskej univerzity Lesy Ukrajinky (Fakulta filológie a žurnalistiky). Titul magisterka obhájila na pedagogickom ústave v Lucku (1986). Titul doktora filológie v oblasti literárnej vedy (v špecializácii ruská literatúra) obhájila na základe doktorskej práce „Umelecký svet Andreja Platonova, Satirický aspekt spisovateľovej tvorby“ (*Художній світ Андрія Платонова: сатиричний аспект творчості письменника*) na Ústave literatúry Tarasa Ševčenko Národnej

akadémie vied Ukrajiny v Kyjeve (1998). Habilitovala sa vo vedeckej oblasti sociálnej komunikácie so zameraním na teóriu a dejiny žurnalistiky (2011) v Ústave žurnalistiky Kyjevskej národnej univerzity Tarasa Ševčenka na základe habilitačnej práce „Poľské periodiká z 20. – 30. rokov 20. storočia vo svetle spoločensko-kultúrnych procesov medzivojnového obdobia: literárna komunikácia, poľsko-ukrajinský dialóg“ (*Періодичні видання Польщі 20-30-х років ХХ століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікації, польсько-український діалог*, Luck 2009). Od r. 1987 pôsobila ako asistentka na Katedre ruskej literatúry v Pedagogickom ústave Lesy Ukrajinky v Lucku. V tomto ústave, ktorý bol transformovaný na Národnú východoeurópsku univerzitu Lesy Ukrajinky, pracuje dodnes. Vydala nasledujúce odborné publikácie: „Navrátené mená“ (*Повернуті імена*, spoluautorka, Luck 1991), „Problémy umeleckého prekladu“ (*Проблеми художнього перекладу*, Luck 2002), „Ohlas minulých rokov“ (*Минулих років відгомін*, redakcia, Luck 2007), „Na vlně epochy: Antológia poľských literárnych periodik z 20. – 30. rokov 20. storočia“ (*На волне эпохи: Хрестоматия польских литературных периодических изданий 20-30-х лет ХХ века*, Luck 2008), Poľské periodiká 20. – 30. rokov 20. storočia vo svetle spoločensko-kultúrnych procesov medzivojnového obdobia: literárna komunikácia, poľsko-ukrajinský dialóg (*Периодические издания Польши 20-30-х годов ХХ века в свете общественно-культурных процессов межвоенной эпохи: литературная коммуникация, польско-украинский диалог*, Luck 2009). Zaoberá sa dejinami komunikácie 20. storočia, medzikultúrnou komunikáciou slovanských národov a umeleckým prekladom. E-mail: grelya64[at]ukr.net

[Slovenský preklad/Translation into Slovak by Ivica Hajdučeková]

**Информация об авторе по-русски /
Справка об авторе на русском языке /
Information about the Author in Russian /
Informacja o autorce po rosyjsku:**

Светлана Кравченко (г.р. 1964), доктор наук по социальным коммуникациям с 2012 г. Профессор Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки (факультет филологии и журналистики). Высшее образование получила в Луцком государственном пединституте имени Леси Украинки (1986). Научную степень кандидата филологических наук в сфере литературоведения (специальность «русская литература») получила после защиты диссертации «*Художественный мир Андрея Платонова: сатирический аспект творчества писателя*» в Институте литературы имени Тараса Шевченко НАН Украины в Киеве (1998). Научную степень доктора наук по социальным коммуникациям в сфере теории и истории журналистики получила в 2011 г. в Институте журналистики Киевского национального университета имени Тараса Шевченко на основании защиты диссертации *Періодичні видання Польщі 20-30-х років ХХ століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікації, польсько-український діалог* [«Периодические издания Польши 20-30-х годов ХХ века в свете общественно-культурных процессов межвоенной эпохи: литературная коммуникация, польско-украинский диалог»] (Луцк, 2009). С 1987 года работала ассистентом кафедры русской литературы в Луцком государственном педагогическом институте имени Леси Украинки. В этом учебном заведении, которое было переименовано в Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, работает до сегодняшнего дня. Опубликовала следующие научные издания: «*Повернуті імена*» [«Возвращенные имена»] (в соавторстве; Луцк, 1991), «*Проблеми художнього перекладу*» [«Проблемы художественного перевода»] (Луцк, 2002), «*Минулих років відгомін*» [«Минувших лет отголосок»] (редакция; Луцк, 2007), «*На хвилі доби*»

хрестоматія польської літературної періодики 20-30-х років XX року» [«На волне епохи: Хрестоматія польських літературних періодических изданій 20-30-х лет XX века»] (Луцьк, 2008), *«Періодичні видання Польщі 20-30-х років XX століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікації, польсько-український діалог»* [«Периодические издания Польши 20-30-х годов XX века в свете общественно-культурных процессов межвоенной эпохи: литературная коммуникация, польско-украинский диалог»] (Луцьк, 2009). Занимається історією комунікації XX века, міжкультурною комунікацією слов'янських народів, а також художественним перекладом. E-mail: grelya64[at]ukr.net

Інформація про автора /
Довідка про автора українською мовою /
Information about the Author in Ukrainian /
Informacja o autorce po ukraińsku:

Світлана Кравченко (р. н. 1964), доктор наук із соціальних комунікацій, від 2012 р. професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (факультет філології та журналістики). Вищу освіту здобула в Луцькому державному педагогічному інституті імені Лесі Українки (1986). Науковий ступінь кандидата філологічних наук у сфері літературознавства (спеціальність «російська література») здобула після захисту кандидатської дисертації *«Художній світ Андрія Платонова: сатиричний аспект творчості письменника»* в Інституті літератури імені Тараса Шевченка НАН України в Києві (1998). Науковий ступінь доктора наук із соціальних комунікацій зі спеціальності «теорія та історія журналістики» здобула в 2011 р. в Інституті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка після захисту дисертації *«Періодичні видання Польщі 20-30-х років XX століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікації, польсько-український діалог»* (Луцьк, 2009). Із 1987 року працювала асистентом кафедри російської літератури в Луцькому державному педагогічному інституті імені Лесі Українки. У цьому навчальному закладі, який було перейменовано у Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, працює донині. Опублікувала наступні наукові видання: *Повернуті імена* (у співавторстві; Луцьк, 1991), *Проблеми художнього перекладу* (Луцьк, 2002), *Минулих років відгомін* (редакція; Луцьк, 2007), *На хвилі доби: хрестоматія польської літературної періодики 20-30-х років XX року* (Луцьк, 2008), *Періодичні видання Польщі 20-30-х років XX століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікації, польсько-український діалог* (Луцьк, 2009). Займається історією комунікації XX століття, міжкультурною комунікацією слов'янських народів, а також художнім перекладом. E-mail: grelya64[at]ukr.net

LIBOR MARTINEK (Opava, Czech Republic)

E-mail: martinek.libor[at]centrum.cz

K tvorbě pro děti lyrického harmonizátora Henryka Jasiczka

Nejvýznamnější poválečný spisovatel z českého Těšínska Henryk Jasiczek (1919 Kottlingbrunn [u Vídně] – 1976 Český Těšín) byl jak polskou, tak českou literární kritikou považován za lyrického harmonizátora¹. Platilo to pro jeho lyriku určenou dospělým čtenářům, ale zejména jeho poezii pro děti.

Jasiczkova knížka poezie pro děti *Baj, baj, z mého kraje* (Vyprávěj pohádky z mého kraje) vyšla v r. 1968 v ostravském nakladatelství Profil s ilustracemi Marie Malecké-Tarské a v redakci folkloristy Karola Daniela Kadłubce v poměrně velkém nákladu patnácti tisíc kusů. Kniha obsahuje třicet dva básní. Jasiczkova sbírka básní pro děti nemusela být pro čtenáře překvapením, neboť její autor založil v r. 1958 časopis pro polské děti z českého Těšínska „Jutrzenka“² („Jitřenka“) a přispíval tvorbou pro děti i do dalších polských časopisů pro děti a mládež „Gazetka Pioniera“ („Pionýrské noviny“) a „Ogniwo“ („Pouto“)³. Mezi polskými autory z českého Těšínska píšícími pro děti, jako byli Gustaw Przeczek, Gustaw Sajdok nebo Karolina Rusz (1925-1976), z nichž ta poslední jmenovaná byla evangelické-

¹ D. Šajtar, *Nad poezií Henryka Jasiczka*, „Těšínsko. Vlastivědný časopis okresů Frýdek-Místek a Karviná“ [Muzeum Těšínska v Českém Těšíně, Český Těšín], r. 4: 1960, č. 14-15, s. 16.

² Henryk Jasiczek zveřejnil v polském měsíčníku pro děti „Jutrzenka“ v letech 1958-1970 celkem 105 básní, vide: D. Klimas, *Wykorzystanie utworów Henryka Jasiczka w pracy z dziećmi przedszkolnymi*, Uniwersytet Śląski w Katowicach – Filia w Cieszynie, Cieszyn 1995, ss. 117-120, strojopis [maszynopis, praca magisterska, promotor: Edmund Rosner].

³ Jasiczkovy básně roztroušené v časopise Jutrzenka se pokusila sebrat a zkatalogizovat Dorota Klimas ve své magisterské diplomové práci *Wykorzystanie utworów Henryka Jasiczka w pracy z dziećmi przedszkolnymi*, již vedl prof. Edmund Rosner, a která byla obhájena na Těšínské pobožce Slezské univerzity v Katovicích (Uniwersytet Śląski w Katowicach – Filia w Cieszynie) v r. 1995. Vide: D. Klimas, *Wykorzystanie...*, op. cit. Jinak vcelku zdařilá práce na některých místech necituje přesně zdroje, zejména je to na pováženou při navazování na předchozí diplomovou práci L. A. Geratowského. Vide: Leszek Arkadiusz Geratowski, *Szkic do portretu Henryka Jasiczka (1919-1976) – pisarza zaolziańskiego*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1988, ss. 268, strojopis [praca magisterska, promotor: Edmund Rosner, kierunek studiów: pedagogika pracy kulturalno-oświatowej].

ho vyznání, což se výrazně projevovalo i v její tvorbě pro děti⁴, zastával Jasiczek plnoprávné místo.

Zajímavostí v kontextu Jasiczkova životopisu může být i to, že mezi jeho juveniliemi se nachází báseň v češtině z 8. prosince 1937.

„Byl jednou jeden král / co sličnou dceru měl / byl rytíř co krásně hrál / princeznu za ženu chtěl [...]“⁵.

Také v době, kdy byl jako spisovatel na indexu, psal poměrně často poezii pro děti, kterou věnoval svým vnukům nebo vnukům těšínské lidové básnířky Ewy Milerské⁶. Jak jsme již uvedli, některé Jasiczkovy básně pro děti vyšly i v českém překladu Evy Sobkové a básník kromě toho spolupracoval s loutkovým divadlem Bajka v Českém Těšíně.

Jasiczkova tvorba pro děti doplnila kánon regionální literatury pro děti a mládež, zejména o básně vycházející z lokální kulturní tradice. Ostatně již sám titul *Vyprávěj pohádky z mého kraje* je klíčem umožňující, proniknout autorův záměr: první část signalizuje využití pohádkových motivů čerpaných z pohádkové tradice (nejčastěji lidové), zatímco druhá část tuto tradice charakterizuje, umísťuje a dodává určitý kontext. Kraj je tedy synonymem kultury a jazyka národa, kam Jasiczek patří, což souvisí ostatně i s autorskou a osobní identitou. Jestliže jazyk zároveň přerůstá zeměpisné hranice státu, stává se zároveň symbolem vztahu k vlasti, proto Jasiczek v této sféře nepotřebuje určovat svou národní i státní příslušnost – jeho „otčinou“ je jazyk a všechno to, co se dá s jeho pomocí nazvat, zachovat nebo přivolat. Kulturní příslušnost tedy stojí nad národní nebo státní příslušností. Kraj je také mýtus, legenda, přísloví, zvyk, celý ten rozsah tradice, která se tu a tam objevuje v Jasiczkově tvorbě a organizuje harmonii světa, který je jím vyvoláván a zobrazován. Kraj je také krajina a její obraz, jenž je v neustálém pohybu a jeho poznání je možné jen tehdy, když se poddáme jeho změnám. Příroda je tedy protikladem osudu, její proměny zejména v dřívějších dobách determinovaly zásadním způsobem život člověka⁷. Nebylo náhodné, že redaktor svazku „Vyprávěj pohádky z mého kraje“ uspořádal básně podle ročních období. Tematicky se básně nejprve vážou k podzimu, což mohlo, ale i nemuselo, souviset s tím, že šlo o autorovu oblíbenou část roku. Básní, která obsahuje hluboké, téměř filozofické zamyšlení nad tímto ročním obdobím, je *Jawor nad rzeką* (Javor nad řekou). Nelze v ní nepo-

⁴ L. Martinek, *Identita v literatuře Těšínska*, Literature & Sciences – STON 2, Opava – Kielce 2015, s. 171-173.

⁵ Rukopis se nachází v soukromém archivu polského spisovatele Władysława Sikory. Vide: Rodinný archiv Władysława Sikory (Český Těšín).

⁶ Dochovaly se v soukromém archivu Ewy Milerské, který je dnes v péči její dcery Janiny Milerské. Vide: Rodinný archiv Ewy Milerské, v péči Janiny Milerské (Nýdek).

⁷ L. A. Geratowski, *Szkic do portretu Henryka Jasiczka...*, op. cit., s. 213.

střehnout motiv pomíjení, platónského *panta rhei* = vše plyne (z dialogu *Kratylos*), který Jasiczek podává v monotónnosti tekoucí vody, vlnách řeky, šumu listů, které do ní padá⁸:

„[...] Więc płyną listy / po falach rzeki, / gdzieś w świat nieznany, / bardzo daleki. // W tych małych listach, / w kopertach złotych, / pełno nadziei, / pełno tęsknoty“⁹

([...] Pluji tedy listy / po vlnách řeky, / někam do neznáma, / v svět daleký. // V těch malých dopisech, / v obálkách zlatých, / je plno naděje, / plno tesknosti¹⁰).

V každém případě se s konkrétním ročním obdobím pojí pokaždé jiné krajinné a emocionální záběry, každé má své vlastní a nezapomenutelné zabarvení.

Jasiczek pochopitelně píše jazykem obrazů, díky nimž můžeme pochopit sebe a jiné, než intelektuálně dozrajeme, nebo tehdy když zavrhuje intelektuální poznání a nahrazujeme je poznáním vytušeným. Intuice organizuje také svět dětství, kraj svobodné fantazie a představivosti, prostoty a jednoznačnosti přijímání věcí (spekulace je dispozicí intelektuálního poznání). Jasiczkovy básně pro děti jsou tedy výsledkem metafyzické krize autora, výkvětem nostalgie. Básník zde nehledá svou identitu tak jako je tomu v jeho filozoficko-reflexivní lyrice nebo v reportážích. Přijímá ji *a priori*¹¹. Výsledkem regionálně zabarvených básní, ať už navazujících na slezský nebo tatranský folklor (*Frysztacki utopiec* – Fryštátský vodník, *Złotogłowiec* – Zlatohlav, *Zbójnik z Terchowej* – Zbojník z Těrchové, *Studna trzech braci* – Studna tří bratří aj.), či na konkrétní topiku (*Od Girowej śniegiem prośszy* – Od Gírové lehce sněží, *Łuna nad Trzyńcem* – Měsíc nad Trincem, *W Gutach* – V Gutech, *Mosteckí tunel* – Tunel v Mostech, *A ja mieszkam w Tyrze* – A já bydlím v Tyrské, *Kolega z Piotrowic* – Spolužák z Petrovic, *Na Wawel, wnuku...* – Na Wawel, vnuku... atd.), je didaktický či výchovný záměr – mohou napomáhat k výchově k vlastenectví, k získání pocitu regionální příslušnosti recipienta, samozřejmě i ke vztahu k přírodě a lidem, ale mohou sloužit i k poučení (například o svém okolí nebo o historii kraje či státu), dokonce mohou vést k sociálnímu citění a solidaritě vnímatele s někým, komu se děje krivda. Regionální identita se v Jasiczkových básních neomezuje jen na kvality spojené s obrazy krajiny, ale odvolává se na zvyky, přesněji na rodnou kulturní a jazykovou odlišnost na přesvědčení o odlišnosti tohoto koutku světa¹².

⁸ J. Miękina-Pindur, *Henryk Jasiczek dla dzieci*, [in:] „Śląskie Miscellanea. Literatura, folklor“ [Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław], r. 1996, vol. 8, ss. 86, seria: Prace Komisji Historycznoliterackiej – Polska Akademia Nauk. Oddział w Katowicach, t. 8 [ogólnego zbioru: nr 18].

⁹ H. Jasiczek, *Baj, baj, z mojego kraju*, Profil, Ostrava 1968, s. 19.

¹⁰ Všechny uvedené citáty z polštiny do češtiny přeložil autor příspěvku (Libor Martinek).

¹¹ L. A. Geratowski, *Szkic do portretu Henryka Jasiczka...*, op. cit., s. 214.

¹² J. Miękina-Pindur, *Henryk Jasiczek dla dzieci*, op. cit., s. 89.

I když výše hovoříme o (vesměs nenásilné) didaxi Jasiczkových básní pro děti, jejich předností je (až na výjimky) malá míra „přímé didaxe“, naopak naplnění textů humorem a vtipem, snaha poučit malého vnímatele a čtenáře formou zábavy. Nicméně zejména v časopisecky publikované tvorbě (méně v knižním souboru) se setkávají dvě zásadní složky Jasiczkovy lyriky, které lze vysledovat i z vývojového hlediska: na jedné straně je to autorská poetika charakteristická pro jeho dřívější tvorbu, která se vyznačovala služebností vůči vládnoucí ideologii, projevující se v literatuře užitím prvků a principů socialistického realismu, na druhé straně snaha či touha po dosažení co největší samostatnosti umělecké výpovědi, která je přítomna v pozdějších sbírkách¹³. Samozřejmě tyto dvě oblasti nelze od sebe *stricto sensu* oddělit, neboť i v první, vesměs starší skupině básní pro děti se najdou typicky Jasiczkovské verše – se značnou dávkou lyristu, nebo naopak humoru. V menší míře se u Jasiczka vyskytují básně s „přemírou reality“, například s vazbou na válečné zážitky¹⁴ nebo aktuální společenské (kulturně-společenské, politické¹⁵, sportovní¹⁶) a jiné události. Lyrický hrdina soutěží a výsledkem jeho snažení je radost z nové zkušenosti. Pokud svůj boj vzdává, slouží v humorné rovině za odstrašující příklad, jako v básni *Jacek Niezdara* (Honza Nešika):

„Dostal Jacek / nowe lyžwy, / a te lyžwy / niby wyżły – jedna w lewo, druga w prawo. / – Bęc! / Rozbity nos i kolano. [...] Wrócił Jacek / zły do domu, / o guzach / nie rzekł nikomu, / tylko mamie / tak się zwierzał: – Ja tam jeżdżę / doskonale, / tylko lyžwy / są niedbale // jedna w lewo / druga w prawo / zamiast równo, / gładko, w szyku, / za karę / zostaną w domu, / niech leżą sobie / na strychu“¹⁷

[Dostal Honzík / nové lyže / a ty lyže / jako ohaři – / jedna vlevo, druhá vpravo. / – Bum! / Rozbitý nos a koleno. [...] Vrátil se Honzík / rozzlobený domů, / o modřinách neřekl nikomu, / jenom mámě / tak se svěřil: »Já jezdím dokonale / jenže lyže / jsou nedbalé // jedna vlevo / druhá vpravo / místo rovně, / hladce, spolu / za trest / zůstanou v domě, / ať si leží / na půdě«].

¹³ L. A. Geratowski, *Szkic do portretu Henryka Jasiczka...*, op. cit., s. 212.

¹⁴ H. Jasiczek, *A na czole miał gwiazdę* [A na čele měl hvězdu], „Jutrzenka. Gazetka dla dzieci szkół ludowych“ [Polski Związek Kulturalno-Oświatowy w Czeskim Cieszyńsku / Polský kulturně-osvětový svaz v Českém Těšíně, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy / Ministerstwo Szkolnictwa, Młodzieży i Wychowania Fizycznego, Praha], roč. 12: 1956-1957, č. 5, [I 1957], s. 5.

¹⁵ Idem, *Nasz festiwal* [Náš festival], „Jutrzenka. Gazetka dla dzieci“ [Polski Związek Kulturalno-Oświatowy w Czeskim Cieszyńsku / Polský kulturně-osvětový svaz v Českém Těšíně, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy / Ministerstwo Szkolnictwa, Młodzieży i Wychowania Fizycznego; Praha], roč. 21: 1965/1966, č. 5, [I 1966], s. 5; idem, *Majowe święto* (Májový/květnový svátek), „Jutrzenka. Miesięcznik dla dzieci młodszych polskich szkół podstawowych“ [Ministerstwo szkolství, mládeže a tělovýchovy / Ministerstwo Szkolnictwa, Młodzieży i Wychowania Fizycznego, Praha], roč. 51: 1995/1996, č. 5, [I 1996] s. 5.

¹⁶ Autorovi i editorovi publikace *Baj, baj, z mojego kraju* se nepodařilo uhlídat sjednocení titulů jedné básně v obsahu (*Wyścig Pokoju* – Závod míru) a na stránce knihy (*Wielki wyścig* – Velký závod), ideologicky jednoznačně konotující proslulý a největší cyklistický závod po druhé světové válce.

¹⁷ Idem, *Baj, baj, z mojego kraju*, op. cit., s. 26-27.

Poetika Jasickových básní učí, jak se zachovat v pravděpodobných situacích, báseň je specifickým slabikářem, „vakinou“ proti potížím, které přináší život. Poetika básní umožňuje přijetí reálného světa, umožňuje pochopit, že úspěšný, spokojený život je dostupný pro každého, i přes některé jeho problémy, ale jen tehdy, když se neutíká před životními překážkami, protože jenom ony dovolují odhalit naše skutečné „já“¹⁸.

Knížka *Vyprávěj pohádky z mého kraje* obsahuje především básně představující

„liryczną notatkę wzruszenia, wywołanego na ogół bodźcami wizualnymi“¹⁹

[„lirickým zápisem pohnutí, které je obecně vyvoláno vizuálními body“]

a díly s epickým prvkem soustředěným kolem (zejména slezských) lidových pohádek a legend. Do první skupiny náleží básně typu *Złote bażanty* (Zlatí bažanti) nebo *W kwietniowy dzień*:

„W październikowy deszcz, / w jesienną pluchę i slotę / kroczą dostojnie miedzą / dumne bażanty złote. // Z czerwonych liści buków / srebrzysty deszczu kapie, / uciekaj, złoty kogucie! / Myśliwy ciebie złapie!“²⁰

[V říjnovém dešti, / v podzimní plískanici a slotě / krácejí důstojně po mezi / hrdí bažanti, celí ve zlatě. // Z rudých listů buků / stříbmý deštík kape, / utíkej, zlatý kohoute! Myslivec chystá se na tě!];

„Wróble rozspaly perelki krzyku: / Patrzcie, ile blasku kipi / w błękitnym dzbanku nieba. / Niezapominajki obmyły twarz w strumyku, / szpak bose nóżki na słońcu wygrzewa [...]“²¹

[Vrabci rozsypali perličky křiku: / Pohleďte, kolik záře kypí / v modrém džbánku nebe. / Pomněnky umyly tváře v potůčku, / špaček bosé nožky na slunci hřeje [...]].

Patří sem i dvě čtyřverší, které organizují pořádek sbírky podle rytmu změn nastupujících v přírodě:

„Listonoszka pani jesień / złote listy w torbie niesie. / Pani Zima mocno trzyma, / klamrą mrozu ziemię spina.“²²

¹⁸ L. A. Geratowski, *Szkic do portretu Henryka Jasickiego...*, op. cit., s. 212.

¹⁹ W. Nawrocki, *Wiersze dla dzieci*, „Zwrot. Miesięcznik poświęcony sprawom społecznym, oświatowym, kulturze i sztuce“ [Polski Związek Kulturalno-Oświatowy / Polský kulturně-osvětový svaz v Československu, Český Těšín], r. 18: 1968, č. 5, s. 26.

²⁰ H. Jasick, *Baj, baj, z mojego kraju*, op. cit., s. 17.

²¹ Ibidem, s. 35.

²² Ibidem, s. 9.

[Listonoška paní jeseň / zlaté listy v tašce nese. / Paní Zima se nebojí / přezkou mrazu zemi spojí];

„Weszła Wiosna do ogrodu, / rozproszyla resztki chłodu, / za nią cicho weszło Lato, / niosąc koszyk pełny kwiatów.“²³

[Vstoupilo Jaro na zahradu, / rozfoukalo zbytky chladu, / za ní tiše přišlo Léto, / košík plný květin neslo.].

Na uvedených ukázkách zaujme hladký rytmus verše, pravidelný rým, pozornost na sebe obrací básnické přívlastky a metafory (často personifikující – například polom si obléká teplý kožich, smrky jsou průvodem statečných rytířů, únor si obouvá teplé a silné boty apod.). K tomu W. Wawrocki podotýká:

„Wyobraźnia dziecięca, w której przyroda stanowi jedną całość, a cały świat jest pojmowany antropomorficznie, ożywiony i obdarzony ludzkimi cechami, takie zabiegi w pełni aprobuje.“²⁴

[Dětská představivost, ve které příroda představuje jeden celek a celý svět je chápán antropomorficky, jako oživený a obdařený lidskými vlastnostmi, takové přístupy plně přijímá.].

Zvířata vystupující v básních byla často vybavena přívlastky své podoby a „povahy“, některá byla antropomorfizována: vrány moknou na dešti, protože si

„zapomniały zabrać ze sobą parasole“²⁵
[zapomněly vzít s sebou deštník],

jiným byl připsán kulturní význam (například schopnost věštění: kohout, který

„zna się na pogodzie“²⁶
[rozumí počasí].

Do druhé skupiny patří básně, v nichž se nacházejí motivy pohádek, pověstí a legend (příklady jsme uvedli výše). Mohli bychom, byť poněkud uměle, odlišit i třetí skupinu popisně laděných, didakticky zaměřených básní, ve kterých se objevují motivy poměrně časté právě v literatuře pro děti a mládež, jako je přátelství, sportovní soutěžení, péče o zvířata, láska k rodičům.

„Motywy te Jasiczek opracowuje mało oryginalnie, wspierając się dydaktycznym wydźwiękiem utworu, ugrzeczniając, udzielniając słownictwo, bywa nawet częstokroć infantylny.“²⁷

²³ Ibidem, s. 32.

²⁴ W. Nawrocki, *Wiersze dla dzieci*, op. cit., s. 27.

²⁵ H. Jasiczek, *Baj, baj, z mojego kraju*, op. cit., s. 11.

²⁶ Ibidem, s. 12.

²⁷ L. A. Geratowski, *Szkic do portretu Henryka Jasiczka...*, op. cit., s. 215.

[Tyto motivy Jasiczek zpracovává málo originálně, pomáhá si didaktickým vyzněním díla, lahodí a zdětinšťuje slovní zásobu, někdy bývá dokonce infantilní.].

Příkladem může být *Zimowa piosenka* (Zimní písnička):

„Zima mróz... zima, mróz, / słońce świeci blado. / Okruszynki dla nas złóż, dla ptasząt gromady. // Zima mróz... zima, mróz, / wróć do nas wiosenko! / Zima ciężka, no i cóż, / stukamy w okienko. // Ty, dziewczynko i chłopczyku, / śpisz w ciepłym łóżeczku, / a nam śnieżek sypu, sypu / prosto do gniazdeczka [...].“²⁸

[Zima, mróz... zima, mróz / slunce svítí bledě. / Drobyty nám schovej / houfu ptáček po obědě. // Zima, mróz... zima, mróz / vrať se k nám jaro drahé! / Zima je těžká, co naděláš, / na okýnko zatukáme. // Ty, holčičko a chlapečku, / v teplé postýlce spíš, / nám se snížek sype / přímo do hnízd (...)].

Skupinovým subjektem této básně jsou hladoví ptáci v zimě, kteří vyzývají děti, aby jim za oknem připravili krmítko a do něj nasypali droby chleba. Onomatopoeie a hlásková instrumentace umožňují registrovat zvuky přírody, například napodobením cvrlikání ptáků, obraty k adresátovi („ty, holčičko a chlapečku“) mají vyvolat aktivní jednání. Impresivní funkci plní rovněž kontrasty (teplá postýlka x zasněžené hnízdečko; mléko a housky x droby). Báseň apeluje také na dětskou citlivost a činnost²⁹.

Zdrojem komunikativnosti a sugestivnosti těchto básní je jejich působivá rytmičnost (*Kasia i kwiatki* – Katka a květinčky), využití dialogové vrstvy (*Lato, piesek i rzeka* – Léto, pejsek a řeka, *Luty i jego bracia* – Únor a jeho bratři, *Dwa zajaczki* – Dva zajíčci), onomatopoeie (*Zimowa piosenka* – Zimní písnička), apostrofa (*Baśń zimowa* – Zimní pohádka, *Zimowa piosenka* – Zimní písnička aj.). V básni *Padaj śniegu* (Padej sněhu) byly apostrofy sněhu obohaceny o prvky horalského oděvu (kožuch – kožík, *gunia* – houně), které společně situují zimní krajinu do konkrétní oblasti, ostatně nejbližší srdci básníka – do Beskyd:

„Padaj, śniegu beskidzki, / bielusieńko, puszyście, / zasyp drogi i ścieżki / i modre czuby groni. / [...] / Przykryj śniegu beskidzki, / świat góralskim kozuchem, / by ziemia odpoczęła / po płonach i po trudzie. // – Niech pod gunią góralską / przetrwa mała śnieżyczka, / która wiosnę na nowo / w naszych sercach obudzi.“³⁰

[Padej, sněhu beskydský / bílé a prachově, / zasyp cesty a stezky / i kopců modré špičky. [...]]
Přikryj, sněhu beskydský / svět horalským kožíkem, / aby si země odpočinula / po výnosech a lopotě.
// – Ať pod horalskou houní / přežije malá sněženka, / která v našich srdcích / jaro znovu probudí.].

Kromě statických obrazů popisu zimy najdeme ve sbírce texty plné dynamiky a pohybu. V básni *Tyle śniegu nasypało* (Tolik sněhu nasněžilo) je do zimní krajiny uveden atmosféra dětské zábavy, apoteóza mládí, vitality, zvědavosti

²⁸ H. Jasiczek, *Baj, baj, z mojego kraju*, op. cit., s. 25.

²⁹ J. Miękina-Pindur, *Henryk Jasiczek dla dzieci*, op. cit., s. 88.

³⁰ H. Jasiczek, *Baj, baj, z mojego kraju*, op. cit., s. 20.

na svět, dynamičnost dětské energie. Titul *Baśni zimowej* (Zimní pohádky) napovídá, že autor čerpá z dětských pohádek a lidových legend. Vystupují zde smrký seřazené do zástupu ozbrojených rytířů, kterým se třpytí stříbrné helmy a z jejich oděvu kypí bělost, stařeček – dobrý čaroděj, který ve svých vousech chrání sýkor-ku, v kapradinovém houští třpaslíci muzicírují na klavichordu, rusalky hrají na flétnu a král s královnou tančí menuet³¹. Určitým preludiem k Jasiczkovým jamím a letním básním je jeho je jeho dílko *Dwa zajączki* (Dva zajičci), které podle názoru Jadwigi Miękiny-Pindurové oživuje humanistické heslo polského básníka Jana Kochanowského – *Nie porzucaj nadzieje* (Nezahod' naději):

„Po chwili wiosna przyjdzie, / Ten śnieg z nienagła zéjdzie (...)“³²
[Za chvíli jaro přijde / a ten sníh pomalu sejde].

V Jasiczkově interpretaci pak zní:

„ale w domu warto zostać, / bo po zimie przyjdzie wiosna“³³
[ale v domu zůstaneme, / po zimě jaro nastane].

Nebyl by to Jasiczek, kdyby se v jeho poezii výrazně neprojevil motiv dětství jako ráje, jenž například v básni *Szczęście* (Štěstí) konotuje s pouštěním mýdlových bublin:

„Mając latek siedem / z kruchą słomką w ustach / chciałem ponad chmury / piękne bańki puszczać. // A bańki te były / piękne, kolorowe, / złote, migotliwe / i pawio tęczowe. // I cóż mi do szczęścia / wówczas było trzeba? / Słomki, trochę mydlin / kawałek nieba.“³⁴

[Když jsem měl sedm let / s křehkou slámkou v ústech / chtěl jsem nad mraky / krásné bubliny pouštět. // A ty bublinky byly / krásné, barevné, / zlaté, třpytivé / a duhové jako pera paví. // A co mi ke štěstí / tehdy bylo zapotřebí? / Slámka, trocha mydlin / kousek nebe.].

Filozofické zamyšlení se týká jak autorova dětství, tak dospělosti, z jejíhož pohledu je vytvářen odstup, jaký získáváme během doby k vlastním prožitkům a pocitům. Krajina prvních her je (ztracenou) Arkádií, v níž převažuje poznání prostřednictvím smyslového poznání. Báseň *Kasia i kwiatki* (Kát'a a květiny) kromě obrazu děvčátka sbírajícího květiny pro maminku, tatínka a babičku intenzivně

³¹ L. Martinek, *Związek literatury i muzyki w dziele Henryka Jasiczka*, „Zwrot. Miesięcznik Społeczno-Kulturalny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Czeskiej Republice“ [Polski Związek Kulturalno-Oświatowy w Republice Czeskiej / Polský kulturně-osvětový svaz v České republice, Český Těšín], r. 54: 2004, č. 3, s. 17-23.

³² J. Kochanowski, *Pieśń IX*, [in:] *Pieśni. Księgi wtóre*, [in:] Staropolska.pl Renesans, online, URL: http://staropolska.pl/renesans/jan_kochanowski/piesni/piesni_35.html [Access: 30.06.2016]. Vide: J. Miękina-Pindur, *Henryk Jasiczek dla dzieci*, op. cit., s. 89.

³³ H. Jasiczek, *Baj, baj, z mojego kraju*, op. cit., s. 30.

³⁴ Ibidem, s. 39.

vyvolává stesk za dětstvím, které u Jasiczka nebylo příliš šťastné, když neměl otce a ani matku, kteří by ho vychovávali.

Jasiczek často používá bezprostřední lyriku (*A ja mieszkam w Tyrze* – A já bydlím v Tyrské, *Mam wielu przyjaciół* – Mám hodně přátel), což je zdrojem k obdržení výše zmíněných efektů³⁵. Sugestivnost se u Jasiczka pojí s dovedným využitím mikronarace. V básni (*Krasnale też mają wakacje* – Trpaslíci mají také prázdniny) trpaslíci podobně jako děti chodí do školy, dostávají vysvědčení, nosí školní brašny, oslavují první den prázdnin, sedlají cvrčky, na kterých závodí „o sto šest“ a večer zapalují ohňostroje okřídlených koníků. Báseň *Pani wrona* (Paní vrána) odsuzuje mnohomluvnost a sebechválu. Lyrický subjekt básní především v básních s epickým prvkem sáhne po pointě, která připomene přísloví (*Zna się na pogodzie* – Zná se na počasí, *Padaj śniegu* – Padej sněhu). Někdy je celá báseň rozvinutím a vysvětlením nějakého přísloví (*Sprytne prosię* – Chytré prase), v tomto případě polského frazeologického obratu:

„mieć muchy w nosie“
[mít mouchy v nose].

Kontrastní k uvedeným ukázkám, vyznačujícím se jasiczkovskou nostalgií, ztišením, jemně a elegantně vykrouženým formami, jsou humorné a vtipně intonovaná dílka,

„w których liryczna tonacja miesza się z refleksją pełną humoru“³⁶
[ve kterém je lyrický tón smíchán s reflexí plnou humoru].

Básník chce své čtenáře spíše bavit a dojímat, než učit, ale i humor je u Jasiczka modelován ve prospěch lyriky. Často i v díle zábavném, potutelném či spikleneckém zůstává pointa otevřená, pozastavená, v podobě rétorické otázky nebo zamyšlení (*Szcześnie* – Šťestí). Tímto způsobem v Jasiczkových básních čistá lyričnost oslabuje přítomnost didaxe, která často bývá „pátou kolonou“ tvorby pro děti a mládež. Je to

„jedna z poważniejszych zalet Jasiczkowego pisarstwa dla dzieci, który traktując autonomicznie psychikę małego odbiorcy, autonomicznie traktuje również i twórczość dla niego.“³⁷

[jedna z důležitých předností Jasiczkova psaní pro děti, který chápe autonomně psychiku malého vnímatele, autonomně chápe také tvorbu pro něj].

³⁵ L. A. Geratowski, *Szkic do portretu Henryka Jasiczka...*, op. cit., s. 215.

³⁶ W. Nawrocki, *Wiersze dla dzieci*, op. cit., s. 26.

³⁷ Ibidem, s. 27.

Již jsme se jinde zmínili o hudebnosti Jasieczkových básní pro dospělé³⁸ (MARTINEK 2004: 17–23). To samé platí i o jeho poezii pro děti. Některé Jasieczkovy texty ze sbírky *Baj, baj, z mojego kraju* zhudebnili Paweł Kaleta (*Zimowa piosenka – Zimní píseň*) a Włodzimierz Morga (*Krasnale też mają wakacje – Trpaslíci mají také prázdniny* aj.³⁹). Dorota Klimas velmi dobře ukázala, jak se dá pracovat s Jasieczkovými básněmi v hudební (i hudebně-pohybové) výchově v mateřské škole⁴⁰. Autorka po popsání různých způsobů provedení různých činností, jimž předcházelo i jejich praktické vyzkoušení při práci s dětmi, na dané téma konstatuje:

„Wiersze dla dzieci Henryka Jasieczka można wykorzystać w szerokim zakresie w wielu formach zajęć muzycznych w przedszkolu. Treść utworów dzieci mogą interpretować wokalnie, tanecznie i instrumentalnie. Na prostym, krótkim i bliskim treściowo dziecku utworze, w którym występują znane postacie zwierząt, bohaterowie znanych bajek, gdzie poetycko przedstawiony jest świat przyrody, jego natura i naturalne głosy »szum wiatru«, »spadanie liści«, gdzie »kosa nuca nowe pieśni«, a »żabki cicho grają« i »bez puka do okna«, dziecko jest w stanie zaobserwować charakter i nastrój utworu, jego rytm i rym. Treści tych utworów można wykorzystać[,] zarówno w zabawach ruchowych, rytmicznych, tanecznych, jak i słuchowych; dzieci same mogą tworzyć własne melodie do krótkich, poetyckich tekstów H. Jasieczka, mogą bawić się słowem, jego brzmieniem, dźwiękiem. Mogą stosować wobec słowa przeróżne efekty akustyczne[,] uzyskane poprzez ruch własnego ciała, jak: klaskanie, tupanie, uderzenie o uda, cmokanie, mlaskanie. Wszystkie wymienione efekty wzbogacają doświadczenia słuchowe dziecka, bardzo ważne w harmonijnym rozwoju muzycznym dzieci. Mogą one również w zabawach, w zajęciach przedstawiać intrygujące je treści utworu – instrumentalami perkusyjnymi, np. »śpiew słowika« – dzwonkami, »chrapanie misia« – grzechotkami, »szum strumyka« – tamburynem itp.«⁴¹

[Básně pro děti Henryka Jasieczka mohou být použity v širokém rozsahu a v mnoha formách hudební výchovy v mateřské škole. Obsah mohou děti interpretovat vokálně, tančně a instrumentálně. Na jednoduchém, krátkém a dítěti obsahově blízkém díle, ve kterém vystupují známé postavy zvířat, hrdinové známých pohádek, kde je básnický představen svět přírody, jeho povaha a přirozené hlasy jako „šumění větru“, „padání listů“, kde „kosa notují nové písně“, „žabky tiše hrají“ a „bez ťuká do okna“, dítě je schopno postřehnout charakter a náladu díla, jeho rytmus a rým. Obsah těchto děl lze využít zároveň jak v pohybových, rytmických a tančních, tak sluchových hrách; děti samy mohou tvořit vlastní melodie na Jasieczkovy krátké básnické texty, mohou si hrát se slovem, jeho zněním, zvukem. Mohou užívat vůči slovu různé akustické efekty vyvolané pohybem vlastního těla, jako tleskání, dupání, pleskání do nohou, plácání, mlaskání. Všechny uvedené efekty obohacují sluchové zkušenosti dítěte, které jsou velmi důležité v harmonickém hudebním rozvoji dětí. Mohou také v hrách, při výuce představit s pomocí bicích nástrojů obsah díla, které je zajímavé, např. „zpěv slavíka“ – zvonky, „chrápání medvěda“ – chřestítka, „šumění potůčku“ – tamburínou atp.].

³⁸ L. Martinek, *Zwizek literatury i muzyki w dziele Henryka Jasieczka*, op. cit., ibidem.

³⁹ Od října 1995 se v několika číslech „Jutrzenky“ objevily Morgovy melodie na Jasieczkovy básnické texty.

⁴⁰ D. Klimas, *Wykorzystanie...*, op. cit. s. 93–109.

⁴¹ Ibidem, s. 108–109.

Abychom byli konkrétní, co do využití konkrétních textů v předškolním nebo školním výchově a vzdělávání, v souboru „Vyprávěj pohádky z mého kraje“ se vyskytuje parafráze známé polské dětské písničky *Wlazł kotek na płotek* (Vylezl kocourek na plůtek), takže Jasiczkův text je možné zpívat s dětmi na již známou melodii. K rytmizované deklamaci vybízí *Wesola żaba* (Veselá žába) složená v trochejském rytmu, který v následující ukázce členíme podle slabik:

„Sie-dzi so-bie w sta-wie ża-ba, / dzi-wne rze-czy o-po-wiada, / że jest wio-śnie bar-dzo ra-da. / Ach, jak ra-da, ra-da, ra-da...“⁴²

[Sedí žába v rybníku, / divné věci říká, / že se těší z jara. / Ach, jak je ráda, ráda, ráda...].

Samozřejmě, že využití Jasiczkova souboru „Vyprávěj pohádky z mého kraje“ se neomezuje pouze na práci s dětmi ve škole, ale má své místo i v domácí knihovničce, například při uvádění dítěte do světa poezie, beskydského regionu, horské krajiny a její osobité atmosféry, což vše ve výsledku napomáhá k utváření etické citlivosti a pocitu krásy.

Dále byl Jasiczek autorem básní věnovaných vnukům lidové básničky Ewy Milerské (1915–1985) z Nýdku, dětem jejího syna – „Basi i Michasiowi“ *Czy ty wiesz, Basiu, jak pada deszcz?* (Víš, Barčo, jak padá déšť?), *W słonecznym Nýdku pod pięknymi górami* (V slunečném Nýdku po krásnými horami), *Ty jeszcze nie wiesz Basiu... już dawno nie biją w tarabany* (Ty ještě nevíš, Barčo, už dávno nebijí na poplach). Mnohé z nich jsou také veršovanými pohádkami pro děti, které byly ovšem napsány až v 70. letech, a nedostaly se proto do výboru z Jasiczkovy tvorby pro děti *Baj, baj, z mojego kraju* (Povídej pohádky z mého kraje): *Pan Jeż* (Pan Ježek), *O kurach, co wybierały się w daleki świat* (O slepicích, které se chtěly vydat do dalekého světa), *Mądry koń* (Moudrý kůň), *Bajka o krasnoludkach* (Pohádka o trpaslících), *Pewnego czasu włóczęga Księżyc* (Jednoho dne tulák měsíc), *O czym na nydeckiej łące rozmawiały dwa zajęce* (O čem na nýdecké louce mluvili dva zajáci), *Raz w niedzielę pewne ciele* (Jednou v neděli jedno tele), *Pogaduszka o biedronce* (Povídáčka o berušce), dokonce satira na jisté záolžské periodikum *Pewna geś, co to bez trudu czytała Głos Ludu* (Jedna husa, která bez potíží četla Hlas lidu) aj. Poetikou tyto básně nijak nevybočují z rámce Jasiczkovy předchozí tvorby pro děti, proto se jim podrobněji nevěnujeme. Jsou nicméně svědectvím, že autor se nechtěl nechat zlomit vlivem politické situace za husákovské normalizace a skutečnosti, že se dostal na index, ale měl stále potřebu psát, byť pro úzký či komorní okruh recipientů.

⁴² H. Jasiczek, *Baj, baj, z mojego kraju*, op. cit., s. 52.

Poezie Henryka Jasiczka syntetizuje (podobně jako je tomu v jeho tvorbě pro dospělé) tradice skamanderovské poetiky a umělecké zkušenosti Leopolda Staffa,

„znajduje szczególnie upodobanie w konstrukcji gładkiego i dobrze zrymowanego wiersza, wyposażonego w całe możliwe bogactwo poetyckich ozdób, w całe różnorodne bogactwo tropiki.“⁴³

[nachází zvláštní náklonnost v konstrukci hladkého a dobře zřymovaného verše, vybaveného celým možným bohatstvím básnických ozdob, celým různorodým bohatstvím tropiky.].

Můžeme se také zamýšlet, jestli až barokní bohatost rudé (červené), bílé, zlaté, stříbrné, šedé a černé barvy je v Jasiczkových básních psychologicky i umělecky zcela odůvodněná. Witold Nawrocki se domnívá, že tomu tak je, neboť Jasiczkovy metafory a básnické přívlastky, které potrhují barevnost světa, jsou přesné, jelikož dětská fantazie je eidetická⁴⁴. To znamená (fenomenologicky nebo husserlovsky řečeno), že je schopna prožívat napodobující i produkující představy stejně výrazným a živým způsobem, jakým se prožívají představy při přímém vjemu. Její vlastností je schopnost udržovat v myšlení po delší dobu a důkladně (téměř fotograficky) vjemové obrazy.

Můžeme na závěr říci, že podobně jako je tomu v případě Joanny Kulmowé, Jana Sztaudyngera, Jerzyho⁴⁵ Kiersta, kteří se snaží dát nejmladšímu čtenáři co nejvíce estetických podnětů, co nejvíce dobrých a pěkných asociací, nejbarevnější a nejspecifičtější vizi světa, Jasiczkova poezie pro děti je charakterizována poetickou fantazií, originální obrazností v kombinaci s lyrismem a jemným humorem.

Abstrakt (Shrnutí) v češtině / Abstract (Summary) in Czech:

Autor se ve svém článku zabývá tvorbou pro děti významného polského básníka z českého Těšínska Henryka Jasiczka (1919–1976). Autor klade důraz na označení tohoto nejpobláznějšího poválečného básníka svého regionu jako „lyrického harmonizátora“, jak jej nazval ostravský kritik Drahomír Šajtar (1922–2009). Toto označení platilo pro Jasiczkovu lyriku určenou dospělým čtenářům, ale zejména jeho poezii pro děti. Jasiczek během svého života publikoval v roce 1968 knížku poezie pro děti *Baj, baj, z mojego kraju* (Vyprávěj pohádky z mého kraje). Ta zahrnuje básně, které Jasiczek publikoval v časopisech pro děti z polské menšiny na českém Těšínsku, dokonce časopis „Jutrzenka“ sám založil a byl jeho šéfredaktorem. Autor článku však sleduje jeho tvorbu pro děti až do sedmdesátých let

⁴³ W. Nawrocki, *Wiersze dla dzieci*, op. cit., s. 26.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Jerzy Kierst (1911–1988), původně křestním jménem Zygmunt, polský prozaik, básník, divadelní kritik, překladatel.

20. století, kdy Jasiczek již publikovat nesměl kvůli svému protestu vůči vstupu armád Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968. Jeho básně pro děti již nevycházely tiskem a byly určeny dětem jeho známých, zejména vnukům básnířky Ewy Milerské. Článek je založen na hermeneuticky interpretační metodologii výzkumu opřené o archivní výzkum v pozůstalosti rodiny Milerských z Nýdku v České republice.

Klíčová slova v češtině / Key words in Czech:

Henryk Jasiczek (1919-1976), literatura pro děti, poezie, polská menšina na českém Těšínsku, archivní výzkum

Title in English:

On the Works for Children by Henryk Jasiczek, a Lyrical Harmonizer

Abstract (Summary) in English / Abstrakt (Shrnutí v angličtině:

The article deals with the work for children of Henryk Jasiczek (1919-1976), a Polish poet of the Czech Cieszyn Silesia. The author emphasizes the description of this most popular postwar poet of the region as "a lyrical harmonizer", which was the phrase used with reference to the poet by the Ostrava critic Drahomír Šajtar (1922-2009). This quality of Jasiczek's lyricism was observed in his poems for adult readers, but it is especially conspicuous in his poetry for children. In 1968 Jasiczek published a book of poetry for children "Baj, baju z mojego kraju" [Tell me fairy tales from my region]. It includes poems that had appeared in magazines for children from the Polish minority in the Czech Cieszyn Silesia; one of the magazines entitled "Jutrzenka" was even founded and edited by the poet himself. The author of the article follows the poet's work for children up to the 1970s, when Jasiczek was no longer allowed to publish his texts because of his protest against the entering of the Warsaw Pact armies into Czechoslovakia in August 1968. Since that time his poems for children could not appear in print and he wrote them for private circulation as they were intended for the children of his friends, especially the grandchildren of the poetess Ewa Milerska. The article employs the methodology of interpretative hermeneutics based on archival research in the estate of the Milerski family in Nydek (Czech Republic).

Key words in English / Klíčová slova v angličtině:

Henryk Jasiczek (1919-1976), children's literature, poetry, the Polish minority in the Czech Cieszyn Silesia, archival research

Title in Polish / Tytuł po polsku:

O twórczości dla dzieci lirycznego harmonizatora Henryka Jasiczka

Abstrakt (Streszczenie) po polsku / Abstract (Summary) in Polish:

Autor w swoim artykule zajmuje się twórczością dla dzieci znanego polskiego poety z czeskiego Śląska Cieszyńskiego Henryka Jasiczka (1919-1976). Autor kładzie nacisk na znaczenie tego najpopularniejszego, powojennego poety swojego regionu jako „lirycznego harmonizatora“, jak to nazwał ostrawski krytyk Drahomír Šajtar (1922-2009). To znaczenie ujawniało się w Jasiczkowej liryce dla określonych czytelników dorosłych, ale przede wszystkim w jego poezji dla dzieci. Jasiczek za swojego życia opublikował w 1968 roku książkę poetycką dla dzieci *Baj, baju, z mojego kraju* (Opowiedz bajki z mego kraju). Zawiera ona poezje, które Jasiczek ogłaszał w czasopiśmie dla dzieci polskiej mniejszości na czeskim Śląsku Cieszyńskim, a nawet sam założył czasopismo „Jutrzenka“ i był jego redaktorem naczelnym. Autor artykułu jednak śledzi jego twórczość dla dzieci aż do lat siedemdziesiątych XX wieku, kiedy to Jasiczek już nie mógł publikować z powodu swojego protestu przeciw wejściu (wkroczeniu) wojsk Układu Warszawskiego do Czechosłowacji w sierpniu 1968 r. Jego poezje dla dzieci odtąd już nie wychodziły drukiem, a były przeznaczone dla dzieci jego znajomych, zwłaszcza dla wnuków poetki Ewy Milerskiej. Artykuł jest oparty na hermeneutycznie interpretowanej metodologii badawczej w badaniach archiwalnych, przeprowadzonych w [archiwum] majątku rodziny Milerskich z Nidku w Republice Czeskiej.

[Przekład polski: Marek Mariusz Tytko]

Słowa kluczowe po polsku / Key words in Polish:

Henryk Jasiczek (1919-1976), literatura dla dzieci, poezje, polska mniejszość na czeskim Śląsku Cieszyńskim, badania archiwalne,

Bibliography / Literatura:

Private Archives / Rodinný archiv:

Rodinný archiv Władysława Sikory (Český Těšín).

Rodinný archiv Ewy Milerské, dnes v péči Janiny Milerské (Nýdek).

Prameny / Primary bibliographical sources:

Jasiczek Henryk, *Baj, baj, z mojego kraju*, Profil, Ostrava 1968, ss. 62.

Jasiczek Henryk, *A na czole miał gwiazdę*, „Jutrzenka. Gazetka dla dzieci szkół ludowych” [Polski Związek Kulturalno-Oświatowy w Czeskim Cieszyńsku / Polský kulturně-osvětový svaz v Českém Těšíně, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy / Ministerstvo Školnictva, Młodzieży i Wychowania Fizycznego, Praha], roč. 12: 1956-1957, č. 5, [I 1957], s. 5.

Jasiczek Henryk, *Nasz festiwal*, „Jutrzenka. Gazetka dla dzieci” [Polski Związek Kulturalno-Oświatowy w Czeskim Cieszyńsku / Polský kulturně-osvětový svaz v Českém Těšíně, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy / Ministerstvo Školnictva, Młodzieży i Wychowania Fizycznego; Praha], roč. 21: 1965/1966, č. 5, [I 1966] s. 5.

Jasiczek Henryk, *Majowe święto*, „Jutrzenka. Miesięcznik dla dzieci młodszych polskich szkół podstawowych” [Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy / Ministerstvo Školnictva, Młodzieży i Wychowania Fizycznego, Praha], roč. 51: 1995/1996, č. 5, [I 1996], s. 5.

Kochanowski Jan, *Pieśni IX*, [in:] *Pieśni. Księgi wtóre*, [in:] Staropolska.pl Renesans, online, URL: http://staropolska.pl/renesans/jan_kochanowski/piesni/piesni_35.html [Access: 30.06.2016].

Literatura / Secondary bibliographical sources:

Geratowski Leszek Arkadiusz, *Szkic do portretu Henryka Jasiczka (1919-1976) – pisarza zaolziańskiego*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1988, ss. 268, strojopis [typescript / maszynopis].

Klimas Dorota, *Wykorzystanie utworów Henryka Jasiczka w pracy z dziećmi przedszkolnymi*, Uniwersytet Śląski w Katowicach – Filia w Cieszyńsku, Cieszyn 1995, ss. 122, strojopis [typescript / maszynopis].

Martinek Libor, *Związek literatury i muzyki w dziele Henryka Jasiczka*, „Zwrot. Miesięcznik Społeczno-Kulturalny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Czeskiej Republice” [Polski Związek Kulturalno-Oświatowy w Republice Czeskiej / Polský kulturně-osvětový svaz v České republice, Český Těšín], r. 54: 2004, č. 3, s. 17-23.

Martinek Libor, *Identita v literatuře Těšínska*, Literature & Sciences – STON 2, Opava – Kielce 2015, ss. 435.

Miękina-Pindur Jadwiga, *Henryk Jasiczek dla dzieci*, [in:] „Śląskie Miscellanea. Literatura, folklor” [Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław], r. 1996, vol. 8, ss. 86-90, seria: Prace Komisji Historycznoliterackiej – Polska Akademia Nauk. Oddział w Katowicach, t. 8 [ogólnego zbioru: nr 18].

Nawrocki Witold, *Wiersze dla dzieci*, „Zwrot. Miesięcznik poświęcony sprawom społecznym, oświatowym, kulturze i sztuce” [Polski Związek Kulturalno-Oświatowy / Polský kulturně-osvětový svaz v Československu, Český Těšín], r. 19 [20]: 1968, č. 5, s. 26-27.

Šajtar Drahomír, *Nad poezií Henryka Jasiczka*, „Těšínsko. Vlastivědný časopis okresu Frýdek-Místek a Karviná” [Muzeum Těšínska v Českém Těšíně, Český Těšín], r. 4: 1960, č. 14-15, s. 16-17.

„*Śląskie Miscellanea*. Literatura, folklor” [wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław], r. 1996, vol. 8, ss. 120, seria: Prace Komisji Historycznoliterackiej – Polska Akademia Nauk. Oddział w Katowicach, t. 8 [ogólny zbiór: nr 18].

[Bibliografie i przypisy zredagował i uzupełnił – Marek Mariusz Tytko]
[Bibliography and footnotes have been completed by Marek Mariusz Tytko].

Information about the Author:

Information about the Author in English:

Doc. Dr. Libor Martinek, PhD., from 2010 is an associate professor in the Department of Czech Literature of the Silesian University in Opava, where in 2011 he founded a section of comparative literary studies. In 2012 he was appointed associate professor of Wrocław, where he teaches the history of Czech literature at the Institute of Slavic Philology. He is the author of the following publications (monographs) : *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* (Polish literature of the Czech Teschen Region after 1945; Opava, 2004); *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* (Polish poetry of the Czech Teschen Region after 1920; Opava, 2006); *Region, regionalismus a regionální literatura* (Region, regionalism and regional literature, Opava, 2007); *Życie literackie na Zaolziu 1920–1989* (Literary life in the Czech Teschen Region 1920–1989; Kielce, 2008); *Identita v literatuře českého Těšínska. Vybrané problémy* (Identity in Czech literature of the Czech Teschen Region. Selected Problems; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. století* (Finding roots. Literature of the Kmnov Region and its representatives. Part I: From the Middle Ages to the interethnic relations in 20th century literature; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* (Finding roots. Literature of the Kmnov Region and its representatives. Part II. From the National Revival to the present; Opava, 2010); *Fryderyk Chopin v české literatuře* (Fryderyk Chopin in Czech literature; Opava, 2013); *Władysław Sikora. Monografie* (Władysław Sikora. A Monograph; Opava 2014). Contact: libor.martinek[at]fpf.slu.cz

Information about the Author in German /

Information über den Autor auf Deutsch /

Informace o autorovi (překlad do němčiny) /

Informacja o autorze po niemiecku:

Doc. Dr. Libor Martinek, PhD., ab 2010, Junior-Professor in der Abteilung für tschechische Literatur in der Schlesischen Universität in Opava (Tschechische Republik), wo im Jahr 2011 die Arbeitsstelle für Vergleichende Literaturwissenschaft gegründet worden ist. Im Jahr 2012 wurde er außerordentlicher Professor an der Universität Wrocław (Polen), wo er die Geschichte der tschechischen Literatur am Institut für Slawische Philologie lehrt. Autor von wissenschaftlichen Publikationen: *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* (Polnischen Literatur im tschechischen Teschen nach 1945; Opava 2004); *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* (Polnischen Poesie von tschechischen Teschen nach 1920; Opava, 2006); *Region, regionalismus a regionální literatura* (Region, Regionalismus und regionale Literatur; Opava, 2007); *Życie literackie na Zaolziu 1920–1989* (Literarisches Leben in tschechischen Teschen 1920–1989; Kielce, 2008); *Identita v literatuře českého Těšínska. Vybrané problémy* (Identität in der Literatur Teschen. Ausgewählte Probleme; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. století* (Die Suche nach Wurzeln. Literatur der Region Kmnov und ihre Vertreter. I. Teil. Vom Mittelalter bis in die interethnischen Beziehungen in der Literatur des 20. Jahrhunderts; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* (Die Suche nach Wurzeln. Literatur der Kmnov Region und ihre Vertreter. II. Teil. Von der Nationalen Wiedergeburt bis zur Gegenwart; Opava, 2010); *Fryderyk Chopin v české literatuře* (Fryderyk Chopin in der tschechischen Literatur; Opava, 2013); *Władysław Sikora. Monografia* (Władysław Sikora. Die Monographie; Opava, 2014). Kontakt: libor.martinek[at]fpf.slu.cz

Informacja o autorze po polsku / Information about the Author in Polish:

Libor Martinek, doc. (dr hab.), prof. UW, PhD., PhDr., bohemista, historyk literatury, krytyk literacki i muzyczny, wykładowca historii literatury czeskiej na Śląskiej uczelni – „Uniwersytecie Śląskim” w Opawie, gdzie założył Pracownię Komparatystyki Literackiej (2011), edytor zbiorów poetyckich, tłumacz z języka polskiego. Od 2012 jest profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Wrocławskiego w zakresie bohemistyki, gdzie wykłada dzieje czeskiej literatury w Instytucie Filologii Słowiańskiej. Autor książek naukowych (monografii): *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* („Literatura polska na Zaolziu po 1945 r.”; Opava, 2004); *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* („Poezja polska na Zaolziu po 1920 r.”; Opava, 2006); *Region, regionalismus a regionální literatura* („Region, regionalizm i literatura regionalna”; Opava, 2007); *Žítie literackie na Zaolziu 1920-1989* (Kielce, 2008); *Identita v literatuře českého Těšínska. Výbrané problémy* („Tożsamość w literaturze Zaolzia. Wybrane problemy”; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. století* („Szukanie korzeni. Literatura Kamiowszczyzny i jej reprezentanci. Od średniowiecza do międzyetnicznych stosunków w regionie”; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* („Szukanie korzeni. Literatura Kamiowszczyzny i jej reprezentanci. Od odrodzenia narodowego do współczesności”; Opava, 2009); *Fryderyk Chopin v české literatuře* („Fryderyk Chopin w literaturze czeskiej”; Opava, 2013); *Władysław Sikora. Monografie* („Władysław Sikora. Monografia”; Opava, 2015). E-mail: libor.martinek[at]fpf.slu.cz

Informace o autorovi v češtině / Information about the Author in Czech:

Doc. PhDr. Libor Martinek, PhD., od roku 2010 je docentom české literatury v Ústavě bohemistiky a knihovnictva Slezské univerzity v Opavě, kde v roce 2011 založil Kabinet literárnovedné komparatistiky; editor básnických zbírek, překladatel z polštiny. V roce 2012 byl vymenovaný za mimořádného profesora v oblasti bohemistiky na Vroclavské univerzitě, kde přednáší dějiny české literatury v Ústavě slovanské filologie. Autor odborných publikací: *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* (*Polská literatura českého Těšínska po roku 1945*; Opava, 2004); *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* (*Polská poezia českého Těšínska po roku 1920*; Opava, 2006); *Region, regionalismus a regionální literatura* (*Región, regionalismus a regionálna literatura*; Opava, 2007); *Žítie literackie na Zaolziu 1920 – 1989* (*Literárny život v Zaolší 1920 – 1989*; Kielce, 2008); *Identita v literatuře českého Těšínska. Výbrané problémy* (*Identita v literatuře českého Těšínska. Výbrané problémy*; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. století* (*Hľadanie koreňov. Literatúra Krnovska a jej predstavitelia. I. diel. Od stredoveku po interetnické vzťahy v literatuře 20. storočia*; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* (*Hľadanie koreňov. Literatúra Krnovska a jej predstavitelia. II. diel. Od národného obrozenia po súčasnosť*; Opava, 2010); *Fryderyk Chopin v české literatuře* (*Fryderyk Chopin v české literatuře*; Opava, 2013); *Władysław Sikora. Monografie* (*Władysław Sikora. Monografia*; Opava, 2014). Kontakt: libor.martinek[at]fpf.slu.cz

Informácie o autorovi v slovenčine / Information about the Author in Slovak:

Doc. PhDr. Libor Martinek, PhD., od roku 2010 je docentom českej literatúry v Ústave bohemistiky a knihovníctva Slezskej univerzity v Opave, kde v roku 2011 založil Kabinet literárnovednej kompara-

tistiky; editor básnických zbierok, prekladateľ z poľštiny. V roku 2012 bol vymenovaný za mimoriadneho profesora v oblasti bohemistiky na Vroclavkej univerzite, kde prednáša dejiny českej literatúry v Ústave slovanskej filológie. Autor odborných publikácií: *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* (*Pol'ská literatúra českého Tešínska po roku 1945*; Opava, 2004); *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* (*Pol'ská poezia českého Tešínska po roku 1920*; Opava, 2006); *Region, regionalismus a regionální literatura* (*Región, regionalizmus a regionálna literatúra*; Opava, 2007); *Žycie literackie na Zaolziu 1920 – 1989* (*Literárny život v Zaolší 1920 – 1989*; Kielce, 2008); *Identita v literatuře českého Těšínska. Výbrané problémy* (*Identita v literatúre českého Tešínska. Výbrané problémy*; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. století* (*Hľadanie koreňov. Literatúra Krnovska a jej predstavitelia. I. diel. Od stredoveku po interetnické vzťahy v literatúre 20. storočia*; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* (*Hľadanie koreňov. Literatúra Krnovska a jej predstavitelia. II. diel. Od národného obrozenia po súčasnosť*; Opava, 2010); *Fryderyk Chopin v české literatuře* (*Fryderyk Chopin v českej literatúre*; Opava, 2013); *Władysław Sikora. Monografie* (*Władysław Sikora. Monografia*; Opava, 2014). Kontakt: libor.martinek[at]fpf.slu.cz

[Slovenský preklad: Ivica Hajdučeková]

Информация об авторе по-русски / Справка об авторе на русском языке/ Information about the Author in Russian:

Либор Мартинек, доц., проф., PhD., PhDr. – богемист, историк литературы, литературный и музыкальный критик. Преподаватель истории чешской литературы в Шлэнском университете в Опаве, где создал научный центр сравнительного литературоведения (2011). Издатель поэтических сборников, переводчик с польского языка. С 2012 года – чрезвычайный профессор Вроцлавского университета по специальности богемистика, преподаёт чешскую литературу в Институте славянской филологии. Автор научных книг (монографий): *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* («Польская литература в чешском Тешине после 1945 г.»; Опава, 2004); *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* («Польская поэзия чешского Тешина после 1920 г.»; Опава, 2006); *Region, regionalismus a regionální literatura* («Регион, регионализм и региональная литература»; Опава, 2007); *Žycie literackie na Zaolziu 1920-1989* («Литературная жизнь в Заользье»; Кельце, 2008); *Identita v literatuře českého Těšínska. Výbrané problémy* («Самоопределение в литературе чешского Тешина. Избранные проблемы»; Опава, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. Století* («Поиски корней. Литература Крновщины и её представители. Ч. 1: От средневековья к межэтническим связям в литературе XX в.»; Опава, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* («Поиски корней. Литература Крновщины и её представители. Ч. 2: От национального возрождения к современности»; Опава, 2009); *Fryderyk Chopin v české literatuře* («Фредерик Шопен в чешской литературе»; Опава, 2013); *Władysław Sikora. Monografie* («Владислав Сикора. Монография»; Опава, 2015). E-mail: libor.martinek[at]fpf.slu.cz

[Русский перевод: Надежда Георгиевна Колошук]

Інформація про авторів / Довідка про авторів українською мовою / Information about the Authors in Ukrainian:

Лібор Мартінек, доц. (доктор габілітований), PhD., PhDr. — богеміст, історик літератури, літературний і музичний критик, викладач історії чеської літератури в Шльонському університеті в Опаві, де створив науковий центр літературознавчої компаративістики (2011), видавець поетичних збірок, перекладач із польської мови. Від 2012 року — за сумісництвом професор Вроцлавського університету в галузі богемістики, викладає чеську літературу і Інституті слов'янської філології. Автор наукових книг (монографій): *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* («Польська література чеського Тешина / Тешинської Сілезії після 1945 року»; Опава, 2004); *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* («Польська поезія чеського Тешина після 1920 року»; Опава, 2006); *Region, regionalismus a regionální literatura* («Регіон, регіоналізм і регіональна література»; Опава, 2007); *Žycie literackie na Zaolziu 1920-1989* («Літературне життя на Заолжі»; Кельце, 2008); *Identita v literatuře českého Těšínska. Vybrané problémy* («Самоідентифікація в літературі чеського Тешина. Вибрані проблеми»; Опава, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. Století* («Пошуки коренів. Література Крновщини та її репрезентанти. Ч. I: Від середньовіччя до міжетнічних стосунків у регіоні в літературі XX ст.»; Опава, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* («Пошуки коренів. Література Крновщини та її репрезентанти. Від національного відродження до сучасності»; Опава, 2009); *Fryderyk Chopin v české literatuře* («Фредерік Шопен у чеській літературі»; Опава, 2013); *Władysław Sikora. Monografie* («Владислав Сікора. Монографія»; Опава, 2015). E-mail: libor.martinek[at]fpf.slu.cz

[Український переклад Надія Георгіївна Колошук]

Звесткі пра аўтара (па-беларуску) / Information about the Author (in Belarusian):

Лібор Марцінэк, дац., PhD. — багеміст, гісторык літаратуры, літаратурны і музычны крытык. З 2010 г. дацэнт кафедры чэшскай літаратуры Сілезскага ўніверсітэта ў Опаве, дзе ў 2011 г. заснаваў Кабінет літаратурназнаўчай кампаратывістыкі, выдавец паэтычных зборнікаў, перакладчык з польскай мовы. З 2012 года — прафесар ў галіне багемістыкі Вроцлаўскага ўніверсітэта, дзе выкладае гісторыю чэшскай літаратуры ў Інстытуце славянскай філалогіі. Аўтар навуковых прац (манаграфій): *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* ("Польская літаратура Чэшскага-Цешына пасля 1945 г."; Опава, 2004); *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* ("Польская паэзія Чэшскага-Цешына пасля 1920 г."; Опава, 2006); *Region, regionalismus a regionální literatura* ("Рэгіён, рэгіяналізм і рэгіянальная літаратура"; Опава, 2007); *Žycie literackie na Zaolziu 1920—1989* ("Літаратурнае жыццё ў Заольззі"; Кельцы, 2008); *Identita v literatuře českého Těšínska. Vybrané problémy* ("Самавызначэнне ў літаратуры Чэшскага-Цешына. Выбраныя праблемы"; Опава, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. století* ("Пошукі каранёў. Літаратура Крноўшчыны і яе прадстаўнікі. Ч. 1. Ад сярэднявечча да міжэтнічных сувязяў у літаратуры XX ст."; Опава, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* ("Пошукі каранёў. Літаратура Крноўшчыны і яе прадстаўнікі. Ч. 2. Ад нацыянальнага адраджэння да сучаснасці"; Опава, 2009); *Fryderyk Chopin v české literatuře* ("Фрыдэрык Шапэн у чэшскай літаратуры"; Опава, 2013); *Władysław Sikora. Monografie* ("Уладзіслаў Сікора. Манаграфія"; Опава, 2015). E-mail: libor.martinek[at]fpf.slu.cz

[Przekład białoruski / тлумачэнне на беларускую мову: Eugeniusz Pańkow i Olga Pańkowa]

LILÍÁ BOGDANÍVNA LAVRINOVIČ (Luck, Ukraine)
[ЛІЛІА БОГДАНІВНА ЛАВРИНОВИЧ],
LILÍÁ BOGDANOVNA LAVRINOVIČ
(ЛІЛІА БОГДАНОВНА ЛАВРИНОВИЧ)
LILIYA BOGDANIVNA LAVRYNOVYCH]
E-mail: lilawri[at]gmail.com

О времени, языке и Боге: мотивы и поэтика сборника избранного М. Кияновской „373”

Марианна Кияновская (род. 1973) – современная украинская поэтесса, переводчик, автор сборников „Инкарнация” (1997), „Венки сонетов” (1999), „Мифотворчество” (2000), „Книга Адама” (2004), „Обыкновенный язык” (2005), „Нечто ежедневное” (2008) и др. Несмотря на популярность имени автора в среде любителей украинской поэзии, творчество М. Кияновской нечасто становится объектом литературоведческих исследований: ее иногда излишне герметичное письмо не всегда поддается анализу. Отдельные аспекты поэтического творчества писательницы рассматривали в своих исследованиях М. Котик-Чубинская, М. Савка, А. Горбань, А. Шаф, К. Дорошенко и др. Наша цель – на примере сборника избранного „373” (2014) осуществить анализ тех составляющих творческую манеру поэтессы, которые до сих пор не стали предметом литературоведческого рассмотрения, однако, на наш взгляд, определяют важнейшие признаки авторского поэтического мира и идиостиля.

Очевидно, наиболее частотными в сборнике „373” являются лексемы „Бог” и „время”, а также семантический ряд „язык – голос – слово”. Именно они формируют общее настроение книги, создают ее поэтическую ауру. Такой содержательный комплекс сразу настраивает на соответствующий горизонт ожиданий, в рамках которого закономерно возникают ассоциации с модернистскими мотивами богоизбранности поэта, его языка как средства раскрыть перед читателем завесу трансцендентного, а также мотивов времени и вечности – любимых у поэтов кризисных эпох. Однако, учитывая пост-постмодерную - ситуацию, корреляция между понятиями „Бог” – „язык” – „время” в поэтическом универсуме эпохи существенно меняется, и это отражается на творческой манере современной украинской поэтессы.

1. Поэтический универсум М. Кияновской: бытие и время

Апелляция к названию известной работы М. Хайдеггера здесь не случайна. Как и философы, М. Кияновская ставит перед собой амбициозную цель поймать, зафиксировать в поэтическом слове нефиксированное и таинственное – течение времени, его природу в отношении к бытию. Поэтому в сборнике встречаем ряд образов-маркеров, которые навязчиво возвращают читательское внимание к мотивам уходящего времени, истинного бытия, вечности – они коррелируются, выстраивают типологические параллели с рядом философских взглядов-концепций, где можно увидеть как отголосок античных философских идей, так и мысли новейших мыслителей – например, Э. Гуссерля или М. Хайдеггера.

Автор интуитивно-символически выстраивает самобытную синтетическую модель мира (она содержит признаки и первобытного мифологического, и христианского типа мировоззрения), основываясь на мифосознании, реализованном в символьной системе сборника. В книге возникает образ бинарной сущности мира и времени, который накладывается на мифоархаическое представление о порядке создания и циклическом круговороте сущего:

„Звідки береться світ?
Він опадє з віт
Дерева, що росте,
Як небеса, просте.
Звідки береться час?
Він витікає з нас.
Кров золота стебла
Перше твоя була.”¹.

[в русском переводе:

„Откуда берется мир?
Он опадает с веток
Дерева, растущего,
Как небеса, простое.
Откуда берется время?
Оно вытекает из нас.
Кровь золотая стебля
Сначала твоя была.”²].

¹ М. Кіяновська, 373, Львів 2014, с. 23.

² Русский перевод-подстрочник произведений М. Кияновской здесь и далее: Лилия Богдановна Лавринович.

В небольшом отрывке кратко передана модель мироустройства, в которой совмещены и мифопоэтическое представление об образе дерева, воплощающего в себе „сакральность непрерывно возрождающейся Вселенной”, „символизирует Вселенную”³; и отголосок давних пантеистических идей, с их видением Вселенной как всеобщего единства и святости природы; и Бергсонового толкования субъективного времени („оно [время – Л. Л.] вытекает из нас”); и представления о феноменологии внутреннего сознания времени в духе Э. Гуссерля, когда он описывает опыт „являющегося времени”, „являющейся длительности”⁴; и особенно мысли его ученика М. Хайдеггера о „бытии-как-присутствии”, о разворачивании человеческого Я в бесконечной возможности полноты бытия

„в экстатической временности существования”⁵.

За внешней простотой и лапидарностью фразы у Кияновской – и философская глубина, и попытка создания целостного мифопоэтического образа мироустройства, который в других стихах сборника становится еще более выпуклым, детализированным.

Поэтесса демонстрирует неоднозначность в восприятии времени: она говорит о нем, то актуализируя мотив вечности и „всёпреходящести”, то в духе хайдеггеровского „события”, которое он называет истинной временностью, то апеллируя к мотиву всеобщей текучести и зыбкости и т. п. Так, скажем, своеобразно это происходит в стихотворении „Могили – і глибокі, і чужі...” („Могила – и глубокие, и чужие...”):

„Могили – і глибокі, і чужі...
Курганив амальгами майже вічні.
Присохла кров із присмаком іржі
Тамує світлотіні потойбічні.
Уламки храмів, залишки доріг –
І риптування часу щохвилини...”⁶.

[в русском переводе:

„Могила – и глубокие, и чужие...
Амальгамы курганов почти вечные.

³ М. Элиаде, *Очерки сравнительного религиоведения*, Москва 1999, с. 18.

⁴ Э. Гуссерль, *Собр. соч. Т. 1. Феноменология внутреннего сознания времени*, Москва, 1994, с. 6.

⁵ Vide: Гайденко П. *Время. Длительность. Вечность. Проблема времени в европейской философии и науке*, Москва 2006, с. 396.

⁶ М. Кияновська, 373, op. cit., с. 49.

Высохшая кровь с привкусом ржавчины
Успокаивает потусторонние светотени.
Обломки храмов, остатки дорог –
И ежеминутное создание времени...”].

М. Кияновская создает ассоциированный с древним прошлым временем образ могил-курганов, который теряет четкость очертаний в глазах воспринимающего субъекта (метафорическое „амальгамы курганов” дополняет впечатление гомогенизированной неустойчивости, текучести, непостоянства, когда твердь в слове принимает на себя признаки ртути в жидком агрегатном состоянии), и единственное, что фиксирует глаз и память, – „обломки храмов” и „остатки дорог”. А образ ежеминутного создания времени со всей очевидностью воплощает феноменологическую концепцию субъективной временности, в соответствии с которой, словами В. Бибикина,

„мерой осуществившегося присутствия отмеривается время человека и вмещаемого им мира”⁷.

Так возникает образ постоянно меняющегося, динамичного, шаткого мира:

„Світ щоразу не те, що здається цієї миті.”⁸

[в русском переводе:

„Мир каждый раз не то, что кажется в этот момент”].

Как природно-антропный организм – аморфный и непостоянный, он ежесекундно создается и перетекает из одного состояния в другое, потому что именно так происходит в живом сознании и в бытии. Таким образом, как отмечает исследовательница М. Котик-Чубинская, М. Кияновская создает образ

„жизни как необъятного продолжения, начало которого теряется во мгле возникновения мира, а конец является условным и не окончательным”⁹:

„Смисли непряшені і брили
Тасмниць, і відсвіти, і грані –

⁷ В. Бибин, *Хайдеггер*, [Электронный ресурс], <http://bibikhin.ru/haydegger> [доступ: 15.10.2015]

⁸ М. Кияновська, 373, *op. cit.*, с. 24.

⁹ М. Котик-Чубинська, *Безмежність, межа, по той бік межі у поезії Маріанни Кіяновської* [В:] „Вісник Львівського університету. Серія філологічна”, 2014, Вип. 60(2), с. 342.

Все, що ми у радості відкрили,
Буде оприсутнене в триванні
Всього крізь усе, в зниканні речі
В сущому – і в виниканні з нього.”¹⁰

[в русском переводе:

„Смыслы необъяснимые и глыбы
Тайн, и отсветы, и грани –
Все, что мы в радости открыли,
Будет осуществлено в длении
Всего через всё, в исчезновении вещи
В сущем – и в возникании из него.”].

То, что Кияновская называет сущим, не является совокупностью людей, вещей, животных, растений и т. д. (то есть это не синоним „бытия”), а, скорее, такое его понимание, которое идет от традиции античной метафизики – платоновского сущего как истины и Единого. Сущее в античном понимании, по Хайдеггеру, –

„то возникающее и самораскрывающееся, что своим присутствием захватывает человека”, оно „смотрит на человека, раскрывая себя и собирая его для пребывания в себя”¹¹.

Такое сущее содержит признаки единого Бога, начала осмысления которого немецкий философ видел именно в античных формах мышления:

„...именно в исконно мышлении, где предстает целое (das Ganze) мира, с необходимостью со-предстает всеобщая мировая основа, то есть Божественное...”¹².

Божественное сущее в цитированном поэтическом отрывке – причина видимого мира, его начало и конец. Но в целом в поэзии М. Кияновской соприсутствуют два мира – почти равновеликие: не только мир Бога, который (даже несмотря на наличие в произведениях христианской символики) все же имеет черты более синтетические, универсальные, выходящие за рамки только христианства, но и мир человека (в том числе как субъекта речи, как создателя слова), растущего в Боге.

Соприутствие в вечности Бога и человека – сквозной мотив сборника М. Кияновской „373”, где своеобразно переплетены время вечного Бога

¹⁰ М. Кияновська, 373, оп. cit., с. 10.

¹¹ Сущее [в:] Философия: энциклопедический словарь, Москва, 2004, [Электронный ресурс], <http://biblio.com/biblio/content.aspx?dictid=89&wordid=805530> [доступ: 15.10.2015].

¹² М. Хайдеггер, *Гераклит. Начало западного мышления. Логика. Учение Гераклита о Логосе*, Санкт-Петербург 2011, с. 30.

и время человека, мир которого то выходит в бесконечность Божественного, то попадает в профанную реальность Ничто

(„Є Ніщо – між Вибухом і Богом”¹³
[„Есть Ничто – между Взрывом и Богом”]):

„У вічності дві присутності – Божа і наша:
Усе, що Боже, знає тільки Бог.
Усе, що наше, привідкрите нами.
Триває вічність, сплетена з обох
Присутностей, що виміряні снами.”¹⁴

[в русском переводе:

„В вечности два присутствия – Божье и наше:
Все, что Божье, знает только Бог.
Все, что наше, приоткрыто нами.
Длится вечность, сплетенная из обоих
Присутствий, измеренных снами.”].

Противопоставление вечности и времени у Кияновской – это обычно антиномия сакрального и профанного: ассоциированное с Богом вечное соседствует и соперничает с временным в человеческом Я

(„Стукає у вікно мені вийнятий з часу світ”¹⁵
[„Стучит в окно ко мне вынутый из времени мир”]).

Однако это не то время, которое у Платона было движущимся подобием вечности, ибо атрибутом движения обладает именно вечность, профанное время, наоборот, – неподвижно

(„...в вічності – рух, а у світі без вічності – час”¹⁶
[„...в вечности – движение, а в мире без вечности – время”]).

Мгновение настоящего имеет потенциал движения и либо реализует его, либо не реализует – в человеческой субъективности. Такой тип мировоззренческой систематики созвучен идее Хайдеггерового „здесь-бытия” (Dasein) как аналога становления, самопроектирования бытия. Чтобы в полной мере реализовать свое Я, человек должен „собрать, спасти

¹³ М. Кияновська, 373, op. cit., с. 10.

¹⁴ Ibidem, с. 25.

¹⁵ Ibidem, с. 132.

¹⁶ Ibidem, с. 124.

и принять на себя все раскрывающееся ему”¹⁷. Поэтому и момент, и процесс переплетения в человеке Божьего и человеческого – это время мистического, значит, иногда нечетко артикулированного неопределенным сознанием (ибо „измеренного снами”), истинного присутствия и полноты бытия.

Благодаря излюбленному образу-символу клеписдры М. Кияновская показывает такой сакрально-мистический момент перехода за пределы обычного времени и реальности, выход в сферу Божественного:

„Розгорнуто вимір – вихід в клеписдру спіралі.
Я вже нетутешня. В міжсвіттях, в світлах триває
Відлуння душі. Щомиті ніде – все далі.
І часу двосутність – одна із умов чи істин
Уміння любити і, врешті, знання про себе.
Усе, що я можу, – вмістилище – стати містом.
Я – простору чаша. Місце. Грааль під небом.”¹⁸

[в русском переводе:

„Развернуто измерение – выход в клеписдру спирали.
Я уже нездешняя. В междумирях, в светах продолжается
Эхо души. Ежесекундно нигде – все дальше.
И времени двусущность – одно из условий или истин
Умения любить и, наконец, знания о себе.
Все, что я могу, – вместилище – стать городом.
Я – пространства чаша. Место. Грааль под небом.”].

Момент мистического перехода в пространство сакрального, Божественного связан у Кияновской с онтологическими („умение любить”) и с гносеологическими („знание о себе”) параметрами; кроме того, он базируется на причинно-следственном парадоксе: „двусущность” времени – одновременно и условие, и интенция, и цель этого перехода („одно из условий или истин”) из Ничто в Божественную полноту, в Присутствие. А попытка найти и познать Бога оказывается одновременно загадкой (потому что человек находится в вечном поиске Бога) и внутренним конфликтом (ибо его природа антиномична):

„І час, і світ у долях повноти –
Нерозділимі. Кожне з чисел – місто.
В котрому з них перебуваєш Ти?
В котрому з них повторений двоїсто?
В котрому з них усе нараз мина –

¹⁷ См.: *Сущее*, op. cit., ibidem.

¹⁸ М. Кияновська, 373, op. cit., с. 12.

І знову наростає, як в прибої?..
Ти – хвиля безконечна. І спіна
Під серцем.”¹⁹

[в русском переводе:

„И время, и мир в долях полноты –
Неразделимы. Каждое из чисел – город.
В котором из них находишься Ты?
В котором из них повторен двойственно?
В котором из них все вдруг проходит –
И снова нарастает, как в прибое?..
Ты – волна бесконечная. И стена
Под сердцем”].

Отсюда, очевидно, – и символика названия всей книги: как отмечают издатели, 373 – не только количество поэтических произведений в сборнике избранного, но и температура кипения воды по Кельвину: вода превращается в пар, но остается той же водой.

Кельвин – единица термодинамической температуры в Международной системе единиц, начало шкалы которой совпадает с абсолютным нулём, то есть пределом температуры, которую может иметь физическое тело во Вселенной. Эта метафора базируется на широкой амплитуде противопоставления – от нуля до точки кипения, и эта амплитуда – пространство человеческого сознания. Именно поэтому, очевидно, одним из сквозных мотивов сборника является мотив бесконечных метаморфоз времени и человека во времени – как процесса бурления смыслов, постоянных переходов-трансформаций от Я-здесь-и-теперь до Я-следующего:

„Усесвіті блукань – і в часі, і в мені”²⁰
[„Вселенные блужданий – и во времени, и во мне”],

ки”²¹
„Часу кров – не червона, не чорна, не біла. / Невимовно густа – а тоді навпаки, навпаки”²¹

[„Времени кровь – не красная, не черная, не белая. / Невероятно густая – а тогда наоборот, наоборот”] и др.

В сознании лирического субъекта время, метаморфизуя, „мерцает” из ракурса вечности, перебирая на себя разные с точки зрения продолжи-

¹⁹ М. Кіяновська, 373, *op. cit.*, с. 13.

²⁰ *Ibidem*, с. 216.

²¹ *Ibidem*, с. 114.

тельности и качества атрибуты. Примеров, которые метафорически демонстрируют относительность времени, в сборнике очень много:

„То не літо, а ніч, і крізь світ прозирає зима, / А з зими майже сивим всіміхається інша мати...”²²

[„Это не лето, а ночь, и сквозь мир смотрит зима, / А с зимы почти седым улыбается другая мать...”];

„Триває мить – триває від учора, / Як прірва, мить”²³

[„Длится момент – продолжается со вчерашнего, / Как пропасть, мгновение”];

„Чи то букви мені чужі, чи хвилини мені діряві”²⁴

[„То ли буквы мне чужие, то ли минуты мне дырявые”];

„Час опадає з віг”²⁵

[„Время опадает с веток”];

„В найдовшій дорозі – між сном про Синай і Синаєм – / Рятуються часом піщаним душа і земля”²⁶

[„В самой длинной дороге – между сном о Синае и Синаем – / Спасаются временем песчаным душа и земля”];

„Гримить – і мить стає вузькою”²⁷

[„Гремит – и мгновение становится узким”];

„...раптом тоншає хвилина...”²⁸

[„...вдруг становится тоньше минута...”] и др.

На инверсионных и метонимических играх с образом времени и пространства базируется сюрреалистическая символика сборника (например:

„Обвалюється берег голови / У річку часу”²⁹

[„Обваливается берег головы / В реку времени”]).

Еще один признак его поэтики – насыщенность письма приемами, которые напоминают барочный концептизм, с его парадоксами, затемняющими содержание:

²² Ibidem, с. 51.

²³ Ibidem, с. 59.

²⁴ Ibidem, с. 180.

²⁵ Ibidem, с. 190.

²⁶ Ibidem, с. 91.

²⁷ Ibidem, с. 255.

²⁸ Ibidem, с. 256.

²⁹ Ibidem, с. 82.

„Ріка тече, триваючи крізь простір,
Увібгана у русла кам'яні.
Тобі ж, із часу в час мандрівникові,
Пристало мати тіло...”³⁰

[в русском переводе:

„Река течет, продолжаясь сквозь пространство,
Втиснутая в русла каменные.
Тебе же, из времени во время путешественнику,
Пристало иметь тело...”].

В фрагменте парадоксально наложены один на другой два противоположные мыслительно-метафорические процессы – специализация (опространствование времени – река „идет сквозь пространство”) и темпорализация (когда пространственные явления получают темпоральные атрибуты – человек путешествует во времени), поэтому создается поэтика алогизма.

Время у Кияновской может быть персонализировано. Скажем, в процессе чтения поэзии

„Чорні тіні – єдине, що нам залишилось від нас”
[„Черные тени – единственное, что нам осталось от нас”]

возникают невольные ассоциации образа времени с античным богом Кроном, который пожирал своих детей, но, по Кияновской, делал это через тоску:

„Наша вічність пекуча, ми звикли до часу, а час
Проклинає назавжди, усе пожираючи з туті.”³¹

[в русском переводе:

„Наша вечность жгучая, мы привыкли к времени, а время
Проклинает навсегда, все пожирая от тоски”].

Иногда М. Кияновская создает образ времени, используя средства парадокса-инверсии:

„Стоїть гора, якої вже нема”³²

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem, с. 64.

³² Ibidem, с. 84.

[„Стоит гора, которой уже нет”];

„Схилок вересня. Майже літо”³³
[„Конец сентября. Почти лето”] и др.

Или, например, как в стихотворении „Навіки нерухомі, слід у слід”

(„Навеки неподвижны, след в след”),

построенному по принципу антитезы между статическими годами и растениями и собирательным образом „мы” (люди, человечество), которые движутся в обратном направлении – не в будущее, а к началу мира:

„Навіки нерухомі, слід у слід
Ідуть за сонцем і роки, й рослини. [...].
Нас червоточить час, тож крок у крок
Ідемо разом до початку світу.”³⁴

[в русском переводе:

„Навеки недвижны, след в след
Идут за солнцем и годы, и растения. [...].
Нас червоточит время, поэтому шаг в шаг
Идем вместе к началу мира.”].

В круговороте времени Кияновская четко выделяет прошлое и настоящее, почти пренебрегая модусом будущего (зато в сборнике навязчиво звучит тема смерти:

„Я ще дещо напишу – і зникну. / Навіть віршем оцим я згораю і перестаю”³⁵
[„Я еще немного напишу – и исчезну. / Даже в стихе этом я сгораю и перестаю”]).

Первое закономерно ассоциируется с памятью / забвением. Такие мотивы звучат в книге как минимум на двух уровнях: в отношении к интимной тематике (например,

„Я стану храмом пам’яті, в якому / Ти вже наріжним каменем зробивсь”³⁶
[„Я стану храмом памяти, в котором / Ты сделался краеугольным камнем”])

³³ Ibidem, с. 171.

³⁴ Ibidem, с. 80.

³⁵ Ibidem, с. 102.

³⁶ Ibidem, с. 26.

и шире – для демонстрации феномена памяти как универсального атрибута бытия сущего

(„В мені, як в бурштині, застигне час”³⁷
[„Во мне, как в янтаре, застынет время”]).

Однако память в поэтическом мифологическом мире М. Кияновской так же оказывается способом временной инверсии: ее назначение состоит в способности человека вернуться к истокам,

„у питому вітчизну”³⁸
[„в изначальное отечество”],

потому что именно там – начало и истина, поэтому память – благо возвращения к первоначальной сути вещей и мира:

„І течія розхристує, несе
Мене крізь вірші і ламає верші.
І я нарешті забуваю все,
Крім того, що ставалося уперше.”³⁹

[в русском переводе:

„И течение растрепывает, несет
Меня сквозь стихи и ломает верши.
И я наконец забываю все,
Кроме того, что происходило впервые.”].

В основе такого видения – Платонова идея-метафора анамнезиса (гр. припоминания), согласно которому путь к истинному познанию лежит через воспоминание души о ее пребывании в более реальном и совершенном мире. Это припоминание „забытого” бытия является одновременно и путем пере-сотворения, пере-рождения личности.

Именно то, что „происходит впервые”, не затерто профанирующими повторами, поэтому оно имеет статус события, дает выход в другое, истинное бытие. Прямо или опосредованно этот мотив неоднократно звучит в стихах сборника и тогда, когда речь идет об изображении момента „здесь-и-сейчас”:

³⁷ Ibidem, с. 43.

³⁸ Ibidem, с. 77.

³⁹ Ibidem, с. 82.

„Душа, передчута, прожита, як світло, щодня,
Щоразу триває у вимірі тут і сьогодні.”⁴⁰

[в русском переводе:

„Душа, предчувствованная, прожита, как свет, ежедневно,
Каждый раз длится в измерении здесь и сегодня.”].

Тут же звучит мотив проживания момента как выхода из профанного пространства-времени бесконечных круговоротов-повторений, дарящего истинную свободу и являющегося спасением от смерти:

„Єдиний спосіб радості – в стрибку –
Рятє від зникання в круговерті”⁴¹.

[в русском переводе:

„Единственный способ радости – в прыжке –
Спасает от исчезновения в круговороте”].

Или:

„Я вільна тільки в час метаморфози,
Коли закони інші, ніж завжди...”⁴²

[в русском переводе:

„Я свободна только во время метаморфозы,
Когда законы другие, чем обычно...”].

Содержание, символика цитируемых отрывков вызывают аналогию с образом колеса сансары, характерным для ряда восточных этико-религиозных систем, однако следует расширить контекст и говорить о мифопоэтическом образе метемпсихоза-преобразования, присущем большинству первобытных политеистических религий, переосмысленному, однако, Кияновской на собственный манер – с приобщением христианских мотивов и символов. Так, рядом с образом-символом метаморфоз как духовного перерождения в ее поэзии звучит мотив пути к божественной любви. Соответственно христианскому вероучению, Бог есть любовь (1 Иоанн. 4:8);

⁴⁰ Ibidem, с. 32.

⁴¹ Ibidem, с. 47.

⁴² Ibidem, с. 89.

в то время когда зараженная эгоизмом и грехом человеческая любовь в таких изменениях-метаморфозах должна от них избавляться:

„В колі перетворень настає
Та любов, яка не знає зради...”⁴³

[в русском переводе:

„В кругу преобразований наступает
Любовь, не знающая измен”].

Мир, по Кияновской, – пространство страдания. Именно поэтому в ее поэзии возникает мотив боли от переживания страданий

(„Прикладаючи сіль до ока, / Розумію, навіщо світ”⁴⁴
[„Прикладывая соль к глазу, / Понимаю, зачем мир”]).

Но этот мир все время метаморфизует, ежесекундно создается, и в этом, с одной стороны, смысл существования времени (который у поэтессы – цветок, сорванный

„Богом безконечно молодим, / Що всенастає”⁴⁵
[„Богом бесконечно молодым, / Который все-настаёт”]),

а с другой – его, этого мира, спасение через сопротивление греху не-любви:

„Це опір. Це намір любити і віддавати.
Лишати сліди на травах і на воді,
Всіма іменами світу тривати, звати,
І світло чинити. Вічно. В усіх тоді,
Де діється чудо часу.”⁴⁶

[в русском переводе:

„Это сопротивление. Это намерение любить и отдавать.
Оставлять следы на травах и на воде,
Всеми именами мира длиться, звать,
И делать свет. Вечно. Во всех тогда,

⁴³ Ibidem, с. 90.

⁴⁴ Ibidem, с. 11.

⁴⁵ Ibidem, с. 254.

⁴⁶ Ibidem, с. 164.

Где происходит чудо времени”].

По М. Кияновской, мириады человеческих (и не только) опытов – закономерных, логических или таких, которые кажутся случайными, оказавшись в мире, имеют единую интенцию –

„кожне »я« запитує про Бога”⁴⁷
[„каждое »я« спрашивает о Боге”].

Смысл существования всего живого, как об этом пишет автор, – „вопросание”, поиск Божественного в себе:

„...Бо навіть усе стаються часи і світи,
Щоб ми розпізнали в собі сокровенне і Боже.”⁴⁸

[в русском переводе:

„...Потому что даже все происходят времена и миры,
Чтобы мы узнали в себе сокровенное и Божье”].

Делая акцент на относительности физического мира, в котором продолжается бытие человека, демонстрируя шаткость наших представлений о нем, Кияновская все же находит ту субстанцию, тайна которой, по ее мнению, дает приблизиться к Божественному. Речь идет о Слове, Логосе, языке:

„І час, і простір завжди випадкові.
Невипадкове сховано у мові.”⁴⁹

[в русском переводе:

„И время, и пространство всегда случайны.
Неслучайное скрыто в языке”].

2. „Sermo facit”: язык как дом бытия

Когда о времени и бытии поэтаппа пишет, максимально пытаюсь абстрагироваться, вкладывая в текст вместительные формулы универсалий, то ведя рассказ о языке, она (несмотря на общую установку на герметич-

⁴⁷ Ibidem, с. 39.

⁴⁸ Ibidem, с. 111.

⁴⁹ Ibidem, с. 104.

ность, недосказанность) более открыта, что и понятно: перед читателем открывается ее собственный, интимный опыт бытия в слове как поэта.

Язык для поэта – не только пространство его существования, это сам смысл бытия и одновременно процесс его создания. Ведь поэт коммуницирует, пытается найти общий язык с внешним миром именно через посредство слова. Именно так это происходит у М. Кияновской, которая творит личную логодицею, которая опять-таки созвучна идеям М. Хайдеггера, изложенным в его так называемых „Гельдерлиновских студиях”, в частности – в работах „Зачем поэт?” и „Гельдерлин и сущность поэзии”.

Как известно, центральной в творчестве философа была проблема отношения логоса к божественному. Для него „поэзия – это становление бытия с помощью слова”⁵⁰, именно поэзия делает возможным язык, который является

„домом бытия”⁵¹,

поэтому добраться до „сущего” можно только через его, языка, посредничество. Действительным носителем языка является сам поэт, „выброшенный” в ситуацию „Между” – Богом и народом⁵². Поэтическое слово

„самое опасное из благ”⁵³,

ведь оно является средством созидания, становление бытия.

Размышления М. Кияновской о сути поэзии выходят, вероятно, именно из такого ее понимания, однако опосредованного постмодернистским осознанием утерянной целостности бытия, его зыбкости, трансформативности, а значит – часто неуверенности поэта в моменте настоящего как в сакральном моменте называния-создания этого бытия. Очевидно, с этим можно связать наличие риторической вопросительности в поэзии автора – постоянного поиска смысла собственного Я как поэта:

„Що істина? – знання себе самої.
Собі не рівна в тому, що земне.
Котрою з мов – або з немов котрою –
Мій Бог пересповідує мене?

⁵⁰ М. Гайдеггер, *Гельдерлін і сутність поезії*, [в:] *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.*, М. Зубрицька (ред.), Львів 1996, с. 202.

⁵¹ М. Гайдеггер, *Навіщо поет?* [в:] *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.*, М. Зубрицька (ред.), Львів 1996, с. 192.

⁵² М. Гайдеггер, *Гельдерлін і сутність поезії*, *op. cit.*, с. 206.

⁵³ *Ibidem*, с. 199.

Спокутую, як стигми, знаки літер:
Із перероджень – з пам'яті в буття –
Високих слів... І вірш стає – як вітер:
Малий у миті – більший від життя”⁵⁴.

[в русском переводе:

„Что истина? – Знание себя самой.
Себе неравная в том, что земное.
Каким из языков – или с неязыков каких –
Мой Бог переисповедует меня?
Искупляю, как стигмы, знаки букв:
Из перерождений – из памяти в бытие –
Высоких слов... И стих становится – как ветер:
Малый в мгновении – больше, чем жизнь”].

Бытие поэта, по Кияновской, – ежемоментное созидание через слово,
но также ежемоментное умирание

(„Апокаліпсис мов: промовити – отже, забути...”⁵⁵
[„Апокаліпсис языков: сказать – значит, забыть...”]).

Язык творит целую Вселенную, давая имя сущему, но в законе бытия, где существование ограничено мигом здесь-и-теперь, уже в следующем мгновении сущее исчезает

(„Я називаю світу безіменне, / Щоб назване – минало”⁵⁶
[„Я называю мира безымянное, / Чтобы названное – исчезало”]);

„Рука заподіює літеру. Літера – Лета. / А отже, удруге не вступлю у літеру ту”⁵⁷
[„Рука производит литеру. Литера – Лета. / А значит, во второй раз не вступлю в литеру эту”]).

Но парадокс языка заключается в том, что он и исчезающий, и вечный одновременно. В произведении

„Ці вірші – глибокі, як чаші...”
(„Эти стихи – глубоки, как чаши...”)

автор демонстрирует этот тезис через метафорический образ:

⁵⁴ М. Кияновська, 373, op. cit., с. 11.

⁵⁵ Ibidem, с. 184.

⁵⁶ Ibidem, с. 240.

⁵⁷ Ibidem, с. 108.

„...зімкнулись в одному триванні і веді, і води...”⁵⁸
[„...сомкнулись в одном существовании и веды, и воды...”].

Использованное здесь слово „веды” вызывает ассоциации с Ведами — сборником древнейших священных писаний, который пришел к нам из древности и этимология названия которого ассоциирована с понятиями „знание”, „мудрость”, родственными с „ведать”, „видеть”. Название символизирует древнее, непреходящее, вечное слово. Другой сквозной образ сборника Кияновской, созвучный образу Вед, — санскрит как язык, которым они были написаны

(„Між санскритів моя ойкумена, / Де ласкаві боги воскрешають повержених
ниць...”⁵⁹

[„Между санскритов моя ойкумена, / Где ласковые боги воскрешают поверженных...”] и др.).

А созвучное „ведам” слово „воды” (внутренняя рифма, которую создают в стихотворении оба слова, наделяет образ выразительностью и запоминаемостью) имеет символику текучести, неустойчивости, всеобщего исчезания (семантико-символический ассоциативный ряд, возникающий в памяти реципиента и создаваемый автором в других стихах сборника, — Лета как река забвения или Гераклитова река, в которую можно вступить дважды). Закономерно в другом стихотворении — „Тепер вже тільки згадую” („Теперь уже только вспоминаю”) — возникает образ поэзии как спасения:

„Насправді вірш — це спосіб врятувати / Якись сліди, щось істинне”⁶⁰
[„На самом деле стих — это способ спасти / Какие-то следы, нечто истинное”].

Таким образом, в водовороте всеобщего исчезновения единственное, что спасает поэта, — язык, не подчиняющийся законам дления и смерти.

Автор, несмотря на кажущуюся чрезмерной для поэзии философическую универсальность, демонстрирует крайне интимный, личностный опыт создания собственного поэтического слова. Личность поэта часто выражена через образ обнажения, наготы, метафорический смысл которого заключается не только в способности демонстрировать интимное, выпускать его в мир, но и в связи автора с метафизическим — когда в единой точке сочетаются и опыт боли, и мгновенное постижение истины, и ощущение присутствия смерти:

⁵⁸ Ibidem, с. 106.

⁵⁹ Ibidem, с. 45.

⁶⁰ Ibidem, с. 105.

„Належу Тобі, вже не жінка, а тіло без тіла,
Всемного нага (тільки Голос і Логосу тло)”⁶¹.

[в русском переводе:

„Принадлежу Тебе, уже не женщина, а тело без тела,
Всемного нагая (только Голос и Логоса фон)”].

Или:

„Поезія – істинність істини, мови вендета,
Звичайна, як смерть, нагота. Всеприму наготу.
Ця нагість – негайна. Інакшість її – невігойна”⁶².

[в русском переводе:

„Поэзия – истинность истины, языка вендетта,
Обычная, как смерть, нагота. Всеприму наготу.
Эта нагота – немедленна. Инаковость ее – неизлечима”].

Такое „перетекание” языка через Я поэтического сознания проявляется как своеобразная метафизика боли – из-за встречи с сакральным. Поэт, принадлежа двум мирам – телесно-смертному и сакрально-непреходящему, – демонстрирует процесс перехода между ними:

„Це болить. Це болить до крові.
Біль пронизує кожне слово.
Я втрачаю себе у мові –
А тоді воскресаю знову.
І проміння мене приймає,
Як свою, у свою стихію.
І тоді я ущент згораю –
І нарешті радію”⁶³.

[в русском переводе:

„Это болит. Это болит до крови.
Боль пронизывает каждое слово.
Я теряю себя в языке –
А тогда воскресаю снова.

⁶¹ Ibidem, с. 210.

⁶² Ibidem, с. 108.

⁶³ Ibidem, с. 235.

И лучи меня принимают,
Как свою, в свою стихию.
И тогда я дотла сгораю –
И наконец радуюсь”].

В цитированном стихотворении находим следы гераклитовского образа огня как первоэлемента, из которого возникают „все вещи”: мир

„рождается... из огня и снова сгорает дотла...”⁶⁴.

Этот огонь постоянного перерождения, метаморфозы, но и

„важкий вогонь / Інших мов – золотих, святих”
[„тяжелый огонь / Других языков – золотых, святых”].

Похожие мотивы звучали и раньше в новейшей украинской литературе – в творчестве выдающегося представителя эпохи „расстрелянного возрождения” В. Свидзинского (1885–1941). В его поэтическом мифомире круг как жизненный цикл имеет своим началом рождение из огня – и возвращение в него, смерть в нем. Огонь как первопричина и как вожделенное перевоплощение является в украинского поэта олицетворением вечности. Для М. Кияновской важен акцент именно на поэтическом языке как на средстве перерождения, выхода в стихию огня, дарующего поэту прозорливость, проницательность, делающего его медиумом, способным быть связующим звеном между материальным и духовным мирами:

„Зникаю, знаю: істина в вогні,
У миті переродження тривання
Енергії, в мовчанні і в мені,
Коли я прокидаюся за гранню,
Якої то нема, то знову є...
Півкрок в стихію трепетно-гарячу –
І кожне слово, начебто моє,
Належить не мені. Я тільки бачу”⁶⁵.

[в русском переводе:

„Исчезаю, знаю: истина в огне,
В моменте перерождения дления
Энергии, в молчании и во мне,

⁶⁴ Геракліт, [в:] *Читанка з історії філософії*. Кн. 1. *Філософія Стародавнього світу*, Г. І. Волинка (ред.), Київ 1992, с. 98.

⁶⁵ М. Кияновська, 373, *op. cit.*, с. 233.

Когда я просыпаюсь за гранью,
Которой то нет, то снова есть...
Полшага в стихию трепетно-горячую –
И каждое слово, будто бы мое,
Принадлежит не мне. Я только вижу”].

Состояние перерождения ассоциируется у Кияновской с изменением языка, когда каждый следующий момент формирует свое присутствие, а значит, требует и собственной речи, которая в следующее мгновение в водовороте бесконечных метаморфоз тоже обречена на умирание:

„Втрачаючи мову, / Оту попередню, я в іншій вмирати расту”⁶⁶
[„Теряя язык, / Тот предыдущий, я в другом умирать расту”].

Здесь, как и во многих других местах сборника, граница между метафорическим образом и афористически-философским утверждением, создающим мифопоэтическую мировоззренческую систематику, размыта: одно переходит в другое и наоборот. Или в следующем фрагменте, который тоже иллюстрирует это качество сборника, где М. Кияновская будто противоречит только что цитируемой мысли о смерти, хотя, в конце концов, в обоих случаях речь идет о феномене метаморфозы:

„Наша мова – трава. Фотосинтез – одне з перетворень. / Отже, смерті немає, бо смерть – тільки форма мети”⁶⁷
[„Наш язык – трава. Фотосинтез – одно из преобразований. / Так что смерти нет, потому что смерть – только форма цели”].

В кругу бесконечных смертей-метаморфоз почти все поддается забвению, однако часто последнее и единственное, что остается в памяти, – слова и голос

(„Слова проростають в мені / Зі старих молитов, що збуваються, перш ніж забутись”⁶⁸
[„Слова прорастают во мне / Из старых молитв, которые сбываются, прежде чем забыться”]).

В нескольких стихотворениях сборника („...Він не зізнався” [„...Он не признавался”], „Це не просто сухість, це пустеля” [„Это не просто сухость, это пустыня”], „Мойсей з пустелі вивів” [„Моисей из пустыни вывел”] и др.) возникает обобщенный образ ветхозаветного еврейского народа, который имел силу состояться прежде всего благодаря языку. Народ,

⁶⁶ Ibidem, с. 91.

⁶⁷ Ibidem, с. 234.

⁶⁸ Ibidem, с. 22.

„що виніс з блукання самі імена. / Лише імена – і нічого в собі, крім імен. / І Бог в іменах – безконечний, як шлях ante annum...”⁶⁹

[„вынесший из блуждания лишь имена. / Только имена – и ничего в себе, кроме имен. / И Бог в именах – бесконечный, как путь ante annum...”].

Или же:

„Що взяли ми з Єгипту? – дві сопілки / І колискову втраченій дитині”⁷⁰

[„Что взяли мы из Египта? – Две дудочки / И колыбельную для утраченного ребенка”].

С этим же мотивом связан образ скрижалей, который спорадически возникает в книге. Скрижали, на которых, согласно Библии, были написаны Десять заповедей и которые Моисей получил от Бога на горе Синай, становятся в сборнике универсальным, вневременным символом святости, воплощенной в языке, слове. А истинный момент поэтического творчества, по Кияновской, – во встрече с Божьим словом:

„І тоді я більше ніж живу – / В гірлі світу, в кратері Синаю”⁷¹

[„И тогда я больше чем живу – / В устье мира, в кратере Синай”].

Живя в мире текстов, современный поэт находится в кругу других языков и слов – как старых, так и новых. С большей или меньшей степенью интенсивности они выстраивают в его сознании определенную иерархию и косвенно создают его поэтическое Я:

„Існую, мислю – грекою й латинню,
Слідами слів йдучи, садами мов,
Бо setmo facit. Троп триває тінню
Непроминань. В метафорі – любов
До віддзеркалень, як до переміщень
Крізь істину, що тло і що за тлом.”⁷²

[в русском переводе:

„Существую, мыслю – греческим, латынью,
По следам слов идя, садами языков,
Потому что setmo facit. Троп длится тенью

⁶⁹ Ibidem, с. 244.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem, с. 248.

⁷² Ibidem, с. 233.

Неисчезаний. В метафоре – любовь
К отражениям, как к перемещениям
Сквозь истину, что есть фон и что за фоном”].

Вынесенная в название раздела латинская фраза „*sermo facit*” – „слово делает” – передает представления автора о смысле слова, творит мир через метафорические / метаморфические перевоплощения. М. Кияновская говорит и о более близких во времени, персонифицированных носителях поэтического языка, которые обозначают источники творческих влияний в ее поэзии:

„Рільке, Еліот, Клодель, Целян –
Недосяжні і нерозділимі. [...].
Я у них навчилась – без мети –
Забувати, змінюючи мову,
То безпричинно, то раптово –
Мерехтіти, бути і могли.”⁷³

[в русском переводе:

„Рильке, Элиот, Клодель, Целан –
Недостижимы и неразделимы. [...].
Я у них научилась – без цели –
Забывать, меняя язык,
То беспричинно, то внезапно –
Мерцать, быть и мочь”].

Язык как путь к Божественному, выход в него реализуется у поэта через поиск индивидуального голоса. Конкретное поэтическое сознание – следствие сочетания степени внутренней свободы как необходимости выразить самого себя и способности отчитывать скрытые смыслы слова. По этому поводу В. Бибихин замечает:

„Граница по-настоящему проходит не через слово, а через нас”⁷⁴.

Язык у М. Кияновской не только благо, но и подвох: в процессе все-творения, где Другой / Другие тоже создатели, природа божественного, весь мир, человеческое Я оказываются в ловушке разночтений, вероятного неадекватного их видения:

„Немає слова Божого супроти / Упійманості в сказане чужими”⁷⁵

⁷³ Ibidem, с. 235.

⁷⁴ В. Бибихин, *Язык философии*, Москва 2002, с. 35.

[„Нет слова Божьего против / Пойманности в сказанное чужими”].

Коммуникативный разрыв и манипулятивная природа слова имеют способность профанизировать истинный смысл и назначение Логоса. Невозможность сопоставимой рецепции явленного слова ведет к его нивелированию:

„...Я ж – недоріка, майже як Мойсей.
То як мені сказати, що настали
Такі часи, мов кола по воді? ...
Що Слово Богом бути перестало? ...
А як не Бог – нащо воно тоді?”⁷⁶

[в русском переводе:

„...Я – косноязычна, почти как Моисей.
Так как же мне сказать, что наступили
Такие времена, как крути по воде? ...
Что Слово Богом быть перестало? ...
А если не Бог – зачем оно тогда?”]

Наконец, в сборнике закономерно возникает мотив молчания как антитезы звучанию слова. В русле „метафизики молчания” священное безмолвие, тишина выступают скорее как атрибут непостижимого, невыразимого абсолютного начала. У М. Кияновской молчание амбивалентно: оно может быть и признаком утраченной первоначальной целостности и полноты, и греховной немотой. В первом случае оно – „аутентичная форма слова” (Сартр), своеобразный семантический вакуум мира, который еще не „выпал” в земное продолжение

(„Я про тебе живу і мовчу, як мовчать / Ще безсмертні, ще з раю не вигнані звірі...”⁷⁷
[„Я о тебе живу и молчу, как молчат / Еще бессмертные, еще с рая не изгнанные звери...”];

ИЛИ:

„Я остання із тих, хто з ковчегу зійшов на сушу, / У мовчанні і в пам’яті – вигушла,
вічна, тепла”⁷⁸

[„Я последняя из тех, кто с ковчегу сошел на сушу, / В молчании и в памяти – загустевшая, вечная, теплая”].

⁷⁵ М. Кияновська, 373, *op. cit.*, с. 29.

⁷⁶ *Ibidem*, с. 245.

⁷⁷ *Ibidem*, с. 145.

⁷⁸ *Ibidem*, с. 60.

Таким образом, тишина, молчание, по М. Кияновской, – атрибуты бытия, еще не осложненного тяжестью и противоречиями бесконечного творения мира в каждом мгновении.

В свою очередь сказанное поэтическое слово – толчок, одно из орудий его формирования, которое одновременно является путем к самопонижению, самосозиданию – и того, кто говорит

(„А вірші – навіть ті щонайтихіші – / Мов крига, тнуть і тануть. Бог – це звук”⁷⁹
[„А стихи – даже тишайшие – / Словно лед, рубят и тают. Бог – это звук”]),

и того, что принимает как данность свою „названность” или „неназванность”

(„Неповернення назви у світ – тож якщо це ріка, / То інакша, ніж та, що рікою себе зрозуміла”⁸⁰

[„Невозвращение названия в мир – и если это река, / То иная, чем та, что рекой себя поняла”]).

Поэтому недо-речение, по Кияновской, является грехом несостоятельности, нереализованности Логоса:

„Бог мене буде – за тишу і втечу – судити...”⁸¹
[„Бог меня будет – за тишину и побег – судить...”].

Особенно предметно звучит этот мотив в стихах сборника, относящихся к интимной лирике. Сюжет частной истории лирической героини спрятан за молчанием, он, в конце-концов, и не важен, когда есть отношения между „я” и „ты” сквозь призму Божьего света. Земная любовь между мужчиной и женщиной оговаривается, реализуется в святом Логосе – и тем самым разрушает экзистенциальную заброшенность и одиночество человека:

„...У прокрустовім ложі, в якому любили були,
У якому ставали словами на час, на годину,
На тривимірну мить зруйнувавши поріг самоти”⁸².

[в русском переводе:

⁷⁹ Ibidem, с. 106.

⁸⁰ Ibidem, с. 90.

⁸¹ Ibidem, с. 18.

⁸² Ibidem, с. 101.

„...В прокрустовом ложе, в котором любили,
В котором становились словами на время, на час,
На трехмерное мгновение разрушив порог одиночества”].

Такие мистические переходы от телесного к духовному демонстрируют процесс рождения „вечных слов”. Смертный человек, которому подарено дар слова, по М. Кияновской, может почувствовать божественную благодать лишь на мгновение, пусть и „трехмерное”. Только Бог в силе полностью „перестать быть собой” и стать Логосом:

„...Як же треба могти, щоб наважитись бути Богом,
Щоб знебути Себе – і у Логосі всезнайти”⁸³.

[в русском переводе:

„...Как же надо мочь, чтобы решиться быть Богом,
Чтобы избыть Себя – и в Логосе всё-найти”].

3. „Откуда, Господи, свет Твой?”: исповедальное и молитвенное начала в сборнике

В цитированном отрывке ощутима традиция религиозного представления о Сыне Божиим как о Слове – о законе, который Он дал людям, о воплощении, концентрации высших сакральных и культурных ценностей⁸⁴. Однако природа Божественного в сборнике М. Кияновской не ограничивается восприятием Его как воплощенного сакрального Слова-Логоса. Бог здесь, как и в христианской доктрине, – святой всемогущий и всезнающий создатель, источник бытия, истина, добро, любовь (хотя, как уже отмечалось, поэтические медитации М. Кияновской иногда выходят за рамки традиционной христианской систематики). Бог – Другой, к которому бесконечно стремится лирический субъект в попытке понять Его смысл, наполниться Им. В стихах сборника это проявляется как мистическое чувство удивления трансцендентной природе Бога, Его присутствию, как вопрошание, как просьба о „неисчезающем свете”:

„Звідки, Господи, світло Твоє? / Що за простір, інакший, ніж вчора?”⁸⁵
[„Откуда, Господи, свет Твой? / Что за пространство, иное, чем вчера?”];

⁸³ Ibidem, с. 24.

⁸⁴ Ю. Лотман, *О русской литературе. Статьи и исследования (1958–1993). История русской прозы. Теория литературы*, Санкт-Петербург 1997, с. 121.

⁸⁵ М. Кияновська, 373, *op. cit.*, с. 7.

или:

„Ти у небі й землі, на відмілинах світла і смутку. / Нащо прошу Тебе звідусюди до мене прийти?“⁸⁶

[„Ты в небе и земле, на отмелях света и печали. / Зачем прошу Тебя отовсюду ко мне прийти?“].

Заброшенный в человеческое несовершенство и дисгармоничность, лирический субъект чувствует собственную ограниченность, в то время когда атрибуты Бога засвидетельствованы так:

„Ти вміщаєш усе, окрім самоті і самоти“⁸⁷

[„Ты вмещает все, кроме самоти и одиночества“].

Самоть и одиночество как признак и следствие человеческой греховности – антитетичны стремлению к божественному свету:

„В промінні Бога все між нами – світло...“⁸⁸

[„В лучах Бога все между нами – свет...“].

Лирическая исповедальность поэзии М. Кияновской, которая имеет своим источником прежде всего интимные мотивы, существенно отличается от западной секулярной традиции антропоцентрической исповедальности, эстетизирующей поэтическое Я, демонстрируя, в первую очередь, индивидуалистическое начало. У М. Кияновской наблюдаем скорее признаки обратного процесса: уход от секулярной и приближение к авраамической традиции исповеди как признания перед Богом своей греховности, а также связанные с этим мотивы боли от несовершенства, страдания как искупления за грех самоти и мотив любви как попытки выйти за их пределы. Исповедальное слово – покаянный духовный опыт; отсюда – углубление в рефлексию, интимизация лирики, элегичность, чин богообщения. Иногда в сборнике звучат и нотки отчаяния

(„Страшно, Господи. Господи, чорно. / Чорнота під безоднього снігу...“⁸⁹

[„Страшно, Господи. Господи, черно. / Чернота под бездной снега...“]),

когда даже религиозный обряд не приносит утешения, успокоения:

⁸⁶ Ibidem, с. 8.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Ibidem, с. 182.

⁸⁹ Ibidem, с. 211.

„Є – храм, і є – вівтар, і є – вогонь... / Жрець каламутить віру каламбуром...”⁹⁰
[„Есть – храм, и есть – алтарь, и есть – огонь... / Жрец мутит веру каламбуром...”].

Тяжесть земного существования человека усугубляется Божьим всевидением, всепониманием, но одновременно Его молчанием

(„Минає день. Спостерігає Бог”⁹¹
[„Проходит день. Наблюдает Бог”]);

„Боже благий, що мовчиш, ні про що не спитавши, / Так ні про що не спитавши, як можеш лиш Ти...”⁹²

[„Боже благой, что молчишь, ни о чем не спросив, / Так ни о чем не спросив, как можешь только Ты...”];

„Говорить тиша голосами Бога”⁹³
[„Говорит тишина голосами Бога”];

„Усе на світі – Істина, одначе / Найтяжчу з істин прозирає Бог, / Який у смерті душі жне і плаче...”⁹⁴

[„Все на свете – Истина, однако / Самую тяжелую из истин провидит Бог, / Который в смерти души жнет и плачет...”]).

Изображая в поэтическом пространстве сборника „373” такие отношения между Богом и лирическим субъектом, М. Кияновская метафорически расширяет контекст за счет частого использования библейских аллюзий: лирическое Я универсализуется, примеряя одежду персонажей ветхозаветных или евангельских историй. Тем самым частный, герметичный сюжет отношений лирической героини с любимым человеком, языком, Богом изображается сквозь призму библейских образов-универсалий, приобретая всеобщее звучание:

„Будую свій сад, щоб тривав, плодоносив і був, / Бо він Гетсиманський – з усім, що навколо і присно”⁹⁵

[„Строю свой сад, чтобы длился, плодоносил и был, / Потому что он Гефсиманский – со всем, что вокруг и присно”];

⁹⁰ Ibidem, с. 50.

⁹¹ Ibidem, с. 160.

⁹² Ibidem, с. 9.

⁹³ Ibidem, с. 157.

⁹⁴ Ibidem, с. 50.

⁹⁵ Ibidem, с. 77.

„Я дякую Богу – і трохи тобі, як тоді, / Коли не лишилось нічого, крім вічності. То не / Упійманість, тільки дорога. Ми йшли по воді”⁹⁶

[„Я благодарю Бога – и немного тебя, как тогда, / Когда не осталось ничего, кроме вечности. Это не / Пойманность, только дорога. Мы шли по воде”];

„Триває ніч, а я чекаю дня, / Щоб запитати істину в предчечі”⁹⁷

[„Длится ночь, а я жду дня, / Чтобы спросить истину у предтечи”] и др.

Условное перепрочтение библейских сюжетов с проекцией на собственную жизнь – это своеобразное литературно-художественное применение закона обратной перспективы (как оно описано у П. Флоренского), когда эпизод сакральной истории проецируется на личность его реципиента (здесь – автора поэтического текста или лирического субъекта).

Наконец, наиболее универсальный сюжет жизни человека автор вмещает в емкую констатацию:

„Молись Богу? Не молись Богу? / І все ж щоразу вірити йому”⁹⁸

[„Молись Богу? Не молись Богу? / И все же каждый раз верить ему”].

Бог – единственный учитель, наставник

(„...зерна Господні / В мені проростають, мов істини, майже без меж”⁹⁹

[„...зерна Господни / Во мне прорастают, как истины, почти без границ”]),

единственный источник спасения, и путь к Нему – молитва

(„Не моці, а міць молитовна, огранена в храмі”¹⁰⁰

[„Не мощи, а мощь молитвенная, ограниченная в храме”]).

Поэтическая молитва как религиозно-художественное единство традиционно содержит в своей структуре рефлексии с различными просительными интенциями или славословием. Кроме этого, молитвенное начало у М. Кияновской сопровождается элементами личного подтекста, психологической конкретизации и исповедальности, поэтому переходит в мотив инициации и приятия богообщения как наиболее благого состояния сознания. Медитативно-элегический настрой с элементами суггестии накладывается в сборнике на вопрошающие интонации и напряженный конфликт,

⁹⁶ Ibidem, с. 111.

⁹⁷ Ibidem, с. 75.

⁹⁸ Ibidem, с. 52.

⁹⁹ Ibidem, с. 139.

¹⁰⁰ Ibidem, с. 214.

сочетается с экспрессивностью фразы, которая активизирует эмоциональный отклик читателя

(„Я люблю Тебе, Господи, так, як не можна у світі, / Дай мені благодать чути радісне Слово Твоє”¹⁰¹

[„Я люблю Тебя, Господи, так, как нельзя в этом мире, / Дай мне благодать слышать радостное слово Твое”];

„Добрий Господи, будь і спаси / І бджолу, і спрозорені квіти”¹⁰²

[„Добрый Господи, будь и спаси / И пчелу, и цветы, ставшие прозрачными”]).

Слова молитвы в стихах М. Кияновской звучат как вера в Божественное Провидение, путь к Нему и спасение – от нецелостности, надломленности, усталости и боли.

Своеобразным камертоном сборника является стихотворение „Так легко не знати про ту сивину, що впаде” („Так легко не знать о той седине, что упадет”), в которой сконцентрированы самые показательные черты исповедально-молитвенного дискурса М. Кияновской. Поэтический текст, который имеет вид вопрошающего обращения, перемежающийся медитативными рефлексиями, выстраивается как мозаика, где каждая следующая фраза не обязательно семантически, ассоциативно или причинно-следственными связями соединена с предыдущими. Причем сама связь ощущается сильно – за счет внутреннего напряжения фразы субъекта лирической речи и общего настроения поэтического текста:

„Так легко не знати про ту сивину, що впаде
Снігами на руки, якими обхоплю печалі.
Ти в серці читаєш, що я не зблудила ніде,
Дозволь мені, Боже, піти хоч на істину далі...
Сподоб мене, Боже, повірити і допомогти!
Волосся – як жили: їх жмутком порвати несила.
Подай мені, Боже, спасіння і тихо прости
За те, що я світло і тяжко жила і любила.
Подай мені, Боже, у просторі ту простоту,
Якою багаті убогі, і ппичі, і звірі.
Я сріблена жінка, я люблю і дихаю тут.
Дозволь мені бути і мати спасіння у вірі”¹⁰³.

[в русском переводе:

¹⁰¹ Ibidem, с. 10.

¹⁰² Ibidem, с. 7.

¹⁰³ Ibidem, с. 21.

„Так легко не знать о той седине, что упадет
Снегами на руки, которыми обниму печали.
Ты в сердце читаешь, что я не сбилась с пути нигде,
Позволь мне, Боже, пойти хоть на истину дальше...
Удостой меня, Боже, поверить и помочь!
Волосы – как жилы: их пучком разорвать невозможно.
Поддай мне, Боже, спасение и тихо прости
За то, что я светло и тяжело жила и любила.
Поддай мне, Боже, в пространстве ту простоту,
Которой богаты убогие, и птицы, и звери.
Я серебрённая женщина, я люблю и дышу здесь.
Позволь мне быть и иметь спасение в вере”].

Молитвенное деяние в напряженной сосредоточенности и созерцании ведет к единому образу – Иисуса Христа в Гефсиманском саду

(„...С особливий час – час постаї в тумані, / Якій усе одно. Якій усе – любов”¹⁰⁴
[„...Есть особое время – время фигуры в тумане, / Которой все равно. Которой все – любовь”])

и открывает понимание истины:

„Хтось серед мене – учить мене відразу.
Хтось серед мене – інший, як інший світ.
Каже – любов. Каже – немає часу,
Є тільки біль і радість – і над, і під.”¹⁰⁵

[в русском переводе:

„Кто-то среди меня – учит меня сразу.
Кто-то среди меня – другой, как другой мир.
Говорит – любовь. Говорит – нет времени,
Есть только боль и радость – и над, и под”].

В созерцании-медитации вместе с молитвенным обращением – просьбой или славословием лирический субъект находит спасение и радость в осознании духовного роста. Таким образом лирическая героиня выстраивает для себя императив-установку во вместилищной, универсальной формуле-максиме:

„Сади твори, дитя бери на руки, / Люби того, хто так тебе зліпив”¹⁰⁶

¹⁰⁴ Ibidem, с. 186.

¹⁰⁵ Ibidem, с. 217.

¹⁰⁶ Ibidem, с. 78.

[„Сады твори, дитя бери на руки, / Люби того, кто так тебя слепил”].

Исповедально-молитвенное начало в сборнике М. Кияновской – следствие мистического чувства удивления перед Божественным и стремления в Его гармонии и красоте найти себя.

Поэтический сборник М. Кияновской „373” свидетельствует об особом внимании автора к сакрально-мистической и религиозно-этической проблематике. Основные константы ее творческого мировоззрения можно выразить триадой

„время как обстоятельства бытия – язык как путь – Бог как цель”.

Время в качестве основного атрибута человеческой жизни в мировоззренческой систематике поэтессы связано с феноменом, созвучным хайдеггеровскому „событию”, которое является выходом в пространство сакрального; таким же выходом из релятивного профанного времени является анамнесис как воспоминание о совершенном, истинном мире. Источником и средством связи с Божественным, согласно Кияновской, является поэтическая речь. Поэтическое искусство и молитва – две формы жизни, которые в личности поэта выполняют общую функцию, потому что являются путем и залогом его роста в Боге. Духовно-медитативное начало в лирике М. Кияновской характеризуется более религиозно-мистическим, чем философско-рациональным пафосом

(„Достепенність усього, що діється, нас і світил, / Абсолютно бездосвідна. Вічність залежить від віри”¹⁰⁷

[„Подлинность всего, что происходит, нас и светил, / Абсолютно вне опыта. Вечность зависит от веры”]).

В целом поэзия Кияновской, несмотря на выявление глубоко личностного, интимно-субъективного пространства, чрезвычайно герметична, с высокой степенью образно-смыслового обобщения. Это желание сказать все – и не сказать ничего, найти самые универсальные слова, отбросив частичное, частное. Ему способствует использование на уровне поэтики синтеза литературных традиций символизма и сюрреализма.

Природа Божественного – извечная цель поиска в поэзии. Творчество современного украинского автора М. Кияновской демонстрирует: постмодернистская эпоха, с ее релятивностью, относительностью любых истин, не способна разрушить представление поэта о слове как Божьем даре и отменить стремление в Логосе и через него находить Абсолют.

¹⁰⁷ Ibidem, с. 21.

Аннотация (Резюме) на русском языке / Abstract (Summary) in Russian:

Современная украинская поэтесса Марианна Кияновская принадлежит к числу авторов, в творчестве которых мотивы молитвенного обращения к Богу, осмысления Его сущности относятся к основным. Цель статьи – осуществить анализ сборника избранного М. Кияновской „373” (2014) в аспекте религиозно-сакральной проблематики.

Система представлений автора о природе Божественного базируется на ряде концептов, важнейшие среди которых – бытие, время, язык, Бог. М. Кияновская выстраивает самобытную синтетическую модель мира, которая имеет признаки и первобытного мифопоэтического, и христианского мировоззрения. Но так же для ее лирики характерны переклички с толкованием субъективного времени в духе А. Бергсона, представлениям Э. Гуссерля о феноменологии внутреннего сознания времени, мыслями М. Хайдеггера о „бытии-как-присутствии”.

Основные константы творческого мировоззрения М. Кияновской можно выразить триадой „время как обстоятельства бытия – язык как путь – Бог как цель”. Время в качестве основного атрибута человеческого дления связан у Кияновской с феноменом, созвучным хайдеггеровскому „событию”, которое является выходом в пространство сакрального; таким же выходом из релятивного профанного времени является анамнесис как воспоминание о совершенном, истинном мире. Поэтическая речь, по Кияновской, – источник и средство связи с Божественным. Язык для поэта – не только пространство его существования, это сам смысл бытия и одновременно процесс его создания. М. Кияновская творит логодицею, созвучную идеям М. Хайдеггера, согласно которому поэзия – становление бытия с помощью слова. Поэтическое искусство и молитва – две формы жизни, которые в личности поэта выполняют общую функцию, потому что являются путем и залогом его роста в Боге.

Природа Божественного в сборнике М. Кияновской не ограничивается восприятием как воплощенного сакрального Слова-Логоса. Бог здесь, как и в христианской доктрине, является святым всемогущим и всезнающим создателем, источником бытия, истиной, любовью. Бог – Другой, к которому бесконечно стремится лирический субъект, чтобы постичь Его смысл, наполниться Им. В стихах сборника это показано как мистическое чувство удивления от трансцендентной природы Бога, от Его присутствия, как вопрошания, просьбы о „неисчезающем свете”.

Духовно-медитативное начало в лирике М. Кияновской характеризуется более религиозно-мистическим, чем философско-рациональным пафосом. Поэзия Кияновской, несмотря на изображение глубоко личностного,

интимного субъективного пространства, герметичная, с высокой степенью образно-смыслового обобщения. Этому способствует использование на уровне поэтики синтеза литературных традиций символизма и сюрреализма.

Ключевые слова на русском языке / Key words in Russian:

современная украинская поэзия, М. Кияновская (род. 1973), сакрально-религиозные мотивы, мифопоэтическое, „бытие и время”, Логос, молитва.

Title in English // Название на английском языке:

About Time, Language and God: Motifs and Poetics of Collection of the Selected Works „373” by M. Kianovska

Abstract (Summary) in English / Аннотация на английском языке:

The modern Ukrainian poetess Marianna Kianovska is one of the authors in whose works a prayful appeal to God and comprehension of His essence constitute the main motifs. The aim of the article is to analyse the collection of selected works „373” by M. Kianovska (2014) in respect to its religious and sacral aspects.

The author’s system of beliefs about the nature of the Divine is based on the range of concepts, the main of which are being, time, language and God. M. Kianovska constructs the original synthetic model of the world that possesses characteristic features of both the mythopoetic and Christian worldview. At the same time her lyric poetry overlaps with the definition of subjective time in H. Bergson’s theory, E. Husserl’s conception about the phenomenology of internal time consciousness, and M. Heidegger’s thoughts of „being-as-presence”.

The fundamental constants of M. Kianovska’s creative worldview can be expressed by means of the triad: „time as the circumstances of being – language as a way – God as a goal”. Time as the main attribute of human existence in her poetry is connected with the phenomenon concordant with M. Heidegger’s „event” that is an exit to the sacral space; anamnesis as the recollection of a perfect and genuine world is the same exit of the relational profane time. According to Kianovska, poetic language is the source and connection with the Divine. For a poet language is not only the space for being but it is also the sense of being and the process of its creation. M. Kianovska creates conceptions harmonious with M. Heidegger’s ideas; according to him, poetry is the formation of being with the help of the word. Poetic art and prayer are two forms of life that perform

the same function in the poet's personality. They are the way and precondition of his/her growth in God.

The character of the Divine in M. Kianovska's collection is not circumscribed by its perception as the embodied sacral Word-Logos. Here, as well as in the Christian doctrine, God arises as a saint, omnipotent, omniscient creator, and the source of being, truth and love. God is the Other that the lyrical subject constantly strives to reach – to grasp His sense, to be filled with Him. In Kianowska's poetry it is presented as a mystical feeling of astonishment and admiration for the transcendental nature of God, for His presence, and also as a form of interrogation and pleading – a request for „never- ceasing light”.

M. Kianovska's lyric poetry reveals spiritual and meditational elements at the beginning and is characterised by religious and mystical features rather than by philosophical and rational qualities. When her poetry depicts the sphere of deeply personal, intimate and subjective experience, then it becomes hermetic and reveals a considerable degree of imaginal and conceptual generalization. This has been made possible on the level of poetics by the use of the synthesis of such literary traditions as symbolism and surrealism.

Key words in English / Ключевые слова на английском языке:

modern Ukrainian poetry, M. Kianovska (born in 1973), sacral and religious motifs, mythopoetic, „being and time”, Logos, prayer.

Tytuł po polsku / Title in Polish / Название на польском языке:

O czasie, języku i Bogu: motywy i poetyka zbioru wybranej poezji M. Kijanowskiej „373”

Abstrakt (Streszczenie) po polsku / Abstract (Summary) in Polish / Аннотация (Резюме) на польском языке:

Współczesna poetka ukraińska Marianna Kijanowska należy do autorek, w których twórczości motywy modlitewnego zwrócenia się do Boga, interpretacje Jego istoty należą do najważniejszych. Celem artykułu było przeprowadzenie analizy zbioru wybranej poezji M. Kijanowskiej pt. „373” (2014) w aspektach problematyki religijnej i sakralnej.

System wyobrażeń autorki o Naturze Boskiej opiera się na szeregu pojęć, wśród których najważniejszymi są: byt, czas, język, Bóg. Marianna Kijanowska tworzy oryginalny, syntetyczny model świata, który charakteryzują elementy światopoglądu pierwotnego (mityczno-poetyckiego) i chrześcijańskiego. W liryce autorki istnieje odwołania do tłumaczeń subiektywnego czasu według Henri Bergso-

na; do pojęcia z fenomenologii wewnętrznej świadomości czasu Edmunda Husserla; do opinii Martina Heideggera o „byciu-jako-obecności”.

Główne stałe cechy światopoglądu twórczego M. Kijanowskiej można wyrazić triadą: „czas jako okoliczności bytu – język jako droga – Bóg jako cel”. Czas, jako podstawowy atrybut ludzkiego trwania, według M. Kijanowskiej, związany jest ze zjawiskiem (fenomenem), z „wydarzeniem” według Heideggera, które jest wyjściem z przestrzeni sakralnej; takim samym wyjściem z relatywnego czasu sfery profanum jest anamneza jako wspomnienie o doskonałym, prawdziwym świecie. M. Kijanowska uważa język poetycki za źródło i środek porozumiewania się z Bytem Boskim. Język dla poety jest nie tylko obszarem jego istnienia, to sam sens bytu i jednocześnie proces jego tworzenia. Autorka tworzy koncepcję podobną ideom Martina Heideggera, według którego poezja to kształtowanie się bytu z pomocą słowa. Sztuka poetycka i modlitwa to są dwie formy życia, które w osobowości poety spełniają wspólną funkcję, bo obie są drogą i poręczeniem jego wzrostu w Bogu.

W zbiorze M. Kijanowskiej natura Bytu Boskiego nie jest ograniczona Jego postrzeganiem jako ucieleśnionego, sakralnego Słowa (Logosu). Bóg zarówno tutaj, jak i w doktrynie chrześcijańskiej, jest Prawdą, Miłością, Świętym, Wszechmogącym i Wszechwiedzącym, Źródłem bytu. Bóg to jest Inny, do którego nieukończenie dąży podmiot liryczny, aby osiągnąć Jego Sens, wypełnić się Nim. W poezjach z tego zbioru to dążenie ujawnia się jako mistyczne uczucie podziwu dla transcendentalnej natury Boga, dla Jego obecności, a także jako zwrócenie się z pytaniem, prośbą o „nigdy nieniknące światło”.

Duchowo-medytacyjny początek w liryce M. Kijanowskiej charakteryzuje się bardziej religijno-mistycznym, aniżeli filozoficzno-racjonalnym patosem. Gdy poezja autorki ukazuje sferę głęboką, osobistą, intymną i subiektywną, wówczas jest hermetyczną, o dużym stopniu obrazowo-pojęciowego uogólniania. To zostało urzeczywistnione przez zastosowanie na poziomie poetyki – syntezy tradycji literackich symbolizmu i surrealizmu.

Słowa kluczowe po polsku / Key words in Polish /

Ключевые слова на польском языке:

współczesna poezja ukraińska, Marianna Kijanowska (1973-), sakralno-religijne motywy, mitopoetyka, „bycie i czas”, Logos, modlitwa.

Библиография / Бібліографія / Bibliography / Bibliografia:

Библиография кириллицей / Бібліографія кириличною абеткою / The bibliography in the Cyrillic Alphabet / Bibliografia w cyrylicy:

Primary bibliographical sources / Библиографические источники:

Кіановська М., 373, Львів 2014, 269 с.

Secondary bibliographical sources / Литература предмета (Исследования) / Тематическая литература:

Бибихин В., *Хайдеггер*, <http://bibikhin.ru/haydegger> [доступ: 15.10.2015].

Бибихин В., *Язык философии*, Москва 2002, 416 с.

Гайдеггер М., *Гельдерлін і сутність поезії*, [в:] *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.*, М.Зубрицька (ред.), Львів 1996, с. 198–207.

Гайдеггер М., *Навіщо поет?* [в:] *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.*, М.Зубрицька (ред.), Львів 1996, с. 182–197.

Гайденко П., *Время. Длительность. Вечность. Проблема времени в европейской философии и науке*, Москва 2006, 464 с.

Геракліт, [в:] *Читанка з історії філософії*. Кн.1. *Філософія Стародавнього світу*, Г. І. Волинка (ред.), Київ 1992, с. 97–99.

Гуссерль Э., *Собр. соч. Т. 1. Феноменология внутреннего сознания времени*, Москва, 1994, 177 с.

Котик-Чубінська М., *Безмежність, межа, по той бік межі у поезії Маріанни Кіановської* [в:] *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 2014, Вип. 60(2), с. 342–346.

Лотман Ю., *О русской литературе. Статьи и исследования (1958–1993). История русской прозы. Теория литературы*, Санкт-Петербург 1997, 842 с.

Сущее [в:] *Философия: энциклопедический словарь*, Москва, 2004, <http://sbiblio.com/biblio/content.aspx?dictid=89&wordid=805530> [доступ: 15.10.2015].

Хайдеггер М., *Гераклит. Начало западного мышления. Логика. Учение Гераклита о Логосе*, Санкт-Петербург 2011, 512 с.

Элиаде М., *Очерки сравнительного религиоведения*, Москва 1999, 488 с.

Библиография в транслитерации на латиницу / Бібліографія в транслітерації латиницею / The Bibliography Transliterated into the Latin Alphabet / Bibliografia transliterowana na alfabet łaciński:

Primary bibliographical sources // Библиографические источники:

Kiánovs'ka M., 373, L'viv 2014, 269 s.

Secondary bibliographical sources /

Литература предмета (Исследования) / Тематическая литература:

Bibihin V., *Hajdegger*, <http://bibikhin.ru/haydegger> [dostup: 15.10.2015]

Bibihin V., *Ázyk filosofii*, Moskva 2002, 416 s.

Èliade M., *Očerki sravnitel'nogo religiovedeniâ*, Moskva 1999, 488 s.

Gajdegger M., *Gel'derlin i sutnist' poezii*, [v:] *Slovo. Znak. Diskurs. Antologïa svitovoi literaturno-kritičnoi dumki XX st.*, M. Zubric'ka (red.), L'viv 1996, s. 198–207.

Gajdegger M., *Navišo poet?* [v:] *Slovo. Znak. Diskurs. Antologïa svitovoi literaturno-kritičnoi dumki XX st.*, M. Zubric'ka (red.), L'viv 1996, s. 182–197.

Gajdenko P., *Vremâ. Dlitel'nost'. Večnost'. Problema vremeni v evropejskoj filosofii i nauke*, Moskva 2006, 464 s.

Geraklit, [v:] *Čitanka z istorii filosofii*. Kn.1. *Filosofiâ Starodavn'ogo svitu*, G. Ĭ. Volinka (red.), Kii'v 1992, s. 97–99.

Gusserl' È., *Sobr. soč.* T. 1. *Fenomenologiâ vnutrennego soznaniâ vremeni*, Moskva, 1994, 177 s.

Hajdegger M., *Geraklit. Načalo zapadnogo mysleniâ. Logika. Učeniye Geraklita o Logose*, Sankt-Peterburg 2011, 512 s.

Kotik-Čubins'ka M., *Bezmežnist', meža, po toj bik mež u poezii Marianni Kiânovs'koï* [v:] *Visnik L'vivs'kogo universitetu. Seriâ filologična*, 2014, Vip. 60(2), s. 342–346.

Lotman Ŭ., *O russkoj literature. Stat'i i issledovaniâ (1958–1993). Istoriâ russkoj prozy. Teoriâ literatury*, Sankt-Peterburg 1997, 842 s.

Sušee [v:] *Filosofiâ: enciklopedičeskij slovar'*, Moskva, 2004,

<http://sbiblio.com/biblio/content.aspx?dictid=89&wordid=805530> [dostup: 15.10.2015].

Information about the Author:

Information about the author (in English):

Lilia Bohdanivna Lavrinyovych, C.Sci. [PhD] (in Comparative Literary Studies), associate professor in the Department of Literary Theory and Foreign Literature of the Lesya Ukrainka East European National University. She graduated from the Philological Faculty of Volyn State University, her speciality being: the Russian language and literature, the Ukrainian language and literature. Her thesis for the degree of doctor of philosophy («Постмодернізм в українській, польській та російській літературі: типологія образу-персонажа» [„Postmodernism in Ukrainian, Polish and Russian literature: typology of the traveller's image”]) was defended at the Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University in Ternopil (2002). She teaches the following academic subjects: History of Foreign Literature, Modernism and Postmodernism in the World Literature of the 20th Century, Science Fiction and Anti-utopia in the World Literature of the 20th Century, Latin American Novel. Her academic interests include modern Ukrainian and world literature, poetics of time and space in the literary work of art. E-mail: lilawri[at]gmail.com

Information about the author (in Polish) / Informacja o autorce po polsku:

Lilia Bogdaniwna Ławrynowycz (Лілія Богданівна Лавринович [Liliâ Bogdanivna Lavrinovič], Лилия Богдановна Лавринович [Liliâ Bogdanovna Lavrinovič], Liliya Bogdanivna Lavrinyovych), C.Sci [Ph.D.], kandydat nauk w zakresie literaturoznawstwa porównawczego), docent

katedry teorii literatury i literatury zagranicznej Wschodnioeuropejskiego Narodowego Uniwersytetu imienia Łesi Ukrainki. Ukończyła Wydział Filologiczny Wołyńskiego Uniwersytetu Państwowego, kierunek – język rosyjski i literatura rosyjska, język ukraiński i literatura ukraińska. Pracę doktorską (kandydacką) na temat «*Постмодернізм в українській, польській та російській літературі: типологія образу-персонажа*» [*Postmodernizm w ukraińskiej, polskiej i rosyjskiej literaturze: typologia obrazu podróżnika*] obroniła w Tamopolskim Narodowym Uniwersytecie Pedagogicznym imienia W. Hnatiuka w 2002 r. Wykładowczyni następujących dyscyplin (przedmiotów): historia literatury zagranicznej, modernizm i postmodernizm w światowej literaturze XX w., naukowa fantastyka i antyutopia w światowej literaturze XX w., powieść latynoamerykańska. Zainteresowania naukowe: współczesna ukraińska i światowa literatura, poetyka czasu i przestrzeni w dziele literackim. E-mail: lilawri[at]gmail.com

Information about the author (in Czech) / Informace o autorce v češtině:

Líliá Bohdanivná Lavrynovič, CSc. [Ph.D.], kandidátka humanitních věd v oblasti srovnávací literatury, docentka na Katedře teorie literatury a zahraničních literatur Východoevropské národní univerzity Lesi Ukrajinky. Vystudovala obor Ruština – Ukrajínština na Filologické fakultě Státní volyňské univerzity. Doktorskou (kandidátskou) práci na téma «*Постмодернізм в українській, польській та російській літературі: типологія образу-персонажа*» [*Postmodernismus v ukrajinské, polské a ruské literatuře: typologie obrazu cestovatele*] obhájila na Tamopolské národní pedagogické univerzitě Volodymyra Hnatiuka v r. 2002. Přednáší následující disciplíny (předměty): dějiny zahraničních literatur, modernismus a postmodernismus ve světové literatuře 20. století, vědecká fantastika a antiutopie ve světové literatuře 20. století, latinskoamerický román. Odborné zájmy: současná ukrajinská a světová literatura, poetika času a prostoru v literárním díle. E-mail: lilawri[at]gmail.com

[Český překlad / Translation into Czech by Libor Martinek]

Information about the author (in Slovak) / Informacia o autorce po slovacu:

Líliá Bohdanivná Lavrynovič, CSc. [Ph.D.], kandidátka humanitných vied v oblasti porovnávacej literatúry, docentka na Katedre teórie literatúry a zahraničných literatúr Východoeurópskej národnej univerzity Lesy Ukrajinky. Vyštudovala odbor ruština – ukrajinčina na Filologickej fakulte Státnej volynskej univerzite. Dizertačnú prácu na tému «*Постмодернізм в українській, польській та російській літературі: типологія образу-персонажа*» [*Postmodernizmus v ukrajinskej, polskej a ruskej literatúre: typológia obrazu cestovateľa*] obhájila na Tamopolskej národnej pedagogickej univerzite Volodymyra Hnatiuka v r. 2002. Prednáša disciplíny: dejiny zahraničných literatúr, modernizmus a postmodernizmus vo svetovej literatúre 20. storočia, vedecká fantastika a antiutópia vo svetovej literatúre 20. storočia, latinskoamerický román. Odborné záujmy: súčasná ukrajinská a svetová literatúra, poetika času a priestoru v literárnom diele. E-mail: lilawri[at]gmail.com

[Slovenský preklad / Translation into Slovak by Ivica Hajdučeková]

Информация об авторе (по-русски) / Information about the author (in Russian)

Лилия Богдановна Лавринович, кандидат филологических наук (по специальности «сравнительное литературоведение»), доцент кафедры теории литературы и зарубежной литерату-

ры Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки. Окончила филологический факультет Волынского государственного университета по специальности «русский язык и литература и украинский язык и литература». Защитила кандидатскую диссертацию *«Постмодернізм в українській, польській та російській літературі: типологія образу-персонажа»* [«Постмодернизм в украинской, польской и русской литературе: типология образа-персонажа»] в Тернопольском национальном педагогическом университете имени Владимира Гнатюка (2002 г.). Преподает дисциплины: «История зарубежной литературы», «Модернизм и постмодернизм в мировой литературе XX в.», «Научная фантастика и антиутопия в мировой литературе XX в.», «Латиноамериканский роман». Сфера научных интересов – современная украинская и мировая литература, поэтика времени и пространства в художественном произведении. E-mail: lilawri[at]gmail.com

Інформація про автора (українською мовою) / Information about the author (in Ukrainian)

Лілія Богданівна Лавринович, кандидат філологічних наук (спеціальність «порівняльне літературознавство»), доцент кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Закінчила філологічний факультет Волинського державного університету за спеціальністю російська мова та література та українська мова та література. Захистила кандидатську дисертацію (*«Постмодернізм в українській, польській та російській літературі: типологія образу-персонажа»*) в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (2002 р.). Викладає навчальні дисципліни: «Історія зарубіжної літератури», «Модернізм і постмодернізм у світовій літературі XX ст.», «Наукова фантастика й антиутопія у світовій літературі XX ст.», «Латиноамериканський роман». Сфера наукових зацікавлень – сучасна українська та світова література, поетика часу та простору в художньому творі. E-mail: lilawri[at]gmail.com

Звесткі пра аўтара (на-беларуску) / Information about the Author (in Belarusian):

Лілія Багданаўна Лаўрыновіч, кандыдат філалагічных навук (параўнальнае літаратурознаўства), дацэнт кафедры тэорыі літаратуры і замежнай літаратуры Усходнеўрапейскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Лесі Українкі. Скончыла філалагічны факультэт Валынскага дзяржаўнага ўніверсітэта па спецыяльнасці руская мова і літаратура і ўкраінская мова і літаратура. Абараніла кандыдацкую дысертацыю (*«Постмодернізм в українській, польській та російській літературі: типологія образу-персонажа»*) [“Постмадэрнізм ва ўкраінскай, польскай і рускай літаратуры: тыпалогія выявы-персанажа”]] у Цярнопальскім нацыянальным педагагічным універсітэце імя ўладзіміра Гнатюка (2002 г.). Выкладае дысцыпліны: гісторыя замежнай літаратуры, мадэрнізм і постмадэрнізм у сусветнай літаратуры XX ст., навуковая фантастыка і антыўтопія ў сусветнай літаратуры XX ст., лацінаамерыканскі раман. Сфера навуковых інтарэсаў — сучасная ўкраінская і сусветная літаратура, паэтыка часу і прасторы ў мастацкім творы. E-mail: lilawri[at]gmail.com

[Przekład białoruski / Тлумачэнне на беларускую мову: Eugeniusz Pańkow i Olga Pańkowa]

II. Book Reviews

(II. Recenzje książek)

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)
E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

[Rev.:] O czasowości, wieczności i miłości w poezji Andrzeja Kanclerza z tomu pt. *Mapa czasu*

1. Wstęp

Andrzej Kanclerz, mieszkaniec Tarnowskich Gór, członek Związku Literatów Polskich i Górnśląskiego Towarzystwa Literackiego, dał się poznać m.in. jako autor wielu różnych tomików wierszy, takich jak: *Ołtarz obnażony* (arkusz poetycki, Kraków 1986), *Wszyscy garną się do metafizyki* (Tarnowskie Góry 1989), *Negatywy. 26 poematów prozą* (Kraków 1990), *Goląb Clochard* (Tarnowskie Góry 1992), *Kleopatra i hipochondryk* (Tarnowskie Góry 1998), *Dźwiękowy tomik poetycki* (płyta, Tarnowskie Góry 2002), *Poezja żołądkowa gorzka* (Tarnowskie Góry 2002), *H i Q* (Tarnowskie Góry 2002), *Wiersze i historie do opowiadania* (Katowice 2005), *Wiersze wybrane = Selected poems = Ausgewählte Gedichte = Valogatott versei* (Tarnowskie Góry 2006), *Pchaczę wózków*, (Tarnowskie Góry 2009), *Półludzie* (Tarnowskie Góry 2012). Wydał także dramat pt. *Aurealia albo Thanatos ogolony* (Tarnowskie Góry 1992). Napisał także tom pt. *Limeryki* (Tarnowskie Góry około 2000). Ponadto jest autorem książki, swego rodzaju lokalnego przewodnika literackiego pt. *Literacko-kulturowa geografia Tarnowskich Gór (1970-2005)*, (Tarnowskie Góry 2006).

W 2015 wydał swój nowy zbiór poetycki pt. *Mapa czasu* (Tarnowskie Góry 2015) złożony z trzydziestu dziewięciu odrębnych utworów literackich, który miałem sposobność czytać w maszynopisie w marcu 2014 r. i stąd wtedy zrodziła się niniejsza recenzja, oparta o tekst źródłowy, nadesłany mi wówczas przez autora.

Utwory z tomiku pt. *Mapa czasu*, choć przypominają formalnie Różewiczowski wiersz wolny, jednak mogą być zaliczone do Miłoszowskiej „formy bardziej pojemnej”, która nie jest ani zanadto poezją, ani zanadto

prozą. Wyraźne odniesienia do Czesława Miłosza są zresztą obecne w omawianym zbiorze, a inspiracje pewnymi tekstami noblisty okazują się czytelne. Kanclerz sięga także do Leopolda Staffa, przywołuje go wprost, choć nie zawsze dąży do zwięzłości i syntetyczności Staffowskiej, ukazując czytelnikowi nierzadko długie, nazbyt szczegółowe, realistyczne aż do bólu opisy. Rozważania i refleksje śląskiego twórcy koncentrują się m.in. na problematyce czasu oraz innych ważnych egzystencjalnie zagadnień bytu ludzkiego (np. miłości). W tomiku pojawia się dyskretnie także wątek autoteliczny, poświęcony samej poezji a także poetom.

Twórczość Andrzeja Kanclerza, którą systematycznie obserwuję od połowy lat osiemdziesiątych XX w. zmieniała się, ewoluowała, miała swoje różnorodne okresy i „odskocznie”. Autor miewał w tym czasie przeróżne fascynacje oraz nawiązania (inspiracje). Moim zdaniem, najlepsze utwory, jakie w swoim życiu napisał ów twórca, to te zwarte, symboliczne, zwięzłe, krótkie „gęste” i głębokie zarazem teksty, pełne wieloznaczeniowych obrazów i odniesień kulturowych oraz biblijnych, które nawiązują do metafizyczności, koncentrując się na poetyckim obrazowaniu ludzkiej duchowości i dramatyzmu bytu ludzkiego w relacji do Tajemnicy Transcendencji. Tam, gdzie autor ten sięgał po problematykę egzystencjalistyczną, duchową, religijną, biblijną i szczerze oraz głęboko się z nią mierzył, mocował i cyzelował ją, skreślając nadmiar słów (bo sztuka pisania jest także sztuką skreślania), tam osiągał najlepsze efekty artystyczne, tworząc formalnie literacko bez zarzutu a treściowo niezwykle oryginalnie (kulturanizm literacki sięgający do tradycji literatury europejskiej). Niektóre wiersze z obecnie prezentowanego zestawu utworów w tomie *Mapa czasu* nawiązują do tych najlepszych tradycji poetyckich ze „złotego” okresu twórcy arkusza poetyckiego *Ołtarz obnażony* (1986) i tomu *Wszyscy garną się do metafizyki* (1989) sprzed około ćwierćwiecza.

Andrzej Kanclerz, mając różnorodne możliwości, obdarzony różnorakimi talentami (m.in. poetyckim i muzycznym – grający np. na organkach), formalnie (choć bardzo późno) wykształcony uniwersytecko w zakresie filologii polskiej, sięga dość swobodnie po rozmaite tematy i realizuje je w swojej twórczości po swojemu, według własnego sposobu widzenia świata, czasem lirycznie subtelny i finezyjny, ubogacony w obrazy i aluzje kulturowe (kulturanizm), a czasem bardzo dosadny i realnie, prozaicznie mówiący wprost o rzeczywistości (weryzm, naturalizm, realizm), innym razem usiłującego pokazać świat jako groteskę (groteskowość). Jednym to się podoba, innym nie podoba, bo artysta ma przekorną naturę i fantastyczną wyobraźnię potrafi połączyć z werystycznym realizmem. Osobi-

ście wolę czytać Kanclerza poetycko-metafizycznego, niż realistycznego, bo ta tematyka bardziej go uskrzydla, nie czyni jego tekstów tak brutalnie przyziemnymi w kontekście szarej rzeczywistości. W obecnie prezentowanym tomie kwestia czasu oraz wieczności dała poecie sposobność do wypowiedzi na tematy transcendentne i egzystencjalne, ważne dla istoty człowieka, poruszył w związku z tym także zagadnienie miłości jako relacji między kobietą a mężczyzną.

2. Czas i wieczność (bezczasowość)

Autor w otwierającym tomik tekście nawiązuje do internetowej mapy czasu:

„To jest mapa, a ten punkt to ty. / Niebieska linia jest wykresem twojego życia”

(Mapa czasu - prolog).

Gdzie indziej próbuje przedstawić czas inaczej – po Bergsonowsku jako trwanie lub jako niekończącą się nigdy, zastygłą w miejscu wieczność:

„A jeżeli prawdziwą jest teoria, / że czas nie jest rwącym strumieniem, / lecz rzeką / zamrażającą od powierzchni do dna, / od źródła do ujścia. (...) // to znaczy, / że nic się nie skończyło, / wszystko jest. / Trwają niezmienione / dobre i złe chwile: / (...) // A jeżeli jest tak naprawdę, to wszystko ma sens”

(A jeżeli czas).

Poszukiwanie sensu istnienia to istotne zadanie człowieka na ziemi. Człowiek jest bytem ograniczonym, przygodnym, bytującym tu i teraz, przez co ma swoje indywidualne doświadczenie czasu i zdarzeń zaszłych w czasie własnego życia. Do owej indywidualnej pamięci sięga autor, chcąc pokazać problem przemijania i ocalić czas, którego już nie ma, bo minął.

Twórca wspomina w jednym ze swoich tekstów „realistycznych” zapewne własne dzieciństwo ze śląskimi realiami PRL-u (*Zorro i okruchy czasu*). Kreśli realistyczne portrety swoich dwóch babć, które odeszły (*Babcie*). Obydwa te teksty są w zasadzie pisane prozą podzieloną na wersy, egzemplifikują na konkretnych przykładach (realistycznych opisach sytuacji) przemijanie danego człowieka w czasie, zmienność życia ludzkiego. Poeta ogniskuje uwagę czytelnika na problemie istoty czasu jako takiego (jego paradoksalnej powtarzalności w niepowtarzalności):

„Teraz kiedy wszystko już jest jasne / gdy poznaliśmy istotę i naturę czasu / możesz swobodnie powracać do chwil / które uważasz za najszcześniejsze”

(Teraz kiedy wszystko już jest jasne).

Andrzej Kanclerz kreuje sytuację dialogiczną, w której podmiot liryczny zestawiany jest z innym (człowiekiem?, Bogiem?) w relacji bezpośredniej, lecz jakby utraconej, zanikłej z czasem, przez co osamotniony znalazł się w labiryncie istnienia, w pułapce bytu, poszukując sensu egzystencji w Drugim (Innym), aby wyrwać się z błędnego koła solipsyzmu (fałszywej filozofii):

„Może to mój labirynt jest tak zawikłany / (...) // Nie odbijam się już w źrenicach / patrzących na mnie / chociaż wiem że powinienem / by nie posądzić się o nieistnienie”

(***, inc.: „...*Może to mój labirynt jest tak zawikłany...*”).

Autor stoi na stanowisku filozofii zdrowego rozsądku, przyjmuje, że świat istnieje i próbuje go w jakiś sposób określić poprzez słowo poetyckie albo poprzez opisy prozaiczne, podzielone na wersy, udające tylko mowę wiążaną, ale w jakiś sposób dosięgające rzeczywistości materialnej i duchowej.

Dialogiczność poezji Kanclerza przejawia się np. w bezpośrednim zwróceniu się do umarłego, rosyjskiego poety (Josifa Brodskiego). Inny człowiek stanowi zawsze odrębny, niepowtarzalny świat, do którego można przeniknąć, czytając poezję stworzoną przez owego „drugiego”. Poprzez czytanie cudzej twórczości czytelnik przez moment może uzyskać wgląd w „innego”, dialogicznie odczytać przesłanie owego cudzego, innego świata, który zaktualizowany w przeżyciu estetycznym natychmiast znika z pamięci, ustępując miejsca czemuś (komuś) innemu. Aktualizm poznania i przeżycia stanowi ograniczenie (czasowe) w relacji z drugim człowiekiem i z jego wytworami (np. sztuką słowa):

„(...) czytam Brodskiego / i usiłuję przeniknąć do twojego świata. // (...) dziwne to zazębianie się światów, / te portale otwierające się nagle / na drugiego człowieka / i równie niespodziewanie znikające. (...)”

(Rachunek czasu).

Czasowość i beczasowość (wieczność) to dwa aspekty bytu, także bytu ludzkiego (materia jest czasowa, duch jest beczasowy, wieczny).

Zapytany o samopoczucie podmiot liryczny (a przez niego – autor) odpowiada w wierszu kontekstowo:

„powtarzam za mistrzem Leopoldem / czuję się *jak człowiek dość pełnoletni w końcu listopada* / i uśmiecham się do twojej troski”

(*Pytasz jak się czuję*).

Jeśli listopad jest poetycką egzemplifikacją starości człowieka (jesieni życia przed końcem ludzkiego żywota), tak, jak miesiąc ów przy końcu roku, to i wiersz Kancelrza dotyczy nie tylko starości (antycypowanej), ale i pogodnej perspektywy dalszej, z nawiązaniem wprost do utworu polskiego klasyka poezji XX wieku (Leopold Staff, *List*), który w swym przywołanym tu, pogodnym wierszu opisywał sytuację liryczną, kiedy to „zegar naraz wszystkie wskazuje godziny” (czyli wskazanie na pogodną wieczność).

Czasowości poświęcony jest także pewien utwór Andrzeja Kancelrza o zegarach. Szereg opisanych czasomierzy kończy opis pewnego zegara (*licentia poetica*) mierzącego czas subiektywny, wewnętrzny, uzależniony od uczuć człowieka, reagujący na duchowe potrzeby ludzkie, tu: na chęć wydłużenia swego życia. Zegar ten jest to zegar

„Ostatni dramatycznie niedokładny / Zwalnia i przyspiesza / Wraz z biciem oszalonego serca / Budzi niepokojąco wcześniej / By człowiek zdążył nażyć się wystarczająco”

(*Zegary Joanny*).

Być może zegar ten wskazuje czas śmierci danego człowieka i kłuczy (zwalnia lub przyspiesza), aby mu jej nie pokazać przedwcześnie. Ciekawy ów koncept z zegarem czasu subiektywnego sam w sobie jest godny uwagi.

Inny, oryginalny pomysł autorski wart odnotowania (rodzaj żartu poetyckiego):

„(...) 12:00 jest godziną miłości (...) // Bo wskazówki kładą się na sobie”

(*Godzina miłości*).

3. Wątki biblijne, egzystencjalistyczne i metafizyczne

W nieco groteskowym wierszu dosłownie „zaśmieconym” zbyt wieloma niepotrzebnymi słowami (rekwizytami ze śmietnika) Andrzej Kanclerz ujął jednak kilka podstawowych prawd egzystencjalnych o człowieku. Reinterpretacja Biblii na sposób współczesny dokonana przez autora odświeża zarys jego filozofii życiowej. Twórca zahacza o ważne pytania filozofii bytu (kreacjonizm czy ewolucjonizm?), sugeruje antropologizm chrześcijański (grzech pierworodny i w konsekwencji wybór: soteryzm teocentryków czy autosoteryzm antropiczny gnostyków?). Poeta ewokuje także epistemologię Tajemnicy stworzenia (niemożliwość pełnego poznania istoty człowieczeństwa). W gruncie rzeczy autor powraca do trzech podstawowych i zawsze ważnych pytań filozofii człowieka: skąd przychodzimy? kim jesteśmy? dokąd zmierzamy?:

„życie wyszło z wody (...) / nagle stanęło przed bogiem / w lustrze // wygnane na wschód / od edenu do paradyzu / (...) pod prąd // próba zapisu pierwszego / skończyła się fiaskiem / gdy patyk na piasku / skreślił słowo dusza”

(*Życie wyszło z wody*).

Niemożliwość odkrycia pełnej Tajemnicy istnienia stanowi o dramacie człowieka, bo dusza i Bóg są tajemnicami samymi w sobie, a jedną tajemnicę (Boga) nie sposób wyjaśnić poprzez inną tajemnicę (duszę), równie zagadkową i nierozwiązywalną – zdaje się sugerować Andrzej Kanclerz.

Tematykę eschatologiczną (piekło) w prezentowanym tomiku twórcą zawarł w groteskowym opisie *infernium* poetów wzajemnie zazdrosnych o wiersze, pełnych nienawiści do siebie nawzajem z powodu cudzej (lepszey) twórczości (także wątek autoteliczny: poezja o poezji). Pod maską eschatologiczną i sztafażem wielu rekwizytów kryje się jednak symboliczny opis aktualny – określenie pewnej konkretnej teraźniejszości (doczesności, współczesności):

„Trafić tam trudno / (...) // Na stolikach przy których usiedli poeci / wylegują się leniwie tomiki wierszy / (...) // Mefisto (...) / losuje z cylindra kolejne nazwiska / prezentujących swe wiersze // (...) Wieczność nie trwa wiecznie // (...) Z czasem któryś z poetów odchodzi / do czyśćca”

(*Piekło poetów*).

Należy pominąć fakt, że piekło w wizji poetyckiej Kanclerza (*licentia poetica*) jest bytem tymczasowym, a nie wiecznym (wbrew tradycji chrześcijańskiej), ponieważ w wierszu wieczność potępienia nie trwa wiecznie, a istnieje możliwość przejścia z piekła do czyśćca (inaczej, niż w tradycji katolickiej, gdzie z piekła nie ma wyjścia do czyśćca, a istnieje tylko możliwość przejścia z czyśćca do nieba). Kanclerzowska wizja nie jest także nawiązaniem do prawosławia, bo według prawosławnej teologii nie ma czyśćca, lecz istnieje tylko piekło i niebo, bez eschatologicznych stanów pośrednich. Wiersz zahacza o groteskę z aluzjami do współczesności życia literackiego (środowiskowe tzw. 'piekielko literackie').

Dla równowagi z „piekłem poetów” autor ukazuje jakby skrawek duchowego nieba, które kojarzy mu się ze światem zapachów. Poetycko próbuje szukać analogii pomiędzy odzwierciedleniem świata w wierszach a światem przypraw. Traktuje poezję jako przyprawę do świata, która nadaje mu smak (a więc znów wątek autoteliczny: poezja o poezji). W swojej „poetyckiej kuchni” wyczarowuje rozmaite analogie:

„możesz użyć moich wierszy / jak najlepszych przypraw, / smaków i kolorów zamorskich krain (...) // Mój Bóg pachnie pieprzem i kardamonem. / Ma łagodny aromat i intensywny korzenny smak / z wyraźną nutą kamfory”

(*Przyprawy*).

Wiersz ten jakby rozwija głębiej jeden z wątków w pewnym utworze poetyckim Jerzego Piątkowskiego bodaj z lat osiemdziesiątych, w którym płyną statki z „rodzynkami i miętą” (*Wiem...*) lub, sięgając jeszcze dalej wstecz, u Krzysztofa Kamila Baczyńskiego (lata czterdzieste XX w.), gdzie płynęły z kolei karawele „z cynamonem, pieprzem i imbirem” (*Legenda*). Niebo zapachów – jak u parnasistów lub symbolistów. W Biblii zapach kadzidła oczyszczał, dlatego okadzano ofiary, ołtarze, ludzi, przedmioty, stąd może oryginalny pomysł Andrzeja Kanclerza na użycie zapachów do opisu sposobu poznania Boga i świata (Stworzenia) w perspektywie wonnej i smakowej (poprzez połączone zmysły zapachu i smaku).

W ciekawym utworze pt. *X* autor podjął bardzo oryginalny temat rzymskiej cyfry *X* (bądź łacińskiej litery *iks* albo greckiej litery ‘*ha*’) w rozmaitych aspektach, przez co ową oryginalnością podjętego zagadnienia wyróżnia się korzystnie na tle współczesnej poezji:

„*iks* jest znakiem niewiadomej / (...) // Jest krzyżem świętego Andrzeja / pierwszą literą Chrystusa / w greckim Χριστός (*Christos*) – Pomazaniec / Jest punktem na mapie / skry-

wającym cel podpisem analfabety (...) // Jest cyfrą dziesięć / ze wszystkimi konsekwencjami / mojąszewego prawa // Jest coś boskiego / w tych przecinających się odcinkach / jak w skrzyżowaniu dróg zmuszającym by dokonać wyboru”

(X).

Wielość kulturowych odniesień (wieloznaczeniowość, nawiązania do Biblii, Tradycji i szeregu zjawisk kultury), prosta, niemal „encyklopedyczna” konstrukcja wiersza wyjaśniającego, nakładającego kolejne znaczenia do już wcześniej dodanych sensów – stanowi o ważkości cytowanego tekstu. Utwór ten (kluczowy dla tomiku) stanowi swoistą „mapę czasu” odsyłającą do różnych rzeczywistości kulturowych, rozmaitych czasów i miejsc.

Zaskakujący utwór autora pt. *Logotyp* przynosi ze sobą pomysł na tzw. historię alternatywną (z serii: „co by było, gdyby”). Autor (bądź podmiot liryczny) zastanawia się nad tym, co by się stało, gdyby Jezus Chrystus umarł nie na krzyżu, ale na gilotynie (wynalezionej *nota bene* dopiero w XVIII wieku – ahistoryzm konceptu poetyckiego jest tu oczywisty) lub gdyby został powieszony na sznurze (*de facto* było to niemożliwe, ale tu chodzi o niedorzeczność, o *licentiae poeticae*, a nie o rzeczywistość historyczną i teologiczną):

„a gdyby Chrystusa stracono na gilotynie / i to ohydne narzędzie uczyniono znakiem zbawienia // w kościele sejmie szkole / wieszano by ten znak kaźni // ale osiem kresek w prostokacie czasu / to kiepskie logo // znacznie lepszym jest pętla / zamknięta litera J jak Jezus”

(*Logotyp*).

Wiersz ten został napisany przez świeckiego poetę próbującego po omacku konceptów swojej wyobraźni, jednak nieświadomego zapewne dziejów rzymskich narzędzi wykonywania kary śmierci oraz symboliki drzewa (krzyża) w Biblii, a jeśli świadomego, to może celowo prowokującego czytelnika, aby zmusić odbiorcę do myślenia. Tylko dlaczego zamknięta litera „J” np. nie kojarzyła się autorowi z Judaszem (J jak Judasz)? Wszak pętla to było narzędzie samobójstwa zdrajcy (Judasza), a Jezus jednak ani zdrajcą, ani samobójcą nie był. Poza efektowną prowokacją poetycką nie widać głębszego sensu tego utworu. Autor nie wniknął w głębię symboliki biblijnej, zwłaszcza starotestamentalnej (na przykład w *Księgę Izajasza*, gdzie można znaleźć liczne zapowiedzi męki Mesjasza). Poezja inspirowana

religijnymi wątkami powinna jednak pogłębić swe ujęcie i zaproponować ciekawe i oryginalne rozwiązanie (przynajmniej artystyczne) dla kwestionowanej tezy. Andrzej Kanclerz powinien, moim zdaniem, odrobić swoją lekcję biblistyki / teologii biblijnej, aby pisać lepsze wiersze metafizyczne o tematyce biblijnej.

Autor w jednym z utworów z nawiązuje do Księgi Rodzaju, do rajskej historii grzechu pierworodnego, który wyniknął ze złamania zakazu Boga, aby nie spożywać owoców z drzewa poznania dobrego oraz złego. Poetycka reinterpretacja Biblii jest tu nazbyt swobodna, twórca zbyt dosłownie i redukcjonistycznie potraktował owe owoce z rajskego drzewa poznania, sprowadził je do czysto materialnej postaci surowca służącego do fermentacji alkoholowej. Banalizacja kultury nie służy jednak kulturze, a prowokacje poetyckie powinny mieć głębszy sens. Autor próbuje, co prawda, odnosić sytuację rajska do współczesności (aktualizm), ale w gruncie rzeczy czytelnik jest zdezorientowany: czy chodzi o erotyk? czy chodzi o coś innego? Czytam tekst:

„Z owoców Drzewa Wiadomości Dobrego i Złego zrobiłem calvados / (...) // Spędziłem życie na wschód od heimatu Edenu / pijąc swój destylat wraz z innymi którzy posiadli sztukę pisania // (...) ojczyzna nie wymagała ode mnie zabijania ludzi // (...) // złotem jest dla mnie chwila szlachetnej nagości uśmiech i spokój / Przyoblekam się w całe złoto czasu który został nam dany”

(*Calvados*).

Czy współcześnie mamy do czynienia z rajem na ziemi? Germańskie słowo „Heimat” (ojczyzna) odsyła do rzeczywistości Niemiec, zatem można uznać, że Kanclerzowi chodziło tu także o opis „raju na ziemi” w bogatym Vaterlandzie (na Górnym Śląsku od wielu dziesiątków lat popularne jest zestawienie fonetycznie podobnych do siebie słów „raj” – „Reich” [czyt. rajch], „wyjechać do raju” – „wyjechać do Reichu”). Jeśli Niemcy są owym ‘rajem’ (Heimatem Edenu), to wtedy krainą leżącą na wschód od tegoż Heimatu Edenu jest Polska (żydowskie ‘Polin’, to także niemal synonim raju w jidysz: „tutaj odpoczniesz”). W tym kontekście słowa wiersza:

„Spędziłem życie na wschód od heimatu Edenu / pijąc swój destylat wraz z innymi którzy posiadli sztukę pisania // (...) ojczyzna nie wymagała ode mnie zabijania ludzi” —

należy czytać następująco: spędziłem życie w Polsce, poznając dobro i zło wraz z innymi pisarzami a Polska (moja Ojczyzna) w czasach pokoju nie wymagała ode mnie zabijania ludzi. Podmiot liryczny (lub autor) ceni sobie „małą stabilizację” („uśmiech i spokój”) i czyste relacje pomiędzy mężczyzną a kobietą („chwila szlachetnej nagości”), niczym czyste, rajske relacje Adama i Ewy przed grzechem pierworodnym w ogrodzie Eden. Wiersz szczery, ale w jakiś sposób pozostawiający uczucie niedosytu w odbiorcy.

Andrzej Kanclerz szuka inspiracji biblijnych dla wyjaśnienia fenomenu miłości międzyludzkiej, rozumianej jako głęboka twórcza i płodna relacja pomiędzy kobietą a mężczyzną. Autor sięga do motywów *Prologu* z Ewangelii św. Jana

„Na początku było Słowo”

(J 1,1).

Odnosi jednak Słowo (*Logos*) nie do aktu stworzenia świata przez Boga, ale do zapoczątkowania relacji międzyludzkiej zwanej miłością. Relacja pomiędzy kobietą a mężczyzną, opisywana przez poetę, doznaje — przez ów akt przyrównania do aktu stworzenia z Ewangelii — pewnej nobilitacji, podniesienia. Jednak w utworze — poza radością i zachwytem nad genezą wyrażoną ekwiwalentnie szeregiem pięknych słów odnoszących się do chwytów literackich, które mają jakoś „poetycko” (w języku poetyckim) oddawać istotę miłości międzyludzkiej — znajduje się także wyrażenie żalu, smutku z powodu końca owej damsko-męskiej relacji miłosnej. Utwór opisuje nie tylko prolog miłości (słowo), ale i epilog miłości — koniec skutkujący świadomością pustki i samotności (brak słowa, cisza, milczenie bez słów). Miłość międzyludzka ma wymiar czasowy, nie trwa wiecznie — zdaje się mówić autor, redukując miłość do doczesności, choć dramat, jaki przeżywa człowiek po utracie miłości ma wymiar kosmiczny (kosmiczna cisza).

W gruncie rzeczy utwór ten jest nie tylko erotykiem, ale i wyrazem egzystencjalnego dramatu człowieka, który pyta o Boga, a swoje pytanie kieruje w kosmos, nasłuchując, czy jakaś odpowiedź stamtąd nadejdzie? Kosmos, jak to kosmos, milczy, co potęguje tylko tragizm istnienia ludzkiego po utracie miłości. Egzystencjalistyczny aspekt poszukiwania sensu bytu ludzkiego tylko w miłości czysto ludzkiej — zawodzi. Tytuł wiersza: *Kiedy Słowo było Bogiem* odnosi się do Jezusa Chrystusa (Słowa, Logosu, Dru-

giej Osoby Boskiej). Jednak Boga (wiecznego, nieskończonego *Logosu*, Jezusa Chrystusa) nie ma w opisywanej przez poetę relacji międzyludzkiej miłości pomiędzy kobietą a mężczyzną, skoro miłość ta opiera się na „słowie” (przez małe „es”), a słowo ludzkie jest skończone, czasowe, nie ma w sobie mocy twórczego Słowa Bożego, stwarzającego świat Słowem. Dlatego, jak można sądzić, miłość nieoparta na Bogu (Boskim Słowie), a opierająca się jedynie na człowieku (ludzkim słowie) kończy się, ginie, pozostawiając pustkę kosmiczną po sobie i więcej nic:

„Na początku miłości było słowo / nawet dwa słowa były / i metafory / porównania i onomatopeje / hiperbole i synestezje / i powtórzenia - dużo powtórzeń / wiele refrenów / rytmiczna powtarzalność (...) // Na początku miłości było słowo / (...) które tworzyło rytuały / nowe światy zapładniało / (...) słowo które było (...) prawdą (...) / jedyną jak kobieta i mężczyzna (...) // (...) a kiedy słowo wybrzmiało / zapanowała cisza fioletowa kosmiczna cisza / w której rozbrzmiewa (...) / świadomość pustki i samotność / w nienazwanym czasie”

(Kiedy Słowo było Bogiem).

4. Śmietnik współczesnej cywilizacji

Istotne pytania egzystencjalne giną jednak w stercie śmieci wielosłownia współczesnej kultury konsumpcjonizmu, cywilizacji *instant*, które to wielosłowie Kanclerz próbuje także odtworzyć (naśladować) w swoim tomiku, moim zdaniem, niepotrzebnie, bo wystarczyłby taki oto syntetyczny zapis sytuacji:

„Wybudowałem wysypisko na starość / Poza granicami gdzie czas niesterylny”

(Wysypisko).

‘Cywilizacja kupna i sprzedaży’, jak ją nazywał Czesław Miłosz, została aż nazbyt realistycznie i ze zbyt wieloma szczegółami opisana w innym tekście przez Andrzeja Kanclerza (*Niechciany towar*).

Wiersze drugorzędnych autorów należą także do owej kategorii „towaru niechcianego” (śmieci kulturowych) w cywilizacji konsumpcjonistycznej:

„Autorzy przecenionych książek”, których „nikt (...) nie kupuje / nie czyta / więc zalegają na półkach / łapacze kurzu”

(Autorzy przecenionych książek).

Kancelarz nie jest pierwszym twórcą, który sięga po ów współczesny temat przeceny książek, bo uczynił to już przed nim np. Leszek Elektorowicz¹, ale tamogórski autor uczynił to po swojemu, pokazując pewne zjawisko współczesne. Pytanie głębsze „dlaczego owe książki są drugorzędne (słabe artystycznie oraz ideowo, filozoficznie) i stąd zalegają półki?” – umyka jednak autorowi (i czytelnikowi), bo śląski autor koncentruje się tylko na zewnętrznym opisie sytuacji, bez twórczego pytania o przyczynę („dlaczego”).

Twórca ten odmalowuje realistycznie przemijający świat ludzki, pełen nałogów i różnych doświadczeń pozytywnych lub negatywnych (*Nie godzi się mówić źle o przyjaciółach*).

W jednym z prozaicznych tekstów wierszowanych autor opisuje aż nazbyt drobiazgowo przytłaczający wykaz zabieranych ze sobą w podróż – przedmiotów współczesnej cywilizacji, sprawiający wrażenie chaotycznego opisu niebywałego śmietnika, pragnąc w ten sposób nakreślić realia młodego, polskiego „gastarbeitera” jadącego do tymczasowej pracy w Norwegii, który to człowiek

„Wierzy w swe doświadczenie młodego barbarzyńcy” i przywołuje „(...) żal za miłością, która musi zaczekać / długie dwa miesiące. (...)”

(*Ananas*).

Jakby przeciwstawiając się owej cywilizacji, autor ucieka w naturę, przy czym przedmiotem wybranym z owej natury, swoistą egzemplifikacją przyrody jest tu ślimak. Pośród realistycznych opisów pojawia się jednak sugestia, że

„ucieczka ślimaka jest czysto symboliczna / a ślad który pozostawia po sobie jest czysto metaforyczny”

(*Ślimacznica*).

Czy rzeczywiście chodzi tu tylko o dosłowny opis ślimaka? A może to człowiek jest tak, jak ów ślimak bezbronny? A może w gruncie rzeczy chodzi tu o metaforyczny opis kondycji ludzkiej (tzw. wielką metaforę),

¹ L. Elektorowicz, *W księgarni taniej książki*, [w:] L. Elektorowicz, *Antologia. Poezja polska*, wybór, wstęp i oprac. M. M. Tytko, Hachette Polska, Warszawa 2013, s. 172.

a nie o dosłowny opis egzystencji ślimaczej? Ludzie są jak ślimaki przemijający – zdaje się konstatować autor.

Realistyczny, dosadny, prozaiczny i długi utwór, w którym autor precyzyjnie opisuje różne sposoby zabijania ludzi przez rozmaite barbarzyńskie „cywilizacje śmierci” w zasadzie nie należy do gatunku poezji (liryki), choć jest utworem wersowanym. Autor ucieka tu w publicystykę, nie szukając ekwiwalentów poetyckich dla zagadnienia śmierci (*Zabijanie to ciężka praca*).

W pewnym sensie śląski autor poetycko (aluzyjnie) kwestionuje funkcję Polski jako przedmurza chrześcijaństwa w dziejach cywilizacji łacińskiej:

„(...) może nie stalibyśmy się przedmurzem / żyjąc w cieniu muru / jak partacze pozabawieni opieki cechu / coraz bardziej zgorzkniali / niedowartościowani”

(*Partacze*),

choć wyrażnie rzeczy nie zostały nazwane po imieniu, jednak aluzje są jasne. Wniosek jednak co do przedmurza jest tu zupełnie odmienny (w dwóch wersjach możliwej interpretacji): 1) gdyby Polacy nie byli partaczami, nie staliby się przedmurzem. 2) albo: gdyby Polacy nie byli przedmurzem, nie staliby się partaczami. Cech pełni tu funkcję metafory wysokiej cywilizacji, a partacze pełnią funkcję kraju pozostającego poza cechem, czyli poza wysoką cywilizacją. Jeśli to odczytanie jest zgodne z intencją autora, to z pewnością nie jest zgodne z realnymi dziejami Polski. *Licentia poetica* zasadza się na pomyśle partacza jako rzemieślnika mieszkającego poza murami miasta (nie należącego do miejskiego cechu danego rzemiosła). Pejoratywny, współczesny wydźwięk słowa „partacz” (ktoś, kto źle wykonuje swoją pracę) w skojarzeniu z toposem „przedmurza” (Polaków jako wiernych obrońców chrześcijaństwa i cywilizacji łacińskiej) prowadzić ma do wniosku (według interpolacji owej poetyckiej wizji Kanclerza), że Polacy jednak byli nieskuteczni w obronie chrześcijaństwa, skoro dopuścili do zgorzknienia chrześcijan w Polsce i kompleksu niższości (niedowartościowania) wobec innych.

5. Dzieła sztuk pięknych

W swoich niektórych lirykach Kanclerz zbliża się do Herbertowskiego ujęcia poetyckiego malarstwa holenderskiego Vermeera van Delft

(np. do jego *Dziewczyny z perłą*). Śląski autor napisał z kolei w swojej ekfrazy (opisie obrazu, grec. *ekphrasis*) następująco:

„sklejanie to czynność mistyczna / jak (...) / (...) wchodzenie na górę tuż przed świętem // (...) piękna młoda kobieta o drobnych dłoniach / zupełnie jak z obrazów holenderskich mistrzów / skleja starą książkę pełną skupienia i powagi”

(*Kobieta która skleja*).

Wątki powstrzymywania przemijania i odwracania entropii rzeczy na przykładzie konserwacji starej, uszkodzonej, porożrywanej książki – egzemplifikują tu kontekstowo motywy powstrzymywania rozpadu człowieka, doraźnego ratowania go przed unicestwieniem. Czynnikiem powstrzymującym chwilowo entropię jest tu piękna, młoda kobieta (zawołowany wątek miłosny, wiersz może być czytany oraz interpretowany jako niezwykle delikatny erotyk).

Ekfrazy w zbiorze Kanclerza *Mapa czasu* dotyczą także dzieł starożytnych. W jednym z utworów opisuje on piękność egipskiej królowej zwanej Nefretete, a właściwie Neferneferuaton-Nefertiti, której imiona oznaczały odpowiednio: „Piękną, która nadchodzi” (Nefertiti) i „Nadzwyczajną piękność Atona” (Neferneferuaton). Piękność żony faraona Echnatona, władcy Egiptu z XIV wieku przed Chr. stała się ponadczasowym symbolem doskonałości urody kobiecej twarzy. Kanclerz wyraża swój zachwyt nad jej pięknością po obejrzeniu słynnej rzeźby portretowej w berlińskim Muzeum Nowym:

„Pamiętam że nie mogłem oderwać oczu / od jej twarzy w berlińskim Neues Museum // Tak skupionego spojrzenia i szlachetności rysów / szukałem w innych kobietach (...) // To co się wydarzyło należy do mnie / tak bardzo jak poczucie dziwnej jedności // ze światem z którym nic mnie łączy / prócz kobiecej twarzy patrzącej dzisiaj we mnie”

(*Nefertiti – piękna która przybywa*).

Jeśli poezję zaliczyć do dzieł sztuk pięknych, to wtedy i wątki o poetach oraz ich dziełach, autoteliczne refleksje dotyczące funkcji poetyckich, zadań twórców słowa, dotyczą funkcji artystów w ogóle. Artysta (poeta) powinien łączyć ludzi, zbliżać człowieka do człowieka, jak most zbliża do siebie dwa brzegi. Kanclerz przeprowadza poetycką analogię pomiędzy mostami a poetami:

„poetów jest więcej niż mostów / być jednym z nich / tym co łączy brzegi – zbliża ludzi // (...) // strzelistym pylonem / wskazującym kierunek / wiążącym ziemię z niebem // wantami jak silne ramiona ojca / lub struny na których wygrywa / swą wietrzą piosenkę porywisty // mostów jest mniej / dlatego bądź mostem / ponad zamazającą rzeką czasu”

(*poetów jest więcej niż mostów*).

Opisy pylonów i wantów (mostów pylonowych, mostów wantowych) dotyczą architektury (sztuki plastycznej), lecz tu odnoszą się w przeobrażeniu do sztuki poetyckiej rozumianej jako „most” (pomost) międzyludzki (komunikat), pomiędzy twórcą (nadawcą) a odbiorcą dzieła (opisując rzecz po Jakobsonowsku). Most ma jednak to do siebie, że można nim przechodzić w obydwie strony, czyli tu: od nadawcy (poety) do odbiorcy (czytelnika) dzieła poetyckiego (w akcie pisania) oraz od odbiorcy (czytelnika) do nadawcy (poety) w akcie czytania (odczytywania, poznawania i przeżywania, Ingardenowskiej aktualizacji i konkretyzacji dzieła literackiego).

Czesław Miłosz napisał utwór pt. *Otchłani*, w którym czytamy:

„Ach te muchy, / Ach te muchy, / Wykonują dziwne ruchy, / Tańczą razem z nami, / Tak jak pan i pani. / Na brzegu otchłani”

(Czesław Miłosz, *Otchłani*).

Groteskowy utwór Miłosza był zapewne kontekstową inspiracją dla wiersza Kanclerza, choć oczywiście rzecz cała mogła zaistnieć niezależnie od Miłoszowskiej *Otchłani*, wskutek wycieczki śląskiego autora do litewskich Szetejń, gdzie owe tytułowe muchy w nadmiernych ilościach realnie spotkał był (a nie tylko *via literaturae*):

„W Szetejniach wielkie muchy gryzły jak oszałałe / gdy podążaliśmy ścieżkami Miłosza w dolinie Niewiaży. // (...) Niebo pociemniało, przygotowując scenerię dla burzy, / wtedy zobaczyłem podszewkę światła // i powiedziałem – uciekajmy póki czas. / Obudzone słowo rozbłysło błyskawicą na horyzoncie, // (...) To niesłychane, że w tym wspomnieniu / mucha staje się ważniejsza od noblisty”

(*Miłosz i muchy*).

Realistyczny opis przytłoczył właściwy cel podróży śladami noblisty, choć w opisie tym można zauważyć „przebłyski metafizyczne” („zobaczyłem podszewkę światła”, „Obudzone słowo rozbłysło błyskawicą na horyzoncie”), a wiersz da się odczytać jako pewna hiperbola (muchy

jak małe, natrętne istoty, złośliwe niczym zoille, przeszkadzające w kontemplacji świata Miłosza i jego wielkiego dzieła). Groteskowy wymiar utworu Kanclerza nie ulega wątpliwości.

6. Miłość

Autor poświęcił kilka swoich utworów w tomiku tematyce miłości, którą werystycznie czasem wiąże z tylko seksem, redukcjonistycznie odziera z duchowości (niestety):

„o nic nie pyta / przychodzi wygłodniała / żeby się nażreć do syta / upija się / chwilami / do nieprzytomności (...)”

(*Krótki wiersz o miłości*).

Tytuł tego wiersza nawiązuje co prawda do tytułu filmu Krzysztofa Kieślowskiego (*Krótki film o miłości*), ale cytowany tekst Kanclerza należałoby raczej nazwać inaczej: *Krótki wiersz o seksie*. Sytuację „wypalonej” miłości do drugiego człowieka, skutkującej żalem i rozpaczą przedstawia szczerze inny utwór tego autora wynikający zapewne z bolesnego, autentycznego doświadczenia życiowego w relacjach międzyludzkich:

„z naszych miłości pozostała już tylko moja / tak ślepa że potrzebowałaby psa przewodnika / który swoim szczekaniem / zagłuszyłby to co wyje we mnie”

(*Z naszych miłości*).

Relację interpersonalną pomiędzy mężczyzną a kobietą twórca gdzie indziej opisuje jako milczącą przestrzeń:

„(...) myślę o tobie więcej / niż pozwala przyzwoitość // (...) Czasami w tym milczeniu / co wypełnia przestrzeń między nami / słyszę słowa nie wypowiedziane jeszcze”

(***, inc. „...*Od pewnego czasu łapię się na tym*”).

Fascynacji Kanclerza fenomenem kobiecości, pięknem niewieściego stanu (a raczej tylko jej ciała), towarzyszy czasem groteska i drwina z poetów opisujących ową doskonałość kobiecą w swoich wierszach (wątek autoteliczny). Autor mruga okiem w stronę niewiast i daje dobre rady kobietom, aby nie nabierały się na piękne słówka poetów (twórców erotyków):

„Są kobiety które boją się poetów / boją się władzy / nad słowem / ust pełnych afro-
dyzjaku / i swego pragnienia / by być kochaną // Dlatego lepiej nie ufać poecie / (...) pozostawić
idiotę rozkochanego / we własnych słowach”

(Kobiety które się boją).

Wątek miłości rzeczywiście nie może wszak być zastąpiony wątkiem fikcyjnej miłości kreowanej w utworach poetyckich, nawet tych najpiękniejszych. Kanclerz występuje tu jako zimny realista, obrońca kobiet zwodzonych przez czule słówka twórców wierszy miłosnych. Groteskowość i satyryczność wplecione w liryki, łamanie konwencji – łamanie klimatu i nastroju – czasem przynoszą właściwe efekty w twórczości Andrzeja Kanclerza, tu akurat użył ich adekwatnie do sytuacji, tworząc w gruncie rzeczy także rodzaj autosatyry.

W innym z utworów autor opisuje nierównowagę damsko-męską w relacji miłości, w sytuacji, w której mężczyzna przytłacza kobietę w związku – swoim zbyt wielkim doświadczeniem życiowym i rozbudowanymi opowieściami z własnego życia:

„Ona mówi że zdobyła sprawność milczka / słuchając opowieści o jego życiu /
i słów przeznaczonych tylko dla siebie // Mówi że zbyt bogata jest ta narracja / i przytłacza brak
równowagi między ich historiami (...)”

(Zbyt bogata narracja).

Obserwacje Kanclerza czasem zyskują w wierszu dzięki zaskakującym, niespotykanym w literaturze porównaniom, np. takie oryginalne porównanie czystego buta do człowieka kochającego (czystą miłością):

„Lśniące buty są jak usta wyznające miłość”

(Nóz i buty).

Autor igrza konwencjami literackimi, np. wiersz pt. *Podziel się swoim ciałem* może sugerować erotyk, w kolejnych odśłonach prosi, jakby odmawiał mantrę, o „podzielenie się swoim ciałem” – z chłopcem, mężczyzną, starcem itd., tak że czytelnik już prawie nabiera przekonania, iż chodzi o ciało kobiece, że prośba skierowana jest do jakiejś kobiety o „podzielenie się” sobą, ponieważ adresat prośby długo nie jest w wierszu ujawniany, autor trzyma czytelnika do końca w napięciu, tymczasem w ostatnim wersie dopiero się wyjaśnia, o co chodzi. Kanclerz łamie konwencję, nagle jednym

słowem, jedną epiforą burzy pieczołowicie zbudowaną sytuację liryczną quasi-erotyku, pisząc:

„Podziel się swoim ciałem / O Jezu”

(Podziel się ciałem).

Ciało Jezusa (Ciało Chrystusa) jest tym, o co podmiot liryczny tak naprawdę prosi w utworze, o co zabiega dla różnych ludzi, czyniąc zeń obiekt pożądania ludzkiego (pragnienia wiernych w Kościele), zatem wychodzi tu wieloznaczeniowość, cecha istotna dla poezji.

Miłość królewska została wyrażona w pewnym średniowiecznym dziele rzeźbiarskim w Batalha, na którym bohaterami są małżonkowie: król Portugalii (João I d’Aviz, 1357-1433) i Filipa Lancaster, córka Jana z Gandawy. Kanclerz dokonał opisu owego dzieła plastycznego na swój poetycki sposób:

„Zwycięzca spod Aljubarrotty / Jan I Dobry z żoną Filipą Lancaster / leżą w nieukończonych Kaplicy Fundatora // (...) Kamienne dłonie związane w uścisku / nie mają już innych zajęć / (...) nie drętwieją w czasie / od siedmiu stuleci niezmienne // (...) chodzi o siłę tamtego uczucia / i o tę chwilę wyboru / ukochanej żony / ukochanego męża / a nade wszystko mistrza / co wyrzeźbił pomnik tych dwojga / w romantycznym geście”

(Nagrobek pary królewskiej w Opactwie Santa Maria da Vitória w Batalha).

Wyobraźnia poetycka śląskiego autora wybiegła daleko wstecz, ukazując ideał miłości średniowiecznej (wielką damę-księżniczkę i jej wielkiego rycerza-króla), przy czym twórca koncentruje uwagę czytelnika na romantycznym aspekcie rzeźbiarskiego przedstawienia (złączone dłonie), z którego to gestu próbuje wysnuwać dzieje miłości (ewokując „siłę tamtego uczucia / i (...) chwilę wyboru / ukochanej żony / ukochanego męża”). W rzeczywistości sprawa przedstawiała się o wiele mniej romantycznie. Jan I d’Aviz przy pomocy Anglików wygrał wojnę z królem Kastylii (wspomagany przez Francuzów), mającym pretensje do tronu portugalskiego i w dowód przyjaźni otrzymał córkę Jana z Gandawy – Filipę Lancaster za małżonkę dla przypieczętowania sojuszu portugalsko-angielskiego. Chodziło o typowy dla tamtych czasów polityczny układ (wybór wyłącznie polityczny, a nie uczuciowy), a miłość, gdy się pojawiła, była tu kwestią wtórną. Małżeństwo Portugalczyka z Angielką z politycznego rozsądku (dla odstraszenia króla Kastylii i króla Francji przed zakusami wojennymi)

zaowocowało dziewięciorgiem dzieci, w tym najśłynniejszym ich potomkiem – Henrykiem Żeglarzem (1394-1460). Jednak w poetyckiej wizji Andrzeja Kanclerza sprawy mają się zupełnie inaczej (romantyczna miłość, *licentia poetica*).

Delikatny erotyk z krajobrazem bieszczadzkim nad Jeziorem (Zalewem) Solińskim w tle, poza opisem pięknego ландшаftu, przynosi także zadumę nad istnieniem, odsunięciem od siebie myśli o własnym przemijaniu (rozpadzie, entropii):

„Ostrożnie wychodzimy z łodzi by nie spłoszyć chwili / Nie myślimy o entropii”

(*Wczesny poranek nad Soliną*).

Andrzej Kanclerz napisał utwór, który poświęcony jest w gruncie rzeczy pożądaniu, a raczej temu, co w Biblii nazwano pożądliwością ciała, a nie tylko pożądliwością oczu. W istocie rzeczy chodzi o pokazanie męskiej postawy nigdy niezaspokojonej żądzy posiadania wielu kobiet (hiszp. *macho*), czym w sposób oczywisty łamie się Dekalog:

„Nie będziesz pożądał żony swojego bliźniego”

(Pwt 5,21a).

W długim tekście (tu niezacytowanym) o charakterze powtarzalnym (rodzaju piosenki z refrenem), podmiot liryczny wyraża *de facto* swoją cielesną żądzę skierowaną do szeregu kobiet, a nie tylko chęć potańczenia sobie tanga z tą czy inną fordanserką. Tango jest bardzo „cielesnym” tańcem i ma swoją ugruntowaną symbolikę w kulturze z podtekstami erotycznymi. Utwór autora zamyka wniosek ogólny:

„Tak trudno jest zamknąć oczy / gdy życie się obok toczy (...) // Tango ciągle niewyżyte / Tango z apetytem na życie”

[*Tango z zamkniętymi oczyma – epilog (zamiast chocholego tańca)*].

Nie chodzi tu bynajmniej o uporządkowaną miłość małżeńską (małżeństwo monogamiczne), ale o nieuporządkowane instynkty w człowieku (seks), niepohamowaną żądzę cielesną, której „dzikie” tango argentyńskie jest tylko symbolem. Apetyt to w istocie żądza (łac. *apetitus*). Apetyt na życie – to nie tylko sama żądza życia (chęć istnienia), ale i żądza używa-

nia życia bez końca, w sposób niewyżyty, tu w relacji damsko-męskiej. Redukcjonizm takiej postawy jest oczywisty, ale czy Kanclerz uświadomił sobie ową redukcję myślową, której dokonał *de facto* w swojej poezji?

Autor proponuje szereg różnorodnych tekstów dotyczących czasu, miłości (i seksu), sztuki, cywilizacji, poezji, religii, różnych toposów kultury. Zbiór utworów Andrzeja Kanclerza pt. *Mapa czasu* zasługuje na uwagę czytelnika, choć można mieć wobec niego liczne zastrzeżenia o przegadanie tematów, nadmierną ‘śmietnikowość’, watowanie tekstów rzeczami zupełnie zbędnymi.

dr Marek Mariusz Tytko, UJ

Kraków, dnia 8-9 marca 2014 r.

Abstrakt (Streszczenie) po polsku / Abstract (Summary) in Polish:

Recenzja dotyczy tomu pt. *Mapa czasu* (2015) autorstwa Andrzeja Kanclerza (ur. w 1963 r.), polskiego poety współczesnego, polonisty i bibliotekarza z Tarnowskich Gór, miasta na Górnym Śląsku. Tekst dotyczy wybranych problemów czasowości, wieczności oraz miłości w poezji Andrzeja Kanclerza. Poeta ten przynależy do literatury polskiej wieków XX i XXI, choć jest to twórca regionalny, znany głównie lokalnie, na Śląsku.

Słowa kluczowe po polsku / Key words in Polish:

Andrzej Kanclerz (1963-), Tarnowskie Góry, literatura polska XX wieku, literatura polska XXI wieku, poezja, liryka, czas w literaturze, wieczność w literaturze, miłość w literaturze,

Title in English / Tytuł po angielsku:

Temporality, eternity and love in the poetry of Andrzej Kanclerz from the volume The Map of Time

Abstract (Summary) in English / Abstrakt po angielsku:

The review concerns the volume entitled *Mapa czasu* [The Map of Time] (2015) written by Andrzej Kanclerz (b. 1963), a Polish contemporary poet, Polish philologist and librarian from Tarnowskie Gory, a town in Upper Silesia. The text deals with selected problems of temporality, eternity and

love presented in Andrzej Kanclerz's poetry. The poet's work belongs to the Polish literature of the 20th and the 21st centuries, although he is a regional author, mainly known locally, in Silesia.

Key words in English / Słowa kluczowe po angielsku:

Andrzej Kanclerz (1963-), Tamowskie Góry, Polish literature of the 20th century, Polish literature of the 21st century, poetry, lyrics, time in literature, eternity in literature, love in literature,

Bibliografia / Bibliography:

Elektorowicz Leszek, *Antologia. Poezja polska*, wybór, wstęp i oprac. Marek Mariusz Tytko, Hachette Polska, Warszawa 2013, ss. 192, seria: Poezja Polska – Hachette, 77.

Kanclerz Andrzej, *Aurelia czyli Thanatos ogolony / Gołąb Clochard*, nakł. Andrzej Kanclerz, Tamowskie Góry 1992, ss. 21, 35.

Kanclerz Andrzej, *Dźwiękowy tomik poetycki*, Wydawnictwo ZB Art-Studio, [Tamowskie Góry] 2002, płyta CD.

Kanclerz Andrzej, *H i Q*, Wydawnictwo ZB Art-Studio, Tamowskie Góry 2002, ss. [79].

Kanclerz Andrzej, *Kleopatra i hipochondryk*, Wydział Kultury i Sportu Urzędu Miejskiego, Tamowskie Góry 1998, ss. 43, [1], [4].

Kanclerz Andrzej, *Literacko-kulturowa geografia Tarnowskich Gór (1970-2005)*, Muzeum, Tamowskie Góry 2006, ss. 233, [22].

Kanclerz Andrzej, *Mapa czasu*, il. Marzena Ablewska-Lech, Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, Tamowskie Góry 2015, ss. 57, [3].

Kanclerz Andrzej, *Negatywy. 26 poematów prozą*, Wydział Edukacji przy Urzędzie Miasta Tamowskie Góry, Kraków 1990, ss. 52, [4].

Kanclerz Andrzej, *Pchacze wózków*, Drukpol, Tamowskie Góry 2009, ss. [40].

Kanclerz Andrzej, *Poezja żółdkowa gorzka*, Wydawnictwo „ZB Art-Studio”, Tamowskie Góry 2002, ss. 44.

Kanclerz Andrzej, *Pólludzie*, il. Anna Krztoń, Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, Tamowskie Góry 2012, ss. 57, [1], k. 21.

Kanclerz Andrzej, *Wiersze i historie do opowiadania*, Wydawnictwo Kos, Katowice 2005, ss. 179, [1].

Kanclerz Andrzej, *Wiersze wybrane = Selected poems = Ausgewählte gedichte = Valogatott versei*, Zielba Art Studio, Tamowskie Góry 2006, ss. 56.

Kanclerz Andrzej, *Wszyscy garną się do metafizyki*, Wydział Kultury i Sztuki przy Urzędzie Miejskim, Tamowskie Góry 1989, ss. 30, [4].

III. Reports

(III. Sprawozdania)

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

BOGDAN JANKOWICZ (Cracow, Poland)

E-mail: rmjankow[at]cyf-kr.edu.pl

Fundacja Naukowa Katolików „Eschaton” w Krakowie: sprawozdanie z działalności w 2015 roku

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI FUNDACJI NAUKOWEJ KATOLIKÓW „ESCHATON” SPRAWOZDANIA Z DZIAŁALNOŚCI FUNDACJI ZA 2015 ROK

opracowany na podstawie Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości
w sprawie ramowego zakresu sprawozdania z działalności fundacji (Dz. U.
01.50.529)

1. Nazwa fundacji: Fundacja Naukowa Katolików „Eschaton”
2. Siedziba i adres fundacji: ul. Włoska 17/27, 30-638 Kraków
3. Aktualny adres do korespondencji: ul. Włoska 17/27, 30-638 Kraków, tel. kom. prezesa fundacji: 511-350-665
4. Adres poczty elektronicznej (e-mail prezesa fundacji): marek.mariusz.tytko@uj.edu.pl albo: marek.mariusz.tytko@gmail.com
5. Numer i data wpisu w Krajowym Rejestrze Sądowym: nr KRS 000451001 wpisano do rejestru dnia 13 lutego 2013 r. (Sąd Rejonowy dla Krakowa-Śródmieścia w Krakowie, XI Wydział Gospodarczy Krajowego Rejestru Sądowego).
6. Statystyczny numer identyfikacyjny w systemie REGON: 122802966.
7. Dane dotyczące członków Zarządu Fundacji (imię i nazwisko oraz pełniona funkcja):

1/ dr Marek Mariusz Tytko, prezes,

2/ dr inż. Bogdan Marian Jankowicz, wiceprezes,

- 8. Cele statutowe fundacji:** Celem Fundacji jest działalność społecznie użyteczna, a w szczególności rozwój: - sztuki chrześcijańskiej, - nauk humanistycznych mających związek z chrześcijaństwem (poprzez metodę lub przedmiot badania), - chrześcijańskiej kultury, - chrześcijańskiej edukacji, - chrześcijańskiej komunikacji społecznej podnoszącej świadomość artystyczną w Narodzie, - chrześcijańskiej ekologii, a także: - budowanie domów pracy twórczej dla artystów katolickich (§ 9 *Statutu*). Celem Fundacji jest również prowadzenie działalności społecznie użytecznej, a w szczególności rozwój publikacji książkowych serii Biblioteki „Eschatonu” (§ 10 ust. 1 *Statutu*). Celem Fundacji jest wydawanie czasopism naukowych, w tym przede wszystkim „Religious and Sacred Poetry” i „Eschaton” (§ 10 ust. 2 *Statutu*). Publikacje książkowe powinny mieć, stosownie do charakteru, *imprimatur* odpowiednich władz kościelnych w Krakowie (§ 10 ust. 3 *Statutu*). Publikacje o charakterze naukowym z serii Biblioteki „Eschatonu” i czasopisma naukowe powinny mieć pozytywne recenzje naukowe przed ich wydaniem. Recenzje naukowe są integralną częścią statutowych celów Fundacji (§ 10 ust. 4 *Statutu*). Publikacje są rozprowadzane do bibliotek w charakterze daru oraz jako bezpłatne egzemplarze autorskie lub eksponowane bezpłatnie w formie elektronicznej w stronach internetowych, opłacanych przez Fundację. Prowadzenie stron internetowych jest integralną częścią statutowych celów Fundacji (§ 10 ust. 5 *Statutu*).
- 9. Zasady, formy i zakres działalności statutowej fundacji:** Fundacja realizuje swoje cele poprzez: a) przyznawanie dotacji na cele naukowe i wysokoartystyczne w zakresie kultury chrześcijańskiej dla wydawania serii książkowej w ramach Biblioteki „Eschatonu” (non profit) oraz na cele wydawania czasopism naukowych „Religious and Sacred Poetry” i „Eschaton” (non profit), b) przyznawanie dotacji na tłumaczenia na inne języki książek wydanych w ramach serii Biblioteki „Eschatonu” oraz dotowania tłumaczeń z innych języków na język polski specjalistycznych, naukowych lub wysokoartystycznych książek chrześcijańskich wydawanych w ramach serii Biblioteki „Eschatonu” (non-profit), c) przyznawanie dotacji na tłumaczenia na inne języki tekstów w czasopismach naukowych: „Religious and Sacred Poetry” oraz „Eschaton”, d) przyznawanie dotacji i prowadzenie budowy domów pracy twórczej „Eschaton” (non-profit). e) przyznawanie dotacji do stypendiów i nagród przyznawanych przez Fundację (non-profit), f) udzielanie (non-profit) porad i formowanie artystów i naukowców w duchu kultury chrześcijańskiej, g) organizowanie działalności (non-profit): odczytów, prelekcji, pokazów, wykładów, naukowych konferencji, sympozjów, seminariów, konwersatoriów, dyskusji panelowych, artystycznych wystaw, plenerów, spotkań autorskich, koncertów, spektakli teatralnych, happeningów, instalacji, environment, e-mailingu, przeglądów twórczości, konkursów,

kursów, szkoleń, warsztatów, festiwali, rekolekcji artystycznych, kampanii inkulturacyjnych, ewangelizacyjnych, imprez naukowych, imprez artystycznych oraz innych form rozwijających naukę i kulturę chrześcijańską, h) współpracę z chrześcijańskimi środowiskami twórczymi Polski i zagranicą, i) prowadzenie działalności (non-profit): wydawniczej, fonograficznej, dokumentacyjnej, archiwizacyjnej, muzealniczej, konserwatorskiej, wystawienniczej, informacyjnej, filmowej, fotograficznej, teatralnej, plastycznej, muzycznej, radiowej, telewizyjnej, studyjno-nagraniowej w dziedzinie kultury i cywilizacji chrześcijańskiej, j) prowadzenie ośrodka informacji naukowej o kulturze chrześcijańskiej „Eschaton” (non-profit) z biblioteką, fonoteką, fototeką, wideoteką, CD-teką, taśmoteką, płytoteką, stronami informacyjnymi w internecie i komputerowymi bazami danych o sztuce chrześcijańskiej, artystach (twórcach) katolickich (chrześcijańskich), w tym w szczególności o współczesnych chrześcijańskich twórcach krakowskich, małopolskich, polskich i zagranicznych (szczególnie – emigracyjnych), k) tworzenie i realizacja naukowych i kulturalnych, elektronicznych programów komputerowych (non-profit), użytecznych dla społeczności chrześcijańskiej, l) prowadzenie działalności naukowej i artystycznej oraz dydaktycznej w zakładanych przez Fundację szkołach kultury chrześcijańskiej (non-profit), ł) wspieranie wprowadzania wartości chrześcijańskich – transcendentaliów, tj. Piękna, Prawdy, Dobra, do masowej kultury współczesnej z pomocą technik audio, video, telewizyjnych, komputerowych, elektronicznych lub innych (non-profit) (§ 12 *Statutu*). Szczegółowe zadania i kryteria pomocy nauce i kulturze chrześcijańskiej określa Zarząd Fundacji w szczegółowych Regulaminach, corocznych planach i programach Fundacji. Wszelkie formy wspierania nauki i kultury chrześcijańskiej są realizowane w miarę posiadanych środków według suwerennej decyzji Zarządu Fundacji. Wszelkie zadania statutowe mogą być realizowane przez Fundację we współpracy z innymi podmiotami (§ 12 *Statutu*).

10. Realizacja celów statutowych w roku sprawozdawczym:

W roku 2015 Fundacja Naukowa Katolików „Eschaton” realizowała swoje cele statutowe poprzez dwa programy:

I. program naukowy z zakresu humanistyki (z ponoszeniem kosztów przez Fundację), II. program artystyczny z zakresu kultury chrześcijańskiej (bezkosztowy ze strony Fundacji).

ad I. Program naukowy publikacji „Religious and Sacred Poetry” i „Eschaton” (w ramach celu statutowego § 10 ust. 2 *Statutu*).

Wydawnictwo ciągłe (naukowy kwartalnik międzynarodowy poświęcony poezji chrześcijańskiej i religijnej kulturze literackiej, recenzowany naukowo przez międzynarodowych recenzentów, dostępny na stronie internetowej www.religious-and-sacred-poetry.info) opublikowane w roku sprawozdawczym 2015 (do 31 grudnia 2015 r.) w pierwotnej wersji elektronicznej (pdf) i wtórnej wersji papierowej (druk):

- a) RASP nr 4(4)/2013 (w formie elektronicznej i papierowej – nakład 40 egz.)
- b) RASP nr 1(5)/2014 (w formie elektronicznej i papierowej – nakład 40 egz.)
- c) RASP nr 2(6)/2014 (w formie elektronicznej i papierowej – nakład 40 egz.)
- d) RASP nr 3(7)/2014 (w formie elektronicznej i papierowej – nakład 40 egz.)
- e) RASP nr 4(8)/2014 (w formie elektronicznej i papierowej – nakład 40 egz.)
- f) RASP nr 1(9)/2015 (tylko w formie elektronicznej).

Wydawnictwo ciągłe przygotowane do publikacji (w recenzji naukowej):

- 4) „Religious and Sacred Poetry” nr 2/2015, 3/2015, 4/2015 (kwartalnik ukazuje się po zakończonym kwartale, a więc nr za 2015 r. ukazuje się już w roku 2016, wchodząc w następny okres sprawozdawczy). Przygotowują się:

- a) RASP nr 2(10)/2015 (w formie elektronicznej)
- b) RASP nr 3(11)/2015 (w formie elektronicznej)
- c) RASP nr 4(12)/2015 (w formie elektronicznej)

Zarząd stwierdził, że czasopismo „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” posiada aktualizowaną co jakiś czas stronę internetową (serwis internetowy). Polska strona internetowa działa od listopada 2013 r. pod adresem: <http://religious-and-sacred-poetry.info/>

Angielska strona internetowa działa od połowy lipca 2015 r. pod adresem:

http://religious-and-sacred-poetry.info/wordpress/?lang=en_gb

Zarząd jako wydawca z uznaniem przyjął fakt dotyczący czasopisma „Religious and Sacred Poetry”, jaki miał miejsce w 2015 r.:

-) umieszczenie czasopisma „Religious and Sacred Poetry” na liście „B” Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego – tj. liście krajowych czasopism punktowanych nieposiadających współczynnika Impact Factor (IF) oraz przyznanie przez Komisję MNiSW ds. oceny czasopism naukowych temu kwartalnikowi 7 punktów (w skali 10-punktowej za jakość dla czasopism z listy „B”) w procesie ewaluacji (co miało miejsce formalnie 18 grudnia 2015 r. [Warszawa]); jesteśmy na polskiej liście czasopism naukowych Ministerstwa

Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 18 grudnia 2015 r. – opublikowanej 23 grudnia 2015 r. (lista „B”, pozycja 1498 – ocena: 7 punktów); adres: http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2015_12/3ff4f6faa026db021ce6e6a4e13e77c0.pdf

Zarząd jako wydawca z uznaniem przyjął fakt dotyczący czasopisma „Religious and Sacred Poetry”, jaki miał miejsce w 2015 r.:

-) umieszczenie czasopisma „Religious and Sacred Poetry” w bazie naukowych elektronicznych czasopism polskich pt. „Naukowe i Branżowe Polskie Czasopisma Elektroniczne »Arianta«” (Uniwersytet Śląski, Katowice, dnia 17 listopada 2015 r.); adres: http://www1.bg.us.edu.pl/bazy/czasopisma/czasop_full.asp?id=4624

Zarząd jako wydawca z uznaniem przyjął fakt dotyczący czasopisma „Religious and Sacred Poetry”, jaki miał miejsce w 2015 r.:

-) umieszczenie czasopisma „Religious and Sacred Poetry” na liście INDEX COPERNICUS ICI Journals Master List (8 grudnia 2015 r.), po tym jak czasopismo pozytywnie przeszło proces ewaluacji ICI Journals Master List 2014, której wynikiem stało się przyznanie wskaźnika ICV (Index Copernicus Value) w wysokości 76.96 pkt (w skali 100-punktowej za jakość), przy czym wartość znormalizowana wskaźnika ICV dla naszego czasopisma wynosi obecnie 7.39 pkt (w skali 10-punktowej za jakość).

ad. II. Program rozwoju kultury chrześcijańskiej (w ramach celu statutowego § 9 *Statutu*).

Prezes Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” – Marek Mariusz Tytko zorganizował i poprowadził jako (bezkosztowo ze strony Fundacji) Podziemny Salon Artystyczno-Literacko-Muzyczny „PSALM” przy Parafii Matki Bożej Różańcowej w Krakowie-Piaskach Nowych w budynku parafialnym przy ul. Nowosądeckiej 41.

W ramach „PSALMU” przy współpracy z tąż Parafią w 2015 r. odbyły się tamże następujące imprezy artystyczne – .. spotkań autorskich w ramach cykli „Poezja religijna”, „Filozofia ojczysta” i „Historia ojczysta” z zakresu kultury chrześcijańskiej (§ 12, punkt g) *Statutu*):

- 39. spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z poetą Jackiem Sojanem z Krakowa (1.02.2015),
- 40. spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z filozofem ks. prof. UPJPII dr. hab. Dariuszem Oko z Krakowa (8.03.2015),
- 41. spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z literaturoznawcą prof. UKSW drem hab. Krzysztofem Koehlerem z Krakowa (26.04.2015),
- 42. spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z literaturoznawcą prof. UKSW drem hab. Wojciechem Kudybą z Nowego Sącza (31.05.2015),

- 43. spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z literaturoznawcą prof. dr. Charlesem Kraszewskim z King’s College z Pensylwanii w USA (7.06.2015)
– temat 1: prezentacja poezji własnej,
 - 44. spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z literaturoznawcą prof. dr. Charlesem Kraszewskim z King’s College z Pensylwanii w USA (2.08.2015)
– temat 2: prezentacja polskich przekładów własnych poezji anglosaskiej (amerykańskiej),
 - 45. spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z historykiem mgrem Piotrem Marianem Boronem z V LO z Krakowa (20.09.2015),
 - 46. spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z Marianem Jędo z Krakowa i Arturem Jachną z Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie (27.09.2015): Wrzesień 1939 w Krakowie,
 - 47. spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z dziennikarzem i podróżnikiem Jerzym Biedrzyckim z Krakowa (22.11.2015)
 - 48. spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z historykiem, filmowcem mgrem Dariuszem Walusiakiem i historykiem drem Mateuszem Szpytmą z Krakowskiego Instytutu Pamięci Narodowej z Krakowa (13.12.2015) nt. rodziny Ulmów z Markowej (film i rozmowa).
- 11.** Główne zdarzenia prawne w działalności statutowej o skutkach finansowych:
Fundacja Naukowa Katolików „Eschaton” wydała czasopismo naukowe „Religious and Sacred Poetry” ISSN 2299-9922. Pięć jego numerów (nr 4 za 2013 i nry 1-4 za 2014 r.) Fundacja opublikowała drukiem w sierpniu 2015 r. (w ramach działalności statutowej), ponosząc ciężar finansowy ich wydania w drukarni Print Group w Szczecinie w nakładzie 40 egz. każdy. W działalności statutowej Fundacja rozesłała egzemplarze papierowe ww. numerów do bibliotek w Polsce i poza granicę, do autorów i recenzentów (darmowe egzemplarze autorskie).
- 12.** Działalność gospodarcza (jeśli była prowadzona, ze wskazaniem jej formy):
Fundacja w 2015 r., wzorem lat ubiegłych, nie prowadziła jakiejkolwiek działalności gospodarczej.
- 13.** Odpisy uchwał Zarządu Fundacji (w załączeniu do sprawozdania) – odpis protokołu posiedzenia Zarządu.
- 14.** Uzyskane w roku sprawozdawczym przychody ze:
- a/ spadków: Fundacja nie uzyskała spadków (zero przychodów);
 - b/ zapisów: Fundacja nie uzyskała zapisów (zero przychodów);
 - c/ darowizn: Fundacja uzyskała darowiznę na cele statutowe od fundatora w wysokości 4055,99 zł.
 - d/ zbiorów publicznych: Fundacja nie prowadziła zbiorów publicznych, stąd nie uzyskano przychodów (zero przychodów);

e/ źródeł publicznych (w tym z budżetu państwa i gminy): Fundacja nie występowała do budżetu państwa ani gminy, nie uzyskała jakichkolwiek środków ze źródeł publicznych (zero przychodów);

f/ oprocentowania rachunków bankowych: Fundacja nie prowadziła rachunków w bankach, stąd Fundacja nie uzyskała oprocentowania z rachunków bankowych (zero przychodów);

g/ loterii: Fundacja nie prowadziła loterii, stąd z loterii nie uzyskała przychodów (zero przychodów);

h/ odpłatnych świadczeń w ramach celów statutowych: Fundacja nie prowadziła świadczeń w ramach celów statutowych, stąd fundacja nie uzyskała przychodów z tego tytułu (zero przychodów);

i/ działalności gospodarczej: Fundacja nie prowadziła działalności gospodarczej, stąd Fundacja nie uzyskała przychodów z działalności gospodarczej (zero przychodów)

j/ inne rodzaje dochodów: Fundacja nie uzyskała innych rodzajów dochodów (zero przychodów)

15. Wysokość kosztów wynikających z:

a/ realizacji celów statutowych fundacji: 2041,49 zł (druk 5 numerów czasopisma naukowego „Religious and Sacred Poetry” (zgodnie z § 10 ust. 2 Statutu) i 1475,90 zł rozesłanie egzemplarzy ww. numerów przez Poczta Polską do bibliotek i autorów (zgodnie z § 10 ust. 5 Statutu).

b/ wydatków administracyjnych: 0,00 zł (Fundacja nie ponosiła kosztów administracyjnych),

- czynsze: 0,00 zł (bezpłatne użyczenie przez Fundatora i jego małżonkę na rzecz Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” adresu oraz jednego pokoju w lokalu o pow. ok. 9 m kw.),

- opłaty telefoniczne: 0,00 zł (Fundator użył telefonu bezpłatnie na rzecz Fundacji),

- opłaty pocztowe: 0,00 zł (Fundacja nie wysyłała w 2013 r. pocztą przesyłek, np. listów),

- inne: 0,00 zł (Fundacja)

c/ działalności gospodarczej: 0,00 zł

d/ pozostałe koszty: 0,00 zł

16. Liczba osób zatrudnionych w fundacji: w 2015 r. było ZERO osób zatrudnionych w fundacji; natomiast wszyscy (obaj) członkowie Zarządu (prezes i wiceprezes) i wszyscy (troje) członkowie Rady Fundacji oraz wszyscy (dwaj) asystenci kościelni to wolontariusze. W sumie razem było siedmiu wolontariuszy. Fundacja nie prowadziła działalności gospodarczej, dlatego było ZERO osób zatrudnionych w działalności gospodarczej w Fundacji.

OSOBY ZATRUDNIONE			OSOBY ZATRUDNIONE W DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ		
Lp.	stanowisko	liczba osób	Lp.	stanowisko	liczba osób
----	-----	zero	----	-----	zero

- 17.** Łączna kwota wynagrodzeń w roku sprawozdawczym osób zatrudnionych: zero złotych zero groszy (nie było osób zatrudnionych, więc nie było wynagrodzeń), w tym:
- a/ wynagrodzenia: zero złotych, zero groszy,
 - b/ premie: zero złotych, zero groszy,
 - c/ wynagrodzenia osób zatrudnionych wyłącznie w działalności gospodarczej: zero złotych, zero groszy,
 - d/ inne wynagrodzenia: zero złotych, zero groszy.
- 18.** Wysokość rocznego wynagrodzenia (nie było jakiegokolwiek wynagrodzenia dla kogokolwiek w Fundacji, wszyscy udzielali się społecznie):
- a/ członków zarządu:
 - wynagrodzenia: zero złotych, zero groszy,
 - nagrody: zero złotych, zero groszy,
 - premie: zero złotych, zero groszy,
 - inne świadczenia: zero złotych, zero groszy,
 - b/ członków innych organów fundacji (Rady Fundacji, asystentów kościelnych):
 - wynagrodzenia: zero złotych, zero groszy,
 - nagrody: zero złotych, zero groszy,
 - premie: zero złotych, zero groszy,
 - inne świadczenia: zero złotych, zero groszy,
 - c/ osób kierujących wyłącznie działalnością gospodarczą (nie było takich osób):
 - wynagrodzenia: zero złotych, zero groszy
 - nagrody: zero złotych, zero groszy,
 - premie: zero złotych, zero groszy,
 - inne świadczenia: zero złotych, zero groszy.
- 19.** Wydatki na wynagrodzenia z tytułu umów zlecenia: nie było jakichkolwiek umów zleceń (stąd wynagrodzenia z tego tytułu: zero złotych, zero groszy).
- 20.** Udzielone przez fundację pożyczki pieniężne z podziałem wg ich wysokości, ze wskazaniem pożyczkobiorców i warunków przyznania pożyczek oraz z odaniem podstawy statutowej udzielania tych pożyczek: Fundacja nie udzieliła jakichkolwiek pożyczek (tj. pożyczki Fundacji wyniosły: zero złotych, zero groszy).

21. Kwoty na rachunkach bankowych (ze wskazaniem banków): Fundacja nie posiadała jakichkolwiek rachunków bankowych; Fundacja prowadziła wyłącznie kasę w siedzibie Fundacji (w oparciu o raporty kasowe).
22. Wartość nabytych obligacji: Fundacja nie nabyła jakichkolwiek obligacji (obligacje razem o wartości: zero złotych zero groszy)
23. Wartości objętych udziałów i nabytych akcji w spółkach prawa handlowego ze wskazaniem tych spółek: Fundacja nie objęła udziałów, Fundacja nie nabyła akcji w spółkach prawa handlowego – zero udziałów, zero akcji.
24. Nabyte nieruchomości, ich przeznaczenie oraz wysokość kwot wydatkowanych na ten cel: Fundacja nie nabyła nieruchomości (zero nieruchomości).
25. Nabyte pozostałe środki trwałe: Fundacja nie nabyła jakichkolwiek środków trwałych, w tym także – Fundacja nie nabyła pozostałych środków trwałych.
26. Wartość aktywów i zobowiązań fundacji ujętych we właściwych sprawozdaniach finansowych:
a/ aktywa: 1000,00 złotych (statutowy fundusz zapasowy)
b/ zobowiązania: brak (zero złotych, zero groszy).
27. Dane o działalności zleconej fundacji przez podmioty państwowe i samorządowe (usługi, państwowe zadania zlecone i zamówienia publiczne): Fundacja nie prowadziła jakiejkolwiek działalności zleconej przez podmioty państwowe i samorządowe.
28. Wynik finansowy działalności wyszczególnionej w pkt. 24: Nie dotyczy. Fundacja nie nabyła pozostałych środków trwałych.
29. Informacja o rozliczeniach fundacji z tytułu ciężących zobowiązań podatkowych, a także o składanych deklaracjach podatkowych. Fundacja rozlicza się z Urzędem Skarbowym Kraków-Podgórze, rozliczenie za rok 2015 nastąpiło do 31 marca 2016 r. (Fundacja złożyła kwestionariusz deklaracji podatkowej CIT-8, bilans za rok 2015, rachunek wyników oraz informację dodatkową za rok 2015). Wynik finansowy netto za rok 2015 – zero złotych - zarząd Fundacji. Fundacja nie posiada zaległości płatniczych z tytułu zobowiązań podatkowych.
30. Informacje przeprowadzonych w fundacji w roku sprawozdawczym kontrolach oraz wyniki tych kontroli. W roku sprawozdawczym 2015 jakkolwiek organ państwowy lub samorządowy nie przeprowadził jakiejkolwiek kontroli w Fundacji. Jedyną kontrolę działalności Zarządu Fundacji za rok 2015 sprawował organ wewnętrzny fundacji – Rada Fundacji, kontrolując księgowość, bilans, rachunek wyników i sprawozdania, zatwierdzając.

Podpisy członków Zarządu, (sprawozdanie podpisuje co najmniej dwóch członków zarządu Fundacji, jeżeli statut nie stanowi inaczej)

Kraków, dnia 31.03.2016 r.

Abstrakt (Streszczenie) po polsku / Abstract (Summary) in Polish:

Sprawozdanie Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” dotyczy okresu 2015 r. Tekst zawiera opis podstawowych faktów (wydarzeń) ważnych dla działalności tej organizacji pozarządowej. Tekst zawiera podstawowe informacje o jej działaniu.

Słowa-klucze:

Fundacja Naukowa Katolików „Eschaton”, sprawozdanie fundacji, organizacja pozarządowa, organizacja kościelna, fundacje w Polsce, 20 wiek, 21 wiek, Kraków, Kościół Rzymskokatolicki, prawo, kultura, nauka, Polska, czasopismo naukowe, Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education,

Title in English:

The Scholarly Foundation of Catholics “Eschaton” in Cracow: A Report on the Activity in 2015

Abstract (Summary) in English / Abstrakt (Streszczenie) po angielsku:

The report of the Scholarly Foundation of Catholics „Eschaton” refers to the year 2015. The text contains a description of the background facts (events) that have been important for the activities of this non-governmental organization. The report contains basic information about the activities of the Foundation.

Key words:

Scholarly Foundation of Catholics “Eschaton”, report of the Foundation, non-governmental organization, Church organization, foundations in Poland, 20th century, 21st century, Cracow, Roman Catholic Church, law, culture, science, Poland, scholarly periodical, Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education,

Bibliografia / Bibliography:

Źródła archiwalne / Archival sources:

Sprawozdanie Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” za rok 2014, maszynopis [ze zbiorów własnych Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” w Krakowie (the type text from the collection of the Scholarly Foundation of Catholics “Eschaton” in Cracow)].

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

BOGDAN JANKOWICZ (Cracow, Poland)

E-mail: rmjankow[at]cyf-kr.edu.pl

Protokół z posiedzenia Zarządu Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” w Krakowie 31.03.2016 r.

Zarząd Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” na swoim posiedzeniu w dniu 31 marca 2016 r. (w pełnym składzie: Prezes dr Marek Mariusz Tytko, Wiceprezes dr inż. Bogdan Marian Jankowicz) postanowił jednomyślnie, co następuje:

§ 1

Zarząd dziękuje wszystkim osobom, które społecznie nieprzerwanie działają w Radzie Fundacji od 2013 r. (w tym w latach 2014, 2015, 2016): prof. UJ drowi hab. Andrzejowi Zborowskiemu, mgr Halinie Nodzeńskiej i mgr inż. arch. Elżbiecie Drużyńskiej.

§ 2

Zarząd dziękuje dwóm asystentom kościelnym fundacji: ks. dziekanowi prof. UPJPII dr hab. Romanowi Bogaczowi, ks. kanonikowi mgrowi Ireneuszowi Okarmusowi za podjęcie się tej zaszczytnej funkcji i sprawowanie duchowej opieki nad Fundacją. W szczególności zarząd dziękuje Jego Eminencji kard. dr. Stanisławowi Dziwiszowi za mianowanie dwóch asystentów kościelnych dla Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton”.

§ 3

Fundacja jest wydawcą czasopisma „Religious and Sacred Poetry” (RASP). Rada naukowa czasopisma składa się z uczonych z 12 krajów z 2 kontynentów (Europy i Ameryki Północnej). Zarząd fundacji dziękuje Członkom Rady Naukowej, Redaktorom, Autorom, Recenzentom, Współpracownikom, Czytelnikom „Religious And Sacred Poetry”. Dzięki czasopismu łączymy humanistów chrześcijańskich z wielu krajów świata.

§ 4

Zarząd fundacji stwierdza fakt publikowania w 2015 r. następujących numerów czasopisma „Religious and Sacred Poetry” (RASP) wydawanych przez fundację w ramach działalności statutowej:

- a) RASP nr 4(4)/2013 (w formie elektronicznej i papierowej – nakład 40 egz.)
- b) RASP nr 1(5)/2014 (w formie elektronicznej i papierowej – nakład 40 egz.)
- c) RASP nr 2(6)/2014 (w formie elektronicznej i papierowej – nakład 40 egz.)
- d) RASP nr 3(7)/2014 (w formie elektronicznej i papierowej – nakład 40 egz.)
- e) RASP nr 4(8)/2014 (w formie elektronicznej i papierowej – nakład 40 egz.)
- f) RASP nr 1(9)/2015 (tylko w formie elektronicznej).

§ 5

Zarząd stwierdził, że egzemplarze papierowe zostały, zgodnie ze statutem (działalność statutowa) rozesłane lub dostarczone bezpośrednio do bibliotek, autorów oraz recenzentów, osób uprawnionych do otrzymywania bezpłatnych egzemplarzy czasopisma.

§ 6

Zarząd fundacji stwierdził, że następujące numery czasopisma „Religious and Sacred Poetry” (RASP) wydawanego przez fundację w ramach działalności statutowej, są obecnie przygotowywane do opublikowania (w większości po recenzjach naukowych, w końcowej fazie redakcyjnej):

- a) RASP nr 2(10)/2015 (w formie elektronicznej)
- b) RASP nr 3(11)/2015 (w formie elektronicznej)
- c) RASP nr 4(12)/2015 (w formie elektronicznej)
- d) RASP nr 1(13)/2016 (w formie elektronicznej)

Ich publikacja nastąpi w najbliższym możliwym czasie po dokonaniu wszystkich niezbędnych czynności recenzykch i redakcyjnych (w tym – poprawki zalecone przez recenzentów). Zarząd ma świadomość istnienia opóźnienia w wydawaniu czasopisma, co spowodowane jest czynnikami obiektywnymi, niezależnymi od zarządu fundacji jako wydawcy kwartalnika.

§ 7

Zarząd stwierdził, że czasopismo „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” posiada aktualizowaną co jakiś czas stronę internetową (serwis internetowy). Polska strona internetowa działa od listopada 2013 r. pod adresem: <http://religious-and-sacred-poetry.info/>

Angielska strona internetowa działa od połowy lipca 2015 r. pod adresem: http://religious-and-sacred-poetry.info/wordpress/?lang=en_gb

Zarząd dziękuje mgr inż. Krzysztofowi Kubickiemu za samodzielne, społeczne zbudowanie tej strony www oraz bieżące administrowanie nią.

Zarząd wyraża nadzieję, że przygotowane już makiety strony internetowej w językach: białoruskim, czeskim, rosyjskim, słowackim i ukraińskim będą sukcesywnie udostępniane w sieci na wspomnianej stronie internetowej przez administratora. W ten sposób fundacja będzie rozwijała unikatowe społeczne środowisko naukowe zbudowane wokół czasopisma „Religious and Sacred Poetry”, złożone z ekspertów w swoich dziedzinach.

§ 8

Zarząd stwierdził, że czasopismo „Religious and Sacred Poetry” jest w obecne w CEEOL – Central and East European Open Library (Niemcy, Frankfurt nad Menem) od 2013 r. (obecnie zaindeksowane jest 8 numerów RASP z lat 2013-2014) dostępne pełnotekstowo pod adresem:

<http://www.ceeol.com/aspx/publicationdetails.aspx?publicationid=1a5928ad-ce4a-49b7-978a-ee4bda0e60e0>

Zarząd dziękuje redaktorce technicznej inż. Beacie Annie Tytko za rozpiśnięcie zawartości „Religious and Sacred Poetry” i przygotowanie skompresowanych plików wsadowych do bazy CEEOL.

§ 9

Zarząd stwierdził, że czasopismo „Religious and Sacred Poetry” jest obecne w CEJSH – Central European Journal of Social Sciences and Humanities (Polska – Słowacja – Czechy – Węgry) od 2013 r. (obecnie zaindeksowane jest 8 numerów RASP z lat 2013-2014) dostępne pełnotekstowo pod adresem:

[http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.cejsh-0a256308-b450-4cbb-a70a-346977e0cbd4?q=b09d3f41-4e0b-4204-8d73-8bcbf27b8d18\\$13&qt=IN_PAGE](http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.cejsh-0a256308-b450-4cbb-a70a-346977e0cbd4?q=b09d3f41-4e0b-4204-8d73-8bcbf27b8d18$13&qt=IN_PAGE)

Zarząd dziękuje redaktorce technicznej inż. Beacie Annie Tytko za rozpiśnięcie zawartości „Religious and Sacred Poetry” i przygotowanie skompresowanych plików wsadowych do bazy CEJSH.

§ 10

Zarząd stwierdził, że czasopismo „Religious and Sacred Poetry” jest obecne w Bazie Humanistyki BazHum (Polska, Warszawa) od 2013 r. (obecnie zaindeksowane jest 8 numerów RASP z lat 2013-2014) dostępne pełnotekstowo pod adresem: <http://www.bazhum.pl/bib/journal/436/>

§ 11

Zarząd stwierdził, że czasopismo „Religious and Sacred Poetry” (RASP) jest obecne w bazie POL-INDEX (Polska, Warszawa), gdzie z początkiem paź-

dziennika 2015 r. redakcja „RASP” zdeponowała zaindeksowane dane dotyczące tekstów w „Religious and Sacred Poetry” za lata 2013-2014 (razem rozpisano 8 numerów na bazie skompresowanych plików dostarczonych przez CEJSH). Baza POL-Index została powołana przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego dla wyliczenia PWW (Polskiego Współczynnika Wpływu) w 2017 r. Obecnie baza ta jest niedostępna dla postronnych użytkowników.

Zarząd dziękuje redaktorze technicznej inż. Beacie Annie Tytko za uzupełniające rozpisanie zawartości „Religious and Sacred Poetry” (2013-2014) i przygotowanie skompresowanych plików wsadowych do bazy POL-Index. dzięki temu „RASP” otrzymał 1 pkt dodatkowo.

§ 12

Zarząd jako wydawca z uznaniem przyjął fakt dotyczący czasopisma „Religious and Sacred Poetry”, jaki miał miejsce w 2015 r.:

-) umieszczenie czasopisma „Religious and Sacred Poetry” na liście humanistycznych i społecznych czasopism europejskich ERIH PLUS (Holandia, Norwegia - Bergen); jesteśmy na liście europejskich czasopism naukowych ERIH PLUS – European Reference Index for the Humanities and Social Sciences od 23 lipca 2015 r.; adres:

<https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/erihplus/periodical/info.action?id=485579>

§ 13

Zarząd jako wydawca z uznaniem przyjął fakt dotyczący czasopisma „Religious and Sacred Poetry”, jaki miał miejsce w 2015 r.:

-) umieszczenie czasopisma „Religious and Sacred Poetry” na liście „B” Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego – tj. liście krajowych czasopism punktowanych nieposiadających współczynnika Impact Factor (IF) oraz przyznanie przez Komisję MNiSW ds. oceny czasopism naukowych temu kwartalnikowi 7 punktów (w skali 10-punktowej za jakość dla czasopism z listy „B”) w procesie ewaluacji (co miało miejsce formalnie 18 grudnia 2015 r. [Warszawa]); jesteśmy na polskiej liście czasopism naukowych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 18 grudnia 2015 r. – opublikowanej 23 grudnia 2015 r. (lista „B”, pozycja 1498 – ocena: 7 punktów); adres:

http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2015_12/3ff4f6faa026db021ce6e6a4e13e77c0.pdf

§ 14

Zarząd jako wydawca z uznaniem przyjął fakt dotyczący czasopisma „Religious and Sacred Poetry”, jaki miał miejsce w 2015 r.:

-) umieszczenie czasopisma „Religious and Sacred Poetry” w bazie naukowych elektronicznych czasopism polskich pt. „Naukowe i Branżowe Polskie Czasopisma Elektroniczne »Arianta«” (Uniwersytet Śląski, Katowice, dnia 17 listopada 2015 r.); adres: http://www1.bg.us.edu.pl/bazy/czasopisma/czasop_full.asp?id=4624

§ 15

Zarząd jako wydawca z uznaniem przyjął fakt dotyczący czasopisma „Religious and Sacred Poetry”, jaki miał miejsce w 2015 r.:

-) umieszczenie czasopisma „Religious and Sacred Poetry” na liście INDEX COPERNICUS ICI Journals Master List (8 grudnia 2015 r.), po tym jak czasopismo pozytywnie przeszło proces ewaluacji ICI Journals Master List 2014, której wynikiem stało się przyznanie wskaźnika ICV (Index Copernicus Value) w wysokości 76.96 pkt (w skali 100-punktowej za jakość), przy czym wartość znormalizowana wskaźnika ICV dla naszego czasopisma wynosi obecnie 7.39 pkt (w skali 10-punktowej za jakość).

§ 16

Zarząd fundacji stwierdził, że czasopismo „Religious and Sacred Poetry” dnia 23 lipca 2015 r. zostało zgłoszone do Elsevier Customer Service (USA, New York) na listę czasopism naukowych SCOPUS. Okres oczekiwania na decyzję (TAK/NIE) wynosi od 6 do 12 miesięcy.

§ 17

Zarząd fundacji stwierdził, że czasopismo „Religious and Sacred Poetry” dnia 19 grudnia 2015 r. zostało zgłoszone do EBSCO Information Service (USA, Ipswich, MA) na listę globalnych czasopism naukowych EBSCO. Okres oczekiwania na decyzję (TAK/NIE) wynosi około 6 miesięcy.

§ 18

Zarząd fundacji przyjął zadanie, aby czasopismo „Religious and Sacred Poetry” w 2016 r. zostało zgłoszone do Thomson Reuters (USA, Philadelphia) na listę globalnych humanistycznych czasopism naukowych Arts and Humanities, pod warunkiem, że czas opóźnienia w wydawaniu kwartalnika będzie mniejszy niż 6 miesięcy, co jest warunkiem sine qua non przyjęcia na tę listę. Okres oczekiwania na decyzję (TAK/NIE) wynosi około 6 miesięcy. W razie decyzji pozytywnej Zarząd popiera podpisanie przez Fundację umowy z Thomson Reuters w Filadelfii (lub z jej europejską ekspozyturą w Monachium) dla czasopisma „Religious and Sacred Poetry” w sprawie umieszczania danych z czasopisma w bazie „Arts and Humanities”, jeśli dysponent ten wyrazi na to zgodę po otrzymaniu 3 bieżących numerów czasopisma. Umowa, jeśli dojdzie do skutku, będzie zawarta dla realizacji celów statutowych Fundacji.

§ 19

Zarząd fundacji przyjął:

- a) bilans roczny fundacji za 2015 r.,
- b) rachunek wyników fundacji za 2015 r. oraz
- c) sprawozdanie finansowe fundacji wraz z informacją dodatkową za rok 2015,
- d) nadto wypełnił zeznanie podatkowe CIT-8 fundacji za rok obrotowy 2015 dla Urzędu Skarbowego w Krakowie-Podgórzu.

§ 20

Zarząd uchwalił dokument dot. polityki finansowej Fundacji, która będzie nadal oparta o raporty kasowe, bez konta bankowego. Zarząd przyjął jako zasadę ogólną – zakaz zadłużania się Fundacji.

§ 21

Zarząd uchwalił ogólny dokument dot. rzeczowo-finansowego planu działania Fundacji w roku 2016 i latach następnych (aż do odwołania tej decyzji). Fundacja będzie prowadzić wyłącznie działalność statutową, bez działalności gospodarczej. Głównym celem statutowym dla Fundacji w 2016 r. i latach następnych będzie działalność wydawnicza w zakresie wydawania czasopisma naukowego „Religious and Sacred Poetry”. Inne wydawnictwa naukowe (książki) będą publikowane w miarę możliwości. W pozostałym zakresie nie podjęto decyzji o uruchomieniu jakichkolwiek innych działań, które angażowałyby Fundację finansowo.

§ 22

Zarząd podtrzymał wolę dalszego współdziałania i potwierdził umowę zawartą przez Fundację z dysponentem bazy danych CEEOL we Frankfurcie nad Menem (RFN) umowy licencyjnej Open Access dla czasopisma „Religious and Sacred Poetry”. Umowa ta służy dobrze realizacji celów statutowych Fundacji.

§ 23

Zarząd podtrzymał wolę dalszego współdziałania i potwierdził umowę zawartą przez Fundację z dysponentem bazy danych CEJSH w Poznaniu umowy (porozumienia) w sprawie umieszczania danych z czasopisma „Religious and Sacred Poetry” w bazie danych CEJSH. Umowa ta dobrze służy realizacji celów statutowych Fundacji.

§ 24

Zarząd podtrzymał wolę dalszego współdziałania i potwierdził umowę zawartą przez Fundację z Jagiellońską Biblioteką Cyfrową umowy typu OPEN

ACCESS dla czasopisma „Religious and Sacred Poetry”. Umowa ta dobrze służy realizacji celów statutowych Fundacji. Czasopismo to znajduje się w katalogu Biblioteki Jagiellońskiej, gdzie istnieje link przekierowujący czytelników na naszą stronę do poszczególnych numerów „RASP”.

§ 25

Zarząd podtrzymał wolę dalszego współdziałania i potwierdził umowę zawartą przez Fundację z dysponentem bazy BazHum (Muzeum Historii Polski) umowy typu OPEN ACCESS dla czasopisma „Religious and Sacred Poetry”. Umowa ta dobrze służy realizacji celów statutowych Fundacji.

§ 26

Zarząd wyraził opinię, że podpisanie umowy o członkostwo Fundacji w PILA zarządzanym przez crossfer.org w celu otrzymania numerów DOI niezbędnych do umieszczenia tekstów naukowych z czasopisma „Religious and Sacred Poetry” w bazach danych Thomson Reuters będzie uwarunkowana stanowiskiem Thomson Reuters w sprawie przyjęcia „RASP” (TAK/NIE). Pod tym warunkiem może nastąpić umowa z PILA dla realizacji celów statutowych Fundacji (cel naukowy - wprowadzenie „RASP” do globalnego obiegu czasopism naukowych).

§ 27

Zarząd podtrzymał (pozytywnie) przyjęte przez Fundację ogólne zasady funkcjonowania wyznaczone dla czasopisma „Religious and Sacred Poetry” w akcie założycielskim przez fundatora-założyciela w dniu 3 maja 2012 r. dla realizacji celów statutowych Fundacji.

§ 28

Zarząd podtrzymał (pozytywnie) przyjęte zasady respektowania autonomii naukowej dla czasopisma naukowego „Religious and Sacred Poetry”.

§ 29

Zarząd zaakceptował sytuację bezpośredniego opłacania przez fundatora domeny i usługi hostingu u dysponenta domen i serwerów (OVH), w celu prowadzenia strony internetowej www.religious-and-sacred-poetry.info czasopisma „Religious and Sacred Poetry”. Zarząd zaakceptował stan faktyczny dotyczący umowy fundatora (osoby indywidualnej, osoby fizycznej) zawartej w marcu 2013 r. z OVH - dysponentem usług internetowych (hostingu i domeny) w celu realizacji celów statutowych Fundacji. Dzięki temu zmniejszone zostały znacząco koszty funkcjonowania hostingu i domeny (zawsze bezpłatnej). Fundator co roku opłaca hosting a domena przynależna do usługi hostingu (www.religious-and-sacred-poetry.info) w OVH jest bezpłatna.

§ 30

Zarząd stwierdził, że ponadto w ramach statutowej działalności Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” w roku 2015 (podobnie jak w latach ubiegłych: 2013 i 2014) przedstawiciel zarządu – zorganizował bezkosztowo w Auli Św. Jana Pawła II przy Parafii p.w. Matki Bożej Różańcowej w Krakowie-Piaskach Nowych wieczory autorskie (artystyczne lub naukowe) w ramach Podziemnego Salonu Artystyczno-Literacko-Muzycznego (PSALM-u) rejestrowane filmowo z następującymi osobami: Jacek Sojan (1 lutego 2015), ks. prof. UPJPII dr hab. Dariusz Oko (8 marca 2015), prof. UKSW dr hab. Krzysztof Koehler (26 kwietnia 2015), prof. UKSW dr hab. Wojciech Kudyba (31 maja 2015 r.), prof. dr Charles Stephen Kraszewski z Uniwersytetu Chrystusa Króla (King’s College) w Willkies-Barre w Pensylwanii w USA (dwukrotnie: 7 czerwca 2015 [poezja] i 2 sierpnia 2015 [tłumaczenie poezji]), mgr Piotr Marian Boroń (20 września 2015), Marian Jędo (27 września 2015), Jerzy Biedrzycki (22 listopada 2015 r.), Dariusz Walusiak (13 grudnia 2015 r.). Ponadto już w 2016 r. w PSALM-ie wystąpili: o. leon Knabit (21 lutego 2016) i mgr hm. Władysław Zawislak (6 marca 2016 r.).

§ 31

Zarząd przyjął z uznaniem fakt zaangażowania się społecznego wielu osób w inicjatywę prowadzenia Podziemnego Salonu Artystyczno-Literacko-Muzycznego i wyraził gorące podziękowania, zwłaszcza dla ks. mgra Ireneusza Okarmusa za bezinteresowne udostępnianie Auli św. Jana Pawła II i nagłaśnianie wydarzeń, nadto dla mgra Andrzeja Szelegi, operatora kamer i fotografa za bezinteresowną rejestrację wizualną tych spotkań oraz Marii Zborowskiej (skrzypce) i Justyny Galicy (flet) za okazjonalne ubogacenie muzyką owych wydarzeń.

§ 32

Zarząd stwierdził, że wnioski Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” skierowane do Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w roku 2015 r. –

1) na projekt „Słownik polskich poetów religijnych” w ramach modułu „Tradycja” (na kwotę ok. 150 tys. złotych)

2) na projekt „Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education” w ramach modułu “Umieędzynarodowienie” (na kwotę 5 tys. złotych) – dotyczący stworzenia strony internetowej „RASP” w kolejnych 5 językach (białoruskim, czeskim, rosyjskim, słowackim, ukraińskim) –

nie uzyskały akceptacji gremiów decyzyjnych MNiSW, wskutek czego fundacja nie mogła się podjąć realizacji projektu pierwszego a projekt drugi znacznie się opóźni.

Podpisano protokół: [na oryginale pieczętki firmowe i podpisy 2 członków Zarządu Fundacji]

Kraków, dnia 31 III 2016 r.

Abstrakt (Streszczenie) po polsku / Abstract (Summary) in Polish:

Protokół z posiedzenia Zarządu Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” (31.03.2016) dotyczy okresu 1.01.2015-31.12.2015 r. Tekst zawiera opis podstawowych faktów (wydarzeń) ważnych dla działalności tej organizacji pozarządowej. Tekst zawiera podstawowe informacje o jej działaniu.

Słowa-klucze po polsku / Key words in Polish:

Fundacja Naukowa Katolików „Eschaton”, sprawozdanie fundacji, organizacja pozarządowa, organizacja kościelna, fundacje w Polsce, 20 wiek, 21 wiek, Kraków, Kościół Rzymskokatolicki, prawo, kultura, nauka, Polska, czasopismo naukowe, Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education,

Title in English / Tytuł po angielsku:

Minutes of the meeting of the Management Board of the Scholarly Foundation of Catholics “Eschaton” in Cracow 31.03.2016

Abstract (Summary) in English / Abstrakt (streszczenie) po angielsku:

The minutes of the meeting of the Management Board of the Scholarly Foundation of Catholics „Eschaton” (31.03.2015) refer to the period of 1.01.2015-31.12.2015. The text contains a description of the events that have been important for this non-governmental organization. The text includes basic information about the activities of the Foundation.

Key words in English / Słowa kluczowe po angielsku:

Scholarly Foundation of Catholics “Eschaton”, report of the Foundation, non-governmental organization, Church organization, foundations in Poland, 20th century, 21st century, Cracow, Roman Catholic Church, law, culture, science, Poland, scholarly periodical, Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education,

Bibliografia / Bibliography:

Źródła archiwalne / Archival sources:

Protokół z posiedzenia Zarządu Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” (31.03.2016) dotyczący roku 2015, maszynopis [ze zbiorów własnych Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” w Krakowie (the type text from the collection of the Scholarly Foundation of Catholics “Eschaton” in Cracow)].

IV. Sourced-based edition

(IV. Edycja źródłowa)

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

Ks. Janusz Artur Ihnatowicz — poeta metafizyczny

Ksiądz prof. Janusz Artur Ihnatowicz (ur. 1929), rodowity ‘wilniuk’, należy do nestorów polskiej poezji emigracyjnej u początków III tysiąclecia. Dobrze się stało, że w monumentalnej Antologii Poezji Polskiej wydawnictwa Hachette znalazło się miejsce na poezję współczesnego, wszechstronnego twórcy z Ameryki, mieszkającego od ponad czterech dekad w Houston w Teksasie. Poeta przynależy niewątpliwie do kilku kręgów kulturowych, bo większość swojego długiego życia spędził na kontynencie amerykańskim, mieszkając w Kanadzie (1952–1958 i 1966–1969) oraz w USA (od 1969 do dnia dzisiejszego). Młodość spędził w Polsce, gdzie się wychował (1929–1946) i gdzie okresowo powrócił z emigracji (1958–1966), ale także w Wielkiej Brytanii (1946–1948) oraz Irlandii (1948–1951), gdzie pobierał nauki, również w polskich instytucjach oświatowych (matura polska w Anglii w 1948). Należy także wspomnieć Włochy, gdzie zdobył doktorat z teologii (1984). Amerykańskość i zarazem europejskość przeplatają się w jego twórczości poetyckiej (liczne wątki kulturowe, nawiązania, inspiracje).

Zakorzeniony jest w cywilizacji łacińskiej, poznał łacinę na tyle swobodnie, że mógł przekładać poezję wczesnochrześcijańską, np. Wenancjusza Fortunatusa, właśc. Venantiusa Honoriusa Clementianusa Fortunatusa (ok. 530–ok. 600) oraz poezję średniowieczną, np. utwory Piotra Abelarda (1079–1142) i św. Hildegardy z Bingen (1098–1179).

Poznał również cywilizację żydowską oraz język hebrajski w stopniu umożliwiającym mu przekład literacki z oryginału jednego z psalmów oraz księgi *Pieśń nad pieśniami*. Ihnatowicz uczestniczył w korekcie literackiej przekładu z języków oryginalnych paru ksiąg *Biblii Tysiąclecia* w 1965 r. Hebrajszczyzna, greka i łacina – zgłębiane na studiach – niewątpliwie przyczyniły się do pogłębienia jego znajomości kultury śródziemnomorskiej.

Dzięki dogłębnej znajomości angielszczyzny literackiej i własnemu bogatemu doświadczeniu poetyckiemu, jako poeta i tłumacz mógł sobie pozwolić na przekłady utworów poetów języka angielskiego tak różnych jak: Thomas Wyatt (1503–1542), Coventry Kersey Dighton Patmore (1823–1896), Gerard Manley

Hopkins (1844–1889), William Butler Yeats (1865–1939), Ezra Weston Loomis Pound (1885–1972), Edith Louisa Sitwell (1887–1964), John Crowe Ransom (1888–1974), Wilfred Edward Salter Owens (1893–1918), Edward Estlin Cummings (1894–1962), Harold Hart Crane (1899–1932), Richard Eberhart (1904–2005), Frederick Louis MacNeice (1907–1963), Wystan Hugh Auden (1907–1973), Stephen Spender (1909–1995), Dylan Marlais Thomas (1914–1953). Temu ostatniemu dedykował jeden ze swoich utworów poetyckich (*W łaskawości swej dzień* – pamięci Dylana Thomasa). Warto nadmienić, że na angielski przetłumaczył z kolei sztukę Sokrates Jerzego Zawieyskiego, co świadczy o biegłości przekładowej także i „w tę stronę”. Jednak prawie wszyscy wspomniani poeci anglosascy nie wpłynęli zasadniczo na jego formację poetycką i sposób widzenia świata tak jak Biblia, a potem Thomas Stearns Eliot (1888–1965), Ezra Weston Loomis Pound oraz Konstanty Ildefons Gałczyński (1905–1953) i Józef Czechowicz (1903–1939). Fascynacja Paulem Verlainem (1844–1896) to osobny temat (*Colloque sentimentale II*).

Mimo zawirowań biograficznych i bogatych doświadczeń z obcymi kulturami – ks. J.A. Ihnatowicz jest poetą na wskroś polskim, choć np. prof. Charles Kraszewski z USA zaliczał go do poezji brytyjskiej o korzeniach etnicznych polskich, a to li tylko z racji przynależności do grupy poetyckiej „Kontynenty”, działającej na przełomie lat 50. i 60. w Londynie. Ihnatowicz niewątpliwie przynależy do pokolenia poetów „Kontynentów”, choć jego twórczość zajmuje tu odrębne miejsce. Ową zasłużoną dla literatury pięknej pokoleniową grupę literacką tworzyli Polacy-emigranci (w tym rodowici ‘kresowianie’): Andrzej Busza (1938–), Bogdan Czaykowski (1932–2007), Adam Czerniawski (1934–), Jan Darowski (1926–2008), Janusz Artur Ihnatowicz (1929–), Zygmunt Ławrynowicz (1925–1987), Jerzy Stanisław Sito (1934–2011), Florian Śmieja (1925–), Bolesław Taborski (1927–2010). Emigracyjna, pokoleniowa grupa literacka „Kontynenty” składała się z twórców urodzonych w latach 20. i 30. XX w., zatem odpowiadało to w kraju – pokoleniu wojennemu („My pokolenie wojenne” – napisał Ihnatowicz w wierszu *Wyznanie*), tj. generacji twórców urodzonych w latach 20.), po części zaś – pokoleniu „Współczesności” (twórców urodzonych głównie w latach 30.). Poeci „Kontynentów” debiutowali na emigracji przeważnie w latach 50., równolegle do debiutów literatów krajowych z kręgu „Współczesności”.

Ks. Ihnatowicz mocno wrósł w polskie środowisko emigracyjne na Zachodzie i jest tam stale obecny poprzez swoje wydane na obczyźnie tomiki, publikacje w czasopiśmie polonijnych, udział w antologiach. Jego językiem ojczystym i poetyckim jest jednak polszczyzna, angielski natomiast pojawił się w jego twórczości wtórnie, choć bywało, że pisał niektóre wiersze wpierw po angielsku (np. tom pt. *Displeasure*, Londyn 1975), a następnie dopiero publikował je w wersji polskiej, przez siebie samego zresztą tłumaczonej.

Emigracyjność stanowi w jego twórczości zaledwie jedną stronę medalu, bo tylko cztery poetyckie tomy z dziewięciu dotychczas opublikowanych – wydał wyłącznie na obczyźnie: debiutancki *Pejzaż z postaciami* (Londyn 1972), wspomniany *Displeasure* (Londyn 1975), *Wiersze wybrane II* (Houston 1990) oraz *Od czasu kto nas wyzwoli? Wiersze 1950–2006* (formalnie: Toronto 2007). Pozostałe pięć książek poetyckich publikował faktycznie w kraju, poczynawszy od tomu pt. *Wiersze wybrane* (Kraków 1973), poprzez zbiory *Niewidomy z Betsaidy* (Warszawa–Leszno 1991), *Czas co pochłania* (Rzeszów 2002) *Epigramat o nadziei i inne wiersze 1992–2003* (Rzeszów 2004) aż po *Poezje zebrane*, Toronto–Rzeszów 2012). Drugą stroną medalu stanowi ‘krajowość’. W Polsce jest stale obecny w rozmaitych publikacjach, ostatnimi czasy przyjeżdża tu także często na wakacje, aby cieszyć się pięknem polskiej przyrody. ‘Krajowe’ odniesienia poetyckie Ihnatowicza to przede wszystkim Konstanty Ildefons Gałczyński (1905–1953) i jego surrealistyczno-groteskowa wizja poezji popularnej (np. *Mój bal na Antywawelu* – dedykowany „pamięci mistrza Konstantego Ildefonsa”), ale także rodzima poezja romantyczna (np. *I znów leją się łzy*), nadto wizja poetycka Józefa Czechowicza (1903–1939) i Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej (1891–1945), którym dedykował swoje utwory (*Safo uchodząca* – pamięci Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej, *Na wsi II* – pamięci Józefa Czechowicza). Mistrzów zapewne można by tu wskazać wielu, lecz ten najważniejszy Mistrz Ihnatowicza, za którym poszedł w życiu – to Jezus Chrystus. Zaskakujące jest jednak to, że polski kapłan poeta ukazuje Jego Obecność niezwykle dyskretnie, oszczędnie, preferując drogę do Stwórcy poprzez Stworzenie, eksponując w poezji raczej piękno Dzieła, a nie samego Sprawcę wszechrzeczy.

Wiersze ks. Ihnatowicza można zaliczyć do nurtu kulturalizmu, ponieważ z kultury czerpie on inspirację. Z pewnością nie należy do naturalistów, choć piękne krajobrazy, dziewicza natura nie są mu obce jako temat, ulotna inspiracja poetycka, uchwycenie piękna niepowtarzalnej chwili na łonie przyrody. Kultura-natura wcale nie są opozycyjne względem siebie w jego utworach, ponieważ natura przyrody i natura człowieka-twórcy kultury – są częścią Stworzenia, zatem kultura i natura pochodzą z tego samego Źródła, z czego zdaje sobie sprawę Ihnatowicz-teolog.

Pytanie o klucz (albo klucze) do poezji autora *Pejzażu z postaciami* może wprowadzić w zakłopotanie krytykę literacką. Autor jest kapłanem-poetą, zatem niewątpliwie jego twórczość przynależy do poezji kapłańskiej, co dostrzegł już ks. kardynał Karol Wojtyła, pisząc wstęp do ekskluzywnej, bibliofilskiej książki pt. *Słowa na pustyni. Antologia współczesnej poezji kapłańskiej* (Londyn 1971), w której swoje wiersze ogłosił także ks. J.A.Ihnatowicz – obok takich przebiterów jak: ks. Tadeusz Chabrowski, ks. Paweł Heintsch, ks. Franciszek Kamecki, ks. Bonifacy Miązek, ks. Jan Twardowski. Poezja kapłańska sama w sobie nie jest jednolita, obejmuje rozmaite nurty i odmiany, a kapłan kapłanowi niepodobny

w poezji, każdy chciałby być odrębny, odmienny, oryginalny, różny od pozostałych. Określenie twórczości ks. Ihnatowicza ‘poezją kapłańską’ zatem nic w zasadzie nie mówi o niej, jaka ona w rzeczywistości jest? Czym się cechuje? Co ją wyróżnia? Warto zapytać: czy jego poezja kapłańska jest zarazem poezją religijną? Z pewnością jest poezją metafizyczną, uduchowioną, nasyconą duchowo chrześcijańskimi odniesieniami, aluzjami, symbolami biblijnymi, poezją ukazaną na różne sposoby, od bogatych obrazowo jego wczesnych utworów po lakoniczne, prawie bezobrazowe epigramaty lat ostatnich. Imagopeja (ikonopeja), logopeja, melopeja – te trzy terminy bliskiego mu Ezry Pounda doskonale pasują do poezji Ihnatowicza, bo malarskość (ikoniczność), myśl (*logos*) i melodia (muzyczność) są ważne dla wierszy tego polskiego kapłana. Poeta tworzy wiersze wolne, stara się stosować nowoczesną – Eliotowską, Poundowską formę. Zaśpiewność i obrazowość są istotnymi wartościami wielu jego wierszy. Kluczami tej poezji są odniesienia do kultury chrześcijańskiej, choć twierdzi on, że w zasadzie nie tworzy poezji religijnej jako takiej. Motywikę religijną nazwaną wprost po imieniu – sporadycznie można jednak spotkać w jego *oeuvre*. Z uwagi na nowoczesną formę i liczne podteksty metafizyczne w wierszach o treści kulturowej lub przyrodniczej – można go nazwać poetą nowej metafizyczności, bo wnosi nowe światło do metafizyki poetyckiej. Wątki eschatologiczne (np. śmierci, zmartwychwstania) są także u niego dyskretnie obecne, również w postaci stylizacji (stąd eschatologizm czy chrześcijański egzystencjalizm, szukanie Sensu Ostatecznego poprzez Naturę i Sztukę). Karol Wojtyła (1920–2005) ps. Andrzej Jawień – to ważny dlań poeta – dedykował mu swój wiersz *Niewidomy z Betsaidy*: „Andrzejowi Jawieniowi za słowa ładu i całości te ułamki chaosu poświęcam”. Widać, za co cenił tę poezję.

Wielokulturowość przejawia się m.in. tytułami zapisanymi w różnych językach, np. *Colloque sentimental III*, *Quis dives in regno pauperum*, *Journalesque*, *Filii Patriae*, *“Climbing the Big Sugar Loaf”*, *Entr’acte*, *Il fabro*, *Horatius Flaccus Mater Saeva*, *L’aubade*, *Laudes Mariae*, *Sinfonica concertante*, *La Precieuse III*, *Lento cantabile*, *Ad Laudes*, *Confiteor*. Ten ostatni tytuł nawiązuje do Stanisława Przybyszewskiego (1868–1927) i do wyznania wiary (*confiteor* – łac. ‘wyznaję’). Wiersz *Il Fabro* autor dedykował „pamięci Ezry” Pounda, co jest znaczące, kiedy szukamy podobieństw poetyckich.

Wątki mitologiczne pojawiają się np. w wierszach *Beatrice i satyr*, *Dante na brzegu Styksu*. Mitologiczna erotyka nie jest mu obca (*Amor przelatujący*). Do postaci poetki starogreckiej nawiązuje wspomniany wiersz *Safo uchodząca*. Wątki kultury starożytnej – to także Owidiuszowe *Metamorfozy*. Wątki rustykalne – sentymentalne obrazki wsi pojawiają się dość często (np. *Na wsi II* – „pamięci Józefa Czechowicza”). Motywy szekspirowskie dostrzec można np. w wierszach: *Biedna*

Ofelia, *Sen nocy letniej*, *Romeo i Julia o poranku*. Malarskość jest widoczna w wielu utworach np. *Sosny na Taborze* – *apostrofa pielgrzymkowa*, *Malarstwo*

holenderskie, Ucieczka ikon, Akwarela, Mały traktat o prywatyzacji – „pamięci Beaty Obertyńskiej” (1898–1980) itp. Muzyczność przewija się w dziesiątkach jego utworów, przenika je melodyjnie i rytmicznie, do wartości muzycznych sięgają także tytuły wierszy, np. *Scherzo, Moja piosenka, Biały mazur, Kolęda złodziei grobów* czy programowo nawiązujący do znanego wiersza młodopolskiego Kazimierza Przerwy-Tetmajera (1865–1940) utwór pt. *Melodia mgieł nocnych* itd.

Motywika religijna, treści inspirowane Biblią lub postaciami świętych, wiersze pisane w związku z figurami Kościoła – pojawiają się stosunkowo rzadko albo w tle, np. *Rozmyślanie plebana, Zakonnica przemieniona w krzyk, Św. Cecylia płynąca w obłoku, Balaam, Modlitwa wieczorna, Wigilia wspomnień w Combermere, Wigilia, Matka Boska czekająca* (pierwotny tytuł: *Wigilia Matki Boskiej*), *Nabożeństwo majowe, Niewidomy z Betsaidy, Na Zmartwychwstanie Pańskie kantata na soprany i alty rozpisana, Papież w USA, Pielgrzym* itd. Patriotyczne wątki dostrzegamy np. w utworach *Niobe polska 1939* (pierwotny tytuł: *Wzrzesień znów odnaleziony*), *Tryptyk o historii, Tryptyk rzymski, Ogród w Soplicowie, Pro-roctwo Wernyhory*.

Wiersze metafizyczne pisane harmonią krajobrazów, mają zadanie w swej warstwie dosłownej – uchwycić widziany pejzaż, usłyszane głosy natury, ale w warstwie głębszej – odsyłają poprzez obrazową metaforę i tajemniczy symbol faktycznie do Transcendencji, bo poprzez piękno Stworzenia – poznajemy Boga-Piękno, Stwórcę wszelkiego piękna. To jest jedna z siedmiu dróg św. Tomasza z Akwinu, a warto przypomnieć, że ks. Ihnatowicz, teolog, filozof – to długoletni wykładowca Uniwersytetu św. Tomasza w Houston i jego doktor honorowy, myśl tomistyczna traktująca o pięknie nie jest mu obca, poświęcił jej swoje prace. Metafizyczność wielu jego wierszy wynika z nawiązania do określonych tematów czy utrwalonych toposów w literaturze, choć wprost przez Ihnatowicza nieprzywoływanych. Np. jego *Tygrys* nawiązuje do słynnego wiersza romantycznego metafizyka Williama Blake’a (1757–1827), temuż samemu motywowi poświęconemu, choć całkowicie inaczej go traktuje, utożsamiając świat z drapieżnikiem (bestią?). Drugie dno Ihnatowiczowskich wierszy metafizycznych wynika z ukrytych odniesień do określonych kontekstów kulturowych (transcendentnych). Pamięć dla ocalenia tożsamości poety w czasie, dla identyfikacji trwania osobowego staje się istotna. Różnorodności odniesień do rozmaitych kontekstów kulturowych i bogactwa obrazowania w poezji autora nie da się zamknąć w kilku prostych formułkach różnych „-izmów”. Ta poezja wymyka się łatwym klasyfikacjom, jednoznacznym kategoryzacjiom, prezentuje wciąż na nowo swoje różnorodne oblicze w kolejnych odsłonach. Z pewnością lektura jego tekstów poetyckich przynosi dużą dawkę estetycznej satysfakcji, dlatego warto czytać wiersze polskiego księdza-emigranta z Houston. Główne źródło jego poezji jest jednak w Polsce, w naszej kulturze, a kluczem – polskość i chrześcijaństwo. Choć często pisze o wielu obcych nam wątkach – patrzy na nie oczami poety polskiego, myśli po polsku, zapisuje siebie

w polszczyźnie. Do Boga-Tajemnicy podchodzi, choć tego nie ujawnia często w poezji, delikatnie i łagodnie, ewangelicznie, kultywując drogę ośmiu błogosławieństw, na wzór Mistrza z Nazaretu.

Marek Mariusz Tytko

Kraków, dnia 13 czerwca 2013 r.

Abstract (Summary) in Polish / Abstrakt (Streszczenie) po polsku:

Ks. prof. Janusz Artur Ihnatowicz (ur. w 1929 w polskim Wilnie), teolog, filozof, poeta, mieszkał w Polsce (1929–1946 i 1958–1966), Wielkiej Brytanii (1946–1948) oraz Irlandii (1948–1951). Zdał maturę polską w Anglii w 1948. Ukończył studia filozoficzne na uniwersytecie w Dublinie (1951). Mieszkał w Kanadzie (1952–1958 i 1966–1969) oraz w USA (od 1969 do dzisiaj). We Włoszech w Rzymie uzyskał doktorat z teologii (1984). Autor w tekście opisał życie i twórczość ks. Ihnatowicza, jako poety i jako tłumacza Biblii oraz poezji. Zanalizował także jego utwory poetyckie i podzielił je na grupy tematyczne, według kategorii motywów.

Słowa kluczowe po polsku / Key words in Polish:

literaturoznawstwo, kulturoznawstwo, literatura polska, poezja polska, poezja metafizyczna, liryka polska, edukacja literacka, biografistyka, historia literatury, literatura piękna, miniatura literacka, Janusz Artur Ihnatowicz (1929-) książd, Wilno, Częstochowa, Szczecin, Kielce, Polska, Niemcy, Holandia, Wielka Brytania, Irlandia, Kanada, Stany Zjednoczone Ameryki, Włochy, twórczość literacka, historia 20. wieku, historia 21. wieku, bibliografia literacka, kalendarium życia poety, Dublin, Houston, Teksas, Uniwersytet św. Tomasza w Houston (USA), Rzym, przekłady, poezja wczesnochrześcijańska, Wenancjusz Fortunatus (ok. 530 – ok. 600), Venantius Honorius Clementianus Fortunatus (ok. 530–ok. 600), poezja średniowieczna, Piotr Abelard (1079–1142), św. Hildegarda z Bingen (1098–1179), psalmy, Pieśń nad pieśniami, Biblia Tysiąclecia (1965), polska poezja emigracyjna, poeci języka angielskiego, Thomas Wyatt (1503–1542), Coventry Kersey Dighton Patmore (1823–1896), Gerard Manley Hopkins (1844–1889), William Butler Yeats (1865–1939), Ezra Weston Loomis Pound (1885–1972), Edith Louisa Sitwell (1887–1964), John Crowe Ransom (1888–1974), Wilfred Edward Salter Owens (1893–1918), Edward Estlin Cummings (1894–1962), Harold Hart Crane (1899–1932), Richard Eberhart (1904–2005), Frederick Louis MacNeice (1907–1963), Wystan Hugh Auden (1907–1973), Stephen Spender (1909–1995), Dylan Marlais Thomas (1914–1953), Sokrates, Jerzy Zawieyski (1902–1969), Thomas Stearns Eliot (1888–1965), Konstanty Ildefons Gałczyński (1905–1953), Józef Czechowicz (1903–1939), Paul Verlaine (1844–1896), Charles Stephen Kraszewski (1962-), poezja brytyjska, grupa poetycka Kontynenty, Kontynenty, Andrzej Busza (1938–), Bogdan Czaykowski (1932–2007), Adam Czerniawski (1934–), Jan Darowski (1926–2008), Zygmunt Ławrynowicz (1925–1987), Jerzy Stanisław Sito (1934–2011), Florian Śmieja (1925–), Bolesław Taborski (1927–2010), surrealizm, groteska, poezja populama, poezja romantyczna (romantyzm), Maria Pawlikowska-Jasnorzewska (1891–1945), Jezus Chrystus, kulturalizm, Karol Wojtyła (1920–2005) kardynał, Jan Paweł II (1920–2005), poezja kapłańska, Tadeusz Chabrowski (1934-) eksksiądz, Paweł Heintsch (1924–2008) ksiądz, Franciszek Kamecki (1940-) ksiądz, Bonifacy Miązek (1935-) ksiądz, Jan Twar-

dowski (1915-2006) książdź, wielokulturowość, Stanisław Przybyszewski (1868-1927), mitologia grecka, Beata Obertyńska (1898-1980), Kazimierz Przerwa-Tetmajer (1865-1940), poezje religijne, poezje patriotyczne, poezje metafizyczne, św. Tomasz z Akwinu (1225-1274), William Blake (1757-1827)

Title in English / Tytuł po angielsku:

Fr. Janusz Artur Ihnatowicz — a Metaphysical Poet

Abstract (Summary) in English / Abstrakt (Streszczenie) po angielsku:

Rev. Professor Janusz Artur Ihnatowicz (b. 1929 in Vilnius), theologian, philosopher, poet, lived in Poland (1929-1946 and 1958-1966), Great Britain (1946-1948) and Ireland (1948-1951). He received a Polish high school diploma in England in 1948. He studied philosophy at the university in Dublin (1951). He lived in Canada (1952-1958 and 1966-1969) and since 1969 he has been living in the USA. He obtained a doctoral degree in theology in Rome (1984). The author of the text describes Father Ihnatowicz's life and work which includes poetry and translations of the Bible. The article also presents an analysis of J. A. Ihnatowicz's poetic works and offers a division of his poems into thematic groups according to the category of motifs.

Key words in English / Słowa kluczowe po angielsku:

literature studies, cultural studies, Polish literature, Polish poetry, metaphysical poetry, Polish lyric, literary education, biographies, history of literature, belles-lettres, literary miniature, Janusz Artur Ihnatowicz (1929-) priest, Vilnius, Czestochowa, Szczecin, Kielce, Poland, Germany, Netherlands, Great Britain, Ireland, Canada, United States of America, Italy, literary creativity, history of the 20th century, history of the 21st century, literary bibliography, calendar of the poet's life, Dublin, Houston, Texas, St. Thomas University in Houston (USA), Rome, translations, Early Christian poetry, Venantius Fortunatus (ca. 530 – ca. 600), Venantius Honorius Clementianus Fortunatus (ca. 530 – ca. 600), medieval poetry, Peter Abelard (1079-1142), Saint Hildegarda from Bingen (1098-1179), psalms, Song of Songs, the Millenium Biblie (1965), Polish poetry in exile (emigration poetry), English-speaking poets, Thomas Wyatt (1503-1542), Coventry Kersey Dighton Patmore (1823-1896), Gerard Manley Hopkins (1844-1889), William Butler Yeats (1865-1939), Ezra Weston Loomis Pound (1885-1972), Edith Louisa Sitwell (1887-1964), John Crowe Ransom (1888-1974), Wilfred Edward Salter Owens (1893-1918), Edward Estlin Cummings (1894-1962), Harold Hart Crane (1899-1932), Richard Eberhart (1904-2005), Frederick Louis MacNeice (1907-1963), Wystan Hugh Auden (1907-1973), Stephen Spender (1909-1995), Dylan Marlais Thomas (1914-1953), Socrates Jerzy Zawieyski (1902-1969), Thomas Stearns Eliot (1888-1965), Konstanty Ildefons Galczynski (1905-1953), Jozef Czechowicz (1903-1939), Paul Verlaine (1844-1896), Charles Stephen Kraszewski (1962-), British poetry, poetic group Continents, Continents, Andrzej Busza (1938-), Bogdan Czaykowski (1932-2007), Adam Czerniawski (1934-), Jan Darowski (1926-2008), Zygmunt Lawrynowicz (1925-1987), Jerzy Stanislaw Sito (1934-2011), Florian Smieja (1925-), Boleslaw Taborski (1927-2010), surrealism, grotesque, popular poetry, romantic poetry (romanticism), Maria Pawlikowska-Jasnorzewska

(1891–1945), Jesus Christ, culturalism, Cardinal , Karol Wojtyła (1920-2005), John Paul II (1920-2005), poetry of the priests , Tadeusz Chabrowski (1934-) an ex-priest, Fr. Paweł Heintsch (1924-2008), Fr. Franciszek Karnecki (1940-), Fr. Bonifacy Miazek (1935-), Fr. Jan Twardowski (1915-2006), multiculturalism, Stanisław Przybyszewski (1868–1927), Greek mythology, Beata Obertynska (1898–1980), Kazimierz Przerwa-Tetmajer (1865–1940), religious poetry, patriotic poetry, metaphysical poetry, St. Thomas Aquinas (1225-1274), William Blake (1757–1827).

Bibliografia / Bibliography:

Tytko Marek Mariusz, *Poeta metafizyczny*, [in:] Janusz Artur Ihnatowicz, *Antologia*, Hachette Polska, Warszawa 2013, s. 7-16, seria: *Poezja Polska – Hachette*, 81.

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

Kalendarium biograficzne ks. prof. dra Janusza Artura Ihnatowicza

1929 – 26 lipca – urodził się w szpitalu w Wilnie. Jego ojciec – Stanisław Józef Ihnatowicz (ur. w Odessie 26 XII 1898 r. – zm. w Toronto w Kanadzie 22 V 1979) był oficerem artylerii wojska polskiego, pochodził z rodziny ziemiańskiej, wydziedziczonej w czasie rewolucji bolszewickiej (Horki k. Mińska). Jego matką była Zofia Janina z d. Szymanowska (ur. 12 lipca 1899 w Zgierzu, zm. w Toronto w Kanadzie, 30 listopada 1969).

1935 – Rozpoczął naukę w prywatnej Szkole Powszechnej Ligęzówny przy ul. Kościuszki w Częstochowie.

1939 – Na początku września (po agresji Niemiec na Polskę) – wraz z matką i młodszą siostrą ewakuował się z Częstochowy do Kowla na Wołyniu.

1939 – Po 17 września (po agresji Związku Sowieckiego na Polskę) – wraz z rodziną przeszedł Bug i powrócił do Częstochowy.

1939-1945 – Okupację niemiecką spędził w Częstochowie, gdzie mieszkał przy Alei Wolności 50a, a potem w Szpitalu Miejskim przy ul. J. Sułkowskiego (gdzie jego matka pracowała jako gospodyni). Tamże uczył się na tajnych kompletach i zaczął pisać wiersze (dziś zaginione).

1946 – Latem, na wezwanie ojca (który służył w Wojsku Polskim na Zachodzie) uciekł z Polski komunistycznej wraz z rodziną, nielegalnie przez zieloną granicę do Berlina, następnie przez strefę brytyjską po pobycie w „Maczkowie” (Harren k. Meppen) do Wielkiej Brytanii.

1948 – W maju w Liceum Drugiego Korpusu w Thetford, Norfolk w Wielkiej Brytanii zdał polską maturę, a następnie jako eksternista – zdał maturę angielską (London Matriculation).

1948-1951 – Studiował filozofię teoretyczną na Wydziale Filozoficznym University College w Dublinie, w Irlandii.

1949-1951 – Już w czasie studiów utrzymywał nieformalne i listowne kontakty z polskimi artystami emigracyjnymi, członkami przyszłej grupy literackiej „Kontynenty”, skupionej później wokół czasopisma „Kontynenty-Nowy-Merkuriusz”.

1951 – Ukończył Wydział filozofii University College w Dublinie – otrzymał tytuł ‘bakalarza sztuk wyzwolonych’ (Bachelor of Arts) w zakresie filozofii.

1951 – W grudniu wyjechał do Kanady, gdzie mieszkał w Toronto (Ontario), pracując w szeregu kompanii ubezpieczeniowych jako specjalista od ubezpieczeń przeciwpożarowych aż do 1958 r.

1952-1958 – Był członkiem nieformalnej, polskiej, emigracyjnej grupy literackiej „Kontynenty” (Londyn), którą współtworzyli (także w latach 1959-1964 r., kiedy J.A. Ihnatowicz powrócił już do Polski) następujący twórcy: Andrzej Busza, Bogdan Czaykowski, Adam Czerniawski, Jan Darowski, Janusz Artur Ihnatowicz, Zygmunt Ławrynowicz, Jerzy Stanisław Sito, Florian Śmieja, Bolesław Taborski. Grupa istniała nie na zasadzie jakiegos formalnego członkostwa.

1954 – Debiutował jako poeta w czasopiśmie „Życie” (Nr 5) wierszami: *Climbing the Big Sugar Loaf*, *Do ulubionego poety*, *Entre’Acte*, *Madonna Skalna*, *Maska i Anty-Maska*, *Nie jestem wodzem*, *Syrenie Wieczory*, *Wigilia św. Zofii*. „Życie” to poprzednik „Merkuriusza” i „Kontynentów”.

1955-1958 – Współpracował z polskim, emigracyjnym miesięcznikiem literackim „Merkuriusz Polski Nowy, ale dawnemu Wielce Podobny” (następcą „Życia” i poprzednikiem czasopisma „Kontynenty-Nowy Merkuriusz”) w Londynie, drukując w nim głównie wiersze i kilka artykułów.

1958-1964 – Współpracował z czasopismem „Kontynenty-Nowy Merkuriusz” (Londyn), gdzie po 1958 r. jeszcze opublikował kilka wierszy.

1958 – W maju powrócił z Kanady do Polski; w kraju przebywał aż do 1966 r.

1958-1962 – Studiował teologię w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach.

1962 – Dnia 17 czerwca w katedrze pw. Matki Bożej Łaskawej w Kielcach z rąk biskupa Czesława Kaczmarka otrzymał święcenia kapłańskie (prezbiterat).

1962-1964 – Pracował jako diecezjalny duszpasterz akademicki w Kielcach przy kościele pw. Świętej Trójcy.

1963-1965 – Pod pseudonimem ‘Jan Settim’ napisał teksty do kilku piosenek do sztuki wystawianej w Teatrze im. Wojciecha Bogusławskiego w Kaliszu (teksty niedrukowane).

1964-1966 – Władze komunistyczne PRL (Wydział Paszportowy KW MO w Kielcach) kilkakrotnie odmawiały mu wydania paszportu na wyjazd do Włoch na studia w Rzymie.

1964-1966 – Studiował biblistykę na Wydziale Teologicznym w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, gdzie zaliczył dwa lata studiów.

1965 – Był członkiem zespołu do korekty literackiej *Biblii Tysiąclecia* (Iz, Rz).

1966 – Uzyskał paszport i w sierpniu wyjechał z PRL do Kanady.

1966 (ok.) – Po przyjeździe do Kanady wstąpił do Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie (z siedzibą w Londynie).

1967-1969 – Studiował teologię w St. Paul University w Ottawie (Kanada).

1969 – Uzyskał licencjat z teologii w St. Paul University w Ottawie.

1969 – Przeniósł się z Kanady do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej na stałe.

1969-1997 – Był profesorem teologii w bazylikańskim Uniwersytecie św. Tomasza (University of Saint Thomas) w Houston (Texas) w USA.

1972 – Debiutował tomem poetyckim pt. *Pejzaż z postaciami*, Poets`and Painters` Press, London.

1973 – Za swoją twórczość poetycką otrzymał nagrodę Fundacji Kościelskich w Genewie w Szwajcarii.

1984 – Na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu św. Tomasza w Rzymie (Angelicum) otrzymał stopień naukowy doktora w zakresie teologii na podstawie obronionej pracy doktorskiej pt. *Consecrated Life among the Laity*, jego promotorem był profesor Angelicum, dominikanin Jordan Aumann OP.

1987 – Gościnnie prowadził wykłady z teologii patrystycznej i ascetycznej w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach (*visiting profesor*).

1992 – Gościnnie prowadził wykłady z teologii sakramentalnej i patrologii w Kolegium św. Tomasza w Moskwie (*visiting professor*).

1997 – Przeszedł na emeryturę, jako profesor *emeritus* mieszka nadal w Houston.

1997 – Za zasługi dla Kościoła i Papiestwa został uhonorowany przez Papieża Jana Pawła II – Medalem (Krzyżem) „Pro Ecclesia et Pontifice”.

2011 – Za całokształt twórczości otrzymał Nagrodę Literacką Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie (Londyn).

2013 – Dnia 18 maja otrzymał doktorat *honoris causa* – honorowy doktorat z literatury (*doctor of letters honoris causa*) Uniwersytetu Św. Tomasza w Houston (USA).

2014 – Stał się jurorem kapituły przyznającej corocznie Nagrodę Literacką Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie (Londyn).

Ks. Janusz Artur Ihnatowicz – poeta, krytyk literacki, eseista, tłumacz, teolog, filozof – tworzy z języku polskim i angielskim, jest członkiem Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie (ZPPnO), Stowarzyszenia Pisarzy Polskich (SPP), The Polish Institute of Arts and Sciences of America (Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce), The Fellowship of Catholic Scholars (Towarzystwa Katolickich Naukowców).

(oprac. M. M. Tytko)

Abstrakt (Streszczenie) po polsku / Abstract (Summary) in Polish:

Kalendarium biograficzne zawiera najważniejsze wydarzenia z życia ks. Janusza Artura Ihnatowicza od 1929 do 2014 r. Fakty były autoryzowane bezpośrednio przez ks. Janusza Artura Ihnatowicza.

Słowa kluczowe po polsku / Key words in Polish:

ks. Janusz Artur Ihnatowicz (1929-), kalendarium życia poety, literatura polska, historia Polski,

English title / Tytuł po angielsku:

The Calendar of Rev. Prof. Janusz Artur Ihnatowicz's Life

Abstract (Summary) in English / Abstrakt (Streszczenie) po angielsku:

The biographical calendar contains the most important events of Father Janusz Artur Ihnatowicz's life since 1929 until 2014. The facts have been authorized by Father Janusz Artur Ihnatowicz himself.

Key words in English / Słowa kluczowe po angielsku:

Fr. Janusz Artur Ihnatowicz (1929-), calendar of the poet's life, Polish literature, history of Poland

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

Wykaz wybranych publikacji ks. Janusza Artura Ihnatowicza 1958-2012

Tomy poetyckie:

1972 – *Pejzaż z postaciami*, Oficyna Poetów i Malarzy / Poets`and Painters' Press, London.

1973 (1972) – *Wiersze wybrane*, „Znak”, Kraków.

1975 – *Displeasure*, [Oficyna Poetów i Malarzy] Poets`and Painters' Press, London.

1990 – *Wiersze wybrane II*, Oficyna Poetów i Prozaików, Houston.

1991 – *Niewidomy z Betsaidy*, “Lumen”, Warszawa-Leszno (druk: Niepokalanów).

2002 – *Czas co pochłania*, Stowarzyszenie Literacko-Artystyczne „Fraza”, Rzeszów.

2004 – *Epigramat o nadziei i inne wiersze 1992-2003*, posłowie: Alicja Jakubowska-Ożóg, wyd. Stowarzyszenie Literacko-Artystyczne „Fraza”, Rzeszów.

2007 – *Od czasu kto nas wyzwoli? Wiersze 1950-2006*, Polski Fundusz Wydawniczy w Kanadzie, Toronto.

2012 – *Poezje zebrane*, opracowanie, wstęp, nota edytorska Alicja Jakubowska-Ożóg, wyd. Polski Fundusz Wydawniczy w Kanadzie, [i Stowarzyszenie Literacko-Artystyczne „Fraza”], Toronto-Rzeszów 2012, Biblioteka „Frazy” – seria poetycka.

Antologie poetyckie:

1959 – *Lektion der Stille*, tłum. i red. Karl Dedecius, wyd. Carl Hanser, Munich (Niemcy [RFN]).

1965 – *Ryby na piasku*, ed. Adam Czerniawski, wstęp: Julian Przyboś, London (Wielka Brytania). [Antologia "poetów londyńskich", z grupy „Kontynenty”].

1971 – *Słowa na pustyni. Antologia współczesnej poezji kapłańskiej*, red. ks. Bonifacy Miązek, słowo wstępne: ks. kard. Karol Wojtyła, wyd. Oficyna Poetów i Malarzy, Poets`and Painters' Press, London (Wielka Brytania). [Współautorzy antolo-

gii: ks. Tadeusz Chabrowski, ks. Paweł Heintsch, ks. Janusz A. Ihnatowicz, ks. Franciszek Kamecki, ks. Bonifacy Miązek, ks. Jan Twardowski].

1984 – *Seven Polish Canadian Poets. An Anthology*, ed. Wacław Iwaniuk & Florian Śmieja, 1st ed., Polish Canadian Pub. Fund, Toronto [edycja dwujęzyczna] (Kanada).

1992 – *Szaropolskie Srebro: Wiersze Księży*, red. Ks. Bonifacy Miązek, Oficyna Poetów i Malarzy / Poets' and Painters' Press, London (Wielka Brytania).

1992 – *Lyrisches Quintett: Fünf Themen der polnischen Dichtung*, tłum. i red. Karl Dedecius, wyd. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main (Niemcy).

1996 – *Poesie*, red. Karl Dedecius, wyd. Amman Verlag, Zurich (Szwajcaria).

Wiersze ks. J. A. Ihnatowicza w czasopismach:

Czasopisma zagraniczne: „Życie” (Londyn), „Merkuriusz Polski Nowy, ale Dawnemu Wielce Podobny” (Londyn), „Kontynenty-Nowy Merkuriusz” (Londyn), „The Polish Review” (USA), „Wiadomości” (Londyn), „The Cauldron” (USA), „Krisis” (USA, 1983).

Czasopisma krajowe: „Współczesność”, „Tygodnik Powszechny”, „Znak”, „Więź”, „Obecni”, „Fraza”, „Arcana”.

Przekłady wierszy na język polski dokonane przez ks. J. A. Ihnatowicza:

Tłumaczenia z języka hebrajskiego (1958, 1973):

Psalm 150 [w:] *Izrael w poezji polskiej*, red. Jan Winczakiewicz, Kultura, Paryż 1958;

Pieśń nad Pieśniami [w:] Ihnatowicz Janusz Artur, *Wiersze wybrane*, Znak, Kraków 1973.

Tłumaczenia wierszy z języka angielskiego (1969-1974):

[w:], *Poeci języka angielskiego*, t. I-III, red. Henryk Krzeczkowski, Jerzy S. Sito, Juliusz Żuławski, wyd. PIW, Warszawa 1969-1974. Tamże przełożył:

Anonim, *w więzach Adam był; wiosna już rozkwita świat*;

Thomas Wyatt, *Wyrzeczenie się miłości*;

Coventry Patmore, *Do nieznanego Erosa; Pożegnanie*;

Gerard Manley Hopkins, *Zatonięcie «Deutschland»*; *Sokół*; *Trupia pociecha*; *Cętkowane piękno*;

William Butler Yeats, *Ucieczka menażerii*; *Rok tysiąc dziewięćset dziewiętnasty*;

Ezra Pound, *Pieśń LXXXI (Fragment)*;

Edith Sitwell, *Stara kobieta*;
John Crowe Ransom, *Błękitne dziewczęta*; *Filomela*;
Wilfred Owens, *Dulce et decorum est*; *Sonet*; *Widowisko*; *Nieczułość*;
Edward Estlin Cummings, *gdzieś gdzieś nigdy nie dotarł*; *Olafa śpiewam wysokiego*; *cóż jeśli jakieś wiele wianie wiatru*;
Hart Crane, *Północny Labrador*;
Richard Eberhart, *W twardym świetle intelektu*; *A jeśliby wspomnienie*; *Dusza pragnie powrócić tam skąd przyszła*;
Louis MacNeice, *Niedzielne przedpołudnie*;
Wystan Hugh Auden, *Z wysoka dziś...*;
Stephen Spender, *Upadek miasta*;
Dylan Thomas, *Zwłaszcza zaś kiedy wiatr październikowy*; *Odmowa oplakiwania śmierci w płomieniach londyńskiego dziecka*; *Fern Hill*; *Październikowy wiersz*.

Tłumaczenia z języka angielskiego dokonane przez ks. J. A. Ihnatowicza:

Tłumaczenia artykułów z j. ang. (1989, 1998):

J. Michael Miller, *Katolicy przeciw Papieżowi* [*Catholics Against the Pope*], „Znaki Czasu” (Rzym), r. 1989, nr 15, s. 54-64.
Avery Dulles, *Zasady teologii katolickiej* [*Criteria of Catholic Theology*], „Przegląd Homiletyczno-Pastoralny”, r. 2: 1998, nr 2, s. 163-175.

Tłumaczenie książki z j. ang. (1992):

Avery Dulles, *Świadeństwo dane łasce i Refleksje o teologicznej wędrówce* [*A Testimonial to Grace and Reflections on a Theological Journey*], wyd. Apostolicum, Zabki 2004.

Tłumaczenia poezji z języka łacińskiego (1992):

[w:] *Muza chrześcijańska*, tom II *poezja łacińska starożytna i średniowieczna*, red. Marek Starowieyski, Znak, Kraków 1992:

Anonim (VI w.), *Pieśń, gdy słońce zachodzi*, nr 19b, s. 51,
Wenancjusz Fortunatus, *Do Pani Radegundy*, nr 73, s. 153-154,
Wenancjusz Fortunatus, *Do Pani Radegundy, o kwiatach na ołtarzu*, nr 74, s. 154,
Anonim (IX w.), *Hymn na zaprzestanie pieśni Alleluja w sobotę starozapustną*, nr 114b, s. 223-224,

Hieronim Ułomny z Reichenau (?), *Antyfona do Najświętszej Maryi Panny*, nr 161, s. 279,

Piotr Abelard, *Niebieski wieczny odpoczynek*”, nr 183, s. 309-310.

Hildegarda z Bingen, *Sekwencja o Duchu Świętym*, nr 188, s. 318.

Anonim (XIV w.), *Pieśń o Dziewicy*, nr 251b, s. 464-465,

Anonim (XIV w.), *Pieśń na Wielkanoc*, nr 253, s. 469.

Książka teologiczna pod współredakcją:

Studies in Thomistic theology, editor Paul Lockey, associate editors: Paul Hahn, Janusz Ihnatowicz, John Sommerfeldt, Center for Thomistic Studies, University of St. Thomas, Houston, Texas 1995.

Dodatek: Książki o twórczości ks. Janusza Artura Ihnatowicza

Nie zatrzymam wieczoru. *Wystawa o sylwetce i twórczości Janusza Artura Ihnatowicza*. Muzeum Okręgowe w Sandomierzu, październik 2001-styczeń 2002, [katalog: Paweł Różyło; wiersze w katalogu: Janusz Artur Ihnatowicz], wyd. Muzeum Okręgowe, Sandomierz 2001.

Jakubowska-Ożóg Alicja, *Poeta i świat. Twórczość literacka ks. Janusza A. Ihnatowicza*, wyd. 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009.

(oprac. M. M. Tytko)

Abstrakt (Streszczenie) po polsku / Abstract (Summary) in Polish:

Bibliografia zawiera listę wybranych publikacji ks. Janusza Artura Ihnatowicza z lat 1958-2012, ale nie tylko książek poetyckich, lecz także esejów i przekładów.

Słowa kluczowe po polsku / Key words in Polish:

ks. Janusz Artur Ihnatowicz (1929-), bibliografia, esej, przekłady literackie, liryka, wiersze, historia kultury,

Title in English / Tytuł po angielsku:

List of the selected publications by Father Janusz Artur Ihnatowicz

Abstract (Summary) in English / Abstrakt (Streszczenie) po angielsku:

The bibliography contains a list of the selected publications by Fr. Janusz Artur Ihnatowicz from the period of 1958-2012, both texts of poetry and of essays and translations.

Key words in English / Słowa kluczowe po angielsku:

Fr. Janusz Artur Ihnatowicz (1929-), bibliography, essay, literary translations, lyric, verses, history of culture,

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

Ks. Janusz Artur Ihnatowicz. Antologia. Nota edytorska

Wybór utworów poetyckich do niniejszej książki pt. *Janusz Artur Ihnatowicz. Antologia* (2013) dokonano na podstawie książki ks. Janusza Artura Ihnatowicza pt. *Poezje zebrane*, opracowanie, wstęp, nota edytorska Alicja Jakubowska-Ożóg, wyd. Polski Fundusz Wydawniczy w Kanadzie, [i Stowarzyszenie Literacko-Artystyczne „Fraza”], Toronto-Rzeszów 2012, Biblioteka „Frazy” – seria poetycka.

Teksty wszystkich utworów poetyckich tu opublikowanych ukazują się na podstawie *Poezji zebranych* (Rzeszów 2012) ks. Janusza Artura Ihnatowicza, dostarczonej przez Autora w osobnej wersji elektronicznej (VI 2013).

Uwaga: wersje poszczególnych utworów zebranych w obecnej antologii (2013) mogą się różnić od wersji pierwotnych tychże samych utworów drukowanych w kolejnych tomikach, antologiach i czasopismach (1954-2012), ponieważ Autor osobiście dokonywał poprawek w treści swoich wierszy podczas przygotowania ich do reedycji w *Wierszach zebranych* (2012). Zachowano oryginalną, autorską pisownię w poszczególnych wierszach, stąd np. pojawia się tytuł *Piosenka pseudo-wigilijna*.

(oprac. M. M. Tytko)

Abstrakt (Streszczenie) po polsku / Abstract (Summary) in Polish:

Nota edytorska zawiera kompletną bibliografię wszystkich źródeł przedruków wierszy ks. Janusza Artura Ihnatowicza (ur. w 1929 r.).

Słowa kluczowe po polsku / Key words in Polish:

ks. Janusz Artur Ihnatowicz (1929-), poezje, wiersze, edycja, antologia, nota edytorska

Title in English / Tytuł po angielsku:

Fr. Janusz Artur Ihnatowicz. Anthology. Editorial note

Abstract (Summary) in English / Abstrakt (Streszczenie) po angielsku:

The editorial note contains the complete bibliography of all the sources for the reprints of poems by Father Janusz Artur Ihnatowicz (born in 1929).

Key words in English / Słowa kluczowe po angielsku:

Janusz Artur Ihnatowicz (1929-), poetry, verses, edition, anthology, editorial note

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

Polskie Bibliografie Estreicherów

1. Bibliografia Estreicherowska – wstęp

Na temat prac związanych z bibliografią Estreicherowską szerzej napisał np. Andrzej Borowski¹ (2001). Niniejszy tekst stanowi przyczynek do tematyki, pewne wybiórcze wprowadzenie do zagadnienia.

Bibliografia polska stworzona przez kilku wybitnych przedstawicieli rodziny Estreicherów w wieku XIX i XX stała się najważniejszym polskim opracowaniem druków wydawanych na ziemiach polskich, w Polsce oraz poza jej granicami, lecz Polski dotyczących. W kulturze polskiej bibliografia Estreicherowska zajmuje poczesne miejsce od ponad stu lat. Ponieważ ukazało się wiele tomów, uzupełnień, dodatków w ramach owego wielotomowego opracowania, samo to dzieło rozrosło się niepomniernie. Niniejszy tekst stanowi w zasadzie w głównej mierze dość kompletny wykaz wszystkich edycji bibliografii polskich, wydanych przez Estreicherów lub ich kontynuatorów, które opublikowano od 1873 r. do 2016 r. w formie papierowej. Pominęto w wykazie kilka tomów na DVD (dyskach optycznych) będących w istocie digitalizacjami wersji papierowych danych edycji papierowych. Uwzględniono natomiast reprinty papierowe owej bibliografii.

Należy zaznaczyć, że polska kultura wiele zawdzięcza owej rodzinie, która korzeniami swoimi, jak wiadomo, sięga do Austrii (jej austriaccy przodkowie nazywali się wszak *Österreicher* / *Oesterreicher*). Wszystkie bibliograficzne opracowania źródeł drukowanych w Polsce (na ziemiach polskich) lub Polski dotyczących XV-XIX w., zostały opublikowane dzięki działalności rodziny Estreicherów z Krakowa. Dwie bibliografie – jedna dotycząca okresu 1470-1800 (tzw. *Bibliografia staropolska XV-XVIII w.*), a druga dotycząca wyłącznie lat 1801-1900 (tzw. *Bibliografia polska XIX wieku*) wypełniły lukę w polskiej bibliografistyce.

¹ A. Borowski, *The Estreichers' "Polish Bibliography" from the perspective of the century coming to a close*, tł. z pol. Janina Dorosz, "Polish Libraries Today", vol. 5: 2001, s. 41-46.

Szczególnie to monumentalne dzieło bibliograficzne zostało wykonane przez “ojca bibliografii polskiej” – profesora Karola Józefa Estreichera (1827-1908) seniora, jego syna – profesora Stanisława Estreichera (1869-1939) i przez wnuka Karola J. Estreichera – profesora Karola Estreichera juniora (1906-1984). Umieeli oni zorganizować sobie zespół ludzi do współpracy (informatorów, bibliotekarzy, księgarzy itd.) i sami pracowali nad przygotowaniem publikacji.

Obecnie dzieło jest kontynuowane przez Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów w Uniwersytecie Jagiellońskim. Centrum także stworzyło Elektroniczną Bazę Bibliografii Estreichera (EBBE), online, które jest użytecznym narzędziem dla badaczy kultury staropolskiej pomiędzy wiekami XV i XIX. Instrument ten pozwala na przeszukiwanie nie tylko indeksu, ale i bazy pod różnymi kątami, w rozmaitych aspektach. Baza ta jest widoczna w przeglądarce Google, dlatego służy nie tylko badaczom, bibliotekarzom, dla wersyfikacji adresów bibliograficznych czy poszukiwań źródłowych, ale także stanowi element dostępny dla każdego na całym świecie. Trzeba tylko nauczyć się korzystać z owych instrumentów, a to nie jest trudne. **Bibliografia Estreichera. Bibliografia Staropolska**² oraz **Bibliografia Estreichera. Bibliografia XIX wieku**³ (EBBE) stanowią odpowiedź na współczesne potrzeby wyspecjalizowanych czytelników i bibliotekarzy, którym łatwiej jest poszukiwać w scalonej bazie online, niż w dziesiątkach tomów, dodatków, uzupełnień, sprostowań i errat.

2. Krótka instrukcja korzystania z baz EBBE online

Korzystanie z elektronicznej bazy danych (EBBE) jest dość proste, opisałem je poniżej w ośmiu krokach. Istnieje wiele przekierowań (pośrednich wejść) do bazy EBBE np. przez system CINIbA lub przez systemy poszczególnych uczelni w Polsce, jednak to jest tylko wydłużanie drogi dojścia. Głównie, zalecane obecnie, bezpośrednie wejście do EBBE jednak jest bardziej efektywne dla czytelnika⁴ pod głównym adresem bazy, jakkolwiek nie jest wykluczone, że w przyszłości adres ten może ulec zmianie.

Obecnie, po wejściu do EBBE (krok pierwszy) można wybrać (krok drugi) następujące opcje: 1) Bibliografia Staropolska (187 764 rekordów) 2) Książkowe strony Bibliografii Estreichera, 3) Bibliografia Polska. Spis Chronologiczny,

² *Bibliografia Estreichera. Bibliografia Staropolska – UJ*, Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów w Uniwersytecie Jagiellońskim, Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera (EBBE), online, URL: <https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/> [dostęp: 30.06.2016].

³ *Bibliografia Estreichera. Bibliografia XIX wieku – UJ*, Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów w Uniwersytecie Jagiellońskim, Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera (EBBE), online, URL: <https://www.estreicher.uj.edu.pl/xixwieku/baza/> [dostęp: 30.06.2016].

⁴ <https://www.estreicher.uj.edu.pl/home/> [dostęp: 30.06.2016].

4) Bibliografia XIX wieku (187 410 rekordów), 5) Materiały do uzupełnień Bibliografii Estreicherowej (1 949 rekordów).

Po wejściu (w kroku trzecim) do *Bibliografii Staropolskiej* lub *Bibliografii XIX wieku* pojawia się opcja wyboru: „BAZA | INDEKS aktualny stan zawartości” (przy okazji wyświetlają się aktualne liczby dostępnych rekordów, zarówno w bazie, jak i w indeksie).

Należy wybrać (krok czwarty) opcję „Baza”, wtedy po wejściu do bazy pojawi się wykaz rekordów (aktualny). W lewym górnym rogu na pasku narzędzi jest do wyboru „Przeglądaj | Szukaj”, należy wybrać „Szukaj” (krok piąty).

Po wejściu do opcji „szukaj” (krok szósty) trzeba ustawić opcje wyszukiwania i zrobić to tak, aby stało się ono dla badacza (czytelnika) efektywne. Można wybrać w ramach narzędzi „Uwzględniaj alternacje”: 1) alternacje słowne albo 2) alternacje literowe albo 3) opcję „nie uwzględniaj” (alternacji). Osobiście zalecam opcję „uwzględniaj alternacje literowe”, bo w dawnej pisowni nazwisk lub słów panowała pewna dowolność i nie zawsze można znaleźć rzecz, pisząc dane słowo we współczesnej, dwudziestopiętnastowiecznej polszczyźnie, skoro rzecz dotyczy wieków XV-XVIII lub XIX wieku.

W kroku siódmym wpisujemy w okienko wyszukiwawcze dane, o jakie nam chodzi. Zalecam wpisywanie pojedynczych słów do kilku pól w okienku, aby zwiększyć prawdopodobieństwo trafienia. Nie trzeba oczywiście wypełniać wszystkich pól, ale te kluczowe. Użytkownik bazy EBBE ma tam następujące pola w okienku wyszukiwawczym: 1) Nazwisko i imię / hasło, 2) Tytuł, 3) Miejsce wydania, 4) Rok wydania, 5) Opis / komentarz, 6) Lokalizacja, 7) Informacje dodatkowe, 8) Całość. Kiedy się zna nazwisko autora i tytuł, jaki chce się sprawdzić, a nie zna się jego precyzyjnego brzmienia, należy wpisywać bez cudzysłowów pojedyncze słowo do pola ‘autor’ (np. ‘Legowicz’), i do pola ‘tytuł’ (np. ‘Stan’). Należy przy tym unikać dłuższych fraz, aby nie zmniejszać szans na trafienie. Po wpisaniu słów kluczowych do okienka wyszukiwawczego, należy nacisnąć opcję pod okienkiem „szukaj”, wtedy baza pokazuje dane rekordy (lub rekord), które spełniają kryteria wyszukiwawcze (lista rekordów).

W kroku ósmym należy kliknąć na ten właściwy rekord, który chce się sprawdzić i pojawia się jego pełny opis bibliograficzny, zaktualizowany, przejęty z bibliografii Estreicherowskiej. Opis ten można sobie skopiować, wkleić do własnego pliku w edytorze tekstu, zachowując tylko sam czysty tekst, bez dodatkowych „śmiecików” graficznych z technicznej ‘oprawy’ bazy danych. Dostęp do bazy jest bezpłatny, dostępny w Internecie. Nie trzeba się przy tym ani rejestrować, ani logować, aby móc korzystać z bazy EBBE, choć takie opcje też są możliwe.

Można też wybrać opcję pt. „Książkowe stronicy Bibliografii Estreicherowej” i wtedy przegląda się zeskanowane papierowe strony Estreicherowskiej bibliografii polskiej. Tam po wejściu czytelnik ma do wyboru cztery opcje: 1) Wyszukiwanie poprzez rok wydania, 2) Czytaj o bazie, 3) Przeglądanie kolejno stronic tej części

bibliografii, 4) Wyszukiwanie poprzez nazwisko lub inny ciąg znaków. Można sobie wyszukać wg nazwiska i dalej przeglądać skany stronic, na których dane nazwisko się pojawia. Skany te to nie tylko zdigitalizowane stronicy (obrazki), ale i przetworzone przez system OCR (Optical Character Recognition), tj. przez ‘optyczne rozpoznawanie znaków’, stąd owa elektroniczna wersja podobna papierowych cechuje się „wyszukiwalnością”.

Podsumowując, można stwierdzić, że projekt EBBE stanowi wielką pomoc dla badaczy / czytelników/ użytkowników sieci komputerowej, ważny dla polskiej kultury instrument poszukiwawczy, szczególnie dla uczonych badających kulturę polską od XV do XIX wieku.

Polskie Bibliografie Estreicherów

Abstract (Summary) in Polish / Abstrakt (Streszczenie) po polsku:

Tekst dotyczy *Bibliografii polskiej* Estreicherów. Zawiera wykaz wszystkich bibliografii polskich Estreicherów, które opublikowano od 1873 do 2016 r. Wszystkie te bibliograficzne źródła zostały opublikowane dzięki działalności rodziny Estreicherów z Krakowa. Szczególnie to monumentalne dzieło bibliograficzne zostało wykonane przez “ojca bibliografii polskiej” – profesora Karola Józefa Estreichera (1827-1908) seniora, jego syna – profesora Stanisława Estreichera (1869-1939) i przez wnuka Karola J. Estreichera – profesora Karola Estreichera juniora (1906-1984). Obecnie dzieło jest kontynuowane przez Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów w Uniwersytecie Jagiellońskim. Centrum także stworzyło Elektroniczną Bazę Bibliografii Estreichera (EBBE), online, które jest użytecznym narzędziem dla badaczy kultury staropolskiej pomiędzy wiekami XV. i XIX.

Key words in Polish / Słowa kluczowe po polsku:

Bibliografia polska (1873-2016), rodzina Estreicherów, Kraków, profesor Karol Józef Estreicher senior (1827-1908), profesor Stanisław Estreicher (1869-1939), profesor Karol Estreicher junior (1906-1984), Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów, Uniwersytet Jagielloński, Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera (EBBE), kultura staropolska (XV-XIX w.).

Title in English:

The Estreichers' Polish Bibliographies

Abstract (Summary) in English / Abstrakt (Streszczenie) po angielsku:

The text concerns *Polish Bibliographies* by the Estreichers. It includes a list of all the Estreichers' Polish Bibliographies that had been published since 1873 until 2016. All the bibliographical sources were published due to the activities of the Estreicher family from Cracow, especially professor Karol Jozef Estreicher senior (1827-1908), called “the father of Polish bibliography”, his son – professor

Stanisław Estreicher (1869-1939) and Karol J. Estreicher's grandson – professor Karol Estreicher junior (1906-1984) who carried out the monumental bibliographical work. Now the work has been continued by the Research Centre of the Estreichers' Polish Bibliography at the Jagiellonian University in Cracow. The Centre has also created the Electronic Database of the Estreichers' Bibliography (EBBE) online which is a useful instrument for the researchers who deal with the old Polish culture (of the 15th - 19th c.)

Key words in English / Słowa kluczowe po angielsku:

Polish Bibliography (1873-2016), the Estreichers family, Cracow, professor Karol Józef Estreicher senior (1827-1908), professor Stanisław Estreicher (1869-1939), professor Karol Estreicher junior (1906-1984), the Research Centre of the Estreichers' Polish Bibliography, Jagiellonian University, Electronic Database of the Estreichers' Bibliography (EBBE), old Polish culture (15th - 19th c.).

Bibliography / Bibliografia:

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 1: Stulecie XIX: A-F, Akademia Umiejętności, Kraków 1870-1872, ss. [6], XVIII, LVIII, 523, [1], 46, [2], III, [1].

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 2: Stulecie XIX: G-L, Akademia Umiejętności, Kraków 1874, ss. [2], IV, 634.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 3: Stulecie XIX: Ł-Q, Akademia Umiejętności, Kraków 1876, ss. V, [1], 11, 608.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 4: Stulecie XIX: R-U, Akademia Umiejętności, Kraków 1878, ss. IV, 629, [1].

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 5: Stulecie XIX: W-Z, Akademia Umiejętności, Kraków 1880, ss. VIII, VII, [1], 335, [1].

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 6: Stulecie XIX: dopełnienia: A-O, Akademia Umiejętności, Kraków 1881, ss. [2], II, 577, [1].

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 7: Stulecie XIX: dopełnienia: P-Ż, Akademia Umiejętności, Kraków 1882, ss. [4], 292.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 8: Wiek XV-XVII: [spis chronologiczny], Akademia Umiejętności, Kraków 1882, ss. CXXXV, [1], XIV, 455.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 9 [cz. 2, t. 2]: *Stulecie XVIII. Spis chronologiczny i dopełnienia do wieku XV-XVII = Polnische Bibliographie des XVIII. Jahrhunderts chronologisch Geordnet und mit Nachträgen zur chronologischen Bibliographie des XV. bis XVII. Jahrhunderts*, Akademia Umiejętności, Kraków 1888, ss. VII, [1], X, 803, [1], CCII-CCCXLXV, [1].

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 10: Stulecie XIX: spis chronologiczny: 1800-1870, Akademia Umiejętności, Kraków 1885, ss. [6], VIII, 489, [1], XXVII, [1], CXXXVII-CCVII, [1].

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 11: Stulecie XIX: spis chronologiczny: 1871-1889 i dopełnienia do wieku XV-XIX, Akademia Umiejętności, Kraków 1890, ss. [2], VI, 400, [2], 187, [1].

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 1 (12): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecedowym = *Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [A-Bez]*, Akademia Umiejętności, Kraków 1891, ss. XIX, [1], 532, k. XII.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 2 (13): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecedowym = *Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [Bi-Bz]*, Akademia Umiejętności, Kraków 1894, ss. VIII, 502, k. VI.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 3 (14): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [C-Cz], Akademia Umiejętności, Kraków 1896, ss. VIII, 590, k. XI.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 4 (15): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [D-Dz], Akademia Umiejętności, Kraków 1897, ss. VIII, 475, [1], k. V.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 5 (16): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [E-F], Akademia Umiejętności, Kraków 1898, ss. VIII, 377, [1], XXXIV.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 6 (17): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [G-Gz], Akademia Umiejętności, Kraków 1899, ss. [8], 491, [1], k. V.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 7 (18): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [H-J], Akademia Umiejętności, Kraków 1901, ss. [3], 705, k. VI.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 8 (19): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [K-Kom], Akademia Umiejętności, Kraków 1903, ss. [6], 487.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 9 (20): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [Ko-Ky], Akademia Umiejętności, Kraków 1905, ss. [8], 436, k. XXIII.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 10 (21): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [L-Łz], Akademia Umiejętności, Kraków 1906, ss. [3], VII-XI, [1], 550, k. IX.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 11 (22): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [M-My], Akademia Umiejętności, Kraków 1907 [wyd. 1908], ss. [2], 673, k. XVII.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 12 (23): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [N-O], wyd. Stanisław Estreicher, Akademia Umiejętności, Kraków 1909 [wyd. 1910], ss. [2], VII-VIII, 545, k. XLIII.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, [t. 13] (24): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [P-Pom], wyd. Stanisław Estreicher, Akademia Umiejętności, Kraków 1912, ss. [2], V-VI, 479, k. LVI.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, [t. 14] (25): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [Pon-Q], wyd. Stanisław Estreicher, Akademia Umiejętności, Kraków 1913, ss. [3], 443, k. XXXVII.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 15 (26): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [R-Rz], wyd. Stanisław Estreicher, Akademia Umiejętności, Kraków 1915, ss. [3], 574, k. XX.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 16 (27): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [S-Sh], wyd. Stanisław Estreicher, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1929, ss. IX, [1], 421, k. IX.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 17 (28): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [Si-Soj], wyd. Stanisław Estreicher, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1930, ss. VI, 411.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 18 (29): Stulecie XV-XVIII: w układzie alfabetycznym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [Sok-St], wyd. Stanisław Estreicher, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1933, ss. X, 373, k. III.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 19 (30): Stulecie XV-XVIII: w układzie alfabetycznym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [Su-Sz], wyd. Stanisław Estreicher, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1934, ss. [6], 372, k. IV.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 20 (31): Stulecie XV-XVIII: w układzie alfabetycznym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet [T-Ty], wyd. Stanisław Estreicher, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1936, ss. [2], V-VI, 508, k. IV.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 21 (32): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [U-Wik], wyd. Stanisław Estreicher, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1938, ss. [2], V-VI, 500, k. III.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 22 (33): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [Wil-Y], wyd. Stanisław Estreicher, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1939, ss. [2], VIII, 495, k. II.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, [t. 23] (34): Stulecie XV-XVIII: w układzie alfabetycznym [=Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet], z. 1: [Z-Zański], pod. red. Karola Estreichera [jun.], Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1951, ss. 243.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 23 (34): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym [=Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet], z. 2: [Zańskowska-Zazdrość], Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000, ss. [2], 245-462.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 24 (35): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym [=Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet], z. 3: [Zbarscy-Zillich], Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007, ss. [4], 371, [4].

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 25/1 (36/1): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym [=Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet]: Zim-Zyz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, ss. [4], 362, [18].

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 25/2 (36/2): Dopełnienia i sprostowania (wydanie scalone), z. 1: A-G (wydanie nowe), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014, ss. [6], 377, [1].

Estreicher Karol, *Bibliografia polska. Indeksy. Stolecie XV-XVI: zestawienie chronologiczne, spis abecadłowy*, Akademia Umiejętności, Kraków 1875, ss. [3], VIII, [2], 226, [1].

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia. Zeszyt dodatkowy. 3000 druków od 1871 r. ujęte w katalogi: abecadłowy i systematyczny, ze spisami osób, miejscowości przedmiotów, tudzież ze sprawozdaniem księgarzy galicyjskich = Bibliographie Galizien's und anderer Länder des ehemaligen Polens aus den Jahren 1871-1872: sammt den betreffenden Berichten galizischer Buchhändler*, Komisja Bibliograficzna przy c. k. Akademii Umiejętności, Kraków 1873, ss. [4], VII, 164, [1].

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX. stulecia: lata 1881-1900*, t. 1, A-F, Spółka Księgarzy Polskich, Kraków 1906, ss. [4], 415 s.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX. stulecia: lata 1881-1900*, t. 2, G-K, Spółka Księgarzy Polskich, Kraków 1907, ss. [4], 403.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX. stulecia: lata 1881-1900*, t. 3, L-Q, Spółka Księgarzy Polskich, Kraków 1911, ss. [2], 474, [1].

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX. stulecia: lata 1881-1900*, t. 4, R-Z, Spółka Księgarzy Polskich, Kraków 1916, ss. [4], 652.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 1: Stulecie XIX: A-F, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [2], LVIII, [2], 523, [1] 46, [2], III, [3]. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 1, 1: Stulecie XIX: zeszyt dodatkowy, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1978, ss. XII, 164, [2]. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 2: Stulecie XIX: G-L, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [2], IV, 634, [1]. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 3: Stulecie XIX: Ł-Q, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1978, ss. V, [1], II, 608, [2]. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 4: Stulecie XIX: R-U, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. IV, 629, [1]. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 5: Stulecie XIX: W-Z, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. VIII, VII, [1], 335, [3]. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 6: Stulecie XIX: dopełnienia: A-O, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [2], II, 577, [1]. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 7: Stulecie XIX: dopełnienia: P-Ż, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1978, ss. [4], 292, [2]. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 7, 1: XV-XVI stolecie: zestawienie chronologiczne, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1978, ss. [4], XVI, [2], 226, [2]. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 8: Wiek XV-XVII: [spis chronologiczny], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. CCVII, [1], XIV, 455, [1]. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 9: Stulecie XVIII: spis chronologiczny i dopełnienia do wieku XV-XVII, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. VII, [1], X, 706, CCLXXV, [1], 707-803, [1], CCCXLXV, [1]. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 10: Stulecie XIX: spis chronologiczny: 1800-1870, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [6], VIII, 489, [1], XXVII, [3]. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 11: Stulecie XIX: spis chronologiczny: 1871-1889 i dopełnienia do wieku XV-XIX, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [2], VI, 400, [2], 187, [3]. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 1 (12): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecedowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [A-Bezpieczeństwo], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. VII-XIX, [1], 532, [1], k. XII. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 2 (13): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecedowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [Bi-Bzovius], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [3], VII-VIII, 502, [1], k. VI. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 3 (14): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecedowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [C-Cz], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [3], VII-VIII, 590, [1], k. XI. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 4 (15): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecedowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [D-Dzwonkowski Jan Jakób], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [3], VII-VIII, 475, [2], k. V. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 5 (16): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecedowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [E-Fuzowicz], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [3], VII-VIII, 377, [3], k. XXXIV. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 6 (17): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecedowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [G-Gz], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [6], 491, [2], k. V. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 7 (18): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecedowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [H-J], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [6], 705, [2], k. VI. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 8 (19): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecedowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [K-Kom], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [6], 487, [2]. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 9 (20): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecedowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [Ko-Ky], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [6], 436, [1], k. XXIII. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 10 (21): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [L-Lz], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. IX, [1], 550, [1], k. IX. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 11 (22): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [M-My], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [6], 673, [2], k. XVII. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 12 (23): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [N-O], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. VIII, 545, [3], k. XLIII. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 13 (24): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [P-Pom], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. VI, 479, [3], LVI. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 14 (25): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [Pon-Q], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [6], 443, [2], k. XXXVII. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 15 (26): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [R-Rz], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [6], 575, k. XX. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 16 (27): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [S-Sh], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1978, ss. IX, [1], 421, [2], k. IX. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 17 (28): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [Si-So], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1978, ss. VI, 411, [1]. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 18 (29): Stulecie XV-XVIII: w układzie alfabetycznym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [Sok-St], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1978, ss. X, 373, [2], k. III.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 19 (30): Stulecie XV-XVIII: w układzie alfabetycznym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [Su-Sz], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. [6], 372, [1], k. IV.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 20 (31): Stulecie XV-XVIII: w układzie alfabetycznym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [T-Ty], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. VI, 508, [1], k. IV.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 21 (32): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [U-Wik], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. VI, 500, [1], k. III.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 22 (33): Stulecie XV-XVIII: w układzie abecadłowym = Polnische Bibliographie: Jahrhundert XV-XVIII alphabetisch geordnet: [Wil-Y], Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. VIII, 495, [2], k. II.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, cz. 2, t. 2: *Stólecie XVIII. i dopełnienia do wieku XV-XVII, spis chronologiczny* = Polnische Bibliographie des XVIII. Jahrhunderts chronologisch Geordnet und mit Nachträgen zur chronologischen Bibliographie des XV. bis XVII. Jahrhundert, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. VII, [1], 803, k. CCII-CCCXLXV. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XV.-XVI. stolecia: zestawienie chronologiczne 7200 druków w kształcie rejestru do Bibliografii, tudzież spis abecadłowy tych dzieł, które dochowały się w bibliotekach polskich* = Polnische Bibliographie des XV-XVI. Jahrhunderts, Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1978, ss. [3], XVI, [2], 226, [1].

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia. Zeszyt dodatkowy. 3000 druków od 1871 r. ujęte w katalogi: abecadłowy i systematyczny, ze spisami osób, miejscowości przedmiotów, tudzież ze spra-*

wozdaniami księgarzy galicyjskich = *Bibliographie Galizien's und anderer Länder des ehemaligen Polens aus den Jahren 1871-1872: sammt den betreffenden Berichten galizischer Buchhändler*, Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1978, ss. XII, 164. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX. stulecia: lata 1881-1900*, t. 1, A-F Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1977, ss. [4], 415. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX. stulecia: lata 1881-1900*, t. 2, G-K Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1977, [4], 403. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX. stulecia: lata 1881-1900*, t. 4, R-Z Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1977, [4], 652. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX. stulecia: lata 1881-1900*, t. 3, L-Q Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1977, ss. [2], 474, [1]. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, cz. 2, t. 2, *Stulecie XVIII. Spis chronologiczny i dopełnienia do wieku XV-XVII = Polnische Bibliographie des XVIII. Jahrhunderts chronologisch Geordnet und mit Nachträgen zur chronologischen Bibliographie des XV. bis XVII. Jahrhundert*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, ss. VII, [1], 803, k. CCII-CCCXLXV. [Reprint.]

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 1: Litera A, pod red. Karola Estreichera [jun.], wyd. 2 nowe, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1959, ss. LXX, [2], 240, k. [1].

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 2: Litera B, pod red. Karola Estreichera [jun.], wyd. 2 nowe, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1961, ss. [6], 653.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 3: Litera C, pod red. Karola Estreichera [jun.], wyd. 2 nowe, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1962, ss. [6], 558.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 4: D - Dramat polski, pod red. Karola Estreichera [jun.], wyd. 2 nowe, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1966, ss. [6], 386.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 5: Dramat tłumaczony – Dzwony, pod red. Karola Estreichera [jun.], wyd. 2 nowe, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1967, ss. 388.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 6: Litera E, pod red. Karola Estreichera [jun.], wyd. 2 nowe, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1967, ss. 184.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 7: Litera F, pod red. Karola Estreichera [jun.], wyd. 2 nowe, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1969, ss. 295.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 8: G – Głuszyński, pod red. Karola Estreichera [jun.], wyd. 2 nowe, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1975, ss. 468.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 9: Gmach – Gzowski, pod red. Karola Estreichera [jun.], wyd. 2 nowe, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1970, ss. 385.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 10: Litera H, pod red. Karola Estreichera [jun.], wyd. 2 nowe, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1972, ss. 456.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 11: Litera I, pod red. Karola Estreichera [jun.], wyd. 2 nowe, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1976, ss. 171.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 12: Litera J, pod red. Karola Estreichera [jun.], wyd. 2 nowe, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1979, ss. 522.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 13: K – Kalendros, pod red. Karola Estreichera [jun.], wyd. 2 nowe, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1987, ss. 381, [2].

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 14: Kalenkiewicz – Katakumby, pod red. Karola Estreichera [jun.], wyd. 2 nowe, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1987, ss. 224.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 15: Katalogi, red. tomu Anna Klinger, Zofia Otczykowska, wyd. 2 nowe, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1991, ss. 274.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 16: Katar – Knaus, red. tomu Stefania Zychowiczowa, wyd. 2 nowe, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1991, ss. 260.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 17: Knebel – Kopytowski, red. tomu Stefania Jadwiga Zychowiczowa i Stanisław Siess-Krzyszkowski, wyd. 2 nowe, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Zakład Bibliografii Polskiej im. Karola Estreichera, Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów, Kraków 2000, ss. 454.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 18: Kor. – Koskowski, red. t. Stanisław Siess-Krzyszkowski, wyd. 2 nowe, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, ss. 239.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 19: Kösl – Kowalskyj, red. tomu Tomasz Nastulczyk, wyd. 2 nowe, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015, ss. 225.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX stulecia = Bibliographie polonaise du XIXème siècle*, t. 20: Kowanówko - Kraju / red. tomu Tomasz Nastulczyk, wyd. 2 nowe, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016, ss. 211.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska: dopełnienia i sprostowania do cz. 3, Karola i Stanisława Estreicherów*, z. 1: A-G, wydanie scalone, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999, ss. 231.

Netografia / Netgraphy:

Bibliografia Estreichera. Bibliografia XIX wieku – UJ, Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów w Uniwersytecie Jagiellońskim, Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera (EBBE), online, URL: <https://www.estreicher.uj.edu.pl/xixwieku/baza/> [dostęp: 30.06.2016].

Bibliografia Estreichera. Bibliografia Staropolska – UJ, Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów w Uniwersytecie Jagiellońskim, Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera (EBBE), online, URL: <https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/> [dostęp: 30.06.2016].

Wybrana bibliografia przedmiotowa / Selected Secondary Literature:

Borowski Andrzej, *The Estreichers' "Polish Bibliography" from the perspective of the century coming to a close*, tł. z pol. Janina Dorosz, "Polish Libraries Today", vol. 5: 2001, s. 41-46.

Ilustracja 1 / illustration 1. Matka Boska Ostrobramska w Wilnie, XVII wiek (autor nieznany). Wersja obrazu w metalowej „sukience”.

**V. A Sacred Picture
(V. Obraz sakralny)**

Ilustracja 2 / illustration 2. Matka Boska Ostrobramska w Wilnie, XVII wiek (autor nieznany). Wersja obrazu bez metalowej „sukienki”.

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

Obraz Matki Bożej Ostrobramskiej

Obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej (zwany także potocznie ikoną ostrobramską), obok ikony Matki Bożej Częstochowskiej (Maryi Jasnogórskiej), w Rzeczypospolitej Polskiej jest drugim, najważniejszym dla Polaków obrazem Najświętszej Panienki. Wileński obraz Matki Boskiej stał się niezwykle popularny w dziejach Narodu Polskiego i zapisał się trwale w polskiej kulturze (literaturze, użycie, malarstwie). Z drugiej jednak strony pełnił on ważną funkcję kultową także dla Litwinów i Białorusinów w Wielkim Księstwie Litewskim, później również pod zaborem rosyjskim czy podczas okupacji niemieckiej i sowieckiej. Do dzisiaj na Litwie a nawet na Białorusi nadal pełni tę istotną funkcję religijną i kulturową, przez co stał się w pewien sposób obrazem międzynarodowym, przekraczającym swoim znaczeniem wymiar jednego narodu, jednego państwa, a nawet jednej religii/konfesji (katolicyzmu), skoro modlą się pod nim także i chrześcijanie prawosławni.

Ostrobramska Matka Boża Miłosierdzia, Madonna Miłosierdzia, Madonna Ostrobramska, Królowa Korony Polskiej, Matka Boska Ostrobramska, czczona w obrazie wileńskim w Ostrej Bramie oraz w swoich licznych wiernych kopiach, znalazła sobie poczesne miejsce w dziejach kultury polskiej, litewskiej, białoruskiej. Dla Kościoła Rzymskokatolickiego centralnym miejscem kultu tego obrazu Sanktuarium zwane Ostrą Bramą w Wilnie, a początek kultu datuje się na XVII w. Najbardziej prawdopodobny czas powstania wizerunku w XVII wieku zamyka się mniej więcej cezurą lat 1620-1630. Matka Boska Ostrobramska była i jest nadal Patronką Polski jako Królowa Korony Polskiej. Około czterysta lat dotychczasowej tradycji kultowej przemawia za ważnością tego dzieła kultury chrześcijańskiej i jego znaczenia religijnego. Data wspomnienia w kalendarzu liturgicznym Kościoła Rzymskokatolickiego corocznie przypada na dzień 16 listopada.

Autor obrazu Matki Bożej Ostrobramskiej pozostaje nieznany (anonim), jakkolwiek autorstwo wizerunku przypisywano (błędnie) artyście Łukaszowi Porębskiemu (1594-1637) z Krakowa, twórcy, który podobne dzieło stworzył w 1624 r. dla krakowskiego kościoła pw. Bożego Ciała na Kazimierzu. Łukasza Poręb-

skiego za hipotetycznego autora obrazu Matki Bożej Ostrobramskiej uważał Władysław Tomkiewicz (1899-1982), historyk sztuki. Jednak, według Jana Sławomira Samka (1930-2007), także historyka sztuki, to nieprawda, bo

„[Łukasz] Porębski **nie jest** również autorem przypisywanego mu przez W[ładysława]. Tomkiewicza obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej.”¹.

Wizerunek wileński umieszczono na ścianie zewnętrznej Ostrej Bramy, patrząc od strony miasta. Na przeciwległej ścianie znajduje się duże okno, z którego widać wileńską starówkę.

Obraz został wykonany temperą (techniką temperową) na podkładzie klejowo-kredowym, na siedmiu deskach dębowych i jest dość sporych rozmiarów (wysokość: 200 cm, szerokość: 165 cm).

Według popularnego ujęcia:

„Obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej, (lit. Aušros Vartų Dievo Motina, biał. Маці Божа́я Ва́страбра́мская [Maci Bożaâ Vastrabramskaâ – dop. M.M.T.]), Matka Boska Miłosierdzia, Królowa Korony Polskiej) – wizerunek Matki Boskiej, prawdopodobnie z XVII wieku, znajdujący się w kaplicy ostrobramskiej w Wilnie. Przez wiernych uważany za cudowny. Jest jednym z symboli chrześcijaństwa w Polsce i na Litwie”².

Populamy opis wyglądu obrazu, który bynajmniej nie jest ikoną w sensie dosłownym, bo przynależy do dziejów malarstwa zachodniego (sztuki zachodnioeuropejskiej), a wcale nie – do malarstwa wschodniego (wschodnioeuropejskiej historii ikon w ścisłym tego słowa znaczeniu), jest następujący:

„Obecnie postać Maryi zakrywa błyszcząca złotem sukienka. Widoczna jest tylko wyrazista twarz i skrzyżowane na piersiach dłonie. Pod metalową sukienką Ostrobramska Pani ubrana jest w czerwoną tunikę z podwiniętymi rękawami. Szyja okryta jest szalem, a głowa białą chustą. Całą postać okrywa zielonkawo-błękitny płaszcz zarzucony na głowę i ramiona. Tło obrazu ma odcień brązu”³.

Maryja na obrazie (lub jego kopiach) otoczona została złotą glorią (zaostrzonymi na końcach promieniami wychodzącymi z jej głowy). Najświętsza Panna występuje na obrazie samotnie, bez Dzieciątka Jezus (tak, jak w przypadku Ikony Matki Bożej Częstochowskiej), zatem mamy do czynienia z pewnym teolo-

¹ J. Samek, *Łukasz Porębski (Porenbius, Porhebius, Porębowicz?)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, (biogram opublikowano w PSB w latach 1982-1983). Tu cyt. za: i-PSB, URL: <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/lukasz-porebski-porenbius-porhebius-porebowicz?print> [dostęp: 4.08.2016].

² *Obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej*, Wikipedia, online URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Obraz_Matki_Boskiej_Ostrobramskiej [dostęp: 29.07.2016].

³ Ibidem.

gicznym typem Orantki. Jakkolwiek ręce Maryi nie są wzniesione ku górze, niewątpliwie mamy tu do czynienia z gestem modlitwy (skrzyżowane ręce). Teologicznie Orantka stanowi przykład kompozycji statycznej, spokojnej, poprzez nieruchomą postać Maryi zanurzonej w kontemplacji Boga.

Dopatrywano się w obrazie Matki Bożej Ostrobramskiej wizerunku brzemiennej Maryi, Dziewicy w stanie błogosławionym, a to racji nieco poszerzonych szat. Wtórnie także, z faktu ukoronowania obrazu ostrobramskiego dwoma koronami (a nie jedną), wyciągano (błędny) wniosek o tym, że jakoby ta druga korona przynależy do Dzieciątka Jezus, które jakoby pozostaje tam w przedstawieniu malarzkim w łonie Matki. Koronacje jednak są o wiele późniejsze i wtórne, niż czas powstania owego oryginalnego dzieła, dlatego nie mogą one być podstawą do analizy samego obrazu (pierwotnego zamysłu artysty, przyjętego teologicznie programu ikonograficznego na zamówienie zlecniodawcy).

Zastanawiano się nad proveniencją wzoru dla ostrobramskiego wizerunku i zbadano, że tropy wiodą do malarstwa flamandzkiego.

„Zdaniem prof. Marii Kałamajskiej-Saeed⁴ [(ur. 1941-) – dop. M.M.T.] pierwowzorem[,] zarówno obrazu krakowskiego[,] jak i wileńskiego[,] był obraz flamandzkiego malarza Martina de Vosa [(1532-1603) – dop. M.M.T.], namalowany ok. 1580 w dwóch wersjach graficznych, różniących się układem rąk.

Pierwszy z tych wariantów, rytowany przez Hieronima Wierixa [właśc. Hieronymus Wierix (1553–1619), flamandzki rytownik – dop. M.M.T.], przedstawiający Maryję ze skrzyżowanymi na piersi rękoma, stał się wzorem dla obrazu ostrobramskiego, natomiast według drugiego, rytowanego przez Antoniego Wierixa [Antona Wierixa II / Anthony’ego II Wierixa (ok. 1552 - ok. 1604) czy jego syna – Antona III Wierixa (1596–1624)? – dop. M.M.T.], namalowany został obraz Matki Boskiej krakowskiej, podobnej do Ostrobramskiej, mającej jedynie ręce złożone w geście modlitewnym.”⁵

Historia popularnego miejsca, w którym eksponuje się oryginał ostrobramskiego obrazu Matki Bożej, to osobne zagadnienie, warte naszkicowania.

„Historia Kaplicy Ostrobramskiej. Po śmierci Kazimierza Jagiellończyka [1427-1492], za panowania jego syna Aleksandra [Jagiellończyka (1461-1506) – dop. M.M.T.], ze względu na zagrożenie najazdów tatarskich, zbudowano mury obronne, z bramami fortyfikacyjnymi i basztami warownymi. Wilno pierwotnie miało pięć bram miejskich (później zbudowano jeszcze cztery), w tym Bramę Miednicką (od drogi prowadzącej do Miednik). Brama ta nazywała się też Ostrą, od nazwy części południowego przedmieścia, które nazywało się Ostry Koniec. Pierwsza wzmianka o niej pojawia się w wykazie pięciu bram miast z dnia 6 września 1503 roku. Ta brama była najsłabszym punktem murów obronnych Wilna, bo właśnie od strony wschodniej zawsze przybywali wro-

⁴ M. Kałamajska-Saeed, *Ostra Brama w Wilnie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1990, s. 84-85, vide, ibidem, s. 31-32.

⁵ *Obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej...*, op. cit., ibidem.

gowie. Z dziewięciu bram do dzisiaj pozostała tylko Ostra Brama, reszta została zniszczona w XIX wieku.”⁶.

Można przeczytać także w popularnej narracji, iż:

„Na początku XVII w. przez tą bramę wjeżdżało się do Wilna ulicą Wielką – przed nią magistrat witał najważniejszych gości, wojewodów, biskupów. Wieszanie obrazów z wizerunkiem świętych na bramach miejskich było w tamtych latach zwyczajem znanym nie tylko w Polsce, ale w całym chrześcijańskim świecie. Mieszkańcy wierzyli, że wizerunek Matki Bożej, umieszczony nad jedną z miejskich bram, stanowi najlepszą ochronę od nieszczęść. W pierwszej połowie XVII w. zawieszono na bramie Miednickiej [zwanej też Krewską, bo prowadzącej do miasta Krewa – dop. M.M.T.] od strony miasta obraz Madonny, natomiast od strony zewnętrznej obraz Salvatora Zbawiciela. W 1626 Karmelici Bosi rozpoczęli budowę klasztoru i kościoła pw. św. Teresy. Krótco potem został im powierzony w opiekę obraz Najświętszej Maryi Panny, który wisiał wówczas w niewielkim wgłębieniu wewnętrznej strony murów, przez co był narażony na szybkie niszczenie. Karmelici wystąpili do magistratu z prośbą o wybudowanie kaplicy na bramie, do której został przeniesiony obraz Najświętszej Maryi Panny.”⁷.

Historia oryginału obrazu Matki Bożej Ostrobramskiej w Wilnie, zaopatrzonego w złotą sukienkę i korony, jawi się jako bardzo bogata w wydarzenia historyczne (i patriotyczne) od XVII do XX wieku.

„Na początku XVII wieku na Ostrej Bramie w Wilnie został wystawiony obraz Matki Boskiej. Szczególny kult wizerunku rozpoczął się po najeździe moskiewskim na Wilno w 1655.”⁸.

W 2. poł. XVII wieku natomiast, dzięki jednemu z karmelitów powstała drewniana kaplica przy Ostrej Bramie w Wilnie:

„W 1671 (...), z inicjatywy księdza Franciszka Kielczewskiego (znanego jako o. Karol od Ducha Świętego), zbudowano przy bramie drewnianą kaplicę. Nie wiadomo dokładnie, kiedy został umieszczony w niej wizerunek Matki Boskiej.”⁹.

Wiązało się to czasowo z faktem przybrania obrazu Matki Bożej Ostrobramskiej pierwszą „sukienką” z metalu szlachetnego:

„Wizerunek Matki Miłosiernej około 1671 został zasłonięty srebrną, złożoną sukienką.”¹⁰.

⁶ emjot, *Obraz Matki Bożej Ostrobramskiej. Historia Obrazu. Cuda Matki Bożej Ostrobramskiej*, 15.11.2012, URL: <https://forumdlazycia.wordpress.com/2012/11/15/obraz-matki-bozej-ostrobramskiej-historia-obrazu-cuda-matki-bozej-ostrobramskiej/> [dostęp: 29.07.2016].

⁷ Ibidem.

⁸ *Obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej...*, op. cit., ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

Jednak, według nieco innej, szczegółowej narracji, w związku z obrazem Matki Bożej Ostrobramskiej rzeczy się miały następująco w owym roku 1671, a to w związku z konkretną uroczystością religijną:

„12 kwietnia 1671 roku miało miejsce uroczyste wniesienie obrazu do kaplicy. Przewodniczył temu wydarzeniu biskup wileński Aleksander Sapieha [właśc. Aleksander Kazimierz Sapieha herbu Lis (1624-1671) – dop. M.M.T.], brali w tym udział profesorowie i studenci Akademii Wileńskiej, władze rządowe, magistratu, głównego Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego, hetman, kanclerz, marszałek i inni wierni. Obraz został ozdobiony przez złotników wileńskich w kosztowną szatę.”¹¹.

W XVIII wieku z kolei:

„Świątynia spłonęła w 1711, a już w roku następnym odbudowano ją jako murowaną. Według legendy, obraz wyniósł z ognia młody zakonnik”¹².

Według innej narracji:

„W 1715 [1711 (!) – dop. M.M.T.] roku pożar Wilna zniszczył drewnianą kaplicę. Obraz Ostrobramskiej Pani wyniósł z pożaru młody zakonnik. Było to cudowne zdarzenie, gdyż zwykle obraz niosło czterech mężczyzn. Kaplica została wkrótce odbudowana, ale już jako murowana.”¹³.

W 1761 karmelita o. Hilarion Rościszewski OCD wydał *Relację o Cudownym obrazie Najświętszej Maryi Panny który w Wilnie na Ostrej Bramie [...] od lat 83 będącym [...] z historii zakonnych Konwentu Wileńskiego zebraną [...]*¹⁴, książkę później wznawianą jeszcze wielokrotnie, która upowszechniała wiadomości o tym sakralnym obrazie kultowym.

Natomiast kilkanaście lat później do akcji upowszechniania kultu Matki Bożej Ostrobramskiej przyczynił się papież Klemens XIV (łac. Clemens XIV), właśc. Lorenzo Ganganelli OFMConv (1705-1774).

„Papież Klemens XIV w 1773 roku przyczynił się do powstania kościoła pod otwartym niebem przed kaplicą ostrobramską, zaczęły odbywać się tu dziękczynne Nabożeństwa do Matki Miłosierdzia, tzw. Opieki Maryi, które przetrwały do dzisiejszych czasów.”¹⁵.

¹¹ emjot, *Obraz Matki Bożej Ostrobramskiej. Historia...*, op. cit., ibidem.

¹² *Obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej...*, op. cit., ibidem.

¹³ emjot, *Obraz Matki Bożej Ostrobramskiej. Historia...*, op. cit., ibidem.

¹⁴ Wydanie późniejsze – vide: Hilarion od św. Grzegorza [Rościszewski], *Relacja o cudownym obrazie Najświętszej Maryi Panny który w Wilnie na Ostrej Bramie [...] od lat 83 będący [...] z historii zakonnych Konwentu Wileńskiego zebrana a przez X. Hilaryona od s. Grzegorza karmelity [...]* ru 1761 wydana a staraniem X. Hieronima od s. Raymunda do przedrukowania podana, Druk. Dyec. przy K. S. K., Wilno 1823, ss. [8], 146.

¹⁵ emjot, *Obraz Matki Bożej Ostrobramskiej. Historia...*, op. cit., ibidem.

Upowszechnienie nabożeństw przy Ostrej Bramie wiązało się z odpustami nadanymi przez tegoż papieża, bowiem:

„W 1773 r. Papież Klemens XIV nadał odpusty dla Bractwa Opieki Najświętszej Maryi Panny w Wilnie.”¹⁶

W czasie Insurekcji Kościuszkowskiej przeciwko Rosjanom (1794-1795), miała miejsce równoczesna Insurekcja Wileńska:

„W 1794 przy Ostrej Bramie miało miejsce starcie oddziału wojsk rosyjskich[,] szturmujących Wilno z obrońcami miasta (powstańcami [Jakuba] Jasińskiego [właśc. Jakub Krzysztof Ignacy Jasiński / Jasiński (1761-1794) – dop. M.M.T.]). Podczas tych zajęć ucierpiała kaplica i wizerunek. Uszkodzenia naprawiono w tym samym roku.”¹⁷

Pod zaborem rosyjskim (1795-1918) od końca XVIII wieku nastąpił w Wilnie okres barbarzyńskich „burzymurków” z nadania władz moskiewskich, którzy za nic sobie mieli szacowne zabytki wileńskiej architektury polskiej:

„W latach 1799-1805 burzono mury obronne wraz z bramami wileńskimi, jednak dzięki obrazowi Najświętszej Maryi Panny – Ostrą Bramę pozostawiono.”¹⁸

Imperium Rosyjskie prowadziło celowo działalność zmierzającą do zniszczenia lub ograniczenia polskiej kultury katolickiej na obszarze zabranym Polsce (pod zaborami), także w Wilnie.

„Podczas rozbiorów Polski karmelici zostali wyrzuceni z Wilna, klasztor został przekazany duchowieństwu prawosławnemu, natomiast kościół św. Teresy wraz z kaplicą Ostrobramską przekazano księżom parafialnym. W czasach niewoli wizerunek Matki Ostrobramskiej stanowił symbol polskości i niepodległości. [Obraz Matki Ostrobramskiej] Był czymś niezwykle wyjątkowym dla filomatów i filaretów przed wyjazdem na Sybir w 1823 roku.”¹⁹

Nie tylko wileńscy romantycy polscy — filomaci i filareci z Adamem Mickiewiczem na czele — zachwycali się obrazem Matki Bożej Ostrobramskiej. Także później, w całym XIX wieku Ostra Brama stała się soczewką ogniskującą patriotyzm Polaków w Wilnie.

„W okresie zaborów w [Ostrej] Bramie [...] (oraz na ulicy pod nią) miały miejsce patriotyczne manifestacje, szczególnie w czasach Powstania Styczniowego. Kult Matki Boskiej Ostrobramskiej stał się wówczas częścią polskiego ruchu niepodległościowego, wymierzonego przeciw rosyjskiemu

¹⁶ *Ikona Matki Bożej Miłosierdzia*, URL: <http://www.faustyna.eu/ostra-brama-wilno.htm> [dostęp: 29.07.2016].

¹⁷ *Obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej...*, op. cit., ibidem.

¹⁸ *emjot, Obraz Matki Bożej Ostrobramskiej. Historia...*, op. cit., ibidem.

¹⁹ *Ibidem*.

zaborcy. Po stłumieniu Powstania Styczniowego w 1864, w obawie przed niepożądanymi reakcjami władz rosyjskich, polski napis na froncie kaplicy: »Matko Miłosierdzia pod Twoją obronę uciekamy się« zmieniono na łaciński: »MATER MISERICORDIAE, SUB TUUM PRAESIDIUM CONFUGIMUS«.²⁰

Obraz Matki Bożej Ostrobramskiej posiada tzw. sukienkę oraz korony. Warto o tej szlachetnej osłonie wraz z koronami wspomnieć, ponieważ na ogół, dzięki popularnym obrazkom, w świadomości wiernych Madonna Wileńska znana jest tylko z ledwie widocznej twarzy i rąk zasłoniętych tą dominującą metalową sukienką. Rzeczę tę podsumowano następująco:

„Wizerunek Matki Miłosiernej około 1671 został zasłonięty srebrną, złoconą sukienką. Od 1849 charakterystyczną ozdobę obrazu stanowi wielki, odwrócony sierp srebrnego półksiężyca z wygrawerowanym napisem »Dzięki Tobie składam Matko Boska za wysłuchanie prośb moich, a proszę Cię, Matko Miłosierdzia, zachowaj mnie nadal w łasce i opiece Swojej Przenajświętszej W. I. J. 1849 roku« – wotum z 1849. Choć nigdy nie był przymocowany do obrazu, tworzy z nim jednak optycznie jedność, pełniąc rolę wyrazistego akcentu zamykającego kompozycję całości. Na całą kompozycję wizerunku Pani Ostrobramskiej składają się dwie korony (nałożone jedna na drugą). Korony są ze złoconego srebra, jedna barokowa dla Królowej Niebios, druga [—] rokoka dla Królowej Polski.

W roku 1927 Jan Rutkowski dokonał renowacji obrazu. [Dnia] 2 lipca 1927 odbyła się koronacja Madonny, której dokonał metropolita warszawski, kardynał Aleksander Kakowski. W uroczystościach uczestniczyli m.in.: Józef Piłsudski [właśc. Józef Klemens Piłsudski (1867-1935) – dop. M.M.T.] i Ignacy Mościcki [(1867-1946) – dop. M.M.T.]. Do koronacji użyto nowych, sporządzonych ze złota koron, ufundowanych ze składek społecznych. Insignia te zaginęły w czasie II wojny światowej. (...) Wokół ołtarza znajdują się wota dziękczynne. Wśród nich m.in. tabliczka ofiarowana przez Józefa Piłsudskiego, z napisem »Dzięki Ci Matko za Wilno« (...)»²¹.

Na temat owych wydarzeń z okresu II Rzeczypospolitej Polskiej (1918-1939) dodać należy religijną faktografię dotyczącą uroczystości ostrobramskiej w 1927 r., przyczynie obecności w Wilnie zarówno Ignacego Mościckiego, jak i Józefa Piłsudskiego, według innej narracji, mianowicie to, że

„Dekretem papieskim z 1927 r. [papieża Piusa XI, właśc. Ambrogio Damiano Achillea Rattiego (1857-1939) – dop. M.M.T.] obraz Madonny w kaplicy Ostrobramskiej otrzymał nadaną mu nazwę Ikony Matki Bożej Miłosierdzia i został ukoronowany koronami papieskimi. Uroczystościom koronacyjnym nadano najwyższą rangę kościelną i państwową – złote korony nałożył nuncjusz papieski [(?) Lorenzo Lauri (1864-1941) (?) – dop. M.M.T.] (korony te zaginęły w czasie II wojny światowej).»²².

Już po okresie okupacji niemieckiej (neopogańskiego, narodowego socjalizmu) i sowieckiej (ateistycznego komunizmu), pod koniec XX wieku papież Jan

²⁰ *Obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej...*, op. cit., ibidem.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ikona Matki Bożej Miłosierdzia*, op. cit., ibidem.

Paweł II (1920-2005) przybył do wolnej, niepodległej Litwy, do Wilna jako pielgrzym.

„W 1993 Ostrą Bramę nawiedził papież Jan Paweł II.”²³.

Ponadto po Janie Pawle II pozostała tu pamiątka w postaci wotum przed obrazem Matki Bożej Ostrobramskiej.

„Wśród wotów pokrywających ściany znajdują się też wota przesłane przez papieża Jana Pawła II. Liczbę wystawionych tu srebrnych wotów złożonych przez wiernych, w podziękę za otrzymane łaski, szacuje się w przybliżeniu na osiem tysięcy.”²⁴.

Ostra Brama jest dostępna od wewnątrz, można tam wejść po schodach do kaplicy Matki Bożej Ostrobramskiej, umieszczonej nad ulicą.

„Zgodnie z tradycją, wielu wiernych pokonuje schody wiodące do kaplicy na kolanach.”²⁵.

Najświętsza Maryja Panna Ostrobramska w swoim wileńskim wizerunku patronuje kilku katolickim diecezjom w Polsce:

„NMP Ostrobramska, Matka Miłosierdzia jest główną Patronką archidiecezji białostockiej i dzień 16 listopada jest obchodzony jako uroczystość, natomiast w archidiecezji warmińskiej, diecezji łomżyńskiej i diecezji drohiczyńskiej dzień ten jest liturgicznym świętem.”²⁶.

Obraz Matki Bożej Ostrobramskiej trafił do popularnego obiegu kulturowego w Polsce²⁷ i stanowi jeden z jego stałych punktów odniesienia, zarówno w życiu religijnym, jak i ludowym. O nieustającej popularności wileńskiego wizerunku świadczą coraz to nowsze, bardzo liczne sanktuaria, kościoły, kaplice a nawet przydrożne kapliczki, gdzie oddaje się cześć Najświętszej Pannie Ostrobramskiej.

Istnieją jednak sanktuaria pw. Matki Bożej Ostrobramskiej w następujących miejscowościach w Polsce: 1) Białystok (Katedra białostocka), Gdańsk (Kaplica pw. Matki Boskiej Ostrobramskiej w gdańskiej Bazylice Mariackiej oraz Kolegiata pw. Serca Jezusowego w Gdańsku-Wrzeszczu), 2) Kętrzyn (Bazylika kolegiacka pw. św. Jerzego), 3) Kraków (Kościół pw. Matki Boskiej Ostrobramskiej), 4) Olsztyn (Archiprezbiterialne Sanktuarium Najświętszej Maryi Panny

²³ *Obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej...*, op. cit., ibidem.

²⁴ *Ikona Matki Bożej Miłosierdzia*, op. cit., ibidem.

²⁵ *Obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej...*, op. cit., ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ *Popularna Encyklopedia Powszechna*, t. 9, *kauai-kyzył*, Fogra Oficyna Wydawnicza, Kraków 1996, s. 276-277.

Matki Miłosierdzia przy Parafii Matki Boskiej Ostrobramskiej), 5) Skarżysko-Kamienna (Sanktuarium Matki Bożej Ostrobramskiej), 6) Warszawa (Sanktuarium Matki Boskiej Ostrobramskiej).

Według katolickiej narracji, upowszechnienie obrazu Matki Bożej Ostrobramskiej w Europie wiąże się z obecnością polskiej emigracji. Jego kopia w Watykanie w celach kultowych zatem jest czymś zupełnie zrozumiałym.

„Wilnianie za wstawiennictwem Bogurodzicy od pokoleń w Ostrej Bramie wypraszają szczególne łaski dla siebie i swoich bliskich. Wiele kopii Ikony Matki Bożej Miłosierdzia znajduje się w kościołach innych krajów, także w Rzymskiej bazylice św. Piotra (...) znajduje się kaplica, w której umieszczona jest kopia tego wizerunku.”²⁸.

W popularnym odbiorze Maryja Ostrobramska występuje jako osoba bardzo wyjątkowa:

„Podobnie jak od siedmiu wieków króluje na Jasnej Górze Najświętsza Maryja Panna Częstochowska, tak od blisko czterystu lat króluje z wysokości swojego nadbramnego wzniesienia — całej ziemi litewskiej, białoruskiej i polskiej Pani Ostrobramska, Matka Wschodu i Zachodu. »Świeci« blaskiem wspaniałych szat przez okna kaplicy nad Ostrą Bramą, widoczna z daleka. Jest to jeden z nielicznych obrazów Maryi, na którym jest Ona przedstawiona sama, bez swego Boskiego Syna.”²⁹.

Obraz Matki Bożej Ostrobramskiej znalazł swoje odbicie w literaturze pięknej, zwłaszcza polskiej. Nie sposób tu ukazać bogatego dorobku literackiego, powstałego na kanwie ostrobramskiego obrazu, zatem pozostają tylko krótkie mi-gawki, wzmianki dla przykładu.

Maryja Ostrobramska w literaturze polskiej zajmuje poczesne miejsce. Kult Matki Bożej Ostrobramskiej w XIX wieku zwiększył się, m.in. dzięki polskiej epopei narodowej Adama Mickiewicza (1798-1855) pt. *Pan Tadeusz, czyli ostatni zajazd na Litwie* (powstały w latach 1832-1834). W inwokacji do tego najważniejszego dla polskiej literatury arcydzieła można przeczytać wszak, takie — znane niemal każdemu Polakowi — słowa:

„Panno święta, co Jasnej bronisz Częstochowy
I w Ostrej świecisz Bramie! Ty, co gród zamkowy
Nowogródzki ochraniasz z jego wiernym ludem!
Jak mnie dziecko do zdrowia powróciłaś cudem, [...]
Tak nas powrócisz cudem na Ojczyzny łono.”

[Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, Księga I, inwokacja, w. 5–8, 13].

²⁸ Ikona Matki Bożej Miłosierdzia, op. cit., ibidem.

²⁹ emjot, *Obraz Matki Bożej Ostrobramskiej. Historia...*, op. cit., ibidem.

Maryja z Ostrej Bramy stała się swoistym znakiem rozpoznawczym, patriotycznym symbolem nadziei na niepodległość dla Polaków podczas zaborów w XIX w. Dzieła na temat Matki Bożej Ostrobramskiej pisali wtedy także, poza wieszczem Adamem Mickiewiczem, m.in.: inny wieszcz — poeta i dramaturg Juliusz Słowacki (1809-1849), powieściopisarz historyczny Józef Ignacy Kraszewski (1812-1887), poeta Władysław Syrokomla, właśc. Ludwik Władysław Franciszek Kondratowicz herbu Syrokomla (1823-1862), tudzież kompozytor Stanisław Moniuszko (1819-1872), św. Rafał Kalinowski OCD, właśc. Józef Kalinowski (1835-1907), nadto malarz, poeta oraz dramaturg w jednej osobie – Stanisław Wyspiański (1869-1907).

Władysław Syrokomla, romantyczny, polski poeta dziewiętnastowieczny, w poemacie pt. *Marcin Studzieński. Kartka z kroniki Wilna* „wyjaśniał” poetycko genezę dwóch koron Matki Bożej Ostrobramskiej, tłumacząc to tym, że jest ona nie tylko Królową Korony Polskiej, ale i Wielką Księżną dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wszak napisał:

„Twierdza ta święta, twierdza potężna,
Której piekielna siła nie złamie,
Bo tam króluje Litewska Księżna –
Bogarodzica na Ostrej Bramie!
Tam co dzień ucho łaskawe daje
Na swych poddanych kome pacierze
I Palemona szerokie kraje
Od głodu, moru i wojny strzeże.”

(Władysław Syrokomla, *Marcin Studzieński. Kartka z kroniki Wilna*,
Część druga. *Obmurowanie Wilna*, zwrotka XIX)³⁰.

Józef Ignacy Kraszewski w tekście pt. *Ja tam byłem...* zapisał następujące zdania na temat obrazu Matki Bożej Ostrobramskiej:

„Pomiędzy niebem a ziemią na niebieskim promieniu światłości, stoi Pośredniczka, Orędowniczka ubogich i strapionych z twarzą łagodną, z wejrzeniem litości[,] ludzkie modły przynosząc do Syna. (...) Po skończonej litanii pasterz[,] wezwawszy pomocy Bożej[,] zwraca się ku ludowi, i od wszystkich widziany, błogosławi modlących się i miasto. Nastaje uroczysta cisza; i przy rześzystych ogniach iluminacji widać, jak te kilkanaście tysięcy wiernych, jednym ożywione uczuciem, upada na kolana. Całe Wilno się modli”³¹.

³⁰ Władysław Syrokomla, *Marcin Studzieński. Kartka z kroniki Wilna*, Część druga. *Obmurowanie Wilna*, zwrotka XIX, URL: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/syrokomla-marcin-studzienski.html> [dostęp: 31.03.2016].

³¹ emjot, *Obraz Matki Bożej Ostrobramskiej. Historia...*, op. cit., ibidem.

W „Kurierze Polskim” (r. 42: 1898, nr 246) zanotowano następujące słowa w związku z powszechnym, dobrowolnym obyczajem zdejmowania przez przechodniów (mężczyzn) nakryć głów na ulicy, w związku ze zbliżaniem się ich do Ostrej Bramy z umieszczonym tam obrazem Matki Bożej Ostrobramskiej, niezależnie od stanu, zawodu czy wykształcenia:

„Czegoś podobnego do Ostrej Bramy nie widziałem nigdzie na świecie. Kaplica i ołtarz zajmują w poprzek całą szerokość ulicy na wysokości pierwszego piętra. Pod tym jest przejście otwarte zawsze dla wszystkich. Ale nie to szczególne położenie kaplicy uderzy i zadziwi najbardziej przybysza, lecz ta powszechna, dobrowolna cześć, jaką obraz cudowny od wszystkich odbiera. Stańcie gdziekolwiek koło świątyni jakiegokolwiek wyznania i popatrzcie: co trzeci, a przynajmniej co piąty przechodzień, głowy nie obnaży, ten jest dla wiary obojętny, ten do innego kościoła należy, ów się zamyślił i zapomniał zdjąć czapki. Pod Ostrą Bramą patrzeć możecie tygodnie, miesiące i nie zobaczycie jednego człowieka, któryby z daleka już nie okazywał czci dla cudownego obrazu Maryi. Ludzie wszystkich stanowisk, wszystkich wyznań obserwują pilnie ten zwyczaj. Dzieje się to, rzecz jasna, całkiem dobrowolnie; o żadnym przymusie mowy tam nie ma”³².

Czesław Jankowski (1857-1929) polski poeta, krytyk literacki, publicysta, historyk, krajoznawca, zapisał o Matce Bożej Ostrobramskiej następujące zdania:

„Ostra Brama z cudownym obrazem Najświętszej Marii Panny w kaplicy nad ulicą – to Wilna próg. Nie ukląkszy na tym progu, nie wejdiesz do Wilna i nie wyjdiesz. Ze świata [i] w świat prowadzi droga do Wilna i z Wilna przez Ostrą Bramę”³³.

Św. Maksymilian Maria Kolbe, właśc. Rajmund Kolbe (1894-1941) jest autorem następującej modlitwy do Matki Boskiej Ostrobramskiej:

„Matko Boska Ostrobramska,
nie masz na swym ręku Dzieciątka Jezus,
to weź mnie na swoje ręce
i przenieś szczęśliwie przez całe życie”³⁴.

Kardynał Stefan Wyszyński (1902-1981), Sługa Boży, Prymas Tysiąclecia, napisał na temat Matki Bożej Ostrobramskiej w swoim życiorysie następujące słowa:

„A w domu nad moim łóżkiem wisały dwa obrazy: Matki Bożej Częstochowskiej i Matki Bożej Ostrobramskiej. I chociaż w onym czasie do modlitwy skłonny nie byłem, zawsze cierpiąc na kolana, zwłaszcza w czasie wieczornego Różańca, jaki był zwyczajem naszego domu, to jednak po obudzeniu się długo przyglądałem się tej Czarniej Pani i tej Białej. (...) Zastanawiało mnie tylko

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

jedno, dlaczego jedna jest czarna a druga – biała. To są najbardziej odległe wspomnienia z mojej przeszłości”³⁵.

Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński znany był z częstej modlitwy do Matki Ostrobramskiej. W okresie karnawału „Solidarności” (1980-1981) w czasie panowania w Polsce sowieckiego, bezbożnego, ateistycznego komunizmu, na kilka tygodni przed swoją śmiercią, będąc jeszcze w pełni świadomy, dnia 17 kwietnia w Wielki Piątek 1981 r. zanotował:

„[...] A w Ojczyźnie naszej groźba interwencji w sprawy wewnętrzne Polski. To wszystko jest przedmiotem mojej modlitwnej męki i bolesnego wołania do Pani Ostrobramskiej, przecież Matki Miłosierdzia. Byłaś świadkiem, jak szybko na Kalwarii przebaczył Twój Syn łotrowi, setnikowi. Magdalenie, bluźniącym rzeszom. Matko Miłosierdzia, co się Tobie stało, co się dzieje z Twym Sercem, przecież czystym i wolnym od gniewu?”³⁶.

Aleksander Śnieżko (ur. 1945-), wileński poeta, pisał na temat Maryi Ostrobramskiej następująco:

„Gdy w życiu czamy dzień nastanie
I cień boleści w duszę ciska,
Do Ostrobramskiej idę Pani,
Bo tylko Ta zrozumie wszystko (...).
Jej twarz cierpiąca tchnie spokojem,
Odchodzi ból, jak cień przed świtem,
W promieniach błędną troski moje
I świat odsłania barwy skryte.”

(Aleksander Śnieżko, *Do Ostrobramskiej idę Pani*)³⁷.

Z pewnością obraz Matki Bożej Ostrobramskiej zasługuje na uwagę, ponieważ stanowi nie tylko cenną pamiątkę przeszłości, piękne dzieło sztuki, widomy znak kultury chrześcijańskiej, ale i ma znaczenie religijne dla wiernych różnych obrządków, nie tylko katolików.

A picture on the cover of this volume:

The Author of the picture: Unknown. The Title: *Our Lady of Ostra Brama* (17th Century).
Dimensions: height: 200 cm, width: 165 cm.

Obraz na okładce tego tomu:

Autor obrazu: Nieznany. Tytuł: *Matka Boska Ostrobramska* (XVII wiek).
Wymiary: wysokość: 200 cm, szerokość: 165 cm.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

Abstrakt (Streszczenie) po polsku / Abstract (Summary) in Polish:

Tekst jest komentarzem do obrazu religijnego (sakralnego) Matki Bożej Ostrobramskiej. Dzieło znajduje się w bramie miejskiej w Wilnie, obecnie - stolicy Litwy. To obraz z XVII wieku namalowany przez nieznanego twórcę, który był naśladowcą Szkoły Flamandzkiej w malarstwie. Tekst przedstawia także wybraną recepcję tego obrazu w polskiej literaturze (wieków XVIII – XX).

Słowa klucze po polsku / Key words in Polish:

obraz religijny, obraz sakralny, Matka Boża Ostrobramska, Matka Boża, Maryja, Ostra Brama, Wilno, malarstwo nowożytne, kultura polska, recepcja obrazu w literaturze polskiej, literatura polska (wieki XVIII-XX),

Title in English / Tytuł po angielsku:

Picture of God's Mother from the Ostra Brama

Abstract (Summary) in English / Abstrakt (Streszczenie) po angielsku:

The text is a comment on the religious (sacral) picture of God's Mother from the Gate of Dawn (also called Our Lady from the Sharp Gate). The picture is located in a city gate in Vilnius, now - the capital of Lithuania. It comes from the 17th century and was painted by an unknown artist, who was a follower of the Flemish school of painting. The text also presents selected aspects of the reception of this picture in Polish literature (18th-20th centuries).

Key words in English / Słowa klucze po angielsku:

religious picture, sacral picture, God's Mother from the Ostra Brama, Our Lady, Maria, Ostra Brama, the Sharp Gate, the Gate of Dawn, Vilnius, modern painting, Polish culture, reception of the picture in Polish literature, Polish literature (18th-20th centuries),

Bibliografia / Bibliography:

emjot, *Obraz Matki Bożej Ostrobramskiej. Historia Obrazu. Cuda Matki Bożej Ostrobramskiej*, 15.11.2012, źródło: <https://forumdlazycia.wordpress.com/2012/11/15/obraz-matki-bozej-ostrobramskiej-historia-obrazu-cuda-matki-bozej-ostrobramskiej/> [dostęp: 29.07.2016].

Hilarion od św. Grzegorza [Rościszewski Hilarion], *Relacya o cudownym obrazie Nayswiętszey Maryi Panny ktory w Wilnie na Ostrey Bramie [...] od lat 83 będący [...] z historyi zakonnych Konwentu Wileńskiego zebrana a przez X. Hilaryona od s. Grzegorza karmelity [...] ru 1761 wydana a staraniem X. Hieronima od s. Raymunda do przedrukowania podana*, Druk. Dyec. przy K. S. K., Wilno 1823, ss. [8], 146 s.

Ikona Matki Bożej Miłosierdzia, URL: <http://www.faustyna.eu/ostra-brama-wilno.htm> [dostęp: 29.07.2016].

Kalamajska-Saeed Maria, *Ostra Brama w Wilnie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1990, s. 84-85, vide, ibidem, s. 31-32.

Obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej, Wikipedia, online, URL:

https://pl.wikipedia.org/wiki/Obraz_Matki_Boskiej_Ostrobramskiej [dostęp: 29.07.2016].

Popularna Encyklopedia Powszechna, t. 9, *kauai-kyzył*, Fogra Oficyna Wydawnicza, Kraków 1996, ss. 304.

Samek Jan, *Łukasz Porębski (Porenbius, Porhebius, Porębowicz?)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, (biogram opublikowano w PSB w latach 1982-1983). Tu cyt. za: i-PSB, URL:

<http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/lukasz-porebski-porenbius-porhebius-porebowicz?print> [dostęp: 4.08.2016].

Syromkła Władysław, *Marcin Studziński. Kartka z kroniki Wilna, Część druga. Obmurowanie Wilna, zwrotka XIX*, URL: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/syromkla-marcin-studzienski.html> [dostęp: 31.03.2016].

VI. Information for Authors

(VI. Informacje dla Autorów)

Ilustracja 3 / Illustration 3.

Logo Podziemnego Salonu Artystyczno-Literacko-Muzycznego w Krakowie przy Parafii Matki Bożej Różańcowej na Pisakach Nowych.

Evaluation Form

Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education

CODE of the reviewed article (identification details, including author's name, affiliation, title, and rank are encoded and known only to the editorial board up to the time of publication, because of the double-blind review process)

Title of the reviewed article (text)

Topic of the reviewed article (text)

The review of the article

Rank/title, first name and surname of the reviewer:

1. Table of evaluation according to the criteria

The criteria of evaluation for the text review and the assesment of coherence between the text and the criteria:

	Very weak	Marginal	Acceptable	Good	Excellent
1. Coherence with the profile of the journal					
2. Originality (does the text contain new, important research statements or results, or new, significant information)					
3. Quality of scholarly methodology (research methodology, application of proper methods for research and the principles of publishing scholarly texts)					
4. Practical applicability					
5. Completeness (are all elements of the scholarly text present)					
6. Comprehension by the reader (is the text coherent and logical)					
7. Quality of references and documentation (footnotes)					
8. Structure and style of presentation [organization of material and style of presentation]					
9. Clarity/quality of tables, diagrams					
10. Relevance or topicality of the subject					

Implications: Does the text correctly identify its implications for further scholarly research, theoretical or practical solutions, or social development?

Does the text reveal or illustrate a connection between theory and practice?	
Can this text be used in practical education, further research, utilizing the input of the article?	
Are the research results presented in the text coherent with the research issues?	

2. RECOMMENDATION

Recommendation/Quality of the article: (please mark only one answer)

ACCEPT WITHOUT REVISIONS (recommended unconditionally)

Accept **after minor** editorial revisions (recommended with some revisions – text fails several criteria)

Accept **after serious** revisions (another review required) (not recommended, text shows promise but does not fulfill the criteria in its current form)

REJECT WITH POSSIBILITY OF REVISION AND RESUBMISSION

REJECT (text does not fulfill the criteria)

signature of the reviewer (or a sign):

3. JUSTIFICATION

.....

[Scholarly value of the reviewed text (no more than 600 characters)]

4. Comments on particular points (1-10) of the criteria:

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.

[no more than 600 characters]

.....
 Legible signature of the Reviewer

Place....., date (dd.mm.yyyy)

Формуляр рецензии

Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education

КОД рецензируемой статьи (идентифицирующие данные - фамилия и имя Автора, его место работы, научная степень и звание - закодированы и известны только Редакции до момента публикации, поскольку процесс рецензирования анонимный в обоих случаях) ...

Название рецензируемой статьи (текста)

Тематика рецензируемой статьи (текста)

Рецензия статьи Степень/звание, имя и фамилия Рецензента:

Таблица оценки рецензента по критериям

Критерии рецензирования текста и оценка соответствия текста критериям:	Очень слабое	Слабое (граничное)	Приемлемое	Хорошее	Очень хорошее
1. Соответствие тематике журнала					
2. Оригинальность (есть ли в тексте, важные результаты исследований, новая научная информация, т. е. 'добавочная стоимость')					
3. Качество научного уровня (исследовательская методология, точное использование методов исследования и требований к публикациям научных текстов)					
4. Практическое значение					
5. Полнота (присутствие всех составляющих научного текста)					
6. Связь с читателем (последовательность и логичность содержания)					
7. Качество ссылок, качество цитирования (ссылок)					
8. Организация и способ подачи информации (содержания)					
9. Ясность / качество оформления таблиц, диаграмм					
10. Актуальность темы					

Итоги: Правильно ли определено в тексте влияние содержания на осуществление научных исследований, теоретических и практических	
---	--

исследований или на общественную жизнь?	
Наблюдается ли в тексте связь между теорией и практикой?	
Может ли текст использоваться в практике обучения, в дальнейших исследованиях?	
Совпадают ли результаты исследования, представленные в тексте, с научными выводами?	

2. РЕКОМЕНДАЦИЯ

Рекомендация / Качество статьи: (отметить только один ответ)

ПОДДЕРЖИВАЮ БЕЗ ИЗМЕНЕНИЙ (рекомендуется без условий)

Рекомендуется **после некоторых** правок редакции (рекомендуется с условием – текст не соответствует нескольким критериям)

Рекомендуется после **значительных** правок (требуется повторная рецензия) (не рекомендуется, текст не соответствует критериям)

НЕ РЕКОМЕНДУЕТСЯ, ВОЗВРАЩАЕТСЯ (в данном виде) (отклоняется, текст не отвечает требованиям)

Собственноручная подпись Рецензента

3. ОБОСНОВАНИЕ

.....
.....
.....

[ценность рецензируемого текста (максимум 600 знаков)]

4. Некоторые замечания по отдельным пунктам (1-10) критериев:

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.

[максимум 600 знаков]

.....
Собственноручная читаемая подпись Рецензента

Город..... дата (день-месяц-год)

Formularz recenzji

Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education

KOD recenzowanego artykułu (dane identyfikacyjne nazwisko i imię Autora, jego afiliacja, stopień i tytuł, są zakodowane i znane tylko Redakcji aż do momentu publikacji, ponieważ proces recenzowania jest podwójnie anonimowy)

Tytuł recenzowanego artykułu (tekstu)

Tematyka recenzowanego artykułu (tekstu)

Recenzja artykułu

Stopień/tytuł, imię i nazwisko Recenzenta:

1. Tabela oceny recenzenckiej według kryteriów

Kryteria recenzji tekstu i ocena zgodności tekstu z kryteriami:	Bardzo słaba	Marginalna	Akceptowalna	Dobra	Bardzo dobra
1. Zgodność z tematyką czasopisma					
2. Oryginalność (czy tekst zawiera nowe, ważne ustalenia badawcze, nowe, znaczące informacje, tj. 'wartość dodana')					
3. Jakość warsztatu naukowego (metodologia badawcza, czy autor stosuje prawidłowe metody badań i czy stosuje zasady wymagane dla publikacji tekstów naukowych)					
4. Przydatność praktyczna					
5. Kompletność (czy są wszystkie elementy tekstu naukowego)					
6. Komunikacja z czytelnikiem (czy treść jest spójna, logiczna?)					
7. Jakość odniesień do literatury, jakość cytowań (przypisów)					
8. Organizacja i sposób prezentacji treści					
9. Przeglądalność / jakość sporządzenia tabel, wykresów					
10. Aktualność tematu					

Implikacje: Czy tekst prawidłowo identyfikuje wpływ jego treści na realizację badań naukowych, przedsięwzięć teoretycznych, praktycznych lub rozwój społeczności?	
Czy tekst stanowi pomost pomiędzy teorią i praktyką?	

Czy tekst może być wykorzystany w praktyce edukacji, w dalszych badaniach?	
Czy wyniki badawcze przedstawione w tekście są zbieżne z wnioskami badawczymi?	

2. REKOMENDACJA

Rekomendacja / Jakość artykułu: (proszę zaznaczyć tylko jedną odpowiedź)

DO ZAAKCEPTOWANIA BEZ ZMIAN (rekomenduję bezwarunkowo)

Do akceptacji **po drobnych** poprawkach redakcyjnych (rekomenduję warunkowo – tekst nie spełnia paru kryteriów)

Do akceptacji **po znaczących** poprawkach (wymagana ponowna recenzja) (nie rekomenduję, tekst nie spełnia kryteriów)

NIE ZAAKCEPTOWANY, ODRZUCONY (w obecnej postaci) (odrzucaam, tekst nie spełnia kryteriów)

własnoręczny podpis Recenzenta (lub parafka)

3. UZASADNIENIE

.....

.....

.....

[merytoryczne walory recenzowanego tekstu (maksymalnie 600 znaków)]

4. Ewentualne uwagi do poszczególnych punktów (1-10) kryteriów:

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.

[maksymalnie 600 znaków]

.....
własnoręczny, czytelny podpis Recenzenta

Miejscowość....., data (dd.mm.rrr)

The Authors of Texts in the Issue 2 (14) 2016

Autorzy tekstów w tomie 2 (14) 2016

Piotr Józef Baron, PhD with habilitation – associate professor at the State Higher Vocational School in Nysa (Poland).

Bogdan Marian Jankowicz, ScD – associate professor at the Agricultural University in Cracow (Poland).

Svitlana Ivanivna Kravchenko [Svitlana Īvanivna Kravčenko / Svetlana Ivanovna Kravčenko], PhD – a professor at the National East European University in Luck (Ukraine).

Charles Stephen Kraszewski, PhD – professor of the King's College in Wilkes-Barre (Pennsylvania, United States of North America).

Liliya Bogdanivna Lavrynovych [Liliâ Bogdanivna Lavrinovič / Liliâ Bogdanovna Lavrinovič], CSci [PhD] – associate professor at the Lesya Ukrainka East European National University in Luck (Ukraine).

Malgorzata Marcinkowska-Malara, M.A. – postgraduated student at the Silesian University, Katowice (Poland).

Libor Martinek PhD with habilitation – associate profesor at the Silesian University in Opava (Czechia).

Dagmara Poskart, M.A. – postgraduated student at the Jagiellonian University, Cracow (Poland).

Marek Mariusz Tytko, PhD – the Jagiellonian University, Cracow (Poland).

**Religious and Sacred Poetry:
An International Quarterly
of Religion, Culture and Education**

The Authors of the Reviewed Papers in the Issue 2 (14) 2016: Autorzy artykułów recenzowanych w tomie nr 2 (14) 2016:

Piotr Józef Baron, PhD with habilitation – associate professor at the State Higher Vocational School in Nysa (Poland).

Svitlana Ivanivna Kravchenko [Svitlana Ìvanivna Kravčenko / Svetlana Ivanovna Kravčenko], PhD – a professor at the National East European University in Luck (Ukraine).

Charles Stephen Kraszewski, PhD – professor of the King's College in Wilkes-Barre (Pennsylvania, United States of North America).

Liliya Bogdanivna Lavrynovych [Liliâ Bogdanivna Lavrinovič / Liliâ Bogdanovna Lavrinovič], CSci [PhD] – associate professor at the Lesya Ukrainka East European National University in Luck (Ukraine).

Małgorzata Marcinkowska-Malara, M.A. – postgraduated student at the Silesian University, Katowice (Poland).

Libor Martinek PhD with habilitation – associate profesor at the Silesian University in Opava (Czechia).

Dagmara Poskart, M.A. – postgraduated student at the Jagiellonian University, Cracow (Poland).

**Religious and Sacred Poetry:
An International Quarterly
of Religion, Culture and Education**

VII. Information on the Editors

(VII. Informacje o Redaktorach)

Ilustracja 4 / Illustration 4. Bogusław Żurkowski w Krakowie 10 VI 2012 r. podczas swego wieczoru autorskiego, odbywającego się w ramach cyklu „Poezja religijna” w Podziemnym Salonie Artystyczno-Literacko-Muzycznym (PSALM-ie) przy Parafii p.w. Matki Bożej Różańcowej na Piaskach Nowych (Kraków-Piaski Nowe). W tle zasłonięty – Marek Mariusz Tytko (prowadzący spotkanie autorskie). Autor fotografii: Andrzej Szełęga („Czysta Kultura”). Zdjęcie ze zbiorów prywatnych Marka Mariusza Tytko (Kraków).

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

Information about the Chief of the International Scholarly Council of *Religious and Sacred Poetry* [in English]:

Bogusław Żurkowski (Prof. Dr hab. Ph.D.) is a retired extraordinary professor of Jagiellonian University and a doctor habilitatus of the humanistic sciences in philology and pedagogy with specializations in didactic studies, cultural sciences, and literary studies. He was an academic teacher of the Jagiellonian University (1982-2010), the vice-president of the Pedagogical Institute (1996-2002), the founder of the Institution of Education through Art (1996-2000), the founder and the head of the Institution of the Pedagogy of Culture (2000-2009), a professor of the Higher Humanistic School in Gdańsk (2010-2013), a scholar and teacher of the Department of Artistic Education, a scholar and teacher at the Institution of Education through Art and Literature in the Higher School of Philosophy and Pedagogy „Ignatianum” (Jesuits) in Cracow (1994-2004), and a scholar and teacher in Institute of Polish Philology in the Higher School of Pedagogy in Opole (1968-1982). His dissertation for his habilitation was, „Literatura – Wartość - Dziecko” [“Literature – Value – Child”] (Kraków 1993). His doctoral dissertation was, „W świecie poezji dla dzieci” [“In the World of Poetry for Children”] (WSP Opole 1975). He has multidisciplinary fields of investigation: pedagogy of culture; literary studies; education through literature and art; communication of culture; axiological education; axiology of literature; literary education. He has diversified experiences of creativity in poetry, practical animation of literary culture („Poezja i Gwiazdy” – „Poetry and Stars”), and literary criticism. He is a member of PEN-Club. He has been elected by writers to be vice-president (1992-1996) and president (1996-2008) of the Cracow Department of the Polish Writers’ Society (when two Polish laureates of the Nobel prize belonged to the department: Czesław Miłosz and Wisława Szymborska). He is a laureate of the International PEN-Club Prize (London 1964) and the only Polish laureate of the International Foundation Carlo Collodi „Pinocchio” Prize (Rome 1983). As a poet, he represented Poland in the United Nations Organization in New York (May 2000) by reading poems. He is a Roman Catholic.

e-mail: boguslaw.zurkowski[at]gmail.com

or through his secretary:

marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

[at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Translated by Sr Adelajda Sielepin CHR, Mark Simon Bonnet and Muir Alan Evenden)

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

Informacja o Przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej „Religious and Sacred Poetry”:

Information about the Chief of the International Scholarly Council of *Religious and Sacred Poetry* [in Polish]:

Bogusław Żurkowski (Prof. UJ dr hab., Ph.D.), emerytowany profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Jagiellońskiego, doktor habilitowany nauk humanistycznych w zakresie nauk filologicznych, pedagogiki, specjalności: dydaktyka, kulturoznawstwo, literaturoznawstwo. Nauczyciel akademicki Uniwersytetu Jagiellońskiego (1982-2010), wicedyrektor Instytutu Pedagogiki (1996-2002), założyciel Zakładu Wychowania przez Sztukę (1996-2000), założyciel i kierownik Zakładu Pedagogiki Kultury (2000-2009), profesor Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej (2010-2013), pracownik naukowo-dydaktyczny Katedry Edukacji Artystycznej, Zakładu Wychowania przez Sztukę i Literaturę w Wyższej Szkole Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” (Towarzystwa Jezusowego) w Krakowie (1994-2004), pracownik naukowo-dydaktyczny Instytutu Filologii Polskiej w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu (1968-1982), rozprawa habilitacyjna: *Literatura – Wartość – Dziecko* (Kraków 1993), habilitacja (Wydział Filozoficzny UJ, Kraków 1994), dysertacja doktorska *W świecie poezji dla dzieci* (WSP Opole 1975). Zainteresowania badawcze multidyscyplinarne (pedagogika kultury, literaturoznawstwo, wychowanie przez literaturę i sztukę, komunikacja kulturowa, edukacja aksjologiczna, aksjologia literatury, wychowanie literackie, dziecko i sacrum). Różne doświadczenia pozaakademickie: twórczość poetycka, praktyczna animacja kultury literackiej („Poezja i Gwiazdy”), krytyka literacka. Członek PEN-Clubu, wielokrotnie demokratycznie wybierany głosem pisarzy – wiceprezes (1992-1996) i prezes (1996-2008) Krakowskiego Oddziału Stowarzyszenia Pisarzy Polskich (w tym czasie członkami tego Oddziału m.in. było dwoje polskich noblistów: Czesław Miłosz i Wisława Szymborska). Laureat Nagrody Międzynarodowej PEN-Clubu (Londyn 1964), jedyny polski laureat Nagrody Międzynarodowej Fundacji Carlo Collodi „Pinocchio” (Rzym 1983). Jako poeta reprezentował Polskę (czytał wiersze) w siedzibie Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku (V 2000). Rzymski katolik.

Kontakt e-mail: boguslaw.zurkowski[at]gmail.com lub przez sekretarza:

marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

[at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

Information about the Chief of the International Scholarly Council of *Religious and Sacred Poetry* [in Czech]:

Informace o předsedovi Mezinárodní vědecké rady *Religious and Sacred Poetry*

Bogusław Żurkowski, Prof. GWSH, dr hab. Ph.D., profesor Vyšší odborné školy humanitních studií Gdaňsk, emeritní mimořádný profesor Jagellonské univerzity, docent (dr hab.) humanitních věd v oblasti filologie a pedagogiky; specializace: didaktika, kulturní studia, literární věda. Přednášející na Jagellonské univerzitě (1982–2010), zástupce vedoucího Ústavu pedagogiky (1996–2002), zakladatel Katedry výchovy prostřednictvím umění (1996–2000), zakladatel a vedoucí Oddělení pedagogiky kultury (2000–2009), vědecko-pedagogický pracovník Katedry umělecké výchovy – Oddělení výchovy prostřednictvím umění a literatury ve Vyšší odborné škole filozofie a vzdělávání „Ignatianum“ (Tovaryšstva Ježíšova) v Krakově (1994–2004), vědecko-pedagogický pracovník Ústavu polské filologie na Vyšší odborné pedagogické škole v Opoli (1968–1982); habilitační práce „Literatura – Wartość – Dziecko“ („Literatura – Hodnoty – Dítě“; Krakov, 1993), habilitace (Filozofická fakulta Jagellonské univerzity Krakov, 1994), disertační práce „W świecie poezji dla dzieci“ („Ve světě poezie pro děti“; WSP Opole, 1975). Multidisciplinární výzkumné zájmy: pedagogika kultury, literární věda, vzdělávání prostřednictvím literatury a umění, kulturní komunikace, axiologické vzdělávání, axiologie literatury, literární výchova, dítě a sacrum). Různé mimoakademické zkušenosti: básnická tvorba, praktická animace literární kultury („Poezja i Gwiazdy“; „Poezie a hvězdy“), literární kritika. Člen PEN-klubu, opakovaně demokraticky zvolen hlasy spisovatelů – místopředseda (1992–1996) a předseda (1996–2008) krakovské pobočky Asociace polských spisovatelů (v té době členy pobočky byli dva polští nositelé Nobelovy ceny: Czesław Miłosz a Wisława Szymborska). Laureát Mezinárodního PEN-klubu (London, 1964), jediný polský laureát Ceny Mezinárodní nadace Carlo Collodi „Pinocchio“ (Roma, 1983). Jako básník reprezentoval Polsko (čtení poezie) v sídle Organizace spojených národů v New Yorku (2000). Římský katolík.

Kontakt e-mail: boguslaw.zurkowski[at]gmail.com nebo přes tajemníka: ma-

rek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl nebo:

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

[at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Přeložil Libor Martinek)

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

Information about the Chief of the International Scholarly Council of *Religious and Sacred Poetry* [in Slovak]:

Informácie o predsedovi Medzinárodnej vedeckej rady *Religious and Sacred Poetry*

Bogusław Żurkowski, Prof. GWSH, dr hab. Ph.D., profesor Vyššej odbornej školy humanitných štúdií Gdaňsk, emeritný mimoriadny profesor Jagellonskej univerzity, docent (dr hab.) humanitných vied v oblasti filológie a pedagogiky; špecializácia: didaktika, kulturológia, literárna veda. Prednášajúci na Jagellonskej univerzite (1982–2010), zástupca vedúceho Ústavu pedagogiky (1996–2002), zakladateľ Katedry výchovy prostredníctvom umenia (1996–2000), zakladateľ a vedúci Oddelenia pedagogiky kultúry (2000–2009), vedecko-pedagogický pracovník Katedry umeleckej výchovy – Oddelenia výchovy prostredníctvom umenia a literatúry na Vyššej odbornej škole filozofie a vzdelávania „Ignatianum“ (Tovaryštva Ježišovho) v Krakove (1994–2004), vedecko-pedagogický pracovník Ústavu poľskej filológie na Vyššej odbornej pedagogickej škole v Opole (1968–1982); habilitačná práca „Literatura – Wartość – Dziecko“ („Literatúra – Hodnoty – Dieťa“; Krakov, 1993), habilitácia (Filozofická fakulta Jagellonskej univerzity Krakov, 1994), disertačná práca „W świecie poezji dla dzieci“ („Vo svete poézie pre deti“; WSP Opole, 1975). Multidisciplinárne výskumné záujmy: pedagogika kultúry, literárna veda, vzdelávanie prostredníctvom literatúry a umenia, kultúrna komunikácia, axiologické vzdelávanie, axiológia literatúry, literárna výchova, dieťa a sacrum). Rôzne mimoakademické skúsenosti: básnická tvorba, praktická animácia literárnej kultúry („Poezja i Gwiazdy“; „Poézia a hviezdy“), literárna kritika. Člen PEN-klubu, opakovane demokraticky zvolený hlasní spisovateľov – miestopredseda (1992–1996) a predseda (1996–2008) krakovskej pobočky Asociácie poľských spisovateľov (toho času členmi pobočky boli dvaja poľskí nositelia Nobelovej ceny: Czesław Miłosz a Wisława Szymborska). Laureát Medzinárodného PEN-klubu (London, 1964), jediný poľský laureát Ceny Medzinárodnej nadácie Carlo Collodi „Pinocchio“ (Roma, 1983). Ako básnik reprezentoval Poľsko (čítanie poézie) v sídle Organizácie spojených národov v New Yorku (2000). Rímsky katolík. Kontakt e-mail: boguslaw.zurkowski[at]gmail.com alebo cez tajomníka: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl alebo: marek.mariusz.tytko[at]gmail.com [at] = @ <http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Preložila Ivica Hajdučeková)

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

Information about the Chief of the International Scholarly Council of *Religious and Sacred Poetry* [in Russian]:

Информация о Председателе Международного Научного Совета *Religious and Sacred Poetry*

Богуслав Жураковский, Проф. ГВШГ, доктор наук, профессор Гданьской Высшей Гуманитарной Школы, в прошлом до пенсии профессор Ягеллонского университета, доктор наук в сфере филологии и педагогики, специальность: дидактика, культурология, литературоведение. Академический преподаватель Ягеллонского университета (1982-2010), заместитель директора Института Педагогики (1996-2002), основатель кафедры воспитания искусством (1996-2000), основатель и руководитель кафедры педагогики культуры (2000-2009), научно-дидактический сотрудник кафедры художественного обучения, кафедры воспитания искусством и литературой в Высшей философско-педагогической школе „Ignatianum” (Общества иезуитов) в Кракове (1994-2004), научно-дидактический сотрудник Института польской филологии в Высшей педагогической школе в Ополе (1968-1982), докторская диссертация: „Литература – Ценности – Ребенок” (Краков 1993), защита (Филологический факультет ЯУ, Краков, 1994), кандидатская диссертация на тему „В мире поэзии для детей” (ВШШ, Ополе, 1975). Широкие научные интересы (педагогика культуры, литературоведение, воспитание литературой и искусством, культурная коммуникация, аксиологическое обучение, аксиология литературы, литературное воспитание, ребенок и сакрум). Разнообразный внеузовский опыт: поэтическое творчество, практическая анимация литературной культуры („Поэзия и Звезды”), литературная критика. Член ПЕН-Клуба. Многократно демократически избирался писателями вице-председателем (1992-1996) и председателем (1996-2008) Краковского отделения Общества польских писателей (членами которого в это время были двое польских писателей – лауреаты Нобелевской премии: Чеслав Милош и Вислава Шимборская). Лауреат Международной награды ПЕН-Клуба (Лондон, 1964), единственный польский лауреат Международной награды Фонда Карло Коллоди „Пиноккио” (Рим, 1983). Как поэт представлял Польшу (читал стихи) в штаб-квартире Организации Объединенных Наций в Нью-Йорке (V 2000). Исповедует католицизм.

Контакт e-mail: boguslaw.zurkowski[at]gmail.com

или через секретаря: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

или: marek.mariusz.tytko[at]gmail.com [at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Перевод Светлана Ивановна Кравченко)

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)
E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

Information about the Chief of the International Scholarly Council of *Religious and Sacred Poetry* [in Ukrainian]:

Інформація про Голову Міжнародної Наукової Ради *Religious and Sacred Poetry*

Богуслав Журавовський, проф. ІВШГ, доктор наук, професор Гданської вищої гуманістичної школи, професор Ягеллонського університету на пенсії (відставний), доктор гуманітарних наук у галузі філології, педагогіки; спеціалізація: дидактика, культурологія, літературознавство. Академічний викладач Ягеллонського університету (1982-2010), віце-директор Інституту педагогіки (1996-2002), засновник кафедри мистецького виховання (виховання засобами мистецтва) (1996-2000), засновник і керівник кафедри педагогіки культури (2000-2009), науково-педагогічний працівник кафедри художнього навчання, кафедри мистецького і літературного виховання у Вищій філософсько-педагогічній школі „Ignatianum” (Товариства Ісуса) у Кракові (1994-2004), науково-педагогічний працівник Інституту польської філології у Вищій педагогічній школі в Ополью (1968-1982); докторська дисертація: „Література – Вартості – Дитина” (Краків 1993), захист: Філологічний факультет ЯУ, Краків 1994; кандидатська дисертація „У світі поезії для дітей” (ВПШ, Опольє 1975). Інтердисциплінарні дослідницькі зацікавлення: педагогіка культури, літературознавство, виховання літературою і мистецтвом, культурна комунікація, аксіологічна освіта, аксіологія літератури, літературне виховання, дитина і сакрум. Різноманітна позаакадемічна діяльність: поетична творчість, практична анімація літературної культури („Поезія і Зірки”), літературна критика. Член ПЕН-клубу, багато разів обирався демократичною більшістю голосів письменників – віце-головою (1992-1996) і головою (1996-2008) Краківського відділу Спілки польських письменників (тоді членами того Відділу були двоє відомих польських нобелівських лауреатів – Чеслав Мілош і Віслава Шимборська). Лауреат Міжнародної нагороди ПЕН-клубу (Лондон 1964), єдиний польський лауреат Нагороди Міжнародного фонду Карло Коллоді „Піноккіо” (Рим 1983). Як поет представляв Польщу (читав поезії) у штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку (V 2000). Римокатолик.

Контакт e-mail: boguslaw.zurkowski[at]gmail.com
Або через секретаря: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl
та: marek.mariusz.tytko[at]gmail.com
[at] = @
<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Переклад: Світлана Іванівна Кравченко)

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

Information about the Chief of the International Scholarly Council of *Religious and Sacred Poetry* [in Belarusian]:

Звесткі пра Старшыні Міжнароднага навуковага савета *Religious and Sacred Poetry*

Багуслаў Журакоўскі, праф. ГВШГ, др хаб. Ph.D., прафесар Гданьскай вышэйшай гуманітарнай школы, у мінулым прафесар Ягелонскага ўніверсітэта, доктар хабілітаваны гуманітарных навук у галіне філалагічных навук, педагогікі, спецыяльнасці: дыдактыка, культуралогія, літаратуразнаўства. Выкладчык Ягелонскага ўніверсітэта (1982-2010), віцэ-дырэктар Інстытута педагогікі (1996-2002), заснавальнік кафедры выхавання праз мастацтва (1996-2000), заснавальнік і кіраўнік кафедры мастацкай адукацыі (2000-2009), навукова-дыдактычны супрацоўнік кафедры мастацкай адукацыі, кафедры выхавання праз мастацтва Вышэйшай філасофска-педагагічнай школы «Ignatianum» (Езусавага Таварыства) у Кракаве (1994-2004), навукова-дыдактычны супрацоўнік Інстытута польскай філалогіі Вышэйшай педагагічнай школы ў Аполно (1968-1982), хабілітацыйная праца: «Літаратура – Каштоўнасць – Дзіця» (Кракаў 1993), хабілітацыя (філасофскі факультэт Ягелонскага ўніверсітэта, Кракаў 1994), кандыдацкая дысертацыя «У свеце паэзіі для дзяцей» (ВПШ Аполе 1975). Шматдысцыплінарная даследчыцкая зацікаўленасць (педагогіка культуры, літаратуразнаўства, выхаванне праз літаратуру і мастацтва, культуралагічная камунікацыя, аксіялагічнае выхаванне, аксіялогія літаратуры, літаратурнае выхаванне, дзіця і святасць). Разнастайная пазаакадэмічная дзейнасць: паэтычная творчасць, практычная анімацыя літаратурнай культуры («Poezja i Gwiazdy»), літаратурная крытыка. Член ПЭН-клубу, шматразова дэмакратычна абраны галасаваннем пісьменнікаў – віцэ-старшыня (1992-1996) і старшыня (1996-2008) Кракаўскага аддзялення Таварыства польскіх пісьменнікаў (у гэты час членамі гэтага аддзялення, між іншым, былі польскія лаўрэаты Нобелеўскай прэміі Чэслаў Мілаш і Віслава Шымборская). Лаўрэат міжнароднай узнагароды ПЭН-клуба (Лондан 1964), адзіны польскі лаўрэат узнагароды Міжнароднага фонду Carlo Collodi «Pinocchio» (Рым 1983). У якасці паэта ён прадстаўляў Польшчу ў штаб-кватэры ААН у Нью-Ёрку (V 2000). Вернік рымска-каталіцкай царквы. Кантакт e-mail:

boguslaw.zurkowski[at]gmail.com

або праз сапрапар: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

або: marek.mariusz.tytko[at]gmail.com [at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Translation into Belarusian: Eugeniusz Pańkow, Olga Pańkowa, пераклад на беларускую мову: Яўгеній Аркадзьевіч Панькоў, Вольга Яўгеньеўна Панькова)

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about Editor-in-Chief
and the Secretary of the International Scholarly Board
of *Religious and Sacred Poetry* [in English]:**

Marek Mariusz Tytko (M.A., Ph.D.) is a doctor of humanistic sciences in pedagogy (2007). His doctoral dissertation was, “Stefana Szumana koncepcja wychowania przez sztukę” [“Stephan Szuman’s concept of educating through art”]. He is a graduate of Jagiellonian University in three faculties: 1) history, 2) philology, and 3) philosophy. He is a historian of art, a pedagogue and a scientific information specialist. Since 1991, he has been employed at Jagiellonian University. From 1997 to 1998, he was a scholar and teacher in the Institute of Polish Philology at the Higher School of Pedagogy in Cracow. He has multidisciplinary fields of research in pedagogy, philosophy, literary studies, the history of culture, the history of art, the history of literature, science information and library studies. He has rich private experience in writing poetry and the practical animation of literary, artistic, and religious culture. He is Roman Catholic and open for patriotic, Christian, familial, and national values of European cultures.

E-mail contact:

marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

[at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Translated by Sr Adelajda Sielepin CHR, Mark Simon Bonnet and Muir Alan Evenden)

**Religious and Sacred Poetry:
An International Quarterly
of Religion, Culture and Education**

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about Editor-in-Chief
and the Secretary of the International Scholarly Board
of *Religious and Sacred Poetry* [in Polish]:**

**Informacja o Redaktorze Naczelnym
i Sekretarzu Międzynarodowej Rady Naukowej
„*Religious and Sacred Poetry*”:**

Marek Mariusz Tytko (M.A., Ph.D.), doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki (2007), dysertacja doktorska pt. *Stefana Szumana koncepcja wychowania przez sztukę*, dotycząca również wychowania przez literaturę piękną (Kraków 2006); absolwent trzech Wydziałów: 1) Filozoficzno-Historycznego, 2) Filologicznego i 3) Filozoficznego w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie (Polska), historyk sztuki, pedagog, informacjolog, pracownik Uniwersytetu Jagiellońskiego (od 1991 r.), obecnie nauczyciel akademicki, wcześniej pracownik naukowo-dydaktyczny Instytutu Filologii Polskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (1997-1998), zainteresowania badawcze multidyscyplinarne (pedagogika, filozofia, literaturoznawstwo, historia kultury, historia sztuki i literatury, informacja naukowa i bibliotekoznawstwo), różnorodne doświadczenia pozaakademickie: twórczość poetycka, praktyczna animacja kultury literackiej, artystycznej i religijnej, rzymski katolik, otwarty na wartości patriotyczne, chrześcijańskie, rodzinne, narodowe kultur europejskich.

Kontakt e-mail:

marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

[at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

**Religious and Sacred Poetry:
An International Quarterly
of Religion, Culture and Education**

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about Editor-in-Chief
and the Secretary of the International Scholarly Board
of *Religious and Sacred Poetry* [in Czech]:**

**Informace o šéfredaktorovi a tajemníkovi Mezinárodní vědecké rady
*Religious and Sacred Poetry***

Marek Mariusz Tytko, M.A., Ph.D., doktor humanitních věd v oblasti pedagogiky (2007), disertační práce „Stefana Szumana koncepcja wychowania przez sztukę“ („Koncepce vzdělávání prostřednictvím umění Stefana Szumana“), která se týkala také výchovy prostřednictvím krásné literatury (Krakov 2006); absolvent tří fakult: 1) Filozoficko-historické, 2) Filologické a 3) Filozofické na Jagellonské univerzitě v Krakově (Polsko); historik umění, pedagog, informatik, zaměstnanec na Jagellonské univerzitě (od roku 1991), v současné době akademický učitel, předtím vědecko-pedagogický pracovník Ústavu polské filologie Vyšší odborné pedagogické školy Národní vzdělávací komise v Krakově (1997–1998). Multidisciplinární výzkumné zájmy: pedagogika, filozofie, vědecké informace a knihovnictví, literární věda, dějiny kultury, dějiny umění a literatury). Různé mimoakademické zkušenosti: pedagogika kultury, literární věda, vzdělávání prostřednictvím literatury, umění a náboženství. Římský katolík otevřený vlasteneckým, křesťanským, rodinným, národním a evropským kulturním hodnotám.

Kontakt e-mail:

marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

[at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Přeložil Libor Martinek)

**Religious and Sacred Poetry:
An International Quarterly
of Religion, Culture and Education**

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about Editor-in-Chief
and the Secretary of the International Scholarly Board
of *Religious and Sacred Poetry* [in Slovak]:**

**Informácie o šéfredaktorovi a tajomníkovi Medzinárodnej vedeckej rady
*Religious and Sacred Poetry***

Marek Mariusz Tytko, M.A., Ph.D., doktor humanitných vied v oblasti pedagogiky (2007), disertačná práca „Stefana Szumana koncepcja wychowania przez sztukę“ („Koncepcia vzdelávania prostredníctvom umenia Stefana Szumana“), ktorá sa týkala aj výchovy prostredníctvom krásnej literatúry (Krakov 2006); absolvent troch fakúlt: 1) Filozoficko-historickej, 2) Filologickej a 3) Filozofickej na Jagellonskej univerzite v Krakove (Poľsko); historik umenia, pedagóg, informatik, zamestnanec Jagellonskej univerzity (od roku 1991), v súčasnej dobe akademický učiteľ, predtým vedecko-pedagogický pracovník Ústavu poľskej filológie Vyššej odbornej pedagogickej školy Národnej vzdelávacej komisie v Krakove (1997–1998). Multidisciplinárne výskumné záujmy: pedagogika, filozofia, vedecké informácie a knihovníctvo, literárna veda, dejiny kultúry, dejiny umenia a literatúry). Rôzne mimoakademické skúsenosti: pedagogika kultúry, literárna veda, vzdelávanie prostredníctvom literatúry, umenia a náboženstva. Rímsky katolík otvorený vlasteneckým, kresťanským, rodinným, národným a európskym kultúrnym hodnotám.

Kontakt e-mail:

marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Preložila Ivica Hajdučeková)

**Religious and Sacred Poetry:
An International Quarterly
of Religion, Culture and Education**

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about Editor-in-Chief
and the Secretary of the International Scholarly Board
of *Religious and Sacred Poetry* [in Russian]:**

**Информация о Главном Редакторе и секретаре Международного
Научного Совета *Religious and Sacred Poetry***

Мареk Мариуш Тыtko, M.A., Ph.D., кандидат педагогических наук (2007), кандидатская диссертация „Концепция воспитания искусством Стефана Шумана”, касающаяся также воспитания художественной литературой (Краков 2006); выпускник трех факультетов: 1) философско-исторического, 2) филологического и 3) философского в Ягеллонском университете в Кракове (Польша), историк искусства, педагог, информациолог, сотрудник Ягеллонского университета (с 1991 г.), В настоящее время академический преподаватель, раньше научно-дидактический сотрудник Института Польской филологии Высшей педагогической школы им. Комиссии Народного Образования в Кракове (1997-1998), широкие научные интересы (педагогика, философия, литературоведение, история культуры, история искусства и литературы, научная информация и библиотекосведение), разнообразный вневузовский опыт: поэтическое творчество, практическая анимация литературной, художественной и религиозной культуры, исповедует католицизм, открыт на патриотические, христианские, семейные, национальные ценности европейских культур.

Контакт e-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

[at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Перевод Светлана Ивановна Кравченко)

**Religious and Sacred Poetry:
An International Quarterly
of Religion, Culture and Education**

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)
E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about Editor-in-Chief
and the Secretary of the International Scholarly Board
of *Religious and Sacred Poetry* [in Ukrainian]:**

**Інформація про Головного Редактора і Секретаря Міжнародної
Наукової Ради *Religious and Sacred Poetry***

Маре́к Мари́уш Титко́, кандидат гуманітарних наук у галузі педагогіки (2007), кандидатська дисертація „Концепція мистецького виховання (виховання мистецтвом) Стефана Шумана”, стосується також виховання художньою літературою (Краків 2006); випускник трьох факультетів: 1) філософсько-історичного, 2) філологічного і 3) філософського в Ягеллонському університеті у Кракові (Польща), історик мистецтва, педагог, інформаціолог, працівник Ягеллонського університету (від 1991 р.), на сьогоднішній день викладач, раніше науково-педагогічний працівник Інституту польської філології Вищої педагогічної школи ім. Комісії народної освіти Кракові (1997-1998); інтердисциплінарні наукові зацікавлення: педагогіка, філософія, літературознавство, історія культури, історія мистецтва і літератури, наукова інформація і бібліотекознавство; різноманітні непрофесійні зацікавлення: поетична творчість, практична анімація літературної культури, мистецької і релігійної; римокатолик, прихильник патріотичних, християнських і сімейних цінностей національних європейських культур.

Контакт e-mail:

marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

[at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Переклад: Світлана Іванівна Кравченко)

**Religious and Sacred Poetry:
An International Quarterly
of Religion, Culture and Education**

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about Editor-in-Chief
and the Secretary of the International Scholarly Board
of *Religious and Sacred Poetry* [in Belarusian]:**

**Звесткі пра галоўнага рэдактара і Сакратара Міжнароднага навуковага
савета *Religious and Sacred Poetry***

Марэк Марыюш Тытко, M.A., Ph.D., доктар гуманістычных навук у галіне педагогікі (2007 г.), кандыдацкая дысертацыя «Канцэпцыя выхавання праз мастацтва Стэфана Шумана» ўздымала пытанні выхавання праз мастацкую літаратуру (Кракаў 2006); выпускнік трох факультэтаў: 1) філасофска-гістарычнага 2) філалагічнага і 3) філасофскага ў Ягелонскім універсітэце ў Кракаве (Польшча), гісторык мастацтва, педагог, інфармацыёлаг, працаўнік Ягелонскага ўніверсітэта (з 1991 г.), у дадзены час выкладчык, раней навукова-дыдактычны працаўнік Інстытута польскай філалогіі Вышэйшай педагагічнай школы імя Камісіі Адукацыі Народнай ў Кракаве (1997-1998). Шматдысцыплінарныя даследаванні (педагогіка, філасофія, літаратуразнаўства, гісторыя культуры, гісторыя мастацтва і літаратуры, навуковая інфармацыя і бібліятэчная справа), разнастайныя пазаакадэмічныя інтарэсы: паэтычная творчасць, практычная анімацыя літаратурнай, мастацкай і рэлігійнай культуры. Вернік рымска-каталіцкай царквы, адкрыты да патрыятычных, хрысціянскіх, сямейных, нацыянальных каштоўнасцей еўрапейскіх культур.

Кантакт e-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

або: marek.mariusz.tytko[at]gmail.com [at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Translation into Belarusian: Eugeniusz Pańkow, Olga Pańkowa, пераклад на беларускую мову: Яўгеній Аркадзьевіч Панькоў, Вольга Яўгеньеўна Панькова)

**Religious and Sacred Poetry:
An International Quarterly
of Religion, Culture and Education**